This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Star 250.5 (1-3)

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
APR 18 1958

283/50

30,-

VĚSTNÍK SLOVANSKÝCH STAROŽITNOSTÍ.

INDICATEUR DES TRAVAUX RELATIFS à L'ANTIQUITÉ SLAVE.

Ročník I-II:
(= svazek 1-4)

Vydává

Dr. Lubor Niederle,
m. professor české university v Praze.

136; 114, 17, 34, 1.

Svazek I.

Praha 1898.
Nákladem vlastním. — Tiskem Aloisa Wiesnera.

283/52

30,-

VĚSTNÍK SLOVANSKÝCH STAROŽITNOSTÍ.

INDICATEUR DES TRAVAUX RELATIFS à L'ANTIQUITÉ SLAVE.

Ročník I-II:
(: svazek 1-4)

Vydává

Dr. Lubor Niederle,
m. professor české university v Praze.

136; 141,17, 34,1

Svazek I.

Praha 1898.
Nákladem vlastním. — Tiskem Aloisa Wiesnera.

Podávaje veřejnosti první svazek Věstníka, obsahující přehled r. 1897 a několika důležitějších prací z roku 1896, nemám než podotknouti, že jej považuji jen za nedokonalý pokus toho, jak jsem si podobnou bibliografii představoval. Nebylo mi možno na počátku dodělati se včas všech žádoucích pramenů a sestaviti kruh pracovníků, kteří by všechny mezery vyplnili. Snad se to podaří během let nejbližších, až jednotlivci a ústavy, pracující v různých oborech slovanských starožitností, poznají, majíce prvé svazky v rukou, co vlastně chci, a přispějí mně dle možnosti svojí pomocí.

En présentant aujourd'hui au public le premier fascicule de l'Indicateur, je crois devoir faire observer, que je ne le considère que comme une esquisse fort imparfaite de la bibliographie idéale, que j'avais conçue. Il ne m'a pas été possible malheureusement de recourir quant à présent à toutes les sources d'information désirables ni de constituer un cercle de collaborateurs à même de combler toutes les lacunes. J'ai toutefois le ferme espoir de réaliser dans un avenir prochain et d'une façon complète le plan, que je m'étais tracé dès le début: je compte avant tout sur tous ceux qui, tant particuliers que lès instituts, s'intéressent aux différentes branches des antiquités slaves et qui, une fois qu'ils auront entre les mains ce premier fascicule, sauront bien le reconnaître et voudront bien m'aider à le perfectioner.

Praha, v září 1898.

Lubor Niederle.

A. Práce antropologické.

1. **Krzywicki Ludwik.** Kurs systematyczny antropologii. I. Rasy fizyczne. Warszawa. 1897. 8⁰. str. 168.

Práce neveliká ale velmi dobrá, a co více jest to první pokus antropologie se zvláštním zřetelem k Slovanům. Nechtějíce se zde obírati kapitolami rázu obecného, jež se vymykají interessu „Věstníka“, upozorňujeme hlavně na kap. III. odstavec d) a kap. IV. odstavec b), pojednávající o přítomné i minulé antropologii zemí slovanských. Na prvém místě nakreslena stručně a dobře charakteristika Slovanů východních a Poláků na základě posledních prací, s názornými kartami a schématy statistickými. Jedině Čechové zůstali málo povšimnuti, a patrně jsou práce Čechů se týkající autorovi méně známy. Upozorňujeme české pracovníky, aby své publikace p. Krzywickému posílali. V druhé kapitole vykládají se poměry a změny, jež se udály v minulosti. Výsledky své autor shrnuje v následující věty: 1. Karpaty polskie są obficiej uposażone w pierwiastki blondynowe, niż podgórze i równiny — góry w tym razie lepiej przechowały dawne cechy fizyczne aniżeli reszta kraju. 2. Posuwając się ku Rusinom, spotykamy coraz większy procent żywiołu ciemnego. 3. Udając się dalej na wschód ku Dnieprowi, oraz na północ, do Białorusinów, znajdziemy, że blondynów będzie więcej niż wśród polskiej ludności Galicyi.

Zestawiwszy wszystkie te fakty, dojdziemy do wniosku, że tak zwana brama dunajska pomiędzy Karpatami a morzem Czarnem była wrotami, po przez które wkraczały żywioły ciemne. Ku zachodowi, Morawy i Czechy zajmują miejsce Rusinów, co dostarcza dowodu, że brama morawska odegrała taką samą rolę jak dunajska. Oba potoki otoczyły Karpaty. Wschodni, zdaje się, posiadał mniej obszerne łożysko parcia; natomiast zachodni, o ile można wnioskować z nielicznego zasobu faktów, natrafiwszy na nurty Wisły, posuwał się wdłuż nich na północ (p. 125).

Na zaraniu naszych dziejów historycznych, na ziemi naszej istniałby lic ie typ długogłowy. Jeżeli zaś zważymy, iż kształty czaszek kopalnych są podobne do czaszki typu Homo Europaeus, będziemy mogli jeszcze w vnioskować, że kurhanowcy posiadali jasnej barwy włosy i oczy (p. 146).

Najazd krótkogłowców szedł dwoma szlakami. Od wschodu i południow w iodu wsiąkały typy mongolokształtne, od pasma górskiego Europy

środkowej rozpowszechniał się homo Alpinus (p. 148.)." Potud s autorem rádi v celku souhlasíme. Na otázku, v jakém poměru stojí staré plémě dlouholebé k dnešním Slovanům, autor vykládá obě hlavní rozcházející se mínění, aniž by se rozhodoval.

Cf. Obšírný referát Dra. J. Gorzyckého v Ludu IV. 60—79 a Gruškěviče v Зап. Тов. імени Шевч. 1898. Хр. 43.

Praha. *L. Niederle.*

2. **J. Deniker.** Les races européenes. Premiere communication préliminaire. Bulletins de la Soc. d'Antr. Paris. 1897. p. 189. Contenu: Présentation de la carte de l'indice céphalique en Europe au 10,000.000; resumé des résultats des recherches personelles sur ce point. Delimitation de quatre régions principales: dolichocéphale du nord avec enclaves mésocephales; très dolichocéphale du sud; très brachycephale au centre de l'Europe occidentale; sous-brachycephale dans l'est; indications sur les régions sécondaires. Présentation de deux nouvelles cartes, une de la taille moyenne et l'autre de la couleur des yeux. Conclusion: Existence de six races principales en Europe. 1. septentrionale ou nordique en Scandinavie, Écosse etc. 2. orientale dans l'ouest de la Russie etc. 3. occidentale ou cévennole sur le plateau central dans les Alpes etc.; 4. ibéro-insulaire; 5. littorale du atlanto-méditerranéenne et 6. enfin adriatique ou dinarique, qui va jusque dans les Vosges ou les Ardennes. Il existe en outre en Europe qauatre races sécondaires, dont deux blondes et deux de type châtain. Quant aux Slaves dit l'auteur: „Mais nous allons voir tout à l'heure combien, sous le rapport du type physique, les Slaves offrent de variétés, et c'est pour cela même que je vais en parler comme d'un groupe à part, sans tenir compte des divisions administratives et politiques. Sous ce rapport, je suis d'accord sur plusieurs points avec les idiées exposées par M. Niederlé dans son récent travail sur l'origine des Slaves."

Praha. *J. Matiegka.*

3. **Rhamm K.** Über der Ursprung der Slaven. (Globus 1897 Bd. LXXI. Nr. 20.

4. **Rhamm K.** Nochmals über den Ursprung der Slaven. Globus Bd. LXXII. Nro. 23.

5. **Niederle L.** Über den Ursprung der Slaven. (Globus 1897 Bd. LXXI. Nr. 24.

6. **Hormuzaki von.** Zur Frage über den Ursprung der Slaven. Globus 1897 B. LXLII. Nr. 4.

Der Hauptinhalt der Arbeit Niederle's „O původu Slovanů (Prag 1896) welche den angeführten Abhandlungen zu Grunde liegt*) ist nach Autors

*) Andere Recensionen von Lissauer (Zeit. f. Ethnologie 1897 p. 39). Volkov (Bulletins de la soc. anthr. Paris 1897, 196). Jastrebov (ЖМНП 1897 März p. 254, Matiegka (Mitth. anthr. Ges. in Wien 1897. p. 55), Kalina (Lud. III p. 179.). Zubatý (Indog. Anzeiger 1897 p. 310). Smirnov (Учен. зап. Kazan 1898 April). Kovář (Listy filol. Prag 1897. p 156). Kunšič (Izvestja za Kranjsko 1897 p. 66). Píč (Arch. Památky XVII p. 472.), auf die Dr. Niederle mit einer Flugschrift „Na obranu" (Prag 1897) erwiderte.

eigenen Worten folgender (Globus l. c.): Bis jetzt waren die Anthropologen vorherrschend der Meinung, dass der physische Typus der Slaven einer anderen Rasse angehörte, als der, welcher die Germanen enstammten. Die Ansicht stützte sich hauptsächlich auf zwei physische Merkmale: vorerst auf die ausgesprochene Brachycephalie des slavischen Schädels, welchem Typus in altgermanischen Gräbern in der Mehrheit dolichoide Formen entgegenstanden, und zweitens auf die vermutliche brünette Komplexion der Slaven, der ebenfalls im heutigen Deutschland, Skandinavien etc. ein hellerer Schlag gegenüberstehen sollte, und die für die ältere Zeit noch durch eine Reihe klassischer Urkunden bestätigt war. Dies war die herrschende Meinung, von der aber schon einige Forscher, besonders in Deutschland und Russland, sich teilweise abgewendet hatten.

Dr. Niederle kam aber während seiner Studien auf dem Gebiete der slavischen Alterthümer zur Überzeugung, dass die obige Theorie von der genetischen Verschiedenheit der Slaven und Germanen, soweit sie sich auf beide genannte Merkmale stützte, nicht mehr stichhaltig ist, und zwar aus folgenden Gründen:

Denn 1. obwohl heute die Slaven in ihrer Gesammtheit einen brachycephalen Typus aufweisen, zeigen die Skelette der altslavischen Gräber im Gebiete der alten Heimat der Slaven in der Mehrheit einen dolichocephalen und mesocephalen Schädeltypus und zwar noch in der zweiten Hälfte des vorigen Jahrtausends, von älteren Gräbern nicht zu sprechen.

2. Zweitens zeigt eine Reihe vorzüglicher neueren Arbeiten der polnischen, russischen und anderen Forscher, dass überhaupt von einer dunklen altslavischen Komplexion keine Rede sein kann, und dass dieses Merkmal im ganzen nur den West- und Südslaven angehört, aber jenseits der Karpaten einem entschieden helleren Schlage weicht.

3. Und wenn man zu diesem Gesammtbilde noch die älteren Nachrichten heranzieht, die uns über den physischen Typus der Slaven Aufklärungen darbieten, — so fand er, dass gerade die ältesten Slaven einen hellen Schlag vorstellten. Es sind das Nachrichten aus dem 6. und 10. Jahrhundert n. Ch. (die älteren unsicheren beiseite lassend).

Auf diese drei Beobachtungen hauptsächlich gestützt (die Verf. noch durch eine Reihe sekundärer Beweise zu unterstützen suchte), — kam Dr. Niederle natürlicherweise dazu, die Richtigkeit der obigen Theorie zu negieren. Aus dieser Negation ergab sich selbst weiter eine positive Hypothese, deren Hauptgedankengang etwa ein folgender ist: Im nördlichen Europa entwickelte sich aus der uralten langköpfigen Rasse Europas (ursprünglich wahrscheinlich von dunkler Komplexion) das Volk der Arier, von denen eine Partie, die an den Gestaden des Baltischen Meeres sass, im Laufe der Zeit eine hellere Komplexion annahm. Niederle meint nicht, dass allen Ariern die Blondheit zukam; ja er will auch nicht behaupten, dass sie alle langköpfig waren (mit Rücksicht auf die fremden Elemente und die nötige Typenvariation). Er vermutet nur, dass in dem Gesamtbezirke der Arier, der sich ursprünglich in der nördlichen Hälfte Europas befand, — an dem baltischen Meeresgestade ein sekundäres blondes Centrum entstand, und dass an diesem Centrum hauptsäch-

lich diejenigen Glieder der Arier teil hatten, aus denen sich später die Völker der Germanen, Balten und Slaven entwickelten. Dies geschah nicht etwa so, dass von da an alle Germanen und Slaven blond und langköpfig gewesen wären, sondern nur in dem Masse, dass diese zwei Merkmale bei ihnen vorherrschten.

Diese Theorie hat aber eine Schwäche, die bis jetzt nicht beseitigt ist. Diese Schwäche besteht in der Antwort auf die Frage, wie es kam, dass im Laufe des letzten Jahrtausends sich der physische Habitus der Slaven so verändert hatte, besonders in der Gestalt des Kopfes, dass, wo früher dolichoide Formen herrschten, wir jetzt lauter Brachycephale finden.

Eine ganz befriedigende Antwort darauf zu geben ist schwer. Und gegen diese Schwäche stellte sich K. Rhamm im obigen Aufsatze.

Er glaubt, dass eine solche Umwandlung sich unmöglich in dieser Zeit vollziehen konnte und sucht zu beweisen, dass die Gründe, die Niederle dafür angenommen hatte, unrichtig seien. Wir müssen hier auf den scharfsinnigen Aufsatz selbst hinweisen. Nur das wollen wir hervorheben, dass er selbst zu einem Dilemma kommt, nach dem die Dolichocephalen der altslav. Gräber (nach Niederle die Slaven selbst) Angehörige eines fremden Volkstammes waren, der die Masse der Slaven überschichtete und allein einer standesgemässen Bestattung würdig war, oder dass die Slaven erst in später Zeit — etwa gegen den Anfang unserer Zeitrechnung in die Waldwildnisse zwischen Bug und Dněpr verschlagen wurden. Herr Rhamm, scheint sich eher für die zweite Erklärung zu entscheiden.

Gegen diese und andere Vorwürfe wehrte sich Niederle im N. 24 des Globus, worauf K. Rhamm noch einmal replizierte.

Der Aufsatz von Hormuzaki sucht zu beweisen, dass beide angeführten Autoren eine wichtige Ursache der Umwandlung ausser Acht lassen, nähmlich die Wirkung der Auslese, wie sie namentlich Ammon in seinen Werken hervorgehoben hat.

Praha. *L. Niederle.*

7. **Niederle L.** Na obranu. Prag 1897. str. 8. 8⁰. Odpověď na kritiku díla „O původu Slovanů“ uveřejněnou od Dra J. Píče v Pam. arch. XVII. 472.

8. **Stieda Ludwig Dr.** Die Anthropologie auf dem internationalen Congresse in Moskau im August 1897. (Sitzungsber. anthr. Ges. in Wien 1897 p. 81). Unter anderem besprach Prof. Sergi folgendes Thema „Über den Unterschied in der Form des Schädels bei der Kurganbevölkerung im centralen Russland und bei der jetzigen Bevölkerung:

„Professor Sergi nimmt an, dass die Form des Schädels unveränderlich sei; die verschiedenen Formen seien nur Typen, die seit Urzeiten unverändert geblieben sind. Die scheinbare Veränderung der Schädelform einer Bevölkerung aus einer dolichocephalen (langen) in eine brachycephale (kurze) sei bedingt durch die Wanderungen der Völker dadurch, dass ein Typus durch den anderen verdrängt wird. Das ist auch in Centralrussland der Fall gewesen.

An diese Mittheilungen schloss sich eine sehr lebhafte Discussion, an der sich Dr. Bock, Dr. Arbo n. a. betheiligten. Professor Anučin wies darauf hin, dass die Beantwortung dieser Frage nicht so leicht, im Gegentheile sehr schwierig sei. Professor Debierre bemerkte, dass vom Standpunkte der Evolutionstheorie die Möglichkeit einer Veränderung der Schädelform in den aufeinanderfolgenden Generationen nicht zu leugnen sei."

Prof. A. Virchow sprach „Über einen Schädel der Steinzeit (vom Dorfe Volosovo bei Murom) und schliess „dass im Allgemeinen der Schädel kein Zeichen einer niedrigen Rasse aufweist; er ist aber ein sicherer Beweis für die Existenz einer brachyceph. Rasse in Russland zur Zeit der Epoche des Steinalters."

9. **Brinton D. G.** Current notes on Anthropology. The ancient slavonic type. (Science, New York. N. S. VI. Nro. 139). Zpráva na základě práce Niederlovy.

10. **Schneider Ludwig.** Die Verbreitung der Schwarzhaarigen in Böhmen. (Sitzungsber. anthr. Ges. in Wien 1897 p. 45.) Uvádí důvody pro své mínění, že černovlasý typ českého obyvatelstva původ svůj má na Balkáně (v Albanii), odkudž se do Čech koncem neolithické doby přistěhoval. Příchod jeho souvisí prý s příchodem kultury terramar do Čech, a šel přes Jihlavu.

11. **Weisbach Dr. A** Altbosnische Schädel. (Mittheil. d. anthrop Ges. in Wien 1897. p. 80). Dosud známa a změřena byla Weissbachem jen řada předhistorických lebek z Glasince (Prehistoričke lubanje iz Glasinca. Glasnik VII. 1895); pak byli měřeni několikráte živí vojáci bosenští a hercegovští. Zde poprvé podává se charakteristika několika lebek ze starých hřbitovů z Višegradu (4), z údolí Trstenice (6) a 4 lebek z hrobů bogumilských. Kdežto lebky glasinacké objevují 29% dolichocefalie, 37% mesocefalie a jen 34% brachycefalie, jest zde 78·5% brachycefalů a jen 21·4% mesocefalů. Ovšem nejsou staré a pro otázku prvotního typu Slovanů z doby, kdy přišli na Balkán, nic nepodávají.

B. Práce o nejstarších dějinách a ethnologii.

1. **Niederle L.** Palaethnologie Evropy. Přehled důležitějších prací vydaných r. 1896 (Český Čas. hist. 1897 p. 212.). Obsahuje také přehled prací r. 1896 vydaných vztahujících se k ethnologickému vývoji Slovanů.

2. **Zeppelin-Ebersberg** Graf. Über die ethnographischen Verhältnisse in der heutigen Schweiz während der Zeit des Bestehens der Pfahlbauten. Vortrag in Zürich 1896. Autoreferat in Buschans Centralblatt 1897 p. 65.

Der Verfasser entwickelte unter anderen auch folgende Ansichten über die Ausbreitung des arischen Stammes. Von den Ursitzen der Indoermanen oder Arier wahrscheinlich also aus den Ostseeländern, lössten sich noch vor dem Beginn der neolitischen Zeit in der Schweiz vorwiegend drei grosse Völkerwellen ab:

1. die thrakisch-sarmatisch-eranisch-indischen Stämme, die schon zuvor östlich der Linie des Vorkommens der Buche bezw. östlich der Weichsel gewohnt haben müssen, weil ihren Sprachen das den west- und südeuropäischen Ariern gemeinsame Wort zur Bezeichnung der Buche fehlt. 2. Westlich der Karpathen nach der Balkaninsel die Hellenen und nach der Appeninenhalbinsel die oskisch-samnitisch-latinischen Italiker. 3. Nach dem europäischen Westen und Nordwesten die gadhälischen Kelten, denen viel später erst die kymrischen Kelten folgten. Aus unbekannten Gründen trennten sich von der ersteren Welle an den Karpathen die thrakisch-illyrischen, norischen und rasenischen Stämme und schoben sich südwestwärts.

3. **Penka Karl.** Zur Paläethnologie Mittel- und Südeuropas. (Mitth. wiener anthr. Ges. 1897 p. 18). Článek Penkův týká se ovšem přímo starověkého vývoje jiných kmenů nežli Slovanů a sice Keltů, Illyrů, Italiků, Hellenů a Thraků. Nicméně na několika místech vzbuzují jeho leckdy odvážné vývody a zejména applikace archeologických dat na výsledky ethnologické i velký zájem badatele v starožitnostech slovanských. Sem patří ku př. vývod, dle něhož původní sídla Latinů oddělených sice od severního skandinavského východiska Praarijů, ale ještě nepřešlých přes Alpy do Italie, po delší dobu byla na dolním Labi a na Sale, dále vývod, dle něhož prvním arijským obyvatelstvem Krajiny a Přímoří byli Illyrové, jimž náležela zde i v Italii kultura t. zv. terramar, dále neobyčejně překvapující vývod, že železná kultura do jižní Evropy nepřišla z Orientu, ale ze severu přinesena jsouc Ariji od Baltu se rozcházejícími (platí to tedy i pro Slovany).

S tím souvisí i jiný odvážný pokus vyhledati prvotní sídla Hellenů v poříčí Odry a prohlásiti zdejší pole popelnicová prvé doby železné za organické předchůdce pozdější klassické kultury řecké, jejíž počátky si ze Slezska Helleni přinesli na jih, asi v XIII. stol. př. Kr., jsouce snad vyhnáni od Odry invasí gallskou. Kolébku Slovanů klade sev. od Karpat, od Visly k střednímu Dněpru. Dokladem bezprostředního sousedění Hellenů s Balty a Slovany na severu jest Penkovi přejití řeckého slova χάλκος v baltštinu (geležis, dzelse) a slovanštinu (želězo).

Vše to ovšem vrhá i na končiny, v nichž jsme se domnívali viděti už Slovany, světlo zcela nové a úvahy hodné.

Praha. *L. Niederle.*

4. **Флоринскій В. М.** Первобытные Славяне по памятникамъ ихъ доисторической жизни. Опытъ славянской археологіи. Томскъ Т. I—II. 1894—96. Стр. 355—272. L. Niederle sagt in seiner Recension (Wiener Mitth. 1897 p. 243) darüber:

Vorliegende zwei Bände des neuen Werkes von Florinskij stellen uns den Anfang einer breit angelegten Arbeit vor, den Versuch einer slavischen Archäologie.

Am Anfange erklärt der Verfasser den Ursprung des arischen Volkes, dessen Heimat sich irgendwo zwischen Oxus, Jaxartes und Hindukusch befunden haben sollte (S. 3). Von hier aus breiteten sich die Urarier in

zwei Richtungen aus, ein Theil nach Kleinasien, der andere über das westliche Sibirien nach Osteuropa.

In diesem zweiten Theile formirte sich schon in Asien die slavische Nation. Die Slaven lebten lange in Turkestan unter dem historischen Namen der Saken, der Massageten (S. 17), wie es dem Herrn Verfasser die topographische Nomenclatur bezeugt, und besassen schon damals eine nicht geringe Cultur. Vom westlichen Sibirien zogen dann die Völker der Slaven über das Uralgebirge nach Russland — die Skythen der Geschichte waren eigentlich im Grunde genommen dieselben Slaven — und breiteten sich bis zur Elbe einerseits und nach der Balkanhalbinsel andererseits aus, wo sie in der Geschichte unter den Namen der Veneter, der Geten und Daken auftreten.

Capitel II und III sind nicht besser als das erste. In demselben wird die Ausbreitung der Slaven in Europa und die Formation der russischen Nation näher geschildert. Dass Florinskij nicht nur die baltischen Veneten, sondern auch die armorischen und adriatischen, sowie weiter die Sarmaten und Warjagen für Slaven hält, versteht sich von selbst. Das haben auch schon vorher mehrere und bedeutende Gelehrte mit grossem Geschick vertheidigt. Aber er geht noch weiter. Er sieht Slaven auch in den alten Kimmeriern und Skythen, in den Bulgaren, Hunnen, er hält auch die Thraker und Illyrier für Slaven. Das sind aber Theorien, die schon lange gründlich zurückgewiesen worden sind.

Diese drei Capitel bilden die ethnologische Einleitung und dabei auch die Grundlage des Werkes. Aber die ganze Idee ist falsch und auch die Folgerungen sind schlecht begründet. Alles zeigt, dass dem Verfasser die Ergebnisse der neueren Forschung auf dem Gebiete der älteren Geschichte Europas fast vollkommen und auch die Fortschritte der Archäologie grösstentheils fremd sind. Nichts zeigt dies besser, als dass der Verfasser, um das Slaventhum der Wolga-Bulgaren zu bezeugen, die falschen Idole von Retra zur Parallele heranzieht und sich dabei auf das Buch von Masch vom Jahre 1771 beruft. (S. 284 cf., auch II, S. 177.)

Auch die neueren Ergebnisse der Linguistik sind ihm unbekannt. Er weiss nichts von den modernen Ansichten über die sprachlichen Verwandtschaftsverhältnisse der einzelnen arischen Völker. Er übernimmt das alte System von Schleicher und baut seine Theorie von der Wiege der Slaven auf der veralteten Hypothese der näheren Verwandschaft der slavischen Sprache und des Sanskrit. *) Man wird sich nicht darüber wundern, dass auch seine etymologischen Versuche einen ähnlichen Werth haben.

An diese ethnologische Einleitung fügt der Verfasser ein Essai über das Verhältniss der alten slavischen zu der byzantinischen Cultur an (S. 86 ff.). Daraus entnehmen wir, dass nach seiner Meinung die ganze byzantinische Cultur auf slavischem Grunde steht. Nicht nur die Stilarten in der Kleinkunst sowie in der Architektur, nicht nur der äussere und innere Charakter des byzantinischen Hofes, sondern auch die ganze Form des Staates, der Absolutismus, alles das war in Byzanz nur die Frucht

*) Die linguistischen Kenntnisse des Verfassers zeigt z. B. der folgende Satz (S. 12): „Je mehr eine arische Sprache vom Sanskrit abweicht, desto früher hat sie sich vom Urstamme abgesondert.

des slavischen Geistes und Einflusses. So hält Florinskij auch den bekannten „gothischen“ Stil der Denkmäler aus der ersten Hälfte des ersten Jahrtausends nach Christi für einen Ausdruck des slavischen Einflusses (S. 93). Was in der byzantinischen Cultur orientalischen Ursprunges ist, wurde wenigstens von Slaven bearbeitet und dann von Byzanz übernommen.

Mit diesem Essai schliesst die eigentliche Einleitung des Werkes, die, wie schon gesagt, zugleich auch seine Grundlage bilden soll. Denn das Ziel des Verfassers, der Zweck seiner mühevollen Arbeit ist nun, zu zeigen, dass die archäologischen Denkmäler, die bis jetzt in dem breiten Gebiete von den Karpathen ostwärts bis tief nach Sibirien gefunden wurden, uns die eigene altslavische Cultur repräsentiren.

Ich glaube, dass es nicht nöthig sei, näher auf die Widerlegung der einzelnen Fehler einzugehen. Man muss wirklich bedauern, dass diese mühevolle und sonst verdienstvolle Arbeit auf eine solche Basis gestellt worden ist.

Der eigentliche Werth des Buches liegt in den folgenden Capiteln, die zwar auch der Idee folgen, fast Alles, was sich in Russland und Sibirien aus früherer Zeit gefunden hat, als ein Product der altslavischen Cultur darzustellen, die aber dabei eine Fülle von Material enthalten, das uns sonst wenig bekannt und, da in verschiedenen Museen und Gegenden Sibiriens zerstreut, fast unzugänglich ist. Dabei erörtert der Verfasser auch manche höchst interessante Seite des vorhistorischen Culturwandels, die nicht ohne Belang sind für das übrige Europa und namentlich für die Entwicklung der eigentlichen slavischen Cultur. Vgl. z. B. die interessante Schilderung des Handels des alten Biarmien und Westsibiriens im Capitel V.

Das Capitel IV bespricht die ostrussischen und sibirischen Befestigungen der Vorzeit (gorod, gorodišče) und sucht dabei ihren slavischen Ursprung zu bezeugen. (Unter Anderem erklärt er das Thonmaterial für ein nationales Charakteristikon.) Das Capitel V belehrt uns, wie schon gesagt, über den alten sibirischen Handel, sucht alte Handelswege im Netze der Flüsse und Befestigungen auf und zeigt, wie das Permierland zum Hauptmarkte der Mineralproducte des Altai, namentlich des altaischen Silbers wurde.

Capitel VI bespricht die Funde aus den Ruinen der alten Stadt Bolgary an der Wolga (in der Nähe der Mündung der Kama) und endet mit einer Erörterung der slavischen Nationalität der alten Bulgaren. Alle ihre Denkmäler, bevor dieses Volk den Islam angenommen und sich dann stark gemischt hat, sollen slavischen Ursprungs sein (S. 343).

Im ersten Capitel des zweiten Theiles kehrt der Verfasser wieder zu den ethnologischen Betrachtungen zurück. Er erörtert zuerst die physikalischen Einflüsse des Landes auf die Entwicklung der alten Arier. Dabei erfahrer wir, dass nicht nur Westsibirien, sondern auch ein grosser Theil des westlichen Kitaj und der heutigen nordwestlichen Mongolei in der vorchristlichen Zeit von Ariern besetzt war, und zwar namentlich von dem slavogermanischen Zweige (56). Von hier zogen sie dann nach Europa. Zeugnisse ihres ehemaligen Daseins und ihrer westlichen Züge bieten uns besonders die Kurgane mit allen ihren Objecten, dann verschiedene Runen-Inschriften. (Auch die bekannten Orchon-Inschriften hält Florinskij für arisch gegenüber der Meinung von Radloff). Namentlich liefern uns

die „kamennyja baby“ (Steinbaben) darüber wichtige historische Zeugnisse. Sie gehören nur den slavischen Saken an (S. 53). Das Centrum und die Wiege der Slaven war die Gegend von den sieben Flüssen (Semirěčje); dagegen wuchsen in der Gegend von Minussinsk die Germanen auf.

Mit dem zweiten Capitel beginnt der Versuch einer eigentlichen vergleichenden Archäologie Sibiriens auf Grund des Materiales, das der Verfasser, bessonders in den Museen von Tomsk, Minussink und Tobolsk, studirt hat. Zuerst werden die sibirischen Stein- und Beinobjecte eingehend besprochen (schade nur, das hiebei wieder der trojanische Krieg und die trojanischen Alterthümer eine wichtige Rolle spielen sollen), ihre Verbreitung in Sibirien und Russland, ihre Formen, Material und Terminologie.

Das dritte Capitel würde gewiss eines der lehrreichsten sein, wenn sich der Verfasser die Methode der archäologischen Analyse besser angeeignet hätte. Er bespricht darin die sibirische Keramik und ihre Verhältnisse zu den russischen Funden. Er glaubt wieder dieselben Formen und dieselben Typen an beiden Seiten zu finden und so wieder den ethnologischen Zusammenhang beider Länder zu bezeugen. Aber die Analyse der Typen lässt viel zu wünschen übrig. Auch sind die übrigen europäischen Funde ihm sehr wenig bekannt, denn sonst könnte er z. B. nicht schreiben, „dass die schwarze Keramik in Europa (ausser Russland) vollkommen unbekannt ist“ (S. 217).

Ich glaube, das Gesagte genügt schon vollkommen, um zu zeigen, in welchem Masse die ethnologische Grundlage des Buches verfehlt ist. Ich stelle mich zwar nicht absolut gegen die Zulässigkeit einzelner seiner Theorien, aber die Gesichtspunkte des Verfassers sind meistens veraltet und irrig und auch seine Argumentation vielfach ungenügend. Wo wir im Ganzen nur Einflüsse der asiatischen Cultur auf die alte Cultur der Slaven sehen, da sieht der Verfasser eine und dieselbe Nation. Das ist der Hauptunterschied unserer Gesichtspunkte. Die Sache kann strittig sein, aber gewiss bedarf seine Meinung eine ganz andere Fülle von Argumenten, als wie man sie in seinem Buche findet.

Praha. *L. Niederle.*

5. **Туманскій А.**, *Новооткрытый персидскій географъ X. столетія* и извѣстія его о славянахъ и руссахъ. (Записки восточ. отд. рус. арх. общ.) X. С. Пб. 1897 p. *121.*

Před nedávnou dobou našel Tumanskij v Buchaře knihu, obsahující popsání země neznámého perského autora. Sestaveno bylo r. 982—983 tak, že autor jeho mladší jest o něco, než Iṣṭachrí (951) a Ibn Chauḳal (943—973). Dle mínění barona Rozena žil autor nejspíše na dvoře Abúl Charesa Muhammeda ibn Achmeda z rodu Ferigunova, vládce Džuzdžanu. Ve svém popsání chtěl čtenářům předvésti přehled známé tehdy obydlené země v hlavních rysech. Východ zná přirozeně mnohem lépe, než západ. Práci svou sestavil dle současných písemných pramenů, pokud mu byly přístupny. Jest tedy odvislý od jiných, ale je vidět, že s literaturou současnou dobře byl obeznámen. Pramenů neuvádí.

Nejzajímavější jest stať týkající se Slovanů. Stať tuto uvádíme zde z překladu Tumanského doslovně:

Славяне, принявшіе христіанство. Область есть въ Румѣ, жители которой Славяне принявшіе христіанство. Подать отдаютъ государю Рума. Они зажиточны и область эта благодатная и безопасная. *Бульгари* — названіе племени, которое живетъ въ горахъ Вульгари, къ сѣверо-западу отъ Рума. Они невѣрные. Они также суть Румійцы, но съ остальными Румійцами они постоянно ведутъ войну. Эти Бульгари-горцы имѣютъ пашни и посѣвы и владѣютъ многочисленными четвероногими.

Слово объ овласти Славянъ. Это есть область, съ востока которой находятся Внутренніе Болгары и частью Русъ, съ юга ея — частью море Курзъ и частью Румъ. Съ запада и сѣвера ея — все пустыни *сѣверныхъ пустырей.* Это большая область и въ ней много сплошны лѣсовъ. Они (жители) живутъ среди лѣсовъ и не имѣютъ пашенъ, кромѣ проса. Винограда не имѣютъ, но меду очень много. Вино (*набизъ*) и ему подобное дѣлаютъ изъ меда. Большіе сосуды (*хунбъ*) для вина у нихъ изъ дерева. Есть люди, которые ежегодно выдѣлываютъ изъ него (дерева) сотню сосудовъ для вина. У нихъ есть стада свиней, подобно стадамъ овецъ. Мертвыхъ они сжигаютъ. Если человѣкъ умираетъ и жена его любитъ, то она себя убиваетъ. Они всѣ носятъ рубашки и наголенники до щиколоток. Они всѣ поклоняются огню. У нихъ есть музыкальные инструменты, на которыхъ они играютъ и которыхъ у мусульманъ нѣтъ. Оружіе ихъ щитъ, дротикъ и копье. Росударя Славянъ называютъ *Самотсвитъ.* Пища ихъ царей молоко. Зиму всѣ проводятъ въ ямахъ и подземельяхъ. У нихъ много крепостей и укрепленій. Одежда ихъ большею частью — ленъ. Службу царю считаютъ обязательной по религіи. У нихъ два города: *Вабнитъ* — первый городъ съ востока Славянъ. (Жители) нѣсколько похожи на Русовъ. *Хурдабъ* — большой городъ и мѣстопребываніе государя.

Слово объ области Русъ и ея городахъ. Область, съ востока которой гора Беджнакъ, съ юга рѣка Рута, съ запада Славяне, а съ сѣвера отъ нея сѣверныя пустыри. Эта область обширная. Жители (ея) дурного нрава, лукавые, неуживчивые, дерзкіе, своевольные и войнолюбивые. Со всѣми окружающими ихъ невѣрными ведутъ войны и одерживаютъ верхъ. Государя Русы называютъ Хаканъ. Область эта въ высшей степени богата всѣмъ необходимымъ. Въ одномъ изъ ихъ (Русовъ) племенъ находятся Мирваты. Знахарей почитаютъ. Десятину своей добычи и торговой прибыли ежегодно отдаютъ государю. Среди нихъ есть и племя Славянъ, которое имъ служитъ. Изъ болѣе или менѣе ста локтей *кербаса* сшиваютъ шаровары и носятъ, заворачивая выше колѣна. На головѣ носятъ шерстяныя шапки, спуская внизъ за затылькомъ конецъ. Мертвыхъ кладутъ въ могилу со всѣмъ, что было на нихъ изъ платья и снаряженія. Пищу и питье кладутъ съ ними въ могилу. *Куяне* — ближайшій городъ Русовъ къ мусульманству. Мѣсто благодатное и мѣстопребываніе царей. Изъ него вывозятъ разнообразные мѣха и цепные мечи. *Селябе* — городъ благодатный. Изъ него приходятъ торговать въ страну Болгаръ, когда бываетъ миръ. *Уртабъ* —

городъ, въ который если придетъ иноземецъ, то его убиваютъ. Изъ него происходятъ очень цѣнные клинки и мечи, которые можно сгибать пополамъ и когда отнять руку, они возвращаются въ прежнее положеніе.

Města Vabnit a Churdab jsou Tumanskému neznáma. Druhé připomíná autor ještě na jiném místě na ř. zv. Ruta, tekoucí z hor na hranici mezi Pečeněgy, Maďary a Rusy k Slovanům. Názvy Kujane, Seljabe a Urtab jsou varianty názvů u Ibn Chauḳala a Iṣṭachrího psaných též Kujabe, Slavije, Arsa, což svědčí zároveň na odvislost tohoto autora od dvou zde uvedených, nebo od pramene všem společného.

Praha. *L. Niederle.*

6. **H. F. Tozer**, A history of ancient geography. With maps. Cambridge, University press 1897. XIX a 387 stran, 10 map. Cena 10 sh. 6. d.

Kniha tato, sama o sobě výborný úvod do studia starověkého zeměpisu, poskytuje pro slovanské starožitnosti velmi málo. Kdežto autor velmi podrobně zkoumá zprávy, týkající se Anglie, jest mu svět slovanský odlehlým, i spokojuje se prostým zaznamenáním toho, co čteme u spisovatelů antických. V Herodotově Skythii shledává (str. 85) rovinu, rozkládající se při dolním toku řek jihoruských — Dněstru, Bugu a Dněpru. Tyto řeky popisuje Herodot s pozoruhodnou důkladností, avšak jeho zprávy o řekách východně od Dněpru ležících nejsou správny. Co se týče Istru uznává Tozer za pravděpodobný výklad Macanův (Herodotos sv. II. str. 32), že Herodot, stanově západní hranici Skythie konfundoval Prut a Dunaj. Co se národů ve Skythii bydlících týče, pokládá T. Budiny za příslušníky „buď germanského nebo slovanského kmene“ (str. 87). O Gelonech přijímá výklad Herodotův, že to byli původem Řekové, kteří se sem přistěhovali (ibid.). O Pytheovi soudí s Müllenhoffem, že nebyl nikdy v moři baltickém; nejzazší krajina, kam došel, byl ostrov Mainland ve Škotsku, v němž shledávati dlužno Pytheovu Thule (str. 158 n.). To souvisí s názorem Tozerovým, že Foiničané dostávali jantar cestou pozemskou, jednak přes Pannonii, jednak přes Gallii (str. 32 n.). Krajina jantarem hojná, kterou Pytheas navštívil, byla pobřeží Frieslandu a ostrovy, ležící mezi ústím Rýnu a Labe a snad také „Šlesvig“ (str. 163 n.). O Mentonomu, Abalu a Basilii podává T. pouze zprávy Pliniovy a Diodorovy (str. 164). V Ptolemaiových zprávách shledává Tozer skutečné obohacení starověkého zeměpisu.

Praha. *Fr. Groh.*

7. **Brückner A.** *Starożytna Litwa, Ludi i bogi.* (Bibl. Warszaw. 1897 květen p. 235, září p. 416, 1898 leden p. 37). Z referátu prof. Zubatého v Českém Časopisu historickém 1898 p. 193 vyjímáme následující:

Brückner podává stručný, ale jasný přehled, co bezpečného nebo aspoň pravděpodobného známo o minulosti kmenů baltských. I. 1. vykládá o nejstarší jejich minulosti, jak ji lze skonstruovati z osvětových slov, přešlých z části již v době předkřesťanské z jazyků balt. do finských, druhdy i z finských do baltských (zvláště do lotyštiny); dále o zprávách Ptolemaeových i Tacitových. Klidné sousedství s Finny, used-

lými od baltských kmenů na východ a sever, přerušeno v 3 st. příchodem Gotů (got. slova v jazycích slov. a fin., řídčeji v jazycích baltských; lit. *Gùdas*, kterým slovem dnes pruští Litvané označují Litvany polské, tito pak Bělorusy, pův. = Got.*) Další převraty nastaly v 4 století; ruští Slované vnikají v baltské kraje od jihu, při čemž Finnové dílem poslovaněni, dílem vytlačeni; finští Kurové, Livové, Estové šíří se po moři a větších řekách Kurskem a Livskem (6. 7. st.), vytlačujíce obyvatelstvo baltské. V této asi době jest hledati rozlišení pranároda baltského v rozličné kmeny (vědomí příbuznosti vzájemné ovšem ještě v 15. století se ozývá). Dále čteme o cestě Wulfstanově (890), o švédských a dánských nájezdech, o počátcích vlastní doby historické (první útoky slovanské na Jatwingy, Litvany a Prusy, missionáři sv. Vojtěch 997, sv. Bruno 1009). 2. vykládá se o výmyslech a bludech v baltských dějinách a balt. mythologii, 3. o *Jatvinzích* těsně sloučených se Sudavy a Galindy, o jejich dějinách, povaze a zániku k. 13. st., o stopách jejich jazyka ve jmenech místních i osobních, jakož i balt. jmenech vlastních vůbec. 4. Jméno *Prusů* objevuje se v 10. století; dle B. je to přezdívka jediného kmene, která časem rozšířena na jiné příbuzné a blízké kmeny (na Pomesany, Poesany, Varmy, Borty, Natangy, Samy, později i na Galindy, Nadrovy, Skatvy, Sudavy; B. jméno *Prúsas* odvozuje od lit. *prausti* „umývati", *prusna* „ústa"). Mimo ně obírá se B. zde pruskými Litvany, jejich životem, vírou, obřady atd. — II. *Litvané* 1. *horní*, jejich dějiny, vznik velkoknížecí lit. (od 1132?), zničení moci drobných knížat (Mindovgem, † 1263), říše litevsko-ruská, její hospodářský rozkvět a snášelivost u věcech víry. Podrobně vykládá B. i o lit. pohanství dle víry hojných pramenů (t. j. současných zpráv ruských, z části i latinských a Długoszových), o bývalých obřadech pohřebních, svatebních a jiných, o starolit. životě vůbec; též o domnělém italském původě Litvanů, o kterém se bájí od 15. st. na základě shodných slov jako lat. *deus*, *ignis*, lit. *dievas*, *ugnis*, ba i *l'Italia* a *Litua*, a o výmyslech historických i mythologických, odtud vzniklých. 2. *Litvané dolní* (Žemaité, Žmuď, jejich dějiny, pohanství a obřady, (hl. dle Laskowského a Łasického). — III. 1. *Lotyši*, jejich pokřesťanění, lidová poesie se zdánlivými zbytky starého bájesloví, pohanské názory a obřady dle pramenů 17. st. 2. Zprávy o některých zvláštních pohanských názorech a pověrách rozličných kmenů baltských. 3. Význam baltské mythologie. Lot. božstva 16. st. nejsou individualní postavy, nýbrž „matky" rozličných zjevů přírodních, vod, rozl. zvířat atd.; také u Žemaitů nalezáme v podstatě jen božstva jednotlivých zjevů přírody a života, často velice nepatrných a bezvýznamných (Lasicki). Dle *Usenera* (Götternamen) tento stav („Sondergötter", vzniklí z „Augenblicksgötter") je bližší původnímu stavu, než na př. mythologie indická nebo řecká se svými určitými postavami božskými, jichž jména větším dílem původem i významem jsou záhadna, na rozdíl od baltských božstev, pojmenovaných průzračně dle zjevů přírodních, v nichž hledána jejich působnost. 4. Avšak, ač možný

*) Proti tomuto ode dávna vůbec běžnému mínění vystoupil na arch. sjezdě Rižském *Bezzenberger* (v. Arch. f. Antropol. XXV. 87) výkladem, dle něhož lit. a lot. *Gudové* jsou vl. běloruští plavci vorů („hudci").

je pochod, jak si jej myslí Usener, od drobných božstev indigetských k božstvům vyšším, individualizovaným, je možný i pochod opačný, od božstev vyšších, jaká mají Řekové, Indové, Keltové, Germani, Slované, k božstvům drobným. I u balt. národů nalézáme v době starší určité božské postavy se záhadnými jmeny (na příklad prus. *Kurk*, *Natrimp*, lit. *Andaj* a j.); nejdéle z těchto starých bohů udržel se u nich *Perkún* a kult ohně. Pozdní původ drobných božstev zračí se druhdy i v jejich jmenech, jež mívají i koncovky slovanské ne litevské (*czius*, *-icza*). Dodatkem vykládá B. o uctívání předků, o obětech, o zlomcích starých mythů a dává charakteristiku balt. pohanství: vyznačuje je proti Slovanům, Germanům a Finnům zejména ctění Perkúna, ohně a hadů, jakož i snaha, větší postavy božské rozdrobiti v menší. Na konec čteme o neobyčejné zdlouhavosti skutečného pokřesťaňování kmenů baltských a o tvrdošijnosti, s jakou pod rouškou křesťanství drželo se u nich staré pohanství.

Praha. *Jos. Zubatý.*

8. **Брянцевъ П. Дм.** Очеркъ древней Литвы и западной Россіи. Изд. 2. Вильна 1897. 8⁰ VI. + 150. Ц. 60 к. Jest to výtah starší výborné práce Brjanceva „Исторія Литовскаго Государства съ древнѣйшихъ временъ (Vilna 1889) sdělaný pro potřebu školní; nejstarších dějin Litvy dotýká se jen stručná první kapitola. (p. 1—9). *N.*

9. **Bielenstein** Dr. A. Die Holzzeit des lettischen Volkes. (Globus 1897 Bd. LXXI. p. 100). Selbstanzeige. Herr Pastor Bielenstein arbeitet am Werke mit obigen Titel, die alte Cultur-Periode schildern soll, welche bei den Letten noch bis vor kurzem bestanden hat.

10. **Tetzner F.** Das litauische Sprachgebiet. Globus LXXI. 381—384. 1897. S krátkým úvodem o stavu minulém.

11. **Bielenstein A.** Zur topographischen Onomastik des Lettenlandes. Bull. de l'Acad. de St. Péterbourg. XXXVI. N. 4.

12. **Bezzenberger A.** Über die Guden (předn. na arch. sjezdu v Rize 1896 viz Stieda. Arch. f. Anthr. XXV. p. 87.)

Lit. Gudai (u pruských Litvanů = Litvané východní, u východních = Rusové, zvláště Bělorusové), lot. Gudi (= Bělorusové) nepovstali ze jména Gotů; Gudové jsou běloruští plavci (rus. гудить „housti").

13. **V. Jagić.** Einige Streitfragen. 2. Verwandschaftsverhältnisse innerhalb der slavischen Sprachen. Archiv f. slav. Philologie XX p. 13 sl.

14. **Stojanović Ljubomir.** Pristupna akademska beseda. Glas srpske kralj. akademije LII. — Archiv f. slav. Phil. XIX. p. 270 sl. — Jagić i Oblak o pristupnoj akademskoj besedi Ljub. Stojanovića i ńegov odgovor. Delo 1897 maj.

Otázka o příbuzenských poměrech slovanských jazyků jest tak stará ıko slovanský jazykozpyt vůbec, ba mnohem dříve již kladli i zodpovídali tázku tuto, než Dobrovský položil základy slov. filologie. Slavný dubrovický učenec Banduri (1671—1743) kladl již do jedné řady kmeny hoslovanské a do druhé řady Čechy a Poláky. Katančić (1750—1825) ɔzeznával kmeny jihoslovanské „illyrské" od kmenů „sarmatských", pod terými nerozuměl jen severovýchodní Slovany než i severozápadní (Čechy

a Poláky). Karl Gottlob Anton (1751—1818) sestavil slovanské jazyky do 4 skupin, do 1. „norské“ seskupil ruštinu s češtinou, do 2. „srbské“ polštinu, luž.-srb. a polab., do 3. „illyrské“ srb. i chrv., do 4. „slavisch oder vindisch“ slovinštinu. Velice o otázku tuto se zajímal u nás spolu s Dobrovským Fort. Durich, kterýžto před Dobrovským ale toho svého „soudruha ve studiích“ („studiorum socius“ nazývá Dobrovského) se dovolávaje podal rozdělení slov. světa ve dvě hlavní větve (Bibliotheca slavica I., r. 1795, str. 262 sl.). Dobrovský veřejně se dlouho nevyslovoval, r. 1806 ve svém Slavíně (str. 363) velmi stručně uvedl 2 řady slovanských národů; dle něho řídil se Kopitar r. 1808 ve své mluvnici slovinské (str. XIX.); něco obšírněji vyslovil názory své Dobrovský r. 1814 ve své „Slovance“ I. kritisuje Katančićovo rozdělení ve spise „Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum“ 1797. K podrobné vědecké klassifikaci slov. jazyků odhodlal se Dobrovský teprve r. 1818 v 2. vyd. „Geschichte der böhm. Sprache und Literatur“ (str. 30 sl.), v přehledné tabulce udal v tomto spise hlavní příznaky obou skupin, celkem tak, jak je před více než 20 lety již byl písemně sdělil Fort. Durichovi. Tuto klassifikaci přepracovanou a doplněnou opakoval Dobrovský r. 1822 ve svých „Institutiones linguae slavicae“.

Tato otázka pak o vzájemných příbuzenských poměrech slovanských jazyků zaměstnávala velkou měrou všecky téměř slavisty až do našich dnů. Historický vývoj její líčí a jednotlivé názory vyslovené od poč. našeho věku probírá V. Jagić ve svém pojednání, jehož název položili jsme v čelo této stati. Otázka o příbuzenských svazcích jednotlivých slov. jazyků prohlubovala se v úzké souvislosti s vývojem srovnávacího jazykozpytu indoevropského. Shody mezi jednotlivými jazyky, společné některým jevy jazykové, najmě hláskoslovné, považovány za důkaz užší jich spojitosti, užších příbuzenských svazků mezi jednotlivými jazyky. Oceňován význam jednotlivých význačných jevů jazykovych, dokazovány vyšší stáří, větší původnost jedněch, pozdější vznik, mladší věk jevů jiných: dovozováno vyšší stáří jazyků jedněch a mladší věk jazyků jiných; z toho dále, že jedné řadě jazyků byly společné jisté jevy jazykové, soudilo se, že vzešly z nějakého starobylejšího společného prajazyka: vznikla theorie rodokměnová, jazyk se rozrůstal v různé větve podobně jako strom; prajazyk slovanský ve dvě hlavní větve jihovýchodní a západní, tyto větve pak v jiné větve a t. d. Obrazec ten sestavil důmyslně Aug. Schleicher, jakož i jak se rozrůstal prajazyk indoevropský, zvláště pak předpokládaný jím prajazyk slovansko-germanský, o tom již v ČČM r. 1853. Pozdější kritika ukázala, že theorie tato nestačí ke správnému líčení a vystihování skutečných poměrů jak mezi jednotlivými jazyky indoevropskými tak zvláště mezi jednotlivými jazyky slovanskými: nepochybně byly jen úzké příbuzenské svazky mezi slov. a baltickými jazyky, ale vedle toho měla slov. společné jevy nejenom s german. než i s iranštinou, dokazováno, že se vůbec více srovnávají jazykové sobě zeměpisně bližší, dokazována nepřetržitá cesta od stind. skrze jazyky eranské k slovanštině a od této k litevštině, i dále ke germanštině.

To ukázal u indoevropských jazyků Joh. Schmidt r. 1872, nedlouho potom r. 1875 u slovanských jazyků zvláště Obrazec Schmidtem navržený zajisté nevystihuje náležitě skutečných poměrů mezi jednotlivými slovanskými jazyky, není ku př. vyznačena v něm nepopíratelná blízkost

a příbuznost češtiny a polštiny a j., jak V. Jagić nejnověji velmi správně vytýká. To ale ještě nedokazuje, že by theorie Schmidtova byla pochybena. Pro historickou ethnografii jest theorie tato zvláště důležitá tím, že dovozuje, že prý nynější zeměpisné rozložení slovanských národů a jazyků celkem odpovídá praehistorickým poměrům ve společné pravlasti. Ukazuje se zvláště na jisté zvláštnosti, které slovinské dialekty některé, zvláště severní zachovaly. zvláštnosti to společné s severo-západními jazyky, t. j. hlavně s češtinou (modliti, motovidlo) Mladší jazykozpytcové slov. na to přistupovali, zvláště V. Oblak. (Archiv. f. slav. Phil. XVII., 597, XIX., 328) připouští proto užší styk mezi stěhováním Čechů a Slovinců. Nejnověji Jagić ještě vyslovil úplný svůj souhlas s výkladem Schmidtovým „Nach dem eigenthümlichen herdenartigen Charakter der slavischen Völkerwanderung scheint mir das später erweiterte Bild der slavischen Verbreitung über Central- und Südeuropa den vorgeschichtlichen Mikrokosmos ziemlich genau wiederzuspiegeln, und insofern halte ich wirklich die spätere geschichtliche Gruppirung, bedingt durch die vorausgegangenen Verhältnisse, für eine erweiterte Fortsetzung der vorgeschichtlichen.“

Učení Joh. Schmidta narazilo na silný odpor, a to nejen u přívrženců theorie rodokmenové. Významná jest kritika jeho jmenovitě od A. Leskiena (r. 1876). Přední zásluhou tohoto německého slavisty jest, že přestal posuzovati jazyk jako něco zcela abstraktního, než počítá větší měrou již se skutečnými poměry, jaké nastávaly následkem stěhování. Plným právem praví A. Leskien, že Schmidtovo učení předpokládá zeměpisnou jednotu národů indoevropských, nepřetržitou kontinuitu oblastí jimi osídlených, i ukazuje naopak, že národové neobsazovali jen nové kraje šíříce a rozprostírajíce se znenáhla z kraje původně malého a těsného na všecky strany, než že mnohé jich větve úplně se odlučovaly od soukmenovců svých bližších, a že pak sousedství národů indoevropských, jak je nalézáme v dobách kolem poč. naší éry, bylo namnoze následkem vnějších okolností, nikoliv následkem stálého, zeměpisného šíření. Na základě těchto úvah modifikuje Leskien učení Schmidtovo, shledává totiž. že možno zcela dobře je spojovati s theorií rodokmenovou. V tento smysl vyslovil se také jiný jazykozpytec německý, Delbrück. On poukazuje na to, že jednotlivé jazyky tvoří určité jednotné celky, že není jazyka, o kterém bychom mohli býti v pochybnostech, má-li se považovati za germanský neb za slovanský atd. Z toho následuje, že german., slov. atd. tvořily v dávných dobách, kdy málo ještě lidí těmi jazyky mluvilo, souvislý, uzavřený celek. Připouští theorii přechodní jen tak dalece, že v pradávných dobách tvořily jazyky indoevropské souvislý celek, později pak mezi nimi se vyvinuly pevné hranice: pro dobu prvotní možno předpokládati nepřetržitou kontinuitu mezi jazyky indoevropskými, pak nastalo rozvětvení, utvořily se zvláštní samostatné jazyky. Zničující kritiku důvodů uváděných jak pro theorii rodokmenovou tak i pro theorii přechodní provedl Brugmann (1884). Tento učenec ukázal, že shoda v jistých stejných tvarech, v podobném vývoji hlásek, v jistých slovech nemusí nutně býti důkazem užší souvislosti, spřízněnosti dvou jazyků, neboť může býti pouhou náhodou — stejné příčiny mívají stejné účinky, shoda lexikální zakládati se může na tom, že jeden jazyk převzal slovo z jazyka sousedního; a nalézáme-li slovo ve

dvou, třech jazycích jen, a ne v ostatních, nemůžeme z toho nic usuzovati, neboť v ostatních mohlo vymříti. Příbuznost dvou a více jazyků dokazuje jen celá řada shodných jevů, a sice takových nových jevů, které jsou odchylné od prajazyka, neboť jen tu jest vyloučena možnost shody jen nahodilé. Dlouholetá úsilovná práce jazykozpytná končila tedy a sice ústy předního svého zástupce takřka prostým Non possumus.

K podobným negativním výsledkům dospěl také v otázce o příbuzenských svazcích slovanských jazyků jeden z předních slovanských jazykozpytců, Baudouin de Courtenay (Übersicht der slavischen Sprachenwelt 1884). Důmysl'ný slavista tento, jehož hlas padá tím více na váhu, že se obíral právě vynikající měrou dialektologickými studiemi, popírá výslovně existenci přechodních dialektů mezi jednotlivými slov. jazyky, ruštinou, polštinou, češtinou, mezi srb. i bulh., jednotlivé slovanské jazyky lze topograficky většinou přesně ohraničovati, nejsou-li hranice mezi nimi později porušeny následkem stěhování, kolonisace, mísením sousedních kmenů.

V. Jagić naopak jest přesvědčen, že jest všude stálý nenáhlý přechod z jednoho jazyka, nářečí do druhého, nepřetržitý řetěz dialektů. Vyslovil své názory v té příčině roku 1895 v pojednání velmi znamenitém „Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen“ (Archiv XVII., 47 sl.) a rovněž tak nejnověji v pojednání pod č. 1. uvedeném. Nynější zeměpisné seskupení slovanských jazyků jest celkem totéž jako v dobách předhistorických, Slované šířili se ponenáhlu v témže seskupení, jak byli seřazeni v pravlasti, z evropského severovýchodu na západ a jih. Zvláště na jihu možno konstatovati vlastně jen řetěz dialektů, jeden dialekt jest celkem jen organické pokračování předcházejícího. Také Ljub. Stojanović spatřuje aspoň na slovanském jihu nepřetržitou řadu dialektů: „Na slovenskom jugu ne govore se tri jezika, kao što se na trima jezicima piše, već se govori niz dijalekata.“ — Pisatel těchto řádků kloní se více na stranu Baudouina de Courtenay. Myslí jmenovitě, že dnešní dialekty pomezní mezi jednotlivými slov. jazyky, jak mezi češtinou a polštinou, mezi srbštinou a bulharštinou atd., které se považují za dialekty „přechodní“, jsou věku mladšího, výsledkem pozdějšího mísení sousedních kmenů, že to jsou vlastně dialekty smíšené. Srbština na jedné a bulharština na druhé straně jsou přesně ohraničené jazyky, které zvláště v hláskosloví svém — nehledě na úpadek deklinace v bulharštině — měly každý samostatný svůj vývoj: v srbštině vyvinulo se z *dj*, *tj*, *kt*: *ć*, đ, z praslovanské nosovky ѫ: *u*, v bulharštině vyvinulo se z prvých: *šť*, *žď*, z nosovky vyvinuly se různé hlásky: *ъ*, *ă*, *o*; *u* za ѫ nalezáme jen v bulh. dialektech na pomezí srbském, a to na mnoze jen v jednotlivých slovech, nikoliv veskrze vedle vlastní střídnice za ѫ, v Prilepu ku př. пре*с*у*д*ил с*у*дот ale вн*а*тре, п*а*тот, р*а*цете, з*а*бите a j. v Debrsku кукьа ale роци, мошкó дете a j. V Trnsku zachovává se *žd*: граждане, прежда, za *šť* jest ale *č*: ноч, вреча; v Kjustendilsku vedle к*а*ш*т*а říká se též куйкя, vedle *шт*ерка též *ч*'ерка, v Lerinsku v jižní Macedonii сѫно*ш* z вьсą нošть ale куіжьа, повеке, severně od Soluně snošti ale noć, nok' atd. Hláskoslovné jevy srbské nalézáme vedle hláskoslovných jevů bulharských v dialektech bulharských blíže hranic srbských a i v krajinách jihozápadních (makedonských), kde byl kdysi mocný politický a kulturní vliv srbského národa. Jest patrno, že se nemohlo

vedle sebe vyvinouti z nosovky ѫ v témže dialektě *a* neb *o* vedle *u*, že se nemohlo v témže dialektě vyvinouti vedle sebe z *tj*, *kt*: *k'*, *ć*, *č* a *šť*, že se na bulharské půdě nemohlo vyvinouti samostatně z kątja: kąšta, kъšťa i kuk'a, než že tvar kuk'a přenešen byl z území srbského jazyka do bulharských dialektů. Také Jagić předpokládá v Macedonii „starke ethnische Verschiebungen" (Archiv XX., 38).

Jazyk československý a jazyk polský mají každý určité své zvláštnosti: na jedné straně zachovávají se hlásky dlouhé — na druhé straně vymizela kvantita v dobách historických, za to pak se hlásky změnily kvalitativně; na jedné straně mění se *é*, *ó* v *í*, *ú*, na straně druhé mění se hlásky též v slabice zavřené vůbec, a to nejenom *e* a *o*, než též *a*; na jedné straně jest z praslov. gord: grad, na straně druhé grod; na jedné straně nemění se *e* jinde, než v slabikách dlouhých, na straně druhé mění se v určitých případech *'e* v *'o*. V dialektě lašském jest za někdejší *á* dlouhé a též v slabikách zavřených shodně s polštinou *o*: zokon, trova, bož*o*muka, kł*o*d-kładła, v*o*ł*o*ł-vołała atd., na Frýdecku jako v polských dialektech přešlo *á* dokonce před *m*, *n* v *u*: vo*u*m, p*u*n, žb*u*n atd., stejně tak *e* před *m*, *n* v *i*(*y*), *o* před *m*, *n* v *u*: płamyň, strum atd. Nečeský, ale polský zákon hláskoslovný o přechodu *á* v *o* působil v lašském dialektě dále, dle něho ujalo se hłod, smrod, ale v otevřené slabice hładu a smradu, tak přešlo v *o* také někdejší *á* z 'ѧ, pol. *'ę*, *'ǫ*: řodek, poty, p'*o*ď atd.

V dialektě severoopavském přešlo *'e* v *'o* stejně jako polštině, luž.-srb.: žona, zelony, čoło, ťotka, ščodry, plotu, ňosu atd., a sice měrou větší než v polštině, podobně celkem jako v dluž. Z toho dalo by se asi předpokládati, že zákon tento pronikl na území československé nejenom z polštiny, než i z luž.-srb., a to v době, kdy české území se ještě přímo stýkalo s luž.-srb., a že potom působil dále tento zákon i vyvolal změny nové (ďoň m. ďeň, v loťo a p.). Nechceme tuto otázku zde dále rozpřádati, neboť stačí to snad na dotvrzení našeho mínění, že máme v těchto dialektech před sebou mladší fase, že v nich nelze spatřovati dialekty přechodní, než smíšené následkem mísení pomezního obyvatelstva, pozdějších pohybů osazovacích, neb také následkem silných vlivů kulturně-politických: prvé bude předpokládati tam, kde jistý zákon hláskoslovný pronikavě působil změny v celém ústrojí jazykovém, jak ku př. v dialektech lašských, druhé tam, kde cizí jevy vystupují jen po různu, ku př. v dialektech běloruských, maloruských a j., jmenovitě v dialektě západo-haličských Lemků, ve kterém jest hojně polonismů a slovacismů: vantroba, venž, vendka, gamba, pajonk, hyrlića vedle horlića, tŭustyj, krava, słama, brezina, pec, ovoc, chcu a mn. j.

Dosavadní theorie jen nedostatečně objasnily poměry a svazky mezi jednotlivými jazyky. Jazykozpytcové měli na zřeteli jen abstraktní jazyky a nedbali celkem nic na skutečné, realní faktory, za kterých vzrůstal a vyvíjel se národ, zceloval se z několika skupin v jednotu kulturně-politickou. Leskien ukázal již na to, že indoevropští národové stěhujíce se na západ i na sever, na jih a jihovýchod byli rozraženi někdy národy cizími, ale ani on a nikdo jiný až do H. Hirta nebral v úvahu, že indoevropští národové nezaujímali země liduprázdné, než že v nových krajích

nalezali již obyvatelstvo jiné, cizím jazykem mluvící. S tímto autochtonním obyvatelstvem mísil se nový národ, pod jeho vlivem měnil se jazyk dobyvatelův v té míře celkem, ve kterém počtu byl proti národu podrobenému. H. Hirt*) první vzal v úvahu (r. 1894) vývody vědy praehistorické, že Evropa dávno před přistěhováním kmenů indoevropských byla obydlena, že původní toto obyvatelstvo nebylo novými dobyvateli vyhubeno, že tito neosazovali nové kraje v celých hromadných massách, než celkem jen ve více méně četných tlupách válečných. H. Hirt vzal v úvahu dále vývody anthropologie, že indoevropští národové v Evropě osazení nenáležejí k jednomu plemeni, že i kmenové jednoho národa se anthropologicky liší (ku př. Němci horní a dolní). Nejlepší příklad vlivu cizorodého obyvatelstva původního na jazyk nového dobyvatele podávají romanští národové, a Hirt velmi důmyslně líčí příčiny různého vývoje jazykového v Španělsku, ve Francii atd., ukazuje, jak se jazyk mění hlavně v generacích dorůstajících, pod vlivem jinojazyčného služebnictva atd. Přesně oceňovati vliv cizorodého, podrobeného obyvatelstva, určitě rozeznávati, pokud se jazyk měnil samostatně, pokud pod vlivem jiných jazyků, bude nad míru obtížno, ne-li vůbec nemožno, zvláště tam, kde nemáme nižádných zpráv o jazyce onoho podrobeného obyvatelstva. Myšlenka Hirtova jest zajisté vzácná, třebas ne zcela nová, jest do jisté míry také opodstatněna, ale sotva povede k výsledkům poněkud jen pravděpodobným. Pravíme, že to není myšlenka nová, neboť dávno již byla vyslovena domněnka, že plnohlasí ruského jazyka (золото, корова, серебро atd.) se vyvinulo pod vlivem finštiny. Značný vliv cizorodého jazyka thráckého na bulharštinu byl s velkou pravděpodobností dokazován. Podivné hláskoslovné zvláštnosti dialektů slovinských v údolí rezjanském vysvětlovány svého času vlivem nějakého zlomku turanského, který kdysi v době stěhování národů do těch krajů se dostal a tam se usadil. Hirt vysvětloval různý vývoj a hlavně rychlý vývoj jednotlivých jazyků indoevropských, vývoj to namnoze nápadně rychlý proti vývoji jiných jazyků, ku př. finštiny, dialektů tureckých a j., právě působením domorodých jazyků na indoevropské jazyky.

Toto učení applikoval Lj. Stojanović na jazyky slovanské, najmě jihoslovanské. Hlavní otázka, která ostatně nesouvisí přímo s touto theorií, jest: byly slovanské jazyky rozděleny již před stěhováním, tedy do VI. stol., aneb utvářely se, individualisovaly se teprve po svém přistěhování do nových vlastí? aneb jak praví Stojanović: Přinesli s sebou Slované, opustivše pravlast, společný praslovanský jazyk, či nebylo více tehdy toho společného jazyka, a Slované odstěhovali se ze společné pravlasti jako zvláštní národové s jazyky již utvořenými? Stojanović pak dovozuje, že nynějších slovanských jazyků ještě nebylo v době, kdy Slované obývali společnou pravlast, a že se nynější jazykové slovanští vyvinuli teprve v nových vlastech pod vlivem pokořených neslovanských národů.

První myšlenka jest zdravá a Stojanović činí aspoň o srbštině velmi pravděpodobným, že hlavní své zvláštnosti vyvinula teprvé v nové vlasti své na balkanském poloostrově, jmenovitě pak tvary grad, blato, glava

*) Podobné myšlenky vyslovil u nás dříve již Em. Kovář v Živě I. (1891) str. 297 sl.

atd., neboť v rumunštině zachovány ještě tvary staré balte, gard atd. Dle toho se tedy gord, bolto atd. samostatně na slovanském jihu a samostatně v československém jazyce změnilo v grad, blato, a tomu nasvědčuje významná okolnost, že v akcentuaci těchto tvarů jsou mezi srb. a čsl. zásadné rozdíly (čes. zlato, kráva, bříza, srb. zlâto, krȃva, brȅza) I jinak není kromě ještě mladšího ŕ, ĺ shod mezi srb. a čsl. — ŕ, ĺ vyvinulo se teprve v nových vlastech srbských, jak Stojanović ukazuje.

Tyto shody srb. i čsl. byly by tedy jen nahodilé, a nemůže se z nich s naprostou jistotou souditi, že kmenové jihoslovanští a československí byli v pravlasti slovanské ve stycích užších. Tak zubnice mohla se v slovinštině před *l* déle udržovati, než v ostatních nářečích jihoslovanských bez přímé souvislosti s čsl.; viz Brugmannovu kritiku důvodů uváděných přívrženci theorie rodokmenové i přechodní.

Sporná vlastně jest míra vlivu jazyka cizorodého, ne vlastně sám princip, jak Stojanović správně pověděl ve své odpovědi. Stojanović vysvětluje utváření dvou slovanských jazyků na balkánském poloostrově ve smysle theorie Hirtovy: bulharština vyvinula se na území thráckém, srbština na území illyrském, a přechodní nářečí srbsko-bulharské mluví se tam prý, kde oba původní národové balkánští, Illyrové a Thrakové se stýkali. Tu bohužel nevzal Stojanović v úvahu pozdější pronikavé přeměny na balkanském poloostrově; tyto „přechodní“ dialekty vysvětlují se uspokojivě, aniž by se brali v potaz Thrakové a Illyrové. Dále konečně na západě, kam nedosahoval národ illyrský, vytvořila se skupina třetí, slovinská. Do řešení otázky, jaký tam nalezli živel ethnický noví přistěhovalci slovanští, se srbský učenec nepouští. Srbský jazyk v severozápadní části balkanského poloostrova jest poměrně málo rozdílný od jazyka praslov., jazyk na rozsáhlém území kompaktní s nepatrnými jen odstíny dialektickými, neboť slovanské obyvatelstvo bylo v těchto krajích velmi silné, původní obyvatelstvo neslovanské méně četné. Naopak v jihovýchodní části poloostrova byli nově přistěhovalí kmenové slovanští počtem slabší, a mimo to, dříve ještě, než mohli sobě assimilovati starousedlé kmeny thrácké, museli vejíti v nový zápas s dobyvateli cizími, neindoevropskými, bulharskými: jazyk slovanský zápasil tu s domorodým jazykem thráckým i s jazykem jiným ještě, zcela cizím, vyšel z toho dvojího zápasu sice vítězně ale s hojnými ranami a jízvami; jazyk tento vzdálil se nejvíce ze všech jazyků slovanských od jazyka praslovanského, vyvinul zvláštnosti slovanštině úplně cizí. Tento výklad vývoje bulh. jest zajisté správný, ale daleko pochybnější jest, v čem a pokud jazyk illyrský působil na vývoj srbštiny jmenovitě v hláskosloví jejím. Stojanović vyslovuje některé více méně duchaplné domněnky, ale bohužel nelze nikterak se vyslovovati o jich pravděpodobnosti. Daleko jistější jest ku př. vliv italštiny, jmenovitě benátského dialektu na přímořské dialekty čakavské a také štokavské (*c*, *s*, *z* m. *č*, *š*, *ž*, *n* m. *m* na konci slov, stran předpokládaného vlivu ital. na vývoj: *j* z *ľ* judi m. ľudi v dialektech přímořských srv. Archiv XVIII., 243) než vysvětlování difthongování ě a j. působením cizího obyvatelstva.

Jde především o vymezení těch zvláštních jevů hláskoslovných, po případě tvaroslovných, které se mohly vyvinouti přirozeně z jazyka samého, bez vnějšího působení faktorů jiných, jazyků nespřízněných a cizích, a o vy-

mezení oněch jevů, které se nedají vysvětlovati způsobem jinakým, než působením ethnického živlu cizího. Poněkud jistěji můžeme tu jednati jen stran takových jevů, které se nesrovnávají s přirozenou povahou slovanštiny, které jsou obmezeny na jediný jen dialekt, a nemají v jiných slov. jazycích nic podobného. Když na př. v některých dialektech slovinských, jako v dialektech hornokrajinských, v Korutanech v dial. rožanském, v Gorici v dial. cirkljanském nalézáme místo souhlásek jasných *b*, *d*, *g* na konci slov a před hláskami temnými aspirata *ph-f*, *th-s*, *h*: grath, gospòth-gras, gospòs, zof (gen. zobà), gen. pl. gôf, rif atd., tu máme před sebou jev zcela neslovanský, a ten nelze jinak vysvětlovati než vlivem nějakého živlu cizorodého.

Velmi správně poukázal V. Jagić ve své recensi stati Stojanovićovy na to, že i dialekty oněch slovanských kmenů, kteří zůstali v prvotných svých sídlech, v pravlasti slovanské, velmi značnou měrou se měnily a dosti značně se vzdálily od jazyka praslovanského ve svém hláskosloví a rovněž také ve svém tvarosloví, a přece jest tu naprosto takřka vyloučen vliv nějakého cizího živlu ethnického. Západoslovanské jazyky vyvinuly se celkem za stejných poměrů, t. j. měly vedle sebe celkem stejnorodý živel ethnický, a přece polabština zachovala nosovky shodně s polštinou, lužická mají místo nich hlásky čisté, celkem tytéž jako českoslov. a ruština, v luž. nářečí nářečích přešlo *'e* v *'o* celkem touž měrou jako v pol. a ruštině, polabština a čslov. toho vývoje neznají atd. Jak vysvětlovati tyto částečné shody a částečné neshody mezi západoslov. jazyky?

V jednom dialektě severomaloruském difthongovalo se pslov. *ē* stejně jako v jižním dialektě štokavském, v maloruštině pak celkem přešlo *ē* v *i* jako v západním dialektě štokavském, v polštině jest za *ē* namnoze v týchže případech tatáž střídnice (*'a*) jako ve východobulharských dialektech atd. atd. Můžeme tyto processy hláskoslovné připisovati působení cizorodých živlů ethnických na slovanském jihu, když podobný vývoj pozorujeme v oněch slov. dialektech, které zůstaly celkem na půdě pravlasti slov. ušetřeny přímých vlivů cizorodých živlů?

Že cizí jazyky mívají vliv také na hláskosloví, jest ovšem známá věc, a bylo již často konstatováno, jakož i že vliv ten jest tím silnější, čím silnější jest převaha cizího živlu ethnického; tak byl ku př. konstatován vliv Ostjaků na mluvu ruských osadníků v Sibiři: vyslovují tam již *s*, *z*, m. *č*, *š*, *ž*: posol, oseň, zarko, *l* neb *rl* m. *r*: alsyn m. aršin; místo *r*, *l* zní *j*: p'jijechali, tepej, judi m. ljudi atd. (Живая Старина II., 2. str. 25), ale i tyto a podobné jevy hláskoslovné nalézáme porůznu ve všech krajích slovanských.

A tak pochybujeme, že theorie Hirtova povede k poněkud uspokojivějším výsledkům, zvláště v hláskosloví slovanském.

Mnohem patrnější jest ovšem vliv cizích jazyků na tvarosloví, zvláště na vznik novotvarů, a ve skladbě: na stejné ku př. tvoření futura v jazycích balkanských, jak slovanských tak neslovanských často již bylo upozorňováno. Známý jest hluboký vliv cizích jazyků v lexikalním ohledu. A ku podivu, jazyky orientalní měly ohromný vliv na jihoslovanské jazyky, jmenovitě turečtina na bulharštinu a srbštinu, ale že by nějak byla působila na hláskosloví jslov., nikdo dosud netvrdil, grammaticky jest jazyk

srbský v někdejších zemích tureckých téměř zcela shodný se srbštinou v krajích, kam vliv turecký nedosahoval; pozorován jest sice jakýsi rozdíl mezi mluvou mohamedanských, katolických a pravoslavných Srbů i v hláskosloví, ale že by rozdíl ten měl příčinu svou ve větším vlivu turečtiny na mluvu mohamedánských Srbů, nikdo netvrdil a nepodobá se pravdě.

Vespolné poměry některých slovanských jazyků nejsou dosud na mnoze na jisto postaveny, t. j. v kruzích odborných vedou se ještě spory o postavení slovenštiny k češtině a vůbec v čeledi slovanských jazyků, o poměru kašubštiny k polštině a polabštině, o poměru maloruštiny k velkoruskému jazyku a o někdejší rozlehlosti jazyka maloruského. O otázkách těchto bylo obšírněji pojednáno zvláště v uvedeném článku V. Jagićově, a pak u nás, jmenovitě v Listech filolog. v recensích spisu T. Florinského Лекціи по слав. языко-знанію" 1898 str. 208 sl. 215 sl. Pro ethnografa má větší důležitost otázka maloruská. — Vynikající jazykozpytcové ruští Sobolevskij a Šachmatov dokazovali, že země kyjevská byla původně velkoruská a že teprve po spustošení jejím vpády tatarskými byla znovu osazena maloruskými vystěhovalci z krajů haličsko-volyňských. Jagić se tomuto mínění ještě nejnověji opírá, pod. také mladší ruský filolog A. Loboda, který podal nedávno přehled celé této otázky a její literatury. *)

Jagić nedovolává se jen kriterií jazykových, než poukazuje také na vývody povolaných historiků, jmenovitě Hruševského, že kraje kyjevské nebyly v XIII. v. tak silnou měrou spustošeny, a že značný počet prvotního obyvatelstva přetrpěl katastrofu Batyjovu i pozdější vpády. V XVI. stol. ovšem ukazují historikové Vladimirskij-Budanov, Al. Jabłonowski, že byly tyto kraje hojně obsazovány osadníky z Volyně. Pozoruhodné jest duchaplné pojednání Šachmatova o stvoření ruských dialektů r. 1894 v Рус. филолог. Вѣстн. vytištěné. Jagić činí jemu ve své studii některé závažné námitky, opírá se jmenovitě tomu, že by státní organismus měl tak rozhodující vliv na tvoření jazykových celků, jak myslí Šachmatov, i poukazuje na to, jak lid podnes ještě přese všecken tlak všeho officialního veřejného života, který zajisté od minulého století jest mnohem silnější a pronikavější, než kdykoliv dříve, přece zachovává hojné a vzácné zvláštnosti dialektické. Upevnění jednoty jazykové v Rusku připisuje V. Jagić ne tak moci politické, jak spíše velikému vlivu církve kulturně a jazykově sjednocujícímu, vlivu jejího jednotného jazyka církevně-slovanského. Jinak ale vznik dialektů jest právě takové tajemství, jako vznik jazyka vůbec.

Praha. *J. Polívka.*

15. **Флоринскій Т.** Лекціи по славянскому языкознанію. Часть вторая. С.-Пб. Кіевъ 1897. Str. XVI. + 703. Cena 4 ruble.

J. Polívka ve svém referatě v Listech filologických 1898 str. 208. podávaje obsah tohoto dílu druhého, v němž vylíčeny jsou od Florinského jazykové skupiny severozápadní (1. český, 2. slovenský, 3. polský, 4. kašubský, 5. srbolužický, 6. polabský), vrací se ještě k celkovému dělení Slovanstva na základě jazykovém, jak v knize Florinského provedeno. Chválí sice obsah knihy, její praktičnost, cenu přehledů bibliografických — ale vy-

*) Русскій языкъ и его южная вѣтвь. Унив. Кіев. Изв. 1898 мартъ.

týká nesprávné rozdělení Slovanstva, hlavně oddělení Čechů od Slováků uherských, a Kašubů od Poláků. Také seřadění severozápadoslovanských jazyků v II. díle vyvolává odpor, neboť autor ve spise svém sice ukazuje na bližší příbuznost, zvláště lužičtiny s češtinou a polabštiny s kašubštinou i polštinou, ale odchyluje se od seřazení, podaného v úvodě k I. dílu. J. Polívka rozhodně hájí svazek československý (viz i dále stať prof. Pastrnka p. 215) i polskokašubský. *N.*

16. **Baudouin de Courtenay J.** Кашубскій языкъ, кашубскій народъ и кашубскій вопросъ. С.-Петербургъ 1897. (Ot. z Жур. Мин. нар. просв. CCCX dub. 306—357, CCCXI. květ. 83—127.)

Jako před lety Hilferdingovy Остатки Славянъ на южномъ бер. балт. моря (1862), tak v posledních letech Ramułtův Słownik jęz. pomorskiego cz. kaszubskiego (Krakov 1893) hojnou měrou osvěžil zájem slavistiky na vadnoucí větvi kašubské a přímo i nepřímo vyvolal dosti značnou literaturu o ní. Zejména otázka o místu, jaké v kruhu jazyků slovanských zajímá jazyk kašubský, znova hojně přetřásána v úvahách o spise Ramułtově i pracích samostatných; ovšem, jak v otázkách podobných bývá, i momenty subjektivní při tom druhdy derou se v diskussi vědeckou. Ramułt na rozdíl od jiných, zvláště polských badatelů vrátil se k mínění Hilferdingovu, dle něhož kašubština není dialektem polským, nýbrž jest živým zbytkem starého jazyka pomořanského, úzce příbuzného s polabským. Polští učenci skoro naskrze se vyslovili proti Ramułtovi (m. j. n. p. Kalina, Prace filol. IV. 905 a n.); souhlasí s ním n. p. Stepovič (Унив. изв., Кіевъ, XXXVI. 2. 1—18). Baud. de Courtenay rovněž obírá se hlavně touto otázkou. Nalézá v kašubštině zejména tři jazykové znaky, ostře ji lišící od polštiny: jar (pol. *ar*) z psl. *ьr* před tvrdými souhl. (n. p. cvjardi, p. twardy), měkčení *t*, *d*, *s*, *z* v *c*, *dz*, *s*, *z*, ne v *ć* atd. jako v pol., *ar* z psl. *or* proti p. *ro* (parsą, p. prosię). Proto ani jemu není kašubština přímo polským dialektem: ale přes to jest dle jeho mínění genealogická souvislost její s polštinou asi tak velká, jako dolní lužičtiny s horní, větší, než na příklad příbuznost slovenštiny s češtinou, nebo maloruštiny s velkoruštinou. Nejdůležitější znaky polštiny má i kašubština, ano, jest druhdy i plus polonais que le polonais même, tak že směrem, v polštině naznačeným, pokročila dále (na př. v měkčení hrdelnic před pův. *y*: č. hybký, p. gibki se změkč. *g*, *k*, kaš. místy dźibći).

Otázky, co jest dialekt a co jazyk samostatný, jaký jest mezi oběma poměr, jaký jejich vývoj, nejsou v jazykozpytě posud tak vyjasněny, aby bylo lze v jednotlivých případech, jako zde, dati určitou odpověď; k tomu známe ještě dosti málo o historii dialektů polských, z historie kašubštiny hrubě ničeho. Kašubštinu by směl prohlásiti za polský dialekt jen ten, kdo by dokázal, že původně nelišila se v podstatě od polštiny, a její rozdíly dnešní že vyvinuly se později (*ar* v parsą a p. musel by vykládati aspoň vlivem polabštiny). Již polohou zeměpisnou hlásí se kašubština za jazyk, jenž ve smysle Schmidtových theorií, pro něž právě v západním Slovanstvě je tolik dokladů, mohl od jakživa míti znaky polské vedle polabských: do jaké míry by znaky jedny nebo druhé musely býti zastoupeny, aby bylo mluviti o dialektě polštiny nebo polabštiny, věru nedovede

říci nikdo; a ani toho hrubě netřeba. To jest také mínění Jagićovo (v čl. Verwandtschaftsverhältnisse innerhalb der slav. Spr., Arch. f. sl. Ph. XX. 13 nn.).

Praha. *Jos. Zubatý.*

17. **Kolessa Dr. A.** Główne kierunki w rozwoju językoznawstwa ruskiego w XIX. wieku (I.) Lud. III. p. 287.

Obsah přednášky, v níž značná část výkladu věnována byla sporu o původním slovanském rázu obyvatelstva i krajiny za Tatrami a Dněprem. Vyjímáme z ní následující: Najpierw skreślił prelegent w krótkości dzieje języka literackiego Rusinów, szukając w nich jednego ze źródeł owych częstokroć mylnych i sprzecznych zapatrywań na język ruski, które się później uwydatniły także w językoznawstwie. Drugie źródło mylnych sądów o języku ruskim widzi autor w politycznych tendencyach rosyjskich uczonych. Po chrakterystyce prac gramatycznych, jakie widzimy na Rusi południowej w XVI. i XVII. wieku, odnoszących się raczej do języka cerkiewno-słowiańskiego, — aniżeli ruskiego — przechodzi prelegent do językoznawstwa ruskiego XIX. wieku.

W rozwoju tej nauki widzi dr. Kolessa trzy okresy, z których pierwszy trwa do r. 1862. W pierwszej fazie tego okresu — trwającej do r. 1849, pracują uczeni nad wyjaśnieniem i utrwaleniem pojęć o języku ukraińsko-ruskim, nad zbadaniem stosunku jego do języków cerkiewno słowiańskiego, wielkoruskiego i polskiego, nad poznaniem współczesnych ruskich dyalektów, — wreszcie nad unormowaniem języka literackiego i jego pisowni. Główne zasady, jakimi kierovali się autorowie tych prac, omawia Dr. Kolessa szczegółowo.

Punkt ciężkości drugiej fazy pierwszego okresu językoznawstwa ruskiego leży w badaniach historycznych. W tym kierunku popchnęły filologię ruską prace Srezniewskiego, Łavrowskiego, Busłajewa i i. Pod wpływem pracy Srezniewskiego: „Myśli o historyi języka ruskiego“ (1849, 1850) wysnuł Pogodin (1856) senzacyjną teoryę, cieszącą się dotychczas uznaniem niektórych rosyjskich uczonych, jakoby nad Dnieprem w Kijowszczyźnie, aż do napadów tatarskich autochtonami byli Wielkorusi (Moskale) — i jakoby małoruski naród przyszedł nad Dniepr z krain karpackich dopiero po napadach tatarskich. Hipoteza ta dała powód do gorącej polemiki między Maksymowiczem a Pogodinem. Hipotezę Pogodina popierał P. Ławrowski, po stronie Maksymowicza stanął A. Kotlarewski. Prelegent analizuje ważniejsze epizody ciekawej tej polemiki, która z pola filologicznego zeszła na pole historyczne, przeciągając się aż do r. 1862. Charakterystyczną rolę odegrał w tym sporze P. Ławrowski, który z jednej strony staje w obronie teoryi Pogodina — a z drugiej uznaje małoruski język za samoistny i równorzędny z językiem wielkoruskim, i przyłącza się w tym względzie do zdania Maksymowicza. Przedtem jeszcze (r. 1852) zadaje on pierwszy cios teoryi domniemanej jednolitości języka ruskiego do wieku XIV., bronionej przez Srezniewskiego.“ *N.*

18. **Virchow R. Dr.** Über die Beziehungen Lübecks zur praehist. Zeit und im besonderen über die Ausbreitung der Slawen in Norddeutschland. Vortrag geh. in der XXVIII. Versammlung d. d. antr. Ges. in Lübeck. (Corresp. Blatt 1897 p. 67.).

Ref. Buschan (Centralblatt 1897, p. 338) sagt: Virchow kam auf die Frage zu sprechen, bis wie weit und wie lange die Slawen in deutschen Ländern ansässig sein mögen. Aus Skelettresten der Vorzeit die Ausbreitung des Slawenthums klarzulegen ist bisher nicht gelungen; man ist nicht im Stande, von einem Schädel zu sagen, dass er ein germanischer oder ein slawischer wäre. Es gibt nämlich keinen spezifisch slawischen Schädeltypus. Einen weit besseren Anhalt für die uns interessierende Frage bieten die Topfscherbenfunde. Slawische Topfscherben hat man allenthalben zwischen Elbe und Weichsel aufgefunden. Es steht somit fest, dass in diesen Gebieten einst slawische Stämme ansässig gewesen sind. Eine andere Frage ist die, ob die damalige Bevölkerung rein slawisch oder ob sie mit germanischen Elementen durchsetzt gewesen ist. Redner vertritt gegenüber der Ansicht verschiedener Historiker den Standpunkt, dass die zweite Annahme die wahrscheinlichere sei, aus dem Grunde, weil die germanischen Stämme, die vordem in diesen Landen sassen, plötzlich, aus der Geschichte spurlos verschwinden. Redner verbreitete sich sodann über die Handelsbeziehungen zu den Ostseeländern aus jener Zeit, im besondern vom 9. bis ungefähr 12. Jahrhundert.

19. **May M.** Sind die fremdartigen Ortsnamen in der Provinz Brandeburg und in Ostdeutschland slavisch oder germanisch? Frankfurt a. M. 1897.

20. **Филипповъ Н. Н.** Очеркъ тысячелѣтней борьбы Балтійско Полабскаго славянства съ нѣмцами до возрожденія Серболужицкаго племени (IX.—1848 г.). С.-Пб. 1897.

21. **Rose.** Die Ortsnamen, insbesondere die slawischen, des Kreises Greifenhagen. Monatsbl. d. Ges. für pommer. Gesch. 1897. 10 p. 145—152, 11 p. 161—174, 12 p. 181.

22. **Much R.** Ister und Isar. Indog. Forsch. VIII. p. 287—290 (189). Řeka *Ἴστρος* vl. thrácké jméno Dunaje (pův. isro-s, příb. s ř. *ἱρός ἰαρός ἱερός*, stind. iširás „hbitý"); příb. jména řek Isara, Isère a j. na uzemích jindy keltských. Je-li č. Jizera a j. původu keltského či markomanského, nedá se rozhodnouti. *Z.*

23. **Píč J. L. Dr.** Archaeologický výzkum ve středních Čechách 1895—96. Žárové hroby na Pičhoře u Dobřichova (Pam. archeol. XVII. 1897 p. 479 sl.).

V práci této autor podrobně popisuje a oceňuje vysoce důležité pohřebiště na Pičhoře u Dobřichova (spolu s jedním dodatkem), jež doplňujíc starší nálezy dobřichovské představuje nám nejdůležitější a nejvíce rázovitou skupinu materialu archaeologického k posouzení osídlení Čech v prvních stoletích po Kristu, tedy z doby až do nedávna archaeologicky úplně temné.*) Archaeologické výsledky autorovy — plod to patrně pilné

*) Jest to pohřebiště popelnicové, na němž těla spálená jako v Dobřichově ukládána byla v popelnicích do jam v zemi vyhloubených. Mezi milodary vystupují zejména význačné sponky rázu římského a gallského, hliněné popelnice vlnicí a meandrem zdobené, pak několik pěkných bronzových nádob jižního původu, zbraně atd. Dr. Píč datuje Pičhoru do 2. poloviny I. a do stol. II., Dobřichov do stol. III. — do konce IV.

práce musealní, jsou namnoze nové a interessantní. Srv. na př. nové doklady o původu vlnice z provincialně římské keramiky na středním Dunaji (autor příliš určitě ukazuje na Noricum p. 487) — nebo výklad o domácím slovanském původu výzdoby meandrovité na nádobách (p. 495), nebo jeho ocenění a umístění pohřebiště v kruhu středoevropské praehistorie s vytknutím styků se západní Evropou na jedné a Římem na druhé straně. Za to s ethnologickými resultáty a historickými vývody nemůžeme se v mnohém shodnouti. S té stránky jsou jiné novější české práce jako na př. Dvořákova, o níž jindy budeme referovat (a také Králíčkova vedle uvedená) rozhodně cennější. Autor shrnul je v obšírném doslovu nadepsaném „Dějepis a archaeologie" (p. 519 sl.). Postup myšlének a vývodů jest zde následující:

Bojové, kmen gallský, jsou u nás představeni hroby s kostrami s předměty kultury latènské (podobně jako v Italii). Rovněž tak odpovídají hroby stejného rázu mezi Brnem, Slavíkovicemi, M. Krumlovem a Kyjovem gallskému kmeni Kotinů (p 521, 522), jejichž sídla prý v historických zprávách unikají bližšímu určení; zde seděli spíše než na Slovensku, kde hrobů gallských není. (Skupina hrobů t. rázu na řece Veře předvádí nám Tektosagy p. 523). Suevští kmenové dle Caesara, Dio Cassia, Strabona, Tacita atd. seděli od Mohanu až k Dacii podél Dunaje: Hermunduři, Naristi, Markomanni, Kvadové (527). Markomani seděli na jisto v Čechách (526), ale jen za Marobuda, pak odešli k Dunaji na východ od řeky Moravy (p. 527, na p. 534 lokalisuje je do Dolních Rakous). Hermunduři jsou totožni s Ptolemaiovými *Τευριοχαῖμαι* a pozdějšími Durynky (p. 528) a seděli v Durynsku.

Těmto kmenům suevským odpovídá zcela nový okruh keramiky od Sály k Rýnu (z hrobů žárových od doby hallstattské až do doby stěhování národů) proti rázu, s jakým se setkáváme na Východ od Labe (p. 529) a jenž jest slovanský. Příchodu Markomanů od Mohanu do Čech odpovídá vystoupení stradonické keramiky (obdobné gallské keramice), Stradonice samy jsou historické Marobudum (p. 534). Dobřichovské a pičhorské pohřebiště souvisí dle nálezů v Michli s potomními Čechy, jest tudíž dokladem slovanského osídlení v II.—IV. stol. po Kristu. Tito Slované přišli sem, jak ukazuje typ žárových hrobů slezských a lužických, od severu, z téhož severu, z něhož šlo i šíření Slovanů na Balkán a do Rusi k Volze a Oce, kde bylo zkrátka mezi Labem a Vislou východisko Slovanů a druhá etapa. První byla na středním Dunaji (p. 538). — Mám tyto vývody za velmi pochybné, hlavně v jejich konečných resultátech.

V tom souhlasím s autorem (což se ostatně přijímá již od několika let snad všemi českými archaeology), že pohřebiště popelnicová severovýchodní části Čech jsou nejspíše sledem slovanského obyvatelstva zemi českou již od doby předkristové osazujícího. Také pole popelnicová s milolary rázu římského na Pičhoře a u Dobřichova, možno dle vší pravděpodobnosti přičítati Slovanům, ač v práci p. Píčově neradi postrádáme vyvrácení důvodů Weigelových, jenž hroby rázu tohoto přičetl Langobardům.

Bylo by zde na místě bývalo osvětliti poněkud více tuto otázku a poměr našeho Dobřichova na jedné straně k Braniborsku, Staré Marce, Hannoveru, na druhé k Haliči a i k některým zjevům z jižní Rusi. Mám tedy

také za pravděpodobné, že Dobřichov a Píchora jsou dokladem slovanského osídlení v prvních stoletích po Kr., novým dokladem proti starším thesím historiků, dle nichž Slované sem přišli teprve později.

Ale už ve vývodech autorových pokud se dotýkají sídel a památek neslovanských národů, kteří v té době u nás a na Moravě seděli, je mnoho pochybného, a mnoho vysloveno bez věrohodnějších průkazů.

O gallských Bojích v Čechách jsem z archeologického hlediska již před lety vyslovoval určité mínění souhlasné s uvedeným názorem p. Píčovým. Dnes se dívám na to tvrzení s mnohem větší skepsí, a poukazuji zatím v té příčině na zajímavé a bystré vývody, obsažené v dále uvedené kritice p. Píčova článku o hrobech bylanských. Větší dávka skepse by také nebyla škodila této práci. To platí i o všech dokladech, týkajících se sídel suevských kmenů v jižním Německu i u nás.

Autor se vzácným klidem roztřiďuje a zjišťuje sídla různých těchto kmenů (Hermundurů, Chattů, Ubiů, Markomannů) na základě různého rázu keramiky v těchto končinách, při čemž ostatně hranice jim supponovaných německých hrobů vůči slovanskému nejsou vždy správně vytčeny. Zda-li Markomanni seděli v Čechách jen po několik let, jak autor dokazuje, je zcela pochybno, rovněž tak postrádají vší přesvědčivosti archaeologické doklady, jež pro toto krátké osídlení Markomanů přinesl. My se pro doklad existence Markomanů budeme musit asi ohlédnouti po zcela jiných archaeologických dokladech, na což jsem ostatně již před několika lety upozornil. Stradonice mohly býti sídlem Marobuda (jako byly dříve již střediskem jiných), ale s takovou určitostí, s jakou to činí autor, bych je za Marobudum přece neprohlásil. Pro předhistorické stáří a gallský původ zdí stradonických musil by nám autor poskytnouti přece aspoň nějaký důkaz! Tak přece lehkověrně nelze postupovat! — Slované zde žili tedy pravděpodobně již dříve, ale s Ptolemaiovými Korkonty, rovněž jako Rakaty a Vindobonou musíme v otázce této operovati mnohem opatrněji a střízlivěji, než to učinil p. Píč ve svém prvním Výzkumu. I při možných stycích jmén těch s pozdějšími příslušnými názvy českými nepodávají samy ještě logického důkazu, že u nás byli Slované už v II. stol. Vůbec, jak jsem pravil, chybí historickým vývodům jinak dosti poutavým značná dávka střízlivosti a rozvahy.

Na konec (p. 538) překvapil nás pan autor opět zvláštní novinkou. Vlastně jen vyslovil konečně zřejmě to, k čemu ho jeho stanovisko již dříve přivádělo. Míním tím onu thesi, dle níž „kraj, v němž se Slované od r. 800 př. Kr. vyvinuli v četný národ, byla Lužice, Slezsko, Poznaňsko a jv. Braniborsko čili krajina mezi Vislou a Labem s jedné, Sudetami a pásem jezer s druhé strany; zde již byli rozděleni ve dvě větve, jakož srovnávací jazykozpyt učí a archaeologie dosvědčuje (!?), odtud zaplavili kraje, které méně odporu kladly . . . . . První etapa slovanská v Evropě před r. 800—600 př Kr. může se hledati v slovanské nomenklatuře na středním Dunaji, jakož od doby Šafaříkovy celkem se uznává.“ *) Nedávno

*) Jak si ovšem přechod Slovanstva z první etapy na Dunaji do druhé etapy mezi Vislou a Labem představuje a kde pro něj ma aspoň jeden pravděpodobný důvod, o tom autor nic nepraví. — Šafařík se tu ostatně již po druhé nebo po třetí od p. Píče chybně uvádí ve spojení s thesí o dunajské kolébce Slovanů. Také se these ta neuznává celkem, nýbrž jen výjimečně od některých a sám p. Píč zde silně měnil svoje mínění.

pak dodal k tomu ještě (Pam. arch. XVII. p. 365) „že jest velkou otázkou zdali Slované byli již mezi Karpaty a Dněprem při posunování Gothů od Visly k Černému moři.“

Mám toto stanovisko za nesprávné, pokud se chce říci (a tak se tomu musí rozuměti z předcházejícího textu), že zde mezi Vislou a Labem byla ona vlast Slovanů, v níž se tito vyvinuli v národ silný a z níž rozešli se do Čech, na Balkán, na východ k Dněpru, Volze a Oce. Slované sice od Dněpru zasáhli brzy i přes horní Vislu do záp. krajin, ale centrum jejich síly a východisko šíření nebylo mezi Labem a Vislou, nýbrž mezi Vislou, Karpaty a Dněprem. Zde seděli Slované odedávna a nepřišli sem teprve po invasi gothské jak nyní, nebo v prvním stol. po Kr. jak ve svých Ruských dějinách, nebo v době macedonské, jak se zase na jiném místě kdysi p. autor vyslovil. Ale ovšem vyvraceti thesi p. Píčovu zde nemohu, k tomu by bylo třeba celé knihy, celého vylíčení všech dat, jež víme o prvotním rozvoji Slovanů. Ostatně, nechci se v otázkách předhistorie nikdy stavěti neústupně vůči novým náhledům a myšlénkám, a nepravím ani zde, že by to bylo něco absolutně nemožného. Snad autor vidí více a dále, než jiní. Ale dle toho, co vím sám, a podle důvodů, jež p. Píč pro ni uvedl, musím míti tuto základní thesi za zcela nesprávnou.

Praha. *L. Niederle.*

24. **Ничъ И.** Замѣтки о чешской археологіи. (Труды IX. арх. съѣзда въ Вильнѣ Т. II. с. 83. 1897). Podán přehled dosavadních výsledků české archeologie, ovšem jen ze stanoviska autorova, jež se ostatně v lečems dnes opět změnilo. Obsah jest tento: Neolithu čistého nebylo. V době přechodní k periodě kovové žili v Čechách dva kmeny, jeden na severu pochovávající mrtvé ve skrčené poloze v jamách kameny obložených, druhý na jihu spalující mrtvé a popel ukládající do mohyl. Prvý žil v Čechách „do doby Kristovy“, druhý „do doby římského císařství“. Historičtí Bojové jsou pak onen národ, jenž se objevuje v hrobech kostrových kultury latènské v severních Čechách, tedy na území staršího obyvatelstva.

Ale zatím, co zde seděli Bojové, přišla sem první vlna slovanských Čechů, jejichž pravlast byla na severu v Lužici, Braniborsku, Slezsku a Poznaňsku. Tito Čechové — jejichž sledy jsou dva proudy polí popelnicových v severních Čechách — vyhnali z Čech Boje, jež se r. 58 př. Kr. opět objevují v Gallii, ne Markomani, jak Tacit píše. Těmto Čechům náleží i pole popelnicová století III.—IV. po Kr. (Dobřichov), a sice nám představuje tato skupina nejspíše novou vlnu kolonisační. Slované do Čech přišedší spalovali mrtvé až do přijetí křesťanství. Teprve tím mizí pálení a načíná opět pohřbívání. „První (sic!) tímto obřadem pohřbeni byli kníže Bořivoj, sv. Ludmila a sv. Václav.“

Novinkou je také, že dle autora, slovanský původ Sama dokazuje i archaeologie (!) „Само, который по археологическимъ свѣдѣніямъ становится славянскимъ княземъ, вторгнувшимся съ новым племенемъ въ Чехію“. Po dokladu se ovšem marně ohlížíme. — Hroby podbabské z V.—VI. století a podobné přičítá autor Allemanům. Slované přišedše do Čech byli brachycefalní tak, jako dnes jsou.

Praha. *L. Niederle.*

25. **Červinka J. L.** Dějiny Moravy a praehistorická archaeologie. V Kroměříži 1897, str. 71.

P. Červinka jest samoukem v oborech historie a věd pomocných, v archaeologii, v numismatice atd., ale s tohoto měřítka práce jeho dlužno chváliti. Také přítomný spis přes to, že o řadě výsledků máme jiné mínění, je knížkou dobrou.

V 9 kapitolách probírá autor dosavadní výsledky archaeologických výzkumů na Moravě a v 11. ukazuje, jak se shodují se zachovanými daty historickými, jež shrnul v stručném přehledu v kapitole první. Pohnutkou práce bylo nedávné vydání I. dílu „Dějin Moravy" od B. Bretholze, v nichž tento bez ocenění a užití výsledků domácí archaeologie napsal o počátcích obyvatelstva moravského jenom to, co vyprávějí většinou knihy německých historiků: že totiž se keltské osídlení Boiohaema vztahovalo i na zemi moravskou, po nich že sem přišli germanští Kvadové a seděli zde až do válek hunských, kdy se zde snad vystřídali ještě jiní němečtí kmenové, a že teprve s vpádem avarským přišli sem od jihovýchodu Slované, a to ne před koncem VI. století.

Proti tomuto výkladu snáší p. Červinka nejdříve všechen material z archeologických výzkumů, seřaďuje jej podle dob, vyčítá dosavadní pokusy ethnologických výkladů pokud se Čech a Moravy týkají, a rozhoduje se konečně v ten smysl, že jednotlivé hroby gallského rázu dosud na Moravě nalezené nesvědčí nijak ani o delším osídlení země od Boiů nebo Tektosagů, ani od pozdějších Kotinů; rovněž tak nemáme dokladů pro existenci germanských Kvadů nebo Markomanů. Za to tu odedávna byli Slované přišlí od severovýchodu, jak svědčí moravská pole popelnicová.

Mínění Bretholzovo jest ovšem ve svých posledních vývodech nesprávné a není pochyby, že se p. Červinkovi podařilo na tyto nesprávnosti ukázat. Jinak se má věc s dokazováním autora, že na Moravě nebylo Keltů ani germanských Kvádů. Jest pravda, že nám archaeologie moravská nedovede existenci obou těchto kmenů prokázat. Ale proto ještě nelze říci, že jich tu vůbec nebylo. Archaeologická data pro posouzení poměrů ethnologických jsou na Moravě ještě v plenkách. A proti nim stojí přirozené kombinace na základě historických zpráv dosti věrohodných. Jestli tedy po stránce historické p. Červinka příliš podléhá vlivu momentu nationalního, je za to archaeologicky kniha jeho cenná, podávajíc nám poprvé podrobněji propracovaný obraz archaeologického vývoje staré Moravy, tak jako žádná jiná.

Praha. *L. Niederle.*

26. **Králíček A.** Die Donauvölker Altgermaniens. Programm der deut. Landes-Oberrealschule. Brünn 1897. S. 38.

Ptolemaios, jenž jest přece ještě poměrně od vykladatelů zanedbáván, našel u nás dobrého a pilného pracovníka v prof. A. Králíčkovi v Brně. Patří sem vedle dvou starších prací: Hercynia, Fergunna, Krkonoše (Kremsier 1890). Die Sarmatischen Berge, der Berg Peuke und Karpathen des Cl. Ptolemaios (Kremsier 1894) i výše uvedená práce. V ní autor hledí vyložiti zprávy Tacita a Ptolemaia o kmenech sedících na sever středního Dunaje. Tacitovy Hermundury klade do Smrčin severně od Řezna, Varisty mezi les gabretský (Šumavu) a Dunaj, Markomanny do Čech, Quady na

východ až k Hronu (starý Cusus jest dnešní Kysuca, Duria-Turec), Marsigny severně od Markomanů, Cotiny na Hron a do Karpat, Bury na sever Sudet do Slezska k Visle, Osy vedle nich. Jména Ptolemaiem jmenovaných kmenů podunajských Pármaikampi a Adrabaikampi vznikla ze jmen řek na římské mapě: Primi — Alteri Campi os[tium] — ústí první a druhé řeky Kampy — Rakati seděli vedle nich; Baimy (staženo z Bai-heimi) má za název Markomanů v Čechách sedících, ze jména Terakatriai emenduje příliš odvážně Rakaty a část jména Alteri Campi.

Praha. *L. Niederle*

27. **Sasinek Fr. V.** Záhadné dějepisné otázky. Bolili Keltovia na Slovensku? 2. Bolili skandinavské Gothovia na Slovensku? 3. Bolili Obri na Slovensku? (Sborník mus. sloven. společnosti II. 1897 p. 97, 210). 1. Mezi středním Dunajem a Karpaty nebylo nikdy Keltů. 2. Slováci obývali mezi Dunajem a Karpaty odedávna pod jménem Getů (Daků), pak pod jménem Kvadů a konečně pod jménem Rugů. 3. Avaři seděli sice v Zakarpatí, ale neopanovali Slováky. *N.*

28. **Križko Pavel.** O miestnych názvoch a ich význame pre slovenskú starinu, dějepis, osobné mená a jazykozpyt. (Přednáška ve valném shromáždění musealní společnosti slovenské dne 4. srpna 1897). Sborník mus. slov. spol. 1897 p. 241. Vybídnutí ku sbírání a studiu nomenklatury Slovenska.

29. **Križko Pavel.** Středověké národnostné poměry na Slovensku (Sborník mus. slov. spol. II. 1897 p. 153). Kvadi nebyli kmenem germanským. Jedním z důkazu toho je, že v XI. století nebylo Němců na Slovensku, teprve se počínají objevovat na konci st. XII. Doklady. Čechové ve větším množství teprve po bělohorské bitvě. Za to už v 2. polovině XIII. století počli hojně na Slovensko docházet rumunští Valaši. Cf. obšírný referát v Slov. Pohladech 1898. 57. *N.*

30. **Hawelka E** Die Besiedlung des politischen Bezirkes Sternberg. Zeitschrift des Ver. f. d. Gesch. Mährens u. Schles. II. p. 72—122.

Pokus, zkoumáním místních jmen a listin přispěti k dějinám osídlení okresu I. Místní jména 1. slovanská; 2. staré vojenské silnice a jejich význam pro osídlení okresu 3. Německá kolonisace. 4. Zaniklé vsi. 5. Zemanské statky. 6. Výsledky. 7. Stavba vsí, dům a dvůr. *Z.*

31. **Kovář F. S.** Etymologický příspěvek ku jménu Morava. Č. Museum fil. III. 329—334. — Ještě slovo k etymologii jména Morava. Tamže 459—461.

Na základě svého článku „Příspěvky k výkladu homerských epithet *ἔρυψ* a *νῶρυψ* (t. I. 243—258), kde etymologizováním prozrazujícím plný nedostatek jazykozpytných vědomostí a methody od jakéhosi kořene mar se odvozují nejrozmanitější slova (m. j *Νηρεύς*, Narenta, moře, Moldava, Norimberk, lat. merda, č. smrt atd), vykládá sp. jméno Morava, jež prý znamenalo pův. „řeku vlhkou, močálovitou krajinou vlhkoucí.“ *Z.*

32. **Much Rudolf.** Die Anfänge des bayer. österr. Volkstammes. (Beiträge zur Anthr. und Urgeschichte Bayerns 1897. XII. 1. 2.). Obsah práce tvoří trvalé usazení Markomanů na březích Dunaje.

33. **Sepp J.** Ansiedelung Kriegsgefangener Slawen oder Sklawen in Altbayern und ihre letzten Spuren. (München M. Pössl) 1897. 1. Eroberung des Pusterthales und Kärntens durch die Agilofinger (p. 5 až 15). 2. Bekehrung der Wenden durch die bayerischen Bischöfe und Klöster (15—30). 3. Slawen als Salzbereiter, Bergknappen, Gärtner, Hopfenbauer, und Bienenwirthe (30—36). 4. Ansiedler aus dem Pusterthale und weiterher als Holzknechte, Flösser und Almenhirten (36—47). 5. Wenden als Kulturarbeiter in der Winidau (47—59.). 6. Verpflanzung der Tolenzer aus Krain ins bayrische Hochland (59—70). 7. Episcopus Tolusius. Letztere Spuren windischen Dasein. — Unkritisch und unbrauchbar (nach Hirschs Mitth. der hist. Lit. 1897).

34. **Słownik geograficzny** królewstwa polskiego i innych krajów słowiańskich XIV. (posl.). Warszawa, Gebethner i Wolff 1897. 930 st. lex. 8⁰. Celé dílo 84 rbl. Red. B. Chlebowski. Úplný materiál jen pro kraje polské. Zpráva T. Pechova, Globus LXXII. 386.

35. **Potkański K.** Kraków przed Piastami. Kraków 1897. Aus dem Autoreferate im Anzeiger der Akademie der Wiss. in Krakau 1897. p. 97 entnehmen wir:

„Der Verfasser geht von einer Prüfung der Grenzen des Privilegiums des Prager Bisthums vom J. 1086 (welches er für ein Falsificat hält) aus, und gelangt zu dem Schlusse, dass sie das gesammte Gebiet, von den Quellen des Bug und Styr im Norden bis zum Unterlaufe des Wieprz, umfassten und weiter im Westen längst des Rückens der Berge des hl. Kreuzes über die mittlere Pilica hinaus nach Schlesien liefen, im Süden nicht bis zu den Karpathen reichten, welche sie erst bei der Tatra berührten, und weiter längs des Wagflusses nach dem Süden hinübergriffen; auf diese Weise nicht das ganze slovakische Land, sondern nur einen Theil dieses Gebietes einschliessend. Auf diesem Territorium mit Ausnahme seines östlichen und südlichen Theiles wohnten im IX und X. Jahrhunderte die Wiślanen. Im östlichen Theile dieses Territoriums wohnten ruthenische Völkerschaften, Chorvaten, Bugbewohner oder Volhynier, im Süden dagegen die Slovaken.

Um nun die Frage zu beantworten, wo im X. Jahrhunderte die Grenze zwischen Polen und Böhmen lag, muss zunächst entschieden werden, ob das oben bezeichnete Land zu einem der beiden Reiche gehört oder in einem anderen Zusammenhange gestanden habe.“

Der Verfasser stellt sich zunächst die Frage, unter welchen Verhältnissen wurde das Privilegium gefälscht und dann untersucht er, ob das oben bezeichnete Land in dieser Umgrenzung zum Grossmährischen Reiche gehört haben konnte oder wenigstens dem mähr. Bisthum einverleibt war, und ob später dieses Gebiet nicht zu Böhmen oder zu Polen gehört hat. Und kommt zu folgendem Schlusse: „es muss endlich angenommen werden, dass dieses Gebiet weder zu Böhmen noch zu Polen ganz gehört habe; es sind somit die Grenzen der Prager Diöcese.

wie sie das Privilegium vom J. 1086 angibt, keineswegs die Grenzen von Polen und Böhmen."

Cf. recensi J. Pekaře v Českém Časopisu historickém 1897 p. 128.

36. **Malecki Antoni**. Lechici w świetle historycznej krytyki. Lwów 1897 p. 267.

37. **Potkański Karol**. Lachowie i Lechici (Kraków 1897. Odbitka z tomu XXVII. Rozpraw wydziału filolog. Akad. umiejęt. w Krakowie).

38. **Kunik E.** Lęchica. Pogląd krytyczny na dotychczasowe traktowanie kwestyi lechickiej. (Kwartalnik histor. 1898. zesz. I.).

Zdaje się, że nie masz w dziejach żadnego narodu takiej kwestyi, która, zagościwszy w Polsce od XII. st. aż prawię po koniec XIX. wieku hystoryków na uwięzi trzymała, a przenikając zasady dziejów Polski, tamowała swobodny od wszelkiej tendencyjności postęp badań na tem polu, postęp tem pożądańszy, bo wyprowadzający nas z marowców wstecznego kłamstwa na gościniec zgoła nowych widoków, które dopuszczając nieco światła, pozwalają nam rozejrzeć się w tym zawikłanych faktów labiryncie, nazwanym historyą i wpuścić doń ożywczy promień prawdy słonecznej.

Zajrzyjmy teraz do pierwotnej Polski, ale do Polski chrześcijańskiej. Mamy już pyłem wieków okryte dokumenty łacińskie. Przerzućmy pierwszą lepszą kartę tych zabytków pergaminowych, wszędy bije nam w oczy aż do r. 1138 termin: Polonia i Poloni, oznaczający wszystkie ziemie i mieszkańców pod panowaniem Piastów. Od tego czasu t. j. od r. 1138 nazwa ta obejmuje wyłącznie Wielkopolskę, onę pierwotną i prastarą chrobrych Polaków siedzibę; albowiem Mestko III Stary, panujący wyłącznie w pomienionej dzielnicy, nosi tytuł „dux Poloniae"; z objęciem atoli senioratu nad młodszymi Piastowicami przybiera: „dux totius Poloniae" (1177 r.). Syn jego Władysław Laskonogi, będąc księciem wielkopolskim, mianuje się: „dux Poloniae", lecz, zasiadłszy po śmierci Lestka Białego na stolicy Krakowskiej, tem widoczniej różnicę tę zaznacza: „dux Cracoviae et Poloniae". Dopiero Bolesław Kaliski (1264—1266) i Przemysław II. (1288) używać poczęli tytułu: „dux Majoris Poloniae". Tak więc nazwy „Wielkopolska" i „Małopolska" początek z drugiej połowy XIII. wieku wywodzą. Samiśmy między sobą „Poloni" się mianovali, acz termin ten w X. st. nie był jeszcze dosyć rozpowszechniony. Pierwszy dopiero Dytmar merseburgski stale się mianem „Polonia" i „Poloni" posługuje, lubo pod piórem tego biskupa niemieckiego wyrazy te oznaczają państwo i obywateli onegoż; albowiem oprócz Polaków czyli późniejszych Wielkopolan na państwo ono złożyli się Kujawianie, Lęczycanie, Mazury i t. d. O Lachach wspomina Nestor, zaliczając doń nietylko Polan i Mazurów ale Lutyków i Mazowszan, a z czasem poczet tych plemion Radymiczanami i Wiatyczanami pomnaża. Coby Nestor przez tych Lachów rozumiał, trudno dociec; bo gdyby przez miano to samych jeno Polaków chciał wyrazić, nie mieszałby ich z Lutykami, Pomorzanami, a nawet z Wiatyczanami i Radymiczanami. Jakoby ci ostatni Polanami byli, o ile wyrozumować można z tekstu Nestorowego, niczego to nie dowodzi; boć mamy Serbów łużyckich i Serbów bałkań-

skich, Chorwatów ruskich czyli spółczesnych Haliczanów,*) Chorwatów korutańskich w Styrsku około X. w.,**) Chorwatów czeskich koło gór Krkonoskich i Chorwatów połabskich, których ślady zachowały się w nazwach kilku wiosek. Tak więc Polanie ruscy nie mogą być za jedno uważani z Polanami, stanowiącymi ongi rdzeń pierwotnej Polski. Podobnież się rzecz ma co do Chorwatów południowych, ruskich, korutańskich, czeskich i połabskich, tudzież Serbów łużyckich i bałkańskich. Oprócz Nestora, Kinnamos, historyk bizantyński w XII. st. pisząc o wyprawie krzyżowej Konrada III. niemieckiego wespołek z Ludwikiem VII. francuzkim w 1147 r. przedsięwziętej, wymienia dwóch książąt słowiańskich, z których jeden był władcą Czechów, drugi Lechów. Azali owi Lechowie Kinnamosa Polakami byli, rzecz to więcej, niż wątpliwa. Wiemy, że jeden tylko Władysław II. czeski, zdawszy rządy bratu swojemu Depoldowi czyli Teobaldowi, udał się na onę krucyatę. Nie masz nietylko dokumentu, ale nawet żadnej wzmianki w niezbyt wiarogodnych kronikach, aby który z książąt Piastów miał udział w onej wyprawie.

Jedna więc tylko Ruś nietylko nas, ale i innych Słowian „Lachami" nazywała. Dziś jeszcze górale tatrzańscy i Słowacy węgierscy mianem tym nietylko mieszkańców równin, ale poniekąd z okolic Cieszyna i Opawy obdarzają, a nawet Morawian, osiedlonych między powiatami cieszyńskim i opawskim radzi terminem tym przezywać. Niewątpliwa, iż się w tem od Rusi zarazili. Zda się, że litewskie „Lenkas" od Rusi zapożyczone. Czy pierwotny formy tej pień (temat), zawierać by miał nosówkę w postaci n. p. „lęch", tego dla braku odpowiedniego dowodu, stanowczo twierdzić nie możemy; aczkolwiek Nestor w „Lachowie" jusu jotirowanego używa (lęch), co wszak niewiele przedstawia wartości; zwłaszcza, iż w pomnikach staroruskich, jus wyraża zgłoskę „ja".

To wiemy, żeśmy się Polakami (Poloni) nazywali. Wiedzieli o nas pod tem mianem Czesi i kronikarze niemieccy. „Lach" znanem było w ustach Rusi i nie oznaczało wyłącznie Polaków, jak to wiemy z Nestora. Aby dociec znaczenia tego wyrazu, należałoby zbadać, co przez to Ruś rozumiała, a póki tego nie dokonamy, nazwa ta na wieki pozostanie dla nas zagadką.

Rolę Edypów w mitycznej o sfinksie baśni wzięli na siebie pp. Antoni Małecki, Karol. Potkański i profesor E. Kunik. Prace ich po kolei rozważymy, zaznaczywszy już wyżej stanowisko swoje w tej kwestyi. Rozpoczynamy przegląd od pierwszego: Lechici w świetle historycznej krytyki (Lwów 1897 ***). Praca ta poważna. Autor niejednem trafnem spostrzeżeniem wzbogacił skarbnicę wiedzy. Książka jego tem cenniejsza, że daje przegląd odnośnego do przedmiotu piśmiennictwa, za co mu szczególniej wdzięczni jesteśmy. Są tam jednak pewne argumenty, zbyt dedukcyjnej natury, które ujemnie na istotną wartość tej książki wpływają.

Lutycy, wymienieni przez Nestora i przez tegoż między Lachów zaliczeni, wyemancypowali się pod piórem p. Małeckiego na Lęczycan. Pod-

---

*) Konstantyn Purpurorodny, Administr. imp. c. 13. p. 62.
**) Dyplomat Henryka I. z r. 954.
***) Srv. referát Dra. Gorzyckého (Lud. III. 83) a Gajslera (Wisła 1897. 369).

stawą tej hypotezy jest skażona forma „Licicavici“ t. j. „Lecnici“ u Widekunda. Zdaniem autora Nestor przez Lachów rozumie nietylko Małopolan, ale i Ruś Czerwoną; bo Włodzimierz podjął ku Lachom wyprawę i zajął grody ich Przemyśl, Czerwień i inne. Sądzę, że tu Nestor, mówiąc o wyprawie na Lachy, nie mieszkańców Rusi, lecz panów ich t. j. Polaków czyli państwo miał na myśli; bo Ruś była już wtedy ruską etnograficznie. Książęciem lechickim, o którym wspomina Kinnamos, miał być według p. Małeckiego Władysław II., najstarszy syn Bolesława III. Krzywoustego. Długosz widzi w nim Bolesława IV., Kędzierżawego, a Naruszewicz Jaksę z Miechowa. Wszystkie te trzy wersye jednaką mają wartość. Małecki hypotezę swoją opiera na zapisce w Roczniku Wielkopolskim, gdzie powiedziano, iż Władysław zbiegł do Węgier, a że krucyata przechodziła kraje korony ś. Stefana, nic dziwnego, że Piast mógł się doń przyłączyć. Panował wtedy w Węgrzech Gejza II (1141—1161), syn Beli II. Ślepego (1131—1141). Nie masz w źródłach węgierskich wzmianki, aby tam bawił Władysław II. Autor domyśla się, że Kinnamos przejął nazwę Lechitów od Serbów, lubo sam przyznaje, iż w pomnikach serbskich istnieje tylko termin Ledjan, który wXV. st. oznacza Polaka; bo wtedy dopiero, gdy Władysław Warneńczyk (1400 r.) zasiadł na tronie węgierskim. zapoznać się mogli Serbowie z Polakami. Ledjan powstał z węgierskiego „Lengyel“, co się wymawia „Lendjel“. Wyraz ten po raz pierwszy wymieniony przez kronikę węgiersko-polską Langel. Legény znaczy po węg. towarzysza, wojaka. Małecki jednak w formie tej upatruje temat „lęd“, ponieważ Nestor formuje przymiotnik: „ladŭ-ski“ zam. „lašŭ-ski“ a w polskim mówi się „lacki“. Zresztą litewskie „lenkas“ przejęte od Rusi w czasach, gdy w mowie plemion ruskich dźwięk nosowy drgał pełnią życia przemawia za pomienionym tematem. Dla utrzymania tej swojej hypotezy autor nie waha się przed niczem, bo łamie prawa językowe węgierszczyzny, twierdząc, jakoby *el* było końcówką deklinacyjną czyli fleksyą. O mylności tego dowodzenia wnet się naocznie przekonamy. Jest to przyrostek (suffix) a nie fleksya. Mamy bowiem liczne z tem zakończeniem formy; n. p. tematy: él (życie), el (precz); tematy słowne: felel (odpowiadać), felkel (powstawać), remél (spodziewać się) i rzeczowniki: tél (zima), szél (wiatr), lepel (dera, okrycie), level (list), kebel (piersi), éjfél (po północy). O przyrostkowosci formy *el* przekonać się możemy z deklinacyi rzeczownika lengyel:

Liczba pojedyńcza: przyp. 1. lengyel, 2. lengyel-nek, 3. lengyel-nek, 4. lengyel-et.

Liczba mnoga: przyp. 1. lengyel-ek, 2. lengyel-ek-nek, 3. lengyel-ek-nek, 4. lengyel-ek-et.

Gdzie tu więc fleksya? jeżeli przyp. 2. i 3. tudzież 4 l. p. tworzy się zapomocą zgłosek -nek i -et, a przyp. 1. i 2., 3. tudzież 4. z dodatni formy pojedyńczej -ek i podwójnych -ek-nek oraz -ek-et.

Załatwiwszy się w ten sposób z owem niefortunnem lengyel, przystępujemy do przeglądu całej „lechiady“, co lwią część pracy autora stanowi i chlubnie o uczoności i zasługach jego świadczy.

Kadłubek, zwany mistrzem Wincentym (1160 + 1223), od r. 1207 po Fulkonie biskup krakowski, a od r. 1218 zakonnik Cystersów w Jędrze-

jowie, w kronice swojej aż do rozdziału 10 zna tylko Poloni, dopiero od tego miejsca przywodzi Lechitów. Kraków, zwany dotąd Cracovia, a nawet Gracovia przeinacza się na Carantae. Odtąd już giną Lechici, lecz na ostatnich stronnicach znowu zmartwych powstają, pojawiając się coś siedm razy. Kadłubek nazwę Carantae i Lechitae zaczerpnął z fałszowanego listu Aleksandra macedońskiego. Może zdaniem p. M., termin „Lechitae" pochodzi od jeziora Lychnitis, aż do którego sięgać miały podboje Filipa, ojca Aleksandrowego. Kronikarze następni o tyle posługują się Lechitami, o ile powtarzają Kadłubka.

Dalimil w kronice rymowanej, dociągniętej do r 1314, wprowadza Czecha, praojca Czechów, którego lechem nazywa. Gelazyusz Dobner, wydawca kroniki Hájka, domyśla się w tym lechu: „ingenuus adolescens" t. j. junak, panicz. Szafarzyk widzi w nim posiadacza lechy t. j. własności ziemskiej. Przibik z Pulkawy, piszący swą kronikę w latach 1374 i 1378, z tego „lecha" t. j. właściciela ziemskiego czyni brata Czechowego i pod imieniem „Lecha" wysela do Polski. Wprawdzie nieco wcześniej kronika szląska mówi (w latach 1285—1288): „Lechi dicti fuerunt Poloniae." P. M. jednakże zdanie rzeczone za dodatek jakiegoś późniejszego przepisywacza uważa; bo tylko raz jeden forma ta użyta i to bez żadnego z tekstem związku. Kronikarz wszakże szląski z r. 1380—1385. wyraźnie już Lecha czyni praojcem Lechitów, mówiąc, że to wyczytał w jakiejś kronice czeskiej. Kronika wielkopolska dodaje nawet trzeciego brata Rusa, co uważać należy za wtręt z XIV. lub XV. w. Rękopis Hodějovský tej kroniki, znany Dobnerowi, wolnym jest od tych naleciałości.

U Długosza Lech jest założycielem Gniezna i państwa, tudzież praojcem Polaków i twórcą dynastyi, po której wygaśnięciu rządziło dwunastu wojewodów. Naród jednak niezadowolony przywołał Krakusa. Ten przeniósł stolicę z Gniezna do Krakowa i panował nad Czechami (?). Córka jego Libusza objęła rządy w Czechach, a druga Wanda w Polsce.

Sommersberg, Szlązak, w swojem wydaniu p. t. Silesiacarum rerum scriptores (1729 r.) ogłosił w tomie II. (1730 r.) kronikę Baszka p. t. Boguphali II episcopi posnaniensis Chronicon Poloniae cum continuatione Baszkonis custodis posnaniensis, luboć to nie Boguchwała, lecz samego Baszka praca. Owóż w rozdziale z tej kroniki Sommersberg wydrukował, jakoby Polacy obrali Piasta, który nie był z Lechitów (tamen non ex Lechitarum propagine procreatum). P. Małecki sprawdził rękopis wrocławski i przekonał się, że zdanie to zmienione. Niejaki Marcin Hancke, żyjący w Wrocławiu od r. 1661—1709 Niemiec, miał być sprawcą tej przeróbki. Wypada więc, że według tego uczonego Niemca. Piast nie był Polakiem, bo nie pochodził z Lechitów. Błąd ten powtórzyły inne edycye, a mianowicie Jabłonowskiego (1752 r.) i Mizlerowska (1769 r.), które także w Warszawie światło dzienne ujrzały.

Gdańszczanin Godfried Legnich w dziełku p. t. De polonorum majoribus (1732 r.), na zasadzie tej odrębności Lechitów od Polaków, wywodzi tych pierwszych z Kolchidy i nazywa ich Lazami, którzy przebywając jeszcze w Kolchidzie, sąsiadowali z plemieniem Zechi t. j. praojcami Czechów. Jedni i drudzy, będący odłamem szczepu Sarmatów, podbili Pannonię,

a następnie Polskę i Czechy. Teoryę Legnicha powtarzali naiwnie: Albertrandy (Dzije król. polsk. 1766), Teodor Waga (Historya książąt i królów polskich 1770 r.) i Kajetan Skrzetuski (Historia polityczna 1773 r) Naruszewicz także jeszcze śladami Legnicha brodzi, a nawet poniekąd przeróbce Hanckego hołduje, każąc Lazom czyli Lachom podbijać autochtonów. Jan hr. Potocki nie szczędził trudu i podróży, aby zbadać kolebkę tych sauromackich Lazów, a lubo celu swojego nie osiągnął, jednak dowiódł, iż owi Lazowie nic spólnego z Lechitami nie mają. Gatterer (1794 r.) za geto-dackiem Słowian pochodzeniem przemawia, Litwinów zaś, Prusów i Łotyszów wprost za Sarmatów uważa. Czacki Tadeusz utrzymuje, iż przodkowie Polaków żyli wespołek z Gotami; bo historya o smoku wawelskim, Krakusie i Wandzie ma źródło w Saksonie Gramatyku i w innych sagach skandynawskich. Nazwać by go można twórcą teoryi skandynawskiej. rozwiniętej później przez Szajnochę. Lelewel, idąc za Nestorem, Polan, Mazowszan i Łęczycan do narodu Lechitów zalicza, w Licikawikach Widukindowych Łęczycan widzi. Mówi o kmieciach w Polsce przedhistorycznej, co wpływowi rękopisu Zelenohorského przypisać należy. Lechici, według Lelewela, stanowili kastę uprzywilejowaną, która rządziła rolnikami czyli kmieciami (?). Coś podobnego mówi Szafarzyk, opierający się na Sądzie Libuszy. Jest to zdaniem Lelewela imię klasy społecznej, a nie narodu, lubo sam o tem zapomniał, zaliczając Polan, Mazowszan i Łęczycan do Lechitów. Nazwa kmieć z greckiego kōmē, komētēs (wieś, włościanin), w czem atoli nie masz ani krzty sensu; boć termin ten, na co się i Małecki zgadza, pochodzi z łaciny, a znaczenie włościanina przybrał w XIII. st.

Przejdźmy teraz do drugiej pracy p. Potkańskiego „Lachowie i Lechici (Kraków 1897 r.). zasłużona praca p. P. jest analityczną, poświęconą rozbiorowi dostępnego nam materyału.

Licikavici, wspominani przez Widekunda, stanowią według p P. odłam Libuszan, siedzących nad rzeką tegoż imienia, bo Mestko I. starał się wpływ swój wywrzeć na Słowian nadodrzańskich, których burzył Wichman. Ponieważ pierwsza wzmianka o zajęciu grodów czerwieńskich przez Włodzimierza w. kniazia Kijowskiego odnosi się do r. 981, przeto p. P. wnioskuje, że grody te były pod panowaniem Mestka, lubo tenże Krakowa jeszcze nie posiadał. Argument to gołosłowny. Należałoby zaniechać Licikawików. Jako w r. 981 Włodzimierz zajął grody czerwieńskie, to jeszcze nie dowodzi, że zamki te należały do Mestka; bo niemasz w onym czasie stwierdzonego panowania Polaków na Rusi. Na to trzeba dokumentów, bo wzmianki kronikarskie nie wystarczają. Wiadomo, że Geograf Bawarski w IX. st. i autor żywota ś. Metodego (Vita S. Methodii editio Miklosich c. II.) mówią o Wiślanach, pierwotnych mieszkańcach Małopolski. P. Potkański zbyt krewko tworzy dedukcye, utrzymując, jakoby Wiślanie Polakami byli; bo na Mazowszu jest wieś Krakowiany, a w Sandomirskiem Mazowszany. Toć w Czechach mamy Lachowice w pobliżu lasu czernińskiego, gdzie według Jirečka, osiedleni zostali z Wielkopolski Polanie z pod Gdecza, sprowadzeni do Czech przez Brzetysława I. (1038—1839 r.). Dotąd za potomków tych jeńców uważano lud w Domażlickiem. Nazwa Lachowice dowodzi, że Czechowie termin ten przejęli od Węgrów, z którymi

bądź w mnogich byli stosunkach. Kosmas nie znał tej nazwy. Jest ona początku ruskiego, jakeśmy się o tem na początku artykułu przekonali. Na zasadzie przeto Lachowic nie możemy twierdzić, jakoby Czechy pierwotnie ziemią polską były. Podobnież się rzecz ma co do Małopolski. Miejscowości Krakowiany i Mazowszany wskazują tylko osady z osobników tych plemien bądź na Mazowszu, bądź w Sandomirskiem. Same zresztą nazwy zbyt są zmienne, aby miały świadczyć o ludności. Termin „Wiślica" wymieniony przez żywotopisarza ś. Metodego w IX. st. niczego nie dowodzi. Kosmas wymienia „Kroka", a kronikarze polscy „Kraka". Pierwszy jest założycielem Krokowa, drugi Krakowa. Analogie widoczne, które w rozwoju swoim zakwitły już u Długosza w ten sposób, że historyk ten bez wahania czyni Krakusa wawelskiego ojcem czeskiej Lubuszy i polskiej Wandy. Grupa trat nierzadka w języku polskim, ale częściejsza natomiast w czeszczyźnie. Kroków w kończynie lasów zbeczeńsko-krziwoklackich już był za czasów Kosmasa gęsto borem zarosły. Pod Rakownikiem jednak istniał ongi zamek Krakowec, będący w XV. st. własnością pana Henryka (Jindřicha) Lefla z Lażan. W zamku tym bawił mistrz Jan Hus przed swoim wyjazdem do Kostnic. Owoż grupa trat w temacie nazwy Krakowa utrudnia wielce argumentacyę autora, przemawiającego za polskiem Wiślan pochodzeniem. Nie twierdzimy tem wszakże, aby Wiślanie bądź Czechami, bądź Polakami byli; bo sprawę tę dla braku innych dowodów za nierozwiązaną uważamy.

W temacie lech przypuszcza p. Potkański dźwięk nosowy — (lęch). który się zatracił. Węgrzy formę tę w postaci nosowej przejęli od Rusinów, co także odnosi się do litewskiego lenkas. Rodowód wyrazu „lech" tak się według p. P. przedstawia: Z pierwotnego lędů, powstało „lęch" a z tego dopiero lech.

Imię „Lech", które w dokumencie z 1398, jak i inne waryacye onegoż w nomenklaturze miejscowości, może być zdaniem p. P. jakąś oderwaną końcówką od formy Bolech, Zdziech, Żelech, (Bolesław, Zdzisław, Żelisław). Autor nawet przypuszcza, że Lel (w pomnikach południowosłowiańskich Leledrag, w Polsce Lelów) mógł powstać z Lech, a to znowu z „lęd". Niżej jednak sam się przyznaje, że nie wie, jakie ono lel mogło mieć znaczenie?

Prof. Kunik w komentarzu do pisarza arabskiego Al-Bekri twierdzi. że Lęchowie t. j. Lingones, plemię niesłowiańskie, panovali w Małopolsce nad Białochrobatami. P. Potk. ma tych Lingonów za Lygiów, będących odłamem szczepu celtyckiego. Odróżnia on wszakże jednych od drugich, a pochodzenie ich celtyckie problematycznie przyjmuje. Adam bremeński w XI. st. Linów połabskich Lingonami mianuje, co nie stanowi żadnego dowodu. Z tych to Linów Szafarzyk zrobił Glinian. Autor v temacie Linów upatruje formę ryby lina (?); nie przypuszcza atoli, aby z Lygiów powstać mogli Lęchy.

Wenedami nazywali Słowian Niemcy, gdy Słowianie terminu tego nie znali.

Zastanowimy się obecnie nad trzecią i ostatnią rozprawką E. Kunika: „Lęchica. Pogląd krytyczny na dotychczasowe trakto-

wanie kwestyi lechickiej (Kwartalnik historyczny, zeszyt 1. 1898 r.). Rozprawa tłumaczona z niemieckiego przez p. Baudouina de Courtenay.

Prof. Kunik zarzuca Małeckiemu nieuwzględnienie faktów językowych. Radzi on zachowanie ostrożności w poszukiwaniu nazw etnograficznych, przekazanych ze starożytności i wieków średnich, aby uniknąć dziwacznej częstokroć etymologii. W czasie od r. 1768—1818 akademik Schlözer, idąc za Dobnerem, który wyrugował Czecha, przeprowadził tę operacyę z Lechem, którego dotąd uważano za protoplastę narodu polskiego i utworzono odeń nazwę patronymiczną Lechitae. Mimo pogrzebu, sprawionego przez Schlözera Lechowi, Hanka wprowadził Lechów, stanowiących szlachtę przywracając wersyę Dalimila.

Pierwszy Preiss w 1840 uzasadnił dźwięk nosowy (lęda) za punkt wyjścia w badaniach o Lechitach. Czesi, mając zagrodzoną drogę do Węgier i okolic niemieckich przez upadek państwa W.-Morawskiego, posuwali się ku Odrze i Wiśle, zdobywszy Szląsk Górny i Średni (Nemci t. j. Nimptsch i Wrocław). Nazwy „Slezy (Schlesien)“ i Wrocław (Wratislav) wskazują na pochodzenie czeskie. W drugiej połowie X w. Czesi stracili „Nemci“ i poniekąd Wrocław, które stały się zdobyczą Mestka I., a następnie i Kraków wpadł w ręce Bolesława Chrobrego. Wtedy znikła nazwa Lęchy, ustępując terminowi Polski. Pod wpływem panowania czeskiego miano „Lęch“ utraciło nosówkę. Ztąd pisownia Kadłubka „Lechitae, Lestco“ ma zabarwienie czeskie. Końcówka „el“ w Lengyel jest tureckie „el“ lub „äl“. Należałoby jednak sprawdzić w baszkirskiem i w kumańskiem, aby ostateczne w tej mierze zdanie wygłosić. Wpływ turecki jest znacznie późniejszym. Już w najdawniejszym zabytku języka węgierskiego w tak zwanej „mowie pogrzebowej“ czyli „halotti beszéd“ z XIII w. mamy przyrostek „el“, a w tym wieku Węgrzy żadnych z Turkami nie mieli stosunków. Ponieważ Litwini nazywali Wiatyczów „Lenkai“, przeto p. K. wnosi z tego, że Wiatycze i Radymicze przywędrowali na Ruś z Mazowsza? Cóż znaczy nazwa narodu w ustach ludu? Sam w latach pacholęcych słyszałem w Warszawie, gdy Włocha nazywano „Szwabem“. Wszak i w nauce kraj starożytny „Kemi“ a mieszkaniec onegoż „Rem en Kemi“ tudzież rzeka „Jaro“ noszą miano Egiptu. Egipcyanina i Nilu. Słowaków Węgrami nazywamy, a Diutysków (Deutsche) i Italienów—Niemcami i Włochami. Każdy Niemiec w ustach Francuza jest „Alemand“. Azali można na takiej podstawie coś zbudować? Czyż Chorwaci czescy byli rodakami swych braci południowych? Nikt tego nie twierdzi i słusznie.

Tak więc Lechici, wypuszczeni na świat przez Kadłubka, przez tyle wieków mącili głowy uczonych, a dzieje Polski oparłszy na błędnych zasadach, wywiedli je na manowce, z których wielkim trudem wywikłać się mogły. „Lęchica“ była marą, która liczne historyków pokolenia w duszącym trzymała uścisku i dziś wielu jeszcze trzyma.

Warszawa. *Justyn Feliks Gajsler.*

39. **Филевичъ И.** Исторія древней Руси. Томъ I. Территорія и населеніе. Варшава. 1896. X. + 380 стр.

Kniha p. Filevičova způsobila v slovanských kruzích odborných jistý rozruch. Nelze říci, že by byla v Rusku přijata příznivě, aspoň vyvolala referáty, z nichž některé dosti příkrým způsobem o ní pojednávají. *)

Professor varšavské university hlásí se k „slovanské" škole historické, pokud se známé otázky o původu Rusů týká, ale spis jeho nesleduje ani výsledky ani methodou žádnou z dosavadních antinormanistických theorií. Jest v obém samostatný, podává celkem novou theorii, již možno snad zváti brachylogicky „karpatskou". Pokusil se sice již dříve v několika pracích vyložiti svoje myšlénky **) — spis přítomný, má býti patrně I. dílem konečného, celkového projednání sporné otázky.

Jakkoliv výsledky, k nimž p. Filevič dochází, jsou celkem nové a samostatné, nevzešly přece ze zcela nových myšlének. Již v letech čtyřicatých N. Naděždin poukazoval na mnohé z toho, co nyní p. Filevič s větším, menším úspěchem používá, poukázal zejména na důležitost studia staré nomenklatury hydrografické a orografické v zemích Slovany osídlených pro staré dějiny slovanské, poukázal na význam horstva karpatského v těchto dějinách, †) a po Naděždinovi i jiní v tomto směru pokračovali a pracovali, jak p. Filevič sám v pěkné a poučné stati historické (p. 1. nsl.) svého spisu vykládá, a s důrazem zejména důležitost zásluh Naděždinových vysvětluje a hájí.

Ideje Naděždinovy, jež celkem nedošly ve vědeckém světě ruském dostatečného povšimnutí a následování ††), přejal p. Filevič v plné míře, na jejich základě pracoval delší dobu a methodou Naděždinovou postupuje i ve své historii.

Po domnění Filevičově, jako vůbec v celém studiu slovanských starožitností, tak specialně v otázce původu Rusi dlužno jíti v před ne methodou t. zv. progressivní, dle níž se dosud nejvíce pracovalo, ale methodou obratnou (p. 51, 54 nsl.), totiž nepočínati líčení dávnými temnými daty o Skytech, Sarmatech, Roxolanech atd., ale daty positivními a od těch jíti zpět. Data ta poskytuje historie z doby letopisu, potom nomenklatura země (Filevič zove ji „jazyk zemli") a v menší míře i dnešní národopis. Od těchto pramenů vycházel již Naděždin (na ně jako na hlavní pramen spoléhal i Šembera, jejž Filevič proto velice chválí p. 47) a od nich vychází i Filevič, nejvíce ovšem od topografické nomenklatury.

Filevič jako Naděždin má za staré centrum a východisko Slovanů horstvo karpatské. Přehlíží tedy nejprve celé karpatské territorium po stránce oro- a hydrografické, kteréž se mu prostírá od obou řek Morav

---

*) Srv. na př. referat V. Jagiče v Arch f. sl. Phil. XIX. p 230. D. Ilovajského (Рус. Арх. 1896. X.), V. Danileviče. (Киев. Старина 1896. IX.), K. Bestuževa Rjumina (Извѣстія Акад. Н. I. 2.). a nepodepsané kritiky P. Мысли 1896 VII., Нов. Слова 1896, X aj.

**) Srv. hlavně jeho statě Угорская Русъ и связанные съ нею вопросы и задачи русской исторической науки. (Варшава 1894.) a Очеркъ карпатской территоріи и населенія. (Ж. М. Н. П. 1895 duben-květen)

†) Hlavně v práci „Съ чего начинать исторію. Р. Инвалидъ 1837.

††) Autor si stěžuje, jak prý na místě toho šla ruská nauka k své škodě po stopách Kunikových a Baerových (p. 13, 43), — s čímž ovšem málo kdo bude souhlasit.

na východ na jihu do předělu dunajsko-aegejského, na severu do hranice středoevropské výšiny a nížiny a na východ do pripetské doliny a dněprovského poniží (p. 74).

Celé toto prostranství jest mu odedávna zemí slovanskou, jest vlastí Slovanů, čehož dokladem nejlepším jest čistota slovanského názvosloví topografického, jakou za hranicemi jeho více nenalézáme. Je vidět, že kraj ten je odedávna etnograficky jednorodý. Ale Filevič nenalézá na Karpatech jen centrum Slovanů, nýbrž i centrum a východisko Slovanů východních, *ruských*, kteří odedávna seděli na obou jejich sklonech (p. 87, 272).

Filevič při svých místopisných studiích přišel k přesvědčení (k němuž ostatně již jiní před ním dospěli,*), že kraje mezi Dunajem a vychodními Karpaty, a pak celá kotlina sedmihradská před povstáním nynějšího národopisného charakteru, osídleny byly Slovany a sice Slovany ruskými. V pramenech historických vystupuje ovšem element ruský teprve od XIII. století, — pročež také Kunik, Hunfálvy a j. vykládali jej teprve pozdější, historickou kolonisací; ale značná řada názvů topických, jež jak v uherské Rusi tak i v Sedmihradech**) tvořeny jsou od kořene rus, nebo s ním složeny (při čemž i jiná nomenklatura nese na sobě ráz slovanský) vedou Fileviče k úsudku (p. 170 nsl.), že osídlení ruské jest zde prastaré, původní, jméno Rus je zde odedávna vlastní, a odsud teprve přešlo do Kijevska (p. 218, 270). Srv. na př. Orosz-falu, Orosz-Idecs, Orosz-faja, řeka Orosz atd. Názvy tyto roztroušeny jsou ostatně v celém territoriu od Kis-Oroszu na Dunaji až po Russ pe Boul na Moldavici (p. 209.).

Podrobný výklad o tom tvoří nejobjemnější část knihy (p. 69—275). Jest známo, že p. Filevič na této osnově odmítá všechny dosavadní theorie o původu Rusi, ale v knize své podrobněji to nerozbírá.

---

*) Dle Fileviče (p 1—20) už v předešlém století M. Béla, A. Sirmai a J. Benkö znali Rusy v Uhrách a Sedmihradech. Podobně r. 1802 psal o nich C. Wolf. Slovanští badatelé dlouho si nevšímali těchto končin. Teprve v letech dvacátých začli. První zmínku učinil o Rusech dunajského Zálesí P. Köppen, po něm hlavně Naděždin přímo Multany, Valašsko a Sedmihrady reklamoval pro Rusy (r. 1840). Nicméně mínění Naděždina nedomohlo se obecnější platnosti, čehož příčinu vidí Filevič v současné publikaci Kunikova spisu o Rodsech, kde zjev ruský element v Podkarpatí a pannonské Rusi vyložen byl za pozdější kolonisaci, jež se udála z Rusi teprve po příchodu Normanů. Kunik nechtěl dopustit, že by ruská větev Slovanů byla sáhala v době předmaďarské k Dunaji. Tím tedy práce Kunikova zarazila vývoj slovanského hlediska, pro nějž té doby měl smysl jen Naděždin a Sreznĕvskij. Teprve r. 1859 ukázal opět Lamanskij na význam jména ruského v Pokarpatí, po něm zase Roessler ukázal r. 1871 na ruský ráz nomenklatury Multan a Sedmihrad a vedle něho v letech osmdesátých J. L. Píč, a nejvíce A. Kočubinský. K nim se druží v poslední době celým směrem práce J. Filevič.

**) Ve své knize o Uherské Rusi Filevič stopoval tyto názvy až do Čech a Moravy a soudil na jednotnost celého territoria karpatského spolu s Moravou, jižními Čechami — vůči territoriu lašskému (na sever od Pilice) na jedné a krivičsko-slovenskému na druhé straně. Ba Filevič se tu domníval, že i archaeologie prokazuje jednorodnost karpatského území (p. 22 nsl.). Než doklady, jež proto uvedl (rozprostranění bronzové kultury, polí popelnicových typu lužického) jsou mylné.

K této první základní části připojuje spisovatel dále obsáhlou stať, nadepsanou „къ этнографіи древней Руси (p. 276—374), v níž poněkud nesouvisle s výklady předešlými přechází k některým zajímavým otázkám starého ruského národopisu. Především obírá se otázkou, jak daleko sahalo slovanské osídlení na východ, a otázkou kmene Uličů a Tiverců. Jméno prvého (uznávaje za lepší prvotní tvar název Ulučiči) spojuje se starým názvem pobřeží černomořského od limanu Dněstru k Dněpru „лука моря", usazuje je sem (p. 298) a odlišuje od Ugličů, sedících v „uglu" přidunajském. Ve jmému Tiverců vidí ohlas starého řeckého názvu geografického pro Podněstří (p. 303). Pak přechází (p. 331) k výkladu sídel a osudů kmene Dúdlebů (Bužanů, Volyňanů), vyličuje význam Bulharů a Avarů pro jižní Rus,*) a končí knihu detailním rozborem otázky o původu, povstání Pověsti vremmenych let, chtěje na př. ukázati, že zpráva nikonovského letopisu je vlastně starší, než lavrentjevského (p. 363, 369), a že Askold a Dir nebyli v žádném spojení s Rurikem (368 nl.). Tím kniha končí.

Spis p. Filevičův jest bez odporu nejen zjevem v dějinách slovanských starožitností zajímavým, ale jest přes to, že vyvolává v tak mnohém odpor, prací důležitou. Práce svědčí o veliké píli, širokém vědění a zároveň veliké opravdovosti, ač by dle našeho domnění nejen ceně vnitřní, ale i vnější formě bylo dobře svědčilo, kdyby byla vyšla později. Scházíť jí jistý stupeň propracovanosti a přehlednosti. To však jí důležitosti neubírá.

Přes tuto pochvalu — celku v jednotlivostech, ba i v samých základních principech a výsledcích spisu, musíme býti často jiného mínění než pan spisovatel.

Pokud se týká methody, kterou ve své práci p. Filevič po příkladu Naděždinově sledoval, a jejich výhradnou správnost tak důrazně hájí, nerozpakuji se přiznati, že mám poukázání na význam a důležitost studia nomenklatury topografické pro historické bádání za zásluhu a přednost této práce, nehledě zatím k tomu, pokud výsledky p. Filevičovy z tohoto stanoviska jsou správny. Je faktum, že studium nomenklatury bylo dosti zanedbáváno, že v tom směru od návrhů Naděždinových nedošlo se tam, kam se intensivnější prací dojíti mohlo, a že vskutku tento material, až bude dokonale sebrán a historicky roztříděn, mnoho přispěje k vyjasnění nejstarších dějin národa slovanského.

Ale studium tohoto materialu jest velmi choulostivé. Předně nelze s ním operovati bez velkého vzdělání filologického, jinak svádí snadno na cesty křivé, a za druhé třeba veliké opatrnosti při posuzování stáří názvosloví. Jsou jisté kraje na př. v Rusku, kde z dnešního názvosloví soudit na původní obyvatelstvo naprosto nelze, není-li dříve na jisto postaveno, že názvosloví toto jest vskutku staré, původní. Zde již leckdo se chyby dopustil. Jak v krátké poměrně době změniti se může původní nomenklatura, ukazuje na př. Balkán, Řecko nebo Malá Asie. Můžeme říci, že Morava nebo Čechy jsou pravlastí Slovanů českých proto, že je nomenklatura obou zemí téměř čistě slovanská? Nebo míti některé kraje

*) Poslovanění Bulharů neudálo se dle p. Fileviče teprve na Balkáně, ale již z větší části zde v jižní Rusi (p. 325.).

záp. Ruska za finské odedávna proto, že dnes převažují jména finská? Jsou končiny, kde se vůbec jistoty v té otázce nedopátráme.

To vše značně oslabuje cenu methody v rukou historika, jež na základě nomenklatury chce luštit staré dějiny, a nemohu nijak souhlasiti se stanoviskem spisovatele, jenž upřílišněně jen v ní vidí zdar budoucího bádání. To vysvítá ostatně z výsledku práce samého p. Filevičе. Vedle přecenění některých prací: Šemberovy atd., spisovatel sice přesvědčivě prokázal čistý slovanský ráz nomenklatury končin mezi Karpaty, Pripjatí a Dněprem, ale už to, co bylo vlastně cílem jeho práce: 1. prokázání starobylosti elementu ruského v této končině, prokázání, že odedávna tyto kraje jsou ruské, a 2. že v Pokarpatí bylo východisko a centrum rozchodu ruských Slovanů, se mu nepodařil. Aspoň ruský raz názvosloví pro dobu, kdy rozvoj tento načínal, z jeho registrů přesvědčivě nevysvítá. Tak se aspoň rozhodně vyslovili přední slovanští filologové ve svých recensích.*) A historicky jest ruské osídlení teprve pro dobu mnohem pozdější prokázáno — a tak zůstává stejně nedokázaným i po práci p. Filevičově, máme-li v Pokarpatí pro dobu historickou uznati kontinuitu starého obyvatelstva.

Tím jsme také přešli k druhé svrchu postavené otázce výsledků p. Filevičových. Soudím sice, že je možno na základě výsledků p. Filevičových a starších prací v tomto směru přijati existenci ruského elementu nejen v uherské Rusi ale i dále v Karpatech a v Sedmihradech před XIII. stol. Neboť nenalézáme žádných důvodů, pro něž bychom po shrnutí dat, panem Filevičem sestavených z pramenů historických, a hlavně pak nomenklatury, nemohli přijati dosti časné osídlení končin těchto od jižních kmenů ruských. V tom směru jsou výsledky p. Filevičovy a jeho předchůdců jistě positivní. Jiná jest otázka, jestli v přidunajských a karpatských končinách ruský element tak byl starý, abychom kraje ty mohli se spisovatelem míti za centrum a východisko východních Slovanů, a zejména též za východisko jména ruského. Také pro tuto theorii nepřinesl p. Filevič žádných důvodů rozhodně přesvědčivých. Kde se utvořilo při tripartici původního kmene slovanského centrum části východní, zůstane i na dále otázkou, ale rozhodně spíše při Dněpru než na Karpatech! Totéž platí o původu jména Rusi.

Jak z celého textu zřejmo, a spisovatel na několika místech jasně vykládá, tvoří mu naznačené výsledky také půdu pro nové samostatné nazírání na otázku varjagoruskou. Staří Rusové jsou slovanskou větví povstalou v karpatském territoriu, a odsud vyšlo jméno Rus do Kijeva, v Kijevě stal se teprve Oleg ruským knížetem atd.

Naplňuje však dosti s podivením, že spisovatel neuznal za vhodné toto své stanovisko v otázce o původu Rusi vůči ostatním, dosud proneseným theoriím, úhrnem, jasně a uceleně vyložiti. Po různých místech knihy musíme si teprve shledávati tento výsledek, a při tom se marně ohlížíme po vyvrácení theorií jiných. Nová „karpatská“ theorie p. Filevičova

---

*) Velmi dobře ukázal na tuto slabou stránku práce p. Filevičovy A. Sobolevskij již v kritice jeho Uherské Rusi (Жиная Стар. 1894 p. 524) uváděje zase na proti domněle starému slovanskému rázu Karpatského názvosloví řadu starých jmen zvuku neslovanského a specialně neruského (na základě Miklosiche a Malinovského). V práci Filevičově neradi vidíme, že nepokusil se o vyvrácení jiných theorií o původu dáckých Slovanů.

není tak přesvědčivá, aby nepotřebovala jako nutné folie vyvrácení starších theorií. Ale spisovatel ani pokus toho neučinil. Jest to bez odporu nedostatek knihy. Theorie p. spisovatelova byla by jistě získala velice na pravděpodobnosti, kdyby se mu bylo podařilo zároveň oslabiti jiné. Odmítnouti v textu několikráte normanism, s pohrdáním odsouditi k smrti nový pokus gotismu, o ostatních theoriích buď vůbec nemluviti, nebo jenom s despektem (ku př. p. 223 nsl., 376), — to nestačí a nezvracuje také řadu positivních důvodů, jež různé tyto theorie ve svůj prospěch postavily. Proto okládáme knihu p. Filevičovu, aniž bychom byli přesvědčeni, že jiné theorie mimo theorii spisovatelovu jsou nesprávny.

Celkový dojem, jejž na nás učinila kniha p. Filevičova není však nijak nepříznivý. Třebas že výsledky jeho máme za negativní, nenalézajíce v nich té síly přesvědčivosti, jaké je potřebí k řešení otázky tak těžké a komplikované, přece v nás vzbuzuje kniha dojem práce veliké, opravdové a velice záslužné. Spisovatel dal se novou dráhou dosti neopracovanou a samostatnou. Tato novost a nepropracovanost materialu i methody jest asi příčinou, že práce dělá dojem jisté nehotovosti, při čemž zejména vhodné roztřídění, přehlednost a plastičnost výsledků jí schází. Jednotlivé části činí více dojem oddělených monografií, než částí organicky spojeného celku.

Praha. *L. Niederle.*

40. **Филевичъ И. П.** Угорская Русь и научные вопросы съ нею связанные. (Труды IX. арх. съѣзда Т. II. Прот. 100.). Přednáška na archeol. sjezdu ve Vilně r. 1893. Viz referát předešlý.

41. **Соболевскій А. И.** Названія населенныхъ мѣстъ въ исторической этнографіи. (Труды IX арх. съѣзда въ Вильнѣ. Т. II. Прот. стр. 101.) Москва 1897. „Главное положеніе состоитъ въ томъ, что наука, пользуясь названіями населенныхъ мѣстъ для выводовъ историко-этнографическихъ, не всегда обращаетъ должное вниманіе на различіе названій по ихъ этимологическому строенію. Очень важны, конечно, названія поселеній, тожественныя съ названіями племенъ, въ родѣ: Меря, Поляки, Нѣмцы; очень вѣроятно, что подъ такими названіями разумѣется населеніе, отличное отъ коренного русскаго. Важны въ томъ же смыслѣ названія съ окончаніями на *ское, ская*: Чудское, Мещерское и т. п. Но не имѣютъ значенія этнографическія названія на *ово, овка, ино,* напр. Мериново, Литвиново, Мещерино и проч. Такія названія произошли просто отъ имен владѣльцевъ того или другого поселка въ позднѣйшее время.“

42. **Самоквасовъ Д.** Основанія хронологическаго распредѣленія этнограф. матеріаловъ открытыхъ въ могилахъ южной и центральной Россій (Труды VIII. арх. съѣзда 1890 г.). Т. III. стр. 44. Москва 1897. Stať podává chronologický systém mohyl jižní Rusi, systém, který Samokvasov už jinde uveřejnil, zejména ve svých spisech Д. Я. Самоквасовъ. Хронологическая классификація могилъ южной Россіи. (Варшава, 1890.) Основанія хронологической классификаціи и каталогъ коллекціи древностей проф. Д. Я. Самоквасова. (Варшава, 1892.)

Celou dobu archaeologie ruské rozděluje Samokvasov na 6 period, které zove podle hlavních národů v různých těch dobách v jižním a západním Rusku usazených, a dle toho rozeznává starožitnosti 1. kimmerijské, 2. skythské, 3. sarmatské, 4. slovanské, 5. polovecko-tatarské doby. Nicméně sluší vytknouti, že toto označení má na mysli vztahy časové ne ethnografické.

1. Perioda kimmerijská nazvána jest podle polomythického kmene Kimmeriů, kteří bydlili v jižní Rusi před přistěhováním Skythů, a žili ještě v kultuře kamenné. Ostatně i Skythové, když přišli sem v 7. stol. př. Kr., neznali ještě železa. S tím je seznámili teprve řečtí kolonisté v 6. stol., od které doby datuje Samokvasov svou druhou periodu. Rovná se tedy doba kimmerijská v Rusku obvyklému u nás názvu doby kamenné a bronzové.

2. Perioda skythská počíná, jak jsme již řekli, v 6. století, když se byli před tím rozsadili po jižní Rusi mezi Dunajem a Donem kmenové, které staří historikové shrnují pod společný název Skythů, a trvala až do 1. stol. po Kr., do doby Augustovy. Počátkem 6 stol. př. Kr. osadili řečtí kolonisté severní břehy černomořské, založili Pantikapaiu, Chersones, Olbii atd., a od nich seznámili se Skythové s užíváním železa a stříbra, od nich dostávali umělecké práce ze zlata, bronzu, terrakoty, skla a podobné. S Římany se Skythové počali stýkati teprve od doby Mithridatovy. Tento ráz řeckého vlivu jest charakteristickým znakem hrobů této doby, které jinak ustrojením svým neliší se od mohyl doby předešlé; pouze bývají kostry pravidlem nataženy na znaku, velmi zřídka skrčeny nebo zbarveny.

3. Perioda sarmatská obsahuje památníky té doby, kdy historikové zvali národy v jižní Rusi bydlící úhrnem Sarmaty. V 2. stol. př. Kr. sarmatské kmeny Roxolanů, Burů, Bastarnů a Getů založily tu panství pod vůdcovstvím Getů neboli Daků, které zmohutnělo zejmena v 1. stol. př. Kr. za vlády Boerebistovy. S těmito kmeny dostali se do válečných styků brzy Římané, a proto také různé římské památky provázejí neustále hroby těchto dob) mince, terrakotty, zbraně (sponky a podobné).

Mohyly jsou opět nejrůznějších systémů, ale na mnohých místech jižního a středního Ruska převládá v nich spalování nad pochováváním. Popel zemřelého jest buď uložen v nádobě a ta postavena do jámy v zemi, nebo na zem, do nitra násypu mohylového, buď jest ponechán na žárovišti a nad tím sdělána mohyla. Kostry nebývají více skrčeny.

4. Perioda slovanská počíná, když stará klassická jména nadpontijských národů Skythi a Sarmati zaměňují se za názvy Vendů, Sklavinů, Antů — tedy Slovanů. Poprvé se tak děje u Jornandesa a Prokopia, a proto datuje Samokvasov tuto dobu od VI. stol. do věku XI. po Kr., kdy dokonáno bylo pokřestění ruských Slovanů, započaté už v století IX.

V tutéž dobu rozvil se v Byzantiu zvláštní „byzantský“ sloh ornamentační, a předměty tohoto slohu, jakož i mince byzantské a mince říší západoevropských nacházíme stále v mohylách této doby.

Ustrojení kurhanů slovanských je právě tak různé jako starších. Nacházíme v nich buď jen kostry, nebo jen těla spálená, nebo oboje vedle sebe. Sruby dřevěné a kamenné skřínky uvnitř jsou nyní řídké, za to jsou

časté hroby v truhlách železnými hřeby sbitých. Kostry leží pravidlem hlavou k západu na hřbetě, s rukama různě položenýma. Skrčených koster není. Vedle koster lidských nacházejí se často i kostry koňské se železným úborem. Milodary jsou nejvíce železné a tvarů nových (hroty kopí, meče, šavle, třmeny atd.), na špercích převládá stříbro.

5. Perioda polovecko-tatarská. Se zavedením křesťanství přestalo se u Slovanů ruských pochovávat obřadem pohanským a nad hrob sypat vysoká mohyla. Ale ještě dlouho žilo v Rusku více kmenů neslovanských, u nichž se starý způsob pohřbívání zachoval. *N.*

43. **Самоквасовъ Д.** О происхожденій русскихъ и польскихъ Славянъ и причинѣ появленія кладовъ римскихъ монетъ въ землѣ древнихъ Руссовъ и Ляховъ. (Труды VIII. арх. съѣзда 1890. Т. III. ст. 31. Москва 1897). По мнѣнію г. Самоквасова лѣтописецъ различалъ двѣ эпохи славянской колонизацій: праславянскую до нашедствія Волоховъ, когда Славяне жили въ придунайскихъ областяхъ и составляли одинъ народъ, и позднѣшую, послѣ покоренія Славянъ Волохами, когда Славяне выдвинули свой колоній въ центральныя области Эвропы. Волохами лѣтописецъ несомнѣнно разумѣлъ Итальянцевъ. Въ слѣдствіе того должно отнести лѣтописный факт завоеванія Славянъ Итальянцами и эпоху движенія Славянъ изъ придунайскихъ областей во время завоеванія императоромъ Траяномъ царства Гетовъ. Предками русскихъ и польскихъ Славянъ должны быть признаны Геты (греческое имя) или Даки (латинское имя) времени Траяна. Въ нашемъ распоряженій цѣлый рядъ фактовъ, доказывающихъ, что Геты или Даки были Славяне.

Сопоставляя съ этимъ выводомъ новѣйшіе факты русской археологій, состоящіе въ открытій множества римскихъ монетъ эпохи Траяна и его ближайшихъ преемниковъ въ землѣ древнихъ Руссовъ и Ляховъ на пространствѣ между Волгою и Эльбою авторъ усматриваетъ въ этомъ фактѣ прямое подтвержденіе сказанному историческому выводу о времени завоеванія нашей прародины Римлянами. Фактъ открытія римскихъ монетъ въ землѣ древныхъ Руссовъ и Ляховъ необъясняетъся торговыми сношеніями Римлянъ съ Балтійскимъ побережьемъ*) или Волгой. Никто изъ Римлянъ не ѣздилъ и неходилъ туда ни водою ни сухимъ путемъ. Происхожденіе массы денежнаго римскаго имущества**) можно объяснить только тѣмъ, что предки наши оставляя свою дунайскую прародину

*) Теорія непосредственныхъ торговыхъ сношеній Римлянъ съ янтарнымъ побережьемъ въ эпоху Цезара, Страбона, Плинія и Тацита (теорія была высказана впервые Байеромъ и затѣмъ принята Крузе, Момзеномъ, Вибергомъ, Крашевскимъ и Садовскимъ) рѣзко противорѣчитъ фактамъ исторій прямымъ свидѣтельствамъ сказанныхъ историковъ, по которымъ странны Эвропы, лежавшія на востокъ отъ рѣкы Эльбы и на сѣверъ отъ Карпатовъ оставались Римлянамъ совершенно неизвѣстными.

**) Самоквасовъ въ своемъ изслѣдованій „О происхожденій рус. Славянъ 1884 перечислилъ 32 клада римскихъ сереб. монетъ. Свѣденія о кладахъ новыхъ собранныя по 1884 г. сморти въ дополненій. (Труды VIII. арх. с. III. стр. 40.).

подъ гнетомъ римскаго владычества, обмѣнили свое трудно уносимое имущество на легко уносимый металлъ и поручили его храненію земли новой родины. *N.*

44. **Забѣлинъ И. Е.** Изысканіе о древнѣйшемъ, первоначальномъ поселеніи Москвы. (Труды VIII. арх. съѣзда 1890 г. Т. III. стр. 1. Москва 1897.) „Начало и судьбы *города* Москвы принадлежатъ уже исторіи лѣтописной. Мы въ этомъ изысканіи о первомъ ея поселеніи или о первомъ ея селѣ пытались только собрать указанія, гдѣ въ действительности возраждалось это поселеніе въ незапамятныя для исторіи времена. Какъ видѣли, оно гнѣздилось на перекрестномъ очень бойкомъ пути всѣхъ внутренныхъ, такъ сказать, серединныхъ сношеній древняго *Залѣсскаго* населенія Русской Земли, — у перевала изъ рѣчной долины Москвы-рѣки въ рѣчную же долину рѣки Клязьмы, вблизи двухъ небольшихъ рѣкъ, Восходни, нынѣ именуемой Сходнею, и Яузы, вершины которыхъ достигали этого перевала и потому служили самою удобною дорогою въ лѣсныхъ непроходимихъ дебряхъ, съ одной стороны отъ Западныхъ торговыхъ путей, съ другой — отъ торговаго Юга. Политическія причины уже лѣтописной между-княжеской исторіи указали мѣсто теперешнему городу Москвѣ у воротъ не отъ Запада, у древней Восходни, а отъ Юга къ упомянутому перевалу, вблизи устья Яузы.“

45. **Трусманъ Ю. Ю.** Этимологія мѣстныхъ названій Псковскаго уѣзда. Ревель 1897. 103 str. Rbl. 1·50.

46. **Трусманъ Ю. Ю.** Этимологія мѣстныхъ названій Витебской губерніи. Ревелъ 1897. 331 str. Rbl. 4.

47. **Побоининъ И.** Торопецкая старина. Историческіе очерки города Торопца съ древнейшихъ временъ до конца XVII вѣка. (Чтенія Им. Об. ист. и древн. 1897. I.)

Очеркъ I. содержитъ „Историко-географ. очеркъ гор. Торопца и его волостей до 1500 г. (p. 1—31.).

Ref. Kašírovského v ЖМНП. 1897. Сентябръ 143.

48. **Армашевскій П. и Антоновичъ Вл. Б.** Публичныя лекцій по геологій и исторій Кіева. Съ 2 рис. Кіевъ 1897. 12° 87 стр. Ц. 75 к.

La conférence de M. Armachevsky ne présentant que les notions générales sur la géologie de Kiev et l'exposition de la théorie de l'auteur sur la formation du loess, théorie d'ailleurs beaucoup discutée, nous passerons directement à la lecture de M. V. Antonovitch, qui malgré sa forme de vulgarisation donne un résumé excessivement intéressant de tout se qu'on peut savoir dans le moment donné sur l'origine et la période préchrétienne ou plutôt protohistorique de l'existence de cette capitale de l'ancienne Russie et de l'Ukraïne d'aujourd'hui. L'éminent archéologue ukraïnien commence évidemment par les récentes découvertes de M. Chvojka remontant vers le paléolithique et donnant une série des détails bien étendue déjà sur la période néolithique, quand toutes les élevations de Kiev d'aujourd'hui ont été dejà occupées par la population probablement assez nombreuse. Après avoir restitué le tableau entier de la vie de ces Kieviens

préhistoriques il passe à l'époque de Scythes, qui ont apportés d'après lui en Ukraïne les armes et les instruments en fer et les objets d'ornement en bronze. Les vestiges de cette époque ne sont pas abondants à Kiev même, mais leur nombre assez considérable autour de lui et surtout dans les environs septentrionaux font croire que la ville était occupée elle aussi par les Scythes dont les traces ont été éffacés par les constructions ultérieures. Les premieres indications plus ou moins historiques sur l'existence de Kiev comme cité remontent qu'au IIIme où IV. siècle de notre ère c. à d. à l'époque de la domination des Goths. Un savant islandais en étudiant les sagas scandinaves porte l'attention sur le fait, que dans ces sagas est mentionné le nom d'une ville gothe Danparstadt, c'est à dire la ville de Dniéper. L'opinion de ce savant, que cette ville n'est que Kiev, était verifiée par M. le prof. Dachkévitch, qui la trouva bien admissible. Cette indication littéraire était confirmée par les trouvailles monétoires à Kiev contenant l'une presque 200 pièces romaines et provinciales frappées entre 244 et 360 an de notre ère et l'autre 82 pièces romaines de I. à III. ss. Après la fuite des Goths expulsés par l'invasion de Huns le pays sur les deux côtés du Dniéper passa sous le pouvoir du Djengizik, fils d'Attila, qui demeura dans une localité fortifiée, qui portait le nom de Hunivar pouvant désigner aussi la ville de Kiev. Battus par les Bizantins en 468 les Huns devaient céder le pays de Dniéper aux Khazares, dont la domination sur les tribus slaves est signalée d'ailleurs déjà par les chroniques kieviennes. On ne soit pas jusqu'à quel degrès le pouvoir khazare était penible pour les Slaves, mais il est incontestable, qu'il contribua beaucoup à leurs rélations commérciales avec l'Orient. Les monnaies trouvées à Kiev non loin de l'église de Jourdain étaient toutes sassanides, provenant de Balk, de Samarkand etc., comme les autres trouvées en quantité de quelques milliers dans autres localités de Kiev. La trouvaille d'un dirghème d'Abou-Djaffar-el-Mansour frappé à 764 avec quelques autres objets de la fabrication locale prouve qu'à VIII.—IX. ss. les Kieviens n'ont pas encore su souder les métaux. Ainsi M. le prof. Antonovitch s'approche déjà à l'époque plus ou moins historique. La deuxième conférence est consacrée aux temps des premiers princes de Kiev et à la topografie de cette ville pendant cette époque. Elle se distingue par le même esprit de la critique et de l'exactitude allant jusqu'aux dernières détails, qui caracterisent tous les travaux de l'émérité savant de Kiev.

Paris. *Th. Volkov.*

49 **Виссендорфъ Г. А.** О мѣстонахожденій варяжской Руси (Труды IX. арх. съѣзда въ Вильнѣ. Т. II. Протоколы стр. 104.). Москва 1897. Докладчикъ на основаній извѣстій Адама Брем., Дитмара Мерзеб. и Анналовъ Кведлинбургскихъ полагаетъ, что первоначальное мѣстожительство Руси было на берегахъ рѣки Руси, притока Нѣмана, — Русь Жемойтская.

50. **Успенскій Ѳ. И.** Вопросъ о Готахъ. (Труды IX. арх. съѣзда въ Вильнѣ. Т. II. Прот. стр. 96.) Москва 1897.

Указавъ истор. значеніе Готовъ въ IV—V вв. референтъ обратилъ вниманіе на то, что Готамъ нѣкогда принадлежала самая выдающаяся

роль, что въ рукахъ ихъ были судьбы Востока и Запада. Прежде всего важно выяснить ихъ военную роль. Здѣсь референтъ обращаетъ вниманіе на *готскую дружину* и въ извѣстіяхъ византійскихъ писателей усматриваетъ дополнительныя черты къ характеристикѣ германскаго comitatus (Германія Тацита, гл. XII и XIV); германскій дружинный бытъ выясняется широкими чертами у византійскихъ писателей (термины *φοιδεράτος*, *δορυφόρος*, *ὑπασπιστής*, *παῖδες* и проч.); о громадномъ наплывѣ германскаго (готскаго) элемента въ Константинополь говорятъ I. Антіохійскій, Синезій и др. Характеризуя готскую дружину, референтъ разобралъ извѣстія о Θеодорикѣ, сынѣ Тріарія. Готскія занятія могутъ пролить свѣтъ и на древности славянскія, можетъ быть и русскія. Здѣсь референтъ 1. напомнилъ о теоріи готскаго происхожденія имени Русь и объ имени Rossomanorum gens у Іорнанда; 2. указалъ на проникновеніе восточныхъ обычаевъ къ Готамъ: *ὁ δὲ Ἀρεοβίνδος ἐβάσταζε καὶ σωκάρην κατὰ τὸ γοτθικὸν ἔτος*; 3. сослался на имя *Ὄστρυς* или *Ὄρτρους* (comes въ дружинѣ Аспара) и доказывалъ, что славяне вступали въ германскія дружины; наконецъ 4. привелъ мѣсто изъ Θеофана, изъ котораго видно, что *ὁδὸς Τραιανοῦ* естъ реальный фактъ, и замѣтилъ, что древнія свѣдѣнія о Дунаѣ и Траяновомъ пути могли быть перенесены въ Россію дружинниками.

Въ преніяхъ М. С. Карелинъ возразилъ противъ сравненія Готовъ съ Кельтами въ судьбахъ европейской исторіи. В. Г. Васильевскій соглашался во взглядѣ на дружину съ Д. И. Иловайскимъ, замѣтивъ, что дружины были немногочисленны и опредѣленной роли въ историческомъ развитіи имѣть не могли. Что касается до gens Rossomanorum, поминаемой у Іордана, то это было, по всей вѣроятности, кавказское племя. А. И. Соболевскій замѣтилъ по поводу собственнаго имени *Ὄστρυς* слѣдующее: отъ славянскаго имени „острый“ могло образоваться собственное имя на *ьгшъ* или *ысь*, такъ что возможно предположить имя „Острышъ“ или „Острысъ“. Е. Θ. Карскій: Въ славянскомъ имени такого образованія удареніе должно бы было быть на послѣднемъ слогѣ, а поэтому по-гречески было бы *Ὀστροῦς*, а не *Ὄστρους*. *N.*

51. **Аспелинъ.** Слѣды вліянія Готовъ въ сѣверной полосѣ Россій. (Труды VIII. арх. съѣзда 1890 г. Т. III. стр. 55.) Москва 1897. — Zjištěných archaeologických sledů přebývání Gothů v Rusku jest dosud velmi málo. Aspelin v stati této ukazuje na některé předměty z nálezů doby železné, na jejichž formě je viděti přímé přejetí od vých. Gothů (obloukovitá přezka, podkovitá přezka.) *N.*

52. **Reinecke P.** Skythische Alterthümer in der Bukowina. Jahrb. des Buk. Landesmuseums IV, 40—45. Mit 3 Abbildungen.

R. stellt fest, dass ein im Bukowiner Landesmuseum aufbewahrter bronzener Spiegel und die ebenda vorhandenen Bronzepfeilspitzen aus Satulmare (Bukowina) skythischer Herkunft seien. Er kommt zum Schlusse, dass die Skythen vielleicht schon seit dem 6. Jahrh. v. Chr. in unseren Gebieten wohnten. Man vergl. hiezu die übereinstimmenden Ausführungen

in Kaindl's „Geschichte der Buk." p. 11—15, woselbst die erste ausführliche Zusammenstellung aller wichtigeren prähistorischen Funde in der Bukowina (mit vielen Abbildungen) sich findet.

Czernowitz. *R. F. Kaindl.*

53. **Kos Franc Dr.** Črtice o naši domovini pred prihodom Slovencev (Letopis Slovenske Matice 1897, str. 1—38).

Marljivi pisatelj spominja v začetku na razpravo v Izvestjah muzejskega društva za Kranjsko 1896: Kdaj so Slovenci prišli v svojo sedanjo domovino? — v kateri je hotel dokazati, da Slovencev še ni bilo ob Dravi, Savi, Soči in Muri za rimskega gospostva, ampak so se naselili še le proti koncu šestega stoletja. — V tem temeljitem in zanesljivem spisa pa popisuje, kakšne so bile te pokrajine v zemljepisnem ozíru pred prihodom Slovencev. — V I. oddelku govorí o pokrajinah in njih mejah, o Noriku, Panoniji, Histriji, Venetiji, določa meje vsake pokrajine posebej in omenja, kako so se te pokrajine v raznih dobah delile.

Str. 7: II. Ceste. Rimljani so bili mojstri v zidanju cest. Po rímskih cestah so se preseljevali narodi, po teh so prišli tudi Slovenci v sedanje pokrajine. Pisatelj določa smer cest vsporedno na podlagi vírov: Itinerarium Antonini, It. Hierosolymitanum, Tabula Peutingeriana in miljnih kamenov, — govori o posameznih postajah in bližnjih mestih. *a*) Cesta Aquileia — Emona — Celeia — Poetovio; *b*) Poetovio — Sabaria; *c*) Poetovio — Aquaviva — Andantonia — Siscia; *d*) Celeia — Virunum; *e*) Aquileia — Santicum — Virunum; *f*) Emona — Neviodunum — Siscia; *g*) Aquileia — Tharsaticum — Siscia; *h*) Aquileia — Tergeste — Pola; *i*) — pot Tergeste — Nauportus, o kateri govorita Strabon in Velleius Paterculus, pa nobeden cestopis.

V 6. stol. so bile te ceste gotovo še dobre, služile so posebno pošti, ki je bila takrat še lepo urejena.

Str. 21: III. Topografija. Katera mesta so razdrli v 4. in 5. stol. razni narodje, katera Slovenci in Obri koncem 6. stol., ni mogoče povsod povedati. Panonija je za preseljevanja narodov največ trpela. V slovenskem jeziku spominja jedini Logatec na stari Longaticum. Na boljšem je bil Norik. Poetovio (sedaj Ptuj) so posedli in najbrže tudi porušili Slovenci. V 7. in 8. stol. se to mesto več ne omenja, pač pa zopet v 9. Celeia se je ohranila do 6. stol. kot škofovski sedež, osvojili so si jo Slovenci in ustanovili novo naselbino. Reka Sulpa še hrani spomin na Flavium Solvense při Lipnici. Na rimsko postajo Juenna spominja Junska dolina in vas Pod Juno na Koroškom. Virunum in Santicum nista zapustila spomina v slov. jeziku. Teurnijo (Tiburnijo) so razdejali Slovenci, v srednjeveških listinah čitamo ime Liburnia, Lurna, sedaj pa še Lurnfeld ne daleč od Špitala. Aguntum je stalo pri Lienzu, tam so Slovenci premagali Bavarce v začetku 7. stol. in mesto porušili. Še manj nego Norik je trpela Histria. Prvi večji kraj je bil Tergeste (sedaj Trst). V 6. stol. se omenja Koper. Plinij govori o drugače neznanem mestu Agida. Piran, Silbio, Siparis, Omak (Umago), Novigrad (Citta nuova), Rovinj — starim grškim pisateljem še niso bili znani. Poreč (Parentium) omenja Plinij in Ptolomej. Vže za Rimljanov je bil važen Pulj (Pola). Aquileia je bilo najimenitnejše mesto

v vzh. Venetiji (181 pr. Kr. — 452 po Kr.), tudi na Gradežu je bila v 6. stol. utrdba, Marona je bila blizu morja, istotako grad Pontium (okol. l. 737). Kormin in Lavariano se omenjata v 7. stol. pri poslednjem, sedaj vas mej Vidmom in Palmonuovo, je bil l. 720 boj mej Slovenci in Langobardi. Čedad (Forum Julii) je ustanovil Cäsar, omenjata ga Plinij in Ptolomej. V 7. stol. so bili blizu Čedada vže: Brišče (Broxus), sedaj vas v beneški Sloveuiji, okoli l. 664 so se tam borili Slovenci z Langobardi, — Iplis (in Ibligine), Nimis (Nemas castrum okoli l. 664).

Praga. *I. Kunšič.*

54. **Kos Fr. Dr.** Iz domače zgodovine. Doba od 843—867. (Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko VII, 1897, str. 110—122, 133—145, 165—176).

Dasi sega ta spis vže v 9. stoletje, vender ima več važnih in zanimivih stvari, katere veljá tu kratko omeniti. — Str. 110, I. Verdunska pogodba. Slovenci, združeni pod Karlom Velikim, so prišli po verdunski pogodbi pod dva vladarja, Lotarja in Ludvika. Jedina vez, ki je spajala različne narode pod jednim vladarjem, sta bila katoliška vera in latinski jezik. Pri razdelitvi v Verdunu se niso kar nič ozirali na narodnostne in cerkvene skupine, pa tudi ne na lastnino duhovnikov in velikašev. Str. 112, II. Vojvoda Pribina o Dolenji Panoniji. Frankovski kralj Ludvík je dal okolu l. 840 od moravskega vojvoda Mojmíra iz Nitranske pokrajine pregnanemu Pribini — v fevd malo obljudeni del Dolenje Panonije, deželo mej Dravo, Donavo, dol. Rabo in vzh. Karantanijo. Pribina je sezidal na močvirnatem kraju utrjeno mesto, iz prva Pribinov grad, za Kocela pa Blatograd imenovano (sedaj Szalavar). Pribina je izdatno razširjeval krščanstvo ter je bil udan solnograškim nadškofom, ki so mu hodili posvečevat novopostavljene cerkve. L. 850. je n. pr. nadškof Liupram posvetil 3 cerkve, pri posvečevanju prve je bilo navzočih 14 domačih, slovenskih plemenitašev, in 17 tujih, nemških.

Isto tako je prišel Liupram tri leta pozneje, poslal je tudi zidarje, kovače, tesarje in slikarje, ki so postavili v Blatogradu novo cerkev. Omenja se razun tega izrecno 14 cerkva izven glavnega mesta, ki so bile poleg drugih neimenovanih postavljene za Pribinove vlade, Liupram je pošiljal Pribini tudi duhovnike, dijakone in klerike. Presbytera Altfrida je Liupramov naslednik povzdignil v nadduhovnika, ter mu izročil nadzorovanje vsega ljudstva v Pribinovi deželi. Pribina sam je bil ubit na koncu l. 860, ali pa v začetku 861. l. v boju z Moravci. — Str. 117, III. Razmere po vzhodni marki in Karantaniji. Zemlja mej Anižo in Rabo, mej karantansko mejo in Donavo, se je v 8-m in 9. stol. imenovala Avaria ali Hunnia, pa tudi Sclavinia (Slovenija). Ko so Franki premagali Obre, se je začel širiti po tej deželi germanski živelj. — Pisatelj našteva različne pogodbe, podelitve . t. d., iz katerih je razvidna nekedanja razsežnost slovenskega naroda. lajvečje fevde v slovenskih pokrajinah so dobili nadškofje solnograški, kofje pasovski in rezenski, opatje samostavov Kremsmünster, Nieder-Altaich, lezno — pa tudi navadni duhovniki. Ti so pošiljali na svoja posestva emške naselnike, ki so bili kmalu v večini. Nemški škofje, posebno solnoraški, so napravili Slovencem v narodnostnem oziru veliko več škode,

kakor oglejski patrijarhi. Od l. 811 (14. junija) je bila Drava meja mej oglejsko patrijarhijo in nadškofijo solnograško. V prvi so se Slovenci ohranili, v drugi pa skoro popolnoma ponemčili. V Karantanijo, ki je v 9. stol. obsegala sedanje Koroško, Kranjsko, večino Štajerske, vzhodni del Tirolske, Lungau in južnovzhodno stran Dolenje Avstrije, so solnograški nadškofje pošiljali svoje podškofe ali pokrajinske škofe (chorepiscopi). Pisatelj razpravlja obširno a teh kakor tudi o mnogih prepirih, bojih in uporih te dobe, o Karlmanu, grofu Ratbodu, Pabonu, Gundakarju. Karlman si je k vzhodni marki pridobil vso Karantanijo in del Panonije (večina je bila Kocelova) — panonske marke ni bilo ter je živel v prijaznosti z Rastislavom. Po l. 862 se nastala v Karantaniji utrjena mesta kakor Blatograd, Krnskigrad in druga. — Rastislav je stopil v zvezo z Bizantinci, posebno ko je kralj Ludvik iskal pomoči zoper Moravce pri Bolgarih. Bizantinci niso bili naklonjeni niti Bolgarom, niti Frankom. Rastislav je prosil koncem 862. l. cesarja Mihajla verskih učenikov, prišla sta na Moravo Konstantin in Metod, ki pa na poti nista pridobila za krščansko vero Bolgarov in Borisa. Pisatelj misli, da papežu Nikolaju I. ni bilo všeč, ker se je Rastislav obrnil v Carigrad, ne pa v Rim, kar se vidi iz písma, v katerem želi Ludviku, da bi Rastislava iz lepa ali siloma podvrgel. Res je šel Ludvik 864 nad Rastislava in ga premagal, pri Tullnu se je sešel z bolgarskim kraljem Borisom, ki mu je obljúbil, da postane kristjan.

Str. 165, IV. Dogodki po Istri in Furlaniji. Istro in Furlanijo je dobil po verdunski pagodbi cesar Lotar, ki je bil, kakor pozneje njegov sin Ludvík, zelo naklonjen oglejskim patrijarhom. Pisatelj govori obšírneje o grofu Eberhardu, o mnihu Goteskalku, o oglejskih in gradeških patrijarhih i. t. d.

Str. 174, V. Pribinov sin Kocel do l. 867. Kocel je bil zelo pobožen ter je obdaril frizínško cerkev. Solnograški nadškof Adalvin je prihajal v Kocelovo deželo, posebno v času, ko sta Konstantin in Metod začela delovati na Moravi. Na vsak način je hotel odvrniti od Kocela vsak vpliv slovanskih blagovestnikov. Koncem 864. l. je posvetil v Dol. Panoniji 6 cerkva in jim preskrbel duhovnike; prihodnje leto je prišel birmovat in je zopet posvetil 6 cerkva in jim dal svoje duhovnike. Anonimni pisatelj Conv. Bag. et Carant. našteva kakih 30 cerkva v 23 različnih krajih postavljenih za Pribine in Kocela, ter posvečenih od solnograških nadškofov. Ko sta Konstantin in Metod l. 867 šla v Rim, sta obiskala na potu Kocela, ki jima je dal na pot 50 učencev. Iz Rima vrnivšega se Metoda je pozval Kocel k sebi, — ta je vpeljal slovansko službo božjo mej panonskimi Slovenci. Nemški duhovniki, ki so slabo slovensko govorili, izgubili so na nagloma veljavo pri ljudeh, ter so večinoma zapustili slovenske pokrajine. To je storil tudi nadduhovnik Altfrid, ki je bil nekak nadzornik nad Kocelovim ljúdstvom.

Praga. *I. Kunšič.*

55. **Pajk Milan,** Črtice o nekdanjih slovenskih naselbinah v Gorenji Avstriji (Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko VII, 1897, str. 152—159, 177—184).

Obširnejših razprav o nekedanji razsežnosti Slovencev po sedaj nemških alpskih deželah — Slovenci še nimamo. Največ se je doslej v obče pisalo

o Slovencih na Tirolskem, pa tudi o teh ima slovenska literatura samo prestavo Mitterrutz-nerjevega spisa, Slavisches aus dem östlichen Pusterthale (Drau- und Iselgebiet) in Tirol.*) Vse take študije se doslej poleg direktnih podatkov ozirajo na krajevna in osebna imena, ne opirajo se pa skoro nič na druge znake kakor tip, lobanja, navade, noša, jezik. — Tudi pisatelj te razprave se opira v prvi vrsti le na one jasne podatke, v katerih se naravnost govorí o Slovencih v sedaj ponemčeni Zgornji Avstriji, v drugi vrsti pa na krajevna in osebna imena. Pri priliki ustanovitve kremsmünsterskega samostana 777. l. se prvikrat omenjajo v okolici slovenske rodbine in župan. Istotako zvemo o Slovencih ob Aniži iz listin l. 791, 802, 834, 888, 1110. V okolici samostana sv. Florijana so bile slovenske naselbine še v 12. stol. Ravno taku okolu Halla in Hallstatt-a. Pa tudi na levem bregu Dunave nahajamo Slovence v l. 827, 853. V 8.—12 stol. je bil slovenski živelj v teh krajih še dosti močan, slovenska osebna imena pa segajo — seveda ne o tolikem številu — dalje do 14. stoletja. Največ slovenskih krajevnih imen je (vsaj v listinah, na te se pisatelj v prvi vrsti ozira) v traunskem okraju, okolu hallstattskega jezera, v hausruškem in innskem okrožju, okolu Freistadta so poleg slovenskih vže tudi češka. Na levem bregu dunavskem so segale slovenske naselbine prav do češke meje, bilo je mnogo mešanih krajev, posebno ker je bilo zopet več čeških selišč tudi na desnem bregu Dunave. Mnogo slovenskih imen je v mühlskem okrožju. Pisatelj navaja iz listin kolikor mogoče vsa krajevna in osebna slovenska imena, na podlagi teh sodi, da so Slovenci, prišedši iz Koratana, posedli skoro vse traunsko okrožje, v manjših skupinah pa poplavili vso današnjo Zg. Avstrijo. Južnovzhodno od Kremsmünstra, na potokih Dietach in Sierning so tvorili zaprto ozemlje, tako tudi okolu hallstattskega jezera in vzhodnem mühlskem okraju. Povsod jih nahajamo še v 12. stoletju. — Dasi pisatelj tvarine ni izčrpal, — oziral se n. pr. ni na imena vasi, gora, travnikov, ki sicer niso zapisana v listinah, pač pa še živé mej narodom in so vsaj deloma zabilježena na mapah i. t. d., — ostane njegov spis zaslužno delo, ki naj bi našlo dosti naslednikov. Kar se tiče uprave podobnih spisov, mislim, da naj bi si vsak pisatelj vzel za vzgled pregledno in izborno Brückner-jevo delo o slovanskih naselbinah v Stari marki in Magdeburškem,**) ki je sestavljeno tako, da izvrstno služi i zgodovinarju i jezikoslovcu.

Praga. *I. Kunšič.*

56. **Kunšič Ivan,** Imenoslovni paberki (Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko VII, 1897, str. 97—100).

Pisatelj tega članka je priobčil vže o šestem letniku „Izvestij“ nekaj manših razlag krajevnih imen — večinoma iz bledske okolice na Gorenjskem. Nekdo, ki dotičnih vrstic ni pazno čital, je priobčil v Ljubljanskem

*) 23 program c. kr. gimnazija v Briksenu 1879. Slov. Slovani v iztočni Pustriški dolini na Tirolskem. Poslovenil Miroslav Málovrh. V Novomestu 1880. Tiskal in založil J. Krajec

**) Dr. Alex. Brückner, die slavischen Ansiedlungen in der Altmark und im Magdeburgischen. Leipzig 1879. Preisschriften d. fürstl. Jablonowskischen Gesellschaft XXII.

Zvonu (1896, str. 575, 576) k spisu par popolnoma neumestnih pripomb, kar uvidi vsakdo, ki si dotični članek natančno prebere. K Ranče (rajne peč) nikukor ne spada ime goriške vasi Renče ital. Ranziano. Da bi bilo ime vasi Mevkuš razlagati od sv. Miklavža, to je veliko manj verjetno, nego tiditev v „Izvestjah", — to spozna vsakdo, ki se spomni na slov. Št. Vide, Št. Jerneje, Št. Miklavže in pod. Tudi po osebi, kateri je bilo ime Miklavž, se nemore vas tako imenovati, kar nam zopet kažejo imena kakor Martinji Vrh, Jurjev i t. d. — V tem članku pa se razpravlja obširneje o slovenskih kraj. imenih izpeljanih od slov. starosrb., hrv. bulg. kotar, zraven se zasleduje ta beseda ali njeni koren v najrazličnejših evropskih in azijskih jezikih. *K.*

57. **Marković G. Dr.** Gli Slavi ed i papi. Parte I. Vol. I. Zagabria. (Officina della Società tipografica „Dionička Tiskara") 1897. str. XLIII. 400. 8⁰. II. 1897 str. 632. Prvé kapitoly tohoto díla týkají se starožitností slovanských a to: 1. Un'occhiata alla storia primitiva degli Slavi. 2.—3. La conversione degli Slavi. 4.—5. Cirillo e Metodio.

58. **Patsch K. Dr.** Dalmacija i Dacija. (Glasnik 1897 p. 665 až 673).

59. **Zlatović Fr. Stip.** Topografičke crtice o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starim gradovima na kopnu od Velebita do Neretve. (Starohrvatska Prosvjeta. Knin. 1897 p. 9, 60, 110.

IX. Cetinska županija. XII Poljička županija. XIII. Županija Imotska. Radobolje. Gorska župa. Paganija neretvanska. I. Županija Mokra. II. Županija Rastočka. III. Duvanjska županija.

60. **Jelić Dr. Luka.** Crtice o najstarijoj povjesti Spljeta. (Vjesnik hrv. arheol. društva. 1897. Zagreb. p. 26). Split nepovstal teprve za Diokletiana, ale už dávno před ním.

61. **V. Klaić.** Hrvatska plemena od XII—XVI stoljeća. Rad jugosl. ak. kn. CXXX. (1897) p. 1—85.

62. **Müller R.** Weitere kleine Beiträge zur altkärntnischen Ortsnamenkunde. Carinthia LXXXVI. p. 2.

63. **Musoni F.** I nomi locali e l'elemento slavo in Friuli. M. Ricci (z Riv. geogr. ital. IV., seš. 1—3). Zpráva Krusekopfova Beil. z. Allg. Ztg. 1897 č. 224.

64. **Krusekopf U.** Die Localnamen und das slav. Element in Friaul. (Beilage zur Allg. Zeitung 1897. N. 224). Viz předešlé.

65. **Musoni F.** Le terre slovene nel IX secolo. In Alto, V.

66. **Kubitschek W.** Zur Frage der Ausbreitung des Christentums in Pannonien. Aus einem Briefe. Separátní otisk z „Blätter des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich" 1897. Vjesnik hrvat. arheol. društva 1897 p. 169 píše o tom: „Pisac na temelju spomenika izriče dvojbu, da li je krščanstvo na srednjem Dunavu tako rano i toliko raširenо bilo, kako se dosad mislilo. Nadgrobni spomenici i drugi predmeti, koji su se ovuda našli, potiču skoro isključivo iz doba iza Dioklecijana. Pisac navodi sve te spomenike, koji potječu iz Sirmija

(Mitrovice; 12), Siscije (Siska; 2), Poetovija (1), Savarije (7), Viruna (1), Teurnije (1), Celeje (1), Sopiana (1), Solve (1) i Ovilave (1), te dolazi do zaključka, da se je na Dunavu krščanstvo tekar počelo razvijati od Konstantinovog doba. U tomu mu je među ostalim još mjerodavna činjenica, što iz dunavskih pokrajina prije Dioklecijanova progona nemamo legenda o mučenicima."

67. **Jireček Const.** Dr. Das Christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer, Wien, 1897. C. Gerold's Sohn (Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien). Einleitung. — I. Ansiedlungen mit Heiligennamen. II. Uebertragung von Ortsnamen durch Heiligenlegenden. — Anhang. — I. Die bulgarischen Burgen bei Manuel Philes. II. Die geographischen Namen in der bulgarischen Visio des Propheten Isaias. III. Sirmien und die civitas Sancti Demetrii.

68. **Добруски В.** Исторически погледъ върху пумизматиката на тракийскитѣ царье. (Сборникъ. София. XIV. 1897 p. 555.)

Vedle výborného přehledu zajímavé části thrácké numismatiky podává zde autor, dnes přední znalec bulharské archaeologie i přehled starých kmenů thráckých a jejich rozložení (p. 555—561).

69. **Милетичъ Л.** I. Нови влахобългарски грамоти отъ Брашовъ. II. Седмиградскитѣ българи. (Сборникъ за народни умотворения. София. XIII 1896 p. 3, 153.)

70. **Милетичъ Л.** Заселението на католишкитѣ българи въ Седмиградско и Банатъ. (Сборникъ. София. XIV. 1897 p. 284). Srv. referat K. Jirečka v Arch. f. slav. Phil. 1898. 115.

Monsieur Miletič, qui occupe une des chaires de philologie slave à notre jeune université a eu l'heureuse idée de revoir à fond l'intéressante question de la nationalité de la population dans les quatres villages suivants: Grand et Petit Cserged (mag. Nagy et Kis Cs.), situés à une petite distance du canonicat roumain Blasendorf, ainsique Baumgart (Bungard, Bongard) et Reussdörfchen, le premier à 5 km. à l'est, le second à 10 km. à l'ouest de Hermanstadt en Transylvanie.

On sait qu'encore au siècle passé les communes ci-dessus étaient habitées par une population slave du rite protestant, aujourd'hui complètement roumanisée. Une petite preuve de la langue de cette population que donna la „Siebenb. Quartalschrift" en 1793, fut reproduite par Adelung (Mithridates, 1809). — Dobrovský, qui dans sa Slovanka (1814) s'en occupa brièvement, la tint pour un monument de langue serbe (servisch) et elle fut reputée comme telle généralement jusqu'en 1856, date où parut la savante étude de Miklosich sous le titre „Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen" (Denkschriften der kais. Ak. W. VII). Dans cette étude se basant sur des textes nouveaux, provenant de Cserged, l'auteur demontra, que la lanque des villages Cs., B. et R. ne pouvait être autre que bulgare. Cette théorie, soutenue si brillament, rencontra malheureusement un ennemi decidé dans son auteur même, qui 20 ans plus tard, entrainé par son hypothêse panonne fut forcé de voir dans les

Bulgares de jadis des descendants directs des Daco-slovènes. L'autorité grande du celèbre slaviste ne put pourtant étouffer les hypothèses contraires. En ce qui concèrne la question de la langue des „Slaves" de Cserged etc., tennue par Miklosich encore en 1884 (Zur Gesch. der Lautbez. im Bulg.) pour définitivement resolue (langue dacoslovène!), il fut demontré 4 ans plus tard par les Drs. L. Píč et A. Amlacher, qu'elle souffrait bien une revision et même, que sur la base des textes (anciens et nouveaux) il n'y aurait qu'une seule hypothèse soutenable, celle même, que Miklosich avait préconisée dans son étude de 1856.*)

Amlacher montra, que Cserged est cité dans les documents historiques depuis 1302 et même que depuis 1399 il portait le nom significatif de Bolgar Cserged. Píč, interessé par les revélations du Dr. Amlacher, essaya d'expliquer l'existence des Bulgares en Transylvanie par une emigration forcée. D'après lui ce seraient des anciens bogomiles, refugiés en Tr. par suite de persécutions de la part des Grecs (1018—1186) ou du synode du car Boril (1211). — Les textes, qui servirent de base aux recherches des deux savants furent donnés au professeur Hattala, qui se chargea de les publier avec les commentaires nécéssaires. Malheureusement d'autres travaux plus graves parraissent avoir détourné l'estimé professeur de son projet. Ce retard, peut être involontaire, ne fit naturellement, qu'augmenter l'impatience de nos jeunes slavistes, surtout à cause de l'importance des textes pour l'histoire de notre langue et pour la question de l'origine du „vieux-slave". Après que le regretté Matov et Conev, l'un dans le „Sbornik" du Ministère, l'autre dans „Blgarski Pregled" eurent essayé de repandre quelque lumière sur les textes, connus jusqu'à lors et restés maintefois obscures même à Miklosich, vint Miletič, qui partit de l'idée très juste (que personne n'avait eue avant lui), notamment qu'il faudrait étudier la question des Bulg. de Transylv. sur place même. Il se rendit a Cs., Baumg. et Reussd. et eut le bonheur de trouver non seulement encore deux copies du livre de chant (Cantionale), qui avait servi de base aux textes publiés par Miklosich, mais encore l'original allemand de ce livre, — decouverte à coup sûr fort importante.

La premiere moitié de l'étude, qui nous occupe, présente les résultats des savantes et très consciencieuses recherches de Miletič sur l'historique de la question, sur la nationalité et la langue des Bulgares de la Trans., sur les textes etc. L'auteur nous décrit son voyage, ses impressions personnelles sur le type de la population, qui l'intéresse, sur les connaissances qu'il a faites etc. Nous apprenons avec étonnement non seulement ce que nous savions d'Amlacher, que les vieux des villages disent encore le Pater noster en bulgare, sans en comprendre un seul mot, mais qu'à Kis Cserged les paysans protestants n'ont pas cessé de s'appeler Bulgares, de pratiquer leurs anciens usages de Noël etc. et même de rêver à une renaissance nationale!

La seconde partie de l'étude contient le texte de l'une des copies trouvées par Miletič, notamment le „Cantionale seu graduale bulgaricum"

*) „Die Dacischen Slaven und Csergeder Bulgaren", dans le Věstník král. české spol. nauk. Třída filos.-histor.-filol., année 1887. Prague 1888, p. 227—280.

(de 1812, Kis Cs.). Les chansons sont en nombre de 39. L'auteur donne d'abord le texte du „Cantionale" in extenso (en lettres latines), en suite le même texte en transcription cyrillique et à la fin le texte de l'original allemand. Partout il confronte son texte avec celui de Miklosich (Die Sprache etc.) et corrige les fautes d'impressions, d'explication etc.

En ce qui concerne la question de l'origine des ces Bulgares Miletič se rattache à l'opinion de Píč. L'hypothèse d'une émigration de bogomiles persécutés lui parait admissible. Se basant sur la langue de ces Bulgares il est d'avis qu'ils ne peuvent pas avoir quitté leur patrie (la plaine du Danube, où l'on trouve encore aujourd'hui des déscendants des bogomiles dans les „pauliciens" catholiques) — avant le XIII siècle; mais Jireček, qui dernièrement a donné un excellent resumé critique de l'étude de Miletič dans l'Archiv f. slav. Philologie" (XX Bd. I. Heft, 1898, p. 115—121) a demontré, que l'hypothèse de Píč devrait être abandonnée. Partant de la donnée, que les colonnistes paraissent avoir été au commencement des serfs (Leibeigene, Unfreie), il émet l'idée que les Bulgares de la Trans. ont été transportés de force, comme prisonniers, pendant les guerres du roi hongrois Etienne V., qui était alors dux transiluanus, avait dans son armée un nombre considérable de nobles transylvaniens et s'était avancé dans ses conquêtes jusqu'à Vidin et Plêven. Cette hypothèse nous parait d'autant plus convaincante, que d'après M. Jireček les Hongrois en faisaient alors de même dans les Alpes. — Par là, ainsi que par d'autres passages de sa critique Jireček se place, comme on voit, resolumment du côté des savants, soutenants la nationalité bulgare des anciens Slaves des villages Cserged, Baumg. et Reussd.

Après les recherches de Miletič et les remarques de Jireček on pourrait donc considerer la question, qui nous occupe comme resolue. Néanmoins les adversaires de la théorie bulgare, ne semblent pas vouloir capituler si vite. Nous apprenons p. e., que cette théorie sera mise à l'ordre du jour par le prof. Kočubinskij (un des premiers savants, qui se soient intéressé à notre problême) au prochain congrès des archéologues russes à Kiev. De même le prof. Gruševskij de Lvov ne manquera pas dans ses recherches sur l'histoire des Petits-Russiens de s'occuper aussi avec la théorie bulgare. Quoiqu'il en soit, il est certain, que la question n'est pas trop loin d'une solution deffinitive. En tous les cas pour nous elle est close.

Sofia. *Iv. D. Šišmanov.*

71. **Réthy Lad. Dr.** A romanizmus Illyricumban. Budapest 1897.

72. **Costa Ivan.** Die italische Herkunft der Rumänen. (Ethnol. Mittheil. aus Ungarn. V. 121. 1897.)

Dr. Réthy měl 7. prosince 1896 v uherské akademii přednášku pod svrchu uvedeným titulem (Romanský element v Illyriku), jež vyšla pak v pojednáních historické třídy sv. XVI. seš. 12, a kterou Iv. Costa přeložil pak do němčiny. — Réthy v ní dokazuje, že v Dacii nebylo valné romanisace, jak se dosud často myslí. Romanští národové povstati mohli jen tam, kde bylo sdostatek římských kolonistů a tomu nebylo tak v Dacii.

Za to Balkán, hlavně v Illyrii, Dalmatii a Albanii byl hojně od Římanů osazen a tam také, v romanisovaném Illyriku, mají původ svůj rumunští Valaši. V VII—VIII století začli se pastýři appeninští „z důvodů lokálních nebo hnáni pudem po potulování“ stěhovati do Krajiny a Illyrie se svými stády. Zvali se Romani. Zde na Balkáně setkali se jednak se Slovany, jednak s polatinštělými Illyry, smísili se rychle s nimi, a tak v VII—VIII století povstal zde kmen rumunský. Zde také jméno Vlach počlo se stotožňovat s pojmem pastýře. Na Balkáně žili Rumuni jako kočující kmen až do XII—XIV. stol., kdy osadili starou Dacii a po horách karpatských počali se táhnouti až do Sudet.

Praha. *L. Niederle.*

73. **Milkowicz Dr. W.** Über die Volksnamen: Wälsche (Italiener), Walach, Wlach (Rumäne) und Lach (Pole). Beilage zur Allg. Zeitung 1897. N. 124—125. Rozebrav dosavadní pokusy výkladů těchto slov, a zamítnuv všechny soudí, že tak nazývali severní germanští a slovanští kmenové své jižní sousedy, hlavně kmene romanského. Název sám odvozuje od staroněm. blak, blöck, angl. black, černý. Jižní kmenové zváni tak pro svoji tmavou komplexi (vlasy, oči a pleť).

N.

74. **Zichy comte Eug. de.** Voyages au Caucase et en Asie centrale. La migration de la race hongroise. Budapest. (G. Rauschburg) 1897. 4⁰. Vol. I. 322 str. + 2 Tab., Vol. II. 327—613 s 28 tab.

75. **Thúry J.** A magyaroknak Szavarti-aszfali neve. (Der Name der Ungarn Szavarti-aszfali). In der ung. Zeitschrift Századok 1897. 317, 391. Verfasser behandelt den im 38. Cap. des de administrando imperio betitelten Werkes zweimal vorkommenden Urnamen der Ungarn „*Σαβαρτοιάσφαλοι*“.

76. **Fiók K.** Megint a Sabartoiasfaloi névröl. (Wieder vom Namen Sabartoiasfaloi). Századok 1897 p. 611, 699.

Cfr. Recension von W. Pecz. Byzant. Zeit. 1898 p. 201.

77. **Munkácsi B.** Ursprung des Volksnamens Ugor. (Ethnol. Mitth. aus Ungarn V. 89.) Ogondur je plur. forma od ugur, ogur. Jméno ugor, ogor, ugur, vztahovalo se původně na západní turecké kmeny*) a je také dle M. tureckého původu. Maďaři, když vstupovali do Evropy, byli tak málo vzezřením, šaty, mravy odlišeni od tureckých kmenů, hlavně Bulharů (byli s těmito vůbec úzce historicky spojeni), že se jméno to přeneslo na ně. Jméno Unungur nebo ve slov. formě ugor přeneslo se na Voguly, Osťjaky a Maďary — tedy na skupinu, jež se sice neprávem zove ugrickou, ale již toto pojmenování může býti již ponecháno.

N.

78. **Munkácsi Bernát.** A Dnjeper folyónak hunn „Var“ neve. (Ethnographia. Budapest 1897 p. 233. Hunnské jméno „Var“ řeky Dněpru.) „Jordanis (Rom. et Get. 127) „quam (Danaprin amnem) lingua sua Hunni Var appellant.“

---

*) Východnější sluli Oguz(i). Zbytek staré ugorské řeči jest dnešní čuvašština.

Dle Munkácsiho není to nic jiného, než pozdější nogajsko-tatarské Ozu, Uzu se změnou hlásky *z* a *v*, tak že slovo var, jest zároveň dokladem toho, že hunnské kmeny u Černého moře měly v sobě živly turecké, od nichž přešla i slova do řeči maďarské. Dále srovnává Munkácsi s tím ještě název řeky Bugu *Βαρούχ* u Konstantina. Var a Varuch nejsou však asi jména vlastní, ale jména obecná, značící řeku vůbec, jako Itil.

79. **Чекалинъ Ѳ.** Мещеры и Буртасы по сохранившимся о нихъ памятникамъ. (Труды VIII арх. съѣзда 1890 г. Т. III. стр. 65). Москва 1897. — Letopis nezná Meščery. Oblast její zajímala prostranství mezi oblastí rjazaňskou a Donem s jedné, Volhou s druhé strany; na severu přimykala se k lesnatému pásu Mordvy v nynější gub. nižegorodské, simbirské, tambovské, rjazaňské a penzenské. Burtasi dle arabských pramenů X st. (Ibn Dasta, El. Balchí, Mas'údí) seděli odedávna na pravém břehu Volhy mezi říší chazarskou a bulharskou ve vzdálenosti 15—20 dní vodní cesty od chazarského Itilu při ústí Volhy. Tito Burtasi byli pak nuceni následkem tlaku Polovců ustoupiti k severu. Čekalin vidí potomky jejich v dnešních Meščerjacích. *N.*

80. **Appelgren Hj.** Svenskarnes inflyttning i Finland. (Die Einwanderung der Schweden in Finnland). Finskt Museum IV. 1897 p. 17.

Polemisiert in ruhigem Tone gegen einen Vortrag von Oscar Montelius, der behauptet hat, dass die Schweden in Finnland ohne Unterbrechung seit dem Steinalter ansässig gewesen sind. Da schwedische Gräber aus dem Steinalter nirgends in Finnland anzutreffen sind, ist es sehr unsicher, ob zu dieser Zeit Schweden in Finnland gewohnt haben. Während der Bronzezeit ist dagegen schwedische Ansiedelung an den Küsten Süd-Finnlands anzunehmen. Von der Periode 300 v. Chr. bis zum 2ten Jahrtausend nach Chr. wissen wir gar nichts. Während der früheren Eisenzeit, etwa bis zu 700 n. Chr. waren Schweden an den Küsten ansässig. Während der späteren Eisenzeit kommen schwedische lose und feste Alterthümer nur auf Åland vor.

Helsingfors. *J. J. Mikkola.*

81. **Sneilman A. H.** Liiviläisten kukistus (Unterwerfung der Liven. Suomen Museo. IV. 1897 p. 60, 81). Der Verf. bestimmt die Wohnsitze der livischen Stämme in Livland, deren letzte Überbleibsel im J. 1858 ausgestorben sind, und schildert dann ihre Kämpfe gegen die Deutschen im 12ten und im Anfang des 13ten Jahrhunderts.

Helsingfors. *J. J. Mikkola.*

C. Zprávy o nálezech archeologických.*)

1. **Majewski Erazm.** Drobne prace i notatki z dziedziny archeologii przedhistorycznej i ethnografii. Warszawa 1896.

*) Vymeziti, které zprávy do Věstníku spadají a které ne, jest velmi nesnadné. Protože nelze často určiti, je-li nález vůbec původu slovanského a poněvadž

(66 rysunkow). Obsahuje 26 drobných statí z oboru předhistorické archeologie (hlavně o několika nálezích polských) a etnografie. Viz obsah a referat v Č. Lidu VII. Liter. p. 26.

2. **Яворскій Юльянъ.** Громовыя стрѣлки. Очеркъ по исторій южнорусскаго фолклора. Оттискъ изъ Кіевской Старины. Кіевъ 1897. Cf. ref. Č. Lid. VII. Lit. p. 48 a Iv. Franka v Зап. імен. Шевч. 1898. Хрон. 38.

3. **Krause Ed.** Sagen, welche an vorgesch. Gräber anknüpfen und über anderen Oberglauben. (Berl. Verh. 1897 p. 117).

4. **O. Hölder.** Die Formen der römischen Thongefässe diesseits und jenseits der Alpen. In Verbindung mit dem würt. Alterthumsverein hers. von dem Alterthumsverein Rottweill. Stuttgart W. Kohlhammer. 1897. 38 S. Mit 24. Taf. gr. 8⁰. Spis důležitý pro poznání vývoje slovanské keramiky.

5. **Olshausen.** Ein weiteres Ausfüllungs-Material der vertieften Ornamente am Thongeräth. (Berl. Verh. 1897 p 180). Toto vyplňování ornamentů přichází hojně i ve slov. zemích.

6. **Montelius Dr. Oscar,** Hausurnen und Gesichtsurnen. Vortrag geh. am XXVIII. Vers. d. d. anthr. Ges. in Lübeck. (Corresp. Blatt 1897 p. 123.) Dem Vortrage folgte eine Discussion über die ältesten Wege des Bernsteinhandels. Montelius: Der Bernsteinhandel folgte, in der älteren Zeit dem Elbeweg nach Jütland; in der späteren ging der Hauptexport des Bernsteins von der Gegend an den Weichselmündungen aus. Das Fehlen der Hausurnen in dem Weichselgebiet und die grosse Seltenheit der Gesichtsurnen in dem Elbegebiet sind in meinen Augen Beweise dafür, dass in der älteren Gesichtsurnen-Periode, folglich um die Mitte des ersten Jahrtausends v. Chr., der Bernsteinexport aus Preussen von grösserer Bedeutung als derjenige aus Jütland wurde. Virchow: Es mag sein, dass ein östlicher und ein westlicher Weg für den Bernsteinhandel bestanden hat, aber es ist mir höchst zweifelhaft, ob der westliche der ältere gewesen ist. Man darf nicht übersehen, dass die Küste von Jütland so arm an Bernstein ist, dass man mit gleichem Rechte die pommerische Küste als Ausgangspunkt betrachten könnte. Gegenüber der ostpreussischen Küste stehen alle anderen weit zurück; sie dürfte daher immer noch im Vordergrunde der Betrachtung stehen. Ich bin fest überzeugt, dass Preussen in der ältesten Zeit nicht von solcher Bedeutung für diesen Handel war, wie Jütland. Die Gründe für diese Anschauung sind ja sehr gut bekannt. Aus der älteren Bronzezeit hat man in Preussen so wenig Bronzesachen gefunden, dass Dänemark für jedes Stück, was Preussen geliefert hat, mehr als 100 Stück aufweisen kann. Das scheint mir ein Beweis zu sein, dass in jener Zeit der westliche

---

leckdy i cizí nálezy jsou zase nepřímo důležitými příspěvky k poznání a rozlišování starožitností slovanských, neobmezoval jsem se v přehledu tomto jen na to, co v slovanské starožitnosti očividně a přesně spadá, ale raději jsem dále zašel. Vzal jsem v okruh uvedených zde zpráv i takové, které z territorialního hlediska mohou míti zájem, třebas není jinak dosti zjevný.

Bernsteinhandel von grösserer Bedeutung war, als der östliche. Dagegen ist es kein Beweis, dass der östliche damals nicht schon existirte. *N.*

7. **Helm O.** Über vorgeschichtliche Bronzen. Ein Vortrag in der naturforsch. Ges. in Danzig. Corresp. Blatt 1897 p. 52.)

Herr Helm legt einen besonderen Werth auf den bei einigen der vorgenannten vorgeschichtlichen Bronzen gefundenen Gehalt an Antimon. Gleiche und ähnliche analytische Resultate erhielt er schon früher bei der chemischen Untersuchung vorgeschichtlicher Bronzen aus anderen Kreisen Westpreussens; auch sie zeichneten sich zum Theil aus durch einen höheren Antimongehalt, als Bronzen anderer Länder, mit Ausnahme solcher aus Siebenbürgen-Ungarn. Dort sind Bronzen entdeckt, welche in ihrer chemischen Zusammensetzung überhaupt die grösste Aehnlichkeit mit den in Westpreussen gefundenen haben.

Helm schliesst aus den angeführten Umständen, dass sehr wahrscheinlich einst zwischen diesen Ländern und der Küste Westpreussens ein Handelsverkehr stattgefunden habe. Dieser Verkehr, welcher von der Ostseeküste aus den goldigen Bernstein gegen die im alten Dacien gewonnenen Metalle oder die aus diesen Metallen gefertigten Gebrauchsgegenstände austauschte, vollzog sich wahrscheinlich damals von Volk zu Volk auf der noch heute bestehenden Handelsstrasse der Weichsel und von dieser südlich weiter durch Dacien bis zu den Küsten des Schwarzen Meeres. Er schliesst ferner aus der Zusammensetzung der analysirten Bronzen, welche ausser Antimon noch verschiedene andere Metalle oft in bunter Zusammensetzung enthalten, dass diese alten Bronzen nicht immer unmittelbar aus den sie zusammensetzenden reinen Metallen zusammengeschmolzen wurden, sondern dass Kupfererze je nach der Erfahrung des Fabrikanten mit Zuschlägen von anderen Erzen, welche Antimon, Blei, Arsen u. a. enthalten, zusammen verarbeitet wurden. Herr Helm geht dann auf die Frage ein, wo einst die Wiege der Bronzecultur stand. Am wahrscheinlichsten sei die von Hoernes entwickelte Ansicht, dass ein turanischer Stamm, die Akkadier (Bergbewohner), aus Hochasien herabziehend, im unteren Euphratthal die älteste Cultur Vorderasiens begründeten, auch die Bronze zuerst herstellten. Von Vorderasien hat sich nach Hoernes die Bronzecultur auf verschiedenen Wegen weiter verbreitet, einmal nach Westsibirien, dann wahrscheinlich auf zwei Wegen nach Europa, durch das Euphrat-Tigris-Gebiet nach dem Mittelmeere und durch die Südostküste des Schwarzen Meeres in das untere Donaugebiet. Unsere norddeutsche Bronzecultur ist wohl der Hauptsache nach von dem pontisch-danubischen Culturstrome befruchtet worden; hierher kam sie etwa um die Mitte des zweiten Jahrtausends vor Christi. *N.*

8. **Helm Otto.** Chemische Untersuchung vorgesch. Bronzen (Berl. Verh. 1897 p. 123). Srv. stať předešlou.

9. **Kröhnke O.** Chemische Untersuchungen an vorgesch. Bronzen Schleswig Holsteins. Kiel 1997. — Dochází mezi jiným k výsledku, že vzhledem k oblasti šlesvicko-holštýnské nelze dokázati věku měděného. Mědě potřebné k hotovení bronzu dostávali asi ze Slezka nebo Uher, Sedmihrad, kamž ukazuje arseniková a antimonová přísada smíšeniny. *N.*

10. **Köhler Dr.** Geflügelte Lanzenspitzen. (Berl. Verh. 1897 p. 214). Nový nález tohoto druhu železných kopí z Oborniku v Poznaňsku. Spolu s přehledem podobných nálezů v ostatní Evropě.

11. **Reinecke P.** Nochmals zu den Armschutzplatten. (Corresp. Bl. 1897 p. 18).

Nachweis über die Verbreitung der praeh. Armschienen aus Stein, gebr. Thon und Knochen, welch als Schutz gegen das Zurückschnellen der Bogensehne dienten. (Cf. Corresp. Bl. 1896. N. 8.). Ihr Vorkommen ist für die britischen Inseln, Frankreich, die iberische Halbinsel, Sardinien, Oberitalien, Südtirol, Slavonien, Bosnien, Griechenland, ferner für Dänemark, Nord- und Süddeutschland und Mähren gesichert. Zeitlich wären sie in die neolithische Periode, sowie den Beginn des Bronzealters zu setzen. *N.*

12. **Faktor Fr.** Hradiště u Malého Hradiska a u Mysliovic, valy u Mysliovic. (Čas. vlast. muz. spolku. Olomouc 1897. 119, 120). Stručná zpráva o uvedených dvou a jiných ještě hradiskách u Prostějova na Moravě.

13. **Feicman Jan.** Archeologický výzkum „Údolí Svatojirského" a okolí. (Památky XVII. Praha 1897 p. 539). 1. Pohřebiště u Lisovic rázu smíšeného. Největší část hrobů náleží době vlivu římského (II. stol.?); jsou to žárové hroby současné s dobřichovskými. Jeden případ částečného spálení těla. Vedle hrobů žárových našly se i kostry stáří nejistého. Autor se však domnívá, že dvě náležejí lidu slovanskému z X. až XI. stol., jedna skrčená typu únětickému. 2. Hroby se skrčenými kostrami u Lotouše. Ráz únětický. Zvláštnost tvoří jehlice, v jejíž kruhovité hlavičce zavěšen je řetěz bronzových kroužků, upomínající na dobu mnohem pozdější.

14. **Fischer Ludwig H.** Praehistorische Fundstellen in der Umgebung von Oslavan (Gerichtsbez. Eibenschütz) Mähren. (Mitth. der Centralcom. Wien. 1897 p. 11). 1. Praehist. Burgwall „Náporky". 2. Ansiedelung bei Heinrichshof, 3. Burgwall von Senohrad.

15. **Matiegka Dr. J.** Naleziště u Brozánek pod Mělníkem. (Památky XVII. Praha 1897 p. 565.) Nalezeny tam hroby v jamách z doby hallstattské a jámy příbytkové.

16. **Knies J.** Číše z lidské lebky. (Čas. vlast. muz. spolku. Olomouc 1897. p. 118). Na hradišti Leskouně u Olbramovic na Moravě nalezena část svrchní lidské lebky seříznutá tak, že sloužiti mohla za nádobu.

17. **Kučera Frant.** Skrčené kostry v Strádonicích u Loun. (Památky arch. XVII. Praha 1897. p. 457). Hroby ze starší doby bronzové. Při tom nalezeno 6 silně dlouhých lebek.

18. **Lang Fr.** Mohyly milavečské a chrastavické. (Památky XVII. Praha 1897 p. 625). Prostý popis nálezů.

19. **Much M. Dr.** Schnecken und Muscheln in Gräbern. (Sitzungsber. anthr. Ges. in Wien 1897 p. 44.) Nové doklady od břehů řeky Moravy a Dyje.

20. **Jaroslav Palliardi.** Die neolithischen Ansiedelungen mit bemalter Keramik in Mähren und Niederösterreich. (Aus den Mitth. der praeh. Commission der k. Akad. der Wiss. I. Bd.) Wien 1897. S. 28.

Začínaje popisem předmětů na neolitickém sídlišti na Novosadech ve Znojmě nalezených, kde se zachovalo mezi keramickými výrobky též hojně střepů z nádob malovaných, pokusil se dále pan spisovatel o časové určení malované keramiky, která se nezřídka vyskytuje v praehistorických osadách moravských a dolnorakouských. Za tím účelem roztřídil nejstarší (neolitickou) keramiku v patero skupin, které obsahují: I. skupina: *a*) hrubé kulovité nádoby s pupíky a lineární ornamentací, jakož i s hrubými otisky nehtů, *b*) menší jemnější nádobky bombovité, mísy a poháry v podobě polokoulí; ornament sestává z volut s malými čočkovitými důlků, pupíky mívají tvar růžků, II. skupina: jemná keramika, s ornamenty vypíchanými, rozmanitějších (i hruškovitých) tvarů; tahlé růžkovité pupíky, III. skupina: keramika s geometrickými ornamenty bílou hmotou vyplněnými, jednotlivé čáry skládají se zhusta ze splývajících spolu krátkých čárek nebo teček, IV. skupina: hmotné hrnce z hrubého materiálu s okraji ďubkovanými a s nalepenými ďubkovanými proužky. V. skupina: známé červené zvoncocovité poháry, bohatě ornamentované a příslušné mísy a džbánky (samostatné keramické typy doby přechodní).

Malované nádoby zařaďuje pan spisovatel časově mezi II. a III. skupinu a má za to, že tato keramika vnikla do Moravy a Dol. Rakous z Uherska.

Specielně ze stanoviska české archaeologie vyslovuji úplný souhlas zejména s tříděním a určením I. a II. skupiny, ohledně datování ostatních skupin dovoluji si poukázati na svou dále uvedenou stať o pohřebišti bylanském. Rozhodně přisouditi sluší důkladné a systematickým rozborem vynikající práci p. autora nevšední cenu též pro českou praehistorii, která vykazuje ve svých počátcích (až na neolitickou keramiku malovanou, u nás úplně chybící) obdobné fase kulturní, dosud ovšem jistými kruhy nepoznané nebo snad zúmyslně neuznané. Vždyť ještě dnes tvoří „neolit" takřka válečné heslo mezi českou starší a mladší školou archeologickou.

Praha. *K. Buchtela.*

21. **Píč J. L. Dr.** Archaeologický výzkum v středních Čechách r. 1895—96. (Památky arch. XVII. Praha 1897 p. 367). 1. Popis nálezů v sídlišti u Tuklat blíže Českého Brodu. Jest to velmi důležitý nález sídliště s pecemi na tavení a spracování železa, z doby od I—III. stol. po Kristu. — 2. Sídliště u Třebestovic blíže Sadské. 3. Pohřebiště se skrčenými kostrami u Bylan. Velmi důležité pohřebiště osvětlující nám souvislost starších nálezů u skrčených koster s mladší dobou latènskou. 4. Hrob u Zárybníka s kostrou. — Z mladších partií hrobů bylanských soudí Dr. Píč na příchod Bojů do Čech kol r. 400, — což jest ovšem pochybné. Srv. následující referát. *N.*

22. **Píč J. L. Dr.** Pohřebiště se skrčenými kostrami u Bylan. (Památky archeol. XVII. p. 381 nsl.) Praha 1897.

Systematické probádání naleziště bylanského, provedené v létech 1895 a 1896 pp. prof. Píčem, správcem Formánkem a řiditelem Waňkem,

poskytlo v nejednom směru tak zajímavé výsledky, že podrobnější referát a ocenění jejich plně jest oprávněno. Nalezeno tu bylo 42 hrobů a několik jam sídelních. Hroby č. 8., 14., 20., 21., 28., 29., 31., 32. (sestávající nejspíše z dvou hrobů) 33,, 36., 37., 38. a 39. jsou dle milodarů zřejmě rázu staršího, ostatní hroby přináležejí pozdějšímu období.

Starší hroby obsahují kostry silně skrčené, nejčastěji směrem od západu k východu na boku uložené. Milodary jsou až na několik měděných a bronzových cetek z kamene robeny. Význačnými typy keramickými jsou amfory a poháry vysokých hrdel šňůrovým ornamentem zdobených,

V mladších hrobech leží obyčejně kostry nepatrně skrčeny i rovně nataženy; zároveň s kostrami bývá někdy v témže hrobě i pohřeb žárový. Též pouhé pohřby žárové se vyskytly. Hrob č. 35 jest asi rozrušený starší hrob, do kterého později umístěn byl hrob mladší. V hrobech mladších našly se milodary bronzové a železné vedle bohaté keramiky malované a různých jiných nádob rázu slezského.

Obsah sídelních jam souhlasí dle popisu s inventářem starších hrobů.

Úvaha, kterou připojil p. prof. Píč popisu naleziště, vrcholí v následujících vývodech:

Hroby bylanské hlásí se ke dvěma rozdílným kulturám a tudíž i dobám; totiž patří jednak k počátku skrčených koster v Čechách, jednak jejich konci. Mladší období bylanské poskytuje jednotný obraz kulturní, jak jej pro Horní Falc a Franky střední a horní pro třetí periodu hallstattskou (dle dra. Naue) zjistiti můžeme, i nechybíme, když řekneme, že celá tato partie kulturní k nám odtud byla zanesena. Stalo se tak však jenom vlivy kulturními a nejedná se tudíž o nový národ s novou kulturou, nýbrž „o novou modu, která se rozleje po Čechách.“ Jako počátek vnikání této kultury označuje p. spisovatel IV. století před Kr. a uvádí tuto kulturu ve spojení s vpádem Bojů do Čech.

Dříve, než se pokusím o věcný rozbor vývodů pana prof. Píče, hodlám, aby moje stanovisko lépe vyniklo, podati stručný náčrtek vývinu nejstarších kulturních epoch obyvatelů v severních Čechách kdysi usedlých.

1. Praobyvatelé severní oblasti Čech (jižní Čechy tehdy obydleny asi nebyly) žili z počátku v čisté kultuře neolitické. K nejvýznačnějším výrobkům této kultury patří, mimo vlastní objekty kamenné, předměty hrnčířské; a hlavně svéráznost keramiky to jest, která ku přesnému určení doby neolitické v první řadě přispívá.

Základní typy nádob ryze neolitických vykazují většinou formy kulovité, pohárovité a hruškovité. Nejstarší jsou as nádoby kulovité; typy pohárovité a hruškovité prozrazují ve svých vyvinutějších tvarech často již vlivy kultury mladší. Kulovité nádoby bývají dílem velké, hrubé, dílem menší z hlíny plavené; pohárovité i hruškovité nádoby vykazují jemný materiál. Kruhu hrnčířského neolitikové neznali.

Ornamentace nádob jest zvláště svérázná; vidíme tu voluty buď jednoduché, buď dvojité v podobě pásem nezřídka krátkými čárkami vyplněných, dále vkusné tečkování, z něhož i celé pruhy, v cikcaku po obvodu vedené, se skládají, a v době největšího rozkvětu svou rozmanitostí a vkusností překvapují. Hrubé otisky nehtů pokrývají často celý povrch nádob kulovitých. Velké kulovité nádoby drsného zevnějšku opatřeny bývají též ma-

sivními nebo provrtanými pupíky, karakteristických, hrubých tvarů; jemné nádoby vynikají pečlivě hlazeným povrchem, pupíky na nich umístěné nabývají štíhlejších, růžkovitých forem.

Pravé tuhování nádob neolitických poukazuje vždy již na fasi nejmladší.

Nástroje doby neolitické jsou vesměs kamenné; známe tu menší nožíky, šipky, dýky, škrabátka atd. z pazourku a příbuzných hornin, větší objekty jsou representovány mlaty, sekerami, dláty a pod., často uměle hlazenými a provrtanými, tvarů však dosud jednoduchých. Také předměty kostěné (šípy, šídla) jsou hojné.

Kov na starších sídlištích neolitických rozhodně nikde se nevyskytuje; že pak nacházíme v stanicích, které obyčejně již dle keramiky do fase přechodní spadají, ojedinělé cetky měděné a bronzové mezi jinak čistým inventářem kamenným, toť zajisté zjevem přirozeným, který právě existenci předchozí doby neolitické zřejmě dokumentuje

Ověřené hroby s obřadným pohřbíváním z doby neolitické neznáme; naproti tomu vyskytují se jednotlivé části koster v příslušných jamách sídelních. Zdá se vůbec, že neolitikové své mrtvé rituelně ještě nepochovávali a že buď celé mrtvoly, buď jisté části těl do opuštěných chýší a odpadkových jam beze všech obřadů ukládali, což by as nízkému stupni vzdělání a kočovnému životu těchto obyvatelů odpovídalo*).

Vzhledem k tomu, že proti existenci neolitu v Čechách ještě nyní závažné hlasy se ozývají, nebude od místa, poukážu-li důrazně na to, že při studiu našich veřejných a soukromých sbírek všude se setkáváme s bohatým materiálem rázu čistě neolitického, který nám dovoluje směle tvrditi, že mladší kultura kamenná rozšířena byla v míře dosud netušené po celých severních Čechách, pokud tehdáž osídlení přístupny byly, a že svou typičností a jednolitostí jakož i svým territoriálním rozsahem všechny následující fase kulturní daleko předčila.

2. Beze zjevného organického vývinu, jakoby rázem, vystupují na starých sídlištích nové typy nádob a nástrojů, současně pak i první věci kovové. Z počátku objevují se tyto cizí typy pouze ojediněle, čím dále pak tím hojněji, až u nás úplně zdomácněly a ve zvláštní kulturu přechodní se vyvinuly.

Hlavní typy nádob doby přechodní jsou: Červené zvoncovité poháry se skvostnou vytlačenou ornamentikou, mísy kulovité s okraji dovnitř zahnutými a stejně ornamentovanými, ušlechtilé amfory a číše vysokých hrdel, šňůrovým ornamentem zdobených, dále baňaté hrnce s rohatými uchy (ansa lunata) a mísy vysokými, dutými nožkami opatřené, konečně i mísy s prohnutými, mírně ovalenými okraji, pod nimiž nacházíme ucha vodorovně postavená. O spadajících sem džbánkovitých nádobách a baňatých hrncích, pohárům zvoncovitým podobných, netřeba se obšírněji zmiňovati;

*) Před krátkou dobou poštěstilo se p. asistentovi Jírovi vykopati hrob u Hoyermanovy továrny v Bubenči, bez kamenného obkladu, v němž ležela kostra nepravidelně skrčená, s třemi nádobkami, z nichž jedna vykazuje vpichaný ornament, celkovým rázem však silně na dobu přechodní upomíná. Již dříve byla na blízku nalezena mrtvola s pohárem zvoncovitým.

pokročilejší as rozvoj vyznačují menší, rozmanitě profilované nádobky hlazeného šedého povrchu, jejichž obdobnost s nádobami únětickými jest patrná.

Vedle razítky vytlačených a šňůrových okras spatřujeme ornamentiku vyčárkovaných trojúhelníků, lomených linií, plasticky nápodobených motouzů a typického rýhování, které sestává ze splývajících spolu teček a čárek, bílou hmotou vyplněných (střepy z Levého Hradce v zemském museu).

Z pozdní přechodní doby nacházíme pod okraji nádob, které bývají často již silně vyvalené, proužky nalepené a v podobě románských vlisů ďubkované, pak lalokovité pupíky i celé skupiny malých pupíků. Ucha nikde přes okraj nevystupují (vyjma ansa lunata) a vykazují hojně tvar provrtaných pupíků (zvláště na nádobách amforovitých); ucha rohatá bývala výminkou i kolmo na stěny nádob upevňována.

K výrobě nástrojů upotřebovalo se ještě všeobecně kamene. Jednotlivé objekty, zejména sekery, vynikají zvláštním rýhováním a elegantnějšími, vykrojenými formami, připomínajícími již vzory kovové. Jako pozoruhodný typ objevují se hojná kladiva či lépe držadla z jeleních parohů spracovaná.

Nejdůležitějším zjevem této periody jest ovšem první vystupování měděných a bronzových předmětů, které se obmezují ponejvíce na cetky ozdobné. Význačným momentem pro období přechodní jest též pohřbívání mrtvol ve skutečných hrobech, které však proti běžnému názoru (též p. prof. Píčem akceptovanému) nebyly kamennými deskami obloženy a balvany zavaleny. Mrtvoly ukládaly se do hrobů bez ohledu na určitý směr, pozorujeme však nepravidelné skrčení a polohu v sedě. Známe z doby přechodní také ojedinělé hroby žárové, které považuji za hroby cizinců, snad kupců.

Jak již bylo řečeno, vykazují výrobky doby přechodní, zvláště keramické sice hned z prvopočátku svérázné typy, předce však povlovné jich vystupování rozhodně dotvrzuje, že příchod této kultury nesouvisí s násilnou invasí cizího národa, proti čemuž by i různorodost jednotlivých typů svědčila, která poukazuje částečně na jih, částečně na sever. Spíše bychom vývin kultury přechodní připočetli stykům obchodním, které podél obchodních cest, jimiž v Čechách byly asi Labe a hlavní jeho přítoky, záhy značné intensity dosáhly.

Během času utvořila se pak na výhodných, přírodou chráněných místech obchodní centra (obchodní kolonie a výrobárny), v nichž živel cizích kupců a řemeslníků četně zastoupen byl. Místa tato jsou nejstarší naše hradiště (Šárka, Řivnáč, Slanská hora, Zámka u Bohnic), a odtud šířila se pak mohutněji nová kultura, která konečně nejen valnou část středočeského území zabrala, nýbrž paprsky své i do vzdálenějších končin severních Čech vysílala, aniž by však byla bývala s to starší kulturu neolitickou úplně vytlačiti.

3. Vyniká-li kultura přechodní nepopíratelnou svérázností, nelze totéž tvrditi o první naší kultuře bronzové (t. zv. kultuře únětické). Vysvětlení leží na snadě; kultura únětická se vyvinula v samém lůně kultury přechodní na starých hradištích, kdež po usídlení se obchodníků a řemeslníků v brzku as i samostatná výroba předmětů bronzových se ujmula. Tyto bronzy pak karakterisují v prvé řadě a skoro výlučně periodu únětickou, která není než pouhým mladším odnožem kultury přechodní, ob-

mezujíc se hlavně na místa výroby a jich bližší okolí v středních Čechách, tak že ani na východ ani na západ daleko nepřesahuje.

Nejhojnější mezi tovary bronzovými jsou jehlice s kuželovitou hlavicí, na hoření ploše úškem opatřené. Dále nacházíme spirálovité a masivní náramky, náušničky z točeného drátu (někdy i zlaté), malé dýky, pak sekery ploché a typu uherského; interesantní jsou kovové nápodobeniny mušlí „kauri" a bohaté nákrčníky, složené z jantarových korálů a ze spirálovitých trubiček bronzových. Zdali veškeré kovové objekty domácí výrobě přísluší, nedovedeme dosud spolehlivě určiti.

Kamenných nástrojů obvyklých mladších forem v této periodě ještě všeobecně se užívalo.

Že známá keramika únětická typičností se nevyznamenává a v podstatě s keramikou pokročilejší éry přechodní se srovnává, ano s ní i další proměny svorně sdílí, má přirozený svůj důvod ve zmíněné těsné souvislosti obou kultur.

Pohřbívání dělo se způsobem přesně rituelním, kostry kladeny byly do hrobů kameny obložených, shora mohutnými balvany zavalených a ležı silně skrčené na pravém boku, nohama k severu, hlavou k jihu obrácené. I zde vystupuje sporadicky spalování mrtvol, přičítám však i tyto žárové pohřby živlům cizím.

4. Epochální převrat v kulturních poměrech severní polovice Čech datovati lze hromadným vystupováním pohřbů žárových, které poukazují nepochybně na mohutné vnikání cizího národa, jenž vlastní, samostatnou kulturu a nový způsob pohřbívání s sebou přinesl. Cesta, kterou tento národ do vnitra Čech (snad skoro současně) postupoval, byla as dvojí: od severu rozléval se příboj nových přistěhovalců branou labskou přes Děčín, od východu pak nejspíše přes Kladsko podél Metuje, při čemž zprvu opětně břehů Labe a značnějších jeho přítoků se přidržel, až později i hlouběji do území středočeského proniknul.

Kultura tohoto národa jest ryze bronzová. Předměty kovové bývají dosti vzácné a obmezují se celkem na skrovný inventář nožů a břitev typů starších, menších šipek, palstávů s ohnutými laloky, náramků často spirálovitými závity na obou koncích zdobených a jemně rýhovaných jehlic s dvoukuželovitými hlavicemi.

Keramika hlásí se k čistému typu lužickému. Zvláště význačné a hojné druhy nádob jsou velké popelnice a menší osudí podoby dvojkomolého kužele, pak osudí baňatá s vysokými kuželovitými, nahoře mírně se súžujícími hrdly (rovně seříznutých okrajů); tato osudí s vydutějšími hrdly (pohřebiště u Korunky Jelení) připomínají nám již nádoby dvojité. Větší úška bývají sice zpravidla na samých okrajích nádob umístěna, aniž by je však přečnívala; osudí s vysokými kuželovitými hrdly nesou malá úška v místech, kde hrdlo z baňatosti vystupuje.

Bedlivého povšimnutí zasluhuje ornamentace keramiky, která pozůstává skoro výhradně z žebrování (mělkého kanellování) v podobě buď kolmých neb esovitě zahnutých čár, buď koncentrických polokruhů, obklopujících pupíky zevnitř vymodelované. Plastické pásky, podobné úzkým obručím shledáváme hojně na menších dvoukomolých kuželech a pod válcovitými hrdly osudí. Naproti tomu postrádá, tuším, starší keramika lužická orna-

ment trojúhelníkový jakož i vůbec ornamentaci jemného vrýpání a šrafírování, která vystupuje u nás na nádobách forem lužických asi teprve tam, kde již vlivy slezské se objevují. Taktéž poukazuje pravé tuhování na pokročilejší vývin lužické keramiky. Na velkých nádobách z hrubého materiálu bývají široké rýhy, stopy to formujících prstů, hrubé paprsky, nalepené proužky ďubkované a otisky prstů (ďubkování) na okrajích. Pro výrobu na kruhu hrnčířském a pro malování nádob neznám ani ještě v době lužické nepochybných dokladů.

5. Cizí národ, který v severních Čechách vítězně postupoval a na četných místech se usídlil, udržoval zajisté dlouho užší styky s původní svou vlastí a nejspíše i řady své novým přibíráním soukmenovců rozmnožoval a posiloval. Zdá se pak, že v době plného rozvoje lužické kultury hlavně do východních Čech sourodé živly hromadně se přistěhovaly.

Zachované památky těchto obyvatelů přináležejí kultuře slezské, a právě tato kultura domohla se postupem času nejen všeobecného rozšíření po severních Čechách, nýbrž i vysokého stupně samostatného vývinu, který ve dvě markantní fase, totiž fasi staršího a fasi mladšího vývinu, děliti můžeme.

Starší věci kovové, které se ještě všeobecně z bronzu zhotovovaly. od typů doby lužické valně se neliší; v době mladší vyskytují se hojně věci železné rázu hallstattského. Bronzové a železné milodary bývají v hrobech skoro vždy jen sporé a drobné, typy starší od mladších dosti snadno lze rozpoznati. Mezi nejmladší inventář patří bronzové jehlice buď s hlavicemi vroubkovanými buď s „krčky labutími“, bronzové knoflíky uprostřed v mohutný osten vybíhající (srv. hrob lesinský v čáslavském museu) a jednoduché náramky rázu těnského v kulovité hlavičky zakončené, hojné v mladších polích popelnicových východních Čech.

Velkou rozmanitostí forem a okras vyniká keramika slezská.*) Skoro všude převládají větší popelnice a menší okříny tvarů tykvicových, elegantní šálečky s vykrojenými okraji a přečnívajícími uchy, osudí a mísy se slabě ovalenými, aneb s vodorovnými vroubkovanými okraji, pak neforemné hrnce (květináče) buď malými úšky neb vícenásobnými pupíčky zdobené a hojné dětské řehtačky. Tyto nádoby tvoří dohromady směsici, která se význačně odlišuje od nádob typu lužického svým různým zbarvením pak i svým bohatým ornamentováním, obyčejně z rýhovaných trojúhelníků pozůstávajícím.

Nejpozdější periodu slezskou representuje keramika malovaná, pak keramika se zvláště jemným rýhováním, tvořícím vyčárkované pruhy, které bývají na místech, kde do úhlu se sbíhají, růžicemi vytlačených mělkých důlků zakončeny. K této nejmladší keramice patří velké mísy s okraji často dolů zahnutými, s vypouklými dny a na vnitřní ploše geometrickými figurami porýsované, nebo tužkovým mřížkováním ornamentované, dále osudí s vysokými válcovitými hrdly okrajů vodorovně přehnutých a hrubé květináče na povrchu cihlovým nátěrem opatřené.

*) Jest pozoruhodno, že na některých nalezištích se starší keramikou sl. vystupují ještě ojedinělé nádoby lužické, ano možno tu i často stopovati organickou přeměnu forem luž. ve slezské, tak ku př. při nádobách podoby dvoukomolého kužele, které přecházejí v nádoby tvarů tykvicových atd.

Neméně markantní jsou ucha, která při typu starším bývají vyhraněná zhusta i rýhovaná a nad okraj pouze mírně vystupují; naproti tomu vykazují mladší nádoby (zejména leskle tuhované koflíky) ucha špičatá a vysoko přečnívající.

Nádoby starší i mladší byly vesměs ještě od volné ruky robeny.

Pojednal jsem hlavně z té příčiny obšírněji o vystoupení a rozkvětu lužické a slezské kultury, poněvadž tyto dvě kultury působily co nejintensivněji na další vývin kulturních poměrů původního obyvatelstva, o čemž ihned blíže pohovořím.

Na nádobách mladších forem doby přechodní a únětické ukazují se znenáhla vlivy cizí, které bez ostychu kultuře lužické připočísti můžeme. Tak pozorujeme zejména na povrchu nádob jemných (džbánků, hrnců, osudí) zřejmé stopy mělkého kanellování, na povrchu pak nádob hrubších dříve zmíněné pruhy po prstech a plastické proužky nalepené. Tyto as nejstarší vlivy kultury lužické objevují se (vedle řídkých nádob forem čistě lužických a několika nových typů předmětů bronzových) na veškerých sídlištích z doby přechodní a únětické, jakož i v mnohých osadách, kde dosud keramika neolitická se udržela.

Jestliže však kultura lužická původní staré typy keramické v podstatě ještě nepozměnila, obmezujíc se více méně na zevní vlivy, tu pozorujeme, že již starší kultura slezská, jakmile do starších sídlišť vnikla, záhy obvyklé formy nádob svým typům úplně přispůsobila, tak že se nám objevuje posléze v lůně starého obyvatelstva všeobecně nová keramika.

Pozoruhodnými jsou nádoby dvojité, osudí s kuželovitými hrdly, tuhované mísy a šálky úhledných tvarů a vyhraněných úšek.

Vodorovné i šikmé okraje mís a koflíků vidíme častěji ornamentované vyrytými trojúhelníky aneb vroubkované. Povrch nádob bývá žebrováním a hlubším rýhováním okrášlen; rýhované trojúhelníky a koncentrické kruhy zhusta vystupují.

Zvláště karakteristický typ tvoří osudí s baňatým poměrné nízkým břichem a s konickým hrdlem; povrch hrdla bývá silně vlnitý, jednotlivé vodorovné vlny pak bývají odděleny od sebe rýhovanými pásy.*) Též velké popelnice a menší okřínky forem tykvicových, neb přechodních tvarů dvojkomolého kužele všude zdomácněly.**)

Bronzy doby knovízské, které zřejmě kontinuitu tvarů lužických dokumentují, roztřídíme nejlépe ve dvě skupiny. Do první skupiny patří předměty výroby domácí, dotvrzené hojnými nálezy kadlubů na sídlištích této doby. Výroba zdejší obmezovala se celkem asi na předměty menší jako pálstavy s přehnutými laloky, nože, lunelly, dýky, jehlice, kroužky atd.

Druhou skupinu tvoří větší předměty, z ciziny k nám importované, které nesou ráz výroby tovární a nápadnou podobnost s bronzy jihočeských mohyl vykazují. Bronzům éry lužické a knovízské přináleží valná část našich skvostných hromadných nálezů severočeských.

---

*) Tato osudí přesahují až do mladšího typu slezského ano i do doby dobřichovské, a vykazují pak i těmto periodám odpovídající ornamentaci.

**) Typická naleziště jsou mezi mnoha jinými Knovíz, Přemyšlení, Radím, Brozánky, Vepřek, Bránik, Libeň, Vokovice. Jelikož tuto kulturu nacházíme v Knovízi čistě zastoupenou, označím celou tuto kulturní fasi kulturou knovízskou.

V době knovízské cizí národ sice ještě neproniknul do všech držav obyvatelů starých, předce však již nyní přicházíme mezi kostrovými hroby původních sídlitelů na četné hroby žárové, které značné rozvětvení nových živlů dokazují. Zároveň pozorujeme, kterak svérázné pohřby kostrové, najmě únětické, pozvolna mizejí; pečlivé sdělání hrobů, přesná poloha a silné skrčení mrtvol ustupuje pohřbívání v hrobech s méně důkladným kamenným obložením, do nichž mrtvoly jen ledabylo skrčené a v nahodilých polohách se ukládaly. Milodary kovové bývají chudé a řídké, naproti tomu počet a rozmanitost nádob přibývá.

Rozhodné a dokonalé vítězství nového národa a jeho všeobecné místní rozšíření ve středu Čech, jemuž nutně následovala úplná absorbce starších obyvatelů, toť ony důležité zjevy, s nimiž se setkáváme teprve v mladší době slezské. Ovšem ani nyní potomci neolitiků rázem ještě nezmizeli; nejsou však více národem samostatným, rázovitou kulturou se honosícím. Poslední jejich sledy nacházíme v kostrových hrobech, které někdy již i pohřby žárové společně hostí a inventář mladší kultuty slezské obsahují.

O karakteristických výrobcích hrnčířských, bronzových a železných, spadajících do mladší doby slezské (kterou bych nazval nejraději „obdobím bylanským" podle typické stanice bylanské), již nahoře jsem pojednal. Specielního povšimnutí zasluhují ještě náramky lignitové, pak jednotlivé na kruhu robené nádoby a bronzy rázu nepochybně těnského,*) poněvadž tyto předměty ku přesnějšímu datování hrobů a sídlišť éry bylanské nemálo přispívají. Neméně pozoruhodno jest, že můžeme namnoze i povlovný přechod kultury bylanské do kultury dobřichovské zjistiti.

Končím stať následující rekapitulací:

Prvotní obyvatelé naší vlasti žili zpočátku v čisté kultuře neolitické, která následkem vlivů obchodních místy v kulturu přechodní a tato na jistých obchodních a výrobních centrech ve středních Čechách v únětickou kulturu se proměnila. V době největšího rozvoje obou kultur posléze jmenovaných vtrhl do Čech částečně branou labskou u Děčína, částečně odněkud přes Kladsko cizí národ s lužickou kulturou, který své mrtvoly spaloval a jich popel do popelnic ukládal. Pozdější vnikání živlů sourodých přivodilo vývin naší starší jakož i mladší kultury slezské. Působila li kultura lužická svými vlivy zřejmě na kultury starší, tož nejen kultura slezská ostatní kultury pozvolna úplně zatlačila, nýbrž i sám nový národ, jenž byl representantem této kultury, po severních Čechách vítězně se rozšířil a zbytky starých obyvatelů úplně absorboval.

Zároveň nutno s veškerým důrazem opětně na to poukázati, že jmenovitě mladší kultura slezská (bylanská) povstala zde na domácí půdě a sice zcela přirozeným a organickým vývinem ze starší slezské kultury**)

*) Trvání kultury těnské, která jistě zvláštnímu národu přináleží a v severních Čechách sice zcela svérázně, avšak pouze episodicky vystupuje, dovolil bych si z důležitých příčin přibližně datovati od roku 50 př. Kr. do roku 100 po Kr. ale nikoli do IV. st. jako p. Píč. Tuším, že s tímto datováním souhlasí i jiní čeští archeologové.

**) Keramika bylanská a mladší slezská vykazuje sice jistou obdobnost v ornamentice s hallstatskými nádobami mohyl jihočeských, nespatřuji v tom však žádnou podstatnou souvislost nýbrž pouhou nahodilost stejného kulturního vývinu.

a že tudíž nemá pranic společného s nějakou snad „nakažlivou modou“ z ciziny k nám zanesenou. Následkem toho spočívá ovšem i hlavní dedukce pana prof. Píče, že celá mladší kulturní partie bylanská k nám z Horn. Falce a Frank (!) zanesena byla s novou modou kulturní, na zřejmém omylu, zaviněném asi nahodilým seskupením hrobů bylanských.

Bylanské pohřebiště vykazuje totiž nepopíratelně dvě zcela samostatné skupiny hrobů, které ani organickým vývinem ani co do času spolu nesouvisí. Dle naprosto jednolitého a karakteristického inventáře hrobů patří první skupina do starší doby přechodní (nikoli však neolitické), druhá skupina do nejmladší fase slezské kultury; obě tyto skupiny dělí pak od sebe beze vší vývinové spojky velmi značný časový interval nejméně několika století. Tomu neodporuje ani domnělá obdobnost jistých hrobů starších (č. 32. a 33.) s hroby mladšími, jejíž nahodilost a bezvýznamnost při bedlivějším ohledání snadno vystihneme.

Neměl jsem sice příležitost, na místě prozkoumati naleziště tak zvané bylanské, troufal bych si však předce starší hroby z doby přechodní přisouditi obyvatelům sídelních jam na samém pohřebišti se vyskytajících a současnou kulturu vykazujících, sídliště pak obyvatelů v mladších hrobech pochovaných hledal bych na sousedním hradišti kšelském,*) kde již byla nalezena nádobka k mladší slezské kultuře se hlásící a kdež i hroby s milodary tènskými se vyskytly.

Konečně nemohu souhlasiti ani s časovým určením mladších hrobů „v Tkalcích“, které (ač přísluší jinému národu a jiné kultuře) předce jsou nepochybně současné s kostrovými hroby tènskými a podle toho as na rozhraní našeho letopočtu, ano svými výstřelky až do konce I. století po Kr. spadají, nač by jednotlivé stopy dobřichovské poukazovaly.

Z uvedených příčin nelze arciť i kulturu mladšího pohřebiště bylanského v souvislost uvésti s vpádem Bojů ve IV. století, pro jichž příchod v této době alespoň v severních Čechách vážných dokladů archeologických vůbec postrádáme.

Praha. *K. Buchtela.*

23. **Schmidt Václav**. Archaeologický výzkum „Údolí svatojirského“ a okolí. (Památky archeol. XVII. Praha 1897 p. 411.) Pravěké sídliště u Kamenomostu a Zvoleňovse z doby předkovové. Drobné zprávy o sídlišti „Podlešína“ z doby římské, o památném kameni tamže, o sídlišti „Humen“ z mladší doby kamenné.

24. **Schmidt Václav**. Dvě naleziště z dob císařství římského u Slatiny. (Památky XVII. Praha 1897, p. 552.) Sídliště a pohřebiště se žárovými hroby, zajímavé dvěma importovanými šperky filigranového stilu.

25. **Schneider L.** Burgställe und Fundstätten in Böhmen. (Mitth. der Centralcom. 1897. p. 216.) 1. Ansiedelung in Vlkov. 2. Burgstall von Kaly. 3. Urnenfeld von Trotina. 4. Frühmittelalterliche Veste

*) Dle laskavého sdělení p. redaktora Miškovského z Českého Brodu leží prý celé pohřebiště na území kšelském v blízkém sousedství hradiště kšelského.

von Semonice. 5. Burgstall von Lhotice bei Nasavrky (Nassaberg). Dieses soll älter sein, als man bisher angenommen hat. Gehört in die spätere Latène-Zeit, und ist kein slav. Župenburg

26. **Schneider L.** Das Urnenfeld auf dem Chlomek bei Holohlavy. (Mitth. der Centralcommission. Wien 1897 p. 4.) Für die Stellung des Verfassers sind folgende Schlussworte charakteristisch: Undset sah in den Urnenfeldern die Anzeichen einer Culturströmung, welche von Süd über Mähren und Böhmen nach Schlesien, Posen und die Lausitz sich erstreckte. In neuerer Zeit erkannte man in den Urnenfeldern umgekehrt die Etapen einer Volksströmung, welche die Richtung von Nordost gegen Süd und West einhielt und in Bezug auf welche der klare Bericht Plutarchs (Vita Camilli), den die Historiker, dem confusen und ganz unglaubwürdigen Berichte des Livius Vorzug gebend, bisher ganz unbeachtet gelassen hatten, in hohem Grade beachtenswerth ist. N

27. **Štětina K.** Hromadný nález bronzů v Žereticích u Jičína. (Pam. archaeol. XVII. Praha 1897 p. 469.) V nádobě nalezeno 48 bronz. náramků a 2 palstavy.

28. **R. v. Weinzierl.** Die Bronzezeit in Böhmen. (Sammlung gemeinnütziger Vorträge hrsg. vom Verein zur Verbreitung gemeinnütz. Kenntnisse in Prag.) Prag. F. Haerpfer in Comm. 1897. 13 str. S mapou.

29. **Weinzierl R. von.** Praehistorische plastische Thonfiguren aus Böhmen. (Berl. Verh. 1897 p. 246.)

30. **Želísko J. V.** Výsledek letošního výzkumu předhistorického na „Hradišti" u Strakonic. (Čas. spol. př. starož. Praha 1897 p. 113.) Nalezeny většinou střepy rázu pozdního, slovanského.

31. **Želizko J. V.** Beiträge zur Kenntniss des Steinwalles auf dem Berge „Věnec" bei Čkýn in Südböhmen. (Sitzungsber. wiener anthr. Ges. 1897 p. 18.) Předběžný referat o valu z doby slovanské.

32. **Baier R.** Ein Küstenfund auf Rügen. (Nachrichten üb. d. A. 1897 p. 94). Auf der Halbinsel Jasmund Steinalterthümer im Kies.

33. **Бецценбергъ.** О доисторическихъ древностяхъ Восточной Пруссій. (Труды IX. арх. съѣзда. Т. II. Прот. 87.) Москва 1897. Отъ палеолитическаго періода извѣстно до настоящаго времени только двѣ находки человѣческихъ костяковъ. Большимъ числомъ находокъ представленъ неолитическій и древнѣйшій металлическій вѣкъ, и есть основанія думать, что населеніе этихъ эпохъ было тожественно литовско-латышскому племени и что уже съ весьма отдаленной эпохи литовское племя было представлено въ этой территоріи двумя вѣтвями, прусскою и литовскою, и что граница между ними шла приблизительно тамъ же, гдѣ она проходитъ и теперь. Бронзовая эпоха въ краѣ представлена довольно явственными слѣдами. Желѣзный вѣкъ разпадается на нѣсколько эпохъ, изъ коихъ древнѣйшая, около начала нашей эры (примѣрно со II. вѣка до Р. Х.), характеризуется нѣкоторымъ вліяніемъ культуры La Tène, вторая эпоха слѣдами римскаго вліянія и находками римскихъ импер-

скихъ монетъ, особенно II—IV вѣковъ; третья эпоха можетъ быть названа эпохой викинговъ и захватываетъ VI—VIII в. .V.

34. **Buchholz.** Fund eines Leinsamen-Vorraths in den Überresten einer praeh. Wohnstätte bei Frehne, kr. Ostpriegnitz. (Berl. Verh. 1897 p. 361.) V bydlišti z III—IV století po Kr. Semeno lněné ukazuje na pěstování lnu v té době.

35. **Brecht und Virchow R.** Ausgrabung auf der Moorschanze bei Quedlinburg (Sachsen). Berl. Verh. 1897. p. 140. Hrob s kostrami z doby neolithické (?).

36. **Brinckmann Dr.** Über einen Fund goldener Schmuckstücke der Bronzezeit aus der Umgegend von Schneidemühl, Bez. Bromberg. (Corresp. Blatt 1897 p. 42.) Ein Reif, zwei Armbänder.

37. **Busse Hermann.** Pflanzenreste in vorgesch. Gefässen. (Berl. Verh. 1897 p. 223.) Týká se nálezů žárových hrobů u Wilmersdorfu (kr. Beeskow-Storkow, Potsdam) z doby hallstattské. V nádobách bylo semeno konopné. Konopí bylo tedy zde dávno pěstováno. — Virchow vyslovil jakousi pochybnost k datování nálezu.

38. **Busse H.** 1. Altgermanische Gräber am Wehrmühlenberg bei Biesenthal, kr. Ober-Barnim. 2. Der Reihenberg bei Biesenthal. (Berl. Verh. 1897 p. 261.)

39. **Busse H.** Einige märkische Gräberfelder und ein Burgwall. (Berl. Verhandl. 1897. p. 54.) 1. Zwei Urnenfelder bei Leibsch im Unter-Spreewald, Kr. Beeskow-Storkow, Reg. Bez. Postsdam. 2. Rundwall bei Leibsch. 3. Urnenfeld bei Diensdorf, Kr. Beeskow-Storkow. 4. Hügelgräber bei Theresienhof Kr. Beeskow-Storkow. 5. Urnenfeld bei Buchholz Kr. Ober-Barnim.

40. **Busse H.** Märkische Alterthümer. (Nachrichten üb. d. Alterth. 1897 p. 36.) O řadě nálezů doby kamenné.

41. **Conwentz Dr.** Über einen hervorragenden Bronzedepotfund aus der jüngeren Hallstattperiode. (Corresp. Blatt. 1897. p. 34, 53.) Gefunden beim Dorfe Preuzlawitz am rechten Ufer der Ossa. Der Fund bestand aus einem grossen Gefäss von getriebener Bronze und drei gegossenen Trinkhörnern. (Jetzt im Westpreuss. Museum in Danzig) Cf XVII. Amtl. Bericht des Museums.

42. **Conwentz Dr.** Vorgesch. Fund bei Baumgarth (im Sorgethal, südlich von Drausensee. (Corresp. Blatt 1897 p 53.) Dort wurde eine gewaltige Moorbrücke der Vorzeit nachgewiesen 1280 *m* lang, 1—2 Meter unter der Moordecke, meistens aus Eichenholz gebaut. Sie gehörte in die Burgwallzeit d. h. an das Ende des I. Jahrtausends nach Chr. „Sie bezeichnet ein hervorragendes Denkmal der Baukunst und Strategie der alten Pruzzen, von denen wir wissen, dass sie derartige Holzwege durch Sümfe nach ihren Burgen hin anlegten.“

43. **Conventz H.** Die Moorbrücken im Thale der Sorge auf der Grenze zwischen Westpreussen und Ostpreussen. Ein Beitrag zur Kenntniss der Naturgeschichte und Vorgeschichte des

Landes. (Abh. z. Landesk. d. Prov. Westpreussen. X. Heft.) XV + 142. Mit 10 Tafeln und 26 Textfiguren. Danzig (Th. Bertling) 1897.

M. Hoernes in den Mitth. wiener anthr. Ges. 1897. p. 240. sagt darüber unter anderem: Die zwei neuentdeckten Moorbrücken im Torf des Sorgethales bei Christburg und Baumgart in Westpreussen überquerten das Sorgethal ca 20 *km* südlich von Elbing in westöstlicher Richtung. Der Verfasser gibt zuerst einen Überblick über Holzwege im Allgemeinen. Aus frühgeschichtlicher Zeit kennt man Analoges in England, Norddeutschland, Russland und Schweden. Der vorgeschichtlichen Zeit rechnet Conwentz ausser den erhaltenen norddeutschen und einem zweifelhaften krainischen (im Laibacher Moor) die literarisch und sogar künstlerisch bezeugten Holzstrassen der römischen Invasionstruppen. Hier in Westpreussen haben wir es selbstverständlich nicht mit römischen Kriegs- oder Friedensbauwerken zu thun; denn Ost- und Westpreussen wurden nie von römischen Heeren durchzogen und, so viel wir wissen, auch nur höchst selten von reisenden Römern betreten. Die Construction der Moorbrücken ist so primitiv und ursprünglich, dass es der Annahme fremder Einflüsse oder fremder Baumeister nicht bedarf. Man bearbeitete mit Eisen vorwiegend Eichenholz, welches in der Hallstatt- und La Tène-Periode ausgedehnte Bestände bildete, während in späterer Zeit die Kiefer vorherrschte. Auf die erste Eisenzeit weisen auch die auf den Bohlenwegen gefundenen keramischen Ueberreste. Diese lagen ausschliesslich auf den unteren Holzschichten, so dass die beiden obersten Lagen, welche später durch das Anwachsen des Moores nöthig geworden, möglicherweise einer jüngeren Zeit zuzurechnen sind.

Conwentz erläutert auch, an der Hand sonstiger Funde, die allgemeinen vorgeschichtlichen Verhältnisse des von ihm studirten Gebietes. Er zeigt, wie um die Mitte des letzten vorchristlichen Jahrtausends, eine fremde, die jüngere Hallstatt-Cultur aus dem Süden nach Westpreussen eingedrungen ist. Dies geschah auf zwei Strassen, von welchen je eine am rechten und am linken Weichselufer lief. Hand in Hand mit der neuen Cultur ging ein Wechsel der religiösen Anschauungen, der von der früher allgemein geübten brandlosen Bestattung zur Leichenverbrennung führte Nun erscheinen auch jene merkwürdigen und viel behandelten Gesichtsurnen, es findet sich an ihnen jener aus dem Rothen Meere stammende Conchylienschmuck, sowie die bekannten, hier so eigenthümlich isolirten figuralen Urnenzeichnungen. Andererseits enthalten die Culturschichten der Hallstatt-Periode an mehreren Stellen des Elbinger Hochlandes so viel rohen Bernstein, dass die Dorfbewohner bisweilen geradezu danach graben. Man hat daraus geschlossen, dass schon in der Hallstatt-Zeit von hier eine Bernstein-Handelsstrasse nach dem Samlande ging Dem Bezuge dieses Productes und dem Vertriebe der Gegenwerthe südlicher Provenienz galten wahrscheinlich auch die Moorbrücken im Thale der Sorge. Aber so ausgedehnte Bauten, meint Conwentz mit Recht, dienten nicht einem zeitweilig auftretenden Bedürfnisse, auch nicht einer beschränkten Verbindung zweier benachbarter Orte, sondern sie bildeten einen Hauptbestandtheil der grossen Strasse, auf welcher sich lange Zeit fast der ganze Verkehr von der Weichsel nach Osten bezw. Nordosten

hinzog. Als den germanischen Volksstamm, dessen Hände diese Brücken geschlagen, betrachtet der Verfasser die Gothen.

44. **Freund Dr.** Zur Einführung in die Lübecksche Praehistorie. Vortrag geh. im XXVIII. Vers. d. d. anthr. Gesch. in Lübeck (Corresp. Blatt 1897. p. 93.)

45. **Friedel.** Vorgeschichtliches Gefäss aus dem salzigen See bei Eisleben. (Berl. Verh. 1897 p. 591.) Jedná se o nádobu ozdobenou několikanásobnou vlnicí. Diskusse mezi Friedelem a Virchowem, pokud ornament ten je slovanského původu.

46. **Gander Carl.** Nachgrabung auf dem Kukatzberge bei Seitwann, Kr. Guben (Niederlaus. Mitth. V. 1897 p. 113.) Nichts mehr, als einige Scherben.

47 **Gander Carl.** Vom Schlösschen in Seitwann, Kr. Guben (ibidem p. 114). Altslavische Rundwallresten.

48. **Grempler Dr.** Ein neuer Bronzefund. Vortrag geh. im XXVIII. Vers. d. d. anthr. Ges. in Lübeck. (Corresp. Blatt 1897 p. 110) In Lorzendorf (Kr Namslau, Oberschlesien) wurden beim Ackern 3 gerippte Cisten, 2 Pferdegebisse, 2 Schmuckketten, 44 sternförmige Riemenbeschläge u. ähn gefunden. Alles gehört der Hallstattperiode an.

49. **Grempler Dr.** Der Bronzefund von Lorzendorf. (Schlesien Vorzeit VII. 1897 Heft 2.) Ausführlicher Bericht.

50. **Götze A.** Die Vorgeschichte der Neumark. Nach den Funden dargestellt. Mit 126 Abbildungen. 63 Seiten in 8°. In Commission bei A. Stuber. Würzburg 1897. (Sonderabdruck aus dem Bericht des Vereines für die Geschichte der Neumark. Heft V.)

Obsah knihy netýká se jen Nové Marky, ale i krajů okolních, celého Braniborska. Je to stručný přehled a charakteristika praehist. nálezů. Knihu chválí Lissauer v Zeit. f. Ethnol. 1897 p. 73, a Jentsch v Centrallblattu 1897 p. 322, kde praví:

„Im Schlusskapitel wird die slavische Periode der Neumark besprochen. „Der Beleuchtung ihrer zum Teil schon auf der Töpferscheibe geformten Gefässe, der Knochen, Stein — und Eisengeräthe und des Silberschmuckes folgt die Besprechung der Pfahlbauten (4), Skelletgräber (sicher an 2 Stellen) und der Burgwälle (15 ausgemacht slavische).

51. **Götze A.** Bronzeschwert von Felchow, Kreis Angermünde, Brandenburg. (Nachrichten üb. d. A. 1897 p. 95.) Ein Antennenschwert im Privat-Besitz.

52. **Götze A.** Bronzefund von Lekow, Kr. Schivelbein, Prov. Pommern. (Nachrichten üb. d. Alterth. 1897 p. 42.)

Asi před 30 lety nalezena v hrnci hromada bronzů, z nichž se popisuje část (10 kusů) zachovaná v museu štětínském.

53. **Götze A** Zwei Bronzefunde aus Pommern. (Nachrichten üb d. A. 1897 p. 44.) 1. Depotfund von Bergen auf Rügen (hauptsächlich Hohlcelte). 2. Hohlcelte von Heringsdorf, Kr. Usedom-Wollin.

54. **Hagen Dr. K.** Neolithische Funde von Heckkathen bei Bergedorf. Vortrag geh. in XXVIII. Vers. d. d. anthr. Ges. in Lübeck. (Corresp. Blatt 1897 p. 157)

Neolithische Keramik hat sich in dieser Gegend bis in den Anfang der Bronzezeit erhalten.

55. **Haas Dr. A.** Das Dorf Lietzow auf Rügen und seine vorgesch. Feuerstein-Werkstätte. (Berl. Verh. 1897 p. 291.)

56. **Hensel.** Urnenfund von Solben. (Zeit. der hist. Ges. f. Prov. Posen. 1897. XII. p. 92—94.) Urnenfriedhof mit zahlreichen Thongefässen, und wenigen Resten von Bronze-Armringen.

57. **Krause Ed.** Ausgrabungen in Hinter-Pommern. (Berl. Verh. 1897 p. 260).

Im Jahre 1895 sind dabei etwa 30 Gesichtsurnen gefunden.

„Die Gesichtsurnen sind Graburnen und lediglich für diesen Zweck gearbeitet. Nach ihrer Form gehören sie noch in den Formenkreis der Hallstatt-Cultur; die in ihnen gefundenen Beigaben gehören indessen zum grossen Theil der La Tène-Zeit an. Wir werden deshalb nicht fehlgehen, wenn wir diese Urnen etwa um das Jahr 400 vor Chr. ansetzen. Zu dieser Zeit sassen aber in dem Verbreitungscentrum der Gesichtsurnen, das ist die Gegend der Weichsel-Mündungen, die Gothen. Wir müssen deshalb die Gesichtsurnen diesem Volksstamme zuschreiben. Durch die Züge der Gothen, die später durch die Gepiden nach Süden gedrängt werden, erklärt sich die weitere Verbreitung der Gesichtsurnen nach Posen und Schlesien hin und der Umstand, dass diese südlichen Funde jünger sind, als die ihrer Urheimat Pomerellen."

58. **Kumm Dr.** Neuere bemerkenswerthe Funde aus Steinkistengräbern. (Corresp. Blatt 1897 p. 55.) Aus der Gegend von Danzig.

59. **Lakowitz Dr.** Über die Hügelgräber von Stendsitz (Kr. Carthaus), Westpreussen. (Coresp. Blatt. 1897 p. 54.)

Grabhügel aus der Bronzezeit mit Leichenbrande.

60. **Lehman-Nitsche.** Ein Burgwall und ein vorslav. Urnen-Friedhof von Königsbrunn (Cujavien). (Berl. Verh. 1897 p. 171.)

Hradiště i pohřebiště nedaleko Strelna. Náleží ovšem době starší, ale neslovanskost prokázána není.

61. **Preen Hugo v.** Keramik der Hügelgräber aus der Hallstattzeit am Gamsfuss bei Gilgenberg. (Mitth. der Centralcom. 1897 p. 220.)

62. **Schulenburg v. W.** Über märkische Alterthümer und Gebräuche. (Berl. Verhandl. 1897 p. 429—449.)

Beschreibung von Alterthümern, Grabstätten und alten Schanzen in der Umgebung von Görbitzsch (bei Sternberg in der Neumark, Brandenburg), Sternberg, Lüdersdorf. Der Verfasser sagt (p. 445): „Ich habe den Eindruck gewonnen, dass hier das Wendenthum nicht so fest eingewurzelt nachweisbar war wie anderswo."

63. **Schulenburg W. v.** Alterthümer aus dem Kreise Teltow. Berlin 1897. (Brandeburgia 4.)

64 **Schumann H.** Bronzekeule (Morgenstern) von Butzke, Pommern. (Berl. Verh. 1897 p. 241).

Pochází ze žarového hrobu. — Přehled nálezů a typů podobných.

65. **Schumann H.** Bronze-Depotfund von Clempenow. (Nachrichten üb. d. Alterth. VIII. 1897. Berlin.)

66. **Schumann H.** Die Kultur Pommerns in vorgesch. Zeit. (Berlin E. S. Mittler 1897 str. 105. Otisk z Balt. Studien XLVI p. 103.) Chváleno v Kwart. histor. 1897.)

67. **Seger H.** Schlesiche Fundchronik. (Schlesiens Vorzeit. Breslau 1897 VII. p. 209—247.) Bericht über alle vorgesch. Funde der Provinz in Jahren 1895—97.

68. **Treichel A** Schlossberg von Mehlken, Kr. Carthaus. (Berl. Verh. 1897 p. 58.) Hradiště z doby pozdní. Cf. dodatek tamže p. 129.

69. **Treichel A.** Tapfenstein bei Mehlken (Kr. Carthaus) sowie im Allgemeinen über Steine mit Fussspuren (Berl. Verh. 1897 p. 68—80.). Výčet podobných kamenů v Německu a Polsku. Autor je má za kameny náhrobní, jen pro Velkopolsko připouští význam jiný: mezníků.

70. **Weineck F.** Ein Urnenfeld bei Schlepzig, Kr. Lübben in der Niederlausitz. (Nachrichten üb. d. Alterth. 1897 p. 88—93.)

„Das Gräberfeld reicht vom Ausgang der älteren Lausitzer Periode bis zum Ausgang der Lausitzer Blühezeit, also etwa vom Anfang des VI. vorchristl Jahrh. bis in das IV. hinein. Sämmtliche Bronzen gehören der Hallstattzeit und zwar meist der jüngsten an.“

71. **Weineck Franz.** Das Gräberfeld bei Schlepzig, Kr. Lübben. (Niederlaus. Mittheil V. 1897 p. 95)

Urnenfeld aus der Blüthezeit des Lausitzer Typus (von Anfang des VI bis in das IV. Jahrh. v. Chr.); Gräber schliessen sich in hervorstehenden Zügen an das Fundgebiet des sog. Aurither Typus an, welchen H. Jentsch genau untersucht und umgrenzt hat. (Berl. Verh. 1889 p. 223, 1890 p. 490. Niederl. Mitth. II. p. 21.) *N.*

72. **Wiegand K.** Vorgeschichtliche Lehmgräber in Sandhügeln des Königreichs Sachsen. (Berl. Verh. 1897 p. 595.)

73. **Virchow R.** Durchschneidung des Schlossberges von Burg im Spreewalde. (Berl. Verh. 1897 p. 122.) O přípravách k výkopům. Cf. ibidem p. 314.

74. **Virchow R.** Durchschneidung des Schlossberges bei Burg a. Spree. (Berl. Verh. 1897 p. 489.)

Ausgemacht slavische Reste sind hier sehr spärlich. Die eigentliche Grundlage des Walles ist der vorslavischen Zeit zuzurechnen.

75. **Virchow R. Dr.** Über den Burgwall bei Burg im Spreewald. (Vortrag geh. in XXVIII. Versamml. d. d. anthr. Ges. in Lübeck. Corresp. Blatt p. 98.)

76. **Virchow R.** Über die Steinzeit in Nord-Europa. (Vortrag geh. in XXVIII. Vers. d. d. anthr. Ges. in Lübeck. Corresp. Blatt 1896 p. 147.)

„Ich behaupte, dass es in der That Steingeräthe gibt, welche in einer viel späteren Zeit speciell in der Hallstattzeit, niedergelegt worden sind." — Funde von Kjökkenmöddingern in Dänemark und nordöstlichem Russland. Keramik des Burtneck- oder Rinnekalns-Typus (mit eingepressten stempelartigen Eindrücken), neolithisch. — Die neolith. Gräber. — Lössfunde.

77. **Moser Dr. L. K.** Bericht über die Ausgrabungen in der Höhle „Zirca jama" recte „Zirkovec", deutsch: Maishöhle, dann über die Funde aus dem Fuchsloche und dem weiten Loche nächst Koflern bei Gottschee. (Mitth. der Centralcom. Wien 1897 p. 7.)

78. **Pichler Fritz.** Römische Bergstrassen in den Ostalpen. (Correspondenzblatt 1897 p. 1, 10, 19.)

79. **Gutscher Hans Dr.** Vorgeschichtliche und römische Funde in Leoben und seiner Umgebung. (Mitth. der Centralcom. 1897 p. 187.) Verchiedenes.

80. **Rutar Gustav.** Fundbericht über die archaeologischen Grabungen auf den prachistor. Grabfeldern Krains im J. 1896. (Mitth. der Centralcom. Wien 1897. p. 183.) — Grabhügel beim Dorfe Loka, bei Brusnice, bei Družinskavas (Gesindeldorf) und bei Žalovče (Schalowitz) nebst vielen kleineren Funden.

81. **Reinecke Paul.** Über einige prachistorishe Wohnstätten in Slavonien. (Sitzungsber. anthr. Ges. in Wien 1897 p. 78.) Neolithische Ansiedelungen in der Gegend von Esseg.

82. **Reinecke Paul.** Ein Depotfund von Steinwerkzeugen in Dalmatien. (Sitzb. wiener anthr. Ges. 1897 p. 17.) Im Museum des Alterthumsvereines zu Knin.

83. **Reinecke P.** Slavische Gräberfunde im kroatischen und slovenischen Gebiete. (Berl. Verh. 1897 p. 362.) 1. Grabfeld mit Skeleten bei Esseg in Slavonien bezeichnet mit Keramik des frühgesch. slavischen Typus, mit vielen Schmucksachen (dabei zahlreiche echte Schläfenringe, aber ohne Waffen). 2. Ähnliche Gräber, jedoch ärmer, wurden bei Svinjarevce südlich von Vukovár geöffnet. 3 Reicher sind wieder Grabfelder bei Pieski nächst Belovár und bei Bukovac an der Drau. — Vom differenten Typus sind die slavischen Skeletgräber von Veldes in Krain, und die vielleicht auch slavischen Reste von Pinguente in Istrien.

„In diesem nordslovenischen Gebiete finden wir gleichzeitig mit den Slavengräbern auch noch die Ausläufer einer Cultur, welche zum Schluss der Völkerwanderungszeit in West-Ungarn und dem östlichen Theile der Ostalpen von hoher Bedeutung war und welche weder auf Slaven noch auf germanische Stämme zurückgehen kann. Es ist dies der Formenkreis, welcher bei uns gewöhnlich als „Keszthely-Cultur" bezeichnet wird. Der Beginn dieser Cultur, welche wir auf nichtarische, ural-altaische Völker zurückführen müssen und der u. A. auch der Goldfund von Nagy Szent-

Miklós im Banat angehört, fällt nicht vor die zweite Hälfte des sechsten Jahrhunderts; seine letzten Spuren im Ostalpen-Gebiet, vornehmlich in Steiermark (neben sehr reifen Schmuckgegenständen mit dem bezeichnenden Spiralrankenwerk auch Eisenschwerter der Gattung der Wikingerschwerter) reichen bis in eine Zeit, welche mit dem grundverschiedenen slavischen Kettlachtypus coincidirt.

Mit den deutschen und böhmischen Slavengräbern zeigen die der südslavischen Länder in Bezug auf die Mehrzahl der rein slavischen Formen noch weniger Übereinstimmung.

Es trennen sich hier wieder die aus Süddeutschland (Ober- und Mittelfranken, Oberfalz) von den čechischen, sowie den wendisch-polnischen. Einige süddeutsche Nekropolen, die auch viel Importwaare aus westlichen Gegenden (u. A. Schwerter des Wikingertypus) enthalten, verrathen Beziehungen zur Kettlach Cultur, was von den böhmischen nicht mehr gilt; doch in einem Punkte schliessen sich diese beiden Gruppen den südslavischen an, nämlich darin, dass in ihrem Gebiet der Formenkreis der Hacksilberfunde fehlt. Diese beschränken sich im Allgemeinen, von Russland abgesehen, auf das Ostseebecken und die Gegenden, wo sonst noch Wikinger ansässig waren." *N.*

84. **Celestin Vjekoslav.** Neolitska naseobina kod Osijeka. (Vjesnik hrv. arch. društva. Zagreb 1897 p. 104.)

85. **Naselbine** iz kamenoga doba u Slavoniji. — Grobovi halštatskog doba u Vrepcu kod Gospića. (Vjesnik hrvat. arch. društva 1897 p. 162, 163.)

86. **Kaer Petar.** Prvo broncano nalazište u Dalmaciji. (Glasnik 1897 p. 245.) První větší nález věcí bronzových v Dalmacii udál se r. 1892 u sela Sitna, na sev.-záp. hranici staré kněžije Poljičské. Byl to depot s bronz. sekerami, sponkami. Výčet jiných nálezů předmětů bronzových v Dalmacii. Nález sitenský datuje Kaer mezi r. 1250—400 př. Kr. Nalézá se v sarajevském museu. *N.*

87. **Fiala Franjo.** Uspjesi prekopavanja prehistoričkih gromila u jugoistočnoj Bosni (do Glasinca) godine 1897. (Glasnik 1897 p. 585—620.) Výkopy mohyl z různých dob a na různých místech.

88. **Фиала Франьо.** Археолошке бильешке из Босне и Херцеговине. (Glasnik 1897. p. 675—680.) Popis různých nálezů.

89. **Fiala Franjo.** Nekropola ravnih grobova kod Sanskog mosta. (Glasnik 1897 p. 281—308.) II. Izvještaj. Opće primjedbe o nekropoli:

Ispitivanje glavnih tipova nekropole pokazalo je, da najbliže analogije
ı nahogjajima halštatskog doba iz Kranjske (Watsch, Podsemel, Roviše,
' rzišče, Magdalenenberg) valja tražiti u mlagjim grobovima Sta Lucije
ı onim starijim od Idrije di Bača i odnosno u grobovima nekropole kod
l ozora u Hrvatskoj. Karakteristične fibule nekropole kod Sanskog Mosta
j u certoška i prsobranasta certoška fibula; postanje nekropole valja dakle
s viti od prilike u vrijeme od 500 god. pr Hr. Po onoj nekolicini laten-
s ih ostanaka sudeći, dopire grobište do početka latenske perijode i ne

ćemo za to pogriešiti ako uzmemo, da je ukupno trajalo od 500 pr. Hr. do 300 god. pos. Hr., predpostavivši, da prvu provalu Kelta u ilirsko područje valja staviti u sredinu četvrtog vijeka pr. Hr.

90. **Драгичевић Томо.** Налазиште из неолитичког доба на Краљевинама код Новога Шехера. (Glasnik 1897 p. 161.) U obce nového Šeheru přišlo se na naleziště z doby kamenné.

91. **Dragičević Tomo** Nahogjaji iz broncanog i bakrenog doba. (Glasnik 1897 p. 479—481.) Různé nálezy.

92. **Radić Frano.** Mrtvački ostanci iz triju starohrvat. grobova uz ruševine biskupske bazilike Sv. Marije u Biskupiji kod Knina. (Starohrvatska Prosvjeta 1897 p. 31.) — Tři hroby slovanské pocházející z VIII. stol.

93. **Radić Fr.** Vrhovi starohrvatskih strjelica u „Prvom Muzeju hrvat. spomenika" u Kninu. (Starohrvat. Prosvjeta 1897 p. 114.) Přehled různých tvarů starých jihoslovanských střel lukových.

94. **Radić Fr.** Starohrvatske bojne sjekire „Prvoga Muzeja hrvat. spom." (Starohrvat. Prosvjeta 1897 p. 124.) Přehled tvarů válečných seker starohrvatských.

95. **Radić Frano.** Mrtvački prilozi najdeni u starohrvat. grobovima u Koljanim kod Vrlike. (Starohrvatska Prosvjeta. Knin 1897 p. 99.) „Nagadjamo, da su sva tri groba iz poganskog doba starih Hrvata". Hroby jsou podobné nálezům u Biskupije z VIII—IX stol. Zajímavé jsou meče a ostruhy, o nichž se Radić šířeji rozhovořuje.

96. **Cséplö P.** A Csökmöi és Puszta Kovácsi leletekröl. (Arch. Ertesitö 1897. 437.) O nálezech z doby pozdní v Csökmö a v Puszta-Kovácsi. (Župa biharská.) Slovanské záušnice.

97. **Darnay Kálmán.** Sümeg vidéki leletekröl. (Arch. Ertesitö 1887. 351). Zpráva o nálezech bronzů z okolí Sümegu (Zala).

98. **Darnay Kálmán.** Kisapáti bronzkincs. (Arch. Ertesitö XVII. 116.) Budapest 1897. O nálezu bronzového pokladu (palstavy, srpy a různé úlomky zbraní a šperků) v Kisapáti (Zala). Vedle toho popis nálezu latènských mečů.

99. **Dömötör László.** Öskori leletekröl Arad-és-Temesmégyben (Arch. Ertesitö 1897 261.) Zpráva o různých předhist. nálezech župy aradské a temešské.

100. **Fest Aladár.** Öskeri lelöhelyröl Fiume területén. (Arch. Ertesitö 1897. 432.) Zpráva o předhist. stanici u Rěky.

101. **Fetzer János F.** Szilágysági régiségekröl. (Arch. Ertesitö 1897. 356, 435.) Zprávy o starožitnostech župy sziladské.

102. **Fischbach Otto Dr.** Újabb leletek Hohenbergröl és Krunglból. (Arch. Ertesitö 1897 133.) Budapest. O posledních nálezech na Hohenbergu a Krunglu ve Štýrsku. Na prvém místě našlo se pozdní pohřebiště s kostrami, náležející patrně Slovanům z počátku druhé poloviny I. tisíciletí po Kr. Vysoce zajímavé jsou různé druhy náušnic. V Krunglu zajímají opět ozdobné destičky kruhovité vykládané a emailované nalezené se slovanskými náušnicemi z drátu, a náušnicemi roztepanými v emailo-

vanou destičku (srv. nálezy v Kettlachu). Pobřebiště tato nesou na sobě zřejmé stopy Slovanů přicházejících do Štýrska ze Zakarpatí. *N.*

103. **Hampel József.** A régibb középkor (IV—X század) emlékei Magyarhonban (Památky z počátku středního věku v Uhrách. II. díl.) Második rész. 1897. 8⁰ 512 l. 162 képes táblával és a szövegben kilenczvenölt ábrával. (Tud. Akad.) Ara 6 frt. O práci této velmi důležité pro slov. starožitnosti přineseme obšírný referat, až vyjde zpracování německé, jež autor dle dopisu zaslaného chystá v krátké době uveřejniti. Srv. ref. v Arch. Ertesitö 1898 p. 275. *N.*

104. **Herepei Károly.** A Nagy-Enyedi múzeum némely régiségeiröl. (Arch. Ertesitö XVII. 63.) Budapest 1897. Popis řady starožitností v museu Nagy-enyedském, mezi nimi zbraně rázu skythského.

105. **Herepei Károly.** Skytha leletek. (Arch. Ertesitö 1897. 325.) Nálezy rázu skythského.

106. **Jósa András Dr.** Szabolcs megyei öshalmok. (Arch. Ertesitö 1897. 318.) Mohyly v župě szabolcské.

107. **Jósa A. Dr.** A mándoki honfoglaláskori leletröl. (Arch. Ertesitö 1897. 361.) Hroby u Mándoku (Szabolcs) z X. století.

108. **Kövér Béla.** Újabb adatok az ötvösség történetéhez hazánkban. (Arch. Ertesitö. 1897. 227.) Budapest.

„Novšie dáta k dejepisu zlatníctva vo vlasti našej.“ B. Kövér v maďarskom archeol. Vestníku (Archeologiai Ertesitő 1897.) pod horeuvedeným nápisom, na základe novších nálezov uvádza doklady na to, že spojitosť medzi zlatníckymi prácami antického veku a medzi stredovekom zachovala sa nie len v Byzanciume a na východe, ale i v Uhorsku. Na prvom mieste do pozornosti odporúča sponky z pohrobišťa krunglického; najzaujímavejšie medzi nimi sú emailované, poneváč dosvedčujú znalosť v staršom stredoveku o emailovaní na pôde jak rytej, tak priehradkovitej. Tischler kládol ich vek do VII.—VIII. stoletia, ich pôvod ale do Asie, odkiaľ že po zrušení říše Sassanídov dostaly sa k nám.

Od toho času v nejednom ohľade prichodí nám zmeniť náhľad. Jedno stanovisko týka sa veku pamiatok emailovaných. Pri príležitosti novšieho kopania Fischbachovského nalezly sa v nekoľkých hroboch krunglických drobné bronzové mince rimanské zo IV. veku po Kr., z čoho ešte i vtedy, keď by otázne hroby boly nachodily sa v najstarších časťách pohrobišťa a hrobitov bol by sa užíval cez storočia, môžeme súdiť na pôvod hrobitova najviac zo IV.—VI. stoletia.

Kruhové fibule známe sú zo starších častí pohrobišťa kestheľského; no i vo Fenéku ukazujú antické motívy; medzi Dunajom a Tisou ale najdené sponky vedú nás do II. a III. veku po Kr. a dosvedčujú neomýlne tunajšie bydlisko Sarmatov. Z druhej strany zachovaly sa z tohoto veku emailované fibule s pôdou rytou z provincij niekdy rimských a pohraničných, s ktorými však porovnajúc nálezy IV. a VI. veku, tieto poslednie ukazujú na úpadok; ba úpadok ten nesie sa až do VII. a VIII. veku. Vo kvetúcom veku techniky kládli email do priehradok zlatých, kdežto krunglická fibula je bronzová, i v bronzových priehradkách email, čo zaiste

k najväčším zriedkavosťám patrí. Všetky tieto pamiatky kladú znalci do IX.—X. stol. Medzitým krunglická fibula s priehradkovým emailom súvisí snáď so skupinou ruských emailov zvenigorodských, ktorých vek je starší než byzantských.

K dejepisu, viac než dvetisícročnému, techniky filigránskej vo vlasti uhorskej mieni K. v nasledujúcom prispeť nekoľkými údajmy. Len tri príklady zpomeniem: Regolské zlaté gombičky (knoflíky) zo IV. alebo III. stoletia pred Kr., s drôtovou ozdobou v nekonečne jemných závitkoch; podobné sponky strieborné z Patky a sziláď-šomlóšske medaillony a fibule, oplývajúce guločkami. Padajú sice do ďalekých od seba dôb, ale všetky tri jasno dokazujú úzku spojitosť zlatníctva podunajského s krajom klassickým.

Bakodské náramnice a nákrčnice upamätúvajú na antické diela zlatnicke, kdežto zlatá reťaz z toho istého nálezu, veľmi jemno pletená, so svojimi končitými paličkami, visiacimi z trojuhelníkov, nasleduje podobu dáckého pásnictva. Pri početných iných pamiatkach, pleteným drôtom a zrnozlatom*) zdobených, filigránske ozdoby zachovávajú ešte mieru a štýl klassického veku. Ale čo skoro počínajú si samostatne, čo najviac bije do očí na naušniciach. Ku porovnaniu núkajú sa štyri podoby naušníc, zdedené z antického veku. (Nasleduje popis týchto 4 druhov naušníc).

Novou dôležitou pamiatkou starej práce zlatnickej je nález tokajský. Koncom roku 1896 zakúpilo krajinské museum u peštianského obchodníka so starožitnosťami údajne tokajské zlaté a strieborné nálezy z IX. storočia. Ačpráve nič istého nevieme, ani nezdá sa nám nález úplným, predsa ho opíšeme. 1. Máme štvoraké prackovité závesky zo zlého striebra, 15 kusov; priehlbiny (dôlky) sú pozlátené. Podobné závesky poznáme zo Stolného Belehradu a z viac iných svojskych nálezísk, avšak neshodujú sa úplne; tamtie podobajú sa listom, tieto sú viac geometrickej sústavy. 2. Osem kruhovitých záveskov, napodobňujúcich kvet štýrkálkový. Podoba to novotná z IX. stoletia. 3. Rozmanité nepatrné zlomky zo zlého striebra. 4. Mnoho strieborných zaušníc, čo do vrchnej časti sebe podobných (drôt do ucha zdobený guločkavými prstenkami). 5. Nekoľko polmesiacovitých zdobených platničiek, pravdepodobne tiež zo zaušníc, opatrených na spodňom kraji 2—3 uškami, z ktorých visely snáď retiazkovité závesky. Podobné opisuje Kondakov z Ruska pod menom „kolty". 6. Sedem párov zaušníc veľmi rázovitého týpu. Obrúčka prechodí cez dutý zrnozlat vajcovitej podoby, ktorý cez poli predeluje čiarkovaný drôt, z dvoch strán s dvojitým riadkom guločiek. Koniec zrnozlatu ozdobený je podobne dvama alebo trími venčokámi guločiek. Veľmi pekné sú tie, kde z dvoch strán veľkého zrnozlatu nachádzajú sa podobné menšie zrnozlaty filigránskej práce. K týmto posledním mnoho podobných nachodí sa v ruských nálezoch šperkových z X. a XI. stoletia. Kto zná srbské a dalmatské ľudové zlatníctvo, vie, že tento týp trvá do dnes. 7. Keď v tokajskom náleze stretáme sa s toľkými motívami, ktoré jak za starodávna, tak teraz panujú u slovanských národov, nebudeme sa diviť, že nechýbajú esovité sluchové naušnice. Pracované sú z hrubého hladkého drôtu, na konci roztlapkaného, rýhova-

*) Pre maď. börtü, něm. Goldkorn odporúčam slovo „zrnozlat."

ného a v uško dvarazy zakrúteného. 8. Jedonásť zlatých obručiek z hladkého drôtu. 9. Jedonásť mincí zlatých; medzi nimi jedna s vyobrazením na jednej strane Krista na stolici, na druhej strane Romána I. a Christophora (920—944). Ostatních desať mincí vyrezané sú z dukátov Nikephora II. a Basiliusa II.*) (963—964), a síce zúmyselne tak, aby zostala hlava Krista Pána so žiarou (gloriolou). Toľko o náleze tokajskom, očividome znázorňujúcom dva slohy. Prackovité závesky predstavujú rastlinnú ornamentiku orientálnu, ktorá zjavila sa tu v IX. stol. a zanikla v XI. století. Do druhej skupiny patria filigránske a granulované vzory, ktoré družia sa ku vzorom starším a udržaly sa v ľudovom priemysle zvláštne na stranách južných a na Balkáne i v pozdnejších stoletiach.

K porovnaniu uvádza autor eště nálezy iné, z pozdejšej doby.

Krajinské museum zaopatrilo toť (v najnovšom čase) z Baloty nález, na ktorom filigránsku a zrnozlatovú prácu v rozmanitom upotrebení spatrujeme. Dva zlomky zaušníc podobné sú zaušniciam tokajským, zvláštne ale ruským z X. a XI. stoletia. (Vyobr. Arch. Ért. 1893. str. 368, 369, obr. 16 a 17). — Tamže znázornený je relikviár; jeho stopku zdobí bobula z drôtu, nožku ale vlákna a guloćky z podobného drôtu. — Na ostrihomskom kríži prísažnom, miesta slobodné od drahých kameňov husto pokrýva filigrán v prerozmanitých podobách rastlinných. Týmto pripisuje sa pôvod taliansky, kdežto veľkováradským zlatým náramniciam pôvod benátsky. Tieto a ešte daktoré pamiatky v krajinskom museume pochádzajú z dielní meštianskych a dosvedčujú súvislosť upotrebovania filigránu rimského a gotického veku.

Medzi svetskými pamiatkami uvádzame zo Sabad-Battyánu (Slobodného Baťánu) obrúčku z XIII. alebo XIV. veku, ozdobenú „hadíkami“.**) Stála trvácnosť tejto ozdoby prekvapí nás tým menej, keď v tom náleze stretáme sa i s rázovými slovanskými esovitými naušnicami sluchovými, zpomedzi ktorých jedna je zvlástne ozdobná; na povrchu hadí sa jedna čiarkovaná strieborná niť. (Vyobr. Arch. Ért. 1883. 2. obr. 10.)

Dľa veku nasleduje známy ernesztházsky poklad (Temešská stol.) z XV. stol. Rázovité na ňom sú tie mnohé retiazkové závesky na zaušniciach, na párte atď. Novotné je na zaušniciach, že pyramida tenším koncom zavesená je o obrúčku, a nie hrubším, ako z veku sťahovania národov a z antického.

Tomaševácsky nález (Torontálska stolica) zo XVI. alebo XVII. století, v krajinskom museume, pozostáva zo strieborných šperkov, ozdobených strieborným filigránom a záveskami. Tomaševácsky poklad pre dejepis filigránu vo vlasti našej je tým pamätnejší, že stavia nám pred oči z domášneho náleziska takú podobu šperku, jaká nachodí sa len v Rusku pod menom „kolty“ z XI.—XIV. stol. V Rusku na vrcholi stálo toto umenie v X. a XI. stol. Aby sme Tomaševácske „kolty“ vysvetliť mohli, musíme ísť do Ruska pre analogon, ač uznať musíme, že naše sú aspoň o dve

*) Prečo tu Nikefor a Basilius a nie Román a Chrystophor, keď je to plne rovné? Ref.

**) Meander so zaokrúhlenými koncami ∽ ∽∽∽. Vidz „Tovaryšstvo“ Ivaldovo II. str. 226. Referent.

stoletia mladšie. Či naše nasledujú ruský vzor, alebo najde sa ešte sprostredkujúci vzor bulharský, nevieme. Kondakov ruské kolty odvodzuje od perských. — Tie sponky šestihranné podobajú sa terajším sedmihranným sponkám juhoslovanským. Konečne štyri ihlice, filigránom a zrnozlatom zdobené, upomínajú na „libačky“ či „trasilká“ (slovenské), ktoré v ľudovom kroji, menovite juhoslovanskom dosiaľ sú obľúbené.

Za tomaševácskym nálezom podľa veku nasledoval by onen z Banfy-Huňadu v priemyselnom museume z r. 1622—1625; potom z Denty, menovite pracky z pása, samým filigránom a zlatým zrnom okrášlené; konečne Sväto-Peterský (Toront.) nález, pozostávajúci z opaska, ozdôb z párty a zaušníc, upomínajúcich na juhoslovanské a dalmatské šperky zo XVII. a XVIII. stoletia.

Ačpráve sme sa chránili výkladov národopisných, poněváč ešte dostatočného materiálu nemáme, uznať predsa musíme, že tieto formy zlatníctva prišly do Uhorska z krajov slovanských, menovite z Ruska, odkiaľ skoro bez výminky pochodia nálezy naše; odtiaľto potom prešly vzory na Balkán.

Prenčov. *A. Kmeť.*

109. **Könyöki A. Dr.** A Rékasi sirleletröl. (Arch. Ertesitö 1897. 359.) Stručná zpráva o nálezu u Rékasu (Heves).

„Nálezy, o nichž je řeč, poněvadž jsou podobny zlatým věcem z hrobních nálezův pusztatótských a kunágotských, pokládáme s nimi za současné, a poněvadž v tomto (v posledním) vyskytl se také dukát justiniánský (527—563), jenž vrhá světlo na věk celého nálezu, snad se nemýlíme velice, kladouce původ zlatých věcí rékaských do VI.—VII. století po Kristu.“ *N.*

110. **Lehóczky Tivadar.** A mezökászonyi gót sír. (Archaeol. Ertesitö. XVII. 32.) Budapest 1897. Hrob gothského rázu nalezený v Mezökászony (župa bereżská), s charakteristickými fibulemi.

111. **Lehóczky T.** Germánok emlékei Munkácsnál. (Arch. Ertesitö 1897. 333). Nálezy german. rázu z Munkáče (Bereg)

112. **Mihalik Sándor.** A resiczai öskori telepröl. (Arch. Ertesitö XVII. 62.) Budapest 1897. Prachistorická stanice v Rešici (ž. torontálská).

113. **Miske Kálmán Dr.** A nemes-csói neolithkori telepröl. (Arch. Ertesitö 1897. 260). Krátká zpráva o stanici z doby neolithické u Nemes-Csó. (Vas.)

114. **Miske Kálmán Dr.** Edények és bronzemlékek a Velem-Szent-Vidi östeleprol. (Arch. Ertesitö 1897. 290.) Keramika a bronzy ze stanice u Velem Szent-Vidu (ž. Vas). Nálezy z různých dob.

115. **Pintér Sándor.** Szécsény és közvetlen vidéke a honfoglalás elötti Korban. 1897. 8⁰. 91 l. 13 kepes táblával. (Město Szécsény a okolí před příchodem Maďarů.)

116. **Pósta Béla Dr** Lovasberényi urnatemetö. (Arch. Ertesitö 1897. 304). Pohřebiště s popelnicemi v Lovas-Berény (ž. fejérská), velmi zajímavé svojí keramikou.

117. **Pulszky Fr.** Magyarország Archaeologiája. Budapest. Litter. Acktiengess. Pallas. 1897. 2 díly v 8⁰. (I. str. 342 s 99 tab., II. str. 376 s 95 tab.) Obsah knihy skládají následující kapitoly: I. díl. Kap. 1. Doba kamenná p. 20—46. 2. Doba měděná p. 49—127. 3. Doba bronzová p. 131—173. 4. Doba železná p. 177—266. II. díl. Kap. 1. Památky stěhování národů. p. 1—134. 2. Studie kulturní od doby Sv. Štěpána do Josefa II. p. 137—276.

Srv. obšírný referát J. Mihalika v Archeol. Ertesitö 1898 p. 158.

118. **Récsei Viktor Dr.** Pannonhalma tövében elterülö Pannonia nevü római község és legújabb ásatásaim összefüggése. (Arch. Ertesitö 1897. 193.) Souvislost mezi římským městem zvaným Pannonií na úpatí Pannonhalmy a posledními nálezy dra. Récscie.

119. **Reinecke Pál.** Magyarországi skytha régiségek. (Arch. Ertesitö XVII. 1—27.) Budapest 1897. O skythských starožitnostech nalezených v Uhrách. Práce vyjde německy v Ethnol. Mitth. aus Ungarn.

120. **Reinecke Pál.** Emlékek a Hallstatti kor legelejéröl. (Arch. Ertesitö 1897. 385.) Starožitnosti z počátku hallstattské doby v Uhrách.

121. **Strzygowski Josef.** Zur Datierung des Goldfundes von Nagy-Szent-Miklós. (Byzant. Zeit. 1897 p. 585.) Auf einer Schale des sogenn. Schatzes des Attila (cf. Hampel der Goldfund von Nagy Sz. Miklós) befindet sich eine Inschrift, die schon vielfacher Weise erklärt und datiert wurde. Hampel schloss, dass sie nach Inhalt und Stilcharakter auf das IV—V Jahrh. n. Chr. deute und wahrscheinlich von gepidischen Teilfürsten stamme. Kondakov meinte 1892, dass der Schatz bulgar. Ursprung ist und frühestens dem IX. Jahrhunderte angehört. Strzygowski theilt dieselbe Ansicht auf Grunde zweier neuentdeckten bulg. Inschriften aus der I. Hälfte des IX. Jahrh. *N.*

122. **Temesváry János Dr.** Szolnok doboka megyei újabb leletekröl. (Arch. Ertesitö. 1897. 433.) Nálezy v župě szolnok-dobocké.

123. **Temesváry J. Dr.** Szolnok doboka megyei leletek. (Arch. Ertesitö XVII. 97.) Budapest 1897. O různých nálezech archaeologických v župě Szolnok dobocké (hlavně kamenné nástroje a několik bronzů).

124. **Vásárhely Géza.** Hamvedrekröl az Ócsai urnatemetöböl. (Arch. Ertesitö 1897. 258.) Krátká zpráva o hrobech s popelnicemi v Ocse (župa peštská).

125. **Wagner István.** Balassa-Gyarmati leletröl. (Arch. Ertesitö XVII. 76.) Budapest 1897. Stručná zmínka o nálezu v Balassa-Gyarmatu (ž. novohradská).

126. **Kaindl R. F.** Bericht über die Arbeiten zur Landeskunde der Bukowina während d. J. 1897. VII. Jahrgang. Czernowitz. Pardini 16 S.

Sowohl dieser als die vorhergehenden Jahrgänge verzeichnen in dem Abschnitte „I. Alterthumskunde“ alle zur Alterthumskunde der Bukowina in d. J. 1891—1897 erschienenen Arbeiten. Auch die kleinsten

Notizen wurden hiebei berücksichtigt. Ebenso finden sich dasselbst Mittheilungen über den Stand der Bukowiner Museen.

Czernowitz. *R. F. Kaindl.*

127. **Romstorfer C. A.** Aus den „Mittheilungen der k. k. Centralcommission". Jahrb. d. Buk. Landesmuseums IV., 136—139; V. 82—87.

Der k. k. Conservator Director C. A. Romstorfer, der seit einer Reihe von Jahren selbst einer der eifrigsten Forscher in der Bukowina ist und dem die Erfolge des im J. 1893 eröffneten Bukowiner Landesmuseums zumeist zu verdanken sind, hat im I. Bd. des Jahrbuches dieses Museums (1893) aus den Mittheilungen der k. k. Central commission für Kunsthistorische Denkmale alle bis 1893 in demselben über die Bukowina erschienenem Berichte gesammelt u. setzt diese Sammlung auch in den folgenden Jahrgängen des Jahrbuches fort. Die kleineren Berichte werden ganz abgedruckt, auf die grösseren Aufsätze wird kurz verwiesen. Da auch die Abbildungen zum Abdrucke gelangen, so enthalten die bisher erschienen fünf Bände des Jahrbuches fast alles wichtigere Material zur Archäologie der Bukowina.

Czernowitz. *R. F. Kaindl.*

128. **Demetrykiewicz Dr. Włod.** Cmentarzyska i osady przedhistoryczne w okolicy Tarnobrzega i Rozwadowa nad Sanem. (Materyały antr. arch. II. Kraków p. (135). — Cmentarzyska z urnami w Chmielowie, Zakrzowie a Dzikowie. Popielnice z Dzikówa należały do typu urn epoki bronzowej, i były podobny do urn znajdowanych na innych cmentarzyskach tej okolicy w Furmanach i Sokolnikach. — Cmentarzysko w Mokrzyszowie a w Żupawie z tejże samej epoki. — W Furmanach musiało być jedne z największych cmentarzysk w Tarnobrzeskim. Zupełnie zniszczone są cmentarzyska w Sokolnikach, Wrzawach, Pniowie, Kotowej Woli, Sobowie, Zakrzowie, Grębowie, Dembiu i Majdanie. Prócz drobnych czerepów i kilka popielnic takiego typu jak urny furmańskie nic tam dziś odszukać nie można. — Badania autor skierował następnie dalej ku wschodowi w okolicę Rozwadowa i Niska. Istniały tu cmentarzyska ciałopalne w Rozwadowie, Ulanowie, Bielinach, Agatówce a Przędzelu. Największą część dochovanych zabytków z okolicy Tarnobrzega i Rozwadowa stanowią wyroby ceramiki. Na nich też oprzeć trzeba sąd i wnioski naukowe. Przeważna i główna część tej ceramiki należy do epoki bronzowej w obszerniejszem znaczeniu (okres czysto bronzowy i hallstadzki), a ma zarówno co do swego kształtu, wyrobu i ornamentacyi wyraźne cechy ceramiki typu t. zw. łużyckiego. Cmentarzyska takiego typu istniały również w Krakowskiem (Brzez, Kwaczala, Popówka). W Furmanach a w Chmelowie stały obok urn typu łużyckiego także popielnice wysokie, które niektórzy archeologowie nazywają typem śląskim. — Na podstawie dotychczasowych badań nie można jeszcze dokładnie rozpoznać stosunku w jakim zostają owe cmentarzyska w Tarnobrzeskiem i Rozwadowskiem do zabytków tegoż samego rodzaju, znajdujących się więcej ku zachodowi, a mianowicie,

które z nich są młodsze czyli w jakim kierunku rozszerzał się t. zw. łużycki typ ceramiki i odnośna kultura.

Praha. *L. Niederle.*

129. **Demetrykiewicz Dr. Wl.** Kurhany w Przemyskiem i Drohobyckiem. (Materyały antr. arch. II. Kraków 1897 p. (116). Praca bardzo zajmująca. 1. Opisanie wielkiej mogiły zwane przez lud „Ostrą Górką" we wsi Komarowicach (obok Nowego Miasta na Sanu na południe od Przemyśla). W mogile odkryto zabytki dzialności człowieka z dwóch różnych dob: historycznej i przedhistorycznej. Czasy historyczne (epoka króla Jana Kazimierza) zostawiły szkielety pogrzebane w małym kopcu wraz ze znalezionymi przy nich żelaznymi i ołowianymi przedmiotami oraz owe leżące bokiem garnki z monetami, zakopane umyślnie na tymże grobie. Natomiast inne rzeczy t. j. sam główny nasyp czyli kurhan złożony z dwu odrębnych części składowych należą niewątpliwie do epoki przedhystorycznej. Na niektórych czerepkach przedhist. da się dostrzedz typowa ozdoba właściwa ceramice t. z. gdrodziskowej, kółka ze szkła wskazuje na okres wpływu rzymskiego. Nasyp „Ostra Górka" miał widocznie jakieś praktyczne przeznaczenie i był w użyciu w okresie przedhistorycznym począwszy od V. st. po Chr. — 2. Trzy kurhany we wsi Hruszatycach należą do tej samej kategoryi zabytków, co kurhany w sąsiednich wsiach: Gdeszycach, Miżyńcu i Czyszkach. 3. Kurhany we wsi Wacowicach obok Światynki pod Drohobyczem. Znalezione czerepki bardzo słabo na wolnym ogniu wypalone, należą do nowszej epoki kamiennej. To samo odnosi sie do narzędzi kamiennych (siekierka krzemienna i nożyki). Wynik owych poszukiwań jest bardzo podobny do rezultatu, jaki osiągnął biskup Stupnicki w kurhanach w okolicy Gdeszyc i Miżyńca pod Przemyślem (gdzie w sąsiedstwie w Orzechowcach a w Siedliskach odkryto w r. 1886—87 i groby neolityczne z skurczonymi szkieletami, przy ktorych leżały narzędzia kamienne i naczynia z ornamentem sznurowym i kreskowym). Między kurhanami a grobami szkieletów zachodzi zapewno blizki związek. Neolityczne groby skurczonych szkieletów były właściwymi cmentarzami owych ludzi co pozostawili nam kurhany złożone z popiołów i gliny przepalonej. W rezultatu tego trzeba będzie przyznać owym nasypom jakiś inny niegrobowy początek i przeznaczenie. Z drugiej strony Karpat znajduje się wielka ilość nasypów mających wiele podobieństwa i analogii z omówionymi kurhanami.

Praha. *L Niederle.*

130. **Olechnowicz Władysław Dr.** Poszukiwania archeologiczne w gub. lubelskiej (Materyały antr. arch. II. Kraków 1897 p. (42). Kurhany w Opolu i Łaziskach w pow. puławskim, oraz w Mentowie w pow. lubelskim. — Okopy pomorskie pod Opolem w pow. puławskim (okopy te noszą dziś nazwę szwedzkich a w znacznej części już zniszcone. Jakie mogą mieć znaczenie podobnego rodzaju szańce odgadnąć trudno, jak również odgadnąć, do jakiej należą epoki) — Ślady stacyi krzemiennych pod Lublinem i w Kluczkowicach, oraz cmentarzysko szkieletowe (zawierało szkielety z końca 16. i 17. wieku) — Kurhany i cmentarzysko z urnami w Stawach w pow. chełm-

skim (gub. lubelskiej). W kurhanach nieznalazło się nic, v grobie z urnami żadnego śladu metalu. Kurhany w Lipniaku pod Opolem, we Wrotkowie i Ponikwodzie w Lubelskiem, w Neledewie, Kosmowie i Rulikowie w Hrubieszowskiem oraz w Kijanach w Lubelskiem (Kurhany, których cechę charakterystyczną stanowi to, że są sypane na mniejszych lub większych ogniskach. Ponieważ kurhany są dość liczne, albowiem znajdują się na całej szerokości gubernii, przeto nie można ich uważać za coś przypadkowego. Rozkopanie wielu dziesiątków tych kurhanów nie dało dotąd żadnych wskazówek co do ich znaczenia archeologicznego).

Praha. *L. Niederle.*

131. **Semrau.** Bronzedepot von Czernowitz. (Berl. Verh. 1897 p. 290). Dva důležité depoty bronzu našly se v této krajině: 1. u Černovic u Toruně a 2. u Kužnice ležící již v ruském Polsku.

132. **Антоновичъ В. Б.** „Погребальный типъ могилъ Радимичей". (Труды IX. арх. съѣзда. Т. II Прот стр. 48.) Москва 1897. Радимицкій похоронный типъ изслѣдованъ въ раскопкахъ гг. Фурсова, Ярменки и референта. Всего раскопано 262 кургана, въ томъ числѣ референтомъ 115.

Главныя черты похороннаго типа состоятъ въ слѣдующемъ: покойники были погребены выше горизонта (78%) на большей или меньшей возвышенности; ложе, подосланное подъ ними, состоитъ изъ смѣси золы съ зернами угля и свѣтлаго песку безъ всякаго, впрочемъ, признака сожженія или обугленія костей. Дерево въ устройствѣ могилы встрѣчалось рѣдко (18%), чаще всего въ видѣ нѣсколькихъ досокъ или брусьевъ, положенныхъ сверху или по бокамъ скелета. Скелеты лежали головою къ западу, на спинѣ, руки были протянуты вдоль тѣла, ноги также протянуты. Измѣрено было 33 черепа, изъ нихъ 28 оказались длинноголовыми; средній черепный указатель 75, 09. Ростъ измѣренъ въ 22 случаяхъ; средняя его цифра 1,66 метра, т.-е. ростъ выше средняго.

При покойникахъ ни разу не было найдено оружія. Сосуды — глиняные горшки двухъ типовъ, встрѣчались очень часто. Горшки сдѣланы безъ гончарнаго круга.

Украшенія одежды и бытовые предметы встрѣчались рѣже въ мужскихъ могилахъ; они здѣсь состояли изъ поясныхъ бронзовыхъ пряжекъ, литыхъ колецъ, привѣшивавшихся къ поясу, и желѣзныхъ ножиковъ съ деревянными или костяными рукоятками. Въ женскихъ могилахъ было гораздо болѣе украшеній: у головы встрѣчались височныя кольца семилопастныя, рѣже серьги. На шеѣ витыя бронзовыя гривны и ожерелья, состоящія изъ крупныхъ бусъ. На рукахъ встрѣчались браслеты и перстни. Серебряные предметы были гораздо численнѣе бронзовыхъ.

Хронологическія данныя указываютъ на X столѣтіе. *N.*

133. **Антоновичъ В. Б.** Замѣтка о крашеныхъ скелетахъ. (Труды IX. арх. съѣзда Т.-II. Прот. 118). М. 1897. Курганы съ окрашенными костями встрѣчены уже въ значительномъ количествѣ на весьма обширномъ пространствѣ, именно въ границахъ

Бессарабіи, Новороссіи, Кіевской и Полтавской губ. и Кубанской области. Скелеты лежатъ на спинѣ, а часто также на боку, съ нѣсколько поджатыми ногами. Окрашенъ бываетъ не весь костякъ, а лишь черепъ, первые шейные позвонки и частью ключицы, а также кости рукъ и ногъ. Мнѣніе о томъ, что кости окрашивались уже послѣ того, какъ отъ трупа оставался одинъ скелетъ, проф. Антоновичъ признаетъ вполнѣ недопустимымъ и высказалъ съ своей стороны предположеніе, что трупы при погребеніи въ курганѣ покрывались поверхъ одежды толстымъ слоемъ охры, которою и окрашивались части скелета, не покрытыя одеждой и обнажившіяся, при разложеніи трупа, прежде другихъ.

134. **Антоновичъ В. Б.** О бронзовомъ вѣкѣ въ бассейнѣ Днѣпра. (Труды IX. арх. съѣзда II. Прот. 74.) Москва 1897.

Разсматривая памятники доисторической древности въ Россіи, мы полагаемъ, что на значительномъ пространствѣ ея отсутствуетъ бронзовый вѣкъ и что желѣзная культура прямо наслоилась на каменную. Для того, чтобы обосновать это положеніе, нужно установить тѣ признаки, по которымъ констатируется присутствіе въ данной странѣ бронзоваго вѣка. Такихъ признаковъ референтъ полагаетъ три: 1. Нахожденіе предметовъ бронзоваго вѣка такихъ именно, которые быстро исчезли при появленіи желѣза. 2. Другой, болѣе прочный признакъ составляетъ присутствіе мастерскихъ бронзоваго вѣка; 3. Третій признакъ, очень прочный, это — присутствіе въ странѣ гробницъ бронзоваго вѣка.

Если примѣнимъ эти признаки къ территоріи Россіи, то убѣдимся, что бронзовая культура надвигалась на Русскую территорію съ двухъ сторонъ и изъ двухъ самостоятельныхъ центровъ: 1. съ востока — культура центрально-азіатская, ходъ которой можно прослѣдить по чудскимъ копямъ и гробницамъ отъ Алтая до Урала — перешедши Уралъ, она охватила бассейнъ Камы, здѣсь достигла въ древней Біарміи высшаго своего развитія, но дальше не пошла; 2. другая бронзовая культура передне-азіатская, распространенная по всему бассейну Средиземнаго моря Финикіянами, проникла, видоизмѣняясь и совершенствуясь, на материкъ западной Европы и съ запада двигалась къ восточной равнинѣ. Предѣлами ея можно пока считать: Днѣстръ, Смотричъ и Западный Бугъ. На всемъ промежуткѣ между этими границами и бассейномъ Камы, какъ кажется, бронзовой культуры не было. Въ Финляндіи, Остзейскомъ краѣ, Литвѣ, Бѣлоруссіи, центральной Россіи и бассейнѣ средняго Днѣпра находятъ лишь немногочисленные спорадически разсѣянные бронзовые предметы, но вовсе нѣтъ ни мастерскихъ, ни гробницъ бронзоваго вѣка. Исключеніе составляетъ лишь побережье Чернаго моря (Новороссійскій край). Въ дискусіи первой проф. Д. Анучинъ замѣтилъ, что бронзовая культура распространялась у насъ не только съ востока и съ запада, но и съ юга, съ Кавказа. Что касается до западной культуры, то въ Финляндіи, Польшѣ, Западномъ краѣ находимыя бронзовыя орудія сходны съ скандинавскими и средне-

европейскими и указываютъ, очевидно, на занесеніе ихъ изъ этихъ странъ, тогда какъ въ Юго-западномъ краѣ, кдѣ былъ найденъ и рядъ формъ для отливки бронзовыхъ орудій, послѣднія были завезены сюда и изготовлялись здѣсь, по всей вѣроятности, Греками.

С. Е. Звѣревъ сообщилъ о находкахъ бронзовыхъ орудій въ предѣлахъ Воронежской губерніи, въ бассейнѣ рѣки Дона. Въ 1891 году найдены были два бронзовые топора, долото и ножъ.

В. З. Завитневичъ замѣтилъ, что орудія бронзоваго вѣка, встрѣчающіяся на пространствѣ между Припетью и Зап. Двиной, съ одной стороны, Нѣманомъ и Днѣпромъ — съ другой, по своей формѣ тожественны съ аналогичными каменными орудіями, въ огромномъ количествѣ находимыми въ этой области. Въ виду этого естественно возникаетъ вопросъ: не были ли и бронзовые предметы мѣстнаго происхожденія и не слѣдуетъ ли поэтому искать слѣдовъ бронзоваго вѣка и въ средней полосѣ Россіи?

А. А. Кочубинскій прибавилъ слѣдующее замѣчаніе: языкъ, этотъ контроль для общихъ выводовъ въ области доисторической археологіи, какъ будто подтверждаетъ заключенія проф. Антоновича. Въ то время, какъ въ языкахъ Славянъ и Литовцевъ есть общій терминъ для желѣза: *желѣзо* — *gelezis*, для мѣди слова отдѣльныя и оба темнаго происхожденія: *мѣдь* — *varys*. Но вмѣстѣ съ этимъ самый терминъ *желѣзо* — *gelezis* одного происхожденія съ названіемъ для мѣди въ греческомъ — *χαλκός*, т.-е., повидимому, для славянскаго и литовскаго племени не существовало самостоятельной эпохи мѣдной или бронзовой, и слово, оказавшееся лишнимъ, получило новое значеніе — желѣза. *N.*

135. **Анучинъ Дм.** Археологическое значеніе „Мономаховой шапки“ по мнѣнію Н. П. Кондакова. (Арх. Изв. Зам. 1897 стр. 163).

Prof. Kondakov má Monomachovu čapku za jednu z nejzajímavějších památek staroruské práce z doby knížecí a dokazuje, že je původu byzantského ze století XI.—XII. ale nepracované v Cařihradě, nýbrž někde v Malé Asii, nebo na Kavkaze, Chersonesu. — Proti tomu Anučin vyslovuje zde řadu pochybností, zejména pokud se týká původu a datování. „Нельзя все таки признать чтобы мнѣніе г. Кондакова окончательно разрѣшало вопросъ и устраняло возможныя сомнѣнія.“ *N.*

136. **Витковскій Е. К.** Отчетъ объ раскопкѣ кургана Франтыха. (Труды VIII. арх. съѣзда. Т. III. стр. 326). Москва 1897. Kurhan u Stanislavky nedaleko Fastova.

137. **Браиденбургъ Н. Е.** Къ вопросу о каменныхъ бабахъ. (Труды VIII. арх. съѣзда 1890 г. Т. III. стр. 13. Москва 1897). Autor na základě výkopů kurhanů rázu skythského v újezdě Mariupolském u říčky Karatyše přítoka Berdy, kde nalezeny dvě kamenné baby, obrací zření na pravděpodobnost skythského původu těchto pomníků, jež se obyčejně přičítají kmenům turkotatarským a kladou do doby mnohem pozdější. *N.*

138. **Бѣляшевскій Ник.** Слѣды пребыванія первобытнаго человѣка на берегахъ р. Днѣпра вблизи г. Кіева. (Труды VIII. арх. съѣзда 1890 г. Т. III. стр. 19. Москва. 1897.

На средней береговой террасѣ Днѣпра отчасти же и на нижней луговой въ разныхъ мѣстахъ расположены песчаные бугры. На этихъ буграхъ встрѣчаются различные остатки указывающіе на то, что въ доистор. время здѣсь обиталъ человѣкъ. Авторъ остановиться подольше на стоянкахъ у с. Никольской Слободки между м. Трипольемъ и с. Злодіевкой. Объ остальныхъ зказалъ только по нѣскольку словъ. — Сравнивая всѣ стоянкы констатируетъ сходство ихъ, которое выражаетъся 1. въ одинаковомъ мѣстоположеніи, 2. въ тожествѣ находимыхъ предметовъ изъ камня и глины. *N.*

139. **Ганченко Сергѣй.** Городище и могильники р. Корчеватый, житомир. уѣзда. (Труды IX. арх. съѣзда Т. II. 89. Москва 1897. 1. Географическій очеркъ и топографія мѣстности. 2. Преданія и сказанія о городищахъ и курганахъ 3. Внѣшнее описаніе городища и кургановъ. 4. Дневникъ раскопокъ. 5. Основная мысль происхожденія городища и кургановъ. (Насыпаны племенемъ одной культуры). 6. Похоронный тыпъ и погребальные обряды. 7. Человѣкъ эпохи древнихъ насыпей и поселка по р. Корчеватый. (Изъ 7 череповъ 43% долихоцефаловъ, 29% субдолих. и 14% мезатицефаловъ и брахицефаловъ). Курганы насыпаны Славянами около VII—IX вв. *N.*

140. **Городцевъ В. А.** Жилища неолит. эпохи въ долинѣ р. Оки, въ связи съ открытіями въ окресностяхъ с Дубровичъ, Рязанской губ. (Труды VIII. арх. съѣзда Т. III. стр. 161). Москва 1897.

141. **Городцевъ В. А.** Слѣды неолитическихъ стоянокъ въ окрестностяхъ Нижнаго Новгорода. (Арх. Изв. и Замѣтки 1897 стр. 68—71). Осмотръ дюнъ близь Георгіевской башни нижегородскаго кремля, близь села Николы бора и деревни Молитовки привели автора замѣтки къ выводу, что здѣсь находилась стоянка неолитическаго періода; найдены ясные слѣды такого поселенія въ видѣ слоя изъ остатковъ сгорѣвшихъ растеній, костей птицъ и рыбъ, каменныхъ орудій; найдена плита, служившая для полировки каменныхъ орудій. По характеру эти остатки поселенія неолитическаго періода вполнѣ совпадаютъ съ найденными имъ подобными же остатками въ Тульской и Рязанской губ. по берегамъ Оки.

Nĕžín. *M. Speranskij.*

142. **Городцевъ В. А.** Столбы, встрѣченные на площади Борковскаго могильника. (Арх. Изв. и Замѣтки. 1897. стр. 390—402). Рефератъ г. Селиванова „О раскопкахъ Борковскаго могильника“ (близь Рязани), изд. въ Трудахъ IX. Археол. Съѣзда (I, 81) возбудилъ большія пренія: г. Селивановъ считалъ характерной особенностью могильника найденныя въ немъ небольшіе столбы; г. Иловайскій счелъ столбы признакомъ ритуала погребенія и при-

надлежностью погребенія славянскаго (точнѣе Вятичей); г. Завитневичъ, находя также ихъ частью погребенія, считалъ ихъ признакомъ финнскаго ритуала; Черепнинъ, не рѣшаясь относить могильника точно къ славянской или финской народности, признавалъ однако столбы принадлежностью погребенія. Городцевъ, произведя детальное изслѣдованіе, приходитъ къ слѣдующему выводу: столбы не стоятъ въ связи съ поселкомъ X—XI в. въ Боркахъ, отношенія къ погребенію не имѣютъ, а принадлежатъ частью къ желѣзнодорожнымъ сооруженіямъ 1874 года, частью къ остаткамъ а монастыра прошлаго столѣтія.

Nežin. *M. Speranskij.*

143. **Эварницкій Д. И.** Курганы у рѣки Орели Екатеринославской губ. (Труды VIII. арх. съѣзда Т. III. стр. 328). Москва 1897. Typické kurhany doby neolithické. Jsou hlavně dvojího druhu: jednoetažné s pohřby a dvouetažné s pohřbem a se spálením. U koster nalezeny kamenné nástroje a zbraně, kostěnné předměty, nádoby a kusy červené hlíny.

144. **Флери Л. графъ.** О неолитической стоянкѣ въ Кемпѣ. (Труды IX. арх. съѣзда. Т. II. Проток. стр. 54). Москва 1897. Мѣстность стоянки — пограничіе Гроденской губ. въ разстояній 1 км. отъ сліянія Нарева и Бобра. Въ обилій найдены былы кременныя орудія и лишъ незначительное количество бронзовыхъ украшеній. *N.*

145. **Флери графъ.** О ятвяжскихъ кладбищахъ. (Труды IX. арх. съѣзда. Т. II. Прот. 99). Москва 1897. Референтъ познакомилъ съ особымъ типомъ кладбищъ — съ перегородками, встрѣчающимися на пространствѣ между р. Наревомъ и г. Данцигомъ. Кладбище съ перегородками — это холмъ, усѣянный могилами, которыя обозначены находящимися на поверхности земли кругами и перегородками. Добытые изъ могилъ черепа мужскіе — длинноголовые, женскіе — короткоголовые, что даетъ поводъ референту сдѣлать предположеніе о похищеніи женщинъ у народа другого племенного типа. Референтъ думаетъ, что гробницы эти принадлежатъ Ятвягамъ, что онъ доказывалъ свидѣтельствомъ писменныхъ источниковъ.

146 **Линниченко И. А.** О городѣ Глинскѣ и его древностяхъ. (Труды IX. арх. съѣзда Т. II. Прот. 119). М. 1897. Референтъ съ особеннымъ вниманіемъ остановился на характеристикѣ расположенныхъ около Глинска (Полтавской губ.) кургановъ, ближе всего подходящихъ по типу къ группѣ суджанскихъ кургановъ, раскопанныхъ проф. Самоквасовымъ. По находкамъ въ этихъ курганахъ референтъ считаетъ возможнымъ сдѣлать предположеніе, что они принадлежатъ не Славянамъ, а какому-то кочевому племени, быть можетъ Половцамъ. Возражая на такое заключеніе, А. А. Спицынъ утверждалъ, что предметы, указанные докладчикомъ, встрѣчены въ курганахъ несомнѣнно славянскихъ.

147. **Люба-Радзиминскій С. В.** Памятники каменнаго вѣка части западной Волыни. (Труды IX. арх. съѣзда Т. II. 79). М. 1897.

Острожскій уѣздъ Волынской губ. чрезвычайно изобилуетъ интереснымъ матеріаломъ каменнаго періода, въ особенности типемъ кремневыхъ кривыхъ ножей. Всѣ раскопанные курганы въ этой мѣстности принадлежатъ къ каменному періоду, къ которому по аналогіи слѣдуетъ отчести и всѣ курганы между р. Горынью и Виліею. Этотъ уголокъ древней Волыни былъ въ доистор. время густо населеннымъ отъ долихоцефаловъ. *N.*

148. **Пантусовъ И.** Древности Средней Азій. Учен. зап. Казань 1897. кн. V—VI p. 101—108.

149. **Покровскій Ѳ. В.** Къ изслѣдованію кургановъ и городищъ на восточной окраинѣ современной Литвы. (Труды IX. арх. съѣзда Т. II. 138). Москва 1897. I—II. Описаніе кургановъ Тверечскихъ, и Лынтупскихъ. „Въ виду такихъ чертъ сходства не вполнѣ произвольно будетъ предположеніе о принадлежности тверечскихъ кургановъ тому же народу который оставилъ богинскіе, опсовскіе и т. п. курганы, именно Литовцамъ X—XIII. вѣка.“ — „Во всякомъ случае детальное различіе не можетъ препятствовать причисленію лынтупскихъ кургановъ къ одинаковому съ плятеровскими погребальному типу. Можно ихъ считать литовскими X—XIII в. — III. Свенцанскій курганный районъ (курганы здѣсъ весма вѣроятно могутъ быть истолкованы въ качествѣ погребеній, принадлежащихъ Литовцамъ) — IV. Богуцишкскій пиликальнисъ (городище). — V. Офяришкскій пиликальнисъ. *N.*

150. **Путятинъ П. А. князь.** Къ вопросу о дѣленіяхъ предметовъ каменнаго вѣка въ Россіи. (Труды IX. арх. съѣзда. Т. II. Прот. 55). Москва 1897. Въ виду разнообразія физическихъ условій отдѣльныхъ мѣстностей Россіи, все пространство нашего отечества можно было бы подраздѣлить на четыре пояса: 1. поясъ полярный съ населеніемъ, не восходящимъ къ очень давнему времени; 2. поясъ сѣверныхъ лѣсовъ съ нѣкоторыми характерными кремневыми орудіями (рѣзаки) и многочисленными образцами керамическаго дѣла; 3. поясъ центральный, гдѣ установлено присутствіе человѣка вмѣстѣ съ мамонтомъ, т.-е. находимы были орудія палеолитической эпохи; 4. степной поясъ, гдѣ несомнѣнно установлено присутствіе мамонта.

151. **Reinecke P.** Über einige Beziehungen der Alterthümer Chinas zu denen des skythisch-sibirischen Völkerkreises. Zeit. f. Ethnol. 1897 p. 141—163.

Práce velmi zajímavá. Autor ukazuje na shody ve formě a výzdobě některých čínských předmětů se skythskými nálezy. Tak je shledává v okrouhlých zrcadlech, ve formě kovových řehtaček, ve formě nožů a dýk, i různých ozdobách.

Shody tyto vysvětluje Reinecke tím, že v Číně jako v Sibiři náležely typy tyto jedině tam vyvinuté kultuře bronzové, rozdílné od evropské

a té, jež se vyvinula v předních zemích Asie. Vedle toho dlužno však i připustiti direktní přenášení některých čistě čínských forem k národům sibiřským (týká se ku př. zrcadel a kotlíků). Starý obchod Číny se Sibiří jest ostatně i jinak prokázán.

Jinak zase dlužno připustit, že na tyto čínské formy v Sibiři měla velký vliv výzdoba řecká. Ornamentika skythských věcí ruských vyvinula se hlavně na řeckém základě. Vlivy starořecké šly ostatně až do Číny.

N.

152. **Романовъ Р.** По поводу вопроса N. 18 (Труды VIII. арх. съѣзда Т. III. стр. 321). Москва 1897. K řešení VIII. sjezdu předložena byla i otázka: отъ какого народа переняли обитатели береговъ западной Двины обычай ставить на срединѣ рѣки камни съ надписями и какое значеніе имѣли Двинскіе камни? — Romanov ukázav na některé nesprávnosti v této otázce, rozděluje zmíněné kameny na 3 druhy; náležejí vesměs dobám pozdějším.

153. **Сизовъ В. И.** Дьяково городище близъ Москвы. (Труды IX. арх. съѣзда. Т. II. 256). Москва 1897. Ďakovo gorodišče nachází se asi 7—8 verst na jih od Moskvy po toku řeky Moskvy, a bylo již několikráte zkoumáno ruskými archaeology (Samokvasovem, Filimonovem) nejvíce ale na podzim r. 1889 a r. 1890 Sizovem. Val ukázal se býti složen z čisté hlíny, nalézající se na povrchu chlumu. V půdě hradiště nalezeny 2 kulturní vrstvy od sebe časově rozdílné. Střepy z nižší vrstvy jsou hrubě, primitivně ornamentované — z hoření rozmanitější, a mezi nimi i slovanská vlnice. Z artefaktů nalezeno mnoho nástrojů z kosti zhotovených, tvořících význačný ráz kultury tohoto místa, a spojujících jej s podobnými shodnými nálezy v Rusku. Zejména zajímavo je srovnání se starožitnostmi nalezenými Spicynem v hradištích gub. vjatské. Na podobné analogie ukazuje i keramika i věci bronzové. Vše ukazuje hojné svazy se starým finským obyvatelstvem gub. vladimirské, rjazaňské a tambovské. Proto Sizov původ hradiště přičítá Finům. Povstalo už v době železné a trvalo až do IX—X stol., a jeví se dle Sizova nejzápadnějším představitelem dřevní finské kultury severovýchodního Ruska.

N.

154. **Сизовъ Вл. И.** Древный желѣзный топорикъ изъ коллекцій Историческаго Музея. (Арх. Изв. Зам. 1897. p. 145.)

Do sbírek historického musea dostala se darem od velkoknížete Sergěje Alexandroviče železná sekera krásné práce, pocházející z neznámého blíže nálezu z okolí Nižního Novgorodu. Sekera tato neměla účelu válečného, jak vysvítá z lehké formy a vzácného okrášlení, spíše byla odznakem. Plochy sekyrky pokryty jsou vrstvou stříbrné půdy, v níž provedeny taušírovanou technikou kresby ve zlatě s černými konturami. Jak forma, tak výzdoba má své analogie na východě i na západě. Sizov má jej za ruskou práci ze XII.—XIII. století, určenou pro ruce knížecí. *N.*

155. **Скадовскій Г. Л.** Бѣлозерское городище Херсон. края и сосѣднія городища и курганы между низовьемъ р. Ингульца и началомъ Днѣпровскаго лимана. (Труды

VIII. арх. съѣзда 1890 г. Т. III. стр. 75). Москва 1897. Obšírný a podrobný popis nálezů na území Herodotových Kallipidů.

156. **Слуцкій С. С.** Къ вопросу о каменныхъ бабахъ. (Труды IX. арх. съѣзда Т. II. Прот. 99) М. 1897. Указавъ, что при опредѣленіи происхожденія кам. бабъ необходимо отличать въ нихъ различные типы, г. С. намѣчаетъ слѣдующіе четыре типа. 1. Типъ, преобладающій на югѣ Россіи, который характеризуется такъ: отдѣлка со всѣхъ сторонъ, помочи на мужскихъ бабахъ, полныя статуи держатъ обѣими руками подъ животомъ сосудъ въ родѣ стакана; у мужчинъ три косы, есть усы, но бороды нѣтъ; на головѣ шапка полушаромъ; у женщинъ остроконечная широкополая шляпа, на спинѣ платокъ; встрѣчаются богатые кафтаны; щиколотки весьма тонкія, а бедра очень толстыя. Это — надгробныя статуи половецкія, какъ слѣдуетъ заключить изъ прямого свидѣтельства Рубруквиса и изъ предѣловъ географическаго распространенія ихъ; съ этимъ опредѣленіемъ согласенъ и фактъ преобладанія женскихъ статуй надъ мужскими: историческія свидѣтельства указываютъ, какое множество половецкихъ князей гибло не дома, а на войнѣ. 2. Типъ, по преимуществу сибирскій (Алтай и Киргизская степь) и весьма рѣдкій въ Европейской Россіи; его характерныя черты: полурельефъ (изображеніе только спереди, а сзади и съ боковъ — плоскій камень); одна рука у груди, держитъ рогъ, другая лежитъ ниже, часто придерживая у пояса кинжалъ. О сибирскихъ бабахъ смотри любопытныя этнографическія свѣдѣнія въ докладѣ А. А. Ивановскаго на Московскомъ Съѣздѣ. 3. Полурельефныя плиты съ рельефнымъ изображеніемъ человѣка, который окруженъ бываетъ другими изображеніями. 4. Осетинскій христіанскій истуканъ (Матер. по Археол. Кавказа, т. III).

157. **Спицынъ А. А.** Общій обзоръ восточно-славянскихъ курганныхъ древностей. (Труды IX. арх. съѣзда Т. II. Прот. 114). М. 1897. На основаніи новыхъ данныхъ и матеріала, уже извѣстнаго въ археологической литературѣ, сдѣлана характеристика древностей, находимыхъ въ каменныхъ могилахъ Западнаго края и въ курганахъ Древлянъ, Дреговичей, Кривичей, Полочанъ, новгородскихъ Славянъ, Вятичей, Радимичей и Сѣверянъ.

(Ср. замѣтки Сизова, Антоновича, Бѣляшевскаго и иныхъ).

N.

158. **Татуръ Г. Х.** О курганахъ Минской губерніи. (Труды IX арх. съѣзда. Т. II. Прот. 115). М. 1897. Докладчикъ раздѣлилъ курганы на слѣд. разряды: 1. Памятные. 2. Военные. 3. Гробовые. 4. Сторожевые. 5. Путевые. 6. Валики, и ограничиваясъ обозрѣніемъ кургановъ съ погребеніемъ (кург. съ трупосожженіемъ въ губерніи мало) описалъ подробно устройство такихъ кургановъ. Часть ихъ должно относить къ бронзовому вѣку. (В. Завитневичъ і В. Антоновичъ отрицали эту принадлежность къ бронз. вѣку и указывали на вѣкъ желѣзный). *N.*

159. **Житынскій Л. К.** Языческіе кладбище въ селѣ Б. Рыкань, Дубенскаго уѣзда. (Труды IX. съѣзда. Т. II. Прот. 70). Москва 1897. Pohřebiště u Velkých Rykań (Большія Рыкани) užívalo se asi po 2—3 století. Mohyl je kolem na 800. V nich po kostře na znaku ležící, častěji obložené březovými prkny. V západní starší části pohřebiště byly u koster jen hrnečky, v jižní a východní i jiné milodary, hlavně šperky v hrobech ženských (bronzové a stříbrné), mezi nimi i medaillon s obrazem Bohorodičky. Spadá tedy toto slovanské pohřebiště koncem svým už do doby, v níž Volyň byla křesťanskou. Stopy po spalování mrtvol Žitynskij nenašel. *N.*

160. **Кондаковъ Н.** Русскіе клады. Изслѣдов. древностей велико-княжескаго періода. СПб. 1896. Т. I. съ 10 табл. и 122 рис.

Трудъ проф. Кондакова „Русскіе клады", розкошно изданный въ 1896 году Императорской Археологической Коммиссіей, по справедливости можно считатъ найболѣе крупнымъ явленіемъ въ русской археологической литературѣ за послѣдніе годы. Если бы почтенный авторъ издалъ только до извѣстной степени систематически разположенный археологическій матеріалъ русскихъ кладовъ хранящихся въ различныхъ музеяхъ и частныхъ коллекціяхъ, то и тогда его трудъ представлялъ бы уже научную заслугу, потому что сосредоточивая въ одномъ изданіи разбросанный богатый археологическій матеріалъ, такой трудъ несомѣнно возбудилъ бы интересъ къ этимъ кладамъ и содѣйствовалъ бы къ ихъ изученію.

Научная обработка этого обширнаго матеріала такимъ знатокомъ Византіи и Востока, какъ г. Кондаковъ, придаетъ труду капитальную научную цѣнность. На каждой страницѣ этого труда чуствуется большая эрудиція автора и его близкое знакомство съ археологическими и художественными памятниками хранящимися въ разныхъ музеяхъ Европы.

Въ первой же главѣ своего сочиненія авторъ развиваетъ свой взглядъ на важное научное значеніе, избранной имъ темы. Такъ на стр. 2. онъ говоритъ „Клады Россіи образуютъ какъ бы продолженіе курганныхъ древностей, точнѣе говоря, являются со времени распространенія христіанства и исчезновенія языческихъ погребальныхъ обычаевъ, оставившихъ намъ курганы — единственными (впредь до изслѣдованія христіанскихъ могильниковъ) вещественными древностями, мѣстами уже въ эпоху XI. ст., мѣстами для XII. и XIII. вѣковъ." Изученіе памятниковъ этой эпохи по мнѣнію автора указываетъ на то, что эпоху кургановъ и кладовъ нельзя считать примитивной стадіей культурной жизни древней Руси: если въ то время не было фабрикъ и заводовъ, то было много мастерскихъ связанныхъ съ земледѣльческимъ бытомъ русскаго народа. Весьма справедливо авторъ думаетъ, что мнѣнія о дикости и темнотѣ этой эпохы сложились подъ вліяніемъ начальной русской лѣтописи въ которой лѣтописецъ — монахъ съ своей исключительно христіанской точки зрѣнія представилъ бытъ русскихъ язычниковъ въ темныхъ краскахъ.

Русскіе клады какъ предметы украшенія высшихъ классовъ, стало-быть предметы болѣе или менѣе художественные, по мнѣнію

автора — требуютъ по самому существу своему, метода исторіи искуствъ въ данномъ случаѣ выдвигающаго на первый планъ анализъ историческаго развитія тѣхъ звѣриныхъ формъ, которыя съ Востока переселились въ Европу вмѣстѣ съ переселеніемъ самыхъ народовъ. Отъ этой эпохы переселенія народовъ зачинается и развитіе „звѣринаго стиля“ у народовъ восточной, сѣверной и западной Европы. Говоря о происхожденіи и развитіи звѣринаго стиля авторъ быть можетъ весьма строго относится къ мнѣніямъ скандинавскихъ ученыхъ о національномъ значеніи скандинавскаго плетенія и связаннаго съ этимъ плетеніемъ звѣринаго орнамента, отрицая его самостоятельное и художественное значеніе. Для изученія русскихъ кладовъ г. Кондаковъ считаетъ весьма важнымъ изученіе арабскаго стиля и въ осовенности византійскаго. Но кромѣ знакомства съ византійскимъ стилемъ авторъ считаетъ необходимымъ для уясненія житейскаго значенія вещей русскихъ кладовъ знакомство съ одеждами и церемоніаломъ византійскаго двора. Такое отношеніе автора къ Византіи заставляетъ его искать обясненія многихъ формъ и орнаментовъ даже у народовъ, на культуру которыхъ живое воздѣйствіе Византіи можно считать весьма проблематическимъ и во всякомъ случаѣ должно предполагать на основаніи археолог. и этнограф. изслѣдованій, что еще до знакомства съ Византіей варвары эти любили украшать себя. Но несмотря на нѣкоторые вопросы могущіе возбудить сомнѣнія или требующіе еще больше детальнаго обсужденія, мы должны замѣтить, что авторъ дѣлая Византію центральнымъ очагомъ изобрѣтенія художественныхъ формъ и художественной техники открываетъ предъ читателемъ интересные и широкіе горизонты, требующіе пересмотря многихъ вопросовъ связаныхъ вообще съ культурой варварскихъ народовъ и въ особенности восточныхъ Славянъ. Авторъ даетъ новую почву для изученія и рѣшенія этихъ интересныхъ вопросовъ. Для примѣра укажемъ на значеніе любимыхъ въ Византіи украшеній жемчугомъ, преобратившимся у варваровъ въ металлическій горощатый орнаментъ.

Весьма цѣнныя въ научномъ отношеніи и весьма поучительныя страницы посвящаетъ авторъ описанію художественной техники, которой славилась искони Византія — техникѣ перегородчатой эмали (émail cloisonné), техникѣ сканнаго дѣла (скань) или филиграни. Давно извѣстный знатокъ византійской эмали г. Кондаковъ съ замѣчательной тонкостью подвергаетъ анализу фактуру, рисунокъ и краски этого рода памятниковъ и весьма основательно устанавливаетъ грань между издѣліями этого рода, изготовленными въ Византіи и русскими подражаніями или копіями, чѣмъ выясняетъ рѣшительно важный для русской археологіи вопросъ о необходимости существованія въ Кіевѣ, Суздалѣ, Рязани и другихъ мѣстахъ мѣстныхъ мастерскихъ, старавшихся въ драгоцѣнныхъ украшеніяхъ усвоить технику своихъ учителей византійцевъ. Вопросъ о существованіи русскихъ мастерскихъ серебрянаго дѣла былъ затронутъ еще прежде покойнымъ гр. Уваровымъ въ его статьи о Суздальскомъ ошеечкѣ или ожерелкѣ, но г. Кондаковъ даетъ

этому вопросу широкую и рѣшительную постановку. Трактуя весьма подробно о сканныхъ работахъ г. Кондаковъ различаетъ три рода скани и изъ нихъ выдѣляетъ по особой трудности и тонкости техники — ленточную скань. Вопросъ о ленточной скани приводитъ автора къ весьма пространному описанію и изученію знаменитой такъ называемой — „шапки Мономаха", представляющей превосходный образецъ этого рода техники. Весьма естественно, что г. Кондаковъ относитъ эту шапку къ издѣліямъ византійскимъ, при чемъ мѣстомъ изготовленія считаетъ однако Кавказъ и орнаментъ шапки признаетъ восточнымъ или арабскимъ. Что касается ея первоначальнаго назначенія, то онъ видитъ въ ней парадный кесарскій шлемъ, имѣющій только форму шапки.

Однако намъ кажется все-таки страннымъ видѣть въ этой шапкѣ шлемъ, хотя бы и парадный. Съ другой стороны нельзя не замѣтить, что въ этой шапкѣ, предназначеной украшать голову какого-нибудь христіанскаго князя, поражаетъ отсутсвіе какихъ либо символическихъ или лицевыхъ изображеній, свойственныхъ какъ назначенію шапки, такъ и византійскому искусству, а весь ея художественный интересъ сосредоточивается главнымъ образомъ на монотонномъ орнаментѣ, поражающемъ глазъ тонкостью своей техники, но вмѣстѣ съ тѣмъ и утомительномъ мелкостью своего узора. Мы не будемъ входить въ подробности обсужденія этого вопроса въ виду тѣхъ обстоятельствъ, что покойнымъ археологомъ Филимоновымъ былъ прочитанъ рефератъ о шапкѣ Мономаха въ одномъ изъ засѣданій Общества исторіи и древностей (при Московскомъ Университетѣ) и что этотъ рефератъ въ недалекомъ будущемъ будетъ изданъ въ свѣтъ, какъ посмертное изданіе, со всѣми рисунками и подробнымъ обсужденіемъ этого вопроса, которымъ недавно умершій археологъ занимался много лѣтъ.

Изложивши въ Iй главѣ свои основные взгляды на методъ и характеръ изученія русскихъ кладовъ авторъ во IIй главѣ переходитъ къ описанію кладовъ, найденныхъ въ Рязани, Кіевѣ, Черниговѣ, Черкасахъ и нѣкоторыхъ другихъ мѣстностяхъ Южной Россіи, располагая матеріалъ въ хронологическомъ порядкѣ, соотвѣтственно времени находки кладовъ: такъ первое мѣсто занимаетъ рязанскій кладъ, найденный въ 1822 году, а послѣднее мѣсто принадлежитъ кладу изъ окресностей Черкасъ, найденному въ 1892—93 годахъ. Въ этой главѣ при описаніи формъ и техники предметовъ эрудиція автора развертывается весьма широко: авторъ старается разъяснить генезисъ всякой формы и провести предъ читателемъ ея эволюціи, для чего и совершаетъ экскурсіи или въ область искусства древняго Востока, или въ различные музеи. Повсюду авторъ чувствуется хозяиномъ своего матеріала. Изученіе кладовъ, кромѣ текста, облегчается для читателя превосходно выполненными хромолитографическими изображеніями самыхъ вещей. Пользуясь этими прекрасными изображеніями, мы можемъ замѣтить, что на золотыхъ бляхахъ цѣпи клада Кіево-Михайловскаго монастыря изображены эмалью не „голуби", какъ думаетъ авторъ, а фазаны, въ чемъ

убѣждаетъ насъ нетолько складъ всего туловища, несходный съ голубинымъ, но и высоко поднятый хвостъ, свойственный фазану. Аналогію такого рода изображенію мы находимъ въ изображеніи птицы на древнемъ коврѣ съ Кавказа (истор. музей).

Въ третьей (послѣдней) главѣ авторъ выступаетъ съ художественно-историческимъ разборомъ древнихъ русскихъ нарядовъ и украшеній, найденныхъ въ кладахъ и относящихся вообще къ русскому быту въ до-монгольскій періодъ. Разборъ свой авторъ начинаетъ съ описанія прекрасной золотой діадимы, состоящей изъ отдѣльныхъ кіотцевъ или створокъ съ изображеніями святыхъ. Діадима принадлежитъ къ кладу, найденному въ Кіевѣ въ 1889 году.

Относя этотъ головной уборъ къ женскимъ великокняжескимъ уборамъ, авторъ входитъ въ подробности техники, происхожденія и разновидностей этого предмета, привлекая для поясненій женскіе головные уборы, даже изъ Люцин. могильника, даже не имѣющаго близкаго отношенія къ славянству. Особенное вниманіе посвящаетъ уважаемый авторъ вопросу о значеніи бармъ и ихъ происхожденіи. Для уясненія генезиса этого рода украшеній древне-русскихъ одеждъ авторъ дѣлаетъ экскурсы въ древній Востокъ, даже въ Палестину; онъ привлекаетъ также на помощь и филологическія разъясненія термина. Вообще вопросъ является здѣсь чрезвычайно сложнымъ, но врядъ-ли его можно считать рѣшеннымъ. Особенной опредѣленностью и живымъ интересомъ отличаются у автора описанія типовъ серегъ, происхожденія ихъ формъ и ихъ техники, при чемъ авторомъ представляется богатый матеріалъ для аналогій, что вообще придаетъ изложенному авторомъ вопросу особую научную цѣнность.

Оканчивая свою задачу только краткимъ изложеніемъ обширнаго и весьма цѣннаго научнаго труда уважаемаго автора, мы должны замѣтить, что далеко не могли исчерпать всего богатства содержанія этой книги, всѣхъ, иногда мимоходомъ сказанныхъ весьма мѣткихъ замѣчаній. Въ этомъ трудѣ, даже тѣ взгляды автора, которые могутъ возбудить сомнѣнія, уже важны въ томъ отношеніи, что вызванныя сомнѣнія не могутъ быть выражены голословно, а требуютъ серьезной провѣрки и серьезной работы.

Стройность и строгость научнаго метода, безъ сомнѣнія, дадутъ извѣстный тонъ и будущимъ изслѣдованіямъ подобнаго матеріала, относящагося впрочемъ преимущественно къ быту высшихъ классовъ древне-русскаго общества.

Мы не сомнѣваемся, что предположенный по выпуску въ свѣтъ второй томъ „Русскихъ кладовъ“ будетъ отличаться такими же научными достоинствами, какъ и первый томъ, съ которымъ мы старались познакомить нашихъ читателей.

Москва. *В. И. Сизовъ.*

161. **Montelius O. Dr.** Zur Chronologie der älteren nord. Bronzezeit. Vortrag geh. im XXVIII. Vers. d. d. anthr. Ges. in Lübeck. (Corresp. Blatt 1897 p. 126.) „Als Resultate meiner Untersuchungen habe ich gefunden, dass die Bronze schon im Anfang des 2. Jahrtausends v. Chr

hier im Norden bekannt war. Das erste Kupfer kam wahrscheinlich schon vor dem Ende des 3. Jahrtausends nach dem Norden."

162. **Almgren Oscar.** Studien über nordeuropaeische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte. Mit Berücksichtigung der provincialrömischen und südrussischen Formen. Akadem. Diss. I. Text. (XIII. + 243 p.) II. Tafeln (248 Fig. auf 11 Tafeln). Stockholm. 1897. 8⁰.

Spisovatel pojednává o sponkách krajů severně od Dunaje položených. Rozeznává 8 typů a pojednává podobně zejména o vlivu stilu římského-provincialního na tyto končiny. Dobu vlivu toho dělí na dvé: starší a mladší dobu. Starší je vyznačena pomalou proměnou starších typů latènských a čistě římským importem, mladší novým od jihovýchodu přišlým rázem. Polemisuje zde mezi jiným proti Tischlerovu tvrzení, dle něhož byly všechny sponky této doby zde na severu nalézané importovány. Za to v souhlase s Tischlerem a Hostmannem soudí, že před dobou Marka Aurelia nepřicházely římské mince v hojnější míře obchodem na sever Evropy; to počlo teprve po válkách markomannských. Proto má velké nálezy mincí od doby Trajanovy do Aureliovy nejspíše za části kořistí válečných, s nimiž přicházely také nové tvary sponek, jejichž východisko hledá spis. v jižním Rusku, u Gothů. Tu počala mladší doba římská. Nejlepší jméno bylo by proto „gothická". — Dle referátu M. Hoernesa. (Mitth. wiener anthr. Ges. 1897 p. 242.) *N.*

163. **Hackman A.** Om likbränning i båtar under den yngre järnåldern i Finland. (Leichenverbrennung in Booten während des jüngeren Eisenalters.) Finskt Museum 1897 p. 66, 81.

Der Verf. macht auf die zahlreichen Nietnägel und zusammen mit diesen gefundenen gebrannten Knochen aufmerksam. Dies ist besonders der Fall in West-Finnland und Österbotten. Nach des Verf. Ansicht haben diese Nägel zu Booten, in welchen die Todten begraben worden sind, gehört. Der merkwürdigste Fund mit Resten eines verbrannten Schiffes ist in Öfverby im Kirchspiel Bjerno gemacht worden. Der Fund ist aus einem zerstörten Grabhügel aus dem 7ten Jahrd. Ungebrannte Booten mit Nietnägeln sind aus den finnischen Gräbern der Heidenzeit nicht gefunden worden. Die in Karelen noch vor 30 Jahren hie und da vorhanden gewesene Sitte die Todten in Kähnen zu begraben ist ein Überbleibsel aus der heidnischen Zeit. Diesen Gebrauch haben die Finnen wahrscheinlich von den Skandinaviern herübergenommen.

Helsingfors. *J. Mikkola.*

164. **Vedel E.** Efterskrift til Bornholms Oltidsminder og Oldsager. VIII. + 166 p. mit 1 Farbentafel und 111 Textbildern. Kopenhagen. G. E. Gad) 1897.

Für die Beurtheilung der ähnlichen Funde in Russland ist hier besonders interessant das Capitel über das II. Eisenalter Bornholms. M. Hoernes theilt darüber in den Mitth. anthr. Ges. in Wien 1897 p. 239 folgenden Inhalt: Das zweite Eisenalter umfasst die Zeit von der Mitte des ersten Jahrtausends nach Christo bis zur Mitte des eilften

Jahrhunderts, d. i. bis zur Unterdrückung des Heidenthums auf Bornholm. Man kennt jetzt auf der Insel ungefähr 500 Gräber aus dieser ganzen Periode, ausschliesslich Skeletgräber mit nordwärts gewendetem Kopfe. Nur am Anfang der Periode scheint noch vereinzelt Brandbestattung geübt worden zu sein.

Das Wahrzeichen einer neuen Stilepoche ist die Aufnahme der stilisirten Thierfigur als herrschendes Element der Decoration. Zuerst, um 500, kommen bescheidene, verhältnissmässig wenig verzerrte Thiergestalten südgermanischen Stils; dann erscheint, um 700, ein irländischer Stil mit seltsam verschlungenen Bändern und langgedehnten, schlangenförmig gewundenen Thiergestalten. Zuletzt herrscht der während des neunten Jahrhunderts in Frankreich ausgebildete karolingische Stil, dessen Thierfiguren und Thiertheile wieder kürzer gehalten, aber immer noch seltsam genug verdreht sind. Eine besondere Untersuchung hat Vedel den schalenförmigen Fibeln von Bornholm gewidmet. Ovale schalenförmige Fibeln bilden gegen das Ende der heidnischen Zeit eine durch ganz Skandinavien und alle von Skandinaviern besiedelten Länder hindurch sehr verbreiteten Typus. Die Stammform dieser Fibel hat sich in grösserer Zahl jedoch nur auf Bornholm erhalten. Sie zeigt (S. 87, Fig. 87 ff.) die schematisirte Darstellung eines Frosches oder ähnlichen Thieres, die sich auch bei sehr überladenen Exemplaren noch erkennen lässt. Dieses Thier wird mit der Zeit immer unkenntlicher, und zuletzt verwandelt es sich in ein stark gewölbtes, reichlich gebuckeltes und durchbrochenes ovales Ornament. Vedel glaubt, dass diese Froschfibel ursprünglich aus einer spätrömischen Armbrustfibel mit Thierkopf am Fussende hervorgegangen sei.

165. **Appelgren Hj.** De runda djurspännena i Finland. (Die runden Buckelfibeln mit Thierornamenten aus Finland. Finskt Museum 1897 p. 1—13. Ref Centralblatt 1897 p. 252.

Eine typologische Studie über diese Gruppe von durchbrochenen Buckelfibeln aus der späteren Eisenzeit Finnlands. Ältesten Typen werden in VII.—VIII., die jüngsten in das Ende des XI. Jahrh. gesetzt. Alleinige Heimat ist Finnland.

D. Práce týkající se různých oborů kultury staroslovanské.

1. **Łopaciński H.** Zabytki cywilizacji pierwotnej. Wisła 1897 p. 241. „Pod tym tytulem zamierżamy podawać drobne szczegóły, dopełnienia i uwagi do wychodzącego przekładu dzieła E. Tylora „Cywilizacja pierwotna.“

2. **Snitka J.** Cywilizacja starożytna i jej wpływ na rozwój pojęć o narodzie. (Rocz. Tow. przyj. nauk. Poznań 1897).

3. **Barański Dr. A.** Die vorgeschichtliche Zeit im Lichte der Hausthiercultur. Wien 1897. M. Perles XIX. 296 str. J. Bau-

douin de Courtenay praví ve svém referatu (Oesterr. Molkerei-Zeitung. Wien 1897. Nr. 5—7):

„In dem Buche des Herrn B. findet man schrecklich viel Dichtung, schrecklich wenig Wahrheit und noch weniger Sinn und logisches Denken. Nach meinem, gewiss gar nicht zutreffenden, Dafürhalten, ist dieses Buch vollkommen unkritisch, unwissenschaftlich und geradezu schädlich.

Der Werth des Buches von Herrn B. steht tief unter Null und muss als entschieden negativ bezeichnet werden. Ein solches literarisches Product kann höchstens als pathologisches Material zur Erforschung der chronischen psychopathia etymologica dienen."

4. **Vichman**. Suom vaski sanan vastineet permiläisissä kielissä. (V časopise Virittäjä. 1897 č. 2.) O výrazu pro „měď" v permských jazycích. Viz následující referat.

5. **Погодинъ А.** Послѣдніе труды въ области финскихъ древностей. (ЖМНП 1897 іюнъ p. 421.) Критика работъ Пазонена „Kielelisiä lisiä suomalaisten sivistyhistoriaan. Helsingissä 1896". (Лингвистическія добавленія къ финской культурной исторіи) и Вихмана „Suom vaski sanan vastineet permiläisissä kielissä. Журналъ Virittäjä 1897 No. 2. (О словѣ мѣдь въ пермскихъ языкахъ.) „Финская древность со своей загадочной Біарміею, со своими предполагаемыми сношеніями со скиѳами и пр. представляетъ такъ много важнаго и интереснаго, что слависту приходится ожидать разрѣшенія не одного вопроса славянскихъ древностей отъ финскихъ ученыхъ. Тѣмъ болѣе мы должны привѣтствовать недавно появившіяся изслѣдованія гг. Пазонена, знатока мордовскихъ нарѣчій и Вихмана изслѣдователя зырянъ. Сочиненіе перваго посвящено древнѣйшей исторій финскаго племени на основаніи языка, второй изслѣдуетъ слово „мѣдь" (vaski) въ пермскихъ языкахъ (вотяцкомъ и зырянскомъ). Первое является какъ бы новымъ пересмотромъ того вопроса, который лѣтъ за 25 тому назадъ поднималъ Альквистъ. Работа этого послѣдняго была въ свое время изложена Л. Н. Майковымъ (О древней культурѣ зап. финновъ по даннымъ ихъ языка СПб. 1877).

Г. Пазоненъ приводитъ нѣсколько общефинскихъ заимствованій изъ индоиранскихъ и литовскихъ языковъ, но съ другой стороны, онъ доказываетъ туземное происхоженіе нѣкоторыхъ словъ обыкновенно считавшихся заимствованіями . . . .

Таково содержаніе книжки г. Пазонена. Читатель видитъ изъ нашего изложенія, сколько новаго она вноситъ въ изученіе финскихъ древностей: цѣлый рядъ словъ, признававшихся заимствованными, г. Пазоненъ относитъ къ числу туземныхъ; другія слова оказываются заимствованіями изъ глубокой древности. Что касается этихъ послѣднихъ, то заимствованія происходили, повидимому, въ ту эпоху, когда общефины приходили въ сношенія съ одной стороны съ Литвой, съ другой — съ иранскими народами Къ такому выводу приводитъ насъ и статья г. Вихмана въ No. 2 журнала Virittäja за 1897 г. Именно, оказывается, что въ осетинскомъ языкѣ названія для серебра (awżeste, äwzist') взяты изъ финскихъ нарѣчій, спеціально

изъ пермской группы финскихъ языковъ (votj. azveś). Какъ извѣстно, скиѳы считаются нынѣ предками оссетинъ; такимъ образомъ мы приходимъ къ выводу о сношеніяхъ финовъ со скиѳами, которыя уже давно предполагались археологами (см. напр. Aspelin. De la civilisation préhistorique des peuples permiens, p. 9). Предположеніе г. Мункачи что фин. слово vaski вошло очень рано въ финноугорскій языкъ изъ индоиранской культуры (áyas, ayah) становится невѣроятнымъ." (Изъ рефер. А. Погодина).

6. **Tadra Ferdinand.** Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských. V Praze 1897. 436 str. Poctěno jubil. cenou král. české spol. nauk. (Srv. ref. J. Golla v Č. Čas. Hist. 1897. 109).

První kapitoly jednají i o dobách nejstarších, ač nevyčerpávají vše, co mohlo býti pověděno.

7. **Даттанъ А. В.** Историческій очеркъ развитія Приамурской торговли. Москва 1897.

8. **Прозоровскій Д.** О славяно-русском дохристіанскомъ счисленій времени. (Труды VIII. арх. съѣзда 1890 г. Т. III. стр. 200.) Москва 1897. Jakkoliv nemáme přímých svědectví o tom, jak staří Slované ruští před přijetím křesťanství počítali čas a doby roční, přece mnoho můžeme si skonstruovati z různých zpráv pozdějších a z analogií u jiných Slovanů. Vidíme pak, že čítali věky, gody, vremena, neděle, dni a pravděpodobně i hodiny. Vedle toho z doby pohanské udrželo se několik terminů svátků ročních. Autor podrobně probírá starý význam jednotlivých názvů.

9. **Kuhn E.** Bier. Kuhns Zeitschrift. XXXV. p. 313—314.

Užívání chmele ve výrobě piva vzniklo u vých. Finnů (a Tatarů), odtud teprv po stěhování národů i se jmenem chmele (vogul. gumlix atd., sl. chъmelь, střlat. humulus atd.) se šířilo na západ prostřednictvím Slovanů; od těchto převzali Germani též pojmenování chmeleného piva (něm. bier ze sl. *pivos pivo). Odkud pochází jméno nechmeleného piva (n. p. ags. ealo, lit. alus, sl. olъ), neznámo. *Z.*

10 **Городцевъ В. А.** Замѣтка о глиняномъ сосудѣ съ загадочными надписами. (Арх. Изв. и Замѣтки 1897. стр. 385—390, съ двумя рисунками). Сосудъ найденъ въ дюнѣ по р. Окѣ въ окрестностяхъ села Алеканова (Муроминской волости, Рязанской губ.) при погребеніи; на сосудѣ оказались знаки, весьма похожіе на руническіе. Изслѣдованная дюна („Могилки") показала, что здѣсь было населеніе съ значительной культурой: оно знало лошадь, корову, свинью, занималось земледѣліемъ, обработывало уже желѣзо и другіе металлы. Найденныя вмѣстѣ съ сосудомъ вещи сходны съ находками въ Борковской дюнѣ (близь Рязани), гдѣ найдены височныя кольца семилепестныя и куфическія монеты IX. и X. столѣтій. Всѣ эти вещи, особенно височныя семилепестныя кольца какъ показываетъ изслѣдованіе В. И. Сизова (см. Археолог. Изв. и Зам., III., 117), должны принадлежать славянской народности, жившей, какъ въ Боркахъ, так и въ „Могилкахъ" въ X. вѣкѣ. Въ болѣе древнемъ по типу погребеніи въ Боркахъ видны слѣды на

рода иного племени, можетъ быть финскаго, которое уступило мѣсто славянскому, которому и принадлежатъ упомянутыя височныя кольца. Подобныя же кольца найдены въ Могилкахъ, но въ болѣе примитивной, хотя уже и славянской формѣ, почти тождественной съ чешскими s-видными кольцами (см. Сизовъ, упом. статья). Такимъ образомъ, выходитъ, что глиняный сосудъ съ загадочными знаками принадлежитъ къ памятникамъ X.—XI. ст. славянской народности; по этому и знаки, на немъ расположенные въ строку, надо счесть буквами какой нибудь славянской надписи, но не кирилловской или глаголической, т. е. христіанской, а языческой. Г. Городцевъ сопоставилъ эти знаки (числомъ 14) съ руническими скандинавскими и съ родовыми клеймами, но изъ перваго сопоставленія не могъ истолковать надпись. Вопросъ оставленъ открытымъ.

Něžin. *M. Speranskij.*

11. **Леонтовичъ Ѳ. И.** Арійскія основы общественнаго быта древныхъ славянъ. Актовая рѣчь заслуженнаго проф. Ѳ. И. Л. (Варшав. Учив. Изв. 1897 VI. p. 1—72).

Rozdělení prakmene indoevropského jest výsledkem dějinného vývoje, jeho příslušníků, nikoli poměrů jejich ještě v dobách, kdy tvořívali jediný celek. Život indoevropského prakmene na základě t. zv. jazykozpytné archaeologie: lovení zvěře, pastýřství a kočovnictví, přechod z kočovnictví k pevné usedlosti; rolnictví, loupež. V době ještě kočovné prakmen indoevropský rozdělil se v část indolatinskou a irano-germano-slovanskou; později, pevným usazováním, které nedělo se dle původního rozdělení, rozštěpil se v skupinu řecko-italo-keltskou v jz. Evropy (usedlou velmi záhy, tak že vůči Slovanům lze ji zváti aboriginskou), slovansko-litevsko-germanskou (usedlou ze všech nejpozději) v záp. a vých. Evropy, a indo-iranskou. Život praslovanský (dle jazykových svědectví a písní, zvláště bylin) a jeho souvislost se společnými základy doby prakmenové: zařízení kmenové, rodinné, loupež a válečnictví, zbraň, právo, zřízení náboženské, poměry sociální, rodinné příbuzenství. *Z.*

12. **Marun Fr. L.** Arkeologički prilozi o religiji poganskich Hrvata. (Starohrvatska Prosvjeta. Knin 1897. p. 78, 141). I. Dva Bogočina u starohrvatskoj kninskoj županiji. *a*) O vrchu velkém Bogočinu unešickém, obklopeném valem a *b*) o Bogočinu prominském (Vilingradu) u řeky Krky. *c*) „Sevid“ u vsi Vačanima se starou mohylou, *d*) „Sutvid“ nad selem Živogoštěm, *e*) „Sutvid“ u vsi Tučepima. „Sve te gradjevine bila bi potreba sistematičnim izkopinama točnije proučiti i ne sumnjam, da bi nam izkopine to bolje potvrdile moje uvjerenje, kako na njima imamo čitavu evoluciju štovanja poganskoga Svantevida u onu kršćanskoga sv. Vita.“ *N.*

13. **Katona Lájos.** A magyar mythologia irodalma. (Ethnographia. Budapest 1897. VIII. p. 287. Literatura maďarské mythologie.

14. **Zmigrodzki M.** Über die Suastika. (Corresp. Blatt. 1897 p. 165.) Na základě knihy Th. Wilsona. The Suastika the earliest known symbol and its migrations.“ — Symbol tento objevuje se dosti hojně i na různých starých slovanských památkách.

15. **Rozwadowski Johannes.** Questiones grammaticae et etymologicae. Cracoviae. Sumptibus Academiae litterarum 1897. 46 str. v 8⁰. (Otisk z XXV. sv. Rozpraw krak. Ak. p. 387—434.) J. Zubatý v referátu v Listech filol. 1898 p. 238. upozorňuje mezi jiným na výklad o sl. vitъ asi „dominus“ v Svantovit, str. домовитъ „*οἰκοδεσπότης*“, v jménech Ziemovit, Dobravit, atd.

16. **Довнаръ Запольскій М. В.** Къ вопросу о Лелѣ. (Труды IX. арх. съѣзда. Т. II. Прот. 112.) Москва 1897. Въ настоящее время существованіе божества „Лель“ у Славянъ отрицается наукой на томъ основаніи, что имя этого божества встрѣчается только у хронистовъ, и притомъ извѣстіе Стрыйковскаго объ этомъ божествѣ передано въ такой формѣ, что само извѣстіе кажется оченъ сомнительнымъ. Въ текстахъ пѣсенъ этого имени до сихъ поръ не встрѣчали; но автору удалось найти одну пѣсню, въ самомъ текстѣ которой оно есть. А. И. Соболевскій замѣтилъ что эта пѣсня свадебная; но имя невѣсты и жениха въ пѣснѣ нѣтъ. По этому полагаетъ что „Лелеи“ пѣсни естъ сокращенное имя жениха (Фалелей?). *N.*

17. **Vaněk O. Fr. Dr.** Animismus se zvláštním zřetelem ku národům semitským. Ethnologická studie o původu a rozvoji náboženství. Praha 1898 str. 198.

Pilná a zajímavá tato studie přibírá k dokladům svým i parallely ze staré mythologie litevské a slovanské. Bylo by si přáti, aby autor ze svého stanoviska probral i vývoj starého náboženství slovanského samostatně.

18. **A. Léfevre.** Mythologie des Slaves et des Finnois (Cours d'ethnografie et de linguistique). Revue mensuelle de l'École d'Anthropologie. VII. année. 8⁰. Paris 1897.

Úkolem stati Lefèvrovy jest seznámiti čtenáře francouzské s podstatou a rázem mythologie slovanské a finské. Všimněme si části pojednávající o mythologii slovanské. Již předem sluší poznamenati, že Lefèvre založi, své výklady hlavně na mythologických pracích a studiích L. Légeral bohatá literatura slovanská, zejména novější, byla mu patrně neznáma. Celá stať má vůbec ráz pouhého referátu, který nejde do hloubky, nýbrž prostě se dotýká věcí nejpodstatnějších.

Spisovatel z počátku právem si stěžuje do nedostatku authentických zpráv o náboženských představách starých Slovanů a vykládá zároveň dějinné jejich osudy, které nebyly jim příznivy a nepodporovaly u nich vývoj pevného systemu náboženského. Při pramenech, z nichž možno vážiti zprávy o mythologii slovanské, spisovatel přeceňuje význam pohádek a písní prostonárodních, jak bývá dosud zvykem. Bytosti pohádkové jako jsou: Strygy, pták Ohnivák, Všeověd, Koščej a p. nelze klásti v pantheon slovanský. Také mnohé básnické personifikace v ruských bylinách, jmenovitě řek, sotva bude možno pojmouti v obor náboženských představ ruských. K pramenům nepověřeným patří dále rukopis Kralovédvorský, z něhož spisovatel uvádí doklady; zbytečně děje se také na počátku zmínka o Mater verborum jakožto zdroji mythologie slovanské, ač jest tam toliko jedna glossa mythologická pravá, totiž poludnice.

Stanovisko, s něhož autor na mythologii slovanskou pohlíží, jest zajisté správné; jak s důrazem již L. Léger vytkl, historické zprávy týkající se náboženství jednotlivých kmenů slovanských nesmí se generalisovati a vztahovati na Slovany všecky. Lefèvre řídě se touto zásadou a přihlížeje k historickým svědectvím, promlouvá takto nejdříve o ctění nejvyššího boha u Slovanův a o dualismu v mythologii slovanské vůbec, potom probírá náboženství ruského národa a Slovanů baltských, pokud o něm historické zprávy se zachovaly; mythologie ostatních kmenů slovanských jen příležitostně se dotýká, vynechávaje podstatné části jich náboženských představ. Rovněž tak kuse dotčeny jsou ty názory náboženské, v nichž právě všichni Slované se shodují, a dle nichž možno konstruovati obraz bájesloví starých Slovanů vůbec, jako je kult předkův a bůžků domácích, bůžků vodních, lesních a p. Podrobnější rozbor víry v tyto bytosti mnohem více by čtenářům francouzským prospěl než pouhé názvy mythických bytostí, o nichž kromě jména nic podstatného není známo, jako je Porevid, Rugevid, Luarasic (správně Svarožič) a p. Zároveň byl by tím autor důrazněji ukázal na shodu náboženských názorů Slovanů s názory ostatních národů kmene indoevropského, nač sám podstatnou váhu klade.

Jinak třeba uznati, že autor vede si při výkladech svých dosti střízlivě a kriticky; mnohé výmysly pozdějších spisovatelů, kteří naplnili Parnass slovanský výtvory své fantasie, opatrně pomíjí. V jednotlivostech bylo by ovšem leccos vytýkati; na př. výklady jeho o Svarogovi, Svarožiči a Daždbogu byly by zajisté správnější bývaly, kdyby byl užil studií Jagićových o témž předmětu. Podobně výklady o Kupalovi, Jarilovi, Ladě, Děvě zakládají se na názorech již zastaralých.

Praha. *H. Máchal.*

19. **Харузинъ Ник.** Къ вопросу о борбѣ Москов. правительства съ народными языческими обрядами и суевѣріями въ половинѣ XVII. вѣка. (Этн. Обозр. 1897. Nro. 32 p. 143.)

Zpráva na základě několika dokladů v moskevském archivu ministerstva spravedlnosti, pocházejících z počátku panování Alexěje Michailoviče. Jsou to různá církevní nařízení k zrušení lidových slavností a svátků.

20. **Азбукинъ М.** Очеркъ литературной борьбы представителей христіанства съ остатками язычества въ русскомъ народѣ. Русск. Фил. Вѣст. XXXV. p. 222—273, XXXVII. p. 229—273, XXXVIII. p. 322—337, XXXIX p. 246—277.

21. **Siecke Ernst.** Die Urreligion der Indogermanen. Vortrag geh. im Verein für Volkskunde. Berlin (Mayer und Müller) 1897 38 S. — Mk. 0,80.

Rec. Justi. Berl. phil. Woch. 1897. S. 1201. Deut. Liter. VII. S. 268. — Zeit. d. Vereins f. Volkskunde VII. p. 219. — E. H. Meyer, Anz. IX. 14—15.

22. **Piekosiński Franc. Dr.** Ludność wieśniacza w Polsce w dobie Piastowskiej. (Stran 151). Kraków 1896. (osobne

odbicie z I. tomu „Studyów, rozpraw i materyałów z dziedziny historyi polskiej i prawa polskiego").

Najnowszy kierunek dziejopisarski, rozwijający się w całej Europie na tle ulepszonej metody badań i wydawnictw historycznych, znalazł już oddawna w Prof. Piekosińskim odnośnie do dziejów wewnętrznych polskiego średniowiecza, swego najwybitniejszego przedstawiciela. — Znakomity ten badacz poruszył właśnie w pracy, wymienionej w nagłówku, najdonioślejszą z kwestji, jakie nam — obok ustroju szlacheckiego w Polsce Piastowskiej — średniowieczne dzieje Polski nasuwają. — Szlachta (rycerstwo) znalazła swe opracowanie w poprzednich pracach prof. Piekosińskiego *); obecnie zajął się sz. autor drugą z koleji warstwą podstawową średniowiecznej społeczności polskiej, t. j. włościanami. — Praca ta dzieli się na trzy części pod względem swego układu.

W części pierwszej, budującej przypuszczalne tylko ramy prabytu i społecznego rozwoju odwiecznych mieszkańców Polski, ludność wieśniacza, o ile wówczas grupę odrębną stanowić mogła, zlewa się oczywiście z ludnością krajową wogóle. Na pierwotne osadnictwo tych prabylców rzucić mogą jedynie nieco światła wywody językowe, opierające się na dawnych nazwach wsi polskich, które podziśdzień przetrwały. Opierając się na takiej właśnie, a jedynej w tym wypadku, metodzie krytycznej, dochodzi sz. profesor do wniosku, że α pierwotnie, jeszcze przed powstaniem zawiązków władzy centralnej, istniały w Polsce jedynie osady ludzi wolnych, biorące swe nazwy od imion założycieli. — Tworzenie się władzy państwowej, skupiającej tych rozproszonych mieszkańców, wywołało zarazem powstawanie punktów oparcia tej władzy, czyli miejsc obronnych (gród = castrum). — Na utrzymanie załogi grodów przeznaczano β pewną ilość osad, zamieszkałych przez dawnych tubylców, pozbawionych wolności, a zwanych odtąd narokowymi (na rok = na gród = servitium castrense). Osady te, w części i z nowa zakładane, przybierały nazwę od rodzaju narzuconej sobie posługi, (up. Szczytniki = ludzie wyrabiający tarcze = szczyty; Grotniki = groty i t. p.).

W wieku XII. powstają w Polsce pierwsze wsie rycerskie (szlacheckie), kościelne, a więc osady, których ziemie przechodzą na własność kościoła, lub jednostek, z woli panującego. Jest to chwila, w której na arenę dziejów wewnętrznych Polski, wypływa właściwa klasa wieśniacza (kmieca). — γ Pierwszą kategorję tej ludności, zwaną w źródłach liberi, stanowi część potomków dawnych tubylców (α), z którymi zlewają się i wolni przybysze (hospites). Charakterystycznym znamieniem tej kategorji jest używanie wolności osobistej, a brak własności gruntowej, która stanowi już na obszarze całego państwa własność panującego, lub tych, których monarcha ziemią obdarował. — Potrzeba rąk roboczych i wolność pierwszej kategorji wiejskiej ludności (γ) znalazła swe zaspokojenie w drugiej jej kategorji, t. j. v δ ludności, przypisanej do gleby (ascripticii). Prof. Piekosiński, uważając szlachtę polską za żywioł napływowy, jest

*) „O pierwotnym ustroju społeczeństwa polskiego w wiekach średnich"; „O dynastycznym szlachty polskiej pochodzeniu"; „Rycerstwo polskie wieków średnich".

zdania, że na tę klasę (δ), mającą swoj genetyczny pierwowzór w narocznikach (β) złożył się główny zrąb potomków prastarych, osadników tubylczych (α). — Kategorja wspomniana (δ) zamieszkuje początkowo tylko wsie panującego, a potym (już w XII. st.) przechodzi wraz z ziemią na obdarowanych przez monarchę. Wolność tych ludzi (δ) była do tyla ograniczoną, że bez zezwolenia swych bezpośrednich panów, opuszczać nie mogli gruntów przez się uprawianych; panowie zaś mieli prawo przesiedlania ich wedle swego uznania. Trzecią i ostatnią ε kategorję ludności wiejskiej, społecznie najniższą, stanowiła ludność zgoła niewolna, czyli niewolnicy (servi, ancillae, familia), pochodzący z jeńców wojennych, lub z zakupna. — Właściwą tedy klasę ludności wieśniaczej w Polsce średniowiecznej, stanowiła ilościowo kategorja δ, i na niej to przedewszystkiem ciążyły rozmaite prestacje publiczne, stanowiące jedyny dla niej ciężar w epoce wyłącznej jej przynależności do panującego. Są one następujące: stróża (pilnowanie własnych osad i grodu, lub odpowiednia opłata); poradlne (danina z gruntu); stan (danina na stód, goszczącego w okolicy panującego); narzaz (danina mięsna na dwór monarszy); obraz (obowiązek wymiany dawnej, a lepszej zazwyczaj monety, na nową, gorszą, wedle wartości nominalnej). Nadto podlegała ta ludność licznym posługom, związanym z wyprawami wojennymi, lub lowami księcia. — Z chwilą przejścia w posiadanie prywatne, ludność ta podlegała prócz tego różnym opłatom i daninom na rzecz bezpośredniego pana. Juryzdykcja nad polską ludnością wnieśniaczą należała do panującego, lub jego urzędników (castellani), których okręgi były zapewne odbiciem prastarych urządzeń wiejskich, polegających na prawno-publicznych wspólnotach wsi okolicznych, czyli na t. z. organizacji opolnej (opole), której sz. autor osobny rozdział poświęcił. Osobne rozdziały omawiają też ekonomicznogospodarczy byt włościan i ich robocizny, oraz powinności względem panów (dworu). Dwór szlachecki bowiem stał się już w wieku XIV. osią stosunków włościańskich w Polsce, które u schyłku XV. st. uledz miały zmianie radykalnej, spowodowanej przez niemiecką kolonizację. Napływ kolonistów z zachodu, rozpoczęty w połowie XIII. wieku, wprowadził do Polski niemiecką organizację wiejską, która do końca XV. st. całkowitej prawie niwelacji wśród wieśniaczej ludności polskiej dokonać miała.

Zaznaczone wyżej jej klasy i kategorje, czyli t. z. locationes in jure polonico, znikają stopniowo w ciągu wieku XIV. i XV. ustępując miejsca nowemu, a coraz powszedniejszemu typowi wsi polskiej, lokowanej na prawie niemieckim (locationes in jure theutonico). Z tego to typu, wskutek zmian agrarnych i ekonomicznych w wieku XVI. powstać miał dopiero poźniejszy włościanin (chłop) i jego byt nie do pozazdroszczenia. Daniną prawno-publiczną, obowiązującą lokacje „niemieckie", zawierające z panami umowy czynszowe (census), była t. z. kollekta, czyli opłata kmieca na rzecz monarchy, w wypadkach dlań radosnych (up. wesele) lub przykrych (niewola, kontribucja itp.).

W końcowej części swej pracy (§ 7.) omawia prof. Piekosiński prace poprzedników swoich w badaniach nad dziejami polskiego włościaństwa, jako to: Ks. T. Lubomirskiego, Wacława Maciejowskiego, M. Bobrzyńskiego, B. Ulanowskiego i. i.

Przegląd ten kończy sz. autor pracowitym wykazem, obejmującym z górą 2500 imion i przydomków kmiecych, zebranych z aktów średniowiecznych.

Warszawa. *J. K. Kochanowski.*

23. **Peisker J. Dr.** Zur Socialgeschichte Böhmens. Gegen Herrn Julius Lippert. I. Der altslavische Pflug. II. 1. Die altslavische Župa (S.-A. aus der „Zeitschrift für Social- und Wirthschaftsgeschichte Bd. IV. und V., 1896 und 1897).

24. **Peisker J. Dr.** Východisko Meitzenova líčení agrárních dějin germánských a slovanských. (Otištěno z Českého Časopisu Historického IV.) V Praze. Tisk Aloisa Wiesnera. — Nákladem vlastním. 1898. 8⁰, 35 S.

25. **Peisker J.** Die österreichische Wirthschaftsgeschichte und ihr wichtigster Behelf, die Katastralkarte. Vortrag, gehalten in der Monats-Versammlung der Anthropologischen Gesellschaft in Wien am 12. Jänner 1897. (S.-A. aus den „Sitzungsberichten" der Gesellschaft) 4⁰, 7 S.

Bis vor kurzem galt als unanfechtbares Dogma, dass es grundsätzliche nationale Verschiedenheiten in der Siedelungsweise gebe. So sagte man beispielsweise, die Dorfcommunion (Markgenossenschaft) sei germanisch, die Hauscommunion („communistisches" Zusammenleben eines ganzen Geschlechtes) slavisch.

Hinsichtlich der Germanen wiesen neuere Forscher, namentlich R. Hildebrand*) nach, dass die Markgenossenschaft eine sehr späte, als Folge gewisser grundherrlich-fiscalischer Massregeln, also unorganisch entstandene Einrichtung sei und dass die ursprünglichen wirtschaftlichen Zustände auch bei den Germanen auf Grund der Genealogien aufgebaut waren.

Was die Slaven betrifft, fand man grössere Hauscommunionen zunächst nur bei einem Bruchtheil der Südslaven vor, während man bei den Westslaven nur noch Anklänge daran in den schlesischen Dzedzinen und den böhmischen diediczones oder heredes wahrzunehmen glaubte.

Angeregt durch Meitzen's Schilderung des Dzedzinendorfes Domnowitz in Schlesien, gieng Peisker in seiner „Zádruha na Prachensku" (Prager Athenaeum 1887—8) auf die Suche nach der Hauscommunion in Böhmen, unterzog zu diesem Zwecke den Prachiner Kreis einer eingehenden Durchforschung, fand jedoch hier keine grossen Hauscommunionen,**) sondern nur solche, wo 2—3 Generationen beisammen blieben, weil der zu kleine Grundbesitz nicht mehr getheilt werden konnte.

---

*) Recht und Sitte auf den verschiedenen wirtschaftlichen Kulturstufen. I. Theil. Jena, Verlag von Gustav Fischer, 1896.

**) Dass es auch bei den Südslaven nur wenige grosse Hauscommunionen gegeben hat, zeigte Stojan Novaković in seinem vortrefflichen Werke „Selo" (Bd. 24. des „Glas" der kg. serb. Akademie). — Die heutigen grossen dalmatinischen Zadrugen sind eher als Vereinigungen von Handwerkern aus einer und derselben Familie anzusehen; sie besitzen so wenig an Grund und Boden, dass sie davon nicht leben könnten und verhalten sich zur landwirtschaftlichen Zadruga etwa so, wie der russische артѣль zum міръ.

In seiner „Knechtschaft in Böhmen“ suchte P. die Verhältnisse der dědici, der heredes des weitern aufzuhellen. Von der Frage ausgehend, wie man sich die anscheinend ganz willkürlichen Verfügungen der böhmischen Fürsten in der älteren Zeit vorzustellen habe, bestimmte er den Unterschied zwischen hereditas und terra und wies nach, dass die heredes vollfreie Bauern waren, über deren Grund und Boden der Landesfürst daher nicht verfügen konnte. Die ältesten Schenkungen des letzteren bewegen sich vielmehr in den Waldungen, auf dem Rodelande.

Hiemit war dargelegt, dass der Unterschied zwischen dem s. g. Volksland und Königsland für Böhmen im gleichen Sinne *be*standen hat, wie er von Lamprecht für Deutschland nachgewiesen worden ist.

Allein zur Beantwortung der Frage, wie er *ent*standen war, musste das Forschungsgebiet bedeutend erweitert und ausserböhmische Quellen in reicherem Masse herangezogen werden. Die Resultate seiner Forschungen hat P. in den angeführten Abhandlungen niedergelegt.

Die böhmische Ursage — hebt schon Lippert in seiner sonst verunglückten „Socialgeschichte Böhmens“ S. 6 fg. hervor — verlegt den Schauplatz der ältesten Begebenheiten in die grossen Waldgebiete, während Cosmas die meisten Ortschaften der Sage als verlassen charakterisiert. „Dieser Wechsel der Sitze findet wohl die natürlichste Erklärung in der Annahme eines allmäligen Wechsels der Wirtschaftsformen“, und zwar durch Übergang vom s. g. halbnomadischen Zuständen zur festen Sesshaftigkeit. Auf ersterer Stufe wird der Ackerbau sehr extensiv und nicht in Thälern, sondern an Bergabhängen betrieben. Dass es so auch in Böhmen der Fall gewesen, ergibt sich aus der Thatsache, dass die Ackergeräthe der Slaven überhaupt und der Böhmen insbesondere stein- und wurzelfeste Rodehaken sind oder sich leicht auf solche zurückführen lassen, während der viel fortgeschrittenere und compliciertere deutsche Pflug zur Urbarmachung von Wildländereien vollständig ungeeignet ist. Dazu kommt, dass das deutsche Colonisationsgebiet Böhmens gar nicht vom deutschen Pflug beherrscht wird.

Der Gewinnung der erwähnten Ergebnisse ist P.'s Arbeit über den altslavischen Pflug gewidmet.

In der „Altslav. Župa“ versucht P. die altslavische Volksorganisation mit besonderer Beziehung auf Böhmen zu reconstruieren.

Ältere böhmische Urkunden zählen bekanntlich die einzelnen Stände mit den Worten: a clero et supanis terre et universo populo oder in ähnlicher Weise auf. Festgestellt ist bereits, dass die Supani den höchsten Landesadel ausmachten, etwa den Herren „vom Lande“ in den altösterreichischen Provinzen entsprechend. Eine andere Frage ist die Entstehung dieses Standes.

Supani werden ausserhalb Böhmens zunächst in Meissen genannt. Die dortigen Urkunden zählen die Volksklassen der eldesten (seniores, quos supanos vocant), der withasii, der zmurdi, der lazze und der heyen auf, von denen hier nur die Supanen und die Smurden in Betracht kommen, da die übrigen drei Classen fremde Elemente sind.

Smurd bedeutet wörtlich den Stinkenden, vom slav. smrъdъ. Nun waren die Smurden, wie wir aus russischen Quellen wissen, Ackerbauer

und solche stinken nur einem Nomaden, daher dieser auch geschlossene Ortschaften meidet (z. B. die alten Germanen, die Beduinen). Der Name Smurd als Bezeichnung des Ackerbauers indiciert den Supan als Nomaden und zugleich Herrn der Smurden d. h. als Hirtenadel, und dem entspricht es, wenn mitunter die Supanen als seniores bezeichnet werden und dies bei Schriftstellern, denen senior identisch mit dominus — also Herr, ja nicht etwa Geschlechtsältester — ist.

Massenhaftes Material bieten uns für die Geschichte der Supanen namentlich zwei steiermärkische Güterverzeichnisse, das landesfürstliche 1265 und in den folgenden Jahren angelegte s. g. Rationarium Stiriae — vorwiegend in der Aufzeichnung über das Amt Tüffer — und der salzburgische Liber predialis urborie in Rayn et Lihtenwalde von 1309.

In diesem zusammenhängenden Complex (Tüffer, Rann und Lichtenwald) kommen im Allgemeinen auf einen Supan 3·64 Bauern; es sind also rund 40% Boden Supanengut und 60% Bauerngut. Die Supanen sind demnach hier eine zahlreiche, sehr mächtige Schichte im Volke. Ihr Wirkungskreis war ein wirtschaftlicher, wie Andeutungen des salzburgischen Urbars vermuthen lassen. Dieses setzt nämlich an zwei Stellen, offenbar mit der Geltung fürs ganze Gebiet, fest: et si villa habet aratrum, tenetur officiali arare etc., nimmt also sogar das Nichtvorhandensein eines einzigen Pfluges in einem Dorfe an. Dieser Umstand deutet nothwendig auf die Wirtschaftsform der Schwend- oder Brennwirtschaft hin, die noch in unserem Jahrhunderte nach Hlubek's Zeugnis in mehreren Gegenden Untersteiermarks betrieben wurde und sich stellenweise noch heutzutage findet. Sie besteht im Folgenden.

Mit Feuer und Hacke rodet man ein Stück Wald und säet in die Asche. Wegen deren bedeutenden Düngungsinhaltes ist die Ernte trefflich. Das gerodete Stück wird bebaut, bis seine Ertragsfähigkeit sinkt. Dann rodet man neues Land, während man das alte zur Weide benützt, beziehungsweise dem Waldwuchse überlässt. Hiebei muss ein fest bestimmter Turnus eingehalten werden, über welche Ordnung wohl der Supan zu wachen hatte. Von der primitivsten Form des Ackerbaues auf der Stufe der Halbnomaden unterscheiden sich diese Zustände nur dadurch, dass es bereits ständige Wohnsitze gibt und das Ackerland nicht mehr alljährlich gewechselt wird.

Der Supan ist noch um diese Zeit — also c. 1300 — wie sich aus seinen Zinsungen schliessen lässt, vorwiegend Viehzüchter, Hirt.

Nahezu zweifellos ist es, dass die Supanen in der der deutschen Landnahme vorangegangenen Zeit Nomaden und Herren ausgedehnter Weidereviere (Župen) gewesen sind und die Bauernschichte beherrscht haben, welche gegen bestimmte Naturalabgaben Schwendäcker bebaute, dieselben jedoch sofort wieder — ursprünglich wohl nach der ersten Ernte — zur Heugewinnung und Weide den Herdenbesitzern überlassen musste. Wir haben demnach zwei strenge geschiedene Volks*schichten* vor uns: einerseits den Hirtenadel (die Supanen), andererseits die Ackerbauer (die Smurden).

Nach der deutschen Landnahme Karantaniens wurden die ausgedehnten Weidereviere eingezogen, die Supanen mit je zwei Hufen abge-

funden und die bäuerliche Bevölkerung unter sie secundum dignationem d. h. nach der Stufe der Parentel vertheilt, wodurch geschah, dass der eine Supan nur einen, der andere dagegen vier, ja auch viel mehr Bauern zugemessen erhielt.

Ähnlich wie in Untersteiermark lagen die Dinge in Böhmen.

Die Lebensinteressen der erwähnten zwei Volksschichten waren in immerwährender Collision. Im furchtbaren Kampfe ums Brot mögen sich irgendwo im Nordwesten Böhmens die Ackerbauer von äusserster Noth getrieben, ihrer Herren mit Gewalt entledigt und einen Bauernstaat errichtet haben. Einen Beweis für die Richtigkeit der Annahme einer solchen siegreichen Bauernrevolution bietet nebst anderen merkwürdigen Erscheinungen*) die bäuerliche Abkunft der böhmischen Dynastie, ebenso wie wir Ähnliches für Kärnten aus den sonderbaren Gebräuchen bei der Herzogseinsetzung ersehen können. Gerade die letzterwähnte Ceremonie liefert den stärksten Beweis.**)

Zum Zeichen, dass die Herzogswürde in Kärnten eigentlich einem Bauern gebüre, sitzt ein solcher auf dem Herzogsstuhl. Von Fall zu Fall verkauft er sein Recht dem einzusetzenden Fürsten, aber erst, nachdem dieser durch den bäuerlichen Anzug, in welchem er sich dem Ceremoniell unterzieht, ferner durch den ihm vom Bauern ertheilten Backenstreich entehrt und zum Bauern gestempelt worden war.

War auch die Ceremonie später nur leere Form, so hatte sie doch unmittelbar nach der siegreichen Bauernrevolution eine sehr reale Bedeutung. Durch die in ihrer Ursprünglichkeit unerhört rohe und erniedrigende Ceremonie sollte der Fürst, der ja dadurch, dass er zum Bauern gemacht wurde, ipso jure aus dem Kreise seiner Genossen ausschied, vollkommen isoliert und ihm jede Möglichkeit der Verbindung mit irgend welcher fürstlichen Dynastie benommen werden, damit er, unbeirrt durch fremde Einflüsse, dem Bauernvolke ein gerechter Richter sein könnte.

Die Welle der Revolution muss sich von einem unbekannten Centrum aus nach allen Seiten ausgebreitet und vielleicht alle Slavenstämme ergriffen haben, nachdem an so entlegenen Stellen analoge Erscheinungen vorliegen.

Ziel und Erfolg einer solchen sieghaften Revolution war die Erreichung eines freien Roderechtes, welches die Bauern in Gebieten, in denen sich die Supanen behaupteten, nicht besassen. So bildeten sich zweierlei Staatenformen, einerseits Bauernstaaten, in denen die freigewordenen Bauern als einzige Volksschichte in den Besitz eines uneingeschränkten Roderechtes gelangten, andererseits Staaten, in denen keine gewaltsame Auflehnung der Bauern stattgefunden oder eine solche unterdrückt worden war, wo also die Supanen

---

*) So z. B. dass in Böhmen die Mitglieder des obersten Gerichtes Kmet hiessen, was sonst Zinsbauer bedeutet; ferner, dass die Servitut der Schaftrift dortzulande unbekannt ist und endlich, dass das Wort smrъdъ in der Bedeutung Bauer im böhm. nicht vorkommt.

**) Die Einzelheiten der Ceremonie setze ich als bekannt voraus. Vgl. überdies Peisker, Východisko 25 fg.; Krek, Einleitung in die slav. Literaturgeschichte 2. Aufl. 601 fg.; ferner die betreffenden Quellenstellen.

die herrschende, unfreie Bauern (Chlapen) die ackerbautreibende Volksclasse waren.

Nun konnte es vorkommen, dass ein durch Angrenzung an einen freien Bauernstaat gefährdeter Supanenstaat*) durch Personalunion mit dem Bauernstaat Schutz suchte d. h. er unterwarf sich der Person des Bauernfürsten, nicht dem Bauernstaate als solchem. Dadurch wurde eine bedeutende Machtverstärkung des Bauernfürsten bewirkt, die dieser zunächst gegen die Supanen wandte, indem er die meisten derselben allmälig verdrängte oder vertilgen liess (Vršovci!) und so Alleinherrscher in beiderlei Staaten wurde. Allein den Bauern jener Supanenstaaten, deren Herren vom Bauernfürsten beseitigt worden waren, wurde ihr Los nicht gemildert, sie erhielten keineswegs das freie Roderecht, wie es ihre einstigen Genossen im Bauernstaate besassen, denn das Herrscherrecht der Supanen gieng nun auf den Bauernfürsten über.

Halten wir den Unterschied zwischen Bauernstaaten und Supanenstaaten, die Verschiedenheit der Befugnisse des Fürsten in den einen und den andern fest, dann lassen sich die scheinbar ganz widersprechenden Angaben der ältesten böhmischen Urkunden in einen vorzüglichen Einklang bringen.

In den Bauernstaaten waren die Bauern uneingeschränkte Grundeigenthümer; in den Supanenstaaten richtete sich dagegen das Loos der Chlapen nach den Zuständen in der herrschenden Schichte. Wo diese zahlreich war, war auch der Druck und die Unsicherheit viel bedeutender als dort, wo es durch Verarmung, Kriege u. ä. zu einer Verminderung des Hirtenadels kam. Wo aber ein einzelner Supan auf diese Weise sich behauptete, alleiniger Grundherr wurde, dort war die Lage des Chlap am ehesten gesichert.

Allein auch in den Bauernstaaten musste es durch Übergang von der Rodewirtschaft zum intensiveren Ackerbau zur Bildung von gesellschaftlichen Unterschieden kommen. Ein Gebiet, welches zur Zeit der Schwendwirtschaft nur kaum eine Familie ernährte, war zur Zeit eines intensiveren Ackerbaues schon ein ziemlich bedeutendes Gut, zu dessen Bewirtschaftung im Kleinbetriebe — für den Grossbetrieb fehlten noch alle Bedingungen — verarmte Bauern (vgl. die servi des Tacitus als Analogon!) und erworbene Knechte angesiedelt wurden. Während nun die Rodewirtschaft die Familie länger beisammen hält, ermöglicht der intensivere Ackerbau dem Einzelnen auf eigene Faust zu wirtschaften und so bildet sich im Gegensatze zur dědina, der hereditas die terra.

Als ganz Böhmen unter einem Landesherrn vereinigt wurde, hatte dieser demnach an verschiedenen Orten nach ganz verschiedenen Rechten zu walten. Wo der Supan Grundherr gewesen ist, war es nun der Fürst, allerdings beschränkt durch die Nutzungsrechte der Chlapen d. h. vor allem durch das systematische Roderecht.**) So gehörte denn dem Landesfürsten

*) Diese „Staaten« können wir uns nicht klein genug vorstellen!!

**) Nicht zu verwechseln mit dem oberwähnten freien Roderecht in den Bauernstaaten, welches ein Recht auf willkürliche Occupation war.

eigentlich nur das ganz oder zeitweise ungerodete oder sine consensu gerodete Land.

Dieses systematische Roderecht der Bauernschaft beachteten die böhmischen Landesfürsten nicht, im Gegentheil sie verletzten es in einer Weise, die für die Betroffenen vollständigen wirtschaftlichen Zusammenbruch bedeutete. Gestützt auf ihr Recht auf ungerodeten Boden, und ohne zu wissen oder wissen zu wollen, dass fast jede Župa ihr besonderes Gewohnheitsrecht habe, „theilten" die Fürsten mit dem Volk das Land auf die Art, dass sie ihm den eben gerodeten Boden dauernd beliessen, den ungerodeten jedoch dauernd verwehrten und mit Bann belegten. So zwangen sie die Bauernschaft auf der decimierten Bodenfläche gewaltsam zum Übergange von der Schwendwirtschaft zum intensiven Ackerbau.

Durch dieses gewaltthätige Vorgehen der böhmischen Fürsten, durch die Einziehung des unbestellten Bodens, d. h. vorwiegend von Wald und Weide, wurde erst der Unterschied zwischen der germanischen Markverfassung und dem westslavischen markenlosen Dorfsysteme der s. g. Rundlinge bewirkt, ein Unterschied, den man bisher fälschlicherweise als grundsätzlich nationalen ansah, der jedoch in Wirklichkeit nur die Folge einer fiscalischen Massregel war.

Dies sind in kurzen Zügen die Ausführungen Peisker's. Mag man immerhin in kleineren, mehr minder unwesentlichen Einzelheiten keinesfalls der gleichen Ansicht sein, wie der Verfasser, so wird man ihm doch gewiss das Zeugnis nicht versagen können, dass er in den Hauptpunkten das Richtige getroffen und einen festen Unterbau für die künftige Detailforschung geschaffen hat.

Die bisherige Vorstellung über die älteste böhmische, ja über die altslavische Volksorganisation nahm sich die in ernsten, wissenschaftlichen Kreisen längst als unecht erkannte Grüneberger Handschrift zum Ausgangspunkte. Mit deren dunklen, geheimnisvollen Andeutungen versuchte man Erscheinungen, die bei einem kleinen Theile der heutigen Slaven vorgefunden wurden, zu verknüpfen. So bildete man sich das Axiom, die s. g. Hauscommunion d. h. die Erscheinung, dass ganze Verwandtschaften vier und mehr Generationen stark auf einem Grundstücke in ungetheilter Erbschaft zusammenbleiben und dieses gemeinsam bewirtschaften, sei eine ganz specifisch slavische Sitte, ja in der Hauscommunion liege das Um und Auf der slavischen Volksorganisation.

Man gab dann zwar die Grüneberger Handschrift, von welcher man ausgegangen, auf, allein man hielt dennoch an der Hauscommunion starr und eigensinnig fest.

Dass dieses Vorgehen — um einen gelinden Ausdruck zu gebrauchen — unwissenschaftlich ist, leuchtet von selbst ein. Unwissenschaftlich war jedoch auch der Gesichtspunkt, die Hauscommunion sei eine nur den Slaven eigenthümliche Sitte, denn er war nur ein Ausfluss des Glaubens an gewissermassen prädestinierte Völker, demzufolge man einzelnen von ihnen eine gar absonderliche Ausnahmsstellung zudachte und zur Aufstellung nationaler Unterschiede in der Siedelungsweise kam.

Dass diese Auffassung, trotzdem sie von so nahmhaften und hervorragenden Gelehrten, wie noch neuestens durch Meitzen in dessen

grossem Werke vertreten wird, kaum richtig sein kann, hat Hildebrand*) in so treffender Weise bewiesen, dass ich mich weiterer Ausführungen hierüber für überhoben erachte.

War nun die Annahme nationaler Unterscheidungsstufen als grundfalsch dargelegt, so war hiemit allen bisherigen Anschauungen über die älteste Volksorganisation der Slaven — das gleiche gilt analog von allen übrigen Völkern — der Boden entzogen. Es war Alles vom Grunde aus neu aufzubauen.

Bezüglich der Germanen hat dies Hildebrand unternommen, bezüglich der Slaven Peisker, beide mit ganz verschiedenartigem Materiale arbeitend, beide zu demselben Resultate gelangend, dass die s. g. nationalen Unterschiede in Recht und Sitte zum grössten Theile nur Unterschiede der wirtschaftlichen Entwickelungsstufe, beziehungsweise Folgen fiscalischer Verfügungen sind.

Von diesem Standpunkte ausgehend hat die weitere Forschung die nöthigen Detailausführungen zu besorgen und die neuen Ansichten zu läutern und auszugestalten.

Laibach. *Vladimir Levec.*

26. **Рожковъ И. А.** Очерки юридическаго быта по Русской Правдѣ. Ж. М. Н. П. 1897 č. 314.

Die drei unter obigem Titel erschienenen Artikel sind einem grösseren von N. Rožkov vorbereiteten Werke „Опытъ обясненія Р. Правды“ (d. h. Versuch einer Erklärung der Russkaja Pravda) entnommen und beschäftigen sich mit dem Strafrecht, dem Civilrecht und dem Process des ältesten russischen Rechtsdenkmales.

Im ersten Abschnitte „Ugolovnoje pravo Russkoj Pravdy“ (= Strafrecht der R. Pr.) behandelt der Autor zunächst die zu bejahende Frage, ob es im Strafrecht der R. Pr. bereits öffentliche Elemente gab, ferner das Object und das Subject der Verbrechen, das Erfordernis des bösen Vorsatzes, stellt das Fehlen des Begriffes von Mitschuld und Theilnahme, sowie von Versuch fest und geht zur ausführlichen Besprechung der einzelnen Reate (Tödtung, Verbrechen gegen Gesundheit, Ehre, Freiheit und Vermögen) über.

Der zweite Abschnitt ist dem Civilrecht der R. Pr. gewidmet. In erster Linie schildert der Autor die mannigfachen Eigenthümlichkeiten des russischen Erbrechtes, dann das Vormundschaftsrecht und das Vertragsrecht. Auch dieses weist manches Charakteristische auf, z. B. ist zum Abschluss jedes Vertrages die Anwesenheit zweier freier Leute als Zeugen und eventuell Schiedsrichter erforderlich. Endlich bespricht der Verfasser die civilrechtliche Rechtsverletzung.

Im dritten und letzten Capitel behandelt er den Process der R. Pr. Der Verfasser kommt zum Ergebnis, dass uns in der Russkaja Pravda

*) „Über das Problem einer allgemeinen Entwicklungsgeschichte des Rechts und der Sitte,“ Graz 1894 und „Recht und Sitte auf den verschiedenen wirtschaftlichen Kulturstufen I.“, Jena 1896.

ein Übergangsstadium entgegentritt, ein Kampf und eine Vermischung alter, abgelebter und neuer, in Entwickelung begriffener Rechtsanschauungen.

Laibach. *Vladimir Levec.*

27. **Ciszewski Stanislaus.** Künstliche Verwandschaft bei den Südslaven. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der philosoph. Doctorwürde. Leipzig 1897.

Studie o jihoslovanském pobratimství, obsahující mnohá vysvětlení k poznání poměru tohoto u starých Slovanů. Cf. ref. Č. Lid. VII. Lit. 14.

E. Práce rázu povšechného.

1. **Begrüssungsschrift** der 28. Versammlung der Deutschen Anthropologischen Gesellschaft, gewidmet bei ihrem Ausfluge nach Schwerin am 6. August 1897 von dem Vereine für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. Schwerin 1897. 8⁰ 88 S.

2. **Festschrift** zur XXVIII. Versammlung der Deutschen Anthropologischen Gesellschaft. Lübeck, Aug. 1897. 8⁰.

Inhalt: I. Dr. jur. Theodor Hach: Geschichtlicher Ueberblick über Forschungen zur vorgeschichtlichen Alterthumskunde in Lübeck.

II. Dr K. Freund: Die prähistorische Abtheilung des Museums zu Lübeck (mit 15 Tafeln).

Zajímá 1. stať úvodní, líčící počátky archaeologického bádání v okolí lübeckém od poloviny XVII. století (Jakob von Melle), a 2. Zpráva o praehist. oddělení musea lübeckého, chovajícího mnohé starožitnosti slovanské. Cf. referat Virchowa v Zeit. f. Ethnol. 1897. p. 139.

3. **Návod,** ako sbierať a chrániť starožitnosti. (Sborník mus. slov. spol. II. 1897 p. 137.) Vyšlo též o sobě.

4. **Отчеть** о дѣятельности Русскаго Археолог. Института въ Константинополѣ въ 1896. г. (Извѣстія р. арх. Инст. въ К. 1897 p. 1.—44.)

5. **Труды** VIII. археологическаго съѣзда въ Москвѣ. 1890. Подъ редакціей графины Уваровой. Томъ III. Москва 1897.

6. **Труды** IX. археологическаго съѣзда въ Вилнѣ. 1893. Подъ ред. графины Уваровой. Томъ II. Москва 1897. Obšírné referaty z obou dílů viz u jmen jednotlivých autorů.

7. **Бѣляевъ А. Д.** Объ устройствѣ археологическо-этнографическихъ музеевъ. (Трулы IX. арх. съѣзда. II. Прот. 82). Москва 1897.

8. **Brunšmid Dr. Josip.** † prof. Šime Ljubić. (Vjesnik hrvat arh. društva. Zagreb 1897. p. 130). Nekrolog.

9. **Buchholz A.** Bibliografie der Archaeologie Liv-, Est- und Kurlandes im Auftrage der Gesellschaft für Gesch. und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russland. 1604—1896. Riga 1896.

10. **Buschan Georg Dr.** Die XXVIII. allgemeine Versammlung der deut. anthrop. Gesellschaft in Lübeck vom 3. bis 6. August 1897. (Centralblatt 1897 p. 338).

11. **Čermák Kliment.** Národopis klíčem k archeologii. (Český Lid 1897 p. 121—124.) Poukázání na řadu analogií v praehistorii i v moderním národopisu s návrhem, aby v národopisných musejích praehistorické předměty vykládány byly vedle podobných moderních.

12. **Драгановъ П. Д.** Библіографическое обозрѣніе литературы Южныхъ Славянъ за 1895 годъ. (Изв. Отд. рус. языка и слов. И. Акад. Н. 1897 p. 577). Окончаніе. 11. Археологія. 12. Болгарская исторія.

13. **Флоринскій Т. Д.** Извѣстія и замѣтки о важнейшихъ трудахъ и изданіяхъ по славянской исторій и филологій. (Унив. Изв. Кіевъ 1897. Февраль.)

Mezi jiným referat o dopisech P. Šafaříka k O. M. Bodjanskému a V. J. Grigorovići vydaných P. Lavrovým a M. Speranským, o Sborníku mus. slovenskej spoločnosti Sv. I., o Tovaryšstvu Osvaldově II.

14. **Helfert von Dr. J. A.** Denkmalpflege. Oeffentliche Obsorge für Gegenstände der Kunst und des Alterthums nach dem neuesten Stande der Gesetzgebung in den verschiedenen Culturstaaten. Wien, Leipzig 1897, XII + 202 S.

Da nach unserer Meinung die reichhaltigen Gedanken dieses Werkes in hohem Grade interessant sind auch für diejenige, denen die Sorge der Denkmäler in verschiedenen slavischen Ländern obliegt, lassen wir hier den Inhalt dieses vorzüglichen Buches folgen (aus den Mitth. der Centralcom. 1897 p. 117): Schon im Jahre 1875 beschäftigte sich der Autor mit der Frage über den Stand der einschlägigen ausländischen Gesetzgebung und erbat sich die Unterstützung des k. und k. Ministeriums des Aeussern bei den beabsichtigten Erhebungen. Die Willfahrung dieses Ansuchens verschaffte Sr. Excellenz ein sehr reichhaltiges und nach den verschiedensten Seiten hin ergiebiges und verwendbares Material, das derselbe bereits im Jahre 1876 in einem in unseren Mittheilungen erschienenen Aufsatze „Staatliche Fürsorge für Denkmale der Kunst und des Alterthums" vorläufig verwerthete. Zehn Jahre darauf erschien im Auslande ein höchst verdienstliches Werk in derselben Richtung von A. von Wussow. Nun vergingen wieder mehr denn zehn Jahre, und jetzt begrüssen wir wieder eine derartige Publication, und zwar die eingangs benannte Sr. Excellenz des Freiherrn von Helfert. Auch für dieses neue Werk fand der Verfasser die lebhafteste Unterstützung des österreichischen Ministeriums des Aeusseren, infolgedessen haben wir es derzeit mit einem überraschend eingehenden und hochwichtigen Werke zu thun, das mit seinen Daten theilweise bis in die Jahre 1895 und 1896 heraufreicht, dabei aber was nothwendig ist, auch aus der früheren Publication recapitulirt, so dass wir es mit einem Buche zu thun haben, das uns thatsächlich den Stand des Schutzes der Denkmale in den Culturstaaten im ausgedehnten Masse und mit grösster Verlässlichkeit schildert, darin alles das, was nach den einzelnen Arten und Richtungen, die in Absicht

auf Denkmale des Alterthums, der Geschichte und Kunst bis in die neuere Zeit in Frage kommen konnten, und was im Gesetzgebungs- oder Verordnungswege angestrebt wird, der Hauptsache nach registrirt ist. Freiherr von Helfert hat den reichen und umfangreichen Stoff nach den Richtungen der Organisation (Einrichtungen), Legislation (Bestimmungen) und Manifestation (Erscheinungen) gegliedert.

Hinsichtlich der Organisation werden die Einrichtungen der verschiedenen Staaten besprochen; zuerst Schweden, woselbst man schon unter König Gustav II. (1611 bis 1632) eine gewisse Sorge zum Schutze der Werke der Vergangenheit zeigte. Aus dem Jahre 1890 stammt ein Reglement für die Verwaltung der Aufsicht der königlichen Akademie für schöne Künste und Alterthümer unterstehenden Sammlungen. Die Versorge der portugiesischen Regierung reicht bis in das erste Viertel des vergangenen Jahrhunderts zurück, obgleich ein förmliches Institut oder eine eigentliche Organisation für diesen Zweck nicht besteht. In Dänemark wurde 1847 eine königliche Commission zur Erhaltung der Alterthümer errichtet, selbe seither in eine Centraldirection umgewandelt.

In Frankreich hatte man bald nach der Juli-Revolution den Generalnspector der geschichtlichen Denkmale angewiesen, jene Gebäude zu bezeichnen, welche aus den öffentlichen Mitteln zu erhalten wären und gab hiefür eine jährliche Dotation von 80.000 Frcs., die 1837 bereits auf 200.000 Frcs. angestiegen war, als man damals eine Commission des Monuments historiques bestellte. Leider war der Wirkungskreis derselben nicht scharf genug umschrieben, daher bei dem Umstande, als auch andere Verwaltungs-Centralstellen sich mit der Pflege der alten Denkmale beschäftigten, mancherlei Collisionen sich ergaben. Dessenungeachtet waren die Erfolge der Commission höchst bedeutend. Seither sind so manche Vereinfachungen eingetreten und die Gesetze und Decrete vom Jahre 1887 zeigen deutlich, welchen besonderen Werth die französische Regierung auf die Erhaltung der Monumente, Geschichts- und Kunst-Objecte legt. In Griechenland besteht eine Central-Commision mit einer Anzahl Conservatoren und Local-Commissionen. In Belgien ist für den Schutz der Denkmale durch eine königliche Commission vorgesorgt, deren Geschäftsordnung aus dem Jahre 1862 datiert. In Bayern wendet man schon seit 1835 die Regierungsaufmerksamkeit den Denkmalen zu; 1868 bestellte man einen General-Conservator; dem General-Conservatorium steht seit 1892 ein Jahresbetrag von 12.000 Mark für Erhaltung kirchlicher und anderer Kunst- und Geschichtsdenkmale zur Verfügung.

Schon im Jahre 1843 gab sich die Obsorge der preussischen Regierung zum Schutze der Denkmale durch die Bestellung eines Conservators kund; 1853 erfolgte die Errichtung einer unter dem Minister für geistliche Angelegenheiten stehenden Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunstdenkmale. In neuester Zeit hat man für die einzelnen preussischen Provinzen Provincial-Commissionen bestellt.

Freiherr von Helfert bespricht weiters die Einrichtungen in Spanien, in Norwegen, im Grossherzogthume Baden und Königreiche Württemberg mit dem Conservatorium für Landesdenkmale, in Russland,

wo eine archäologische Commission seit 1859 besteht, in Holland mit dem Collegium von Reichsräthen für Geschichts- und Kunstdenkmale, in Aegypten mit zwei Commissionen und in Italien. Die dortige Organisation für archäologische Zwecke und Aufgaben ist 1872 in Angriff genommen worden. Seit 1889 bestanden in einer Anzahl grösserer Städte Commissariate für Alterthümer und schöne Künste. Seit 1891 bestehen im Unterrichtsministerium zwei Abtheilungen (für antike und gegenwärtige Kunst), davon es die erstere mit der Archäologie zu thun hat und der eine Giunta consultativa d'Archeologia zur Seite steht. Statt der Commissariate wurden Bezirke mit einem besonderen Aufsichtsamte errichtet. Allein noch immer fehlt es an einer einheitlichen Gesetzgebung.

Weiters wird England, Sachsen, Rumänien, Serbien und die Schweiz besprochen, woselbst eine eidgenössische Commission zur Erhaltung schweizerischer Alterthümer besteht. Sehr bemerkenswerth ist der Verband der im Schweizer-Lande bestehenden Alterthumssammlungen. Von Seite des Landes werden zur Erhaltung der Alterthümer nicht geringe jährliche Beiträge geleistet. In der Türkei besteht ein Gesetz über den Schutz der Alterthümer und wegen des Verkehres mit denselben.

Schliesslich bespricht der Autor eingehend die diesfälligen Massnahmen in Oesterreich, in Bosnien und Hercegovina, sowie in Ungarn, woselbst gesetzlich die Denkmale der Kunst und des Alterthums unter die Aufsicht des Ministeriums für Cultus und Unterricht gestellt sind.

Der zweite Abschnitt des Buches beschäftigt sich mit der Legislation. Zunächst werden die Objecte festgestellt, auf welche sich der behördliche Schutz ausdehnen soll. In dieser Beziehung bestehen bei den europäischen Staaten ziemlich weitgehende Differenzen, und ist es sehr interessant und belehrend, dieselben aus der klaren Darlegung des Verfassers zu erfahren. Leider nur zu wahr ist, was Baron Helfert gelegentlich der Fresken bemerkt, die zu den Gegenständen gehören, die ungeachtet aller angewandten Obsorge und Gegenmittel unaufhaltsamem Verfalle entgegengehen und sich deshalb nicht erhalten lassen. In diesem Falle bleibt nichts übrig, als durch getreue Aufnahmen wenigstens das Abbild dessen was in seiner leibhaften Gestalt nicht erhalten bleiben kann, für dauernden Gebrauch und Werthschätzung zu sichern. Im weiteren Verlaufe des Buches werden die Objecte nun detaillirt, wie beispielsweise Erd- und Steindenkmale, Wohnstätten und Kunstbauten, Grabstätten u s. w. Besondere Aufmerksamkeit wendet das Buch den Vorschriften über Evidenzirung, Inventarisirung der Denkmale zu, der in Frankreich bestehenden Classirung, wovon ein sehr belehrendes Muster beigegeben ist, dann der Restaurirung. Interessant ist die Behandlung der Zugehör zu den Kunstdenkmalen, wie zum Beispiel Altäre, Kanzeln u. s. w. in den Kirchen u. ä.

Lesenswerth ist die Verschiedenartigkeit der Gesetzgebung über die Fundbehandlung, über den Handelsverkehr mit den Kunstgegenständen, über die Veräusserung überhaupt und die Ausfuhr, über die Berechtigung zu Ausgrabungen und die Raubgräberei.

Ein äusserst heikliches Capitel ist jenes: die Gesetzgebung über den Kunstbesitz der Ecclesia, der Gemeinden, Innungen und Zünfte und über

das derartige Privateigenthum. Die Gesetzgebung der verschiedenen Staaten ist in dieser Beziehung äusserst differirend.

Die dritte Abtheilung beschäftigt sich mit den Ergebnissen und Thatsachen aus dem Wirken der Institutionen zum Schutze der Denkmale in den einzelnen Staaten. Die eine Thatsache lässt sich nach Baron Helfert's wohlbegründetem Ausspruche nicht leugnen, dass nun die pietätvolle Sorgfalt für Denkmale der Vergangenheit allgemein viel eifriger und erfolgreicher wirkt, als dies je der Fall war. Nicht übersehen darf hiebei werden, die reiche Entwicklung des einschlägigen Vereinswesens, das bereits in entlegenen Gauen und kleinen Orten — häufig, vielleicht zu häufig in Verbindung mit Localmuseen — sich einfindet und die fast überall bestehende intensive Verbindung der staatlichen Einrichtungen mit den Vereinen. Ein wichtiges Glied in der Reihe der Institutionen für den Denkmalschutz sind die archäologischen Ausstellungen, denen man fast alljährlich theils als selbständigen Expositionen, theils im Anschluss an landwirthschaftliche oder gewerbliche Ausstellungen begegnet.

15. **Ягичъ И. В.** Новыя писма Добровскаго, Копитара и другихъ югозападныхъ Славянъ. (Источники для исторій славянской филологій Т. II. Изданіе отд. рус. языка и слов. И. Акад. Наукъ.) СПб. 1897. стр. CII + 928.

Výborný historický úvod k tomuto sborníku zakončuje akademik Jagić slovy: „одно общее звено выступаетъ въ писмахъ упоминаемыхъ здѣсь лицъ: это идея славянства, убѣжденіе въ необходимости позаботиться о поднятіи духовнаго просвѣщенія его. Такъ какъ эта заботливостъ главнымъ образомъ сосредоточивалась на языкѣ, исторіи и литературѣ, то и содержаніе всѣхъ этихъ писемъ близко касается той науки, которую принято называть славяновѣдѣніемъ или славянскою филологіею.«

Nehledě ani k tomu, jaký nový pohled nám otvírá tato kniha na mnohé stránky prvotní historie slovanské filologie a slovanského probuzení, jest samozřejmo, že při jménech Dobrovského, Kopitara, Šafaříka, Köppena a j. i ti, kdož zajímají se o slovanské starožitnosti, najdou řadu zajímavých dat.

N.

16. **Княжевич М.** Археологічний з'їзд в Ризї 1896 р. (Записки наук. тов. імени Шевченка 1897. Т. XV. Наук. хрон. с. 1—8.

17. **Korzon T.** Pogląd na działalność naukową J. Lelewela. (Kwartalnik hist. 1897 p. 257). Článek vzbuzuje přirozeně i velký zájem badatelů starožitností slovanských.

18. **Krumbacher Karl.** Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527 bis 1453). II. Auflage bearb. unter Mitwirkung von A. Ehrhard und H. Gelzer. München 1897 (C. H. Beck). S. 1193. (IX. Band des Handbuches der klass. Alterthumswissenschaft herausgeg. von Dr. Iwan von Müller).

Vedle podrobného přehledu pramenů byzantské historie atd. mají pro badatele slov. starožitností velkou cenu i bibliografické přehledy na str. 1068 nsl., a to hlavně 1. „Politische Geschichte“ (p. 1068—1081)

ač příslušná literatura daleko není vyčerpána, — 3. „Sonstige oriental. Kirchen“ (p. 1094—1096), — 5. „Internationale Kulturbeziehungen“ a sice odstavec „Einfluss auf die Slawen und Rumänen“ (p. 1100—1102), — 6. Ethnographie (p. 1102—1108) zde opět s mnohými mezerami, a 7. odstavec „Byzantinische Kunst bei den Orientalen und Slaven (p. 1126—1127). *N.*

19. **Lindenschmit. J.** Bericht über die Vermehrung der Sammlungen des Vereines zur Erforschung der rheinischen Geschichte und Alterthümer zu Mainz im J. 1896/97. (Sonderabdruck aus der Westdeutschen Zeit f. Gesch. und Kunst. XVII. p. 341—360). Trier 1897.

Interessantní jest následující poznámka: Neu angegliedert wurden in diesem Jahre der genannten Abtheilung eine interessante Sammlung von 110 Alterthümern aus dem 7.—11. Jahrhundert. Sie soll, vollendet, die Hinterlassenschaft der Volkstämme slavischer und preussisch-littauischer Herkunft zeigen, welche die von den Germanen im Lauf der grossen Völkerverschiebungen aufgegeben östlichen Landstriche besiedelten, und eine Vergleichung mit den Alterthümern aus dem Reich Karls des Grossen und seiner Nachfolger ermöglichen.

20. **Majewski Erazm.** Wskazówki do konserwowania przedmiotów starożytnych. (Wisła 1897 p. 216, 417.)

21. **Murko Math. Dr.** Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhm. Romantik. Graz 1897. Verlagsbuchhandlung „Styria“.

Kniha, ač celkem rázu jiného, přináší též dobré příspěvky k poznání a ocenění dějin studia starožitností slovanských (práce Šafaříkovy a Kollárovy, vliv Rukopisu Zelenohorského a Královédvorského atd.).

22. **Murko M. Dr.** Prvi uspoređivači sanskrita sa slovenskim jezicima. U Zagrebu 1897. (Ot. z CXXXII kn. Radu jugosl. ak., 101—115).

Drobný, ale vysoce zajímavý příspěvek k dějinám filologie a archaeologie slovanské. Uvádí nás v doby na poč. tohoto stol., kdy svět evropský počínal se seznamovati se zvláštní osvětou indickou, s památným jazykem staroindickým, kdy na první pohled nepochybné shody jazyka tohoto stávaly se semenem, z něhož vyrůstal srovnavací jazykozpyt, kdy vědecká nehotovost a romantický duch sváděl i nejstřízlivější mysli k názorům o Indii jako kolébce lidstva, aspoň indoevropského, o řeči staroindické jako matce ostatních atd., k názorům, jež tak se vžily, že podnes shledáváme se s nimi u neodborníků jinak i vysoce vzdělaných. Naši první srovnavatelé sanskrtu se svými jazyky snesou srovnání s jinými soudobými: i chybami i jinde správností soudu. Vynikají mezi nimi zvláště M. S. Majewski a náš Ant. Jungmann. Zvláště zajímavy jsou názory o původu Slovanů z Indie (a Němců z Persie), jež připravoval J. Görres (1810) a prováděl zejména Majewski (1816), z nichž vyplývaly rozličné bludy o vývoji slov. mythologie a slov. starověku vůbec, jimž ani duch tak chladný jako Dobrovský nedovedl se úplně uzavříti. Zajímavý je i jiný následek těchto názorů: Kdo jim holdovali, předpokládávali i u Slovanů cosi podobného starému písemnictví indickému, zejména zákonníkům a epům

indickým. Odtud vykládá Murko pokusy, zdánlivou mezeru vyplniti (padělky pražské, Verkovićovy slov. vědy); zde hledati zajisté i aspoň z části, proč padělky tyto tolik nalézaly víry.

Praha. *Jos. Zubatý.*

23. **Петровъ Н. И.** Указатель церковно-археолог. музея при кіевской духовной академій. Кіевъ 1897. 292 ст.

24. **Stieda L.** Der X. russische archaeologische Kongress in Riga 1896. Centralblatt 1897 p. 175, 260. — Totéž v Archivu f. Anthrop. 1898 p. 77 nsl.

Referat o přednáškách Kaščenka, Gremplera, Brandenburga, Antonoviče, Pokrovského, Smirnova, Miljukova, Ćerepnina, Kočubinského, Jakubova, Miščenka, Bielensteina, Virchowa, Hausmanna, Boye, Sizova, Hackmanna atd., o nichž obšírněji referovati budeme až vyjdou zprávy oficialní.

25. **Strzelecki Adolf.** Materjały do bibljografji ludoznawstwa polskiego. Dzieła i artykuły z lat. 1878—1894. Wisła 1897 p. 33, 326, 465, 655.

Podrobný index prací seřaděný dle jmén autorů. Toto pokračování počíná písmenem *K* a jde až po heslo *Pypin*. Práce velmi záslužná.

26. **Сперанскій М.** Памяти Буслаева. СПб. 1897.

27. **Щепкинъ В.** Ѳедоръ Ивановичъ Буслаевъ. (1818 до 1897). Этногр. Обозр. 1897. N. 35. стр. 99.

28. **Virchow R.** Die anthropologischen Versammlungen des Spätsommers. (Berl. Verhandl. 1897 p. 452.)

1. Die General-Versammlung der deut. anthr. Gesellschaft in Lübeck. 2. Die anthropol. Section des internat. medicinischen Congresses in Moskau. 3. Die ethnogr. und archeol. Sammlungen in Hamburg. 4. Die Abtheilung für Anthropologie und Ethnologie auf der Versammlung der d. Naturforscher und Aerzte in Braunschweig.

K zprávě prvé Virchow připojuje přehled nálezů v okolí lübeckém, zprávu o návštěvě musea zde ve Šverině a v Kielu, k zprávě druhé interessantní exkurs o nejstarší neolith. lebce ruské nalezené ve Volosovu (gub. Vladimir). Virchow soudí na původ turanský.

29. **Wankel Jindřich MUDr.** (Časopis vlast. muz. spolku v Olomouci 1897. 113. č. 54, 55). Stručný životopis tohoto vynikajícího moravského archaeologa, zemřelého 5. dubna 1897, spolu s úplným výčtem jeho literárních prací.

30. **Weineck Fr.** Die XIII. Hauptversammlung in Finsterwalde am 8. und 9. Juni 1897. (Niederlaus. Mittheil. V. 1897 p. 151.) Zpráva o schůzi dolnolužické společnosti pro anthropologii a starožitnosti s několika přednáškami Lužice se týkajícími.

31. **Златковскій.** А. Н. Майковъ. Біограф. очеркъ Изд. II. СПб. 1898. Цена 1 р.

F. Dodatky.*)

1. **Olechnowicz Dr. Wł.** Charakterystyka antropologiczna ludności powiatu opatowskiego, gub. radomskiej (Materyały antr. arch. II. Kraków 1897 p. (1). „Rezultaty otrzymane przez nas dla zbadanej ludności należy uważać jako rezultaty szczegółowe, mające wartość bezwzględną, lecz tylko dla danej miejscowości.“

2. **Харузинъ А. Н.** Черепа изъ раскопокъ В. И. Сизова въ Московском уѣздѣ. (Труды IX. арх. съѣзда. Т. II. 268.) Москва 1897. Popsání 4 lebek z kurhanů. Index délkový u třech měřielný obnášel 72·4, 67·7 a 68·7.

3. **Ripley W. Z.** Racial geography of Europe. Appleton's popular science monthly. May 1897 New-York.

O geografickém rozložení plemen v Evropé. Srv. referat v L'Antropologie 1898 p. 218.

4. **Meringer Dr. Rudolf.** Indogermanische Sprachwissenschaft. Leipzig. (Sammlung Göschen) 1897. Str. 136. O jazykovém vztahu Slovanů k ostatním Indogermanům autor, vyloživ systém Schleicherův a Schmidtův, praví: In der That wird diese (Schmidts) Erklärung den Thatsachen gerecht. Die indogerm. Völker wohnten in folgender Anordnung (p. 64):

Germanen

Kelten — Litu-Slaven

Armenier Iranier

Italiker, Griechen. — Inder.

V kapitole o kultuře a vlasti Indogermanů (p. 122), autor přijímá mínění o arijské příslušnosti neolithické kultury, a o evropském původu Arijů: „Die Indogermanen können zur Zeit der ersten Begegnung in Mitteleuropa bis in die russisch-sibirischen Steppenländer hinein gehaust haben, und sich von hier nach allen Richtungen ausgedehnt haben (p. 136).

N.

5. **Кочубинскій А.** Территорія доисторической Литвы (Ж. М. Н. П. 1897. Январъ p. 60—94).

Der Gedanke, Orts-, Flusz- und andere Namen zu ethnographischen Bestimmungen zu verwerthen, ist alt; wir finden ihn z. B. schon im XVI. Jahrhundert mit Erfolg angewendet. In jedem einzelnen Falle handelt es sich nur darum, ob man den richtigen Gedanken auch richtig durchgeführt hat; vom vorliegenden kann man dies leider nicht behaupten.

Die Grenzen des litauischen Territoriums sind, wenn wir von den Einbussen im Westen (Preussen) und Südwesten (Jatwingen) absehen, auszerordentlich stabil gewesen; die erheblichen Einbussen im Südosten (um Wilna) sind förmlich ausgeglichen durch den Zuwachs im Nordwesten (gegen Kuren und Liven); dieser Zuwachs, die Ausbreitung des zahmeren, lettischen Elementes auf Kosten des wilderen, livischen, wurde durch die deutsche Einwanderung und Eroberung unwillkürlich begünstigt.

*) Referáty došlé po vytištění předcházejících archů.

Herr Kočubinskij dagegen sieht darin ausschliesslich das siegreiche Vordringen des Litauers (Letten) vom Süden gegen Norden und schliesst daraus auf ein erheblicheres Sichentfernen oder Verschwinden des Litauers überhaupt in der Richtung von Süden nach Norden; er nimmt weiter an, dass auf diese Weise auch das Gouvernement Mińsk, der Hauptsitz der Weissrussen, seine Bevölkerung gewechselt hätte; wie in Kurland der Lette den Liven verdrängt, oder aufgesogen, sich assimilirt hat, so hätte der Slave dasselbe im Mińskischen mit dem Litauer zu Wege gebracht und das Weissrussische der dortigen Gegend wäre ein Mischproduct. Der Name Dregovičen wäre ein litauischer; die zwischen Pripet und Dvina einwandernden slavischen Colonisten hätten ihn von den (litauischen) Aborigenen übernommen; von ihnen stammen auch die (meist) litauischen Namen der Seen und Flüsse im Bassin des oberen Niemen und der Berezina; letzterer Name selbst wäre nur scheinbar slavisch, er wäre die spätere Slavisirung eines litauischen Beržinas oder Beršlinas.

Mit Hilfe des Wörterbuches werden nun die „litauischen" Bedeutungen dieser Seen- und Flussnamen herausgedrückt; Niemen und Muhsa (Musse) sind beide die „unsrigen" (dat. plur. noumans uns, und naminis häuslich; der Verfasser scheint beides zu identificiren, er spricht sich nicht deutlicher aus; músu unser; letzterer Namen ist jedoch richtiger mit slavischen wie Msza zu vergleichen und als der „moosige" zu deuten); die Dwina ist das grosse oder tiefe Wasser (aber der Name scheint gar nicht einmal arischen Ursprunges, sondern finnisch zu sein!) u. s. w. Ebenso wie Berezina werden Bobr und Ptič für Umformungen litauischer Namen ausgegeben; sicher slavische Namen wie Šara, Swida, Dokołka, Kleva (vgl. Ortsnamen Klevań) werden aus dem litauischen gedeutet u. s. w.

Der Verfasser operirt somit mit Etymologieen, und zwar mit den allerschwierigsten, der Flussnamen, ohne viel Scrupeln; auf diese Weise kann man alles beweisen; man sehe sich z. B. die Flussnamen Galiziens, eines seit unvordenklichen Zeiten slavischen (polnischen und russischen) Territoriums an — wie viele derselben entziehen sich jeglicher Deutung aus dem Slavischen, könnten „litauisch" oder „finnisch" gedeutet und zu allen möglichen ethnologischen Hypothesen verwerthet werden! Dass der eine und der andere der vom Verfasser behandelten Namen litauisch ist, kann gar nicht bezweifelt werden; noch sicherer ist, dass die meisten derselben gar nicht litauisch sein können, z. B. Suła, Mraj, Scha, Lsza, Gojna und die vorhin erwähnten. Statt an die zweideutigen Flussnamen halten wir uns an die deutlichen Ortsnamen und diese besagen, dass die weiteste Ausdehnung des Litauischen den Oberlauf des Niemen nicht überschritten hat, dass Lida, Lipniszki und Krewa seit jeher die Vorposten des Litauerthums waren, die heute allerdings längst aufgegeben sind, so dass das Litauerthum sich an den Lauf der Wilia zurückgezogen hat. Darüber hinaus zu gehen, den Beweis zu liefern aus den Namen, dass das Mińsker Gebiet vor den Slawen von Litauern besiedelt war, dazu reichen die ganz unsicheren oder positiv falschen Etymologieen des Verfassers lange nicht aus.

Berlin. *A. Brückner.*

Cf. referat Gruševského v Зап. Тов. імени Шевч. 1898. I. Крон. 3.

6. **Соболевскій А. И.** Опытъ русской діалектологіи. I. С.-Петербургъ 1897. 111 str., 1 rbl.

Nové zpracování práce před tím uveřejněné v Жив. Стар. I. Dialekty velkoruské, a jejich hranice vůči běloruským i maloruským, *a*) Nářečí jiho-, *b*) severo-velkoruská. II. Dial. běloruské, úzce příbuzné s jiho-velkoruskými.

Srv. referát Pastrnka v Listech filol. 1897. p. 471 a Karského v Изв. отд. рус. языка имп. Акад. 1897 p. 1162. *Z.*

7. **Шишмановъ Ив. Д.** Славянски селища въ Критъ и на другите гръцки острови. Български Прегледъ IV. (1897 Юни) str. 64—98, 151—152 (i v zvl. otisku).

Pojednání p. dra. Ivana D. Šišmanova, professora na bulharské vysoké škole v Sofii, o slovanských osadách na Kretě a na jiných řeckých ostrovech je část připravovaných od něho studií o řeckobulharských stycích a parallelách národopisných. Spisovatel vykládá theorii Fallmerayerovu o poloslovanském původu Novořekův, vliv její v Německu a v Řecku, srovnává postavení Evropy k Řekům za revoluce 1821 a za poslední řeckoturecké války 1897 a vchází do podrobností celé otázky o původu obyvatelstva novořeckého. Slovanské živly v novořečtině sbírány a sčítány od Miklošiče, Matova a posledně od G. Meyera. Místních jmen původu slovanského, na nichž byla založena celá theorie Fallmerayerova, posud nikde není sestaven úplný seznam; také se všecky práce týkají pevniny, bez ohledu na ostrovy. Slované vtrhli do Řecka za bouřlivých dob 7. století. Že při vpádech těchto znepokojovali i ostrovy, ví se nejen z legendy sv. Demetria Solunského, ale i z důležité zprávy syrského kněze Tomáše, že Slované r. 623 Kretu a ostatní ostrovy napadli a asi dvacet zbožných mnichův syrských tam pobili. Místo to, na které ponejprvé poukázal Gutschmid 1868 v recensí Hopfových dějin Řecka za středního věku, spisovatel šíře rozbírá, při čemž obšírně pojednává o plavectví starých Slovanův. Nejdůležitější část pojednání týká se stop Slovanů v místní nomenklatuře ostrovův: na ostrově Thasu ves Vulgaro, na Samothrake mys Zagorioti (což, myslím, může býti i od osobního jména) a místnost Tzelenika (dzelenika, zelenika bulh. Buxus sempervirens), na Samu říčka *τὸ Ποτόκι*, na Kretě vsi Topoljá (v eparchii Kisamské), Sklavus, Sklavopula, Sklaverochori, Sfinari (prý Svinari, ale srovn. také *σφήν*, nřec. *σφῆνα*, *σφήνωμα*), na Euboei Vistrica, Gurgovica, na Tenu Sklavochori („ves Slovanův"), na Korfù Chlomo, Chlomotina atd. Jména tato (str. 83) mohou býti z dob vpádův za 7.—8. věku anebo z daleko pozdějších časův od klidných osadníkův nebo uprchlíkův novějších století. K tomu připomínám, že Kreta půl páta století, od 13. do 17. věku, byla pod panstvím Benátčanův, mezi jejichž žoldnéři vždy byli četní Slované z Jadranského pomoří. Ostrov Tenos ze všech Kyklád nejdéle byl pod panstvím benátským, do počátku 18. století, a na ostatních Kykladách po čtvrté křížové výpravě po mnoho pokolení vládly benátské rodiny, které vždy měly styky se Slovany dalmatskými. Korfù, Kefallenia a ostatní ostrovy Jonského moře sesilovaly své obyvatelstvo, podobně jako ostrovy Dalmacie samé, opětovně uprchlíky a vystěhovalci z blízké pevniny, jak je patrno již z listin středověkých. O stáří těch jmen nedá se tedy říci mnoho jistého. Studie p. prof.

Šišmanova ukazuje, kolik lze i na tomto od tolikerých pracovníkův dotknutím poli říci nového a zároveň je pěkným svědectvím nové vědecké činnosti v mladém státu bulharském.

Vídeň. *Konst. Jireček.*

8. **Wehrmann M.** Karl der Grosse und die Wilzen. Monatsbl. d. Ges. für Pommer. Gesch. 1897. 7. 102—105.

V území pomořském, před tím osazeném Germany, sídlili později slov. Pomořané (úzce s Poláky příbuzní), pak polabské kmeny Ranů a Vilců. Vilcové (později Ljutici) nebyli dle všeho kmenem jednotným. V. č. 9. 139—142 histor. stať: Die Karolinger und die Wilzen. *Z.*

9. **Ornstein J.** A Ravennai geographus ismeretlen Dáciai Utvonala. (Arch. Ertesitö 1897. 391.) O neznámé cestě v Dacii u geografa Ravennského: Porolissum—Congri—Sturum—Urgum—Ermericum—Alincum—Capora—Iscina—Tirepsum—Phira.

„Ježto tím způsobem stalo se pravděpodobným, že pořadí římských táborů v údolích Velkého i Malého Samoše, vzniklo z téhož, t. j. obranného úmyslu, nečiní žádných těžkostí, uvedenou řadu jmen — vzdálenosť přepočítávajíc na římské míle (1 m. = 1475 metrů) — takto applikovati: Congri = Szamosujvár XIV, Sturum = Alsó-Kostály XV, Urgum = Alsó-Ilosva XXXVI, Ermenium = Vásárhely XXIV, Alincum = Vécs XIX, Capora = Görgény Szt. Imre XX, Iscina = Mikháza XIII, Tirepsum = Sóvárad VII, Phira = Siklód.“ *N.*

10. **И. Толстой и Н. Кондаковъ.** Русскія древности въ памятникахъ искусства. V. Курганныя древности и клады домонгольскаго періода. СПб. 1897. Съ 225 рисунками.

11. **Vrhovec J.** Gorski zakon in gorske pravde (Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko VII, 1897, str. 37—41, 69—77, 101—110, 145—151).

Poučna razprava posvečena jedinim pravicam, katere je užíval nekedaj slovenski kmet, drugače pravi suženj svojih grajščakov. Gorski zakon in gorske pravde, pismeno zagotovljene slovenskim vinogradnikom koncem 13. stoletja, so bile namreč jedini ostatek nekedanje svobode, ki so vinogradnike varovale pred samovoljnimi grajščaki. Najbolj zanimiv za starejšo zgodovino našo je oni del razprave, kjer pisatelj govori o nastanku gorskih pravd (str. 104—110) in tu sodi pisatelj dobro, da so Slovenci dobili pravico shajati se h gorskim pravdam v času, ko se Nemci, ki so se naseljevali po slovenskih pokrajinah, še niso upali postopati s Slovenci tako, kakor se je to godilo v 13. in 14. stoletju. — Naprava sama, pravi pisatelj, ni staroslovenskega, ampak nemškega izvora, kar dokazuje število dvanajsterih prisednikov, ki so pravi staronemški „Schöffen“, katere je upeljal v staronemško pravdo še le Karel Veliki. Isto tako je nemška zahteva, da naj se pravde vrše na gotovih za to odločenih prostorih. Pisatelj misli, da so nastale po obrskih vojskah, najpozneje v 9. ali 10. stoletju.

Praga. *I. Kunšič.*

12. **Константиновъ-Щипунинъ И. П.** Къ краніологіи древняго населенія Костромской губерніи. (Труды антропологическаго отдѣла. Томъ XVIII. Москва 1897. 528—534 стр. Извѣстія И. Общества Любителей Естествознанія, Антропологіи и Этнографіи состоящаго при Московскомъ Университетѣ. Томъ XC.)

Als Material der vorliegenden Untersuchung dienten 92 Schädel, die aus Kurganen des Gouvernement Kostroma ausgegraben worden waren. Die Schädel sind dem anthropologischen Museum der Universität übergeben worden. Man hat verschiedene Gründe, aus denen geschlossen werden kann, dass die Schädel den Merjänen (Меря) angehört haben. Die dabei gefundenen Culturgegenstände lassen diesen Schluss zu

Es sind 66 männliche, 19 weibliche u. 7 jugendliche Schädel. Wir können hier nicht alle Zahlen, die der Verfasser mittheilt, wiederholen.

Es sei hier aus der Tabelle des Cephalindices hergestellt:

	Männer	Weiber	Zusammen
Maximum . . .	86,31	85,89	86,31
Minimum . . .	68,02	76,02	68,02
Differenz . . .	18,29	9,87	18,29
Mittel . . .	77,28	78,88	77,56.

Aus dieser Zahlenreihe, wie aus den anderen Ergebnissen, zieht der Verfasser den Schluss, dass die Kurganbevölkerung des Gouv. Kostroma eine gemischte war. Unter den 92 Schädeln sind 66% dolichocephal, 30% brachycephal. In dem angrenzenden Gebiet von Tver giebt es noch mehr dolichocephale Schädel. Dagegen werden gegen Osten die dolichocephalen Schädel weniger häufig. Die gefundenen Kostroma-Schädel haben am meisten Aehnlichkeit mit den Schädeln der Kurgane des Gouv. Jaroslavl. Bereits Bogdanov hat unter den Kurgan-Bevölkerung des Gouv. Moskau 2 Typen unterschieden: er fand, dass im südoestlichen Gebiet ein brachycephaler, im Westen aber ein dolichocephaler Typus vorherrschte.

Nun entsteht die Frage: woher kommt das brachycephale Element, das sich in der Kurgan-Bevölkerung Kostromas findet?

Der Verfasser ist nun zur Ueberzeugung gekommen, dass sowohl slavische Colonisten, als auch Wotjaken und Čeremisen sich der eingeborenen dolichocephalen Bevölkerung Kostromas beigemischt haben.

Er ist zu diesem Schluss gelangt, in dem er sich auf die gründlichen Arbeiten des gelehrten Professors der Univ. Kasan Smirnov, stützt. Prof. Smirnov hat ausführlich dargelegt, dass die Wotjaken und Čeremisen aus ihrer alten Heimat allmälig nach Norden und Nordwesten gedrängt wurden.

Das brachycephale Element unter den Kurganschädeln des Gouv Kostroma sind Wotjaken.

Königsberg. *L. Stieda.*

13. **Владимировъ П. В.** Поученія противъ древнерусскаго язычества и народныхъ суевѣрій. (Памятники древне-русской церковно-учительной литературы Вып. III. С.-Петербургъ 1897 str. 193—250. — Český Lid. VII. Lit. 15. referuje: „Vzácný

material za staroruských církevních památek kázání k dějinám pohanských přežitků mezi lidem ruským, doplňující údaje západoevrop. poenitentialních knih a zrcadel zpovědních."

14. **Piekosiński Fr.** Kamienie mikorzyńskie. Studija, rozprawy i materiały z dziedziny historyi polskiej i prawa polskiego I. Krakow 1897. Přineseme v příštím svazku obšírný referat.

15. **Толстой гр. И. и Кондаковъ Н.** Русскія древности въ памятникахъ искусства. Вып. V. Курганныя древности и клады домонгольскаго періода. (СПб. 1897, 4⁰, стр. 163 съ 225 рис. въ текстѣ). Включивъ въ предшествующіе выпуски своего, пользующагося заслуженной извѣстностью труда находимыя въ Россіи древности классическія, предметы быта и обыхода скиѳо-сарматской эпохи и врмени переселенія народовъ, христіанскіе памятники Крыма, Кавказа и Кіева, гр. Толстой и Н. П. Кондаковъ приступили въ 5мъ выпускѣ къ изложенію вопросовъ о происхожденіи и развитіи элементовъ искусства, представленнаго многочисленными предметами, добытыми преимущественно въ Средней полосѣ Россіи какъ путемъ археологическихъ изслѣдованій и развѣдокъ древнихъ могильниковъ равно и путемъ случайныхъ находокъ кладовъ. Такимъ образомъ 5й выпускъ „Русскихъ Древностей" представляетъ особенный интересъ для славянской археологіи, такъ какъ онъ касается спеціально древностей той области, которая, въ разсматриваемую авторами эпохи, была въ значительной мѣрѣ населена славянами: извѣстная часть этихъ древностей должна быть слѣдовательно отнесена къ числу предметовъ бывшихъ въ употребленіи у русскихъ славянъ, — другая часть должна принадлежать разноплеменнымъ инородцамъ, населявшимъ въ то время значительную часть площади, занятой въ настоящее время Европейской Россіей. Каковъ былъ культурный запасъ, съ которымъ разныя народности древней Россіи выступаютъ въ исторіи, въ чемъ сказалось вліяніе сосѣдей на древнерусскій и инородческій бытъ, какое вліяніе оказали русскіе древніе культурные центры на переработку внесенныхъ извнѣ элементовъ и на передачу ихъ другимъ, менѣе культурнымъ народностямъ и пр. — таковы главные вопросы, которые невольно должны возникнуть у лица, берущаго въ руки интересный томъ, вышедшій изъ подъ пера такого заслуженнаго ученаго, какимъ является Н. П. Кондаковъ.

Обширность періода, надъ которымъ работаютъ авторы, многообразіе и чрезвычайное обиліе матеріала, наконецъ ограниченіе самого изданія „Русскихъ Древностей" только „памятниками искусства" — заставили авторовъ значительно съузить свою задачу и отвѣтить на поставленные вопросы только частично. Авторы изслѣдуютъ только стиль и технику предметовъ, обильно представленныхъ могильнымъ инвентаремъ. Но для опредѣленія стиля наиболѣе полезными оказываются предметы роскоши: на нихъ-то и сосредоточиваютъ авторы почти все свое вниманіе; они разсматриваютъ преимущественно objets de luxe, которые однако и въ отдаленный періодъ

кургановъ были очевидно достояніемъ только немногихъ богатыхъ лицъ. Авторы не касаются ни обстановки, при которой найдены изучаемые ими предметы, ни тѣхъ древностей, которыя составляли украшенія народной массы. Благодаря подобному ограниченію задачи вопросъ о культурномъ запасѣ племенъ, населявшихъ Россію въ VIII—XIII вв. освѣщенъ только неполно. Далѣе, даже въ отношеніи болѣе или менѣе богатыхъ предметовъ, авторы не проводятъ въ достаточной мѣрѣ ни хронологическаго распредѣленія предметовъ ни дѣленія ихъ по культурнымъ типамъ. Мы не рѣшаемся, однако, ставить въ упрекъ почтеннымъ авторамъ ни ограниченіе содержанія работы сравнительно узкими рамками, ни нѣкоторые пробѣлы и неточности въ описаніяхъ древностей и въ выводахъ (напр. описаніе лампочки изъ Гнѣздовскаго могильника (рис. 49); мнѣніе о времени происхожденіи шапки Мономаха; объясненіе происхожденія извѣстнаго мотива въ т. наз. „чудскихъ древностяхъ" — именно птицы, какъ бы возносящей человѣка и др.). Матеріалъ, надъ которымъ приходилось оперировать авторамъ слишкомъ обширенъ и слишкомъ разбросанъ, вопросы, которые имъ предстояло рѣшать слишкомъ многочисленны и слишкомъ сложны, такъ что нѣкоторыя вкравшіяся неточности и не совсѣмъ правильныя сопоставленія оказываются быть можетъ неизбѣжными.

Изслѣдуя художественныя произведенія изъ могильнаго инвентаря и изъ кладовъ домонгольской эпохи авторы съ замѣчательной эрудиціей стараются опредѣлить художественные образцы послужившіе для воспроизведенія предметовъ быта и украшенія на почвѣ Россіи. Они даютъ блестящій очеркъ техническихъ различій, въ особенности относительно филиграни, между византійскими и русскими издѣліями. Стиль, господствующій въ предметахъ курганной культуры, они объясняютъ вліяніемъ Византіи и Востока, въ широкомъ значеніи этого слова. Авторы особенно оттѣняютъ важное значеніе для развитія искусства въ Россіи за разсматриваемый ими періодъ — Херсонеса, бывшаго средоточіемъ торговли, куда стекались разнообразнѣйшіе товары различныхъ мѣстностей Востока и гдѣ процвѣтало въ крупныхъ размѣрахъ и мѣстное производство. Херсонесъ служилъ для древней Россіи передаточнымъ пунктомъ въ торговыхъ сношеніяхъ съ культурными центрами юга и востока. Но вносимая торговлей культура не представляла въ русскихъ областяхъ лишь заноснаго элемента. Теперь легко доказать, пишутъ авторы, что самыя утонченныя художественныя производства существовали въ Кіевѣ, что ими занимались русскіе мастера, что мастера эти распространили свои производства въ Рязань, Суздаль, а слѣдовательно находка издѣлій византійскаго стиля вовсе не представляетъ собою, какъ думали еще недавно, греческаго запоса, но напротивъ памятникъ мѣстной работы. Авторы приходятъ далѣе къ выводу, что вліяніе Скандинавіи на Россію въ сферѣ художественнаго производства было ничтожно и что, наоборотъ, скандинавское искусство испытало на себѣ вліяніе Востока частью благодаря арабамъ, частью же благодаря обширнымъ русскимъ мастерскимъ, находившимся въ

приднѣпровьѣ. Правильный въ существенномъ взглядъ на значеніе востока для исторіи древняго искусства въ Россіи проведенъ авторами быть можетъ слишкомъ ригорично; мнѣніе о ничтожномъ вліяніи Скандинавіи на русское производство въ домонгольскій періодъ едвали можетъ быть принято всецѣло. Но указанные недостатки не умаляютъ научнаго значенія труда гр. Толстого и Н. П. Кондакова, а изящество изданія, обиліе рисунковъ и доступность по цѣнѣ гарантируютъ и 5му выпуску широкое распространеніе среди лицъ занимающихся археологіей и благодарность почтеннымъ ученымъ за ихъ новый цѣнный вкладъ въ науку.

Москва. *Н. Харузинъ.*

16. **Ласкоронскій Василій.** Исторія Переяславльской земли съ древнѣйшихъ временъ до половины XIII. столѣтія. Кіевъ 1897. Стр. 486 + XIII.

Přineseme příště obšírnější referat. Srv. zatím referat Volkova v L'Anthropologie 1897 p. 688, a v časopisu Истор. Вѣстникъ 1898. Янв. 375.

17. **Munkácsi Bernát.** A magyar-szláv ethnikai érintkezés kez detei. (Ethnographia. Budapest 1897 VIII. p. 1.)

18. **Munkácsi B.** Die Anfänge der ungarisch-slavischen ethnischen Berührung. Ethnol. Mitt. aus Ung. V. 193. Přineseme, až vyjde překlad úplný, obšírnější referát. Srv. zatím, co praví o obsahu práce této Ethnol. Mitth. aus Ungarn 1897 p. 193: „Vortragender tritt jener verbreiteten Ansicht entgegen, als ob die bekanntermassen sehr zahlreichen, allgemein verbreiteten und auf alle Lebensverhältnisse bezüglichen slavischen Elemente des Ungarischen erst nach der Landnahme, durch massenhafte Absorption eines hier gefundenen, eine altslovenische Sprache redenden Slavenvolkes in den ungarischen Wortschatz gelangt seien. Sprachliche Tatsachen. der ethnographische Zustand Ungarns zur Zeit der Landnahme, auf die ältere Geschichte der Ungarn bezügliche, vornehmlich in orientalischen und byzantinischen Quellen vorfindliche Aufzeichnungen zeugen gleichmässig gegen diese Auffassung und weisen darauf hin, dass wir die ethnische sowie auch sprachliche Berührung der Ungarn und Slaven schon in der Zeit ihrer am Schwarzen Meere gelegenen Urheimat annehmen müssen.“

19. **Матовъ Д.** Книгописъ по етнографията на Македония. Изъ книжата на † Д. Матовъ. Български Прегледъ. IV. 5—6. София 1897.

Vydáno z jeho rukopisů. Bibliografie tato nebyla Matovem úplně dokončena, ale to co vyšlo v posledních 10—15 letech o etnografii Makedonie, jest zde všechno, a v tom mnoho jinak neznámého. (Srv. Виз. Временникъ V. p. 346.)

Index spisovatelů.

Čísla za jmény značí stránky.

Almgren O. 102.
Антоновичъ В. Б. 49, 90, 91.
Анучинъ Д. 92.
Appelgren H. 61, 103.
Аспелинъ 51.
Армашевскій Ц. 49.
Азбукинъ М. 108.
Baier R. 74.
Barański A. 103.
Baudouin de Courtenay J. 26.
Bezzenberger A. 17, 74.
Бѣляевъ А. Д. 118.
Бѣляшевскій Н. 93.
Bielenstein A. 17.
Brecht 75.
Brinton D. 9.
Бранденбургъ Н. Е. 92.
Брянцевъ Ц. Д. 17.
Brinckmann 75.
Brunšmid J. 118.
Brückner A. 15.
Buchholz A. 75, 118.
Buschan G. 119.
Busse H. 75.
Celestin V. 81.
Ciszewski St 118.
Conwentz H. 75.
Costa J. 59.
Cseplö P. 82.
Чекалинъ Ѳ. 61.
Čermák Kl. 119.
Červinka J. 32.
Darnay K. 82.
Даттанъ А. В. 105.
Demetrykiewicz W. 88, 89.
Deniker J. 6.
Добруски В. 57.
Довнаръ-Запольскій М. 107.
Dömötör L. 82.
Драгановъ П. Д. 119.
Dragičević T. 82.
Эварницкій Д. И. 94.

Table des auteurs.

Les chiffres ci-joints se rapportent aux pages.

Faktor Fr. 64.
Felcman J. 64.
Fest A. 82.
Fetzer J. 82.
Fiala Fr. 81.
Филевичъ И. 41, 46.
Филипповъ Н. Н. 28.
Fiók K. 60.
Fischbach O. 82.
Fischer L. 64.
Флери Л. 94.
Флоринскій В. М. 10.
Флоринскій Т. Д. 25, 119.
Freund 77.
Friedel 77.
Гамченко С. 93.
Gander C. 77.
Городцевъ В. А 93, 105
Götze A. 77
Grempler 77.
Gutscher H. 80.
Haas A 78.
Hagen K. 78.
Hampel J. 83.
Hawelka E. 33.
Helfert J. A. 119.
Helm O. 63.
Hensel 78.
Herepei K. 83.
Hormuzaki 6.
Hölder O. 62.
Харузинъ А. Н. 125.
Харузинъ Н. 108.
Chlebowski B. 34.
Jagić V. 17, 122.
Яворскій Ю. 62.
Jelić L. 56.
Jireček K 57.
Jósa A. 83.
Kaer P. 81.
Kaindl R. 87.
Katona L. 106.

Klaič V. 56.
Knies J. 64.
Кочубинскій А. 125.
Kolessa A. 27.
Кондаковъ Н. 98, 130.
Константиновъ-Щипунинъ Н. П. 129.
Korzon T. 122.
Kos F. 52, 53.
Kovář F. 33.
Köhler Dr. 64.
Könyöki A. 86.
Köver B. 83.
Králiček A. 32.
Krause Ed. 62, 78.
Križko P. 33.
Kröhnke O. 63.
Krumbacher K 122.
Krusekopf U. 56.
Krzywicki L. 5.
Kubitschek W. 56.
Kučera F. 64.
Kuhn E. 105.
Kumm 78.
Kunik E. 35.
Kunšič J. 55.
Lakowitz 78.
Lang F. 64.
Ласкоронскій В. 132.
Léfevre A. 107.
Lehmann-Nitsche 78.
Lehóczky T. 86.
Леонтовичъ Ѳ. И 106.
Lindenschmit J. 123.
Лянниченко И. А. 94.
Люба-Радзиминскій С. 95
Łopaciński H. 103.
Majewski E 61, 123.
Malecki A. 35.
Markovič G. 56.
Marun F. 106.
Matiegka J. 64.
May M. 28.
Meringer R. 125.
Mihalik S. 86.
Милетичъ Л. 57.
Milkowicz W. 60.
Miske K. 86.
Montelius O. 62, 101.
Moser L. K. 80.
Much M. 64.
Much R 28, 34
Munkácsi B. 60, 132.
Murko M. 123.
Musoni F. 56.
Müller R 56.
Niederle L. 6, 8, 9.
Olechnowicz W. 89, 125.
Olshausen 62.
Ornstein J. 128.
Pajk M. 54.
Palliardi J. 65.
Пантусовъ И. 95
Patsch K. 56.
Peisker J 111.
Penka K. 10.
Петровъ Н. И. 124.
Pič J. L. 28, 31, 65.
Piekosiński F. 108, 130.
Pichler Fr. 80.
Pintér S. 86.
Побойнинъ И. 49.
Погодинъ А. 104.
Покровскій Ѳ. В. 95.
Pósta B. 86.
Potkański K. 34, 35.
Preen H. 78.
Прозоровскій Д. 105.
Pulszky F. 87.
Путятинъ П. А. 95.
Radić F. 82
Récsei V. 87.
Reinecke P. 51, 64, 80, 87, 95
Réthy L. 59.
Rhamm K. 6.
Ripley W. 125.
Романовъ Р. 96.
Romstorfer C 88.
Rose 28.
Rozwadowski J 107.
Рожковъ И. А. 117.
Rutar G. 80.
Самоквасовъ Д. 46, 48.
Sasinek Fr. 33.
Schmidt V. 73
Schneider L. 9, 73, 74.
Schumann H. 79.
Schulenburg W. 78, 79.
Seger H. 79.
Semrau 90.
Sepp J 34
Siecke E. 108.
Сиговъ В. И 96.
Скадовскій Г. Л. 96.
Слуцкій С. С. 97.
Snellman A. 61.
Snitka J. 103.
Соболевскій А. И. 46, 127.
Сперанскій М. 124.
Спицынъ А. А. 97.
Stieda L. 8, 124.
Stojanovič L. 17.
Strzelecki A. 124.
Strzygowski J. 87.
Шишмановъ И. Д. 127.
Štětina K. 74.
Tadra F. 105.
Татуръ Г. Х. 97.
Tetzner F. 17.
Temesváry J. 87.
Thúry J. 60.

Treichel A. 79.
Трусманъ Ю. Ю. 49.
Tozer H. F. 15.
Толстой И. 130.
Туманскій А. 13.
Успенскій Ѳ. П. 50.
Wagner J. 87.
Vaněk O. 107.
Wankel J 124.
Vásárhely G 87.
Vedel E. 102.
Wehrmann M. 128.
Weineck F. 79, 124.
Weinzierl 74.
Weisbach A. 9.
Vichman 104.
Wiegand K. 79.
Виссендорфъ Г. А. 50.
Витковскій Е. К. 92.
Virchow R. 27, 75, 79, 80, 124.
Владимировъ 129.
Vrhovec J. 128.
Забѣлинъ И. Е. 49.
Zeppelin-Ebersberg 9.
Zichy E. 60.
Златковскій 124.
Zlatović F. 56.
Zmigrodzki M. 106.
Želizko J. 74.
Житынскій Л. К. 98.

Uzavřeno dne 10. září 1898.

OPRAVY.

Str. 14 ř. 23. s hora	místo	Росударя	čti	Государя
Str. 18 ř. 9. s dola	„	nepochybné	„	nepochybné
Str. 20 ř 20. s hora	„	č. 1.	„	č. 13.
Str. 48 ř. 1. s dola	„	сморти	„	смотри.
Str. 74 ř. 15. s dola	„	Бецценбергъ	„	Бецценбергеръ
Str. 80 ř. 3. s hora	„	1896	„	1897.
Str. 93 ř. 7, 20, 24 s dola a str. 105 ř. 16. s dola	„	Городцевъ	„	Городцовъ

Str. 128 omylem uvedena po druhé kniha Tolstého-Kondakova.

Sher 2.50.7

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
JAN 18 1958

VĚSTNÍK
SLOVANSKÝCH STAROŽITNOSTÍ.

INDICATEUR
DES TRAVAUX RELATIFS à L'ANTIQUITÉ SLAVE.

Vydává

Dr. Lubor Niederle,
m. professor české university v Praze.

Svazek II.

Praha 1899.
Nákladem vlastním. — Tiskem Aloisa Wiesnera.
V komissi u Bursíka a Kohouta, knihkupců české university.

Ze všech stran dostalo se I. svazku Věstníku neobyčejně vlídného přijetí, jež mi je nejlepší odměnou za obtíže spojené s jeho vydáním.

Při té příležitosti projeveno mi bylo několik přání, jimž jsem se při II. svazku snažil vyhověti. O dvou zvláště se zmiňuji.

Jedno přání týkalo se polyglotického rázu Věstníka. Vážený můj přítel v Paříži soudí, že referáty, psané v řečích slovanských, uzavírají Věstník pro badately neslovanské, a že by lépe bylo psáti jen v řečech světových. A toho mínění jsou i jiní neslovanští badatelé.

K tomu vysvětluji, že Věstník vydávám předem jen pro ty, kteří se specialně slovanskými starožitnostmi zabývají, a ti po mém soudu dnes nemohou pracovati bez znalosti aspoň povrchní slovanských jazyků. Také ulehčení práce bylo mi závažným momentem. Neboť mohu tímto způsobem podávati často jen výňatky z vlastních vět autorových. Nicméně, abych aspoň z části vyhověl, vynasnažím se nadále, aby referáty, jež mají na př. pro německé nebo francouzské badately zvláštní interess, psány byly v některé z řečí světových; mimo to připojuji k titulům prací slovanských i překlad německý nebo francouzský.

Jinému přání, abych uvedl seznam revuí a časopisů, jichž se v titulech dovolávám, vyhovuji v tomto svazku, ač i v textu zkracuji vždy tituly tak, aby jim každý bez seznamu rozuměl. —

Le premier volume de l'Indicateur a reçu de toutes parts l'accueil le plus flatteur, ce qui nous dédommage de toutes les peines que nous a données sa publication.

En même temps nous ont été exprimés quelques voeux aux quels nous avons essayé de satisfaire dès la publication du second volume. Deux propositions méritent une mention spéciale.

L'une a trait au caractère polyglotte de notre revue. Un de nos amis de Paris pense que les comptes-rendus publiés dans les langues slaves sont peu accessibles aux étrangers, et qu'il vaudrait mieux les rédiger dans une langue universelle. Cette est, paraît-il, l'opinion de plusieurs savants étrangers à cet égard.

Nous nous permettrons d'objecter que notre revue s'adresse avant tout aux spécialistes, qui se consacrent à l'étude des antiquités slaves, laquelle exige impérieusement, à mon sens, la connaissance au moins superficielle des idiomes slaves. Il faut aussi tenir compte des avantages pratiques présentés par notre système actuel, lequel nous permet fréquemment de nous borner à citer textuellement les passages essentiels.

Néanmoins, pour satisfaire au moins en partie aux voeux formulés. nous nous efforcerons de conserver à l'avenir les comptes-rendus français ou allemands pour les ouvrages d'un intérêt plus général; en outre les titres slaves seront toujours accompagnés de la traduction française ou allemande.

L'autre proposition concerne les revues et journaux cités dans notre Indicateur dont on désirerait trouver ici une liste complète. Nous nous confirmons dès à présent à ce désir, bien que dans le texte nous ayons toujours soin d'abréger les titres d'une manière absolument claire.

Praha 4. I. 1899.

L. Niederle.

I. Slované a jejich anthropologické vztahy k jiným národům Evropy.

Les Slaves et leur relations avec les autres nations de l'Europe au point de vue anthropologique.

1. **Deniker J.**: Les races et les peuples de l'Europe. Conférence Broca, donnée à la soc. d'anthr., le 10 mars 1898. Paris.

2. **Deniker J.**: Les races en Europe. (Anthropologie IX. 113—133. Paris 1898).

Note préliminaire. „Depuis une vingtaine d'années, de nombreux anthropologistes se sont occupés à reunir, chacun pour son pays, des documents sur les caractères physiques des populations européennes. Mais personne n'a encore songé à coordonner tous ces travaux pour donner une vue d'ensemble sur la répartition géographique des caractères somatologiques dans l'Europe entière, et pour en dégager l'existence d'un certain nombre de races européennes distinctes. Ayant pris à tâche de combler la lacune que je viens de signaler dans nos connaissances . . . et attendant que mon travail paraisse in extenso accompagné des cartes à l'échelle originale de 1 : 10,000.000, je me permets de résumer ici les principaux résultats de mes recherches, . . . en les groupant sous quatre chefs: indice céphalique, taille, pigmentation, races européennes."

P. 127: „Nous avons en Europe tout d'abord deux races blonds: une dolichocéphale de très grande taille (race nordique) et une sous-brachycéphale relativement petite (r. orientale); puis quatre races bruns: deux de petite taille, dont l'une (ibéro-insulaire) est dolichocéphale, l'autre (cévennole ou occidentale) brachycéphale; et deux de grande taille dont l'une est sous-dolichocéphale (littorale ou atlanto-méditerranéenne), l'autre brachycéphale (adriatique ou dinarique); des quatre races sécondaires deux (subnordique et vistulienne) se rattachent à la race blonde et les deux autres (sub-adriatique et nord-occidentale) peuvent être considérées comme intermédiaires entre les races blondes et brunes." *N.*

Cf. le rapport dans la Revue mens. de l'école d'anth. Paris 1898 p. 196—200

3. **Schmidt Emil:** Denikers neues System der Körpertypen Europas. (Globus 1898. Bd. 72. p. 214.) Obsah práce Denikerovy s pochvalným uznáním. Srv. referat téhož v Archiv für Anthr. XXV. 321.

4. **Ripley W. Z.:** The racial Geography of Europe. Russia and Slavs. (Appletons' popular Science Monthly. New-York 1898. October 1898. p. 721.)

In dieser vortrefflichen Abhandlung hat W. Ripley, Professor an der Universität zu Boston, die bisherigen Resultate der anthropologischen Forschungen über die Russen, sowie die Slaven überhaupt zusammengestellt, analysiert und erwogen. Man muss ihm desto mehr Lob spenden, wenn man bedenkt, mit welchen Schwierigkeiten wohl man in Boston zu der diesbezüglichen Literatur kommt. Es ist das eine der besten hierbezüglichen Arbeiten.

Der angeführte Artikel bildet eine Partie des grösseren Werkes Ripleys, die unter dem Titel „The racial Geography of Europe" unterdessen an verschiedenen Orten zerstreut erscheint, und hoffentlich bald ein ganzes, würdiges Pendant zu dem grossen Werke Denikers bilden wird. Der Verfasser gibt uns zuerst eine klare Übersicht der ethnographischen Verhältnisse des heutigen Russlands, und kommt dann zur speciellen anthropologischen Charakteristik der Slaven einerseits und der Finnen andererseits. Schildert den brachycephalen Typus der Schädelform der Slaven, der besonders die Westslaven mit dem alpinen Keltentypus verbindet, schildert die Verbreitung der Complexionsnuancen mit dem Hinweis auf das blonde Centrum an den baltischen Gestaden, die Verbreitung der Körpergrösse nach Anučins Forschungen. „Summarizing our results thus far, we find two physical types more or less clearly coexisting in the Russian people, and throughout all the Slavs, too, for that matter. One is tall, blondish, and longheaded; the other is brachycephalic, darker-complexioned, and of medium height. The relative proportions of each vary greatly from one region to another" (p. 734).

Die grosse Verschiedenheit der Typen, die wir in alten Gräben vorfinden, bewog auch den Verfasser die grosse Frage über den anthropologischen Ursprung der Slaven zu berühren. Er führt uns deutlich und klar sowohl die Stellung Bogdanovs und des Referenten, so auch die celtoslavische Theorie vor. Nur glaube ich, dass man Forscher, wie Anučin, Ikov und Jančuk nicht so ohneweiters in diese zweite Gruppe stellen darf. Der Verfasser selbst sagt hier (p. 738) ausdrücklich, dass er die Frage vom anthropologischen Standpunkte aus bis jetzt nicht für spruchreif hält, „for our own part, we rather incline to agree with Matiegka that it is a question which the craniologists are not competent to settle," aber wir sehen aus der folgenden Analyse der anthropologischen Verhältnisse bei den Finnen, dass er geneigt ist, am ehesten die Theorie des Dr. Europaeus anzunehmen, nach der die älteste Bevölkerung der östlichen Hälfte Europas (also auch die in Kurganen bestattete) einer teutonofinnischen Rasse angehörte, und erst später von slavischen Eindringlingen grösstentheils absorbiert oder verdrängt wurde. Seine Resultate stellt er

folgenderweise zusammen: „The anthropological history of northeastern Europe is now clear. The Slavs penetrated Russia from the southwest, where they were physically an offshoot from the great Alpine race of central Europe. In so doing they forced a way in over a people primitive in culture, language and physical type. This aboriginal substratum is represented to-day by the Finns, now scarcely to be found in purity, pushed aside into the nooks and corners by an intrusive people, possessed of a higher culture in central Europe. Yet the Finn has not become extinct. His blood still flows in Russian veins, most notably in the Great and White Russian tribes" (p. 745).

Ich glaube aber, dass man nicht berechtigt ist den slavischen Typus, wenn auch die Theorie von der ursprünglichen Brachycephalie Geltung behält, mit dem alpinen Keltentypus zusammenzustellen. Auch die vermuthete alte Ausbreitung der Finnen nach Westen bleibt unbegründet. Der Text der Arbeit ist durch vorzüglich gearbeitete Karten begleitet.

Prag. 14. XII. 98. *N.*

Cf. den Bericht Ammons in Buschans Centralblatt 1898. 116.

5. **Sergi G.:** Über den sogenannten Reihengräbertypus (Buschans Centralblatt 1898. II.) Rapport de M. Laloy dans l'Anthropologie IX. 206.

D'après l'opinion de M. Sergi les habitants primitifs de l'Europe, à l'exception de ceux présentant le type de Néanderthal, sont venus d'Afrique... Ces dolichocéphales primitifs de coloration plus ou moins foncée qui occupaient primitivement toute de l'Europe ont à l'époque néolithique été refoulés par des immigrations de brachycéphales venus de l'est, qui apportaient avec eux le bronze. Ces brachycéphales constituèrent plus tard les races connus sous le nom de Celtes, de Slaves et de Germains du sud. Quant aux dolichocéphales ils réfugièrent dans les péninsules et les îles voisines.... La population allemande se compose actuellement de deux races: le type original africain (hamitique!) des Reihengräber et le type aryen asiatique. Celui-ci occupe presque exclusivement l'allemagne du Sud. — M. Laloy dit dans son référat „M. Sergi parait décidement atteint d'une sorte de mirage africain."

6. **Sergi P.:** Di quanto il tipo del cranio della presente popolazione della Russia centrale differisce dal tipo antico dell' epoca dei kurgani? Come si può spiegare la modificazione del tipo, se può essere constatata? (Atti d. soc. rom. di antr. 1897. V. p. 97.)

La conferenza di Sergi al congresso internazionala di Medicina a Mosca. 1898. Le conclusioni del autore:

Ora, dalle mie numerose osservazioni risulta che i primitivi abitanti dell'Europa, esclusi i tipi di Neanderthal, che sono d'altra origine, venivano da sud, dall'Africa, e avevano il cranio di forma ellisoidale, ovoidale e pentagonale, come forme tipiche principali; in mezzo a loro vi si trovavano altre forme accessorie. Io ho riunito questi abitanti ai Camiti d'Africa, sotto la comune denominazione di Species eurafricana.

Agli Eurafricani successero le numerose popolazioni a testa platicefalia, sferoidale e cuneiforme larga. Io denomimo queste popolazioni della Species eurasica, nella quale sono compresi gli Arii, popoli d'origine asiatica.

Se noi potessimo conoscere le epoche successive dei Kurgani, potremmo sapere anche il graduale accrescimento dei crani a forme platicefale, sferoidali e cuneiformi, e la graduale diminuzione della altre forme; cioè la successione delle immigrazioni della species eurasica con gli Arii in Russia. Ma noi non conosciamo tutto questo, perchè de la epoche dei Kurgani non sono accertate. Certo è, però, che dall'esame dei crani kurganici di tutte le epoche risulta che la specie eurafricana superava in numero la specie eurasica nei tempi antichi, come 56,56% a 43,43%.

Pare che nei tempi successivi, e negli storici principalmentente, questa proporzione sia mutata.

Comparando le proporzioni, abbiami il fatto importante che segue:

A. Eurafricani:

a) Kurgani . . . . . 55,56 %
b) Cimiteri XVI sec. . 45,58 %

B. Eurasici:

a) Kurgani . . . . . 43,43 %
b) Cimiteri XVI sec. . 54,41 %

vale a dire i tipi eurasici sono aumentanti in proporzione nei tempi successivi all' epoca dei Kurgani, come si vede nei cimiteri del secolo XVI di Mosca; con essi, però, continuano a sussistere i tipi eurafricani, che non si transformano come si credo, ma diminuiscono."

A queste conclusioni sulla tesi si fece opposizione del Prof. Debierre di Lilla e dal Prof. Anučin di Mosca. Il primo negava assolutamente la persistenza dei tipi cranici per una sola considerazione teorica.

Il Prof. Anučin invece si accontentava di chiedere che cosa è avvenuto dei dolicocefali russi, cosi poco numerosi oggi, sarebbero forse spariti? Quindi egli ammette che, ciò essendo impossibile, debba esservi stata modificazione della forma cranica. *N.*

7. **Niederle L.**, Dr.: Zur Frage über den Ursprung der Slaven. Nachwort zu meiner Arbeit „O původu Slovanů". Prag 1899. Beilage zum „Věstník Slov. starožitností". — Auch selbständig erschienen.

Da aus der ursprünglichen, in böhmischer Sprache verfassten Arbeit des Verfassers über den Ursprung der Slaven die fremden Forscher kein genug klares Bild von der Ansichten des Verfassers erlangen könnten, wiederholt derselbe in dieser deutsch geschriebenen Brochure mit einigen Ergänzungen seine Theorie. Näheres siehe in der Beilage zu diesem Hefte des „Věstník".

8. **Niederle L.**: O původu Slovanů. Referaty pochvalné od Grušev-ského (Зап. тов. имени Шевченка. XX. Bibl. 1.) a Dr. St. Dobrzyckého (Przegląd powszechny. 1898. Nr. 180. p. 436). Proti theorii spisovatele vyslovil se P. Miljukov (Этнограф. Обозрѣніе. 1898. Nr. 37. p. 132).

9. **Melich János**, Dr.: A szlávság eredetéröl. (Ethnographia IX. 1898 p. 335). Enthält die Erörterung der Theorie Niederle's „Über den Ursprung der Slaven" mit der Übersetzung seines Aufsatzes „Über die ethnologische Verhältnisse der Slaven und Ugrofinnen" (A finn-ugorok viszonyáról a szlávokhoz).

10. **Талько-Грынцевичъ Ю.:** Къ антропологій Великороссовъ. Семейскіе (старообрядцы) забайкальскіе. Томскъ 1878. (Talko-Hryncewicz Jul. Zur Anthropologie der Grossrussen.) Работа совершенно интересная.

Забайкальскіе старообрядцы, прозывающіеся семейскими, если и представляли нѣкогда подмѣси другихъ народностей, то со времени патріарха Никона, съ 1640 года, выдѣлившіеся въ отдѣльную и тѣсную секту, послѣ своего удаленія въ польскія владѣнія и послѣдующаго за тѣмъ переселенія въ 1733—1767 гг. въ Сибирь, остались совершенно замкнутыми для посторонняго вліянія и смѣшенія. — Поэтому типъ семейскихъ можно по чистотѣ поставить на первомъ мѣстѣ среди великороссовъ. Средній ростъ ихъ = 166·9 *cm*, преобладающимъ цвѣтомъ волосъ является свѣтлый = 91,5 % (темнаго 8, 5), у глазъ сѣроголубой и свѣтлоголубой (44·3%), такъ что типъ блондиновъ постояннѣе (77, 4%). Что касается формы головы у великороссовъ семейскихъ — типъ короткоголовый самый обыкновенный = 72·5% (система Брока).

Резюмируя все выше сказанное видимъ, что великороссы-семейскіе роста вышесредняго, напоминающаго больше всего ростъ западнихъ финовъ и украинцевъ. По цвѣту кожи, волось и глазъ они свѣтлымъ типомъ превосходятъ всѣ славянскіе народы, приближаясь къ бѣлоруссамъ и литвино-латышамъ. По строенію черепа они мало отличаются отъ малороссовъ и бѣлороссовъ и болѣе короткоголовы литвино-латышей и финновъ, а менѣе — поляковъ. Очень возможно, что у семейскихъ типъ длинноголовый, свойственный курганамъ и старымъ кладбищамъ московскымъ, былъ нѣкогда обильнѣе, но не въ такой степени, какъ у другихъ современныхъ великороссовъ (стр. 51).

Объ длинноголовой рассѣ московскихъ кургановъ пишетъ авторъ (стр 34): „Можно однако усомниться въ предложеній, что длинноголовые пришли съ запада на томъ только основаній, что они напоминаютъ длинноголовостью южныхъ Германцевъ. Принимая сильно выраженный брахисефализмъ характерною чертою славянскаго племени, а примѣсь долихоцефаліи въ большей или меньшей степени за вліяніе инородческаго элемента, мы позволяемъ по содержанію короткоголоваго типа причислить семейскихъ къ числу тѣхъ сѣверныхъ великороссовъ Новгорода, которые, переселяясь постепенно на югъ и востокъ теперешней Россіи, подчинили своей культурѣ и государственности болѣе многочисленныя инородческія племена и слились съ ними или въ видѣ сплошного населенія, или же образуя изолированныя колоніи. Исторію постепеннаго сліянія пришлаго славянскаго короткоголоваго элемента съ длинноголовыми абориге-

нами подтверждаютъ длинноголовые черепа московскихъ кургановъ съ VIII в., которые подъ вліяніемъ, вѣроятно, свѣжихъ переселенцевъ съ сѣвера постепенно измѣнялись и укрѣплялся такимъ образомъ типъ короткоголовый съ вымираніемъ длинноголоваго въ послѣдующихъ вѣкахъ. — Мы видимъ, что и современный типъ великороссовъ сообразно своему происхожденію на сѣверѣ Россіи представляетъ болѣе короткоголовыхъ элементовъ, чѣмъ на югѣ, къ востоку и сѣверо-западу, гдѣ славянская короткоголовость уступаетъ мѣсто длинноголовости значительной части финскихъ племенъ (эсты, ливы, вотяки, корелы, черемисы), которыхъ вліянію подвергались въ извѣстной степени тоже бѣлоруссы, а въ особенности литовско-латышское племя (больше отрасль ихъ латыши.)"

Praha 18. XII. 98. *N.*

Cf. Th. Volkov (Anthropologie 1898. 352.)

11. **Matiegka J.**, Dr.: Počátky a postup anthropologického studia obyvatelstva zemí českých. (Národop. Sborník III. 1898 str. 72.)

Überblick über die „Anfänge und Fortschritte des anthropologischen Studiums der Bevölkerung der böhmischen Länder", welches wielleicht von Retzius (1842), der selbst Prag besuchte und daselbst craniometrische Untersuchungen machte, angeregt, vorerst in dem berühmten Physiologen Purkyně einen eifrigen Vertreter fand. Anfangs überwiegten craniologische Beobachtungen und in den Jahren 1870—1885 namentlich die der prähistorischen Bevölkerung, von da ab verallgemeinerte sich das Studium auf alle Zweige der Anthropologie der jetzigen Bevölkerung (Untersuchungen der Schulkinder, der Erwachsenen, in Beinhäusern, hist. ethnologische Studien etc.), so dass die ethnographische Ausstellung in Prag 1895 schon ein ziemlich vollständiges Bild der anthropologischen Verhältnisse in den böhmischen Ländern bieten konnte, welches durch Einführung der Anthropologie auf die Universität, durch Vereine und Musealsammlungen stetig vervollständigt wird. Durch Anführung der einzelnen Arbeiten im Texte wird zugleich eine bibliographische Zusammenstellung der Fachliteratur geboten.

Prag 3. XII. 98. *M.*

12. **Mies J.**: Aus den Verhandlungen der anatom anthropologischen Abtheilung des XII. intern. medizin. Congresses in Moskau 1897. (Buschans Centralblatt 1898. 54.)

Mezi jiným referat o přednášce Sergiho o změnách kraniologických obyvatelstva ruského. (Srv. napřed č. 6 a Věstník I. p. 8.)

13. **Hellich Boh.**, Dr.: Praehistorické lebky v Čechách. Pam. archeol. XVIII. 149 nsl. 1898. (Praehist. Schädel aus Böhmen.)

O této pilné práci přineseme příště podrobnější referát.

II. Ethnologický vývoj a počátky dějin slovanských.

Le développement éthnologique des Slaves et leur histoire primitive.

14. **Niederle L.**: Paleethnologie Evropy. Přehled důležitějších prací vydaných r. 1897 (Český Čas. hist. 1898 p. 291.). Paleethnologie Europas. Überblick der wichtigeren im J. 1897 erschienenen Arbeiten.

15. **Zaborowski**: Les Aryens. Recherches sur les origines. État de la question de langue et de race. (Revue mensuelle de l'École d'Anthr. de Paris) 1898 p. 37—63.

16. **Zaborowski**: Les Aryens. Revue éncyclop. Mars 1898. Paris 1898.

Exposé de la question bien connue. Les conclusions: Pendant la plus grande partie de l'époque néolithique, le centre, l'ouest et le nord de l'Europe étaient occupés par des peuples de langue agglutinante. Des langues touraniennes, de nature pareille et de même niveau, étaient alors parlées aussi dans presque toute l'Asie antérieure. Des Touraniens ont alors pénétré en Europe par infiltration graduelle. Et il est clair qu'en raison même de la façon dont ils y ont pénétré, petite minorité (nous en sommes sûrs) se mêlant aux indigènes, ils n'ont pas eu grande influence sur le langage de ceux-ci qu'ils ont en général adopté. Au cours même de ce mouvement d'invasion lente, accélérée toutefois sans doute pendant l'âge du bronze, les peuples massés d'abord dans le centre et surtout dans les plaines qui occupent tout le nord de l'Europe, peuples de la race blonde, énergique, signalée dès l'aurore de l'histoire par sa hardiesse, refluaient sur l'ouest (en Angleterre même), sur le centre de l'Europe et sur l'Asie. Ces peuples n'étaient sans doute pas les maîtres dans ces stations lacustres qui ont dû être souvent des villages-refuges établis par des colons étrangers, en raison de la crainte qu'eux-mêmes inspiraient. Mais ils étaient d'abord les seuls maîtres du sol, et ils restèrent en trés grande majorité, au moins jusqu'à la fin de l'âge de pierre, à l'ouest et même au centre. Dans nos pauvres villages néolithiques de pasteurs qui reproduisent si fidèlement le tableau de la vie des primitifs Aryens, on retrouve de leurs restes. Ils étaient seuls sur les rives de la mer Noire, presque jusqu'à l'époque de l'établissement des colonies grecques. Et les invasions scythes ne les en ont pas complètement chassés.

Leur grand mouvement d'expansion, à la veille même de l'introduction du bronze peut-être déjà répandu à l'orient de la Méditarranée, coïncide exactement, d'après tous les indices recueillis, avec la naissance des dialectes d'où devaient sortir les langues aryennes. Ces blonds trouvaient d'ailleurs en Asie (et sur ce point encore les données ethnologiques sont péremptoires) les mêmes Touraniens qui pénétraient à travers le centre de l'Europe. Ici et là ils des dominaient, les poussaient aux mi-

grations et conquêtes, et se mêlant intimement à eux, apparaissaient presque partout dans cette union avec eux, comme les propagateurs des langues aryennes. *N.*

Cf. le rapport de M. Hovorka dans le Buschan's Centralblatt 1898 p. 214, et L'Anthropologie 1898 p. 461.

17. **Bruinier J. W.**, Dr.: Die Heimat der Indogermanen und die Möglichkeit ihrer Feststellung. Greifswald 1897.

Rec. Dr. Much in Zeit. f. d. Alt. 1898. 309. sagt darüber: „Schriftchen übt Kritik an den bisher eingeschlagenen Methoden die Urheimat der Indogermanen zu bestimmen und bringt eine neue in Vorschlag. B. findet nämlich, dass die germ. Sprache vor der Lautverschiebung (vor 400 v. Chr.) lautlich der Ursprache am nächsten gestanden habe, dass je weniger sich ein Volk mit fremden Elementen vermische, desto seiner seine Sprache bleibe, dass daher auf germ. Boden — er denkt besonders an das südliche Schweden — die Wiege der Indogermanen gestanden haben müsse: ein Schlussgebäude, das mir sehr bedenklich zu sein scheint."

18. **Bruinier**: Die Heimat der Germanen. Die Umschau 1897 1.

19. **Wilser L.**: Nochmals die Heimat der Germanen 1897. ibidem Nr. 8.

20. **Bruinier**: Einige Bemerkungen zum Eingesandt des Herrn Dr. Wilser etc. ibidem Nr. 9.

Referent Dr. Näcke im Buschans Centralblatt 1898 p. 31 schreibt darüber: „Dr. Bruinier, Germanist suchte auf Grund der Worte: Fahren, Hahn und Silber und ihrer Geschichte nachzuweisen, dass die Heimat des Germanen in Skandinavien zu suchen sei. Mit diesem etymolog. Nachweise ist nun Dr. Wilser nicht zufrieden, er, der schon seit langem für Skandinavien nicht nur als Urheimat der Germanen, sondern der Arier überhaupt eingetreten ist. und hält drei Hauptbeweise für diese arische Heimat fest: 1. der Verbreitungsbezirk einer Rasse sei immer dort, wo er am reinsten erhalten ist, zu suchen; 2. die Überlieferung von Skandia als Ausgangspunkt habe sich bei allen germ Stämmen erhalten und 3. die skandisch-germ. Runen stellten das Uralphabet der alteurop. Schrift dar." Gegen diese Folgerungen stellt sich nun Bruinier scharf entgegen. Wilser begehe den Fehler germanisch und indogermanisch für identisch zu halten. Die Urheimat der Indogermanen festzustellen sei ausserordentlich schwer.

21. **Sergi G.**: Umbri, Italici, Arii e loro relazioni. Bologna 1897. (Atti e Memorie della R. Deputazione die Storia Patria per le Provincie di Romagna.) Aus dem Referate von Dr. M. Hoernes (Mitth. der anth. Ges. in Wien 1898 p. 45.) entnehmen wir:

Der Verfasser findet auf italischem Boden zwei ethnische Elemente: ein alteinheimisches, welches brandlos bestattete, und ein fremdes, das die Leichenverbrennung übte. Das letztere überzog nicht die ganze Halb-

insel, sondern hauptsächlich den Norden derselben, und kam in Mittelitalien bis an den Tiber. Italiker sind nun die alteiheimischen „Mittelländer", denen die Skeletgräber des Südens ausschliesslich gehören — Arier dagegen die fremden, leichenverbrennenden Eindringlinge, die sich auf weite Strecken hin mit den Italikern vermengten und gleiche Kennzeichen des Schädelbaues trugen, wie die Kelten, Germanen und Slaven.

Zwei von den drei Hauptzweigen des arischen Stammes sind nach Sergi an dem fremden Element auf italischem Boden betheiligt: die „Protokelten" und die „Protoslaven". Die Protokelten kamen zuerst, occupierten die von „Mittelländern" errichteten Pfahlbauten und Terramaren.

Die „Protoslaven" oder Illyriker kamen von Nord-Osten nach Venetien, dann bis an den Tiber, wo sie im Faliskerlande auf Berghöhen Städte mit Ringmauern erbauten, wie sie es auch in Böhmen, Istrien, Dalmatien, Bosnien und Herzegowiną thaten. Auch die Umbrer sind vielleicht Protoslaven, nicht Protokelten. Wer diese Arier für Italiker hält, müsste — so schliesst Sergi — auch die Ringwallerbauer Böhmens und alle Vorfahren der Westslaven, sowie die Bewohner Frankreichs, als Hersteller der Cromlechs, für Italiker erklären. Die sogenannten „arischen" Sprachen Südeuropas, also die griechischen und italischen Dialekte, sind nicht arischen Ursprunges, sondern arisiert unter dem Einflusse der echtarischen Protokelten und Protoslaven. Ebenso verhält es sich mit dem durch den „Reibengräben-Typus" repräsentierten Element Norddeutschlands und Skandinaviens: es ist ebenfalls ein nichtarisches, durch die Germanen arisiertes.

22. **Погодинъ А.:** Изъ древнѣйшей исторій литовскаго племени. (Вѣстникъ арх. и ист. X. Спб. 1898. ст. 68.—75). Вступительная лекція, прочитанная въ О. Петерб. унив. 23. сентября 1897. г. (Pogodin A.: Aus der ältesten Geschichte des lithauischen Volkes.)

Z obsahu zajímavé a pěkné stati vyjímáme následující výsledky: Было время, когда литовское племя жило въ ближайшемъ сосѣдствѣ со славянами хотя нельзя на основаній только этого думать, что эти два племени составляли когда нибудъ одно цѣлое въ этнич. отношеній. По крайней мѣрѣ факты лингвистики не принуждаютъ насъ въ такому выводу. Въ настоящее время еще совершенно невозможно создавать какую бы то ни было хронологію славяно-литовскаго языкового единства. Другое дѣло общелитовское единство. Здѣсь мы стоимъ уже на сравнительно прочной почвѣ. Именно, мы можемъ думать, что литовцы держались близко отъ латишей еще очень долго, хотя при изученіи древнѣйшихъ культурныхъ отношеній литовскаго племени къ его иноплеменнымъ сосѣдямъ, отношеній, отразившихся на словарѣ, мы имѣемъ дѣло по преимуществу съ литовскимъ, а не съ латышскимъ языкомъ. Такъ, по мнѣнію извѣстнато датскаго ученаго, проф. Томсена, финны нѣкогда должны были жить гдѣ-то въ средней Россіи, причемъ въ это время западные финны находились еще въ непосредственной связи съ восточными, такъ что слова, имѣющіяся въ эстонскомъ или финлянд-

скомъ и въ мордовскомъ языкахъ, могутъ восходить къ этому періоду сожитія финскихъ племенъ. И вотъ въ этомъ общефинскомъ языкѣ мы находимъ уже нѣсколько словъ, заимствованныхъ изъ литовскаго языка. Къ числу такихъ словъ послѣдніе изслѣдователи, гг. Пазоненъ и Сетала, относятъ названія ремня (лит. siksná), проса (лит. suras), ножа (лит. peilis = морд, эрз. peel, мокш. pejel). Въ то же время общефинскій языкъ принялъ въ себя довольно значительное количество индоиранскихъ словъ для обозначенія домашнихъ животныхъ (борова, теленка), орудій и оружія (молота, песта), цвѣта (синій), счета (сто) и др. Въ литовскомъ языкѣ развѣ одно слово balandis (дикій голубь) можно считать пока заимствованіемъ изъ иранскаго языка. Съ другой стороны, славянскіе языки имѣютъ несомнѣнные иранскіе элементы въ словахъ, означающихъ собаку. Это, во-первыхъ рус. собака, предполагающее, какъ свой оригиналъ, существующую иранскую форму sabaka; далѣе хорв. kuja (canis femina) въ сравненіи съ осет. khug (собака), отъ котораго, можетъ быть, произведены и словинскія слова съ тѣмъ же значеніемъ: kuzel, kužejl. kuzek, kuzlak и др. Однако какъ эти слова, такъ и другія (пенька, невѣста, которое въ осетинскомъ языкѣ уцѣлѣло въ формѣ nvostä и др.) неизвѣстны въ общеславянскомъ языкѣ, а стало быть, мы въ правѣ заключить, что въ эпоху иранофинскихъ сношеній славяне жили въ отдаленіи и отъ иранцевъ, кочевавшихъ на юго-востокѣ Россіи, и отъ финновъ, жившихъ въ средней Россіи Отъ этихъ послѣднихъ они были, по всей вѣроятности, отдѣлены литовскими племенами, причемъ ближе всего къ восточнымъ финнамъ и къ иранцамъ жилъ собственно литовскій народъ, а славяне сосѣдили съ предкомъ латышскаго и древне прускаго нарѣчія.

Výklad tento lze dnes s největší části dobře pojmouti i s hlediska archeologického i historického, toliko bych varoval původní okrsek finský v centrálním Rusku posunovati příliš hluboko. Soudil bych dnes, že stará slovanská sídla zasáhala už před Kristem aspoň k čáře Mohylev, Orel, Kursk, Jekaterinoslav, při čemž zůstává dostatečný prostor pro starodávný styk Finů s Litevci mezi zálivem finským a Mohylevem. Že by ale v době iranofinských styků (totiž styků se Skythy, Sarmaty a Alany) Slované žili oddáleni od těchto Iranců i od Finů, to ovšem lze ztěží přijmouti. Zde na jisto linguistické bádání neřeklo slovo poslední.

Praha 15. XII. 98. *N.*

23. **Кочубинскій.** Территорія донет. Литвы (Cf. Věstník I. 125.) Referat Hruševského v „Зап. тов. імени Шевченка“, XXI. Bibl. 2. (práce bez positivních výsledků).

24. **Krausa P.**: Herkunft der Letten. (Verh. der berl. anthr. Ges. 1898 p. 236—7.) Der Verfasser verficht wie vor Jahren K. Besbardis den skythischen Ursprung der Letten, und sagt unter Anderem:

„In meiner, in Kürze und zwar in lettischer Sprache verfassten „Urgeschichte der Baltischen Provinzen“ (Baltijas preekschwehsture), welche noch nicht erschienen ist, gebe ich an, dass die „Skuti“ (Skythen) oder doch schon eine grosse Zahl derselben vielleicht schon im letzten Jahr-

hundert vor Chr. in das Gouvernement Minsk, in die Ostsee-Provinzen und Preussen einwanderten. Es ist also nicht anzunehmen, wie Hr. Prof. Bezzenberger (und nach ihm auch Hr. Pastor Bielenstein) meint, dass die Letten schon seit der Eiszeit (etwa 5000 Jahre v. Chr. Geburt) in den Ostsee-Provinzen ansässig sind. In der genannten „Urgeschichte der Baltischen Provinzen" habe ich auch die Hypothese aufgestellt, dass die Einwanderung der „Skuti", die sich jetzt theils Letten, theils Litauer nennen, längs des Dnjepr oder Borysthenes der Alten (des Paristinis der Litauer und Letten) geschah. Die hiesige alte Eisen-Cultur habe ich „ſkutulatweeschu dſelſes kultura" (zu deutsch: Skytho-lettische Eisen-Cultur) benannt. Ich bin auch überzeugt, dass hier in den baltischen Provinzen keine sogen. Bronzezeit vorhanden war oder gewesen ist. —

Noch einige Worte über den Volksnamen der Skythen: Besbardis erklärt in seinem Werkchen (§ 14.) das Wort „Skythe" durch ſkuts, — skuta vom litauischen Worte (Skuta), lettisch ſkutums oder ſkutejums, welches Wort „Ebene ohne Bäume" bedeutet; solche findet man schon am Schwarzen oder Asowschen Meere."

Alles das ist leider sehr wenig überzeugend.

Prag 30. XII. 98. *N.*

25. **Volf Jur.**: Az egyházi szláv nyelv és magyar honfoglalás (Die Heimat des Altkirchenslavischen und die Besetzung des Landes durch die Magyaren).*) Nyelvtudományi Közlemények Bd. 27. und dann separat (Budapest, 1897. 96 S.).

26. **Križko Pavel**: „Domov slovanskej cirkevnej reči a maďarské zaujatie vlasti". Slovenské Pohľady 1898. str. 452—468; 518—528; 649—667; 698—714. (Die Heimat des Altkirchenslavischen und die Besetzung des Landes durch die Magyaren. Der Artikel ist im Jahrgange 1898 nicht abgeschlossen.)

Ihrem Wesen nach erinnern uns die Ausführungen des Volf. mit deren Inhalte uns P. Križko in sehr eingehender Weise bekannt macht, an die Theorie Miklosich's, welche heutzutage wohl keinen ernst zu nehmenden Anhänger kennt, nur dass sich Volf für neue Namen, die übrigens unglücklich gewählt sind, entschied. Die Begriffe sonst sind schon zum grossen Theile alt. Was sonst Volf's eigene Arbeit betrifft, verräth sie keinen wissenschaftlich-objectiven, kritischen Geist. Volf will nämlich beweisen, dass die Heimat des Kirchenslavischen nicht in Macedonien zu suchen sei, sondern im grossmährischen Reiche und in Pannonien. Daselbst wäre eine einheitliche Sprache gesprochen worden, welche Volf marahanisch (!) und das Volk selbst Marahanen nennt, während es bei Miklosisch bekanntlich die pannonischen Slověnen sind. Über den Charakter dieser marahanischen Sprache werden wir nach Volfs Ansicht am besten aus dem im Magyarischen erhaltenen slavischen Worten belehrt. Die Marahanen wären

*) Unter diesem Titel hielt Prof. Volf am 3. und 23. Nov. 1896 in der I. Abtheil. der magyar. Akademie der Wissenschaften einen Vortrag. (Prof. Volf ist im September 1897 gestorben.)

nämlich im magyarischen Volke aufgegangen, aber nicht spurlos, sondern ein beträchtlicher Theil ihres Sprachschatzes wäre noch im Magyarischen erhalten geblieben. Diese slavischen Worte sind nach Volf das beste Zeugnis dafür, dass die Heimat des Kirchenslavischen im grossmährischen Reiche und in Pannonien zu suchen sei. Nach Miklosich sieht er als die wesentlichsten Merkmale dieser marahanischen, beziehungsweise altkirchenslavischen Sprache folgende Merkmale an: 1. die Nasallaute *ą* und *ę*; 2. die Halbvocale *ъ* u *ь*; 3. die Consonantengruppen *št* u. *žd* für *tj* u. *dj*, und 4. das epenthetische *l*. Von allen diesen Merkmalen kann in unserem Falle doch nur die Gruppe *št* und *žd* in Betracht kommen, die uns immer einen bulgarischen Dialekt verräth. Für Miklosich waren die Nasale noch ein entscheidendes Merkmal des Altkirchenslavischen, oder — wie er es nannte — des Altslovenischen. Allein heute stehen die Sachen anders. Wir wissen, dass die Nasale schon im Urslavischen existirten, dass sie auch noch in der frühesten Periode des Altböhmischen, Altrussischen etc. vorhanden waren. Ein slavisches Lehnwort mit Spuren der Nasalen braucht also nicht unbedingt aus dem Altkirchenslavischen herzurühren.

Alle diese Merkmale findet nun H. Volf in einer Gruppe slavischer Lehnwörter des Magyarischen. Was die Worte lencse (lęšta) und szerencse (sъręšta) anbelangt, in denen wir *č* und nicht *št* finden, so meint H. Volf, dass hier *št* nach *n* in *č* übergieng, da das Magyarische nicht eine Anhäufung von unmittelbar aufeinander folgenden Consonanten leide. Aber wenn auch eine Reihe slavischer Lehnwörter im Magyarischen das entscheidende *št* und *žd* aufweist, ist etwas damit für unsere Frage gewonnen? Woher weiss H. Volf, dass diese Worte gerade sei es von den Slaven des grossmährischen Reiches oder von den pannonischen Slaven, oder um bei seiner Terminologie zu bleiben — von den Maharanen entlehnt worden sein mussten? Diese Entlehnungen konnten auch anderwärts und daher auch früher stattfinden. Mit den Bulgaren müssen Berührungen stattgefunden haben, wofür auch der Ortsname Pešt einigermassen spricht. Die Theorie des Miklosich ist unhaltbar, noch mehr gilt dies von jener des Volf. Da es historisch feststeht, dass die beiden Slavenapostel zuerst in's grossmährische Reich kamen und hier wirkten, so musste Miklosich seinen Slověnen zuliebe annehmen, dass das grossmährische Reich damals andere slavische Bewohner (Slověnen) aufwies, und dass Mähren erst später čechisirt worden sei. Das würden wir ihm vielleicht glauben, wenn es sich nur durch eine historische oder andere Thatsache begründen liesse. Der Philologe brauchte hier den Historiker, und so berief sich Miklosich auf E. Dümmler. Es ist nun bekannt, welche undankbare Rolle hier der Historiker spielte, da er sich — statt historische Thatsachen vorzubringen — wieder auf den Philologen berufen musste, und so ist der Beweis bei beiden entfallen. So lange kein zwingender Grund vorliegt, der uns zu einer anderen Annahme bestimmen würde, müssen wir daran festhalten, dass die ethnischen Verhältnisse Mährens und der angrenzenden Theile Ungarns damals so ziemlich geartet waren, wie sie es noch heutzutage sind. Wir würden daher dort vergeblich die Heimat des Altkirchenslavischen suchen. Dazu kommt noch eine andere wichtige Thatsache. Nach den besten officiellen Quellen über das Leben der beiden Slaven-

apostel steht es fest, dass sie nicht mit leeren Händen in's grossmährische Reich kamen, sondern dass sie schon eine fertige Übersetzung offenbar der wichtigsten liturgischen Bücher mitbrachten. Was liegt nun näher anzunehmen, als dass sie sich bei der Übersetzung jenes slavischen Dialektes bedienten, der ihnen als Macedoniern am nächsten war, nämlich des bulgarischen, wie er in ihrer Heimat oder in der Nähe ihrer Heimat gesprochen wurde? Dass das Altkirchenslavische ein bulgarischer Dialekt ist, dafür sprechen ja auch sprachliche Kriterien, in erster Reihe die erwähnte *št*- und *žd*-Gruppe.

Aber mit den oben erwähnten Resultaten seiner Forschung war H. Volf noch nicht zufrieden, er gieng noch weiter und bewies — freilich nach seiner Art — dass die Slovaken — mit diesen muss er ja doch auch rechnen — erst später in ihre Gebiete gekommen wären (wie auch die Mährer), als diese schon von den Magyaren besetzt waren. Man müsste sie darnach als Eindringlinge ansehen. Auf dem betreffenden ungarischen Gebiete hätte es demnach ursprünglich Marahanen gegeben, dann wären die Magyaren gekommen, diesen wären die Deutschen gefolgt, und schliesslich wären die Slovaken als die last and least erschienen. Das sucht er vor allem auf Grund von Ortsnamen zu beweisen, und dieser Beweis ist so geartet, dass man auf diese Weise alles beweisen könnte. Zahlreiche slavische Namen sind nach Volf einfach nur Übersetzungen, Umbildungen oder gar Verunstaltungen nach dem Magyarischen. Diese Partie ist so unkritisch, dass man auf sie gar nicht näher eingehen kann. Alles würden wir dem Autor verzeihen, da er hier eine offenbar über seine Kräfte reichende Arbeit unternahm, zu der er weder als Historiker, noch als Philologe gehörig ausgerüstet war. Aber das können wir ihm nicht verzeihen, dass seine ganze Schrift einen tendenziösen Charakter verräth, was doch mit einer objectiven Wissenschaft durchaus nicht in Einklang gebracht werden kann. Dem Autor handelte es sich nämlich nicht so sehr um die Heimat des Altkirchenslavischen, auch nicht um seine ominösen Marahanen, als vielmehr darum, dass er zeige, dass die Slovaken den Magyaren gegenüber doch nur eine inferiore Nation seien, da sie erst später in ihr Gebiet eingedrungen wären. Das ist der rothe Faden, der sich durch ganze Schrift hindurchzieht.

Wien 1. I. 1879. *W. Vondrák.*

27. **Šk.** (Škultéty, J.): Slovanské slová v maďarčine. Slov. Pohl'ady. 1898. S. 745—749. (Slavische Worte im Magyarischen.)

Der obenerwähnte Aufsatz des Križko in den Slov. Pohl'ady zeigt viele Blössen, namentlich in philologischer Hinsicht, so dass sich der Redacteur (Škultéty) häufig veranlasst sah, in Anmerkungen dagegen Stellung zu nehmen. So hat er auf S. 654 in der Hitze des Gefechtes die Bemerkung fallen lassen, dass Ende des IX. Jhd., als die Magyaren nach Ungarn kamen, die Slovaken keine Nasalen mehr hatten. Hier widerruft er nun diese Ansicht. Es kann ja sein, wenn die Mährer noch ihre Nasalen hatten (wie Svętoplk dafür spricht), so konnten sie auch noch die Slovaken haben, zumal ihre Sprache dem Böhmischen im engeren Sinne des Wortes gegenüber stets einen mehr conservativen Charakter aufweist. Bei dieser Gelegen-

heit kommt Škultéty noch einmal auf die slavischen Worte im Magyarischen zu sprechen. Er meint, dass diese viel früher Eingang ins Magyarische fanden, oder dass die Kumanen (Plavci, Polovci eine Zone bildeten zwischen den Magyaren und Slovaken, so dass von diesen die Magyaren nicht solche ausgiebige Entlehnungen machen konnten. Die erstere Ansicht hat natürlich mehr Wahrscheinlichkeit für sich. Doch verräth sich Škultéty hier ebenfalls als ein Anhänger der Miklosich'schen Hypothese. Er meint (S. 749), der Ortsname Grlica rühre wahrscheinlich von den alten Slovenen her, deren Sprache von den beiden Slavenaposteln zur Schriftsprache erhoben worden ist. Slovakisch müsste der Ortsname Hrdlička heissen. Der Name dieser, im Gőmőrer Comitate befindlichen Ortschaft, ist allerdings auffallend, allein man müsste wissen, wie alt er sei. Ausserdem muss man bedenken, dass die Ortsnamen nicht immer den allgemeinen Lautgesetzen folgen. Dass damit, selbst für den Fall, dass er slovenisch wäre, noch nicht die slovenische Heimat des Altkirchenslavischen nachgewiesen wäre, ist selbstverständlich.

Wien 1. I. 1899. *W. Vondrák.*

28. **Wolf G.**: Die Heimat der kirchenslav. Sprache und die Landnahme der Magyaren. (Ethnolog. Mitth. aus Ungarn. V. p. 155. VI. 27.) Deutsche Übersetzung der oben angeführten magyar. geschriebenen Arbeit Volf's.

29. **Лобода А. И.**: Русскій языкъ и его южная вѣтвь (Университетскія Извѣстія. Kiev 1898 č. 3 str. 1—14). Loboda A.: Die russische Sprache und ihr südlicher Zweig.

30. **Крымскій А.**: Филологія и погодинская гипотеза. (Кіевская Старина 1898, іюнь 347—365, сентябрь 234—266.) Krymskij A.: Philologie und die Hypothese M. Pogodin's.

R. 1856 vystoupil M. Pogodin s originalní a nedosti vědecky odůvodněnou thesí, že v kraji Kijevském žil až do vpádů tatarských kmen velkoruský, těmito vpády pak vytlačeni Velkorusové s jihu na sever, a kraje nyní opuštěné osadili Malorusové v XIV. v., přistěhovavší se z krajů karpatských, z prvotní to své vlasti. Neměl na to Pogodin vlastně přesných vědeckých důvodů, než dojmy subjektivní o jazyce letopisů starých kijevských, o povaze reků, líčených v těchto letopisech, o tom, že neznámo jest Malorusům bohatýrské epos kijevské, že neznámy jim jsou poetické tradice o knížeti Vladimírovi. Tato Записка о древнемъ языкѣ русскомъ, vytištěná ve „Zprávách" ruského oddělení akademie Petrohradské, vyvolala celou polemickou literaturu ke konci 50tých a poč. 60tých let, četné polemické články od Maksimoviče, Lavrovského, Kotljarevského, a ještě Žiteckij v pol. 70tých let ji vyvracel ve svých dějinách maloruského nářečí. Přehled toho boje vědeckého vylíčil A. N. Pypin ve své „Historii ruské ethnografie" (III., 319 sl.) a nejnověji A. M. Loboda v stati připomenuté.

Vědecky a-sice se stránky nejdůležitější, se stránky jazykové jal se starou thesi Pogodinovu hájiti prof. A. I. Sobolevskij. Tento jazyko-

zpytec vyšel z mínění, které jinými slovy vyslovil před ním A. Potebuja, že ruský jazyk v nejstarších, pradávných dobách již se rozpadal v několik nářečí a podřečí, více méně se různících. Srovnával pak řadu staroruských památek a sestavil jich několik dle jistých společných příznaků pravopisných v určitou skupinu. Některé památky staré jsou přesně datovány, v jiných nenalézáme nijakých zpráv, kde a kdy byly sepsány. Místo a doba jich vzniku určí se dle toho, jak se srovnávají s památkami přesně datovanými. Z jistých pravopisných zvláštností soudil na určité zvláštnosti fonetické, texty shodující se v řadě pravopisných zvláštností staly se památkami určitého staroruského dialektu.

Tak postupuje seskupil ve své doktorské dissertaci „Очерки изъ исторіи русскаго языка“ (Кіевъ 1884) nevelkou sice řadu památek XII.—XV. stol., representantů „haličsko-volynského“ nářečí XII. až XV. stol., toho nářečí, které bylo předkem nynějšího jazyka maloruského. Vytýká některé společné rysy fonetické *ē*, *ѣ* z *e*, v mrus. nyní *i* (**камѣнные**, **зѣлье** nyní каміннє, зілле) **жч** m. **жд.** (**дожчь**, **рожчие** nyní дощь, ріще) a některé jiné zvláštnosti menší váhy. Zjistil tedy Sobolevskij fakt nepopíraný, že v řadě jihoruských památek se jeví zvláštní jihoruský dialekt, odchylný od dialektů severo- a jihovelkoruských. Tímto výsledkem se ale tento jazykozpytec nespokojil, než postoupil o krok dále: poznal totiž, že žádná z památek, které seskupil v haličsko volynské, nesouvisí ani s Kijevem ani s nejbližším okolím Kijevským; mimo to dovozuje, že památky, o kterých víme, že byly psány v Kijevě, nemají přední zvláštnost památek haličsko-volynských, t. j. *ѣ* m. *e*. Z toho usuzuje, že staré nářečí kijevské se naprosto lišilo od starého nářečí haličsko-volynského a náleželo mezi nářečí velkoruská. Dialekt pak starých Seveřanů, kteří zaujímali jižní Rus východně od Dněpru, byl předkem dialektu, kterýmž mluví jich přímí potomkové, Velkorusové v gub. Černigovské, Kurské a Orlovské; o identitě jeho s dialektem, který se jeví v t. ř. haličsko-volynských památkách, nemůže býti ani řeči.

Toto mínění potkalo a potkává se s živým, neumdlévajícím odporem jak jazykozpytců taktéž historiků. Ale původce jeho zůstal věrným svému mínění. Nedostatek dissertace své, že totiž necharakterisoval kijevský dialekt zvláště na řadě starých textů proti dialektu haličsko-volynskému, napravil záhy (Журн. мин. Нар. Просв. 1885., sv. 237. str. 352. sl.). Zkoumal několik starých kijevských památek XII.—XIII. stol. a ukázal, že v nich se nejeví hlavní příznaky památek haličsko-volynských a že se starý jazyk kijevský rázně lišil od jazyka haličsko-volynského, že byl bližší dialektům velkoruským než maloruským.

Ve svých „čteních o historii ruského jazyka“ 1888 názory své přesně vyslovil: Po ztrátě polosamohlásek ъ, ь neutrpěla většina staroruských dialektů, dialekty severoruské, severo-západoruské, střední a „pravdě podobně“ kijevský nijakých důležitých přeměn ve svém vokalismě, jenom v dialektě haličsko-volynském vedla tato ztráta k témuž jevu, jako v západoslovanských jazycích, v pol. a čsl., totiž k tvoření hlásek dlouhých. Sledy starého dialektu kijevského mizí záhy, v XII.—XIII. v., a těžko určiti, pokud dialekt ten přežil strašné pohromy vpádu Batyjova. Nepodávají nám památky doby potatarské, XIV.—XV. v., psané v Kijevě, jasných zpráv. Na každý pád,

udržel-li se starý kijevský dialekt ještě do XV. v., tak musely vpády Edigeja a Mengli Gireja do Kijeva a vůbec časté nájezdy Krymské ordy do kraje kijevského na tolik ztenčiti počet obyvatelstva tímto dialektem mluvícího, že již nemohlo odolati assimilaci s přečetnými přistěhovalci z Volyně, Podolí a Haliče, muselo přijmouti jich dialekty spolu s jich lokalními výrazy a slovy. Odtud ujala se kolem Dněpra zdrobnělá jména vlastní na сь, ся: Петрусь, Маруся, jichž není v starých památkách kijevských a místo kterých se tam užívá deminutiv cizích maloruštině na -ша: Мьстиша a pod. Odtud u obyvatelů Čerkasského okr. Kijevské gub. ujalo se slovo гуцалй — zkažené to haličské гуцули — označující jim východní sousední obyvatelstvo, a slovo буци — zkažené to haličské бойци — označující západní sousední obyvatelstvo. Proto obdržely konečně kraj kijevský — vlastní Rus staré doby — a země na východ od Dněpra ležící jméno Malá Rus, které prvotně přináleželo západní části Kijevského knížetství, Haliči a Volyni a užívalo se již v XIII. a XIV. stol. Maloruština, která původně zaujímala veliký úhel mezi Černým mořem, Dunajem a Karpatami — velice neurčitě, na východ jest vůbec neohraničený kraj — a ještě do XVI. v. se rozšířila ve svých mezích, pošinula se v tomto stol. i v následujících značně na východ a jih i zaujala země od Dněpru až po Don i pobřeží Černého moře, při čemž se místy pomísila s dialektem jihovelkoruským a tvořila nová podřečí. Tento výklad opakoval Sobolevskij v 2. vyd. svých Čtení r. 1891.

Tyto zcela nové vývody o někdejších jihozápadoruských dialektech a o někdejších jiho-západoruských kmenech, jich ústupu se strany jedné a postupu se strany druhé následkem osudných převratů historických přijal za své ještě jiný vynikající jazykozpytec ruský, A. A. Šachmatov. Ve svém spise „Изслѣдованія въ области рукской фонетики“ nazval objev Sobolevského o významu užívání písmene ѣ jedním z nejskvělejších v historickém výzkumu jazyka ruského (str. 114), a ve svém pak skvěle napsaném a směle načrtnutém náryse vývoje ruských dialektů (Къ вопросу объ образованіи русскихъ нарѣчій“ Рус. фил. В. sv. 32.) více méně stejně líčí následky spustošení země Kijevské, ústup prořídlého jeho obyvatelstva „nepochybně“ na sever, a kolonisování spustošených krajů těchto od Dněpru dále na východ kmenem haličsko-volynským, maloruským.

Proti vývodům Sobolevského vystoupila však řada předních jazykozpytců.

Prof. A. A. Potebnja ve své, nedávno teprve vytištěné, akademické recensi zmíněné doktorská dissertace Sobolevského (Изв. отдѣл. русск. яз. и слов. I., 803 sl.) zběžně jen dotkl se této nové hypothese; neodporuje sice tomu, že byly ve spise tom seřazeny v určitou skupinu texty lišící se svým pravopisem a jazykem, a že v těchto se jeví zvláštní dialekt odchylný od severo- a jihovelkoruských dialektů, ale vzpírá se odlišení zvláštního kijevského dialektu a připočtení jeho ke skupině jihovelkoruské. Spokojuje se jen tímto odmítnutím obecným nepouští se do podrobnějšího rozboru celé otázky, rozbírá pak různé jiné výklady grammatické, které s touto otázkou nemají co činiti.

Rázně ozval se proti hypothesi této a sice několikráte prof V. Jagić. Nejdříve ve spise vydaném brzy po doktorské dissertaci Sobolevského (Четыре критико-палеограф. статьи 1884 str. 99 sl.) vysvětluje tu okol-

nost, že se v kijevských památkách nepozorují zvláštní odchylky dialektické, jako v památkách západnějších („haličsko-volynských"), neb severních (ku př. novgorodských), tím, že kijevští literáti a písařové mnohem úzkostlivěji dbali na zachovávání ryzího jazyka církevního a nepropouštěli ráznější zvláštnosti dialektické z obecné mluvy do posvátného jazyka spisovného. K této hypothesi své postavené proti hypothesi druhé, že ráznějších rysů dialektických není v kijevských památkách, protože jich nebylo ani v obecné mluvě té doby, připojil některé důvody nepřímé: poukázal na rjazanskou krmčí r. 1284., která jest opsána dle výslovného svědectví v rukopise samém z textu původu kijevského, a shoduje se přece s „haličsko-volynskými" památkami v nejdůležitějších zvláštnostech, jmenovitě v užívání ѣ m. *e*. Tyto pravopisné zvláštnosti mohly do rjazanského textu proniknouti jenom z kijevské předlohy, a tedy také v Kijevě užívalo se téhož pravopisu, psalo se týmž dialektem, který byl pozorován v památkách haličsko-volynských. Poznamenal pak dále, že jedna z památek (Tipograf. ev.), určená od Sobolevského za haličsko-volynskou, dle jiných svědectví a sice dle ornamentální své výzdoby uznána byla za památku kijevskou.

Sobolevskij odpověděl na tyto námitky (Журн. Мин. Нар. Просв. sv. 237, str., 349 sl.), že ona předloha nebyla napsána v Kijevě, neboť kijevský mitropolit Kirill II. obdržel z Bulharska krmčí té redakce, která se ukazuje v přepise rjazanském, dal ji asi přepisovati, ale nežil v Kijevě tehdy pustém, než na jihozápadě a též severovýchodě Ruska. Mitropolit pak Maksim, od kterého dostali v Rjazani svou předlohu, přibyl do Ruska až r. 1283 a potom jezdil do Ordy; r. 1284 byl zhotoven přepis v Rjazani. Kijevský tedy původ této předlohy jest velice nejistý, ba pochybný. — Vývody Sobolevského o dialektě haličsko-volyňském a kijevském snažil se pak V. Jagić seslabovati ve svých „Kritických poznámkách o historii ruského jazyka" (str. 10—17), a dovozoval, že pouhé ѣ za *e* nestačí ke charakterisaci zvláštního dialektu „hal.-vol.", než že vedle toho musí býti ještě jiné jevy jazykové, *v* m. *u*, *žč* m. *žd*, a památky, ve kterých těchto není, bude třeba klásti dále na východ od území hal.-vol., do země Kijevské a Černigovské. Tu také vyslovena myšlenka, že dialekt kijevský, východní jihoruský dialekt se v lecčem shodoval s středním velkoruským dialektem, že tvořil přirozený přechod. — Naposled zabýval se touto otázkou přední náš slavista ještě ve svém pojednání „Einige Streitfragen" ve svém Archivě XX., 27 sl. a zaujal jakési postavení střední; připouští, že Seveřané starých letopisů se lišili též jazykově od obyvatelů pravého břehu Dněpra, ale dialekt Poljanů počítal by ke skupině jihozápadních dialektů jako bezprostřední pokračování haličsko-volynského; nechce však zastávati úplnou identitu dialektu staro-kijevského a starovolynského.

Jagić poukázal ve svých Kritických poznámkách" již na jednu starou jihoruskou památku „Život sv. Sávy" XIII. stol., která v otázce této může míti vážné slovo. Důkladně ji pak rozebral A. Kolessa v XVIII. sv. Arch. f. slav. Phil. a tu šíře rozvedl myšlenky, kteréž vyslovil V. Jagić ve svých recensích obou spisů Sobolevského. Dovozoval najmě, že ѣ za *e* nelze považovati za specifický příznak památek „haličsko-volynských" než vůbec jihoruských. Bohužel nemohl provésti Kolessa přesný důkaz, že památka tato skutečně byla napsána na půdě Kijevské aneb písaři pocházejícími

z Kijevska; připomíná dokonce jména dvou jejích písařů (str. 204), ale o jich vlasti ani slova nemohl říci. Nemá tu ani oněch důvodů pro kijevský její původ, jaké uvedl V. Jagić u evang. Tipografského a při předpokládané předloze Rjazanské krmčí. Má pouhé důvody jazykové, ale jevy jazykové, na které ukazuje, jsou menšího významu aneb připouštějí také výklad jiný: *u* m. *v* následkem bilabialního znění hlásky *v* (*w* = *u̯*) mohlo v jedné památce více proniknouti, jinde méně, ta okolnost tedy že pouze jednou se naskytuje v „Životě sv. Sávy *u* m. *v*, v jiných „haličsko-volynských" památkách hojněji vystupuje, jest zajisté méně závažná. Pravidlo p. Kolessovo „Záměna *v* s *u* vystupuje často v památkách haličsko-volynských, zřídka v kijevských" nemůže míti valné váhy. Jinak by bylo, kdyby vůbec nevystupovala v kijevských památkách, pak by se mohl postaviti hláskoslovný zákon: *v* zní v kievském dial. dentolabialně, v haličsko-volynském jako *u̯*; to ale nelze na základě „zřídka„. Nevývratných, přesných a jistých důvodů jazykových ze starých památek jihoruských pro určení bližšího poměru kijevského dialektu k haličsko-volynskému nelze uváděti Nelze s naprostou jistotou tvrditi, že v starém kijevském dialektě byl onen fonetický process, následkem kterého přešlo po zaniknutí polosamohlásek, *e* v *ъ* Není ovšem také naprosto jistých důvodů proti tomu tvrzení.

Pan A. Krymskij zvolil ve svém článku jiný postup: snaží se předně podrývati vědeckou autoritu Sobolevského jmenovitě v otázkách týkajících se maloruského jazyka, a pak rozbírá jiné důvody, které uvedl Sobolevskij pro svou thesi ve svých „Čteních", ukazuje, že jména Мьстіша, Ратьша a pod. byla známá také na Volyni před nájezdy tatarskými, a jména takto tvořená jsou známá u Malorusů po všecky věky až podnes; ukazuje dále, že jména гуцалы, буцы, jimiž nazývají Čerkasci obyvatele sousedních krajů, jsou pouhé přezdívky, slova v mrus velice rozšířená, a nemají nic společného s haličskými Huculy a Bojky.

Historikové konečně postavili se rozhodně proti předpokládanému naprostému pustošení a vylidnění země Kijevské, proti domněnkám o rázu jejího prvotního obyvatelstva a o rozsáhlosti pozdější kolonisace „maloruské". Jich námitky zná ref. většinou, bohužel, jen z druhé ruky. Opřel se těmto domněnkám a thesím jmenovitě nynější professor maloruské historie ve Lvově, M. Hruševskij ve svém spise Очеркъ исторіи Кіевской земли отъ смерти Ярослава до конца XIV. столѣтія (Кіевъ 1891, 427 st.) Doznává ovšem, že před koncem XVI. stol. není žádných zpráv o pohybu mass lidových na Ukrajině Zkoumání místních jmen se strany Antonoviče a Vladimirského-Budanova dle dat z polov. XVI v ukázalo jen zcela nepatrný počet kolonistů ze západoruských krajů; větší byl jich počet ze země Severjanů a z běloruských krajů . . Můžeme tedy předpokládati pro Kijevský kraj, specialně pro zemi Poljanů nepřetržitou existenci značného jádra domácího obyvatelstva, které přečkalo katastrofu Batyjovu a pozdější pohromy Tomu jádru přimísili se noví živlové znenáhla přibylí, aniž by ho byli radikalně pozměnili, aniž by ho byli vytlačili Závažná jest jmenovitě ta okolnost, že dle vývodů Vladimirského-Budanova a Al. Jabłonowského doplňovalo se obyvatelstvo kraje Kijevského v XVI přistěhovalci z Polesí, a teprve od poslední čtvrti XVI. v. osazovali četní vystěhovalci z Volyně

zemi Kijevskou. Alex. Jabłonowski otázkou kolonisace Ukrajiny zabýval se jmenovitě ve dvou článcích „Kolonizacya Ukrainy za ostatnich Jagiełłonów“ a „Etniczna postać Ukrainy w epoce zjednoczenia jej z Koroną“ (Kwartalnik histor. VII. str. 50, 408 sl.). Dovozoval tu, že šíré, pusté a vypálené roviny Ukrajiny, svět to bez vesnic a měst, svět pustých hradišť a sedlišť, byly osazovány a kolonisovány z různých stran, předně proudem stěhujícím se ze severu po řece Dněpru na jih, nástupci to starých Kriviců, Bělorusy, tak že v pol. XVI v. dominoval na vodách dolního Dněpru až za Čerkasy živel běloruský. V stepi, hlavně v Zádněpří, žil v pol. XVI. v. ještě zvláštní národní typ, Sevrukové, náležející nepochybně k větvi maloruské, a těmi neutralisován byl silný příliv živlu běloruského. Do Pobuží pak stěhovali se nejvíce z horního Polesí, z vyššího Podolu. Velice zajímavě líčí se tu tvoření zvláštního ethnického typu v Ukrajině stepní, rozdílného od kijevsko-poleského, volyňského i podolského. Oceňuje se živel turanský a jeho účastenství u vytváření této větve maloruské, zvláště pak v kozáctvu. Jabłonowski činí tyto své vývody na základě archivalních pramenů, na základě vlastních jmen a míst označujících původ obyvatelů, zapsaných v popisech zámků v polovici XVI. v. a seznamu 500 záporožských kozáků z konce XVI věku. Tyto své názory opakoval pak tento polský učenec ve svém spise „Źródła dziejowe t. XXII. Polska XVI. wieku pod względem geograf.-statystycznym T. XI. Ziemie ruskie. Ukraina (Kijów-Bracław) Dział III Warszawa 1897, str. 93 sl. Tu vliv Sevruků na vytváření maloruského rázu nového obyvatelstva značně se obmezuje; neví se, jsou-li to Sěveřané „co to pierwotnego ich pochodzenia“, a ukazuje se na to, že jméno jich tureckého původu znamenajíc „divoký, násilný“ (str. 105 sl.). Výsledek tohoto zkoumání nepotvrzuje ale dialektologie dnešní. A. Sobolevskij ukázal správně v recensi pojednání Jablonowského (Живая Старина III, 396 sl.), že dialekt ukrajinský náleží ke skupině dialektů jihomaloruských spolu s dialekty mrus. v Podolí, Haliči a sousední části Volynské gub. i rázně se odchyluje od dialektů severomaloruských. To by nasvědčovalo spíše tomu, že hlavní massa přistěhovaleckého proudu hrnula se do Ukrajiny v XVI v. z Podolí, Haliče i části gub. Volyňské, a v ní že beze sledů utonul nepatrný počet kolonistů z Polesí, Kijevska a Běloruska. Jenom jeden historik připouští kolonisaci Ukrajiny ze západu, z Podolí a z Haliče, Al. M. Lazarevskij (Очерки, замѣтки и документы по исторіи Малороссіи II Кіевъ 1896 str. 99 sl., srv. Ж. Мин. Нар. Просв. 1897, sv. 309 str. 175 sl.). Tímto se ovšem neřeší otázka, ke kterému kmeni ruskému náleželo obyvatelstvo země kijevské, vyhubené a zapuzené pohromami tatarskými, neřeší se, jak dalece na východ v dobách předtatarských sídleli kmenové k větvi jihozápadoruské, maloruské, náležející.

Praha 7. I. 99. *J. Polívka.*

31. **Jagić V.**: Zur Provenienz der Kijever glagol. Blätter. Archiv f slav. Phil. XX 1—13.

Proti mínění B. Ljapunova, jakoby listy ty byly památkou dial. pannonského, tvořivšího přechod mezi círk. slov. a skupinou českomoravskou,

zaniklého po příchodě Maďarů (z části splynuvšího s dial. slovenskými a moravskými). *Z.*

32. **Будде Е. Ѳ.:** Нѣсколько замѣтокъ изъ исторій русскаго языка. (По поводу академ. изданія сочиненія Ломоносова съ примѣчаніями М. И. Сухомлинова) Жмнп. 1898 Март. 150.

(Budde E.: Einige Bemerkungen zur Geschichte der russ. Sprache.)

33. **Отчетъ** о присужденіи Ломоносовской преміи въ 1898 году. Сиб. 1898. Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Умп. Академіи Наукъ, т. LXVI.

(Bericht über die Ertheilung der Lomonosovschen Premie im J. 1897.)

Ломоносовская премія въ 1897 г. была присуждена Академіею Наукъ профессорамъ Флоринскому и Будде, каждому въ половинномъ размѣрѣ. „Отчетъ заключаетъ въ себѣ разборы: 1. „Лекцій по славянскому языкознанію", часть I., Флоринскаго, составленный проф. Брандтомъ (стр. 8—24), и 2. „Къ исторіи великорусскихъ говоровъ. Опытъ историко-сравнительнаго изслѣдованія народнаго говора въ Касимовскомъ уѣздѣ Рязанской губ.", Будде, составленный акад. Шахматовымъ (стр. 25—73). Первый изъ этихъ разборовъ ограничивается указаніемъ мелкихъ погрѣшностей и опечатокъ; второй болѣе обстоятеленъ. Онъ обращаетъ вниманіе на крупные методическіе промахи, на недостаточность, сдѣланныхъ Будде наблюденій надъ говоромъ Касимовскаго уѣзда, на чрезмѣрную спѣшность работы, но находитъ важное достоинство: новизну діалектическихъ данныхъ.

С.-Петербургъ. *А. И. Соболевскій.*

34. **Baudouin de Courtenay:** Кашубскій языкъ (Cf. Věstník I. p. 26). J. Polívka (Listy filol. 1898. 309) dí: „Toto učení poměru kašubštiny a polštiny je celkem stejné s naším .... Kašubština i polština vyvinuly se ze společného prajazyka prapolského, jsou to větve vyrostlé z jednoho pně, které dále ovšem se vyvíjely samostatně."

35. **Karłowicz J.** Gwara Kaszubska. Odb. z tomu XII. Wisły. Warszawa 1898. 26 str. 8.

Krátké toto pojednání jest v první řadě odpovědí na spis Baudouina de Courtenay, o kterém jsme podali krátkou zprávu ve Věstníku I. 26 č. 16. *K.* stojí na stanovisku, na které se postavil v otázce kašubské již dříve (vůči Ramułtovi): totiž, že kašubština jest dialektem polštiny.

Mohli bychom vlastně opakovati otázky, které jsme naznačili v minulém referátě za otázky posud nezodpověděné: co jest dialekt a co nedialekt vůbec, a mezi slov. jazyky zvláště? Jak se vyvíjely dialekty polské ve svém vzájemném poměru? Pokud tyto otázky nebudou podrobně zodpovídány, je mluvení o přesném poměru kašubštiny k okolním jazykům a dialektům slovanským marné. Aspoň pro minulý stav: kašubština dnešní, jak toho nikdo nepopírá, jeví se skoro nepochybně dialektem polským, a nepochybujeme, že jsou dialekty polské, od spisovné polštiny vzdálenější, než mluva dnešních Kašubů. A dovedeme si i představiti, kdyby Ka-

šubům bylo přáno uhájiti svoje slovanství proti záplavě německé, že by v budoucnosti jazykem úplně splynuli s polskými sousedy, tak že, kdybychom (vlastně kdyby naši potomci) neznali kašubštinu dnešní, otázka o příslušnosti nebo nepříslušnosti kašubštiny k polštině by ani vůbec nevznikla. Rozdíly jazykové mezi příslušníhy téhož národu anebo dvou příbuzných národů vznikají i zanikají časem. A více zanikají než vznikají. Kam se poděly z největší míry rozdíly jazykové, které jistě byly mezi různými slovanskými kmeny, které před tisíciletím obývaly Čechy? Možná, kdybychom znaly leckterý z dialektů českých, jak vypadal ještě před půlstoletím, že bychom rovněž hledali, byl-li ten který dialekt opravdu dialektem českým či nebyl.

Rozdíly jazykové ovšem vznikají z rozličných příčin a rozlišují národ původně jediný v národy rozličné. A *K.* může míti pravdu v některých částech svého pojednání, ukazuje-li, že rozdíly některé kašubštiny od polštiny mají analoga i v rozdílech některých dialektů nepochybně polských: pak by šlo o rozdíly, které se vyvinuly stejným způsobem později, samostatným vývojem kašubštiny a toho kterého dialektu polského. Tak ukazuje *K.*, jak kašubské *z* m. *dz* (v kašubštině ostatně nikoliv důsledně vystupující) objevuje se i na území nekašubském: proč by *dz*, dle celé povahy případů, v nichž vznikalo, rozhodně starší než *z*, nebylo se mohlo v některých místech později změniti v *z?* Ve většině dialektů československých máme v případech těchto *z*, z původnějšího *dz*, které i v dial. československých se objevuje: proč, co v češtině se stalo skoro všude, nebylo by se mohlo státi na půdě polské místy? (Mimochodem připomínáme, že výtku, proč potom v kaš. se říká dzesąc „deset“ a nezesąc, neuznáváme za správnou: ne každé *dz*, různé dle svého původu, musí se jeviti v témže dialektě stejně, a to proto, že dle původu svého rozličná *dz* pocházejí z rozličné doby a musela tudíž podléhati rozličným zákonům hláskoslovným. Strany *dž* m. *ž* v některých dial. běloruských a maloruských, o kterém se zmiňuje *K.* na str. 4—5, odkazujeme na stať Korobkovu v Русск. Филол. Вѣстн. XXXIV. 223 nn.). Podobného rázu je celá řada jazykových známek kašubštiny, o kterých jedná *K.*: tak ztracení podružného *e* v kašubštině, způsobené analogií ostatních tvarů (tak na př. i v češtině, proti tendenci aspoň veliké většiny českých nářečí, v Skuč m. Skuteč, Selc m. Sedlec, mudrc m. mudřec a m. j.). I v tom Karłowiczowi úplně a rádi přisvědčujeme, že ledacos, čím kašubština liší se od polštiny, může míti původ ve vlivu němčiny, na území kašubském mocnějším než — vyjma lužičtinu — na kterém jiném území slovanském. Proč by ztráta tvrdého *ł*, *y*, měkkého *ć*, *dź*, *ś*, *ź* nemohla býti následkem vlivu německého a tudíž bez významu v otázce o příslušnosti či nepříslušnosti kašubštiny k polštině? I v českém vývoji hláskoslovném hledávají — tuším ne neprávem — vliv německý; a litevské dialekty na př. v sousedství běloruském přejaly jeden z nejráznějších znaků běloruštiny, t. zv. dźekání.

Rozdíly všechny mezi kašubštinou a polštinou však nedají se vyložiti takovýmto způsobem, pozdějšími změnami, zakryvšími prvotní shodu. Aspoň ne bez velikého násilí. A kdož ví, vykládá-li právem *K.* změny jiné tímto spůsobem, které bez násilí se jím vyložiti dají? Neznáme historie dialektů polských a kašubštiny tak podrobně, abychom v těchto věcech viděli jasně.

Dva hlavní rozdíly mezi kašubštinou a polštinou, které vždy se mi zdály nejdůležitějšími v této otázce, jsou rozdíl v přízvuku a v osudech psl. skupiny tort. V těchto věcech dialekty téhož jazyka na slovanském území bývají svorny. Ale ovšem: opět se vnucuje otázka, co jest dialekt, co svůj jazyk? Je pravda, že něm. nářečí bavorské nebo saské liší se celkem více od spisovné němčiny než kašubština od polštiny (25): ale co to znamená?

O přízvuku *K.* blíže nemluví, ač přízvuk není z nejméně důležitých znaků jazykových. Víme ovšem o přízvuku polabském bezpečně velmi málo, a jisté dialekty kašubské v přízvuku se shodují s polštinou: ale dovedeme pochopiti, že vlivem polštiny, která v kulturním životě kašubském nabyla tak značného významu, v některých dialektech rozdíly přízvukové od polštiny zanikly, nedovedeme si však nikdy vyložiti, jak by v jiných dialektech byly rozdíly přízvukové, které v nich jsou, byly vznikly, kdyby dialekty ty byly tak polskými, jako na př. mluva varšavská.

O střídnicích psl. tort *K.* mluví, a sice obšírně. Ale bylo by bývalo lépe, aby o nich byl pomlčel jako o oněch rozdílech přízvukových. *K.* snaží se dokázati, že tart za psl. tort, které v souhlase s polabštinou (vedlé trot, které přirozeně, kde se objevuje, vyložíme si vlivem polštiny) a na rozdíl od polského trot se objevuje v kašubštině, v různých dokladech má i polština. Tato část vývodů Karłowiczových není šťastna. Aspoň uvádí *K.* některé doklady polské s tart, které nejsou z psl. tort, nýbrž z psl. tъrt m. tъrt. Pol. karw „starý vůl“ (v. krówa z *korvā) je z psl. *kъrvь: srv. prus. kurwis „vůl“ v. lit. kárvė „kráva“. Podobné povahy jsou najisto doklady pro wart- v. wrot-, které uvádí *K.* (= č. vrt- v. vrat-), marz- v. mroz- (= č. mrz- v. mraz-), smard- v. smrod- (= č. smrd- v. smrad-) a j. *K.* uvádí i kaš parsą „prase“ (v. polonizovaného prosą) a uvádí za analogon znění parsiuk, parszuk u litevských Poláků. Může býti pochyby o tom, že litevskopolské parsiuk, parszuk děkuje *ar* litevskému parszùkas? U *K.*, který litevštinu zná, nikdy bych nebyl očekával mínění, že spíše naopak lit. parszas má znění vzaté z polštiny. Zbývá něco málo slov s tart v polštině, jichž znění přímo a nepochybně vyložiti nelze (jména místná s Gard-, která aspoň z části mohou býti z psl. gъrd-; charzt v. chrzost chrost). Ale smíme slova nevyloženého znění beze všeho uváděti proti tak nepochybným střídnicím s tart proti pol. trot? A k tomu naskýtá se ještě výklad, že dvojice trot: tart v polštině lehko mohla býti někde vyvolána analogií, nápodobením případů s tart v. trot, ve kterých tart je vyložiti z psl. tъrt (tъrt). Výklad tento dal by se, jak známo, podporovati hojnými doklady podobnými z dějin kteréhokoli jazyka.

K. také ukazuje, že dokladů pro tart v kašubštině je málo, a že větším dílem vedle nich objevují se tvary s polským trot (gard: grod atd.). Počet zde nerozhoduje: stačí, že jsou, a stačilo by, kdyby jich bylo ještě méně. Kolísání jazyka mezi tart a trot nemůže býti ničím, než svědectvím, jak nenáhle polské trot vytlačuje nepolské tart. Je opravdu čirá náhoda že tart posud není potlačeno; a výklad, proč znění toto

aspoň z části se udrželo, hledati smíme tuším v tom, že nalézá nepolské tart = psl. tort oporu v polském tart = psl. tъrt tъrt. Kdož ví, jaké rozdíly jazykové mezi kašubštinou a polštinou během času zanikly úplně! Jeden z takovýchto rozdílů uvedu, ovšem pouhou doměnkou. V češtině, v dolní lužičtině a v polštině psl, tъlt tъlt objevuje se v nestejných střídnicích: č. tlt, tlut (vlk; dluh), dl. tjélt tałt tołt, tłut (na př. wjélk, wałma „vlna", półny „plný"; dług), p. tilt tełt tołt, tłut (wilk, pełny, mołwić mówić; dług), tvarů s tlut není v slovenštině (vlk, dlg), v horní lužičtině (wołk, dołh), ani jich nebylo podle všeho v polabštině (wauck wuhk, dauk t. j. asi vałk, dałg, Schleicher 157). Otázka původu a vývoje střídnice tlut není jasna, ale nejde nám zde o její záhady. Kašubština dnešní jde zde úplně stejnou cestou s polštinou: na př. vilk, dług dłegu (*e* pozdější změnou z *u*). Ale město Słupsk (kaš. Słepsk) jmenují Němci Stolpe, rovněž řeku, na které leží (pol. Słup): není na snadě doměnka, že v něm. Stolpe zachováno starší kašubské znění, zaniklé časem vlivem polským, dokazující pak, že jindy Kašubové v psl. tъlt tolt se srovnávali v podstatě s Horními Lužičany a Polabany (srv. hl. stołp: p. słup)? Jméno Stolp Stolpe Stolpen Stolpmünde je dosti rozšířeno v německých ústech v území jindy polabském, pomorském i hornolužickém; naproti tomu Slupia, Slupna, Slupowo, Slupp a p. na území dnes nebo jindy polském a slezském (Stolpin v okr. brodském v Haliči má znění maloruské; rovněž mr. původu je stołpowy, stołpiasty v Lindeově slovníce). Němci dobře mohli zachovati znění původnější, jako u nás na př. v Wostray a p. Možno jest se ovšem i domnívati, že znění Stolp- přenesli z některého západnějšího místa, s kterým se dříve seznámili (jako Veroně říkali Bern, jako naši předkové tento Bern překřtili na Berún, Venetii na Benátky, Vácov na Tovačov); ale bez pravděpodobnosti domněnka první není.

Známe polabštinu, minulost kašubštiny i polských dialektů příliš málo, abychom směli říci, je-li kašubština v bližším příbuzenství s polabštinou či s polštinou. Kromě toho beztoho polabština sama tak byla jistě blízka polštině, že spor, který se vede o kašubštinu, dobře by se mohl rozšířiti i na polabštinu samu. Ale spory podobné zdají se mi více než zbytečnými. Je přirozeno dle zeměpisné polohy, že kašubština má znaky pojící ji s polabštinou na rozdíl od polštiny, a při národním neštěstí, které Polabany i Kašuby stihlo a ony jakožto slovanský národ shladilo z povrchu zemského, jest docela přirozeno, že přimknutím Kašubů k Polákům, které bývalo politicky i církevně již dávno velmi těsné, charakteristické rozdíly kašubštiny od polštiny mizejí. Jako podle všeho na př. některé trosky bývalých Prusů splynuly jazykem s Litvany, ač rozdíl mezi pruštinou a litevštinou byl mnohonásobně větší. Stačí-li známé rozdíly mezi kašubštinou a polštinou, aby kašubština byla prohlášena za více než pouhý dialekt polský, je ze značné části věcí subjektivního zdání: příslušnost k určité národnosti není věcí pouhého jazyka, a národní život Kašubů v době historické je tak žalostný, že o něm vlastně nelze mluviti.

Praha 21. I. 99. *J. Zubatý.*

36. **Broch Olaf:** Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn. (Mit einer Karte.) Videnskksselskabets Skrifter II. Historisk-filosofiske Klasse 1897. Nr. 5. Kristiania 1897 — str. 76. vel. 8⁰.

Spis. obíral se dříve zkoumáním dialektologie maloruské v Uhrách, zvláště jednoho dialektu, nejdále na západ pošinutého, nyní pak zabral se do studia východo-slovenského dialektu, hraničícího s malorus. i s maďar. Dialekt tento zkoumal na dvou intelligentech, syncích farářských, dlících na studiích v Užhorodě. Bohužel nehledal, pokud výsledky toho jeho pozorování se potvrzují mluvou obecného lidu, na kterou nepůsobily tak vlivy jinojazyčné jako na mluvu intelligentů, nezkoumal ani dialekt v slovenských osadách, v bezprostřední blízkosti Užhorodu a maloruského území se nalézajících, než spokojil se s dialektem dvou intelligentních mladíků ze dvou osad poněkud vzdálenějších. Jich dialekt, jmenovitě hláskoslovný ráz jich dialektu vypisuje spis. tak důkladně a podrobně, jak vypsal mlrs. dialekt ubljanský z Užhorodské župy v Archiv f. slav. Philol. XVII a XIX. Nás zde nezajímají tak hláskoslovné, tvaroslovné a j. jevy tohoto dialektu, leda potud, pokud možno z nich činiti jisté vývody ethnografické. Pozoruhodno jest jmenovitě, že přízvuk jest v tomto dialektě pravidelně na slabice předposlední, jak v polštině. Spis. míní (str. 20), že se mohl přízvuk ten vyvinouti spontanně aneb také proniknouti z ciziny. Myslíme, že spíše pronikl z ciziny, neboť nalézáme vedle něho ještě jiný jev, polštinu připomínající, totiž *ar* za *ŕ* vedle *er*: umar, umarti, zamarz, marznul, tarch, karčma, ka(r)čmar a j. (u téže osoby, ale řídčeji umerti (str. 42), srv též part. praet. act. zavar, zapar jako umar utvořena jako v pol., kdežto v čsl. máme jen adj. umrlý, otrlý, stč. rozskvrlý a j. a part. tvoříme dle infin., též *a* za *ѣ* jako v pol. ve slově cali. — Norský náš slavista připojil k svému spisu ještě národopisnou mapu západní části stolice Užhorodské a naznačil na ní hranici maloruštiny, slovenštiny a maďarštiny, jak dále živel slovenský na jihu ustupuje před maďarštinou, na východě pak postupuje do území maloruského. Mezi slovenštinou a maloruštinou načrtl konečně ještě nevelký kraj nářečí sotáckého. Popis tohoto smíšeného dialektu slibuje nám spis. v druhé části svých studií, a chceme doufati, že v brzku naši dychtivost ukojí. Spis. v krátké, ale velice duchaplné předmluvě načrtl důležitost otázky o původu pomezních dialektů na hranicích slovensko-maloruských, i napověděl také již předem své mínění, a sice, že v těchto dialektech můžeme spatřovati jen pozdější, sekundární vývoj, dialekty vzniklé na základě jednotlivých jazyků slovanských, dnes existujících. Pro historickou ethnografii, pro otázku o někdejším, prvotním poměru mezi slov. jazyky, jmenovitě mezi skupinou čslov. a ruskou mají pak tyto dialekty už jen význam sekundární.

Prof. Olaf Broch dotýká se několika slovy také nynějších poměrů slovanských jazyků k panujícímu státnímu jazyku maďarskému, nadzvedá záclonu budoucích poměrů, a mínění tohoto střízlivého a nestranného pozorovatele jest pak pro Slovana velice neutěšené....

Praha 29. XII. 98. *P—a.*

Srv. pochvalné ref. Pastrnka v Listech filol. 1898, p 306, a ve Sborníku národop. III. p. 60.

37. **Купчанко Григорій:** Угорска Русь и ей русски жители. Книжечка для народа съ обрязками и картою Угрій и Угорской, Галической и Буковинской Руси. Вѣдень 1898.

Kupčanko G.: Das ungarische Russland und seine Bewohner.

Ref. Н. Рушкова Истор. Вѣстникъ 1898. Окт. 367.

38. **Гнатюк В.:** Руські оселі в Бачці (в полудневій Угорщині.) Записки наукового товариства імени Шевченка, том. XXII, 1898. (Hnatjuk V.: Die russischen Ansiedler in der Bačka im südl. Ungarn.)

Авторъ не считаетъ „Русиновъ" южной Угорщины за автохтоновъ или за древнихъ поселенцевъ. По его мнѣнію они поселились здѣсь лишь въ XVIII вѣкѣ, когда австрійское правительство сзывало въ опустошенную Турками южную Угорщину колонистовъ отовсюды. Его описаніе быта этихъ „Русиновъ" любопытно; многочисленныя записи пѣсенъ и разсказовъ даютъ ясное понятіе объ ихъ языкѣ. Послѣдній однако не оставляетъ сомнѣнія въ томъ, что эти „Русины" — чистые Словаки, именующіе себѣ „Русскими" только потому, что они уніаты.

С. Петербургъ. *А. И. Соболевскій*

Cf. souhlasný ref. F. Pastrnka v Sborníku národ. III. p. 65 a v Listech filol. 1898. p. 404, Bugiela v Mittheil. anthr. Ges. Wien 1898. 191 a St. Zdziarského ve Wisle 1898. 566.

39. **Pastrnek Fr.:** Z nejvýchodnějších nářečí uhersko-slovenských. Národop. Sborník 1898. III. p. 60. (Aus den östlichsten Dialekten der ungar. Slowakei.) Autor praví v úvodu: „Nejvýchodnější nářečí uhersko-slovenská, která bezprostředně sousedí s nářečími maloruskými v Uhrách, stávají se takto pro nás obzvláště zajímavými, nejen po stránce filologické, nýbrž i národopisné a historické. Neboť jasný výklad o příbuzenském poměru těchto nářečí přispěje k řešení otázky historické, jestli toto sousedství obou slovanských národů na půdě hornouherské trvá od nepaměti, anebo jestli teprve v době pozdější, v době historické (XIV. stol.) přistěhováním Rusínů do svých nynějších sídel nastalo." Následuje pak pochvalný referat o studii Olafa Brocha (viz č. 36) s některými dodatky o určení hranice slovensko-rusínské a slovensko-maďarské, a referát o studii Vl. Hnatjuka (viz č. 38), v níž jasně ukazuje, že se zde nejedná o obyvatelstvo rusínské, ale slovenské, nářečí kereszturského. *N.*

40. **Pastrnek F.:** Jazyk československý. Listy filologické 1898 p. 215. (Die Čecho-slovakische Sprache).

V článku tomto opakuje a shrnuje autor důvody proti umělému odtrhování slovenštiny od češtiny, jak je nověji prof T Florinskij provádí (srv. č. 41), stavě slovenštinu za jazyk samostatný, a Slováky samy nejen za větev samostatnou ale přímo i za nejčistší potomky starých Slovanů. Spolu podán výborný přehled hlavních mínění jiných filologů o historickém významu slovenštiny.

41. **Флоринскій Т.:** Лекціи по слав. языкознанію. Т. II. Спб. 1897. Referát V. Vondráka a V. Jagiče (Archiv f. Sl. Phil. XX. p. 243.) Vondrák obrací se (str. 352) proti Florinského oddálení Slováků od Čechů proti jeho romantickému názoru na starobylost slovenštiny, pronášeje zajímavé náhledy o poměru dialektických skupin v jazyce českém. Jinak oba referenti uznávají velkou praktickou cenu knihy. Ref. Skultétyho (Pohłady 1898 p. 118) pochvalný.

42. **Stojanović L.:** Pristupna akad. beseda. **Jagić V.:** Einige Streitfragen. 2. Verwandtschaftsverhältnisse innerhalb der slav. Sprachen. (Cf. Věstník I. 17.) Ref. Korableva Изв. отд. рус. языка акад. наукъ. III. p. 279.

43. **Будиловичъ А.:** Нѣсколько замѣчаній о научной постановкѣ славянской исторій, ея объемѣ, содержаній и періодахъ. Юрьевъ 1898. (Оттискъ изъ Сборника Учено-Литерат. Общ. при Имп. Юрьев. Унив. I.)

Budilovič A.: Einige Bemerkungen über die wissenschaftliche Grundlage der slavischen Geschichte.

Spisovatel klade sobě otázku, jsou-li možny dějiny Slovanů, jakožto samostatná věda. Někteří proti tomu namítají, že Slované netvořili nikdy jednoho historického organismu. Proto spisovatel obírá se otázkou, zda-li Slované tvoří jeden plemenný a kulturně-historický celek. Odpovídá: Slovanstvo jest historický organism; tomu nasvědčuje 1. plemenná jednotnost, 2. společné osudy historické. První patrna jest v jazycích slovanských, v jejichž rodině panuje mnohem větší blízkost, než-li v rodinách jazyků jiných. Z toho jest viděti, že i psychologické základy života individuelního i souborného, jakož i celá poznávací činnost, která výraz svůj nalézá hlavně v poesii a vědě, u národů slovanských jsou sobě velmi blízké. I v tom jest to patrno, že v jistých dobách některé jazyky slovanské nabývají významu i jazyka všeslovanského (na př. církevně-slovanský). — Co do společných osudů historických sbližovala Slovany vždycky společná byzantská škola. Ta prý patrna jest na př. v husitství a v dějinách církve bratrské. K tomu druží se vzájemné působení Slovanů druh na druha. Jsou tu společné idee, společná předsevzetí, na př. úsilí vytvořiti velké říše slovanské, z několika národů se skládající. Ještě více viděti jest v oboru styků církevních a literárních. Působení sv. Cyrilla a Methoděje má ráz všeslovanský. Vzájemné působení literatur slovanských — české na polskou, polské na ruskou, a nověji ruské na jiné slovanské. Dále společná obrana Slovanstva, třeba více bezděčná, v tom smyslu, že jeden národ tvoří záštitu druhého, proti útokům západních dobyvatelů a východních divochů. Čas od času býval jeden národ kulturním představitelem Slovanů. (Po Velké Moravě Bulhaři, pak Čechové, Poláci a konečně Rusové.) Někteří Slované podlehli ovšem přílišnému vlivu západní kultury, ale tato jest jen povrchní, jak viděti jest na Slovensku, v horách slovinských, v Dalmacii a i v odlehlých koutech území českého a polského. To prý nemůže býti překážkou obnovení jejich bývalé kulturní jednoty.

Slované měli vědomí své plemenné a kulturní jednoty. O tomto vědomí z doby nejnovější svědčí „východní otázka“, jejíž podstata spočívá v uskutečnění duševní samostatnosti světa řecko-slovanského.

Dále obírá se spisovatel sídly a časovými mezemi Slovanů. Ukazuje při tom na studium novějších dějin a náležité užívání methody retrospektivní. Obrací se proti výtce, že Slované zabírají více místa na zemi, nežli v historii. Hledí toto mínění uvésti na pravou míru: Slované jsou opozděni ve svém kulturním rozvoji, ale z toho nenásleduje, že by jejich všeobecně-historický význam byl nepatrný. Na to vykládá, v čem dle jeho mínění záleží historický úkol Slovanů: Obrana proti asijskému barbarství — analogie s válkami řecko-perskými a římsko-punskými. Národohospodářský význam Slovanů pro Evropu. Důležitost fakta, že vedle papežství existovala vždycky řada autonomních církví řecko-slovanských. Důležitost husitství pro reformaci. Prostřednictví Slovanů v dějinách západních literatur. Samostatná cena duševních plodů slovanských. Všeobecně-historický význam politických útvarů slovanských od říše Velkomoravské počínaje do říše Ruské. Ve staroslovanských institucích obsaženo jest řešení novodobých palčivých otázek socialních atd.

Po těchto výkladech dostáváme se k otázce period dějin slovanských. Spisovatel dovozuje, že dosavadní rozdělení dějin na starý věk, středověk a novověk nehodí se na dějiny Slovanů, nýbrž na dějiny Romano-Germanův. Dle něho dějiny slovanské počínají od působení sv. Cyrilla a Methoděje. A jako 1. perioda dějin romansko-germanských končí se pádem říše západořímské, tak analogický konec 1. periody dějin slovanských náleží klásti k roku pádu Cařihradu. Druhá perioda (středověk slovanský) sahá do Petra Velikého, třetí perioda odtud až na naše časy a celou budoucnost. Spisovatel probírá obsah jednotlivých těchto period s různých stránek historického vývoje: rozvoj politický, církevní, společensko-národohospodářský, vědecko-umělecký, a nachází, že všecky tyto stránky dosti dobře jeho rozdělení odpovídají.

Maje v úmyslu o téže věci svoje mínění někdy samostatně podati, referent omezuje se zde pouze na několik poznámek. Podle jeho mínění nelze pochybovati o existování Slovanstva jakožto jistého plemenného a historického celku. Každý takový celek má své dějiny, t. j. rozvíjí se, jest pod vlivem jiných celků podobných, a opětně vykonává vliv svůj na ně a na jiné. Spisovatel staví proti sobě pouze dva podobné celky, totiž latinsko-germanský a řecko-slovanský, které sice zaujímají místo nejdůležitější v rozvoji lidstva, avšak nebyly nikdy osamoceny — vizme na př. jenom celek, abych tak řekl orientalně-arabský. Spisovatel zcela nepochybně předpokládá zvláštní „kulturně-historický typ“ řecko-slovanský, a stojí tak úplně na theorii kulturně-historických typů Danilevského, vypracované v jeho „Россія и Европа“ a založené na filosofii Hegelově. Jsou tu nejen reminiscence, nýbrž i tytéž výrazy, jichž užívá Danilevskij. Ruské pravoslaví a rusifikační panslavism jest vrcholem rozvoje Slovanstva. S tohoto hlediska dělí spisovatel dějiny slovanské na periody. Ve stati této pověděno jest mnoho trefných úvah, ale co praví o periodě poslední, jest nepopíratelně slabé, a na závadu toho, co řečeno o prvních dvou periodách. Ostatek jest dělení na periody věc velmi podřízená. Rovněž tak, jako dělení na starověk, středověk a novověk má platnosť jen pro Germany a Romany, i rozdělení Budilovičovo nemůže nikterak dělati nároky na užití v dějinách všeobecných. Vůbec chceme-li mluviti o dějinách Slovanstva, nemůžeme je stavěti pouze proti

dějinám Germanů a Romanů, nýbrž uvažovati o nich v rámci dějin skutečně všeobecných, k čemuž sama jejich látka dost a dost příležitosti poskytuje.

Praha 11. I. 99. *J. Bidlo.*

45. **Píč J. L.**, Dr.: Praehistorie a kraniologie. (Pam. archaeol. XVIII. 141—148.) Praha 1898.

Da der Herr Verfasser hier einen Wissenszweig behandelt, in welchem er niemals wissenschaftlich gearbeitet hat, so setzen wir gerne wenigstens seinen guten Willen voraus. Obgleich er vor zwei Jahren die Bedeutung der Kraniologie heftig bekämpft hatte, nimmt er diesmal doch keinen Anstand, ihre Ergebnisse zur Erklärung der Prähistorie Böhmens zu verwerten, nachdem er sich, wie er selbst sagt, folgendes Princip zur Richtschnur genommen hat: „Jedes Volk, welches im Laufe der Zeit nach Böhmen gekommen, erschien auf der Bühne als ein besonderer physischer Typus, mit besonderen Religions- oder Begräbnisriten und mit besonderer Cultur."

Es ist augenscheinlich unrichtig, wenn sich Jemand ein solches Princip a priori zum Grundsatze macht. Es musste doch gewiss nicht ein jedes Volk, welches sich in Böhmen neu ansiedelte, einen besonderen physischen Typus aufweisen und einen neuen Begräbnissritus mit sich bringen; es ist nicht zu verwundern, wenn man auf Grund derartiger Prämissen nur zu leicht auf Irrwege geräth.

Die allgemeinen Resultate des H. Verfassers sind folgende:

Für die ältere nachdiluviale Zeit erscheint in Böhmen zweierlei Bevölkerung constatiert: 1. das Volk der Hocker (gekrümmten Skelette) im Norden, und 2. das Volk der Tumuli im Süden. Zu Beginn der historischen Zeit sehen wir die Boier auftreten, welche in der Archäologie durch die gallischen oder Latène-Gräber, u. zw. nur im Norden, gekennzeichnet sind. Die Markomanen, welche der Verfasser früher in den Brandgräbern von Citoliby zu finden glaubte, beschränkt er gegenwärtig auf den blossen Burgwall von Stradonice, in welchem er das geschichtliche Marobudum sieht. Von da beherrschte die Soldatenschaar der Markomanen das weite Land. In der Zeit, als in Nordböhmen die Boier und das Volk der Hockerskelette im Süden das Volk der Tumuli hauste, kommt ein neues Volk von Norden her, dem die Brandgräber des lausitzer und schlesischen Typus angehören. Das sind Slaven, die später stellenweise die provincialrömische Cultur aufnahmen (Dobřichov). Die slavische Fürsten-Periode ist zuerst durch Brandgräber (oft auch Tumuli), in der christlichen Zeit sodann durch Gräber mit gestreckten Skeletten charakterisiert. Zu Anfang dieser Periode kommen auch einige Gräber mit merovingischer Cultur vor, die der H. Verfasser früher den Alemanen zutheilte, jetzt aber nach Baron de Baye den Franken zuweist.

Wir beabsichtigen diesmal nicht uns mit Einzelheiten des ganzen Exposés zu beschäftigen, und wollen lieber das grosse Werk des Verfassers über die Vorgeschichte Böhmens abwarten, das in Kürze erscheinen soll.

Wir bemerken hier bloss, dass der Herr Verfasser seine früheren Ansichten oft bedeutend und in vielfacher Weise geändert hat. In-

dessen nehmen wir ihm dies nicht übel, wenn es nur zu Verbesserungen seiner Anschaungen diente. Eine solche interessante Wendung erblicken wir auch in der gemässigten Stellung, welche er in diesem Aufsatze gegenüber dem Streite um den ursprünglichen Typus der Slaven einnimmt.

Zum Schlusse wollen wir nur noch einen principiellen Grundsatz des H. Verfassers speciell berühren. Derselbe sagt auf S. 141: „Für die ältere Geschichte bis in die Zeit der Boleslave wird heute die prähistorische Archäologie zur Hauptquelle, wogegen die Chroniken bloss zu geschichtlichen Neben- und Hilfsquellen werden. Unsere Historiker erkennen diese directen und einzig verlässlichen Zeugnisse über die ältere böhmische Geschichte nicht an, obwohl es gerade in erster Reihe Sache der Historiker wäre, dieses stumme Zeugnis zum sprechenden Zeugnisse zu machen."

Ich trage keinerlei Bedenken, mich heute solchen principiellen Anschauungen über die alten Nachrichten eines Strabo, Tacitus, Velleius Patercullus und anderer Schriftsteller bis in das X. Jahrhundert hinein ganz entschieden entgegenzustellen. Heute ist das archäologische System des Herrn Verfassers, sowie auch das anderer Archäologen, noch keineswegs das „einzig verlässliche Zeugnis" der alten Geschichte,*) und es erübrigt nichts Anderes, als dass die Herren, die nur Archäologen sein wollen, noch lange diese Doctrin als eine blosse Hilfswissenschaft der Geschichte und Ethnologie betrachten. Anders steht es freilich mit dem Studium der Cultur.

Prag 2. I. 99. *N.*

46. **Kobliha Gust.:** Nejstarší obyvatelé Čech. Věstník českosl. museí. III. p. 11, 38, 54. Čáslav 1898. (Die ältesten Bewohner von Böhmen.)

Populární přehled zpráv o nejstarším osídlení Čech od Bojů, Markomanů, Kvadů a Čechů. Účel článku je dobrý, ale článek sám vykazuje řadu omylů a chyb. Zejména applikace na data archeologická jsou nesprávná, na př.: dí-li se o Markomanech a Kvadech, že žili v Čechách „za doby hallstattské — totiž za mladší doby železné", a že jim náležejí mohyly jihočeské (p. 41), nebo že doba kamenná v Čechách náležela Keltům (p. 11), kteří prý byli praobyvateli Čech a Evropy (!) Také histo-

*) Ein gutes Beispiel hiefür bietet die Frage über die ehemalige Existenz der Boier in Böhmen. Der Herr Verfasser hält noch der älteren Meinung gemäss die sog. gallischen Gräber in Böhmen für ein Zeugnis der Existenz der Boier, ohne nach seiner üblichen Art die Bedenken zu beachten, auf die ein Anderer als er selbst gekommen ist. (Siehe den Bericht von K. Buchtela im Věstník I. p. 65.) Diese aber zwingen mich, die Boier, wenn man dies schon will, in einer anderen Gräbergruppe Böhmens zu suchen, und wie die Sache heute steht, eher in einem Theile der böhmischen Hügelgräber, die mit den bayrischen so viel Gemeinsames haben, und deren Bezirk auch geographisch mit dem alten gallischen Vaterlande im südl. Deutschland im Zusammenhange steht. Wären dann nicht die deu schen Stämme selbst in den sogenannten gallischen Gräbern Böhmens zu suchen, wie ich schon im Jahre 1894 vermuthet habe? (Český Lid IV. p. 71.) Indessen will ich nicht der neuen Entwickelung der Thatsachen vorgreifen. Gewiss muss man sich die Sache sehr gut überlegen, bevor man mit einer positiven Entscheidung hervortritt.

rické zprávy o taženích gallských, o původu Markomanů, o jejich mravech a obyčejích jsou namnoze zastaralé. V otázce příchodu Čechů přejal spis. od Dr. Píče zcela nejisté datum r. 58 př. Kr. za datum prvního příchodu.

Praha 11. I. 99. *N.*

47. **Dvořák R.** Z nejstarších dějin moravských. (Čas. Matice mor. 1898 p. 1, 119, 271. Brno.) Aus der ältesten Geschichte Mährens.

Článek pěkný, střízlivě psaný podává dobrý přehled obtížné otázky Bojů, Tektosagů a Markomanů v našich zemích, rovněž jako otázky, kdy že sem přišli Slované. Celkem se shodujeme s vývody spisovatelovými o osídlení bojském, kotinském, markomanském, kvadském.

Pokud se Volků Tektosagů týče, snad lépe bylo zůstati při skepsi, než se rozhodovat pro Zeussův náhled proti Müllenhoffovu. Velmi dobře spisovatel korriguje (p. 14 nsl.) některé náhledy, týkající se umístění říše Vanniovy, dobře vytýká nesrovnalosti Müllenhoffovy, do nichž se týž zapletl svým výkladem o jihovýchodní hranici Germanie u Tacita, Plinia a Ptolemaia, správně jej opravuje v umístění železných dolů (Ptolemaiova σιδηρωρυχεῖα) v území kvadském. Nesprávné umístění Rakatů (Rakatriů) už jiní Müllenhoffovi dobře vytkli. — Spisovatel zavrhnuv novější výklady řeky u Tacita Cusus zvané, mezi níž a Moravu usadil Drusus družinu markomanskou (nejčastěji vykládají to na Ipolu, Králíček na Kysucu). vrací se sám k rozřešení Mommsenovu, a hledá Cusus v některém přítoku Dunaje na západ od Moravy ne na východ, jak se obyčejně hledá, a to nejspíše v říčce Gusenu v horních Rakousích. Výklad tento však nemá do sebe více přesvědčivé síly, než výklady jiné, a otázku, co byla řeka Cusus. mám stále za nerozluštěnou. — Str. 21 autor reaguje na některé nálezy archeologické, ale mýlí se v domnění, že by žárové mohyly byly poznatkem kultury suevské; právě tak se nenašly na severu Moravy četné stopy kultury keltické. Archeologie není ostatně jeho oborem.

Pokud se týče otázky, kdy do Čech a Moravy přišli Slované, spisovatel staví se zejména proti novějším theoriím, dle nichž Slované už vedle Markomanů a Quadů seděli v našich zemích.

Ale ani theoretický výklad, jež svému výkladu předeslal, ani námitky, jež má proti archeologickým datům, nejsou správné. Doklady, jež uvádí na str. 123, samy dosvědčují proti němu, že historie zná řadu příkladů o dočasném spolužití 2 kmenů na jednom omezeném území. Než Němci v Italii nebo v Hispanii byli romanisováni, žili po delší dobu vedle druhého kmene; ostatně není třeba představiti si první Slovany v Čechách jako kmen slabší, podrobený, promísený Němci, nýbrž jako čistý hrot velké kompaktní masy vniklý od Visly sem, přes nějž se jen občas převalila vojska německá.

Archaeologické doklady pro tento časný postup Slovanů nemám ovšem za něco jistého, nevývratného, ale dnes archaeologické výsledky nejlépe se takto vyloží. Ale p. spisovatel nevnikl, jak vidno, do nich, aspoň má o tom obraz jiný, který není správný. (Srv. str. 129.) Za to s jmény Korkontů, Rakous, Slezka i Vídně nutno opatrně zacházet, což spisovatel správně dovozuje.

Provésti důkaz linguistický proti supponovanému časnějšímu rozvětvení se spisovatelovi nepodařilo. Theorie bipartiční nebo tripartiční (a s onou nesouhlasí naprosto, jak praví, přední jazykozpytci, odporučuji na př. jen nahlédnout do Jagićových článků v Arch. f. slaw. Phil. 1895 p. 71 nsl., 1898 p. 13 nsl.) nestaví se proti tomu, abychom počátky rozchodu Slovanů ze zakarpatské vlasti položili o několik století dříve (a k tomu jen na určitých místech) než ve II.—V. století, a theorie tato nepředpokládá zase nijak, že by tyto prvé kmeny byly postupovali po kusech, odtrženy v před. Naopak, jak jsem řekl, já si aspoň představuji kompaktní posunování, v stálé spojitosti s jádrem, ale soudím, že na př. přes horní Vislu k západu právě jako přes Karpaty k jihu šlo o několik století dříve než p. spisovatel soudí. Dle jeho výkladu Morava byla osazena od Slovanů během V. století, kdežto v Čechách se pravděpodobně Markomani udrželi o něco déle. Ale i zde se po roku 487 usadili Čechové. Polemika proti Bretholzovi, jenž jich příchod ještě později klade, je ovšem zcela správná.

Přes námitky svrchu uvedené, vyplývající ovšem z části z jiného stanoviska, mám práci tuto za dobrou a rozumnou.

Praha 4. I. 1899. *N.*

48. **Barvíř J.**, Dr.: O významu starých názvů Eburodunum a Eburum. Čas. mus. olom. 1897. č. 54—55 p. 81 (Über die Bedeutung der Ortsnamen Eburodunum und Eburum).

Jedná se o výklad jmén dvou osad Ptolemaiem uvedených v Germanii, jež dle autorova mínění obě připadají vlastně na Moravu. Jména nejsou původu keltického, jak se soudívá, ale latinského, značíce místa, kde se hojně prodávala slonova kost (ebur), pocházející z nálezů, mezi něž patří na jisto známé naleziště mammutích klů u Předmostí (Přerova). Eburodunum bylo nejspíše dnešní Brno.

Výklad jistě zajímavý. Je-li správný, o tom rozhodný soud pronésti může jenom filolog.

Praha 10. I. 99. *N.*

49. **Králíček Ant.**: Der s. g. bairische Geograph und Mähren. (Zeit. d. Ver. f. Gesch. Mährens und Schlesiens II. 1898 p. 216, 340). Auch mit selbständiger Paginierung.

Autor podjal se úlohy velmi obtížné. Nemýlím se asi, že pokus o výklad t. zv. geografa bavorského jest dnes zkušebním kamenem pro badatele v nejstarší slovanské historii. Není hned zprávy tak stručné a při tom zasahající do tolika oborů nauky a slovanských starožitností, do tolika sporných otázek — jakou jest známý Hormayerem odkrytý popis nadepsaný „Discriptio civitatum et regionum ad septemtrionalem plagam Danubii“ z IX. století. Do výkladu jeho pustiti se může bez odporu pouze ten, kdo hluboko vnikl do celého obsahu počátků dějin slovanských — a i tomu staví se v cestu mnoho obtíží a nesnází. Ale bylo by tolik potřebí, aby nám někdo pramen tento plně vyjasnil!

Jakkoliv myslím, že prof. Králíček podjal se zde úkolu, na nějž síly jeho dosud plně nestačí, má práce jeho bez odporu značnou cenu. Jako

všechny jeho práce dosavadní, jež jsem měl v ruce, má i tento článek na sobě znak práce poctivé, svědomité, značné sečtělosti, je v ní mnoho dobrého, podán pěkný přehled hlavních dosavadních výkladů, práce je značným pokrokem proti výkladu Zeussově a Šafaříkově — ale ovšem přesvědčující rozřešení sporných otázek — a těch je zde tolik filologických i historických, zde přece nenalezáme. Otázka po pramenech geografa zůstala autorem zcela netknuta. A tak i po práci p. Králíčkově zůstává nám geograf bavorský pramenem z větší části nejasným.

Hlavní rysy jeho výkladu jsou následující. Předně autor opíraje se o titul popisu, lokalisuje všechny uváděné kmeny a kraje slovanské pouze na sever toku Dunajského a ne na jih, jak s částí jich činil na př. Zeuss.

Pak pěkně rozebrav formu a disposici zprávy (p. 4—7) přechází k následujícímu výkladu jednotlivých jmen, z nichž důležitější takto vysvětluje rozcházeje se často daleko se Zeussem i Šafaříkem.

Jméno Sebbirozi vztahuje buď na Sabeiry nebo vykládá na Slovanské Semirodce a spojuje s následujícím Eptaradici (p. 9, 15), konec konců ale jméno i lokalisace zůstává nejasna. Attorozi jsou snad Turci Konstantina (Maďaři), Uuillerozi snad některý bulharský kmen sedící v Uhrách (p. 10). Zabrozi jsou buď jacísi Zabrdci v Karpatech nebo blíže neurčitelní Zabrodci, (p. 11.), Chozirozi — Kozirci sídel neznámých (p. 11.). Osterabtrezi, kteří se všeobecně vykládají za oddíl Bodrců na středním Dunaji (Praedenecenti Einharda), jest dle spisovatelova domnění vysloveného ovšem s reservou jen přeměněné jméno obyvatel longobardského území v župě Bodrog zvané (Bodrog z Bard-gau) — tedy Bodrici místo Bordici (p. 12.). Kmen zvaný Phesnuzi stotožňuje s dále jmenovanými Besunzane, tak jako Thadesi s Dadoseani a Miloxi s Milzane (p. 12, 28). Všechny hledá pak ovšem u Labe a Odry, a ne jako jiní někde ve vých. nebo jižní Evropě.

Jméno Unlizi má se Šafaříkem za ruské Ugliče na Dněstru (p. 13), Lendizi zase s Perwolfem za Lechy — Lęd (p. 13.), Thafnezi za jakési slov. Donevce nebo Donavce sídel neznámých (p. 14.), Pruzi za litevské Prusy (p. 14.), Sittici za Žitice srbské, Stadici za Stadice v Čechách (p. 14.), Znetalizi za kmen spíše český než jiný (srv. Netolice). Ve jménu Glopeani vidí buď obyvately břehů jezera Gopelského v Kujavsku, nebo spíše Zlubjany polabské (p. 16.), v Zuireani buď polské Siewierzany nebo obyvately Zvěřína (p. 16.), v Busani Nestorovy Bužany, jméno Neruiani čte korrekturou Teriuani a vykládá na Drevljany (p. 16.). V otázce známého sporného kmene Zeruiani přidává se s reservou k výkladům Perwolfovým (Sarmaté) a zavrhuje existenci zakarpatské Serbie Konstantinovy (p. 17.); Prissani (corr. Brissani) má za kmen Slovanů polabských (p. 17.); Uelunzanni za Besunťany (p. 18.), Uuizunbeire za kmen bulharský v Sedmihradech (p. 18.), Casiri za Chazary. Nerozhodnut ponechává autor výklad kmenů: Forsderen liudi, Fresiti; za to Seravici má za obyvately Žarova, Lukolane za kmeny lužické, obé v Polabí (p. 20.).

Jméno kmene Nortabtrezi má za německý název severních Obodritů (p. 24.), Uilci jsou sl. Vilci, jejichž sousední kmeny označují jména: Linaa, Bethenici, Smeldingon, Morizani, jichž nové samostatné

vyložení autor nepodává (p. 25.), Hehfeldi jsou Havolané (p 26.), Surbi polabští Srbové (p. 26.), Talaminzi slovanští Glomači (p. 27.), Beheimare jméno Čechů (p. 27.), Marharii Moravanů (p. 27.), Lunsizi Lužičané (p. 28.), Milzane Milčané (p. 28.), Sleenzane Slezané (p. 28.), Dadoseani Dědošané (p. 28), Opolini Opoljané (p. 30.), Golensizi Holasici (p 30.), Besunzane obyvatelé lesu besuntského v zemi Luticů (p. 31), Uerizane (corr. Ucrizane) slov. Ukrané na Odře (p. 31.); jména Fraganeo-Lupiglaa korriguje jednak v Lupizuaa (Dietmarova Liubusua) a vidí v tom zemi na levo od Lužice, jednak ve Fraueugau — Maegdland Alfreda (p. 32.) Či dlužno to přece spojiti s Prahou (Fråga)?

Jestli snad mnohé z těchto vykladů budou uznány za nesprávné a nahrazeny jinými (do podrobné kritiky pouštěti se nemohu, neboť každá jednotlivost vyžaduje specialního studia), jeden princip autorův proti Šafaříkovu i Zeussovu mám za správný, že totiž dlužno lokalisovati jména ta pravděpodobněji a z větší části do záp. krajin slovanských, do končin o nichž zprávy autoru výčtu byly přístupnější a na snadě, a ne na daleký východ Ruska nebo na Balkán, třebas že nemíním Balkán zcela vylučovat. Domnění geografa, že kmeny jím uváděné žily „ad septentrionalem plagam Danubii", není rozhodujícím v každém případě; celá zpráva nemá na sobě ráz takové věrohodnosti, abychom vyloučili, že se mýliti mohl a mýlil.

V druhé části své práce stanoví spis. dobu složení deskripce do druhé poloviny IX. stol. a sice před r. 873 (p. 38.), v třetí pak zkoumá podrobněji poměr dvou v popisu uvedených kmenů Marharii — Merehani a dokazuje, že obě jména značí jeden kmen a sice Moravany

Praha 11. I. 99. *N.*

50. **Niese B.**: Zur Geschichte der keltischen Wanderungen. (Zeitschrift f. deutsches Alterthum T. XXIV.) Berlin 1898. Zvláštní otisk.

Niese v kritice vypravování Tita Livia (V. 34.) dochází k resultátům týmž, jako na př. Bertrand a d'Arbois de Jubainville; on soudí (p. 151.), že sev. Italie nebyla osídlena Gally přišlými z Gallie, nýbrž od severu od Dunaje. Tam ukazují styky a vztahy cisalpinských Gallů. „Kelti jižního Německa, Pannonie a Čech jsou tak staří jako Kelti porýnští. My nevíme, jak sem přišli, ale není příčiny, abychom soudili jako Müllenhoff, že přišli od Rýna. Ba pravděpodobnější je druhá hypothesa obrácená: „Kelti přišli k Rýnu od východu." Tak Niese. Interessantní je pro nás ještě hypothesa (p. 161.), dle níž pustina hraničící s krajem Suevů dle Caesara (IV. 3. 2.) není nic jiného než země Bojů zpustošená několik let před tím Markomany spolčenými s Boerebistou (kol r. 60 př. Kr.).

Praha 20. XI. 98. *N.*

51. **Лунякъ И. И.**: Гостынское чудо. Odessa 1898. (Luňák J.: Das Wunder von Hostein.) Srv. obsah v Č. Čas. hist. 1898. p. 427:

Spisovatel má za to, že báseň, líčící zázračné zachránění křesťanů na Hostýně, je nejasnou reminiscencí na zázračné zachránění armády římské císaře Marka Aurelia ve válce markomanské r. 171 po Kr. Máme tu, praví, v jedné z nejstarších českých literárních památek stopu souvislosti světa římského se slovanským (a tím spolu příležitost dohadovati se, že v severozáp. Čechách za Markomany jako v severní Moravě za Quady žili v 2. st. Slované, v jejichž vzpomínkách se vypravování o spasení římských vojsk na dlouho zachovalo) anebo aspoň doklad, že básník Jaroslava čerpal pro jednu z episod své epopeje materiál v pramenech historických vypravujících o válce markomanské (snad prý v pochvalném slově Řehoře Nisského 40 mučenníků). Poznámky k tomu všemu zajisté netřeba — autor ostatně, dotýkaje se otázky pravosti, dí, že práce jeho může míti důležitost, i kdyby Rukopis byl padělkem.

52. **Sasinek Fr. V.**: Pravek Slovanov. Pokračovanie. Sborník slov. mus. spol. III. 1898. p. 47—49. (Aus der Urgeschichte der Slaven).

Týká se výkladu zprávy kosmografa Ravennského o „patria Albis, Maurungani" a „patria Albis Ungani". Prvé se týká Čech, druhé Slovenska. Dlužno čísti buď Alpis Ungari, nebo Albi Ungari. Jméno Ungari bylo zde už před příchodem Maďarů; jest to latinisovaná forma slov. Ugorů, kmene bydlícího u hor. *N.*

53. **Václavek Matouš**: Moravské Valašsko v písemnictví českém i cizím. Národop. Sborník III. 1898. p. 49). Das mährische Wallachei in der böhm. und fremden Literatur.

Complete Bibliographie dieser interesanten Provinz.

54. **Auerbach B.**: Les races et les nationalités en Autriche-Hongrie. Paris 1898. (Bibl. d'histoire contemp.) 5 fr.

„La question des races et des nationalités en Autriche-Hongrie est d'ordre européen. Mais l'intelligence des événements qui se déroulent et s'embrouillent sous nos yeux risque d'échapper à ceux qui n'en possèdent pas les raisons premières, singulièrement complexes. Pourquoi cette mêlée furieuse de peuples? pourquoi cet effort des groupes ethniques qui composent ou décomposent l'Empire des Habsbourg pour constituer des sociétés politiques, sinon même des états d'un type nouveau? Par quels procédés s'élaborent et se développent ces jeunes nationalités? C'est ce problème qu'on a voulu éclaircir dans ce volume en interrogeant les faits primitifs et essentiels, à savoir les caractères anthropologiques, l'idiome, le mode de colonisation, l'influence du milieu géographique, puis les phénomènes d'un degré plus élevé: le restauration de la langue et de la littérature, le réveil des traditions, les péripéties de la lutte des races."

Nous publierons un resumé plus detaillé dans le prochain numéro de Věstník.

55. **Langer J.**: Die altmärkischen Ortsnamen auf *-ingen* und *-leben*. (Wiss. Beitr. zum Jahresber. des kgl. Stiftsgymn. zu Zeitz 1898.) Cf Nro. 60.

56. **M. Schmidt:** Zur Geschichte der Besiedelung des sächsischen Vogtlandes. Progr. (1897. Nro. 585). Dresden. 62. S. 4°.

Auf S. 1—19 wird ein kurzer Abriss der Landeskunde des Vogtlandes gegeben, dann wird die vorslavische, die slavische und die spätere Besiedelung behandelt. In Bezug auf die letztere kommen zunächst die Bayern in Betracht, welche die meisten Orte gründen und überwiegend die neue deutsche Bevölkerung bilden, dann die Thüringer, welche die Sorbendörfer ausbauen, die Sachsen, welche einzelne Ortschaften hervorrufen, und die Sorben. Seit der Mitte des XI. Jahrh. wird das östliche und südliche Vogtland dicht mit deutschen Waldhufendörfern bedeckt; die Blütezeit der deutschen Besiedelung fällt in das XIII. und XIV. Jahrh. (Aus dem Jahresber. Germ. Philol. 1898.)

57. **Pniower O.:** Die Bevölkerung Brandenburgs vor der slavischen Zeit. Archiv der Brandenburgia. Berlin. Bd. 3. 1897. S. 94—116. Eine für die Vorgeschichte, namentlich auch der Niederlausitz, wichtige Abhandlung, die vorwiegend vom Standpunkt des Germanisten (s. z. B. S. 106) zu folgenden Ergebnissen führt. Wenn die Germanen um 400 v. Chr. den Rhein erreichten, so ist wahrscheinlich, dass sie auch schon beim Beginne der Bronzezeit, etwa um das 6. Jahrhundert, zwischen Elbe und Oder sassen. Als sie durch den Einfall der Bastarnen in die pontischen Länder um 186 v. Chr. in den Gesichtskreis der alten Welt traten, waren sie kein einheitliches Volk mehr, sondern waren in Ost- und Westgermanen geschieden — wohl seit der Ausweitung des Urgebietes über Oder und Elbe hinaus. Der Verf. bespricht die Unterschiede zwischen beiden Gruppen in Temperament, Sprache und Religion und untersucht dann genauer die Nachrichten über die zu den Irminonen gehörigen Semnonen, wobei hervorgehoben ist, dass wir ihre Wohnsitze nicht bis ins Einzelne mit Sicherheit festzustellen vermögen, da nach SO. die Grenze gegen die Silingen, die wohl (S. 105) im Westen über die Oder hinausreichten (nach Zeuss etwa bis zur Neisse), und im SW. gegen die Hermunduren (vielleicht bis zur schwarzen Elster) bis jetzt unsicher ist; dass sich dieser Stamm aber schon in der vortaciteischen Zeit und wohl bereits bei Beginn der Bronzezeit an derselben Stelle befand, wird S. 97. und 111. wahrscheinlich gemacht. Betreffs seines oft genannten Haines ist das Resultat vorurtheilsfreier Prüfung (S. 106) „ein herzhaftes ignoramus". Die Art des dort gefeierten Festes und die Gottheit, der es galt (Tivas, der zu Wodan wurde) ist S. 107—111 besprochen. Verlassen wurde das Land zwischen Elbe und Oder von einem Theil der Semnonen zwischen 180 und 270 n. Chr., durch den Rest 568—569. (Aus den Niederlaus. Mittheil. 1898. V. 383.)

58. **Schulte Wilhelm:** Die Anfänge der deutschen Colonisation in Schlesien (in Silesiaca. Festschrift des Vereines f. Gesch. und Alterthum Schlesiens zum 70. Geburtstage seines Praeses C. Grünhagen) 1898.

„Jest to zároveň kritický přehled dosavadních prací o tomto předmětu a pramenů, na nichž se práce tyto zakládaly. Kolonisace německá počíná

se částečně před vpádem Mongolů, po něm byla prováděna systematicky a rychle. (Č. Čas. hist. 1898. 419).

59. **Šubert F. A.**: Rujana, Wittow, Arkona. O původu a významu těchto jmen. V Praze, 1898 (Věstník král. České Společnosti nauk, 1898).

Авторъ поставилъ себѣ задачею возстановить славянскія формы этихъ мѣстныхъ названій, сохраненныхъ намъ главнымъ образомъ латино-нѣмецкими источниками. Онъ вполнѣ успѣшно доказалъ, что славянское названіе нынѣшняго острова Рюгена было Ruja и что жители его назывались Rujane; что одна изъ частей этого острова пославянски именовалась Vitov, въ связи съ находившимся на ней храмомъ Святовита. Но его усилія возстановить славянское имя знаменитой Арконы, по нашему мнѣнію, не дали успѣшнаго результата.

С. Петербургъ, 3. XII. 98. *А. И. Соболевскій.*

Vrgl. Ref. von A. Muka im „Slovanský Přehled" I. p. 59, wo er die zwei ersten Etymologien Šuberts acceptiert, Arkona, Jarkun eher von einem Personennamen Jarko herleitet.

60. **Šubert Fr. Ad.**: Rujana, Wittow, Arkona. O původu a významu těchto jmen. Věstník kr. české spol. náuk. tř. filos.-hist. jazykozpytná. 1898, IX. 41 str. 8⁰.

Die Zahl der Schriften, welche die slavische topographische Nomenklatur Ostdeutschlands erforschen und deuten, ist Legion. Es gibt sogar Schriften, welche — unglaublich aber wahr — die Slavität derselben leugnen möchten,*) aber derlei Entgleisungen des Forschungseifers brauchen wir ja gar nicht zu beachten. Andere wieder bringen unter einem unscheinbaren Titel sehr brauchbare Einzelheiten, z. B. die musterhafte Untersuchung von *J. Langer*, Die altmärkischen Ortsnamen auf -ingen und -leben, Wissenschaft. Beil. zum Jahresber. des kgl. Stiftsgymn. zu Zeitz, 1898, 25 S., kl. F., von denen uns Slavisten namentlich die letzteren Namen interessieren, da man sie mehrfach als slavische deuten wollte; Verf. zählt zu slavischen: Nikleben, Trippigleben, Parleip (im J. 1062 Partunlep?), worin Ref. bezüglich der beiden letzten nicht übereinstimmen kann; *Hey's* Deutungen aller dreier Namen sind verfehlt; sie gehen von demselben Princip aus, das derselbe bei seinen „Slavischen Siedelungen im Königreich Sachsen" (1893) bereits anwandte, und das als unfruchtbar bezeichnet werden muss.

Auch *Rügen*, das mit seiner ehrwürdigen Geschichte und seiner landschaftlichen Romantik Touristen wie Forscher fesseln kann, hat gleiche Deutungen aller Art zu verzeichnen. Ein des „Wendischen" Kundiger, H. Pfarrer *G. Jacob*, hat unlängst „Das wendische Rügen in seinen Ortsnamen" (in den Baltischen Studien und Separatabdruck, Stettin 1894.

---

*) Z. B. **M. May**, Sind die fremdartigen Ortsnamen in der Provinz Brandenburg und in Ostdeutschland slavisch oder germanisch? Frankfurt, 1898. Es gab Rezensenten, welche der Schrift Erfolg wünschten.

151 S.) die alten Namen aus dem modernsten „Wendischen“ erklärt, was leider misslingen musste, doch enthält die Schrift daneben vieles lesenswerthe. Diese Schriften und dieser Nimbus haben einen auf anderen Gebieten hochverdienten Mann, zu einer rügenschen Namenstudie verführt, deren erster Theil in der obengenannten Schrift vorliegt.

Er untersucht nur die drei oben angegebenen Namen; von Witow können wir natürlich absehen. Er sammelt sämmtliche erreichbare urkundliche Formen, zuerst für Rujana Ruja, und erklärt dasselbe von Wurzel *ru* (rvati, wie sta-ja, stru-ja u. a.) nach der für Rügens Küstenbildung so charakteristischen Erosion derselben. Wir hätten in diesem Falle ein rva, rviny, rutina u. dgl. jedenfalls eher erwartet; die vom Verf. angegebenen Parallelen sind zum Theil fremdsprachlich (litauisch u. a.) oder höchst zweifelhaft, wie die südslavischen Rujplanina. Noch weniger kann in Rugard die blosse Wurzel *ru* enthalten sein. Das Auffinden einer beliebigen slavischen „Wurzel“ erklärt noch lange nicht wirklich einen Namen; wir ziehen die alte Deutung von den Rugii des Tacitus und den Ulmerugi des Jordanes vor, trotz des Widerspruches von *Zeuss* die Deutschen und die Nachbarstämme, S. 665, dem „das Uebereinkommen rein zufällig ist“; schon er hat übrigens den Namen von rwać herleiten wollen.

Bei *Arcona* ist die Überlieferung einförmiger, die Deutung dafür schwieriger. Der Verf. stützt sich auf die Beschreibung des Tempels bei Saxo; auf dessen puniceo culmine, rudi picturae artificio (aber dass auch die pensilia aulea roth gewesen wären, wird nicht erwähnt!) und meint, das Hervorstechendste in der äusseren Erscheinung des Tempels wäre die grelle, rothe Farbe gewesen. Arkona ist Jarkun, von jarký roth, feuerroth, also als wäre es ein Rudím. Wir hätten dann jedenfalls ein Jargard, wie Bělgard Stargard u. dgl. eher erwartet; in Ostdeutschland kommen auch zwei andere Namen der Art vor: Alkun bei Bart in Pommern und Ankun (nicht Arkun!!) im Anhaltischen, die der Verf. ebenfalls als die rothen oder von den Gräben (jar, jaruga) benannten, betrachten möchte, aber letztere Worte sind wohl sicherlich orientalischen Ursprunges, also auszuscheiden. Der Versuch des Verf. hat nichts Plausibles, weder nach Form noch nach Bedeutung. Wenn der Name Arkun slavisch wäre, würde er vielleicht wie pommersches Dargun zu deuten sein, d. h. er wäre von einem Personennamen abzuleiten, aber muss denn dieser Name slavisch sein? Man beachte doch den Jahrhunderte langen Zusammenhang zwischen Dänen und Ostseeslaven, das Einnisten der Jomsvikinger an der Oder, die unzweifelhaften altdänischen Namen auf und bei Rügen (z. B. Hiddensö,*) Jasmund) und man könnte geneigt sein, die Möglichkeit anzunehmen, dass Arcona auch nordischen Ursprungs wäre.

---

*) Dieser kleine, Rügen westlich vorgelagerte Inselstreifen enthält manche höchst interessanten Namen: auf den Swantowitcultus deuten die Namen Swantich (Swanti, eine der höheren Hügelkuppen an dem Seeufer), und Vitte, slavisch sind auch Gelln (Jelen) und Glambeck (Głębokie) — trotz alledem kennen wir für diese Insel seit Saxos Zeiten keinen anderen als nur den dänischen Namen.

Wie dem auch sei, mit der rothen Farbe kommen wir jedenfalls nicht weiter, ein Arovit für Jarovit kommt ja nie vor.

Berlin 19. I. 1899. *A. Brückner.*

61. **Wuttke Rob.:** Die Besiedelung Sachsens. Neue Jahrbücher für das klas. Alterthum. 1898. 341. Ueber die diesbezüglichen Arbeiten Jacobis, Meitzens und Schulzes.

62. **Baumann:** Die Bevölkerung des bayr. Schwabens in ihrer geschichtl. Aufeinanderfolge. Beiträge zur Anthr. und Urgesch. Bayerns. XII. 105. 1898. München. Über die Sueben, Alamanen und Markomanen.

63. **Будиловичъ А.:** О причинахъ гибели балтійскаго Славянства. Публичная лекція, читаная 13 февраля 1898 г. (Otisk ze „Сборника Учено-литерарнаго общества при Имп. Юрьевскомъ Университетѣ", seš. 1.) str. 12. Budilovič A.: Über die Ursachen des Unterganges der balt. Slaven.

Mimo mělkost, těkavost (polský wallenrodism), poddajnost a prodajnost, nesvornost Slovanů polabských, nejhůře pro ně bylo, že za sousedy měli tvrdé, neoblomné a otužilé Sasy, totéž plemeno, které dalo vznik státu Anglickému a Hollandskému. Mimo to byli příliš daleko od vlivu církve a vzdělanosti řecko-slovanské. Postupu Němců na východ od pobřeží učinil konec Ivan III. Přednáška zakončena jest Kollárovou elegií ze „Slávy dcery" v ruském překladě. *J. B.*

64. **Kunik E.:** Lęchica. Pogląd krytyczny na dotychczasowe traktowanie kwestyi lechickiej II. Przyczynek drugi. Patrz: Kwartalnik historyczny. Rocznik XII. Zeszyt III. 1898. (Lęchica. Kritischer Rückblick auf den jetzigen Stand der lechischen Frage).

Pr. Kunik zwraca uwagę, że najdawniejszą formę Lechów przechował archidyakon Spoletański Tomasz, autor „Historia Salonitana" (1268 r.). Jest to forma „Lingones". Nazwę tę nosili Lęchowie, ktorzy mieli zburzyć Salonę za czasów cesarza Herakliusza (610—641 r.). Lubo w r. 1836 Węgier Stefan Horvat pisał o tem do W. A. Maciejowskiego, jednak rzecz ta w one czasy poszła w odwłokę.

Określene stosunku formy chorwackiej „Lingo" do prototureckiego „Lengyel" oraz litewskiego „Lenkas" z polskiego „Lęch" należy do lingwistów. Pr. Kunik wszystkie te formy odnosi do czasów przedpiastowskich. Z tych „Lengyel" uważa za odmianę najnowszą i zwraca uwagę, że litera *y* nie jest samogłoską, lecz znakiem zmiękczenia poprzedzającym *g* a raczej *d*.

Autor przechodzi wszystkich pisarzy, rozprawiających o „lęchach". Zagadkowym jest dla niego wyraz „pan", któremu odmawia pochodzenia słowiańskiego i sądzi, że dopóki nie zbadamy lechów, dopóty „pan" zagadkowym będzie dla nas wyrazem. Zdaniem mojem „pan" jest skróceniem formy żupan. W Polsce „pan" oznaczał urząd, odpowiadający komesowi t. j. hrabiemu na zachodzie. W dyplomatach występuje „dominus" „domini". W Czechach wyższa szlachta nosi nazwę „panów".

Załączone są listy Kunika do Bauduina de Courtenay.

Warszawa 2. XII. 98. *J. F. Gajsler.*

65. **Potkański Karol.**: Lechica. Antoni Małecki: Lechici w świetle historycznej krytyki. Lwów 1897. (Kwartaln. hist. Roczn. XII., Zeszyt II. str. 291.)

Referent oddaje należyte pochwały części I. rozprawy o Lechitach, gdzie Małecki ostateczny z Lechitami czyni rachunek. Licikawików Widekunda uważa p. Potkański za Lubuszan. Lutyczi Nestorowi są to Lutycy czyli Wilcy, Weleci, a nie Łęczycanie według Małeckiego. „Lach" w ustach Nestora oznacza nietylko Małopolanina, ale każdego Polaka. Węgrzy przejęli nazwę „Lengyel" od Rusi. *J. F. G.*

66. **Potkański K.**: „Przegląd spornych kwestyi najdawniejszej polskiej historyi. I. Lechici; II. Piast. Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akad. Umiej. Kraków 1898. III. N. 4. (Übersicht der strittigen Fragen der ältesten poln. Geschichte. I. Lechen II. Piast.)

I. Lechici. Autor opierając się na ostatniej pracy E. Kunika p. t. Lęchica dochodzi do wniosku, że wyraz Lengyel oznaczający Polska w języku węgierskiem może być starszy niż zajęcie Pannonji przez Węgrów w IX. wieku. W takim razie zyskuje na możliwości domysł autora wyrażony w praci p. t. Lechici i Lachowie, że siedzibami pierwotnemi Lęchów mogła być istotnie Ukraina, naturalnie jeśli się przyjmie etymologia wyrazu Lęch od Lęd, wyraz ten bowiem oznacza step, ugór, pole, a Ukraina właśnie przedstawia dziś i przedstawiała zawsze taki bezleśny stepowy kraj. Mieszkańcy takiego kraju w przeciwstawieniu do innych mogli się albo sami tak nazywać, albo co więcej prawdopodobnie, mógł ich ktoś tak nazwać, (ryś, sąsiednie plemię Drewlan). Hypoteza ta, zresztą jak sam autor przyznaje bardzo niepewna, przedstawia tylko jedną ludność: oto trzeba przyjąć, że oni Lęchowie z nad Czarnego Morza zmienili swe siedziby i przeszli na zachód i na północ. Czy będzie można tego, choćby hipotetycznie dowieść? to autor będzie się starał szerszej rozwinąć w ciągu dalszych swych badań nad tą kwestyą.

II. Piast. Autor w tej części pracy ogranicza się jedynie do krytyki źrodeł podania. W tym celu przechodzi krytycznie kronikę Galla i wykazuje, że Gall podania o Piaście nie wymyślił ale je przejął i bardzo nieznacznie przerobił.

67. **Kętrzyński W.**: Przyczynki do historyi Piastów i Polski Piastowskiej. Kraków. Rozprawy Akad. Umiejęt 1898. (Beiträge zur Geschichte der Piasten und Polens unter den Piasten). Aus dem Autoreferate im Anzeiger der Akademie in Krakau. Februar 1898:

1. Haben die Piasten Bärte getragen? Bartlosigkeit bleibt im grossen und ganzen allgemeine Sitte bei den Piasten, obgleich seit dem XIV. Jahrhunderte sich zahlreiche Ausnahmen constatieren lassen. Den Grund dieser Sitte vermuthet der Verfasser in dem Umstande, dass in heidnischer Zeit die höchste weltliche und priesterliche Gewalt wahrscheinlich in der Person des Landesherrn vereinigt war, wie sich dies aus der Doppelbedeutung des Wortes Ksiądz (Książe) = princeps, dux und sacerdos, schliessen lasse.

2. Die Vornamen der Piasten. Die slavischen Vornamen der polnischen Herrscher aus dem Hause der Piasten waren ausschliessliches

Eigenthum derselben, deren sich nur die Mitglieder der Familie bedienen durften, sonst Niemand. Diese Sitte währte bis ins XIV. Jahrhundert, wo sie in Vergessenheit gerieth.

3. Ibrahim ibn Jakub und At-Tartuschi. Ibrahim, ein spanischer Jude, dessen Fragmente aus Al-Bekri bekannt sind, hielt sich 973 in Merseburg auf. Seine Beschreibung der Slavenländer beruht auf mündlichen Nachrichten, die er von jüdischen Kaufleuten erhielt; in Böhmen und Polen ist er selbst sicher nicht gewesen. Alles, was sich auf Handel und Wandel bezieht, ist deshalb auch interessant und werthvoll; weniger genau sind solche Nachrichten, die der Natur der Sache nach dem Kaufmanne ferner stehen. Ausführlicher bespricht der Verfasser zwei Stellen Ibrahims: die eine diente Piekosiński als Grundlage für seine Hypothese über die polnische Ritterschaft. Der Verfasser weist nach, dass es sich an der betreffenden Stelle nicht um Ritter handelt, sondern um Haussklaven, die militärisch organisiert waren; sie waren überhaupt keine Reiter, sondern Fusstruppen, wie At-Tartuschi ausdrücklich bezeugt. Zu ihnen gehörten auch jene 300 milites loricati, welche Boleslaus im Jahre 1000 dem Kaiser Otto in Gnesen schenkte. Die andere Stelle betrifft die angebliche Zugehörigkeit Krakaus zum böhmischen Reiche.

At Tartuschi, welchen im XIII. Jahrhunderte Qazwini benutzte, berichtet über Polen und die Stadt der Frauen dasselbe wie Ibrahim. Der Verfasser ist nicht der Ansicht Georg Jacobs, welcher behauptet, dass At-Tartuschi und Ibrahim 973 zusammen in Merseburg gewesen seien und aus gemeinsammer Quelle geschöpft hätten, glaubt vielmehr annehmen zu müssen, dass At-Tartuschi später gelebt und Ibrahim ausgeschrieben habe.

4. Die Gnesener Zusammenkunft im Jahre 1000 und ihre politische Bedeutung.

5. Die Visla-Fürsten. In der slavischen Vita des heiligen Methodius wird ein Visla-Fürst erwähnt, welchem Methodius prophezeite, dass, wenn er die Verfolgung der Christen nicht unterlase und die Taufe nicht annehme, er in Gefangenschaft gerathen und auf fremden Boden getauft werden werde. Dies habe auch wirklich stattgefunden. Gewöhnlich deutet man Visla auf die Weichsel und auf Wislica in Klein-Polen und stellt derart Beziehungen zwischen Polen und dem grossmährischen Reiche her, die an und für sich höchst unwahrscheinlich sind, wenn man bedenkt, wo Wislica liegt und wo Methodius als Erzbischof von Sirmium seine Hauptthätigkeit entfaltete. Jener Vislafürst muss irgendwo im südlichen Ungarn und nicht in Polen gelebt haben und dort kennt auch der Kaiser Constantinus Porphyrogeneta in jener Gegend, wo zu seiner Zeit die noch heidnischen Weiss- oder Gross-Serben sassen, einen Fluss Visla, welchen die Griechen Dicike nannten und von wo aus ein Dynastengeschlecht eine Herrschaft in Zachlumien am Adriatischen Meere gegründet hatte.

68. **Potkański Karol:** Kraków przed Piastami. Rozprawy akademii umiejętności wydziału hist.-filoz. Serya II. Tom. X. Kraków 1898. (Krakau vor den Piasten).

Folklor nazwać można ważnym czynnikiem w badaniu dziejów pierwotnych. W zastowaniu atoli tak niepomiernego czynnika zachować należy

pewne warunki, bez których zachowania, giniemy w odmęcie przypuszczeń, napróżno ratując się wynikami swojej nieroztropności. Istota bowiem tej nowej jeszcze nauki, ściśle psychiczna, może rzucić doniosłe nader światło na fakt, stwierdzony dokumentami, stanowiącemi nie wzruszone dziejów podwaliny. Czy autor, p. Potkański w badaniach swoich uwzględnił warunek, wyżej przez nas wzmiankowany, o tem, w ciągu rozbioru jego pracy, naocznie się przekonamy. P. P., biorąc się do pisania rozprawy, nieprzeoczył najnowszych wiedzy wyników. Bardzo to chwalimy autorowi, ale załować nam należy, że p. P. przystąpił do badania z góry powziętym celem, gwoli któremu uwzględnione przez autora najnowsze zdobycze wiedzy ograniczone zostały do roli więcej, aniżeli podrzędnej; bo stwierdzającej niepewność jego dedukcyj, które bądź co bądź nikły dorobek nauki stanowią.

Autor, pomijając wątpliwe interpretacye uczonych, widzących w Bagibarei t. j. w Bawaryi Konstantyna Porfirogenety Babią Górę w pobliżu Beskidu zachodniego, będącego odnogą Karpat z przełęczą Jabłonkowską (na gościncu ze Szląska do Węgier) odrzuca Białą Chrobacyę, mającą być pierwotnem Chrobatów czyli Chorwatów siedliskiem; gdyż góry Beskidu były pustkowiem, zajętem dopiero przez osadników rumuńsko-ruskich v XV. i XVI. st., a Tatry i Beskid zachodni osiedlone w XII. i XIII. przez potomków Wiślan, Chrobatami niegdyś w nauce zwanych. Tych to starożytnych Wiślan dzieli autor na Krakowian, Sandomirzan. Pierwszych grodem naczelnym był Kraków, drugich Wiślica. Geograf bawarski w IX. st. wymienia Wiślan obok Węgrów i Slęzan. Alfred, opisując Germanię w IX. st. wspomina, że na wschód Moraw leży kraj Wiślan (Wisleland). Żywotopisarz ś. Metodego w X. czyni wzmiankę o Wislech, lubo to się nieodnosi do plemienia w Małopolsce; albowiem Wyszewit, rzekomy książę wislicki panował w ziemiach serbskich w Zachlumiu, nad rzeką, którą Konstanty Porfyrogeneta Wisłą lub Dicyke nazywa (Kętrzyński Wojciech, Przyczynki do historyi Piastowiczów i Polski Piastowskiej. Kraków 1898). Z uwagi tej niekorzystał jeszcze p. Potkański, z czego mu zarzutu nie czynimy.

Ponieważ imię Krak, jak grody Krakowy znane były na Pomorzu, przeto autor uważa Kraka nie za wymysł kronikarski, lecz za osobę historyczną, a czyniąc go założycielem Krakowa, nie widzi żadnego związku z podaniem czeskiem o Kroku i jego trzech córach Kazi, Tecie i Lubuszy. Powszechność imienia Krak niedowodzi jeszcze, jakoby osoba tego imienia była historyczną; jeżeli źródła bądź spółczesne, bądź bliższe czasom onym, nie o tem nie wiedzą. Kosmas pisze o Kroku i jego trzech córach. Toż wspomina Kadłubek i kronika wielkopolska, redukując córy Krokowe do jednej Wandy. Pożniejsze podanie głosi, że okolice Pragi nie pokoił smok, którego na prośby Lubuszy zabija rycerz Ratibor. Mógłbym według metody p. Potk. uczynić Ratibora czeskiego osobą historyczną, gdyż jest miasto Racibórz na Szląsku. Wróćmy jednak do naszego podania. Smoka, nieznanego jeszcze kronice wielkopolskiej, wprowadza już Kadłubek. W kronice wielkopolsk. młodszy syn Kraka zabija starszego swojego brata, a u Kadłubka tenże sam Krak staje się pogromcą smoka. Jest to widocznie przeróbką tradycyj czeskich, będących śladem panowania czeskiego w Krakowie. Pożyczka ta z czeskiego szczególniej jest widoczną u Długosza,

gdzie Krakus nietylko nad Polską, ale i nad Czechami panuje a oprócz córki Wandy w Polsce, ma jeszcze drugą Lubuszę w Czechach. Kochanek Wandy Rithogar czyli Rüdiger, aczkolwiek może być wzięty z Nibelungów, dziwnie przypomina Ratibora czeskiego. Kronikarz nie chciał go brać żywcem z podań czeskich, dlatego wolał uciec się do Nibelungów i uczynić go cudzoziemcem.

Autor, zadawalając się dwiema zdobyczami swych badań t. j., 1. że Krak był założycidem Krakowa i że 2. podanie a smoku jest polskiem, utrzymuje, iż kraj Wiślan, wnet po upadku Wielkich Moraw przyłączonym został do Polski, od której dopiero Bolesław I. czeski Wiślany siłą oręża w r. 955 otrzymał.

W istocie Bolesław I. czeski przyłączył w tym czasie do Czech Wiślany z Krakowem i Szląsk, lubo data nie jest ściśle określoną; albowiem w r. 955 walczył Bolesław z władcami Bodryców Stoigniewem i Nakonem, posiłkując cesarza Otona, przytem miał wiele do czynienia z Madjarami, pokonanymi pod Augsburgiem (955 r.). Nie dowodzi to jednak, jakoby Wiślany należały wtedy do Polski; bo nie masz śladu, aby Bolesław walczył z Polakami. Sądzę, że Mestko I. polski, pomny tak dotkliwej dla swojego państwa straty, nie zawierałby z synem Bolesł. I. przymierza, żeniąc się z siostrą jego Dubrawką, lecz połączyłby się z Otonem II., który pozyskawszy tak cennego sojusznika, nie omieszkałby dopomódz mu w odzyskaniu kraju Wiślan Tak więc upada powieść Kosmasa, przypisującego Bolesławowi II. zdobycie Krakowa.

Kraj Wiślanów po upadku Wielkich Moraw mógł być niezależnym. Nie masz dowodu, aby Mestko równocześnie gdy Czesi panowali w Krakowie, zagarnął już Wislicę, bo inaczej nie mógł być panem grodów czerwieńskich. Aby posiąść Wiślan, musiał mieć Mestko całe Mazowsze, ciągnące się aż do gór Swiętokrzyskich. Wiemy, że o panowaniu Mestka na Mazowszu milczą źródła dziejowe, natomiast pierwsza wzmianka o tej krainie pojawia się około r. 1037, gdy Masław, podczaszy książęcy zagarnął Mazowsze, ktore Kazimierz I., pokonawszy Masława, w r. 1040 przyłączył do Polski. Być może, że je posiadał Bolesław I. Chrobry, ale w braku odpowiednich dokumentów, nic o tem pewnego powiedzieć nie umiemy; bo nieznanym jest nam stosunek zależności Mazowsza od Polski. Wprawdzie przytoczony przez autora Ibrahim-Ibn-Jakób rozciąga państwo Mestka I. (w 965 r.) od Prus do Rusi, gdy inny pisarz arabski z X. w. Al-Bekri świadczy o panowaniu Czechów w Krakowie. Sprzeczność tych źródeł nabawia kłopotu autora; zwłaszcza, że znany dokument Mestka i Ody o darowiznie Gniezna papieżowi, wymienia Kraków. Jak tu jedno z drugiem pogodzić? Autor nie traci animuszu, objaśniając, iż wyrażenie dokumentu „usque in Cracoa“ oznacza nie gród, lecz ziemię krakowską, zapomniał jednak o tem, że Czesi, o czem sam wspomina, nietylko nad Krakowem, lecz nad przyległą ziemią krakowską panowali. Świadectwo Nestora, że w r. 981 Włodzimierz wojował z Lachami i zajął grody ich Czerwień i Przemyśl niewiele waży, jeżeli tenże Nestor do Lachów nietylko Polan, Mazurów ale Lutyków, Pomorzan, a nawet Wiatyczan i Radymiczan zalicza? Trzebaby dowieść, co to byli za Lachowie, od których Włodzimierz grody odbierał i dlaczego źródła polskie nic o wojnie Mestka I. z Włodzimierzem

nie wiedzą. Autor widząc, że się zaplątał, rezygnuje ze swoich zdobyczy naukowych, bo waha się u wyborze dat między latami 990 a 999, t. j. czasu, w którym Polacy mieli zdobyć Kraków na Czechach. Wiślica, zburzona przez Małopolan wespołek z Rusią (r. 1135), przestała być stolicą Wiślan. Rola ta przypadła Sandomirzowi. Kronika wielkopolska, będąca dziełem Jędrzeja z Zarnowca z XIV., zwanego „Anonimen“ przez Bielskiego, opowiada, że za czasów pogańskich panoval w Wiślicy Wisław Piękny (decorus), którego był pojmał Watter Wdały t. j. silny (robustus), krewniak jego, komes na Tyńcu. Rzecz o Walterze wzięta z Nibelungów. Oddzieliwszy autor z podania pierwiastek swojski od obcego, z walki Wisława z Walterem wnosi, że to były zapasy panującego księcia na Wiślicy z jakimś wrogim mu dynastą na Tyńcu. Nazwę tego zamku wywodzi z niemieckiego tyn (ściana, mur, płot). Był on gniazdem rodu Toporczyków herbu „Stary koń“ (Starża). Bolesław Chrobry odebra. gród Toporczykom, dając im natomiast posiadłości w okolicach gór Śto, Krzyskich. O ile mi wiadomo, Tyniec założony przez Bolesława Chrobregoi miano swoje ma od opata Tuni, o czem właśnie świadczy Piekosiński (Kwartalnik historyczny lwowski, III., zesz. I. 1889).

Zawdzięczamy jednak p. Potk. cenne nader spostrzeżenie, że ślady obrządku słowiańskiego zupełnie zanikły; bo kościoły ś. Klemensa pochodzą dopiero z czasów Piastowskich, a tak zwane ś. Salwatora nic nie mają spólnego z czasami Metodyjskiemi; pełno było bowiem takich kościołów w Niemczech w ciągu VIII., IX. i X. w.

Rozprawa p. P. acz nie odsłania zupełnie zamierzchłej Krakowa przeszłości, wszakże rzuca pewien promyk światła, za co publicznie, wdzięczność mu wyrażamy, uznając w nim zdolnego i bystrego w historyi badacza.

Warszawa. 3. XI. 1898. *Justyn Feliks Gajsler.*

Cf. ref. Piekosińskiego. (Kwartalnik 1898. 393).

68. **Potkański,** Kraków przed Piastami. Kraków 1898 II.

Praca niniejsza jest po części streszczeniem, a po części nowem samoistnem opracowaniem rozprawy, ogłoszonej w XXXV. tomie Rozpraw Wydziału hist. fil. Akademii Umiejętnósci.

Wątpię, azali podania zawierają coś z historyi, jak chce autor. O dawnych mitach polskich nic nie wiemy, podania zaś kronikarskie niewiele przedstawiają materyału folklorystycznego; są one najczęściej albo vypisami kronik inych narodów, albo też wyjątkami z Biblii i legend świętych. Forma Kraków jest przymiotnikiem dzierżawczym (adiectivum possesiv.) od rzeczownika Krak, co jednak niedowodzi, aby człowiek, noszący to imię był osobą historyczną, a tembardziej jakimś wojewodą wiślańskim. — Autor stara się o wyszukanie związku w zwyczaju krakowskim „Rękawka“ na Wielkanoc a świętem „Dziadów“ na Litwie i Rusi. Rzecz to bardziej, aniżeli wątpliwa. Trzebaby dowieść, że zwyczaj ten jest swojski, określić czas jego powstania i pamiątkę tego obchodu. Uwzględnić należy, że mamy wiele podań i zwyczajów napływowych, które do nas już po zaprowadzeniu chrześcijaństwa zawitały.

Podanie o Wandzie uważa autor za symbol mitologiczny. Przyznaję, że ono jest w związku z wodą, a więc stanowić może jakąś odmianę baśni o Meluzynie. W każdym razie nie jest swojskiem, bośmy się o niej nie z ust ludu, lecz z kronik dowiedzieli. Autor nie przywodzi żadnych dowodów, na mocy których Wincenty Kadłubek klechdy ludowe w szatę retoryczną ozdobił.

Nazwy topograficzne: Krakowiany w Czerskiem, na Szląsku i na Słowaczyznie nie mogą być wskazówką co do imienia Wiślan z czasów pogańskich, bo forma ich przedstawia accusativus pluralis, co dowodzi późnego ich początku. Trzeba znać zasady lingwistyki, aby nią operować.

Przebiegając p. Potk. dzieje Wielkich Moraw, wyciąga ztąd wniosek, że Kraków wraz z krajem Wiślan należał do archidyecezyi morawskiej i że pod panowaniem Moraw istnieli w Krakowie biskupi. Rzecz pierwsza nie ulega wątpliwości druga zaś, zbyt sztucznie przez autora dowiedziona. W przywileju Henryka IV. z r. 1086, wystawionym na synodzie w Moguncyi na prośby biskupa Jaromira Gebharda, widzi p. Potk. granice dawnej archidyecezyi wielkomorawskiej. Na zasadzie katalogu krak. i Rocznika Traski, autor czyni Prohoryusza i Prokula biskupami wielkomorawskimi w Krakowie? Same imiona niczego niedowodzą. Mamy Gedeonów między biskupami greckimi i łacińskimi. Jeden dostojników kościelnych w Węgrzech w pierwszej połowie XIII. w. nosi imię „Bolesław". Trudno więc z imienia sądzić o narodowości i czasie życia osób historycznych.

W tej drugiej pracy p. Potk. nie odstępuje w niczem od zasad i metody, które w poprzedniej rozprawie swojej przeprowadził. Wierzymy, że trudno się rozstać z ulubionem kryteryum; zwłaszcza, że ono nęci umysły zagadkawością i tajemniczością. Z tem wszystkiem twierdzić nie przestaniemy, że główną podstawą historyi są fakty, stwierdzone dokumentami, bez których folklor i lingwistyka mogą mieć znaczenie dyalektyczne, przypominające, barwą swoją frazeologiczne scholastyków dowodzenia. Świadczą one o erudycyi, giętkości umysłowej i krytycyzmie autora, ale nam chleba t. j. faktów niedają; bo piękna wymowa i czcze argumenty głodnego nie nasycą.

Warszawa 16. I. 1899. *Justyn Feliks Gajsler.*

69. **Brückner Aleksander:** O Piaście. (Osobne odbicie z Tomu XXV. Rozpraw Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie 1897.)

Profesor Brückner wywodzi imię ‚Piast' nie od pit nutrire, jak to czynił (z zastrzeżeniem wprawdzie) Miklosich, a za nim inni, lecz od pierwiastka pis pinsere, pchać, z którego przez stopniowanie powstało pies + ta, piasta kołowa. Od piasty zaś urobiono czasowniki: ściskać pięście, piastować. Imię zatem Piast jest niczem innem jak tylko przezwiskiem. — Legenda podaje prócz tego jednego więcej jeszcze imion, a mianowicie imiona Piastowego ojca Chościska, żony jego Rzepki oraz imię księcia Popiela. I niemi z koleji zajmuje się profesor Brückner, aczkolwiek bardziej już pobieżnie. — Imię Chościsko wywodzi od przezwiska Chwościsko albo Chościsko, dla rzadkich rozwianych włosów tak nazwanego.

Podobnie imię Rzepki jest również przezwiskiem — a także imię Popiela od cery albo od włosów (popielatych, jasnych). —

Z rozbioru imion, których dostarcza nam legenda widać według profesora Brücknera jedno: oto że to są wszystko zmyślone, bajeczne postaci, które nigdy nie istniały w rzeczywistości, ludzie bowiem rzeczywisci, nawet poddani, chłopi, nosili imiona po większej części złożone, takie np. jak: Sulisław, Żyrosław, Niemir etc. — Dowodem tego jest np. bulla dla Gniezna z 1136 roku, która podaje właśnie cały szereg takich imion. Następnie zajmuje się profesor Brückner treścią samej legendy, tak jak ona jest zapisana w najstarszej polskiej kronice Galla. — Dzieli ją na trzy składowe części: 1) podanie o samym Piascie, 2) na podanie o myszach zjadających księcia Popiela, oraz 3) na podanie o ślepocie i przewidzeniu Mieszki. Pierwsze uważa za oryginalniejsze choć zostające pod wpływem legendy czeskiej o Przemyślu, który z kmiecia zostaje królem. Drugie za przyniesione z zagranicy w XI. wieku; a nakoniec trzecie za powstałe pod wpływem chrześciaństwa. Natomiast uważa Semowita, którego legenda chce mieć synem Piasta za postać prawdopodobnie historyczną, jak również jego następców Lestka i Ziemomysła. —

Rozbiór linguistyczny i historyczny doprowadził więc zgodnie profesora Brücknera do wniosku, że cała legenda Piasta jest stanowczo późniejszą nie mającą wartości ani historycznej, ani folklorystycznej, jeśli chodzi o folklor miejscowy; jest zaś nieledwie książkowym wymysłem kronikarzy. Twierdzenie to popiera profesor Brückner takim zasobem głębokiej i rozległej wiedzy, stawia je tak jasno, broni tak wymownie i z taką erudycyą, że śmiało powiedzieć można: z twierdzeniem tem zawsze i przedewszystkiem każdemu historykowi liczyć się wypadnie. Zdaje mi się jednak, że rodzaj źródeł, którym rozporządzamy nie pozwala na zupełnie stanowcze roztrzygnięcie kwestyi; wniosek zaś negatywny jest bądź co bądź takim rostrzygnięciem. W podaniu o Piascie mogą tkwić starsze miejscowe elementa, wskazać je — sądzę — zawsze — można, tylko zupełnie ścisle oddzielić od późniejszych naleciałości i przeróbek bardzo trudno.

Do najlepiej ugruntowanych wyników pracy należy dowód iż Piast to prezwisko. Etymologja, ktorą prof. Brückner podaje, jest tak jasną i przekonywającą, że się sama, nawet nie specjaliście, narzuca. — I co do Chwościska, to wobec pisowni kronik należy pójść za zdaniem profesora Brücknera i chociażby jedynie przez ostrożność zaniechać Chocimira lub Chocimysła. — Czy Popiel jest tylko przezwiskiem, czy imieniem osobowym? Co do tego nasuwają się pewne wątpliwości. — Imię to spotykamy w Słowiańszczyźnie Zaodrzańskiej 1207 roku, w 1439 zaś na Rusi Halickiej. Istnieją nadto dwie wioski Popielewa w Wielkopolsce w pierwszej połowie XIII. wieku — są więc bardzo wiarogodne: jest też Popielow na Rusi i miejscowość Popiel w Kroacyi. To wszystko zdaje się dowodzić że imię Popiel, podobnie np. jak Czarny, Czarnota nie jest tylko przezwiskiem, ale imieniem osobowem, utworzonem z pewnej fizycznej właściwości. — Że zaś takie imiona są znane u różnych ludów słowiańskich — dowodzić nie potrzeba.

Słuszną i trafną jest uwaga profesora Brücknera, że gdyby znów Popiel, Chwościsko i Piast byli rzeczywistymi ludźmi — toby nosili imiona. — Odnosi się to do Piasta i Chwościska, a nie do Popiela, jak sądzę,

w każdym zaś razie nie przeczy wiarogodności podania, bo właśnie w ludowem podaniu przedewszystkiem zostają przezwiska — a nie imiona, które i Chwościsko i Piast jeśli istnieli mogli nosić i to takie, jak większość ludzi podówczas, t. j. złożone. Można powiedzieć nawet że przezwisko ma dążność do zepchnięcia imienia na drugi plan oraz że współcześni, i bliżsi stale używają nie imienia ale przezwiska. Tak np.: Janko z Czarnkowa, kronikarz z XIV. w. mówi zwykle dux Albus. Biały książe na Władysława ks. Gniewkowskiego. — Podobnie Latopis Hipatjewski stale nazywa tylko przezwiskiem Władysława Łokietka — a i jedno z polskich źródeł, czyni parę razy to samo. — Łatwo mogli Wielkopolanie zapamiętać tylko przezwisko Piasta i Chwostka, bez imion, mogła też i cała dynastja od rzeczywistego lub bajecznego założyciela tak się nazywać. Wszakże, daleko później, bo w XIII. wieku, od Komesa Ogona (nb.: przezwisko to jest bardzo drastyczne!) nazwał się cały ród Ogonami a herb Ogończykiem!

Co się tyczy samego podania wziętego niezależnie od imion, to i tutaj bardzo słusznie profesor Brückner uważa legendę o myszach króla Popiela za obcą naleciałość. Bez kwestji i w podaniu o ślepocie Mieszki tkwią także elementa obce, chrześciańskie. Pozostaje podanie o Piascie. Prof. Brückner uważa je za oryginalniejsze — choć przypuszcza że i ono nie jest tubylcze lecz powstało pod wpływem legendy czeskiej o kmieciu Przemyślu, który zostaje królem. — Otóż w tym vypadku zachodzi zwykła trudność jak przy innych badaniach folklorystycznych — a mianowicie: czy należy uznać podanie jakieś za przejęte, zapożyczone — czy za tubylcze? — Za tubylcze trzeba uznać przedewszystkiem takie podania, do których można odnaleść anologiczne a tubylcze u tej samej grupy ludów, jak w moim wypadku u ludów Słowiańskich. — Otóż podanie czeskie zostaje pod wpływem podań obcych np.: o królu Gordjosie i wskutek tego mogło uledz zmianie — ale czy jest zupełnie obcem i zmyślonem?' — Sądzę że to udowodnionem nie zostało. — Zwracam też uwagę, że u Słowian Karyntyjskich istnieje nie podanie wprawdzie, ale obrzęd koronacyjny księcia bardzo podobny do podań o Piascie i Przemyślu. Oczywiście nie należy go tylko objaśniać jako jakiś obchód „sielankowy" ale rytualny.

Te analogje czeskie i słoweńskie mogą też przemawiać prędzej za tem, że Piast to podanie polskie miejscowe, — a nie przejęte z czeskiego, z którem zresztą nie wiele ma wspólnych znamion. — Nie brak też polskiemu podaniu zapisanemu u Galla cech bardzo pierwotnych. — Do takich zaliczam postrzyżyny i połączone z niemi uroczyste nadanie imienia. Że istotnie nadawano uroczyście imię w czasie postrzyżyn, to stwierdza cały materjał ludoznawczy polski i obcy. Odbywały się też one w lat siedem po urodzeniu dziecka, jak o tem świadczy glossator Mistrza Wincentego z końca XIII. wieku. Termin to jest bardzo widoczny i nie potrzeba liczyć na lata, dziecko bowiem wtedy zmienia zęby mleczne, co stanowi ważną i znaną każdemu w jego życiu epokę. — Bardzo więc być może, iż owa uczta, na której Mieszko przewidział, to uczta postrzyżynowa, nie inna. —

Zastrzeżenia, które tu poczyniłem, mają same bardzo hipotetyczny charakter—nie tu miejsce na obszerniejsze ich poparcie, pragnąłbym też

bardzo módz je udowodnić gdzieindziej choć w części, tak ściśle. jak profesor Brückner swoje.

Kraków 6. I. 1899. *Karol Potkański.*

Cf. ref. Fr. Pastrnka (Listy filol. Praha 1898. p. 416.) a J. Losa (Изв. отд. рус. языка акад. наукъ С-Пб. 1898. p. 967.).

71. **Brückner A.:** O Piaście etc. Kraków 1898.

Veliká přednost rozpravy jsou důmyslné, filologicky správné etymologie důležitých kulturních názvů. Upozorňuji zde předně na šťastný po mém soudě výklad slova vitędzь, česky vítěz. Je známo, že Šafařík a též Miklosich (po Zeussovi) je odvozovali od názvu německých Vithungů. Taková etymologie předpokládala by určité styky Slovanů s těmito „Vithungi", takže by název jejich utkvěl v paměti slovanské jako pojem „vítězů", „hrdinů", podobně jako jméno národa avarského zachovalo se v názvu „obrů". Prof. Brückner ukazuje v této rozpravě, že vit-ędzь jest domácím slovem slovanským, odvozeným od vitĭ, pol. vić. Jaký význam a účel tato vić v staré Polsce měla, o tom poučuje nás zpráva z r. 1325: publicum edictum regis per preconem, per ferale vulgariter dictum wicy, qui currit in terra, quando ingruit aliqua necessitas repentine expedicionis sine mora. Do starších dob prameny polské nesahají; ale tento nedostatek nahrazují prameny české. A tak i zde nalézáme u letopisce Kozmy k r. 1039 záznam, že Břetislav, táhna polem proti Polsce, „totius Boemiae per provinciam mittens in signum sue iussionis torquem de subere tortum... Tento „torques de subere tortus", to jest, dí prof. Brückner, ona vić kręcona z łyka a vit-ězi neboli vit-nici — slova utvořena jako robot-ězi a robot-nici od roboty — byli tudíž vojsko, oním starodávným způsobem jak v Čechách tak v Polsce od králů do pole vyzvané. — Neméně pozoruhodný je dále výklad jmen osobních, složených z -vit. Jako staří Řekové a Římané rozlišovali osobní jména jako θεοφόρα a ἄθεα, tak činili zajisté i staří Slované, považujíce osobní jména od jmen božských odvozená za fausta nomina, a dávali je rádi dětem (omen nomine quaerentes). Ve jménech božstev slovanských opakuje se často -vit: Světovit a Rujevit na Ruji, Jarovit nad Havelou a j. Prof. Brückner klade vit = bůh (vůbec) a vykládá jména s tímto slovem složená za takováto šťastná, božská jména. Jmenovitě vysvětluje tak jméno staropolského Siemovita (jenž se píše též Ziemovit, jakoby od „země") jako „familiae prosperitas" (od siemia = rodina).

Praha 1. II. 99. *Pastrnek.*

70. **Bonell Ernst:** Beiträge zur Alterthumskunde Russlands (von den ältesten Zeiten bis um das Jahr 400 nach Chr.). II. Bd. Petersburg 1897. Preis 5 Rubel.

Über die Entstehung dieses Buches eines schon seit Jahren verstorbenen Verfassers erklärt sein Herausgeber A. Enmann folgendes: „Der Verfasser des vorliegenden Buches war bald nach dem Erscheinen des I. Bandes (1882) zur Drucklegung des zweiten geschritten. Nach dem Abdrucke des 49. Bogens im Jahre 1887, zwangen andere Arbeiten den

Verfasser die Vollendung des Druckes aufzuschieben, und am 17. Mai 1893 bereitete der Tod seiner unermüdlichen Arbeitskraft ein Ende. Auf Ansuchen der Familie übernahm es der Unterzeichnete, das fertige Manuscript zum Druck zu befördern. Die vom Verfasser zusammengestellten Nachrichten der alten Schriftsteller über Skythien und die angrenzenden Länder reichten im Manuscript bis zur Geographie des Ptolemaeus. Um somit dem auf dem Titel angekündigten Endtermin, dem J. 400 n. Chr. annähernd gerecht zu werden, hat es der Herausgeber für seine Pflicht gehalten, die wichtige Rede des Dion über die Borystheniten nach dem Concept des Verfassers und einige Auszüge aus Ammianus Marc. von sich aus hinzufügen." Das Buch hat einen besseren, wissenschaftlicheren Charakter als der I. Band, weil sich da der Verfasser auf rein geschichtlichem Boden bewegt. Im I. Bande liess er sich zu viel verführen durch seine filologisch-historische Phantasien, hier führt er nur folgende geschichtliche Schilderungen vor: § 13. die von Hellanikos, Platon, Eforos, Skylax, Aristoteles, Theophrastos u. a. Griechen, die zur Zeit Herodots und nach ihm bis um J. 300 v. Chr. lebten, mitgetheilten Nachrichten über Skythien, § 14. die Kämpfe Alexander des Grossen und der Diadochen gegen skythische und einige den Skythen benachbarte Völker, § 15. Skythien betreffende Nachrichten des Eratosthenes, Hipparchos, Polybios, Skymnos, des Corn. Al. Polyhistor, des Poseidonios und Anderer, aus der Zeit vom J. 250 bis um das Jahr 50 vor Chr., § 16. bosporanische Geschichte vom V. Jahrhunderte bis um das Jahr 100 vor Chr., § 17. die pontisch-bosporanischen Könige Mithridates VI, Eupator und Farnakes, ihre Herrschaft über die Taur. Halbinsel und ihre Kriege, § 18. einige Schriftsteller aus der Zeit vom J. 50 vor Chr. bis um das J. 20 n. Chr. Dann folgen in den §§ 19 bis 29 Auszüge aus Strabon, Pomp. Mela, Q. Curtius Rufus, Plinius, Dionysios Perieg., Tacitus, Arrians Periplus, Lukianos, Ptolemaeos, Dion Chrysostomos, Amm. Marcellinus und Namenregister. § 22. handelt über die Stammverwandtschaft der Daker-Geten mit heutigen europ. Nationen und über die sogen. dakischen Pflanzennamen bei Dioscorides, was der Verfasser zu folgendem Schlusse benützt (p. 995): „Mir scheint es besser den Geten die Litauer näher verwandt zu halten, als irgend einem der jetzigen Slavenstämme."

Prag 30. XII. 98. *N.*

72. **Reinecke P.:** Der Goldring von Vogelgesang. (Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. VII. Breslau 1898. p. 335.)

Die Arbeiten des Verfassers, eines hervorragenden jüngeren deutschen Archaeologen interessieren umsomehr, als sie häufig auch Alterthümer und alte Geschichte der slavischen Länder berühren. Auch die oben angeführte Arbeit weckt darum sehr viel Interesse.

Im Jahre 1821 wurde auf einem Felde bei Vogelgesang (Kr. Nimptsch) in Schlesien ein goldener Armring aufgefunden, und zuerst von Büsching, dann von L. v. Ledebur beschrieben. Der Ring, für die königlichen Sammlungen in Berlin erworben, wurde aber im J. 1841 gestohlen und bis auf zwei Bruchstücke eingeschmolzen. P. Reinecke hält ihn vom Standpunkte der Stilisierungsart seiner Ornamente für ein skytho-griechisches

Product des IV. vorchristl. Jahrhunderts, entsprechend dem etwas älteren Goldschatz vom Vettersfelde in der Lausitz. Nach Verfassers Meinung sind die Grenzen des Skythenlandes, des Verbreitungsgebietes skyth. Denkmäler gegen Nordwesten nicht in Südrussland zu suchen, sondern viel weiter westlich. In Rumänien, Ostgalizien, Bukowina, Siebenbürgen und im Theissbecken kamen Gegenstände skyth. Provenienz zum Vorschein, und zwar nicht nur als Einzelfunde, sondern auch aus Gräbern, und dazu noch aus solchen, welche durch allerhand Objecte einer verhältnismässig alten Stufe der Hallstattzeit datiert werden. Sie zeigen klar, dass Skythen gewisse Theile der Karpathenländer schon seit dem VIII. oder spätestens seit dem VII vorchristl. Jahrhundert innehatten.

Auch dieser schlesische Fund und der Fund von Vettersfelde scheinen Zeugen momentaner Vorstösse der Skythen vom Osten her zu sein.

Vor drei Jahren berührte der Verfasser in einem vielversprechenden Artikel über die skythischen Alterthümer im mittleren Europa (Zeitschr. f. Ethnologie 1896 p. 1. ff.) auch eine andere interessante Frage: nämlich die Frage über die Nationalität der Skythen. Er erweckt auf Grund seiner archäologischen Studien wieder die alte Theorie Niehburs, Šafaříks und Neumanns vom centralasiatischen Ursprunge zu derselben Zeit, als Prof. Th. Miščenko in einem vorzüglichen Aufsatze dieselbe Meinung vom historischen Standpunkte aus vertheidigt (Жмин. 1896).

Mich interessieren diese Studien in hohem Masse, aber zu deren endgiltiger Beurtheilung will ich noch weitere Arbeiten abwarten.

Praha 10. XII. 98. *N.*

73. **Zaborowski**: I. Les Kourganes de la Sibérie occidentale. Peuples anciens et modernes de cette région. II. Dix-neuf crânes des Kourganes sibér., rapportés par M. de Baye. III. Les Ostiaks et autres Finnois. (Bulletins de la soc d'anthr. Paris 1898, p. 73.)

I. Le savant auteur expose ici de nouveau sa théorie de l'origine des anciens Scythes et Finnois. Au point de vue d'archéologie il accepte les vues de M. de Baye, qu'il les a formulées dans son travail sur l'Epoque des métaux en Ukraine (L'Anthropologie 1895 p. 388) par les mots suivants:

„L'art des Scythes, que nous étudions, dérive-t-il directement de l'art ouralo-altaïen, ou bien proviennent-ils l'un et l'autre de l'Asie centrale? La question est posée, mais n'est pas résolue. Nos connaissances actuelles ne permettent pas d'y répondre; mais elles nous autorisent à rapprocher les antiquités scythiques de l'Ukraine de celles de la Sibérie méridionale."

D'après M. Zaborowski, „la plupart des Scythes étaient de langue irannienne; c'étaient des Asiatiques, des Mongoloïdes mêlés peut-être déjà d'Aryens . . ." (p. 78.)

II. Parmi les auteurs des tumulus de la Sibérie occidentale il faut compter les Ostiaks. C'est ne sont pas des Mongols, mais des Finnois venus d'Europe.

III. Les Finnois sont descendants des auteurs des kourganes du nord et du centre de la Russie. Ceux-ci étaient dolichocéphales, à Moscou même,

jusqu'au XIIIe et XIVe siècle, époque à laquelle les conquérants de la Horde d'Or se mêlèrent à eux. La transformation du type finnois s'explique au nord-ouest, comme celle du type Lithouanien, par l'action des Slaves, un peu des Lapons; au centre et au sud par l'action des éléments d'ailleurs mêlés introduits par la conquête mongole. *N.*

Les Ostiaks sont des Finnois primitifs (p. 104).

74. **Hommel F.:** Hethiter und Skythen und das erste Auftreten der Iranier in der Geschichte. Sitzb. d. Kön. Böhm. Ges. d. Wiss. 1898, VI., 28 S. 8.

H. erweist (theilweise in Anschluss an Ball und Rost) iranische Namen bei Hethiten und alarod. Stämmen. Insbesondere waren iran. Ursprungs die Königsdynastie von Mitanni (um 1400), die Könige von Van des 9.—7. Jahrh., die babylon. Kassitenkönige (1700 od. 1600—1200), die Hethiter-Könige z. Z. Ramses' II (1300 v. Chr.). Die betr. Stämme waren selbst „alarodisch" (mit den heut. Kaukasiern verwandt), und nur die Könige, der Adel und die Führer z. T. iranisch (z. T. speziell skythisch). — Slav. kъnęzь ist nicht aus dem Germ., sondern aus einem verloren gegangenen skythischen (bzw. thrakischen?) Wort entlehnt; die Germanen haben nachher das Wort aus dem Slav. entlehnt.

Prag 4. II. 99. *J. Zubatý.*

75. **Грушевскій Мих.:** Исторія України-Руси. Том. I. до початку XI. віка. У Львові 1898. (Збірник історично-фільософічної секциї наук. тов. імени Шевченка. Т. I.)

Hruševskij Michael: Geschichte von Ukrajina. I. Bis zum Anfang des XI. Jahrh.

O této knize, došlé nás při závěrku tisku, přineseme referat příště.

76. **Грушевскій Мих.:** Анти (Ἄντται, Antes). Уривок з історії України-Руси (Зап. тов. імени Шевченка 1898. T. XXI. p. 1—16).

Hruševskij M. Anten. Abriss aus der Geschichte der Ukrajina.

Obsah tohoto výborného článku jest následující:

Slované už ve své pravlasti mezi horní Vislou, Karpaty a Dněprem rozdělili se jazykově na řadu národů (p. 3). Velká migrace slovanská našla už differenciaci hotovu. Migrace počla ve velkém v III. století po Kr. Na východě v bassinu Dona a u Azovského moře vidíme v VI. století „nesčíslné národy Antů" (Prokop. IV. 4), sahající na západ až k Dněstru a Dunaji. Ti ovšem nepřišli najednou teprve v VI. stol., ale kolonisace sem padala aspoň na počátku st. V. Co byli tito Antové? Jméno se dosud nepodařilo vyjasnit, jest ale patrně jméno cizí dané Slovanům od sousedů (p. 7), ale podivno, že vyskytuje se jen u spisovatelů VI.—VII. století. (Jordanis-Theofilaktos). — Není to jméno smyslu geografického ani politického (Kunikova hypothesa), ale ethnologického. Jména Slovan a Ant v VI. stol. u Byzantinců odpovídala dvěma jazykově odděleným větvím slovanským (p. 9), jak už Zeuss, Roessler, Krek soudili. Jenže název Anti neobjímal celou jižní a východní skupinu slovanstva, nýbrž jen východní (a i tu nevíme, jak daleko na sever). Nejspíše to byla jen jižní část této

skupiny, zahrnující v sobě ruské kmeny dnešního Maloruska, Séverjany, Uliče, Tiverce a snad i jiné ještě (p. 11).

Praha. *N.*

77. **Лопаревъ Х.:** *Ἅπαντα τὰ Ῥωμαιορρωσσικά* (Summa rerum Romaeorrhossicarum). Греки и Русь. Оглавленіе приготовленнаго къ печати полнаго собранія историко-литературныхъ и археологическихъ данныхъ для сужденія о характерѣ русско-византійскихъ отношеній въ хронологическомъ порядкѣ съ древнихъ временъ до 1453 г. Изданіе первое. С.-Петербургъ 1898. Стр. 43.

Въ предисловіи въ настоящей брошюрѣ г. Лопаревъ пишетъ (стр. 6): „Для рѣшенія принципіальнаго вопроса: какую выгоду получила Византія отъ Руси и Русь отъ Византіи, приготовляется (г. Лопаревымъ), такъ сказать Мраморная Книга, долженствующая представить на трибуналъ исторіи всѣ оправдательные документы съ обѣихъ сторонъ. Всесторонность и полнота свидѣтельства должна стоять на первомъ мѣстѣ: этого требуетъ и важность вопроса, и нравственный долгъ нашъ, и достоинство Руссійской имперіи, ибо имѣющій выйти сводъ есть національное, государственное дѣло. Выпуская настоящее изданіе prospectus'a (далеко не послѣднее) въ видѣ справочной брошюры, я обращаюсь къ знатокамъ исторіи, литературы и искусства Византіи и древней Руси съ самою горячею просьбою помочь дополненіями случайно и по невѣдѣнію пропущенныхъ данныхъ и исправленіями хронологическихъ датъ. Археологическій отдѣлъ наиболѣе страдаетъ неполнотою. Кому дороги интересы науки и историческаго самопознанія, тотъ откликнется. Въ брошюрѣ представлены указанія на многочисленныя и разнообразныя связи Византіи и Руси, начиная съ темныхъ и легендарныхъ временъ Руси и оканчивая 1454 годомъ, причемъ опредѣляется годъ всякаго событія и указывается источникъ, откуда свѣдѣніе заимствовано. (Виз. Врем. 1898. 279.)

Cf. ref. Byz. Zeit. VII. 489.

78. **Кулаковскій Ю.:** Христіанство у Аланъ. (Виз. Временникъ V. p. 1—18.)

Kulakovskij J.: Christenthum bei den Alanen.

Аланы, т. е. предки нынѣшнихъ Осетинъ, были въ половинѣ X. вѣка христіанскимъ народомъ. Свѣдѣніе объ этомъ въ самой ясной формѣ сохранено Конст. Порфиророднымъ въ сочиненіи „De ceremoniis Aulae Byzantinae“ II. c. 48. I. 688 B. (p. 1). Аланы вмѣстѣ съ своимъ княземъ были крещены въ началѣ X. вѣка (p. 7). Христіанское населеніе подонскихъ городовъ было въ XII. вѣкѣ по національности аланскимъ. Проф. Голубовскій (Печенѣги, Тюрки . . . p. 195) предполагаетъ въ подонскихъ городахъ смѣщанное населеніе „из главнаго славянскаго ядра и тюрской примѣси“, уподоблая это тому о какомъ говоритъ Атталіота въ городахъ нижнаго Дуная. Это предположеніе стоитъ въ связи съ его теоріей, будто Бродники были общиной, которая выработалась изъ остатковъ подонскаго

осѣдлаго населенія (p. 200). Но перемѣщеніе Бродниковъ съ запада на востокъ мало вѣроятно по мнѣнію проф. Кулаковскаго (p. 18).

Praha 8. XI. 98. *N.*

Cf. ref. E. K. (Byz. Zeitschrift 1898. 641).

79. **Кулаковскій Ю.:** Епископа Θеодора „Аланское посланіе". Одесса 1898 (отд. отт. изъ XXI. т. „Записокъ Имп. Одесскаго Общества исторіи и древностей").

Kulakovskij J.: Des Bischofs Theodors „Allanisches Sendschreiben".

Г. К. предлагаетъ переводъ сочиненія епископа Θеодора, изданнаго Минемъ въ 140-мъ томѣ его Греческой Патрологіи, и сообщающаго рядъ цѣнныхъ свѣдѣній объ Аланахъ, или Ясахъ русскихъ лѣтописей. Въ предисловіи имъ объясняется, что авторъ жилъ въ первой половинѣ XIII вѣка, и дается общая характеристика его посланія.

Должно замѣтить, что лишь немногіе ученые воспользовались послѣднимъ; даже такой свѣдущій человѣкъ, какъ проф. Ламанскій, въ своей недавней статьѣ объ Ясахъ въ XIII—XV вв. (Жив. Старина 1894 г., I) оставилъ его данныя безъ вниманія.

С.-Пб. 13. XI. 98. *А. И. С.*

80. **Кулаковскій Ю.:** Къ исторій готской епархій (въ Крыму) въ VIII. вѣкѣ Жмнп. 1898. Февраль. 173.) Съ экскурсомъ „Гдѣ находились Фуллы?"

Kulakovskij J.: Zur Geschichte der goth. Eparchie im VIII. Jahrhunderte. (S. 193.)

„Мы обозрѣли всѣ епископій готской митрополій, какъ онѣ даны въ спискѣ епархій Константинопольскаго престола, опубликованномъ Де-Бооромъ. Существованіе обширной готской митрополіи въ VIII вѣкѣ не находитъ себѣ подтвержденія въ современномъ памятникѣ, житіи Іоанна Готскаго. Тѣмъ не менѣе мы бы думали, что отрицать фактъ существованія обширной готской епархіи въ VIII вѣкѣ, какъ онъ данъ въ этомъ спискѣ, было бы неправильно. Этотъ фактъ могъ стоять въ непосредственной связи съ политическими и религіозными условіями хазарской державы, въ предѣлы которой еще въ VII вѣкѣ вошла Готія. Могущественные въ VII а VIII вѣкахъ хазары не играли уже никакой роли въ событіяхъ византійской исторіи въ IX вѣкѣ; въ южно-русскихъ степяхъ являются въ ту пору уже новыя кочевыя племена, и хазары вынуждены сами отъ нихъ защищаться съ помощью Византіи. Разумѣемъ построеніе крѣпости Саркела на Дону въ 837—838 годахъ спаѳарокандидатомъ Петроной. Если въ VIII вѣкѣ хазарская принцесса, ставшая византійскою императрицей, была ревностною поборницей православія, и тарханъ Юрій поучался у св. Стефана Сурожскаго, то въ IX вѣкѣ не было болѣе брачныхъ союзовъ съ византійскимъ дворомъ, и хазарскій владыка вмѣстѣ съ своими вельможами исповѣдывалъ іудейскую вѣру. Оставаясь вѣротерпимыми, хазарскіе хаганы не могли, однако, имѣть никакого ин-

тереса поддерживать организацію христіанской іерархіи, которая жила и дѣйствовала нѣкоторое время въ предѣлахъ, какъ они даны въ нашемъ памятникѣ."

81. **Петровъ Н. И.:** Историко-топографическіе очерки древнаго Кіева (съ планомъ Кіева 1638 г.). Кіевъ 1897. (Historisch-topografische Bilder aus dem alten Kiev.)

Объ этой книгѣ пишетъ В. Щербина въ Кіев. Старинѣ (1898. Февр. 58) слѣдующіе: Книга эта составлена по слѣдующему плану. Въ краткомъ вступленіи (стр. 1—5) излагается общій очеркъ исторіи Кіева съ древнѣйшихъ (доисторическихъ временъ до X в., съ указаніемъ постепеннаго заселенія различныхъ частей территоріи города. Затѣмъ слѣдуетъ описаніе этихъ частей и находящихся на нихъ достопримѣчательностей въ порядкѣ ихъ (предполагаемаго) заселенія, а именно: 1. Щековица и ея окрестности, 2. Плоская часть или Оболонъ, 3. Печерскъ, 4. Старый городъ, 5. Подолъ и 6. нѣкоторые загородные памятники древности и святыни (Песочный городецъ, Вышгородъ и Межигорье). Самое изложеніе представляетъ довольно полный сводъ изданныхъ и отчасти неизданныхъ матеріаловъ. Всѣ указанныя особенности придаютъ большой интересъ книгѣ г. П. Но при всѣхъ своихъ несомнѣнныхъ достоинствахъ она представляетъ и крупные недостатки. Такъ общія положенія, на которыхъ основанъ весь планъ сочиненія, далеко не могутъ быть признаны научно обоснованными.

82. **Писаревъ С.:** Историческое и географическое описаніе г. Смоленска. Смоленскъ. 1898. (Pisarev S.: Histor. und geogr. Beschreibung der Stadt Smolensk.)

83. **Куриловъ И. А.:** Роменская старина. Историческія, статистическія и бытовыя записки о городѣ Ромнѣ и его обывателяхъ отъ начала города до нашего времени въ IV. частяхъ. Ромны 1898. 8⁰. Kurilov J.: Alterthümer der Stadt Romny.

84. **Jireček Const.:** Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer, Wien 1897. C. Gerold's Sohn (Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien).

L'influence profonde de la culture chrétienne sur la nomenclature topographique du moyen âge est un fait connu. Elle se manifeste non seulement dans les pays alpins, en Allemagne, en Hongrie, où la population est d'une époque relativement récente, mais au milieu même de l'ancienne nomenclature de l'Italie, en Toscane, en Calabre, dans le Napolitain et sur le littoral de l'Adriatique. — Ces noms sont tirés pour la de plupart l'Ecriture Sainte.

C'est ainsi qu'au temps des Hussites une ville du nom de Tabor fut fondée en Bohême, protegée par un lac Jordan et un castel Oreb.

A cette catégorie de noms peuvent être rapportés quelques autres empruntés à l'Asie chrétienne par la lecture des legendes, grâce à une

faute d'interprétation ou à l'étymologie populaire, dont la force créatrice est bien connue.

Point n'est besoin de démontrer aujourd'hui quelle est l'importance de la nomenclature topographique pour les recherches historiques et l'étude des populations actuelles, il est donc inutile de nous étendre sur le grand service, que l'auteur rend à l'histoire, à la géographie et à l'éthnographie des peuples balcaniques par son travail, au quel il a été amené principalement par la difference sensible entre la nomenclature de la Dalmatie et celle de la Bosnie au point de vue de l'élément chrétien. Mais en partant de ce territoire plus restreint Mr. Jireček s'est vu forcé d'élargir les cadres de son travail et c'est ainsi qu'il arrive à un aperçu des plus suggestifs sur l'ensemble de la nomenclature de la péninsule, due à l'influence chrétienne, ainsi que sur les causes des différences qu'il n'est pas difficile d'y constater.

Par un besoin de clarté, qui est une des facultés maîtresse de l'auteur, il nous expose immédiatement les intéressants résultats aux quels il a été amené par ses recherches studieuses et qui peuvent se resumer ainsi: les noms de provenance chrétienne sont plus fortement représentés dans les pays vieux-chrétiens, notamment ceux qui ont moins souffert de l'invasion des Slaves païens; c'est pourquoi ils sont plus fréquents dans les pays originairement romans (en Istrie, en Dalmatie), albanais ou grecs, qu'en Bulgarie ou Serbie. Pour la même cause ils apparaissent sur toute la côte de la péninsule, depuis l'Istrie jusqu'aux confins du Mont Haemus, plus souvent que dans l'intérieur du pays. Dans cet ordre la Macédoine occupe une position transitoire. — Comment expliquer ces faits? Faut il en conclure que le littoral était en général et dès le commencement plus fortement christianisé? Mr. Jireček n'est pas de cet avis. Se basant sur les données de Prokopios (De aedificiis) il démontre que l'usage de donner aux localités des noms tirés de l'Ecriture Sainte ou de l'hagiographie était très repandu avant le VII. siècle et non seulement sur les côtes, mais aussi dans l'intérieur de la péninsule. Si donc actuellement on constate une différence sensible entre le centre et le littoral, c'est qu'au IX siècle, à l'époque de l'introduction de la religion chrétienne chez les Slaves, il n'etait plus de mode d'employer des noms de saints dans la toponymie. — Quant à la Bosnie, où l'on trouve le moins de traces de cet usage, il n'est point difficile de trouver l'explication de cette lacune déconcertante au prime abord dans l'histoire religieuse de ce pays.

Habitués que nous sommes par les travaux antérieurs de l'auteur, donnant toujours plus que n'indique leur modeste titre, nous trouvons à l'appui des thèses exposées une grande richesse de details, puisés aux sources les plus diverses et rares, dont beaucoup étaient restées jusqu'ici inconnues. Documents anciens et nouveaux, chrysobulles, actes officiels de donation, vieilles cartes géographiques, archives de la république Ragusane, qu'il connaît mieux que personne, vieilles légendes, souvenirs et recherches personnels — l'on sait quelle part active Mr. Jireček a pris dans l'histoire de la Bulgarie moderne — tout est mis à contribution

pour nous convaincre. Et ce qui rehausse la valeur de tous ces matériaux précieux, c'est que la methode employée par l'auteur est d'une sûreté et d'une clarté rare. — Un groupement savant donne même aux courtes recherches sur les noms de certaines localités la valeur de petites monographies, qui épuisent tout ce qu'on peut en dire actuellement.

De telles oeuvres ne se laissent naturellement que très incomplètement resumer dans un compte-rendu de quelques pages. Or si nous nous hazardons d'entrer dans la riche matière, ce n'est que pour en indiquer sommairement l'importance et surtout pour faire ressortir les vues générales qui s'en dégagent. Dans ce but nous nous en tiendrons à la disposition des matériaux que l'auteur lui-même a acceptée en divisant son livre en deux grands chapîtres, precedées d'une courte introduction: I° Localités portant des noms de saints (p. 3—48) et II° Transmission de noms topographiques par la littérature hagiographique (p. 48—77).

Dans le premier chapître l'auteur s'occupe d'abord de l'intéressante question si les localités portant des noms de saints sont de fondation relativement récente, voire des colonies du moyen âge, où si l'on peut constater des cas où les noms antiques ont été simplement remplacés. Se basant sur un bon nombre d'exemples de la dernière catégorie il nous fait voir surtout comment une quantité de villes portant les noms d'Apollo et d'Aphrodite se transformèrent au commencement de l'ère chrétienne en villes ayant des noms chrétiens. C'est ainsi que l'ancienne Apollonia sur le golf de Bourgas devint Sozopolis (ville du salut par excellence). De même Apollonia en Pisidie. Une autre Apollonia (en Cyrène) fut baptisée *Σώζουσα*. L'Apollonia en Bythinie devint Theotokiana. Aphrodisias en Carie reçut le nom de Stauropolis, la ville de la croix etc.

A ces exemples de changements volontaires pour cause de scrupules religieux, s'ajoutent des cas, où les noms antiques des localités sont graduellement supplantés par le nom de l'église cathédrale. C'est ainsi que la Serdica des Romains (Tralitza, Triaditza, Srjádec) devint Sofia du nom de l'église metropolitaine Ste Sophie existant encore en ruines. De même l'ancien Sirmium (*Σίρμιον*, *Σέρμιον*) reçut plus tard le nom de civitas Sancti Demetrii (Dimitrovci, Dimitrovica dans les documents serbes du XV s., aujourd'hui Mitrovica).

Ces exemples pris dans la topographie de la péninsule balcanique sont fortement appuyés par un choix persuasif d'exemples puisés principalement dans la nomenclature topographique de l'Asie Mineure et de l'Italie.

Si jusqu'ici l'auteur nous fit assister à une simple pratique de changement d'anciens noms, tout à l'heure il nous fera voir qu'il y a quantité de nouvelles localités de nom chrétien, qui n'ont été fondéés qu'au moyen âge. — Au premier rang nous devons placer ici les castels et les forteresses, érigés contre les invasions des barbares (huns, avares, langobards, slaves, perses etc.) sur toute la frontière de l'empire romain. Prokopios dans son ouvrage précité „sur les édifices de l'empereur Justinien" nous a laissé justement sur ces fondations nouvelles de très précieux renseignements. Les premiers castels, portant des noms de saints apparaissent sur le sol de la péninsule balcanique encore sous l'empire de Justinien I.

(526—565), c. a d. avant les grandes perturbations après la mort de Maurikios (602), par conséquant avant le commencement du moyen âge byzantin. Quelques uns de ces castels furent, d'après Prokopios, seulement renouvellés, donc il est à supposer, qu'ils portaient leurs noms chrétiens encore au V. siècle.

La revue des différents pays balcaniques est commencée par la Grèce, dont la nomenclature topographique a jusqu'ici le plus interessé la science historique. Aux exemples tirés de la Grèce continentale, l'auteur ajoute quelques noms de saints qui ont supplanté même les antiques noms des îles. C'est ainsi que Théra devint l'île de Sainte Irène (chez les navigateurs italiens Santorin, chez les grecs modernes ἡ Σαντορήνη); Leukas (n. gr. Λευκάδα) fut plus connue à la fin du moyen âge et dans le temps des Vénitiens sous le nom de Santa Maura (de même chez Phrantzés Ἁγία Μαύρα); Rhodes fut nommée Sanctus Nicola de Locarchi etc. Le fait que les villages portants des noms de saints sont très fréquents en Morée servit, comme l'on sait, à Fallmerayer d'argument pour prouver la complète destruction de la population hellenique du Peloponèse.

Pour expliquer ce fait il soutenait l'hypothèse qu'au IX. et au X. s. le pays fut colonisé de nouveau par des moines grecs, ayant la double tâche de dompter les Slaves par la fondation de bourgs et castels et par la conversion au christianisme. Cette hypothèse du celèbre „fragmentiste" fut acceptée sans réserve par Hopf et Hertzberg. Mons. Jireček est le premier à attaquer sérieusement cette théorie en nous faisant voir que des bourgs de nom chrétien existaient encore au V. siècle, c' à. d. avant l'invasion slave.*) Fallmerayer, Hertzberg, Hopf ont commis la faute de restreindre leurs recherches à la Morée; eussent-ils élargi le cadre de leurs investigations, ils auraient pu se convaincre facilement, que les localités de noms de saints sont très fréquents non seulement dans l' Hellade mais aussi dans les provinces byzantines le moins atteintes par le cataclisme slave — en Asie Mineure, dans l'Italie byzantiné, sur les îles etc.

Ensuite Mr. Jireček nous fait voir l'influence du christianisme sur la nomenclature topographique de l'Albanie, qui possède un grand nombre de noms composés de šin et še = sanctus. Quelques uns de ces noms (beaucoup plus fréquents au moyen âge qu'actuellement) se rencontrent même chez les Albanais Musulmans.

La Dalmatie pourrait être appellée le pays classique du point de vue de la toponymie chrétienne. D'Antivari jusqu'a l'Istrie l' on trouve surtout beaucoup de localités portant l'epithète de sut, su, qui n'est qu' une forme de l'italien santo. Le nasalisme ayant existé dans l'ancienne langue serbocroate (v. Jagić, Ein Capitel aus der Geschichte der südsl. Sprachen, Arch. f. slav. Phil. XVII., 79; de même L. Stojanović dans le „Glas" de l'académie serbe, LII., 15—16), l'explication de sut et su par santo paraît convaincante.

---

*) L'auteur ne croit pas devoir renoncer à ses vues générales sur la chronologie des changements éthnographiques, exposées dans son ouvrage „Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinople", Prague, 1877, p. 64—68. (Vor dem 7. Jahrh. sind ständige, zusammenhängende Ansiedlungen von Slaven südlich von der Donau nicht nachweisbar. Das christl Elem. etc. p. 8. N. 1.)

Les noms d'origine chrétienne sont très nombreux aussi en Croatie, surtout dans le dioecèse de Zagreb (Agram), ce qui s'explique par le fait que ce territoire ne fut jamais soumis aux Turcs; mais l'auteur craignant de dépasser les limites qu'il s'est imposées s'arrête au bord de la Save. Ici se tournant de nouveau vers la côte adriatique il nous mène dans l'intérieur de la péninsule et d'abord en Bosnie pour nous montrer l'immense différence entre la nomenclature topographique de ce pays et celle du litoral toujours au point de vue de l'élément chrétien. N' est il pas étonnant que dans les listes des localités habitées en Bosnie nous ne trouvons pas un seul non composé de Sveti, Sut etc.? Cette différence ne peut être expliquée que par l'influence des patarènes et la domination turque.

Arrivons en Serbie. Ici l'auteur constate que seulement quelques petits monastères portent des noms de saints. Par contre les habitations au noms de provenance chrétienne sont rares; des villages portant un nom complet de saint font même entièrement defaut. Les documents du moyen âge nous font connaître une seule localités portant un nom de saint, c'est le castel de St Prokopios, Градъ Светаго Прокопія (Prokuplje) et encore l'origine du nom est elle aujourd'hui si oubliée, que la population le fait dériver du verbe прокопавати (creuser). — Un bourg entourant une église est devenue la ville de Mitrovica. Le nom de la commune Arilje dans l'arrondissement d'Užica provient d'un siège episcopal.

Très intéressante au point de vue topographique nous apparaît la Macédoine, qui déjà au moyen âge se divisait en deux parties de caractère différent, l' une toujours byzantine (autour de Salonique et Seres) et très fortement influencée par l'eglise dans sa nomenclature topographique, l' autre, occupée depuis le VII s· par les Slaves et par suite moins riche en localités de nom de saints.

En Bulgarie nous trouvous les mêmes rapports qu'en Serbie; il importe pourtant de noter que pour aucun autre pays de la péninsule nous ne possedons si peu de données historiques que pour la Bulgarie comprise entre le Timok et la Jantra. Les noms de свети sont presque tous des noms de monastères ou d'églises. Ils sont plus fréquents dans les Rhodopes, qui ont été toujours plus fortement influencées par Byzance. Les uniques villages au nom de saints se trouvent autour des villes grecques de la mèr noire: Bourgas, Mesémbrée, Sozopolis, ce qui es tcaractéristique.

Nous ne donnerons pas un resumé des monographies que contient le second chapître du livre de Mr. Jireček, car leur contenu est assez nettement indiqué par leurs entêtes. Il s'agit ici principalement de noms, importés par la littérature hagiographique surtout de l' Asie Mineure. C'est ainsi que le nom de la ville Rosapha en Syrie se trouve aussi comme nom de la forteresse de Scutari en Albanie (Росафь градъ, рекомь Скадьрь). Par un procedé analogue le Saint Thérapon de Sardes se vit transferé à Serdica (Sredec, Sofia) et le fleuve lydien Hermos donna son nom à une petite rivière Jerma près de Trn. La ville de Serés en Macédoine porte au moyen âge aussi le nom de Euchaïta, la ville des deux St. Théodore. Le Velbužd (Велбоуждъ) du moyen âge (aujourd'hui Kustendil) fut appellé aussi Colossae. Tiberiopolis fut identifié tantôt avec Strumica,

tantôt avec la mysterieuse Velika, le siège episcopal de St. Clément, l'apôtre des slaves de la Macédoine occidentale († 916)*) et même avec Varna.

Un certain nombre de localités doivent leur nom à la topographie de Constantinople et des environs grâce à l'influence des grands centres de culture. C'est ainsi que nous trouvons un village de Galata vis-à-vis de Varna, un faubourg du même nom à Pirot et même à Karnobad. Au XIV. s. une localité près de la capitale Trnovo s'appellait Péra.

Quelques noms doivent leur origine probablement à la colonisation par des prisonniers de guerre, p. e. Rusčuk (cf. *Ρούσιον* en Thrace), Nikopol sur le Danube (cf. Nicopolis ad Nestum) et autres.

L'étude de Mr. Jireček se termine par un appendice très important et contenant les trois monographies suivantes: Les castels bulgares chez le poëte byzantin, Manuel Philes. Cette étude est un modèle de critique philologique et historique. Pour en apprecier la valeur on n'a qu'a comparer les explications de l'auteur des noms obscures que contient ce poëme, si inferieur au point de vue littéraire et si précieux au point de vue de la géographie historique des pays balcaniques, avec les essays d'explication que nous trouvons p. e. chez le premier éditeur des ouvrages de Philes, E. Miller (Manuelis Philae carmina, Paris 1855).**)

La seconde monographie contient des commentaires sur les interéssants noms géographiques dans la Vision bulgare du prophète Isaïe. Enfin nous trouvons une monographie très complète sur l'ancien ville de Sirmium ou la civitas Sancti Demetrii.

Sofia 31. I. 1899. *J. D. Šišmanov.*

Cf. Jov. Radonić (Летопис Мат. Српске. 1898. Nro. 194, p. 158). V. Vondrák (Čas. Č. Mus. 1898, p. 82, Arch. f. slav. Phil. XX, p. 473).

85. **Регель В.:** О городѣ Плотинополѣ. Commentationes philologicae. Сборникъ статей въ честь Ив. Вас. Помяловскаго. С.-Пб. 1897 p. 147—151. Regel V.: Über die Stadt Plotinopolis.

Городъ Плотинополь, въ Ѳракіи, былъ основанъ императоромъ Траяномъ. О немъ вообще сохранилось весьма мало извѣстій. Изъ византійскихъ авторовъ о немъ говорятъ историкъ Сократъ, Прокопій, Константинъ Багрянородный и древнѣйшіе епископскіе списки. Впослѣдствіи названіе Плотинополя совершенно исчезаетъ. Надо полагать, что городъ довольно рано пересталъ существовать. Изъ новѣйшихъ путешественниковъ и изслѣдователей Пококъ опредѣляетъ мѣстоположеніе Плотинополя на рѣчкѣ Кызылъдере выше Демотики, Шафарикъ отождествляетъ Плотинополь съ нынѣшнимъ Пловдивомъ на правомъ берегу Марицы, выше Демотики, а Карлъ Миллеръ го-

---

*) Le dernier ouvrage en date sur Clément de Mons Balasčev, publié à la fin de l'année passée (Климентъ, епископъ словѣнски и службата му по старъ словѣнски прѣводъ etc., София, 1898., p. XXVII.) s'approprie tacitement l'opinion que Mr. Jireček émet dans sa présente étude à titre d'hypothèse p. 70: „Man könnte auch an den makedonischen *Fluss* Velika in Denkmälern des 13—14. Jahrhunderts denken" etc.

**) Cf. Византійскій поэтъ Мануилъ Филъ въ исторіи Болгаріи въ XIII.—XIV. вѣкѣ. Хр. Іопарева, С.-Пб. 1891.

воритъ, что Плотинополь находился на правомъ берегу Марицы и тождественъ съ нынѣшнимъ Влудиномъ, недалеко отъ Демотики. В. Э. Регель, во время своего путешествія по Ѳракіи въ 1886 году, пришелъ къ несомнѣнному заключенію, что городъ Плотинополь находился на холмѣ *Ἅγιος Πέτρος*, у впаденія рѣчки Кызылъ-дере въ Марицу (изъ Виз. Времен. 1898 р. 289).

86. **Васильевъ А.:** Славяне въ Греціи (Византійскій Временникъ, V. С.-Пб. 1898., p. 404—439, 626—671. (Vasiljev A.: Les Slaves en Grèce.)

Cette étude que nous nous contentons pour le moment de signaler à l'attention des lecteurs avec l'espoir d'y revenir, est due à la plume d'un jeune savant russe de l'école de Vasilevskij. Elle mérite une analyse plus détaillée non seulement pour sa valeur intrinsèque mais aussi comme un signe du vif intérêt qu'éveille de nouveau la question des Slaves en Grèce et qui pousse à une revision plus complète sur une base plus large (v. notre étude Sur les habitations slaves en Crète, et dans les autres îles grecques. Бълг. Прегледъ IV. 1897 et Věstník slov. starož. I. 127). L'auteur s'est proposé de réunir encore une fois toutes les données historiques sur la question puisées aux sources mêmes, de rappeller (напомнить) avec plus ou moins de details les théories de Fallmerayer et de poursuivre le dévéloppement ultérieur des controverses scientifiques et des différentes opinions émises sur cette matière jusqu'à ce jour.

Sofia 31. I. 99. *J. D. Šišmanov.*

87. **Loschi Giuseppe,** Dr.: Resia. Paese, abitanti, parlate. Saggi di letteratura popolare. Firenze 1898. (Estratto dalla Rivista geografica Italiana. Anno V, fascicolo IV, V—VI, 1898). 8⁰, pg. 38.

88. **Loschi Giuseppe,** prof. di lettere italiane nel R. Istituto di Vallombrosa (Firenze). Resia. Paese, abitanti, parlate. Saggi di letteratura popolare. Udine. Tipografia del Patronato. Cracovia. Vienna 1898, 8⁰, pg. 63.

Es ist wohl ein höchst selten vorkommender Fall, dass von einem solchen Büchlein in einigen Monaten zwei Ausgaben erscheinen. Man soll auch nicht meinen, es habe sich die erste Ausgabe bei dem Publicum eines solchen Beifalls gefreut, dass sie recht bald vergriffen wurde. An dieser wiederholten Ausgabe ist die grosse, man möchte beinahe sagen, pedantische Genauigkeit und Gewissenhaftigkeit des Verfassers einzig und allein schuld. In der ersten Ausgabe (in der „Rivista geogr. Ital.") sind sehr viele Druckfehler und Ungenauigkeiten, besonders in der Wiedergabe nichtitalienischer Namen und Worte, uncorrigiert geblieben. Ausserdem besitzt die Florentiner Buchdruckerei keine russischen Lettern, so dass die im Manuscript russisch angeführten Büchertitel erst in der einzigen Correctur in lateinischer Transscription vom Verfasser eingetragen werden mussten, was selbstverständlich auch eine beträchtliche Anzahl von Druckfehlern zur Folge hatte. Es ist also kein Wunder, dass Herr Loschi mit einer solchen wenig sorgfältigen Reproduction seiner fleissigen Arbeit nicht zufrieden sein konnte. Diese Unzufriedenheit wieder hat ihn veranlasst,

eine andere Ausgabe in der Form einer besonderen, unabhängigen Broschüre zu besorgen. Da die verdiente „Tipografia del Patronato" auch russische Lettern besitzt, war es möglich, alle russischen Titel in ihrer originellen Form zu geben.

Um dieser zweiten Ausgabe eine in jeder Hinsicht genügende Form zu verleihen, wandte sich Herr Loschi an mich mit der Bitte, alle Uncorrectheiten der ersten zu berichtigen, und, wo nöthig, auch inhaltliche Veränderungen vorzunehmen. Ich habe mich bemüht, diesem Wunsche nach Möglichkeit entgegenzukommen. Auf diese Weise konnte d. Verf. ausser ziemlich zahlreichen, mehr oder weniger wichtigen Berichtigungen (S. 1, 2, 6, 9, 9, 9, 10, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 21, 25 der ersten Ausg. = S. 7—8, 8, 15, 19, 20, 20, 21, 22, 23, 25, 25, 30, 32, 38, 44 der zweiten Ausg.) auch einige, die Auffassung ändernde Zusätze (S. 19 = 35; S. 23 = 40) in seinen Text eintragen. Auf der Seite 36 der zweiten Aufl. (= 19 und 20 der ersten) finden wir selbst einen ganzen Passus über vermeintlichen „Turanismus" der Resianer weggestrichen, und anstatt dessen eine Fussnote zugesetzt, in welcher meine Vermuthung über die ethnographisch-sprachliche Mischung mit einem andern Elemente ausgesprochen wird. Eine willkommene Aenderung statistischen Inhalts besteht in der Ersetzung der Volkszählung von 31. Dezember 1881. (S. 7 der I. Aufl.) durch diejenige vom 31. December 1897 (S. 17. der II. Aufl.). Diese Angabe über die Einwohnerzahl nach der neuesten Volkszählung verdankt der Verf. der Gefälligkeit des Grafen Sebastiano d'Adda.

In unseren Zeiten der alles bewältigenden journalistischen Oberflächlichkeit und Reclame ist Herr Loschi mit seiner Bescheidenheit, Gewissenhaftigkeit und Wahrheitsliebe eine tröstende Erscheinung. Selbständig ist er nicht, aber er bemüht sich, alles sich auf auf seine Heimat Beziehende oder in irgend einem Verhältnis zu derselben Stehende seinen Landsleuten zugänglich zu machen. Da aber gerade Friaul derjenige Theil Italiens und in Friaul wieder Udine diejenige Provinz ist, in welcher Slaven in einer compacten, ununterbrochenen Masse wohnen, so war es sehr naheliegend, dass Herr Loschi nicht nur anfing sich für die Slavenwelt im allgemeinen zu interessieren, sondern auch den Wunsch fasste, diese Welt selbst kennen zu lernen, und auch seine italienischen Mitbürger mit Hilfe von Übersetzungen und Auszügen in sie einzuführen. Zu dem Zwecke hat er die russische Sprache gründlich erlernt, und die slovenische Grammatik von Sket (Grammatica della lingua slovena del dott. Jacob Sket, etc., recata in italiano sulla terza edizione tedesca, con aggiunte, dal dott. G. Loschi, Udine, 1893) den Italienern zugänglich gemacht. Ausserdem beschloss er vor etwa acht Jahren alle meine sich auf die Resianer (eine von den vier in Norditalien lebenden slavischen Sprachgenossenschaften) Werke ins Italienische zu übersetzen. Und er hat es wirklich mit „Опыт фонетики резянскихъ говоровъ" und „Резьянскій Катихизис" zustande gebracht, fand aber für diese Übersetzungen keinen Verleger. So blieb es ihm also nichts Anderes übrig, als diese meine Arbeiten zu excerpieren, und sie ebenso in seinem Vorworte zu dem Buche „Dott. G. Baudouin de Courtenay, Il Cate-

chismo resiano con una prefazione del dott. Giuseppe Loschi," Udine 1894, wie auch in der vorliegenden Broschüre zu verwenden.

In dieser Broschüre stützt er sich vorwiegend auf meine Publicationen, wie 1. „Опыт фонетики резьянскихъ говоров" sammt „Резьянскій Катихизис", 2. „Резья и Резьяне" (in „Славянскій Сборникъ", III. С.-Петербургъ, 1876), 3. Note glottologiche intorno alle lingue slave e questioni di fonologia e morfologia ario-europea", 4. „Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie", 5. „О славянахъ въ Италіи. Diese meine Werke und Aufsätze gaben dem Herrn Loschi das Hauptmaterial für seine ethnographischen, folkloristischen, linguistischen und dialektologischen Auseinandersetzungen. Meinen „Materialien zur südslav. Dialektol. u. Ethnogr." entnahm er auch einige, in seiner Broschüre abgedruckte Texte. —

Ausserdem benutzte er für die geographischen Angaben Untersuchungen Marinelli's, für die geologischen — Taramelli's. Historische Notizen wurden ihm vom Prof. A. Wolf in Udine und von Prof. Marinelli aus den von Lieutenant Di Gaspero gesammelten Urkunden geliefert, oder er schöpfte sie aus den Publicationen des Dr. V. Joppi.

Auf Grund des aus allen diesen Quellen gesammelten Materials gibt uns Herr Loschi ein anschauliches Bild von Resia und deren Einwohnern: er beschreibt in kurzen Zügen das Resiathal vom geographischen, geologischen und landwirtschaftlichen Standpunkte aus, theilt alle ihm bekannten historischen Daten mit, macht den Leser auf die Sitten und Gebräuche der Einwohner aufmerksam, berührt die Frage über die Herkunft der Resianer, spricht von deren Sprache und ihren Eigenthümlichkeiten u. s. w. Aus alledem will ich hier nur dasjenige hervorheben, was irgendwie mit den slavischen Alterthümern im Zusammenhange stehen kann.

Das Resiathal liegt in der Provinz Udine im nordöstlichen Winkel derselben dicht an der österreichischen Grenze. Wenn man von Pontebba nach Italien mit der Eisenbahn kommt, gelangt man bald nach Resiutta, von wo aus ein schmaler Gebirgsdurchgang in östlicher Richtung in das Resiathal führt. Dieses Thal, sammt einem anderen, viel kleineren Ucceathal, wird von einem ganz besonderen slavischen Sprachstamme bewohnt.

Während der Name Uccea, resianisch Učjà, weiter nichts als Wolfsbach, respective Wolfsthal bedeutet, hat der Name Resia weder mit reka, rika (Fluss), noch mit irgend einem anderen slavischen Worte etymologisch etwas zu thun. Diese Benennung des resianischen Hauptstromes ist vorslavisch, und von ihm bekam auch das ganze Thal, wie auch das dieses Thal bewohnende Völkchen auf dem Wege gewöhnlicher geographischer Übertragung seinen jetzigen Namen. Resianisch heisst der Fluss eigentlich Bila (die Weisse). (S. 14, 31, 35.)*)

In den bekannten Urkunden kommen slavische Namen von Resianern (wie Gorianin, Bilina, Guriz, Zernigoy, Wekeslav, Stoian, Iwvan, Hanigoy, Supina, Dobligohy....) und von

*) Die Seiten citiere ich nach der zweiten, in Udine gedruckten Ausgabe.

resianischen Ortschaften (Gniwa, Stolvizza oder Stulviza, Oseacco . . .) schon seit dem 13. Jahrh. vor. (S. 18—19.)

Nach der Volkszählung vom 31. December 1881 zählte die Gemeinde Resia (sammt Uccea) 3700 Einwohner (wovon 2467 in ihrer Heimat anwesend), am 31. December 1897 aber waren schon 4565 Einwohner (wovon 3703 anwesend.) (S. 17.) Es hat sich also in dem kurzen Zeitraum von 16 Jahren die Bevölkerung um mehr als 20% vergrössert. Wenn man dieselbe Progression auch für frühere Zeiten, seit dem 13. Jahrhundert, annehmen wollte, müsste man für dieses 13. Jahrhundert eine etwa 34 Mal geringere Zahl von Resianern, also ungefähr 134 Seelen annehmen. Selbstverständlich würde es ein voreiliger Schluss sein, denn in einer einzigen Urkunde aus der zweiten Hälfte des 13. Jahrhundertes werden 24 Namen selbständiger Wirtschaftsrepräsentanten angeführt. (S. 18.)

Die jetzt noch bestehenden localen Namen, an welche sich gewisse Traditionen und Sagen knüpfen (wie Gospodnica, Pučiwalca, Grad, Jama . . .) führt unser Verf. S. 20—21 an.

Schutzheiliger von Resia ist heiliger Georg (S. 21). Von Feiertagen und Messen (Jahrmärkten) finden wir Angaben S. 24—25, von Volkstrachten (die in den letzten Jahrzehnten selbst bei den Weibern ausser Gebrauch gekommen sind) S. 23, von dem Essen S. 25, von dem Unternehmungsgeiste und von der demokratischen Gesinnung der Resianer S. 26—27.

An den resianischen Liedern, Weisen und Tänzen (S. 23—24) sollen Spuren einer hohen Alterthümlichkeit zu bemerken sein. Frl. E. von Schoultz-Adaïewski, welche gegenwärtig zu den besten Musiktheoretikern gehört, betrachtet resianische Lieder- und Tanzweisen als einen ganz besonderen, eigenthümlichen Typus der Urmusik.

Von den historischen Sagen findet man bei den Resianern sehr wenig, wie auch ihre ganze Volksdichtung sich mit einem Mangel an Phantasie auszeichnet. Besondere Vorliebe haben sie für Erzählungen über Wolf und Füchsin (Thierepos). Eine Sage von zwei Brüdern aus zwei Dörfern (San Giorgio = Bila und Gniva), welche eine Alpenwiese unter sich theilten, führt der Verf. (aus meinem Buche) S. 45 an (vgl. dazu S. 15—16). Es werden auch monotone, mehr oder weniger confuse Sagen über den Ursprung der Resia und des resianischen Volkes von den jetzigen Resianern sehr gern wiederholt (S. 28—31, 57). Dabei wird öfters mit einer Hartnäckigkeit behauptet, es seien Resianer weiter nichts als Nachkommen der Russen. Diese Sage tritt in mehreren Variationen hervor, obgleich sie nichts Reelles hinter sich haben kann, lediglich durch die scheinbare lautliche Ähnlichkeit von Resia und Russia hervorgerufen wurde und höchstwahrscheinlich erst am Ende des vorigen Jahrhunderts, zu Zeiten des russischen Feldzugs nach Italien unter der Führung von Suworow, entstand. Frühere gelehrte Reisende und Forscher (wie Graf Jan Potocki) erwähnen diese Sage mit keinem Worte. Dafür wissen sie uns von der angeblichen Gründung des resianischen Volkes durch einen Mann aus dem Heere von Attila zu erzählen (S. 30—31).

Mag es dem sein wie es will, so viel steht für mich fest, dass die Resianer weder mit den Slovenen, noch mit den Serbochorwaten zu ver-

wechseln sind, und dass sie als ein in sprachlicher Hinsicht par excellence gemischtes Völkchen betrachtet werden müssen (vgl. in der vorlieg. Broschüre S. 31—36). Zu diesem Schlusse führt uns vor allem unbedingt die Erwägung phonetischer Eigenthümlichkeiten resianischer Dialekte (ja, resianischer Dialekte, nicht eines resianisches Dialektes, denn es gibt in diesem kleinen Thal, bei 4000 Einwohnern, wenigstens vier sich verhältnissmässig scharf von einander unterscheidende Dialekte!). Diese Frage erörtert Herr Loschi, nach meinem Vorbilde, S. 33—43.

Aus der Sprache der Resianer hebt der Verf. noch ihr Zahlsystem und einige andere Einzelheiten hervor. Es herrscht ja in dieser Sprache neben dem gewöhnlichen Decimalsystem (bei 10, 20, 30), wobei in 40 und 50 die Zahl 10 „Reihe" (red) genannt wird, noch das Vigesimalsystem: 60 und 80 werden als „3mal 20" und „4mal 20", 70 und 90 aber als „3mal 20 und 10" und „4mal 20 und 10" aufgefasst (S. 43 44).

Der Geistliche wird joerö (vom lat. herus) genannt (S. 40). Die Farben „blau" und „grün" werden in der resianischen Sprache nicht unterschieden; für beide kann man eins und dasselbe Wort, zoeloèn (masc.). zalanà (fem.), zoeloenõ (neutr.) (d. h. „grün") gebrauchen (S. 43).

Wir sehen also, dass die Broschüre des Herrn Loschi, als eine sehr brauchbare und gewissenhafte Compilation, warm zu empfehlen ist.

Kraków, 23. I. 1899. *J. Baudouin de Courtenay.*

Cf. ref Ljubl. Zvon. 1898. 572, Slovanský Přehled I. p. 208 (Baud. de Court.).

89. **Miller W.:** Bosnia before the Turkish Conquest. The english hist. Rewiew. 1898. XIII. 643—666. Geschrieben auf Grund des Materials in den „Wiss. Mitth. aus Bosnien und Herzegowina".

90. **Овсяный Н.:** Сербія и сербы. (Геогр. обзоръ. Истор. очеркъ. Статистика, етнографія etc.) Съ картою. С.-Пб. 1898. 8⁰. (Ovsjanyj N.: Serbien und Serben.)

91. **Vujić Vaca:** Грци и Срби. У Новомъ Саду. 1897. (Z letopisu srbské matice.) 80 stran. Srv. ref. v žurn. Дело 1896 a 1897, Виз. Временникъ V., 350, Archiv f. slav. Phil. XX. 455.

Vujić V.: Die Griechen und Serben.

92. **Panaitescu Lucretia:** Zur Ethnologie der Rumänen. Inaug. Dissert. Zürich 1897.

Bringt hauptsächlich ethnographische Schilderung der modernen Rumänen. Die Schilderung der historischen und prähistorischen Entwickelung ist nur gedrängt gehalten.

Cf. Bericht von Martin im Buschans Centralblatt. 1898, p. 216.

93. **Rhamm K.:** Die magyarische Ortsnamenfälschung in der Beleuchtung magyarischer Wissenschaft. (Globus 1898. Bd. 72, p. 16).

94. **Gajsler J.:** Dzieje Węgier w zarysie. Z zapomoci kasy Pomocy dla osób pracujących na rolu naukowem im. Dra. J. Mianow-

skiego. Tom. I. Warszava 1898. Cena 75 kop. (Kurze Geschichte von Ungarn.) Dobrá příruční kniha; bližší referát o ní se nám vymyká.

95. **Pecz V.**: A magyarok ősi nevéről Konstantinos Porphyrogennetosnál. Egyetemes Philologiai Kőzlőny 1898. 209—221. (Über den alten Namen der Magyaren bei Konst. Porfyr.)

Pecz souhlasí s vývody Thúryho (srv. Věstník sl. st. I. p. 60), dle nichž ve jménu *Σαβαρτοιάσφαλοι* (de adm. imp. 38) skrývá se identické armenské sjavortik (černí synové), ale hájí *ἄσφαλοι* jako možné *ἅπαξ λεγόμενον*.

96. **Pecz V.**: Még egy pár szó a *Σαβαρτοιάσφαλοι* kérdéséhez (ibidem p. 494—495). Pecz shrnuje zde celý spor mezi ním, Thúrym a Gyomlayem, a má za pravděpodobný resultát korrekturu *Σάβαρτ οἱ ἄσφαλοι*. — Ale týž v referátu o této práci v Byz. Zeitschr. 1898. 619, z níž vyňat tento obsah, vrací se opět k čtení *Σάβαρτοι ἄσφαλοι*.

97. **Gyomlay G.**: A magyaroknak Constantinus Porfyrogenitusféle ősi nevéről (Über die Namen der Magyaren bei Konst. Porfyr). Ibidem 1898, p. 305—324. navrhuje čtení *Σάβαρτ οἱ ἀσφαλοί*.

Praha 12. XII. 98. *N.*

98. **Ujfálvy Charles**, de: Mémoire sur les Huns blancs (Ephthalites de l'Asie Centrale, Hunas de l'Inde) et sur la déformation de leurs crânes. (Anthropologie IX, p. 259, 384. Paris 1898.)

L'auteur donne d'abord un résumé historique des races qui se sont succédé au pouvoir, dans les régions, dépuis la vallée de l'Iaxarte jusqu' aux bouches de l'Indus (Saces, Sakas, Yué-tchi, Ephthalites). Les Huns d'Attila étaient les proches parents des Hoa, dont le nom n'est que l'origine du mot Hun, des Yé-ta-i-li-to, Yé-tha des Chinois, des Huns blancs ou Ephthalites des auteurs byzantins et arméniens. Les Huns ont pratiqués la déformation crannienne.

Praha 20. XII. 98. *N.*

99. **Zaborowski**: Huns, Ougres, Ouïgours. (Bull. de la soc. d'anthr. Paris 1898, p. 171.)

Les Huns, de langue turco-tartare certainement, comme les Ouïgours, étaient aussi de même race que les Turcs primitifs. Les historiens chinois nous ont en effet appris que les Tou-Kiou sont des descendants des anciens Hioung-nou qui, sous l'empereur Thaï-Wou (424—451) se sont sauvés pour s'établir au milieu des montagnes des l'Altaï. Cependant aucun des groupes turcs actuels ne présente d'affinité plus particulière avec les anciens Huns. Dans l'article sur les crânes des kourganes de la Sibérie occidentale (voir p. 53) l'auteur explique, comment est venu d'eux le nom. géogr. d'Ougrie appliqué à la Russie méridionale et de ce nom géographique le nom ethnique d'Ougre appliqué à des Finnois. *N.*

100. **Stein A.**: A fehér Hunok és rokon toerzsek indiai szereplése. Budapest 1897, p. 27. (Extrait de Budapesti Szemle XCI.)

Voir res. de M. Ujfálvy, Anthropologie IX., p. 469. L'auteur traite la même question.

101. **Beazley C. R.**: The dawn of modern geography. A history of exploration and geographical science from the conversion of the roman empire to a. d. 900, with an account of the achievements and writings of the early christian, arab and chinese travellers and students. London (J. Murray) 1897.

Contents: 1. Introductory. 2. The primitive pilgrims of latin christendom down to Justinian. 3. The pilgrims in detail, continued, from Justinian to Mohammed. 4. During the latter centuries of our period, circ. a. d. 680—870. 5. Commercial and missionary travel. 6. Geographical theory. 7. Non-christian Geography of the early middle ages. (Arabic and chinese geography.)

Cf. ref. Revue histor. LXV. 219.

102. **Miller Konrad**, Dr.: Mappae mundi. Die ältesten Weltkarten. Stuttgart (J. Roth) 1898.

Es ist das gewiss eine der besten ähnlichen Publicationen. Hervorragend durch ihre enorme Erudition, bietet sie uns nicht nur die beste, gewissenhafteste Herausgabe der betreffenden geogr. Urkunden, sondern orientiert auch in vorzüglicher Weise in der gesammten hierbezüglichen Litteratur.

Die ersten fünf Bände enthalten eine neue Herausgabe insbesondere folgender wichtigen Karten: der Karten des Beatus (VIII. Jahrh.), des heil. Hieronymus (XII. J.), des Canonicus Heinrich von Mainz (XII. J.), zwei Cottonianen (X.—XII. J.), der Psalter-Karte von London aus dem XIII. Jahrh., der Karte des Canonicus Lamberts (XIII. Jahrh.), des Mönches Ranulfs Hidgens (XIV. J.), und der berühmten Karten aus der Kathedrale von Hereford und aus dem Kloster von Ebstorf (XIII. Jahrh.) nebst vielen anderen, minder wichtigen. Die Ausstattung ist mitunter luxuriös, besonders überrascht die farbige Prachtausgabe der Karte von Ebstorf.

Der VI. Theil umfasst die Reconstructionen der alten klassischen Vorlagen des Ravennaten, Isidors von Sevilla, Orosius, Jul. Honorius, Ammianus Marcellinus, Dionysius, Pomp. Melas etc. mit der neuentdeckten Mosaikkarte von Madaba.

Dieses Sammelwerk Millers erweckt nicht nur ein reges Interesse bei jedem, der sich mit der Geographie befasst, sondern auch bei manchen Vertretern anderer Disciplinen. Auch für den Slavisten ist es von hohem Interesse, zu verfolgen, wie sich vom Alterthume durch das ganze Mittelalter die geographischen Kenntnisse des östlichen Europas entwickelt haben. Ich werde auf einem anderen Orte Gelegenheit haben, gründlicher das zu besprechen, was die Müller'schen Mappae für den Slavisten Neues oder Interessantes bringen. Hier will ich mich nur darauf beschränken, allen Bibliotheken der slavischen höheren und mittleren Anstalten dieses Werk zum Kaufe bestens anzuempfehlen. Dasselbe soll in keiner solchen Bibliothek fehlen, schon aus dem Grunde, dass der Verfasser selbst (Adresse:

Stuttgart, Bahnhofstrasse 11) bereit ist den Kauf dieses Werkes zu einem enorm niedrigen Preise von 20 M. (alle VI Bände) zu vermitteln.

Ich habe wirklich lange kein so gutes und dabei billiges Buch in der Hand gehabt.

Prag 3. II. 99. *N.*

Cf. Die Besprechung vom M. Hoernes. (Mitth. anthr. Gess. in Wien. 1898. 190).

103. **Jelić L.**, Dr.: Najstariji kartografski spomenik o rimskoj prokrajini Dalmaciji. Glasnik 1898. X. 227. (Über die älteste geograph. Karte des römischen Dalmatiens.)

Spisovatel v krátkém úvodu, posoudiv důležitost geografie Ptolemaiovy a nedostatky novějších vydání (i Müllerova), popisuje v následujícím podrobně kartu nejstaršího rukopisu hyfegese, ruk. urbinatského 82., ve Vatikaně chovaného, se zřetelem k Dalmacii a okolním končinám. Ruk. tento klade spis. do XI.—XII. stol.

Ve vývodech, v textu uložených, dochází mezi jiným k závěru, že nově odkrytá karta v Madabě v Palaestině má tak mnoho společného s mapami zmíněného rukopisu (a ruk. vatopedského), že patrně oba autoři Ptolemaios i původce karty madabské měli před sebou jeden pramen, totiž mapu Marinovu (p. 234). Ptolemaiovým kresličem byl „*Ἀγαθοδαίμων Ἀλεξανδρεὺς μηχανικός*“, podepsaný na kartě rukopisu urbinatského i vídeňského.

Práce je výborný a vítaný příspěvek k ocenění práce Ptolemaiovy.

Praha I. II. 99. *N.*

104. **Ляскоронскій Вас. Гр.:** Исторія Переяславльской земли съ древнѣйшихъ временъ до половины XIII ст. Кіевъ 1897.

Les „pays“ qui formirent jadis la conféderation connue sous le nom de la Russie kiévienne se distinguaient entre eux non seulement par leurs conditions physiques mais aussi par les caractères de leurs habitants et par certaines particularités de leur évolution politique et sociale. En effet les recherches archéologiques nous donnent déjà des indications sur les différences ethniques entre les populations de ces pays et nous démontrent que par exemple leur rites funéraires n'étaient pas les mêmes. Les chroniques à leur tour nous les décrivent comme étant au niveau de la civilisation tout à fait inégal. Enfin dans leur histoire ultérieure nous voyons que leurs moeurs et même leurs éléments politiques présentaient aussi des traits tout à fait à part. Tout cela ne peut ressortir et ne peut être suffisamment expliqué que par les études historiques, spéciales pour chacun de ces pays. C'est à cause de cela que nous voyons dans l'école moderne des historiens de la Russie kiévienne avec M. V. Antonovitch en tête une tendance à diriger leurs études dans le sens pour ainsi dire analytique. Dans la série de ces travaux, assez nombreux dejà, l'ouvrage très laborieux de M. Liaskoronsky occupe une place bien respectable. Quoique l'ancien pays de Péréiaslavl ne présente dans son histoire tant d'originalité que les

autres, néanmoins, comme nous le verrons tout de suite, celle-ci mérite bien d'être étudiée à part elle aussi et nous n'avons qu'à féliciter l'auteur à propos de son idée de compléter par son travail l'oeuvre de ses prédécesseurs.

Dans la première moitié de son livre (chap. I.—V.) M. Liaskoronsky s'occupe de géologie, de géographie et d'archéologie du pays de Péréiaslavl; les trois chapitres suivants contiennent son histoire politique et le dernier (chap. VIII.) est consacré à son organisation sociale et à sa vie intérieure. La première partie de cet ouvrage risque donc de paraître, surtout aux historiens orthodoxes, démesurément étendue en comparaison avec la seconde. Mais cette dissymetrie n'est qu'apparente et s'explique complètement par le caractère historique du pays de Péréiaslavl. Transformé en principauté à part pour des raisons plutôt dynastiques ce pays n'a joué que le rôle politique tout-à-fait sécondaire en représentant d'un côté une espèce de retranchement contre les barbares asiatiques et d'autre une étape pour les aspirants à la souvéraineté de Kiev. Très limitrophe, situé sur le grand boulevard des envahisseurs orientaux et exposé de la sorte beaucoup plus que les autres aux dargers extérieurs il n'était pas trop recherché par les princes. Tout à fait autre était la valeur historique de ce territoire au point de vue de la colonisation slave vers l'Orient, colonisation ou plutôt infiltration successive, lente et peu remarquée par l'histoire. C'est justement cette colonisation qui a intéressé les plus M. Liaskoronsky et il n'y a rien d'étonnant qu'il ait consacré à cette question la plus grand peartie de son ouvrage.

Après avoir donné l'esquisse de la structure géologique du pays de Péréiaslavl, M. Liaskoronsky passe à sa géographie et s'occupe tout particulièrement des rivières, des forêts qui y étaient dans l'antiquité beaucoup plus nombreuses qu' à présent; les premières servaient à l'ancienne population de ce territoire comme voies de communication avec le bassin du Don et le mer d'Azov, qui l'attiraient depuis longtemps déjà, tandis que les secondes, ainsi que les marais la déféndaient du côte du Nord. Les données géologiques et les textes anciens donnent à l'auteur la possibilité de démontrer que la végétation et la faune du pays en question étaient jadis aussi beaucoup plus abondantes. En passant aux habitants, M. Liaskoronski se met à la recherche des vestiges des populations les plus anciennes en commençant par l'époque paléolithique. Les temps protohistoriques et notamment l'époque des kourgans lui donnent déjà les indications très intéressantes sur l'immigration dans le pays de Péréislavl des Séveriens, dont les rites funéraires ont laissé des traces assez évidentes. Les remparts appartenant à l'époque un peu plus récente tracent les limites consécutives de mouvement de l'élément slave vers le sud-ouest. En étudiant cette colonisation dans les premièrs temps de l'époque historique M. Liaskoronsky démontre d'après les témoignages des chroniques et des anciennes cartes que malgré toutes les invasions des nomades orientaux, la population slave du territoire du gouvernement actuel de Poltava etc. persistait toujours et que l'opinion courante que l'ancien pays de Péréaislavl resta longtemps complètement désert doit être absolument abandonnée.

Dans quelques lignes de notre compte-rendu nous ne pouvons pas naturellement donner l'extrait complêt de 500 pages du volume de M. Liaskoronsky. Ce que nous avons dit suffira pour démontrer toute l'importance de cet ouvrage, dont la valeur hors ligne sera appréciée, croyons nous, par tous ceux qui ne comprennent pas l'histoire comme l'énumération chronologique des princes et des événements politiques.

Paris 28. I. 99. *Th. Volkov.*

Cf. J. Tichomirov (Жмнп. 1898. N. 6., 459. Указаны многые и существенные недостатки, но все таки книга заслуживаетъ вниманія. Cf. Kiev. Стар. 1898. Іюль Библ. 52), Hruševskij (Зап. тов. імени Шевч. XXII. 13.).

105. **Сторожевъ В. И.:** Русская исторія съ древнѣйшихъ временъ до смутнаго времени. Сборникъ статей, изд. подъ ред. В. Н. Сторожева. В. I. Москва 1898. (Библіотека для самообразованія. XII.)

Storožev V.: Russische Geschichte von der ältesten Zeit bis in die Unglückszeit.

Ref. Истор. Вѣстникъ 1898 Ноябрь. 798. Жмнп. 1898. Декабрь.

III. Zprávy o nálezech archeologických.

Les rapports relatifs aux trouvailles archéologiques.

106. **Клоддъ Эд.:** Первобытный человѣкъ. Популярныя бесѣды. Переводъ съ 2. англ. изд., съ 87 рис. Москва 1898. (Der vorgeschichtliche Mensch.) Nemá vážnější ceny zejména pro starožitnosti slovanské.

107. **Нидерле Люборъ:** Человѣчество въ доисторическія времена. Доисторическая археологія Европы и въ частности славянскихъ земель. Переводъ съ чешскаго Ѳ. К. Волкова, подъ редакціей Д. Н. Анучина. С.-Пб. 1898. Цѣна 5 руб. Изданіе Л. Ф. Пантелѣева. (Niederle L.: Der vorgesch. Mensch in Europa mit spezieller Berücksichtigung der slavischen Länder. Übersetzt aus dem Böhm.)

Anerkennende Recensionen von V. Sizov (Арх. Изв. и Зам. 1898, 149), V. B. Antonovič (Kiev. Стар. 1898. Мартъ Библ. 105), N. Charuzin Этногр. Обозр. N. 36, p. 164), K. (Истор Вѣстникъ. 1898. Окт. 374), Hruševskij (Зап. тов імени Шевч. XXVI. Библ. 1.).

108. **Cohausen Aug., von:** Die Befestigungswesen der Vorzeit und des Mittelalters. Herausge. von M. Jähns. I. Urbefestigungen. Wiesbaden 1898.

109. **Флоринскій В. М.:** Первобытные Славане по памятникамъ ихъ доисторической жизни. Т. II. Вып. 2. Томскъ 1897. (Florinskij V. M.: Die alten Slaven in den Denkmälern ihres vorgesch. Lebens. II. 2.)

Über die ersten zwei Bände und ihre verfehlte Grundlage siehe meine Recension im Věstník I. p. 10. Dieser Band bespricht ausführlich I. die alten Cultur-Gegenstände des alten Sibiriens mit ihren Beziehungen zum europ. Russland, und enthält einen Excurs über die Religion der alten Slaven (p. 273—339), II. die Metallurgie der alten Völker Sibiriens, besonders den Ursprung der sibirischen Bronze (p. 340—397), III. die verschiedenen alten Waffengattungen (p. 398—557), welche den Verfasser zu dem Resultate führen, dass die alte Bevölkerung Sibiriens Nomaden waren, die ihre metallurgische Technik zu einer ziemlich grossen Blüthe brachten. Die Typen der Bronzewaffen breiteten sich von Sibirien nach Bolgarien und Permien, und von da nach den Flussgebieten des Dons, Dněpr und der Donau aus.

Zu Ende stellt der Herr Verfasser folgende Hauptresultate zusammen (p. 258—571):

1. Die Hunnen aus Kitaj waren nicht Slaven, wie Ilovajskij wollte, und haben keine Beziehungen zu den sibirischen Alterthümern. Während des letzten Jahrh. vor Chr. sind aus der indoeurop. Familie in Sibirien nur ostslavische Völker übrig geblieben, die Kelten, Germanen und Gothen waren schon lange im Westen Europas.

2. Dafür gehören zu dieser arischen Familie die Bolgaren an der Kama; sie kamen vom Irtyš her über die Gubernien von Perm und Ufim, und traten in vielfache Beziehungen mit Kaukasien, Persien und Kleinasien.

3. Früher als die Bolgaren Asien verlassen hatten, sind die Gothen aus Sibirien nach Skandinavien gekommen. Die Typen der alten sibirischen Waffen wurden im neuen Vaterlande geändert, und durch die Gothen im II.—III. Jahrh. nach Chr. zu den Slaven an der Donau herübergebracht.

4. Die Überbleibsel der slav. Arier in Sibirien wurden von den mongolischen Hunnen im I. Jahrh. vor Chr. unterworfen, haben von ihnen auch den Namen übernommen, so dass die Hunnen, welche später bis zum Herzen Europas vordrangen, nicht nur aus mongolischen, sondern auch aus vielen slavischen Elementen bestanden.

Durch diese alte Mischung der Mongolen mit den Slaven sind manche mongolische Charakterzüge bei den Kama-Bulgaren und Ostslaven erklärlich, so wie viele slavischen Züge bei den Hunnen Attilas.

Prag 26. I. 99. *N.*

Cf. Ablehnende Besprechung von Hruševskij (Зап. тов. імен. Шевч. XX. Bibl. 3).

110. **XI. археологическій съѣздъ въ Кіевѣ** 1—20. августа 1899 года. Москва 1897. (Statuten, Regel und Programm des XI. russ. archäol. Congresses in Kiev.)

111. **Васильевъ П. И.:** Археологическій указатель г. Пскова и его окрестностей. Петербургъ 1898. (Vasiljev P.: Archäolog. Anzeiger der Stadt Pskov und ihrer Umgebung.)

112. **Грушевскій Мих.:** Молотовское срібро. Археолог. замітка. Зап. наук. тов. имени Шевченка. 1898. XXV., p. 1—6. (Hruševskij M.: Silberfund von Mołotiv, Ostgalizien.)

Nález z doby knížecí, z XIII.—XIV. stol.

113. **Hackmann A.:** Die Bronzezeit Finnlands (въ Finska Fornminnesforlningens Tidskrift XVII.). Авторъ сообщаетъ итоги изученія бронзоваго вѣка въ Финляндіи. Часть предметовъ обнаруживаетъ тѣснѣйшую связь со Скандинавіей, часть съ пермской бронзовой культурой. Весьма интересенъ фактъ, что находка значительнаго количества формъ для литья такъ наз. „пермскихъ бронзъ" въ сѣверныхъ частяхъ Финляндіи доказываетъ несомнѣнное существованіе мѣстнаго производства почти на границѣ полярнаго круга. (Изъ Арх. Изв. и Зам. 1898. 80.)

114. **Обозрѣніе** нѣкоторыхъ губерній и областей Россіи въ археол. отношеній. Продолженіе. Зап. археол. общ. IX. Вып. 1—2, p. 237. С.-Пб. 1897. (Übersicht einiger Gubernien Russlands in ihrer archäol. Hinsicht.)

První stať viz v Зап. T. VIII. Вып. p. 115. Obsahovala popis pěti gubernií ruských (mohilevské, černigovské, voronežské, saratovské a samarské). Tato stať popisuje gubernii 6. novgorodskou, 7. pskovskou. 8. vitebskou, 9. petrohradskou a 10. tverskou. Jest to velmi úplný a vysoce důležitý svod archeologických nálezů ruských, za nějž budou autoru všichni velmi vděčni. *N.*

115. **С. А.:** Находки 1896 г. близъ с. Большева моск. уѣзда. (Вѣстникъ арх. и ист. X. С.-Пб. 1898. 116—117.) Костяки. Вещи относятся ко времени XII.—XIV. ст.

116. **Херве В. В.:** Раскопки въ Россіи въ 1897 году. Истор. Вѣстникъ 1898 Іюль 218. (Hervé V.: Ausgrabungen in Russland im J. 1897.)

Прошлый 1897 г. былъ счастливымъ для археологовъ (въ особенности на Кавказѣ).

117. **Тихомировъ И. А.:** Отчетъ о раскопкахъ въ Ярославской губ. и уѣздѣ подъ с. Михайловскимъ. Ярославль 1898. (Tichomirov J.: Über die Ausgrabungen im Gouv. Jaroslav beim Dorfe Michajlovskoje.)

118. **Ушаковъ:** Погость Камно. Псковской губ., Логазовской волости и старый при немъ могильникъ. Сборникъ трудовъ Псков. арх. общ. за 1896 г. (Ušakov: Die Grabstätte bei Kamno, Gouv. von Pskov.) Псковъ 1897. Závěr: Pohřebiště náleží Krivičům z prvé doby jejich příchodu do Pskovska, a ne Čudům.

119. **Мартыновъ П.:** Остатки старины сохранившіеся въ Симбирскомъ уѣздѣ. Изд. Симб. ученной коммисій. Симбирскъ 1897 г. (Martynov P.: Die alten Denkmäler des Kreises von Simbirsk.)

120. **Черепнинъ А.:** Поправка къ статьѣ В. А. Городцова „О столбахъ, встрѣченныхъ на площади Борковскаго могильника". Арх. Изв. Зам. 1898, p. 62—64. (Čerepnin A.: Berichtigung des Aufsatzes von V. Gorodcov über die Säulen der Grabstätte von Borki.)

121. **Селивановъ А.:** По поводу статьи г. Городцова. Ibidem p. 64—66. (Selivanov A.: Zum Aufsatze des H. Gorodcov.)

Продолженіе полемики по поводу указанной статьи В. А. Городцова (см. Věstn. slov. star. I., стр. 93). Первый изъ авторовъ сомнѣвается въ логической правильности доводовъ г. Городцова, считая ихъ индивидуальными и произвольными. Второй защищаетъ свое мнѣніе признавая нѣкоторые столбы древними.

122. **Городцовъ В. А.:** Столбы Борковскаго могильника. Ibidem p. 171—174. (Gorodcov V.: Über die Säulen von Borki.)

Возраженіе на обѣ предъидущія статьи: авторъ настаиваетъ на отсутствіи связи между могильникомъ и столбами, служащими предметомъ спора.

123. **Городцовъ В. А.:** Результаты археологическихъ изслѣдованій въ Бѣлевскомъ и Рязанскомъ уѣздахъ въ 1897 году. Ibidem p. 217—235. (Gorodcov V.: Ergebnisse der arch. Forschungen im Kreise von Bělev und Rjazaň.)

Раскопка городища Ѳедяшевскаго привела къ выводамъ: городище возникло въ глубокой древности на почвѣ отчасти насиженной неолитическимъ человѣкомъ и существовало до конца X. вѣка. Городище въ историческую эпоху было занято Вятичами, которые могли быть и основателями городища и принести способъ строить валъ изъ матеріала, обработанного при помощи огня, съ запада. Курганы, находящіеся около городища, съ нѣкоторой вѣроятностью могутъ быть отнесены къ тому-же племени. Одна изъ группъ кургановъ (Воронецкая, ок. деревни Воронецъ) дала указанія на стоянку неолитическаго періода на берегу рѣки Оки: это подтвердилось изслѣдованіемъ береговой линіи Оки.

Раскопка дюны Могилокъ (рязанскаго уѣзда) дала автору остатки древняго поселенія, четырехъ погребеній, стоянки бронзоваго вѣка и признакъ стоянки неолитической эпохи. Поселокъ относится къ X.—XI. в.; къ этому-же времени отнесены и погребенія. Населеніе составляли славяне-Вятичи.

Выводы, добытые г. Городцовымъ, слѣдующіе: 1) бронзовый вѣкъ, какъ самостоятельная культурная эпоха, существовалъ въ области средняго теченія р. Оки; 2) культура его характеризовалась употребленіемъ каменныхъ орудій съ мѣдными или бронзовыми вырабатываемыми внутри страны; 3) человѣкъ имѣлъ домашнихъ животныхъ, 4) онъ велъ бродячій образъ жизни.

124. **Щепкинъ В.:** Серебряный змѣевикъ, найденный въ Рязанской губерніи. Арх. Изв. Зам. 1898, p. 132—133. (Ščepkin V.: Ein silberner Amulet, gef. in der Gubernie von Rjazaň.)

Амулетъ съ изображеніемъ апостоловъ (Андрея и Филипа?) относится къ XIII. в. и принадлежитъ къ числу немногихъ, снабженныхъ славянской надписью съ именемъ; оборотная сторона — обычная: голова Медузы. Оригиналъ хранится въ Рязанской Архивной коммиссіи.

125. **Раскопки** Муранскаго могильника. Ibidem p. 243—245. (Forschungen an der Grabstätte von Muranka.)

Этотъ замѣчательный могильникъ, находящійся на границѣ Саратовской и Симбирской губерній, раскапывался въ теченій 8 лѣтъ почти безпрерывно. Въ 1898 г. раскопано опять 168 могилъ богатыхъ содержаніемъ. Данныя, добытыя изъ этого могильника, приводятъ изслѣдователей пока къ слѣдующимъ выводамъ: а) жители Муранки имѣли сношенія съ одной стороны съ Булгаромъ, а съ другой (посредственныя) съ Аравіей, Туркестаномъ, Персіей, Индіей и Византіею; б) населеніе было весьма богато; в) погребеніе жителей Муранки существенно отличалось отъ татарскаго; татары здѣсь не жили; населеніе Муранки жило здѣсь раннѣе XIII. вѣка.

126. **Троицкій Н.:** Городище при селѣ Порѣчьѣ, Одоевск. уѣз., Тульск. губерніи. Ibidem p. 297—299. (Trojickij N.: Burgwall beim Dorfe Poréčije in der Gub. von Tula.)

Оригинальную черту городища (длина вала 200 фут., вышина 30) составляетъ то, что расположено оно не на высокомъ берегу, а на низменномъ. Находки очень бѣдныя (кремневый наконечникъ, костяная игла, бронза, черепки съ слабымъ по развитію орнаментомъ), но заставляютъ относить городище къ весьма древнимъ.

127. **Кулаковскій Ю.:** Къ вопросу о каменныхъ бабахъ. Ibidem p. 235—240. (Kulakovskij J.: Zur Frage über die Steinbaben.)

Мнѣніе проф. Л. Нидерле о принадлежности каменныхъ бабъ Тюркамъ, по мнѣнію автора статьи, находитъ себѣ подтвержденіе въ Орхонскихъ надписяхъ VIII. в. (Радловъ: Die alttürkischen Inschriften der Mongolei), въ которыхъ встрѣчается слово „балбал", которое Радловъ переводитъ словомъ „статуя". Съ этимъ „балбал" Радловъ ставитъ въ связь русское „баба" (какъ Volksetymologie) и болѣе близкое „болванъ"; отсюда заключеніе, что „баба", „болванъ" значитъ „статуя", „столбъ", т. е. что сама этимологія тюркскаго слова и значеніе его объясняютъ намъ, что и наши „бабы", „болваны" тюркія по происхожденію.

128. **Соболевскій А.:** Каменная баба въ Чехіи. Ibidem p. 291. (Sobolewskij A.: Eine Steinbabe in Böhmen.)

Дополненіе къ предъидущей статьѣ: выписка о каменной бабѣ изъ книги Болелуцкаго „Rosa Boëmica" (1668): см. „Časopis Musea kr. Čes." 1891 г., стр. 491.

Нѣжинъ 12. 1. 99. Nr. 121—129. *М. Сперанскій.*

129. **Zaborowski.** Les poteries peintes des bords Du Dniéster et du Dniéper (Bulletins de la soc. d'anthr. Paris 1898, p. 136).

„Je ne nie certes pas que ces poteries ont été fabriquées sur place, puisque la couche de la rive du Jamhorow paraît être un reste d'un atelier de fabrication. Mais devant ces pièces faites toutes au tour, apparaissant au milieu d'une maigre industrie de pierre avec des objets en verre, on ne peut se défendre de croire qu'elles ont d'abord été importées et qu'ensuite elles ont été fabriquées par des colonies de potiers étrangers établis dans le pays "

130. **Четыркинъ И. Д.:** Значеніе главныхъ сосудовъ, найденныхъ при раскопкахъ курганообразныхъ возвышеній на берегу Оки, вблизи Калуги. Изв. Калужской ученной Арх. Ком. Калуга 1898. 2. выпуск. (Četyrkin I. D.: Über die Bedeutung der Thongefässe aus den Ausgrabungen von Kurganen unweit von Kaluga.) „Нѣсколько смѣлое сопоставленіе съ упоминаевымъ въ лѣтописи вложеніемъ костей „въ судину малу" и поставленіемъ ея „на столпѣ на путяхъ". (Арх. Изв. и Зам. 1898, 270.)

131. **Rzehak A.:** Henkellose Gefässe in Russland. Globus. Bd. LXXIV. Nr. 6.

Spisovatel podává zprávu o tom, jak se na několika místech v Rusku udržely dosud staré předhistorické formy nádob, zejména hrnců bezuchých ze staré doby slovanské typu t. zv. hradištného.

132. **Бѣлецкій-Носенко А.:** Змиевый валъ въ черниговской губ. Истор. замѣтка. Кіев. Стар. 1898. Мартъ. Док. 95. (Běleckij-Nosenko: Der Schlangenwall im Gouv. von Černigov.)

„Сопоставляя все сказанное, можно прійти къ тому выводу, что, во 1) ровъ и валъ, идущіе параллельно теченію р. Остра, имѣли оборонительное значеніе, что, во 2) сооруженіе этого вала должно быть отмѣчено, съ большой вѣроятностью, ко времени Владиміра Св., и что, въ 3) защитный валъ этотъ долженъ быть признанъ самымъ сѣвернымъ, изъ сооруженій подобнаго рода, на территоріи Сѣверской земли."

133. **Хатемкинъ Д. Г.:** Преданія о зміевомъ валѣ. Кіев. Стар. 1898. Окт. Док. 13. (Chatemkin D.: Volkstraditionen über den Schlangenwall). Новый варіантъ.

134. **Volkov Th.:** Les trouvailles d'objets goths en Ukraine. (Bull. de la soc. d'anthr. Paris 1898, p. 280.)

Nouvelle découverte d'un „gorodišče" près du village de Pasterskoje (gouv. Kiev) qui appartenait probablement aux Goths, dont les restes sont très rares en Ukraine. *N.*

135. **Martin F. R.:** Über einen bronzezeitlichen Werkstatt-Fund aus der Umgebung von Odessa. (Verh. berl. anthr. Ges. 1898. 144.) Der Fund besteht aus einigen Hohlcelten, Sicheln und Gussformen; sie wurden im Jahre 1856 bei dem Dorfe Projicki gefunden, und sind jetzt im Odessaer Museum aufbewahrt. *N.*

136. **Маркевичъ А. И.:** Опытъ указателя сочиненій о Кримѣ и Таврической губерній вообще. Выпускъ II. Изв. таврич. арх. ком. N. 28. Ст. 92—186. Симферополь 1898. (Markevič A.: Anzeiger der Arbeiten über die Krim und die taurische Gubernie.) Дополненія къ I. выпуску указателя. (См. Изв. Тавр. ком. N. 20. 1894.)

137. **Маркевичъ А.:** Южная Россія на X. арх. съѣздѣ въ г. Ригѣ. Изв. Тавр. арх. ком. N. 27, ст. 38. Симферополь 1897. (Markevič A.: Das südl. Russland am X. arch. Congresse in Riga.)

138. **Герцъ К. К.:** Собраніе сочиненій, изданое Императорскою Академіею Наукъ на средства капитала имени профессора Герца. Выпускъ I. Археологическая топографія Таманскаго полуострова. 1898, 3 руб. Выпускъ II. Историческій обзоръ археологическихъ изслѣдованій и открытій на Таманскомъ полуостровѣ. 1898. 1 р. 75 к.

(Gerz K.: Gesammelte Schriften. I. Arch. Topographie der Halb-Insel Taman. II. Geschichte der Entdeckungen ebendaselbst.)

139. **Сысоевъ В.:** Краткій археолог. очеркъ Кубанской области и Черноморской губ. Кубанскій Сборникъ. IV. Jekaterinodar 1897. (Sysojev V.: Archäol. Bild des Kreises von Kuban und der Gestade des Schwarzen Meeres.)

Jest to toliko kompilovaný přehled starožitností a nejstarší historie kubanské oblasti.

140. **Черепнинъ А.:** Раскопки Пронскихъ Кургановъ. Арх. Изв. Зам. 1898, p. 6—17. (Čerepnin A.: Die Ausgrabungen in den Kurganen von Pronsk bei Rjazaň.)

Рязанская губернія богата остатками культуры каменнаго вѣка и металлической культуры; вещей переходной культуры отъ каменнаго къ желѣзному періоду до сихъ поръ не было найдено; позднѣшія находки въ курганахъ характиризуются монетами арабскими VIII. ст. по Р. Х., западными и византійскими XI. в., самыя позднія находки относятся къ XIV. вѣку. Раскопки около г. Пронска (городъ восходитъ къ XII. в.) расположены въ трехъ группахъ. Изъ 46 раскопанныхъ кургановъ въ пяти найдены вещи, въ остальныхъ остатки сгнившихъ досокъ среди почти истлѣвшихъ костаковъ, остатки волосъ, черепки; бронзы почти не найдено: бронзовая пуговица и серьги (семиленестныя). Самой интересной находкой была обувь, до сихъ поръ не находившаяся въ рязанскихъ курганахъ: низкіе башмаки и чулки изъ шерсти. Курганы относятся къ XII. стол.

Вторая группа богаче находками но вполнѣ сходна съ ним по типу. Третья группа („Чортово городище") такого характер что и первая. Курганы считаются принадлежавшими Вятичамъ и Кривичамъ. *М. С.*

141. **Городцовъ В.:** Замѣтка о загадочныхъ знакахъ на обломкахъ глиняной посуды. Археол. Изв. и Зам. 1898, p. 370—371. (Gorodcov V.: Bemerkung zu den räthselhaften Zeichen auf einigen Thonscherben.) Дополненіе къ статьѣ тогоже автора въ Археол. Изв. и Зам. 1897., p. 385—390 (см. Věstník slov. starož. I., 105). Два обломка сосуда съ подобными загадочными надписями, всего пять знаковъ. *M. C.*

142. **Янчукъ Н.:** Курганы Люблинской губерніи. Археол. Изв. и Зам., 1898, p. 368—370. (Jančuk N.: Kurgane aus der Gubernie von Lublin.) Авторъ излагаетъ содержаніе статьи Влад. Олехновича (Część światła w dziejach przedhistorycznych — въ сборникѣ „Dla śierot", изд. Люблинскимъ благотворительнымъ обществомъ въ 1897 г.) Олехновичъ относитъ курганы къ бронзовому періоду; принадлежатъ автохтонамъ, предкамъ теперешняго населенія уѣздовъ Грубешевскаго, Холмскаго и Люблинскаго. *M. C.*

143. **Каллауръ В. А.:** Каменныя бабы въ Ауліеатинскомъ уѣздѣ. Протоколы зас. Туркестан. Кружка Любителей Археологій. III. Ташкентъ. 1897—98. (Kallaur V.: Die Steinbaben in Taškent.)

144. **Мустафинъ В. А.:** Каменныя бабы. Ibidem. III. 1898. (Mustafin V.: Die Steinbaben.)

Авторъ даетъ весьма обстоятельный обзоръ литературы и изслѣдованіе. Въ основу положенъ извѣстный трудъ графа А. С. Уварова, выводы коего приведены сполна. Далѣе, сосредоточиваясь на Семирѣчіи и Туркестанѣ, г. М. приводитъ данныя Потанина, Ядринцева, Радлова, Ивановскаго, Аничкова, Каллаура, особенно подробно Бартольда (Зап. Имп. Ак. Н., 1897, т. I., Nr. 4) и опровергаетъ теорію г. Флоринскаго (томскато) въ чемъ, разумѣется, совершенно правъ. Менѣе древнія бабы несомнѣнно принадлежатъ тюркскому племени, ибо въ средѣ послѣдняго и теперь нашелся обычай постановки глиняныхъ бабъ.

145. **Филимоновъ Ю. Д.:** О времени и происхожденій Мономаховой шапки. Содержаніе реф. изъ прот. засѣд. общ. Чтенія общ. ист. и древ. росс. М. 1898. II., ст. 61. (Filimonov J.: Über die Datierung und den Ursprung der Mütze Monomachs.)

Референтъ доказывалъ, что вопреки существующему мнѣнію шапка М. не носитъ на себѣ признаковъ ни визант. происхожденія, ни XII. вѣка а должна быть отнесена къ произведеніямъ арабскаго искуства начала XIV. вѣка. Шапка сработана въ Каирѣ и прислана егип. султаномъ Эль-Меликъ-Энъ-Насиръ-Ибнъ-Калауномъ въ 1317 г. хану Узбеку а этимъ передана великому князю Іоанну Калитѣ. Всѣ свой положенія Филимоновъ доказывалъ документальными данными относящимися къ изслѣдуемой эпохѣ.

Praha 2. II. 99. *N.*

146. **Труды** VIII. археолог. съѣзда въ Москвѣ. 1890. Подъ ред. граф. П. С. Уваровой. Т. IV. Москва 1897. (Arbeiten des VIII. arch. Congresses in Moskau. Bd. IV.)

Dieser Band ist insofern sehr wichtig, als er die Debatten und den Meinungsaustausch der Mitglieder des Congresses enthält, und zwar über folgende uns am meisten interessierenden Vorträge, welche selbst im vorigen Bande publiciert wurden (vrgl. diesbezüglichen Autoren-Namen im I. Bande des Věstnik):

Bagalěj D. J.: Überblick der Alterthümer in der Gub. von Charkov (p. 51),

Polivanov V. N.: Alte Grabstätte und Burgwall beim Dorfe Muranki, Gub. Simbirsk (p. 57),

Samokvasov D. J.: Die Grundlage der Gliederung der in Süd- und Central-Russland aufgedeckten Alterthümer (p. 58),

Antonovič V. B.: Über die Begräbnisstypen der Kurgane in der Gub. von Kiev (p. 68),

Budilovič A. S.: Zur Frage über den Ursprung der kirchenslavischen Sprache (p. 73),

Modestov V. J.: Über den Antrag zur Errichtung des russ. archaeol. Instituts in Rom und Athen (p. 77),

Fleury L. de: De quelques horodyscze du bassin de la Vistule (p. 86),

Baye J. de: L'influence orientale dans le bestiaire decoratif des peuples germaniques (p. 88),

Skadovskij G. L.: Begräbnisstypen in den Kurganen von Běloozerka (p. 97),

Čekalin Th.: Meščera und Burtasen nach ihren Denkmälern (p. 114),

Chvolson D. A.: Über die Russen beim Ibn Chordadbeh (p. 116),

Budilovič A. S.: Zur Frage über den Ursprung des Namens Rus (p. 118),

Samokvasov D. J.: Über den Ursprung der russischen Slaven (p. 136),

Zavitněvič V. Z.: Über die Kriterien zur Classifizierung der Kurgane (p. 150),

Samokvasov D. J.: Über die Kurgane beim Dorfe Aksitenci, in der Gub. von Poltava (p. 154),

Jadrincev N. M.: Steinbaben in Mongolien (p. 159),

Grempler Dr.: Funde aus dem Beginne der Völkerwanderungszeit (p. 165),

Heger Fr.: Die kaukas. Gräberfelder und ihre Beziehungen zum Westen (p. 166),

Putjatin P. A.: Sur les différences ostéologiques des races primitives (p. 168),

Ivanovskij A. A.: Zur Frage 1. über die Gleichzeitigkeit beider Begräbnissriten, 2. über die Steinbaben, 3 über die Grabsteine in der modernen Ethnographie (p. 184),

Chojnovskij A.: Ausgrabung des Kurgans, genn. Saur, in der Gub. Jekaterinoslav (p. 192),

Melnikova J. N.: Neolith. Station und Atelier an den Dněprfällen (p. 193),

Gatcuk A. A.: Über die alte russ. Skulptur (p. 194),

Sizov V. J.: „Ďjakovo gorodišče" bei Moskau (p. 194).

Dann folgt ein ausführlicher Bericht über die mit dem Congresse verbundenen Ausstellungen.

Mit diesem reich illustrierten Bande sind die schönen Arbeiten des VIII. Congresses zu Ende geführt. Die vier Bände seiner Arbeiten bieten einen neuen, glänzenden Beweis der regen Thätigkeit und der erfolgreichen umsichtigen Leitung der Moskauer archäol. Gesellschaft, zu welchen man schwer ein Gegenstück ausserhalb der russ. Grenzen auffinden dürfte.

Prag 23. I. 99. *N.*

147. **Brenstein Michał Eustachy**: Wykopalisko na folwarku „Rajnie" w powiecie telszewskim na Żmujdzi. Materyały antrop. archeol. III. Krakow, str. 38. (Die Grabstätte bei Telsze in der Gub. von Kowno.)

W lecie roku 1897 znaleźli robotnicy kopiący w ogrodzie na folwarku zwanym Rajnie koło miasta Telsze w gubernii Kowieńskiej groby przedhistoryczne ze szkieletami, przy których leżały różne przedmioty metalowe. Groby te zostały zaraz przez robotników zniszczone zanim mógł je obejrzeć ktoś z osób inteligentniejszych, rozumiejących wartość takiego odkrycia dla nauki. Autor daje nam więc jedynie opis i wizerunki wspomnianych wyrobów metalowych znalezionych w grobach. Były to mianowicie 2 t. zw. celty żelazne (fig. 1. i 2.), nożyk żelazny (fig. 3.) i dwie bronzowe branzolety, opatrzone wypukłemi ozdobami w formie linii (fig. 4.).

Kraków 16. I. 99. *W. D.*

148. **Wawrzeniecki Maryan**: Poszukiwania archeologiczne w Lelowicach i Mieroszowie w gubernii Kieleckiej. Materyały antrop. archeolog. III. Kraków str. 51. (Archäolog. Forschungen in Lelowice u. Mieroszow, Gub. Kielce.)

Na polach wsi Lelowice i Mieroszów, położonych niedaleko siebie w gubernii Kieleckiej, zwracały uwagę od dawna rozsiane na powierzchni ziemi czerepy naczyń przedhistorycznych, ułamki narzędzi kamiennych oraz zaklęśnięcia gruntu. Autor tem zachęcony przedsięwziął poszukiwania archeologiczne w obu tych miejscowościach.

Po rozkopaniu ziemi znalazły się w głębi czerepy naczyń większych rozmiarów, kruche i słabo wypalane, opatrzone ornamentyką wygniataną u kresy, dalej narzędzia kamienne, rogi i połupane kości zwierząt, a nadto wyraźne ślady ognisk i popiołów. — Zabytki ceramiki znalezione w obu wspomnianych miejscowościach były do siebie bardzo podobne co do kształtu naczyń, ornamentyki i technicznego ich wykonania. Na fig. 2. i 3. daje autor wizerunki ozdobnych naczyń, jakie dały się zrekonstruować ze znalezionych fragmentów. Jedno z nich (fig. 1.) kształtu dzbana ma ucho z ozdobą półksiężycową (ansa lunata). — Autor sądzi, że miejsca zbadane przez niego są śladami osad ludzkich z czasu kiedy w kraju tym były w użyciu narzędzia kamienne i zaznacza, że podobne wykopaliska odkryte zostały także w kilku innych miejscowościach sąsiadujących z wymienionymi na wstępie, t. j. we wsiach Przemączany, Wrocimowice i Kaczowice.

Kraków 16. I. 99. *W. D.*

149. **Demetrykiewicz Włodzimierz,** Dr.: Neolityczne groby szkieletów t. zw. siedzących (Hockergräber) w Przemyskiem i Krakowskiem. Materyały antrop. archeol. III. Kraków str. 76. (Neolithische Hockergräber im Kreise von Przemysl und Krakau.)

Do niedawna utrzymywało się w kołach uczonych archeologów mniemanie, że w Galicyi zachodniej i środkowej nie był wcale w użyciu typ grobów ze szkieletami ułożonymi w postaci skurczonej jakby siedzącej. które były rozpowszechnione w epoce neolitycznej w innych krajach Europy. Autor pragnąc zapatrywanie to sprostować podaje opisy grobów wspomnianego typu, które odkryte zostały w czasie robot ziemnych w okolicy Przemyśla w Siedliskach i Orzechowcach oraz w okolicy Krakowa u Węgrzcach, Krzesławicach i Grembałowie. Zabytki znalezione przy szkieletach pogrzebanych w pozycyi siedzącej we wzpomnianych grobach a mianowicie narzędzia kamienne i okazy ceramiki noszą na sobie wyraźne cechy charakterystyczne epoki neolitycznej. W okolicy Przemyśla naczynia mają kształt typowych kubków (fig. 1.) właściwych epoce neolitycznej i są przyozdobione ornamentem sznurowym, w Krakowskiem naczynia mają formę wazoników (fig. 4.) lub t. zw. amfor baniastych właściwych wspomnianej epoce przedhistorycznej i mają również ornamentykę sznurową. Narzędzia kamienne są przeważnie tylko w części gładzone a między siekierkami niektóre tylko mają otwór na rekojeść. Na szczególną uwagę zasługuje siekierka kamienna znaleziona w Siedliskach, która wyjątkowo ma otwór na rękojeść wywiercony bliżej ostrza niż obucha (fig. 2.). Autor zwraca uwagę na analogię i bliskie pokrewieństwo, jakie zachodzi między ceramiką i narzędziami kamiennemi znalezionemi w opisanych grobach szkieletowych w Przemyskiem a zabytkami ceramiki i kamiennych narzędzi, odkrytymi w kurhanach badanych w okolicy Przemyśla i Drohobycza, o których ogłosił osobną pracę naukową w roku poprzedzającym. Autor przypuszcza, że owe nasypy kurhanowe, złożone przeważnie z popiołów, są jako pozostałości osad ludzkich pamiątkami tego samego ludu, który w grobach szkieletów skurczonych w Siedliskach i Orzechowcach chował swoich zmarłych.

150. **Demetrykiewicz Wł.,** Dr.: Wykopaliska w Jadownikach mokrych i Gorzowie oraz inne ślady epoki La Tène w Galicyi zachodniej. Materyały antrop.-archeol. III., str. 93. (Ausgrabungen aus der La Tène-Zeit in Jadowniki und Gorzów.)

W Jadownikach mokrych wsi, położonej w powiecie Dąbrowskim w Galicyi zachodniej, natrafiono przy robotach ziemnych na grupę przedmiotów metalowych oraz naczyń glinianych przedhistorycznych, które wyobrazone są na załączonej tablicy (XI). Stanowiły one prawdopodobnie wyposażenie (inwentarz) grobu wojownika. Najbardziej charakterystycznym i najlepiej dochowanym przedmiotem był długi i prosty miecz żelazny typu właściwego środkowemu okresowi epoki La Tène, oprócz tego należały do onego wykopaliska groty żelazne od włóczni, noże żelazne, fibula bronzowa etc. a wreszcie fragmenty dwu naczyń glinianych opatrzonych ornamentyką lecz słabo wypalanych. — Wykopalisko w Gorzowie koło Oświęcima w Galicyi zachodniej stanowi skarb monet złotych różnej

wielkości, które są, jak to widać z dołączonych ilustracyi, nieudolnem naśladownictwem monet grecko-macedońskich z epoki Aleksandra Wielkiego króla, Macedońskiego. — Autor zaznacza, że na obszarze Galicyi zachodniej niewiele dotychczas odkryto zabytków z epoki La Tène.

Oprócz bowiem opisanych wykopalisk z Jadownik i Gorzowa możnaby odnieść do tego okresu przedhistorycznego tylko jeszcze charakterystyczny pogięty miecz żelazny wykopany we wsi Słupie w powiecie Limanowskim oraz umbo żelazne od tarczy, znalezione w grobie szkieletowym we wsi Trześnia w Tarnobrzeskiem. O wiele zato liczniejsze i bogatsze zabytki pozostawiła epoka La Tène w Galicyi wschodniej.

Oprócz licznych celtyckich monet srebrnych i złotych, dalej wykopalisk w Horodnicy nad Dniestrem należą tu dwa bogate i wspaniałe złote skarby odkryte w Michałkowie w powiecie Borszczowskim, o których pisał autor na innem miejscu (Vorgeschichte Galiziens w dziele Oest.-Ung. Monarchie in Wort u. Bild, tom Galicya str. 126—129. oraz w Materyałach antrop. archeol. III. tom, str. VIII. i IX.). *W—cz.*

151. **Przybysławski Wład.**: Goldfund von Michalków. Mittheil. Centralcom. Wien 1898. 112.

152. **Przybysławski Władysław**: Dwa złote skarby w Michałkowie. Lwów 1898. (Zwei Goldene Schätze von Michałków.)

Autor przypominając fakt odkrycia jeszcze w r. 1878 pierwszego bogatego skarbu złotego z epoki przedhistorycznej we wsi Michałkowie w powiecie Borszczowskim Galicyi wschodniej zaznacza, że jest on dotąd zazdrośnie ukrywany przed okiem uczonych badaczy w muzeum hr. Włodzimierza Dzieduszyckiego we Lwowie. W r. 1897 znaleźli włościanie, kopiący w temże samem miejscu na pastwisku gminnem, drugi skarb złoty, który przez różne osoby dla chęci zysku rozchwytany został. Autor jako konserwator zajął się urzędownie tą sprawą i zebrawszy, o ile się dało, różne wiadomości o odkrytych zabytkach oraz fotografie niektórych okazów podaje ich opis z ilustracyami.

Wyroby złote były złożone w ziemi w naczyniu glinianem słabo wypalanem, z którego pozostało dno i krawędź górna z ozdobami wygniatanemi palcem. Były tam 2 blachy złote w formie trapezu, ozdobione poprzecznemi trybowanymi paskami, przypominające t. zw. karwasze (Armschiene), używane w pancernej zbroi średniowiecznej. Do tego nowego skarbu należały następnie tarczki okrągłe, opatrzone w środku uszkiem lanem, mające po 10 cm. średnicy, ozdobione rzędami trybowanych punktów dalej 3 czarki półkuliste wykute z blachy złotej ale znalezione w ziemi w stanie zupełnie pogniecionym i pomiętym, co autor uważa za umyślne i tłumaczy obrzędem rytualnym. Autor opisuje wreszcie 2 sztabki złote, znalezione razem z poprzednio wyliczonymi przedmiotami, mianowicie jedną w formie płytki prostokątnej, drugą zaś okrągłą skręconą preclikowato. Paciorki złote, znalezione w tym drugim skarbie były okrągłe albo też graniaste (złożone z 6 malutkich lejków przylutowanych na rurce w krzyż).

Autor porównując ze sobą zabytki należące do oba skarbów złotych odkrytych w Michałkowie przypuszcza, że zachodzi między nimi łączność

i że są spółczesne. Powołujac się na opis pogrzebu królów Scytyjskich podany przez Herodota domyśla się autor, że w Michałkowie w miejscu, gdzie odkryto oba skarby, mógł istnieć grób Scytyjskiego władcy i że znalezione złote przedmioty były włożone do grobu. Dla poparcia swej hipotezy powołuje się autor na fakt, że przy ostatniem wykopalisku znaleziono także ułamek kości końskiej. Autor wspomina wreście, że doszła go wiadomość, iż na gruncie dworskim w Michałkowie należącym do izraelity odkryto w roku 1897 przypadkowo szkielety z ozdobami złotemi lecz nie miał sposobności bliżej tej rzeczy sprawdzić i zbadać.

Kraków 16. I. 99. *Wł. Demetrykiewicz.*

153. **Olechnowicz Władysław**: Część światła w dziejach przedhist. Lubelskiego. (W kn. „Dla sierot", wydane staraniem lubelskiego Towarzystwa dobroczynności 1897. Warszawa. Cf. Nr. 142.

154. **Szombathy Jos.**: Sammlung prähistorischer Funde aus Ostgalizien. (Sitzungsber. der anthr. Ges. in Wien. 1898, p. 5.) Mit kurzer Besprechung der Goldfunde von Michalków (Goldperlen, zerhacktes Zierblech), die sich als Product der pannonischen Latène-Zeit herausstellten; theilweise gehören dieselben auch zu der Gruppe der skythischen Alterthümer.

155. **Wolter E.**: Perkunastempel und litauische Opfer- und Deiwensteine. Mitth. der Lit. litt. Ges. IV. 4. (22) 393—395.

156. **Hadaczek Karl**: Ausgrabungen bei Niesłuchow, Bez. Kamienka. Sitzungsber. wien. anthr. Ges. 1898. 61. Spuren einer alten Niederlassung, in der 5 theils beschädigte, theils gut erhaltene aus Lehm erbaute Fussboden mit zwei Öfen aufgefunden wurden.

157. **Szaraniewicz Isidor**, Dr.: Nachricht über einige Gräber aus Galizien. (Steinplattengrab in Zwinogrod und einige Tumuli aus dessen Umgebung, Urnen-Grabfeld von Lipica bei Rohatyn und Skelettgräber von Wysocko.) In Mitth. Centralcom. Wien 1898, p. 59.

158. **Kaindl R. F.**: Funde in der Bukowina. Mittheil. Centralcom. Wien 1898, p. 236. Kurze Nachricht über die Tumuli im Gebiete zwischen Prut und Dněstr (bei Laszkówka und Horodnik).

159. **Demetrykiewicz Wl.**: Vorgeschichte (Galiziens). Öst.-ung. Monarchie in Wort und Bild. Bd. Galizien S. 111—136. Wien 1898.

Es ist dies die beste bisher gebotene Übersicht über die archäologischen Funde in Galizien von den ältesten Zeiten bis zum Schluss der Vorgeschichte. Referent hat aus ihr viele neue Belehrung geschöpft und würde höchstens in einzelnen Punkten der Beurtheilung der La Tène-Cultur anderer Ansicht sein. Über den bekannten, wissenschaftlich bisher noch nicht bearbeiteten Schatz von Michałków äussert sich der Autor folgendermassen (p. 129): „Die Denkmäler der ersten Gruppe des Goldschatzes von Michałków sind verhältnismässig älter und wahrscheinlich ausserhalb Galiziens in der Donaugegend (wo man ähnliche Erzeugnisse entdeckt hat) in pannonischer Abart des La Tène-Stils verfertigt und von

dort vielleicht durch das keltische Volk der Bastarnen nach Galizien gebracht worden. Die Denkmäler der zweiten Gruppe, das heisst die Fibelplatten mit Thierdarstellungen und vielleicht auch jenes stillose Gefäss in Gestalt einer Schale wurden wahrscheinlich verhältnismässig später bereits in der Dniester-Gegend Galiziens nach dem Zusammentreffen mit den skythisch-sarmatischen Völkern, an welche die Bastarnen unmittelbar in Osten grenzten, hergestellt." Die sogenannte Svantovitsäule aus Zbrucz hält Verf. für eine Original-Statue einer slavischen Gottheit, deren Alter nicht über das IX. Jahrhundert zurückgeht.

Bei der Gelegenheit dieser Besprechung halten wir es für unsere Pflicht darauf hinzuweisen, dass Galizien mit seinen Nachbargebieten das wichtigste Land für das Studium der slawischen Archäologie ist und dass man sich besonders wünschen muss, dass die polnischen Institute, insbesondere die anthropologische Commission in Krakau diesem Studium die grösste Aufmerksamkeit schenken möchten. Wir hoffen auch, dass die bedeutende literarische Thätigkeit, welche die Akademie bisher in reichem Maasse an den Tag gelegt hat, so dass ihre Publicationen überall ungetheilte Anerkennung sich erworben haben, noch verstärkt und gekrönt wird durch eine Neuordnung der Musealsammlungen. Die Anthropologische Commission verfügt über genug vorzügliche Arbeitskräfte und der Autor dieser Arbeit ist sicher einer der ersten, wovon auch seine anderen Arbeiten Zeugniss ablegen.

Prag 20. I. 99. *N.*

160. **Ahlborn Fr.**: Eine altwendische Töpferwerkstätte in Wienrode bei Blankenburg a. H. (Zeitschr. d. Harzvereins 1898 Bd. 31 S. 284—301).

Cf. Bericht von Götze im Globus 1899 Bd. LXXV p. 16, in welchem er den slav. Ursprung des Fundes in Abrede stellt.

161. **Beltz Robert**: Bronzefund von Schlepzig. (Niederlaus. Mitth. V. 1898. 373). In Schlepzig bei Lübben im unteren Spreewalde wurden 1865 zwei Bronzeschwerter und Hohlcelte gefunden.

162. **Schuchhardt C.**: Vor- und frühgeschichtliche Befestigungen in Nieder-Sachsen. (Zeitschrift des hist. Ver. für Nieder-Sachsen 1897.) Vrgl. den Bericht Virchows in den Verh. berl. anthr. Ges. 1898. 122.

163. **Rautenberg O.**: Ost- und Westpreussen. Ein Wegweiser durch die Zeitschriftenlitteratur. Leipzig, Verlag von Duncker & Humblot. 1897.

Nach Kemke (Buschans Centralblatt 1899, 97.) ist es eine Bibliographie über die landeskündliche Litteratur der beiden Provinzen. Der Stoff ist in vier Theile mit mehreren Unterabtheilungen zerlegt: I. Landesbeschreibung. II. Geschichte. III. Wirtschaftliches und geistiges Leben. IV. Genealogie und Biographie. Der erste Theil enthält die auf die Bevölkerung bezügliche Litteratur, nach folgenden Gesichtspunkten geordnet: 1. Alte Preussen, Alterthümer, Befestigungen und Pfahlbauten. 2. Sprache (ausser Litauen). 3. Mythologie und Sagen. Heidenthum. 4. Kulturgeschichte.

Sitten, Gebräuche, Aber- und Hexenglaube. 5. Bevölkerungstatistik. 6. Fremde Volkselemente in Preussen. 7. Litauen. Geschichte, Sprache und Litteratur. 8. Westpreussen. 9. Städte und Ortschaften. Sehr dankenswerth ist auch die Heranziehung von nicht in Ost- und Westpreussen erscheinenden Zeitschriften.

164. **Freund K.:** Die vorgeschichtlichen Alterthümer im Lübecker Gebiete. Progr. der Lübecker Realschule. 1898. Eine Statistik der Lübecker Funde in chronolog. Ordnung.

Cf. Inhaltsangabe von Götze in Buschans Centralblatt. 1899, p. 91.

165. **Walter E.:** Die steinzeitlichen Gefässe des Stettiner Museums. Mit 4 Tafeln. Stettin 1898. S. 20.

Der Verfasser hat hier das gesammte keramische Material der pommerschen Steinzeit zusammengebracht.

Cf. Inhaltsangabe von Götze in Buschans Centralblatt. 1899. 92.

166. **Dorr Rob.:** Die Gräberfelder auf dem Silberberge bei Lenzen und bei Serpin, Kr. Elbing, aus dem V.—VII. Jahrh. n. Chr. Mit 3 Tafeln. Festschrift der Elbinger Alterthumsgess. zur Feier ihres 25jähr. Bestehens. Elbing 1898. S. 29.

Das Gräberfeld vom Silberberge hatt eine Fülle Formen geliefert, die in übrigen Westpreussen gar nicht, in Ostpreussen dagegen in grosser Menge gefunden worden sind. Im Ganzen sind dort 80 Gräber (und zwar Brandgruben, unter welchen auch einige beerdigte unverbrannte Pferde) aufgedeckt worden. Aus dem Inventare ist besonders die häufige Armbrustsprossenfibel wichtig. Das Gräberfeld von Serpin gehört zur dieselben Gattung, bestand aber nur aus 20 Gräbern. Dorr theilt beide den Aesten zu.

Cf. Referat Kemkes in Buschans Centralblatt. 1899. 93.

167. **Gutknecht G.:** Geflügelte Lanzenspitzen. (Verhandl. berl. anthr. Ges. 1898, S. 110.) Nachwort zu einer gleichen Studie von Dr. Köhler (Verh. 1897, S. 214), zu welcher ein bei Obornik gefundenes Stück die Veranlassung gab. Solche Lanzenspitzen kamen auch in slavischen Gräbern vor. Köhler meinte, dass die Flügelspitzen dazu dienten, dem Gegner den Schild zu entreissen. Gutknecht meint, dass sie vorzugsweise als Schmuckstücke gedient haben. Voss stimmt ihm bei.

Prag 12. I. 99. *N.*

168. **Gessner Hans:** Sogenannte geflügelte Lanzenspitzen. (Verh. berl. anthr. Ges. 1898, S. 137.) Gegen Gutknecht meint Gessner, dass die Lanzen zum Zeltbau dienten.

169. **Brunner K.,** Dr.: Die steinzeitliche Keramik in der Mark Brandenburg. (Archiv f. Anthropologie. XXV., p. 243.) 1898.

In der vorliegenden, von systematischem Studium und umfassender Sachkenntniss zeugenden Arbeit constatiert der H. Verfasser zwei Hauptgruppen in den Formen und Verzierungen der Gefässe, u. zw. namentlich in letzterer Richtung eine westliche — stichverzierte, und eine nordöstliche — mit vorwiegendem Schnurenornamente. Die nordöstliche Gruppe zerfällt ferner in eine ältere (Kugelgefässe mit Schnur- u. Stichverzierung,

Skelettbestattung in Steinkammern, Feuersteinbeigaben), und in eine jüngere (Schnurornament, Griffleisten, Beile und Steinhämmer entwickelter Formen; neben Skelettgräbern tritt bereits die Feuerbestattung auf).

Die westliche Gruppe (a) die Verwandten des Bernburger Typus, b) die Gruppe von Rhinow) weist Kugelgefässe mit Furchenstichverzierung und Feuersteingeräthe auf (nebst Skeletten in Flachgräbern), und ist zeitlich der älteren nordöstlichen Gruppe gleichzustellen. Schliesslich wird eine Anzahl keramischer Funde, welche zumeist der südlichen Mark entstammen und auch deutliche Spuren südlicher Kultureinflüsse aufweisen, in eine besondere südliche Gruppe eingereiht (charakteristisches Auftreten nasenförmiger, durchlöcherter Henkelansätze). Der gründlichen Abhandlung erscheint eine Übersichtstabelle der steinzeitlichen Grabfunde und der Bestattungsarten beigefügt.

Abgesehen von der territorialen Ausbreitung ihres Fundgebietes ist die neolithische Keramik Brandenburgs für unsere einheimische Forschung in mehrfacher Beziehung von wesentlichem Interesse. Ausser den auch in Böhmen unzweifelhaft als Geleiterscheinungen reger vorgeschichtlicher Handelsverbindungen vorkommenden glockenförmigen Bechern, dann Bechern mit schlankem, schnurverziertem Halse fesseln unsere Aufmerksamkeit besonders die kugelförmigen Amphoren mit den eigenthümlichen, langgezogenen Halsansätzen und die doppelkonischen Töpfe, sowie die Verzierungsarten (vorzüglich die Schnurornamentation, die in Linien zusammenfliessende Stichverzierung, die auspunktierten Dreiecke) der märkischen Keramik überhaupt. Auch in Böhmen treten zu Ende des Neoliths (speciell in der Übergangsperiode) keramische Erzeugnisse analoger Formen und Verzierungsarten typisch auf, und gleichzeitig mehren sich auch bei uns am Ausgange dieser Periode namentlich in Mittelböhmen und entlang des Elbestromes die Grabstätten mit Leichenbrand.

Prag 12. XII. 98. *K. Buchtela.*

Cf. Ref. von Hoernes (Mitth. anthr. Ges. Wien, 1898, 254) und Deichmüller (Buschans Centralblatt, 1898, 317).

170. **Boetticher Adolf:** Aus der Culturgeschichte Ostpreussens. Die Bau- und Kunstdenkmäler der Prov. Ostpreussen. Heft VIII. Königsberg, 81 S. Mit 130 Abb. 1898.

Der Verfasser hat sich die Aufgabe gestellt in diesem Hefte in kurzen Zügen die culturgesch. Entwickelung Ostpreussens zur Darstellung zu bringen. Er bespricht zuerst die vorgesch. Zeit von den Glacialperioden an bis zu dem Beginne des Mittelalters. Als besonders dankenswert ist es zu bezeichnen, dass in jedem einzelnen Falle die hauptsächl. Fundstellen und die Litteratur in kurzen Worten angegeben werden. (Nach Zeitsch. f. Ethnol. 1898. 185.)

171. **Schumann Hugo:** Slavisches Skelett-Gräberfeld mit älteren Urnengräbern von Ramin, Pommern. (Verhandl. berl. anthr. Ges. 1898. 93.)

Es handelt sich um ein Skelettgräberfeld (mit Schläfenringen) inmitten der Urnengräber aus dem Ausgange der Hallstattzeit oder dem Beginn der Latène-Zeit. Die Skelette der slav. Gräber lagen ganz ober-

flächlich. Beigaben spärlich, nicht einmal ein einziger „slavischer" Scherbe; ein hohler Schläfenring. Vier erhaltene Schädel haben folgende Länge- und Breitenindices: ♂ 71, ♂ 74·7, ♂ 68·9, der 4. ist defect, war aber auch von dolichocephaler Form.

Prag 2. XII. 98. *N.*

172. **Bezzenberger A.**: Katalog des Prussia-Museums in Königsberg. II. Theil. Die Funde aus der Zeit der heidnischen Gräberfelder (von Christi Geburt bis zur Einführung des Christenthums). Mit 126 Abbildungen. Königsberg 1897.

Mit einem Anhang enthaltend den Katalog der ethnogr. Sammlung.

173. **Mertius O.**, Dr.: Kupfer- und Bronzefunde (Schlesiens Vorzeit, VII. 341. Breslau 1898).

Zusammenstellung einer Reihe analysierter Kupfer- und Bronzefunde aus Schlesien. Unter den 39 analysierten Fundstücken befindet sich eine verhältnismässig grosse Zahl aus technisch reinem Kupfer. Es besteht also auch da eine Kupferperiode, und die kupfernen Äxte stehen auch in der Form ihren steinzeitlichen Vorbildern nahe. *N.*

174. **Mertius O.**, Dr.: Das Gräberfeld von Ottwitz (Schlesiens Vorzeit VII. 366—412. Breslau 1898).

In der Umgebung des Dorfes Ottwitz (Kr. Strehlen) wurden Gräberstätten gefunden: slavische Skelettgräber, Gräber mit hockenden Skeletten aus der Bronzezeit, und ein Urnenfeld, dessen Ausbeute hier beschrieben wird. Über die Datierung der Gräberfeldes äussert sich der Verfasser folgendermassen (p. 412): „Die Bronzen des Ottwitzer Gräberfeldes stehen also vielfach in Beziehung zu schlesischen und ausserschlesischen Fundstücken, die unzweifelhaft aus der jüngeren Bronzezeit stammen, so dass auch sie auf diese Periode hinweisen. Es scheint zwar durch das Vorkommen mehrerer derartiger Bronzegegenstände in schlesischen Gräbern, in denen das Eisen schon verhältnismässig stark vorhanden ist, und durch das Auftreten einer eisernen Nadel in Ottwitz die Möglichkeit gegeben, dass sie in eine jüngere Zeit zu versetzen sind. Die grosse Übereinstimmung der Gefässe in Form und Verzierung mit Fundstücken, die gleichzeitig mit Typen des alten Formenkreises vorgekommen und von Eisenbeigaben nicht begleitet gewesen sind, spricht jedoch dafür, dass das Gräberfeld noch dem Ende der jüngeren Bronzezeit angehört."

Prag 1. XII. 98. *N.*

175. **Klose W.**: Das Gräberfeld zu Gosslawitz, Kreis Oppeln (Schlesiens Vorzeit VII. 2. p. 206. Breslau 1897).

Ein Gräberfeld mit Urnengräbern der nach der Form seiner Gefässe und Beigaben in die jüngere Bronzezeit zu gehören.

176. **Seger H.**, Dr.: Der Fund von Wichulla. (Schlesiens Vorzeit VII. 413. Breslau 1898).

Bei einer Colonie Grobla oder Vichula auf dem Wege von Oppeln nach Rosenberg wurde innerhalb einer Steinsetzung ein Depôt römischer Fabrikate (Eimer, Schüssel, Schöpfkellen etc.) aufgefunden. Sie gehören in

die erste Kaiserzeit. Verfasser meint, dass es sich da um einen Grabfund handelt (p. 433), und zwar um einen Skeletgrab, typisch für die Kaiserzeit. In Schlesien ist diese Grabform (mit Steinsetzung) bisher noch bei den drei Sackrauer Gräbern beobachtet.

Prag 3. I. 99. *N.*

177. **Seger H.**, Dr.: Schlesische Fundchronik (Schlesiens Vorzeit, VII. 2. p. 209), Breslau 1897).

178. **Kemke Heinr.**: Der Silberfund von Marienhof (Schriften der phys. ökon. Ges. zu Königsberg. XXXVIII. 1897, p. 79).

Das Museum zu Königsberg erhielt im Februar 1897 einen silbernen Schatzfund, bestehend aus 6 Spiralarmbändern und 2 Armringen, den der Verfasser dem Stile nach in den Anfang des XI. Jahrhunderts setzt. Der Fund bot ihm aber Gelegenheit zu einer näheren Auseinandersetzung der Handelsbeziehungen der Araber mit den baltischen Ländern, insbesondere zur Erörterung der Frage, ob die granulierten Filigranarbeiten, die in slav. Ländern so häufig vorkommen, arabischen Ursprungs seien oder nicht.

Die Hacksilberperiode umfasst die Zeit von etwa 890 bei 1075 n. Chr., also hauptsächlich das X. und XI. Jahrhundert. Aber die Filigranarbeiten sind schon vor dieser Periode nach dem Norden gelangt, jedoch bis jetzt ist im Norden kein Stück dieser Art gefunden, das mit Sicherheit als arabisches Fabrikat gelten könnte. Dasselbe gilt auch von der Technik der geflochtenen Ringe, der thierkopfähnlichen Endplatten an Hals- und Armringen. Auch sie sind nicht arabisch. So ist nach Verfassers Meinung der Marienhoferfund von nordischer Herkunft. Bei dieser interessanten Erörterung sind aber die slavischen Funde Russlands wenig berücksichtigt, was sehr zu wünschen gewesen wäre.

Prag 28. XII. 98. *N.*

179. **Krause Ernst H. L.**: Die alten Moorbrücken der östlichen Ostseeländer. Globus 1898. Bd. LXXIII. p. 25—27.

Kurzer Überblick über die historischen Nachrichten von norddeutschen Moorbrücken mit Anschluss an die neuen Funde von Sorgethal. (Siehe Věstník sl. star. I. 75).

180. **Čermák Kl.**: Starožitnosti dob kovů v Evropě. (Matice Lidu XXXII. č. 4 a 5. (Die Alterthümer der Metallzeit in Europa.)

Obsah obou svazečků probírá v řadě kapitol různé druhy nalezišť z dob kovových Bylo-li snahou p. spisovatele, aby v tomto dílku narýsoval všeobecně srozumitelný obraz kultur předhistorických pro širší vrstvy obecenstva, pak se mu záslužný tento cíl zajisté dobře podařil. Jak se dalo od p. autora očekávati, všude zejména ku českým starožitnostem pilně přihlíží. I pro odborníky pozoruhodnou jest stať o třídění dob předhistorických v naší vlasti; postrádáme tu však specielní vzpomínky svérázné a skvělé kultury dobřichovské. Obšírněji rozhovořil se p. spisovatel o mohylách českých, které jsou mu nejpádnějším důkazem, „Že Slované čeští trvale a dlouho ve vlasti naší osazeni byli a neobsahují v Čechách nic, co by se Bojům a Markomanům přivlastňovati mohlo“ — názor tento ovšem od nyní běžných pojmů valně se odchyluje. Též důkazu,

který p. spisovatel ve prospěch ranního a značného rozšíření živlu slovanského po střední Evropě spatřuje v nálezech bronzových vozíků, nedostává se nutné přesvědčivosti. V tom směru spíše by byla bývala na místě paralela s našimi žárovými hroby v Čechách severních.

Praha 20. XII. 98. *K. Buchtela.*

181. **Čermák Kl.**: Nekropole na Čáslavsku. (Věstník českoslov. musejí III. p. 18.) Čáslav. 1898. Die Grabstätten in der Umgebung von Čáslav.

Pěkný přehled všech dosavadních výzkumů na Čáslavsku. Všechny skoro nálezy odkryty byly přičiněním spisovatele známého svojí pilností a oddaností věci.

Nejvíce zajímá čistě neolithický hrob nalezený v Svornosti v Čáslavi (s tabulkou). *N.*

182. **Červinka L.**: Archaeologické zprávy z okolí Uher. Hradiště. Čas. mus. olom. 1897, č. 56 p. 140, č. 57—58 p. 42. (Archaeologische Berichte über die Umgebung von Ung.-Hradisch.)

Popisují se stopy sídlišť a kosterné pohřebiště na „Špitálkách" v Starém Městě, toto z pozdní doby slovanské, pak žárové pohřebiště „ve Čtvrtích" (dva hroby stáří nejistého), neolithická osada v „Olši", osada z doby bronzové na „kruhách" s pohřebištěm kostrovým z doby pozdější, a poklad bronzů na trati Laze u Sazovic, z doby hallstattské. *N.*

183. **Domečka J.**: Nové předhistorické nálezy v severovýchod. Čechách Pam. arch. XVIII. 120, 1898. (Neue vorhist. Funde im nordöstlichen Böhmen.)

184. **Domečka L.**: Nálezy předhistorické v severovýchod. Čechách. Pam arch. XVIII, 277, 1898. (Vorhistor. Funde aus nordöstl. Böhmen.)

Mezi jiným krátká zpráva o dosud neznámých polích popelnicových u Jeníkovic, Roudnic, Praskačky, Čibuzi a malé Skalice, Třebechovic, Nepasic a o hrobech latěnských z Hořenic.

185. **Hantschel F.**: Prähistorische Fundchronik für das Gebiet des nordböhm Excursions-Clubs und die angrenzenden Landstriche. Mit 1 Karten-Beilage und 6 Kärtchen im Text. Leipa 1897. (Sep.-Abdr. aus den Mitth. des Nordb. Exc. Clubs XX.)

Cf. Bericht von Götze im Buschan's Centralblatt. 1898, p. 142.

186. **Hajný Ant.**: Pole popelnicová u Jíkve v Nymbursku. Čas. spol. přátel starož. VI. 1898. (Urnenfelder von Jíkev bei Nimburg.) Hroby z doby železné.

187. **Hraše J. K.**: Sídliště u Dobřan. Pam. arch. XVIII. 251. 1898. (Ansiedelung bei Dobřany bei Pilsen.) Jámy rázu nejstaršího. Spolu zmínka o pohřebišti kostrovém tamže.

188. **Hraše J. K.**: Mohyla v Březovci u Rataj. Pam. arch. XVIII. p. 117. 1898. (Grabhügel bei Březovec.)

Žárový hrob z hallstattské doby.

189. **Hraše J. K.**: Žárové hroby na Bezinkách u Bechyně. Pam. arch. XVIII. p. 119. 1898. (Grabhügel „na Bezinkách" bei Bechyně.) Z doby bronzové.

190. **Hraše J. K.**: Die Brandgräber in Bezinky bei Mühlhausen in Böhmen. Mittheil. Centralcom. Wien 1898. 230.

V lese Bezinkách u Milevska bylo asi 60 mohyl; z největší části byly dříve vykopány, zbylé prozkoumal Hraše. Náleží do doby bronzové.

191. **Hraše J. K.**: Bericht über die Heidengräber im Walde Březovec bei Rataj. Mittheil. Centralcom. Wien 1898. 231. Mohyly žárové.

192. **Jíra J.**: Předběžná zpráva o výzkumu, podniknutém Společností v Podbabě a Šárce. Čas. Spol. přátel starož. VI. p. 147. 1898. (Vorläufiger Bericht über die arch. Arbeiten in Podbaba und Šárka.)

Mladý český archeolog p. Jíra podnikl ve Společnosti přátel starožitností výzkum na známých archeologických nalezištích v Šárce a Podbabě. Ačkoliv již v dřívějších letech byla místa tato častěji překopávána, podařilo se mu za pomoci p. Buchtely objeviti celou řadu zbytků ze starých osad a pohřebišť, jejichž velmi svědomité probádání (což vidno z tohoto popisu i ze zdařilé výstavky pořádané v prosinci r. 1898) přineslo leckteré nové světlo hlavně do doby římského vlivu v Čechách. Mezi jiným dokazuje autor, že keramika zdobená vlnicí po způsobu římském počala se vyvíjeti u nás už v II. stol. po Kr. Stručný tento popis vzbuzuje pěknou naději na budoucí větší práce autorovy.

Praha 10. I. 99 *N.*

193. **Kolář Martin**: Pohřebiště na Hájku u Drhovic mezi Táborem a Pískem. Pam. arch. XVIII. p. 87. 1898. (Grabhügel bei Drhovice.) Prokopáno několik mohyl s hroby žárovými z doby starší, bronzové.

194. **Neumann E.**: Nálezy praehistorické v Řeporyjích a okolí. Pam. arch. XVIII. 253. 1898. (Praehist. Funde in Řeporyje und Umgebung).

Zkoumal p. J. Nesměrák. Nalezl kulturní jámy na více místech, hroby gallského rázu v Řeporyjích a Třebonicích, a pece na tavení železa v Zadní Kopanině.

195. **Niederle L.**: Skeletfund bei Strenic in Böhmen. Mittheil. Centralcom. Wien 1898. 110. Ein Skelettgrab aus der slav. Periode (S-förmige Schläfenringe).

196 **Píč J. L.**, Dr.: Starožitnosti země české. I. Čechy předhistorické. Sv. I Praha 1899. Cena 7 zl. (Alterthümer Böhmens. I. Das vorgeschichtliche Böhmen.)

Ich begnüge mich vorläufig damit, das Erscheinen des I. Theiles dieses gross angelegten Werkes, in welchem der Verfasser das Resultat seiner langjährigen Studien niedergelegt hat, kurz anzuzeigen und das eingehende Studium derselben sämmtlichen, sich um böhmische Archäologie interessierenden Kreisen ans Herz zu legen.

Das Verdienst dieses Werkes besteht ohne Zweifel darin, dass dasselbe zum ersten Male die reichhaltigen Sammlungen des Landes-Museums in guter bildlicher Darstellung zugänglich macht, also in der Fülle des Materials.

Der Inhalt des ersten Bandes enthält eine historische Einleitung nebst einer Entwickelungs-Geschichte des Geschlechtes der Hocker, der allbekannten ältesten Bevölkerung Nordböhmens. Es mag gleich hier bemerkt werden, dass es besser gewesen wäre, wenn sich der Herr Verfasser in dem historischen Theile nur auf dasjenige Capitel beschränkt hätte, in welchem er eine Übersicht der einschlägigen Arbeiten einheimischer Forscher geliefert hat.*) Denn das Capitel „Die Thesen der historischen Schule über den Ursprung und die Verbreitung der Slaven" beweist in klarer Weise, dass dem H. Verfasser fast alles, was ausserhalb Böhmens über diese Fragen seit Šafařík's Zeiten geschrieben und erforscht wurde, überhaupt unbekannt ist. Er führt da nur die Thesen Jordans, Dobners, Gerckens, Schlözers, Antons, Dobrovskýs, Karamzins, Šafaříks, Mannerts, Surowieckis, Palackýs und Vocels an, so dass die grossartigen Resultate der linguistischen Schule eines Schleicher, Vostokov, Maksimovič, Miklosich, Jagić, Thommsen nur der alte Dobrovský (!), die Resultate aller russischen Forscher nur Karamzin (!!) repräsentiert; auch von den neueren polnischen und südslavischen Historikern geschieht hier keine Bemerkung. Die verschiedenen und wichtigen Resultate, zu welchen Bestužev-Rjumin, Hilferding, Drinov, Zabělin, Ilovajskij, Naděždin, Hruševskij, Samokvasov, Barsov, Jireček, Bielowski, Lelewel, Dzieduszycki, Szaraniewicz, Rački, Zeuss, Müllenhoff, Rössler, Tomaschek, Much u. s. w., von anderen fünfzig nicht zu sprechen, gelangt sind, Resultate, welche das grosse System Šafařík's so gründlich ergänzt oder verbessert haben, sind dem Herrn Dr. Píč, was die oben angeführten Thesen anbelangt, augenscheinlich fremd geblieben. Denn sonst hätte er sie nicht neben den angeführten mit Stillschweigen übergehen können! Auch Šafařík selbst ist nicht vollkommen richtig gewürdigt worden. Ich glaube, ein jeder Sachverständiger wird mir recht geben, dass es besser gewesen wäre, lieber nichts als eine solche historische Einleitung zu bieten.

Was den archäologischen Theil betrifft, in welchem ein grosser Apparat von Bemerkungen vergleichender Natur aufgeboten wird, so verlegen wir die eingehende Besprechung desselben in das nächste Heft des Věstník, weil eine gründliche Kritik derselben längere Zeit in Anspruch nimmt; nichtsdestoweniger können wir schon jetzt constatieren, dass die Grundzüge des Systems des ersten Heftes leider mehrfach selbst in wichtigen Punkten auf unrichtiger Basis errichtet sind.

---

*) Aber auch da machen sich bedeutende Lücken bemerkbar. Denn wer die Anschauungen eines F. Sasinek, K. Sicha reproduciert, der sollte doch die historischen oder archäologischen Ansichten Králičeks, Sloupskýs, Červinkas, Havelkas, Palliardis, Čermáks und Buchtelas nicht unerörtert lassen. Auch H. Jireček ist übergangen worden! Die Wiedergabe meiner Ansichten stützt sich in einigen Punkten nicht an meine neueren Arbeiten. Vielleicht hat sie der Herr Verfasser noch nicht gelesen.

Immerhin kann ich nicht umhin, das Studium des reichen Materials, welches vom emsigen Fleisse des Verfassers zeugt, allen Fachgenossen warm zu empfehlen.

Prag 23. II. 99. *N.*

197. **Píč J. L.**, Dr.: Mohyly bechyňské II. Památky arch. XVIII., p. 1. Praha 1898. (Grabhügel von Bechyně.)

1. Mohyly v lese „Atlase" u Řepče (p. 1.). Interessantní nálezy hrobů žárových z konce doby bronzové, pod mohylami z kamenů nasypanými. 2. Mohyly v Hemerách (p. 11), podobné předešlým. při čemž jsou zastoupeny hroby od nejstarší kultury bronzové až po kulturu latènskou.

198. **Píč J. L.**, Dr.: Archaeologický výzkum v středních Čechách podniknutý r. 1897—98. Pam. archaeol. XVIII. 209. (1898.) Archaeolog. Funde in Mittel-Böhmen im J. 1897—98.

1. Sídliště „na Skřipci" u Plaňan (p. 209). Kulturní jámy z trojí doby, hlavně z doby bylanské a provincialně římské. 2. Hromadný nález bronzů u Strahovské brány (p. 212). R. 1897 odkryt poklad několika náramků a ozdob. 3. Hroby se skrčenými kostrami u Cerhýnek (p. 212) Patří k typu únětickému. 4. Žárové hroby u Lhoty Záborné u Dobříše (p. 213). 5. Žárové hroby u St. Kolína (p. 214). Se sponkami typu uherského. 6. Žárový hrob u Radimi (p. 215). 7. Žárové hroby z doby císařství římského a Vysočan (p. 216). 8. Pohřebiště u Bylan (p. 217). Nové dodatky k popisu pohřebiště už dříve uveřejněnému (srv. Věstník I., p. 65). „Nově objevené hroby vykazují ráz podobný, jenže hroby pozdního období jsou v převaze, žárové častější a nejstarší hrob s neolith. keramikou je takřka výjimkou." 9. Latènské hroby v Letkách (p. 225). Čtyři hroby s kostrami rázu obvyklého.

Praha 2. I. 1899. *N.*

199. **Schmidt V.**: Památné kameny z doby předhistorické na Slansku. Slanský Obzor. Slaný 1898. (Vorhistorische Gedenksteine aus der Umgebung von Schlan.)

200. **Schmidt V.** a **Felcman J.**: Archaeologický výzkum údolí svatojiřského a okolí. Pam. arch. XVIII. 14, 227. Praha 1898. (Arch. Funde im Thal des heil. Georg und seiner Umgebung. Fortsetzung.) S. Věstník I p. 73.

1. Pohřebiště noutonické (p. 13). Sestává z kostrových hrobů z větší části v skřínkách kamenných celkem v směru jihoseverním, s kostrami v poloze skrčené (až na výjimky). Odkryto 43 hrobů, spadajících jednak (40 hrobů) do skupiny t. zv. únětické, jednak ale (3 hroby) do doby římské, dle spis. do poč. I. stol. po Kr. 2. Pohřebiště se skrčenými kostrami v Kamýku (p. 27). Ráz únětický. 3. Gallský hrob u Velkých Heršovic (p. 28). 4. Pece na tavení železa u Klobuk (p. 29). 5. O osamělém hrobu se skrčenou kostrou u Zvoleňovsi (p. 32). Kostra z doby neolithické 6. Kulturní vrstvy

a jámy v Přemyšlení (p. 34). Řada jam kulturních, souhlasících se sídlištěm na Slanské hoře, a patřících do mladší doby hallstattské. 7. Slovanský hřbitůvek u Žižic z prvních dob křesťanství (p. 227). Odkryto 18 hrobů v poloze dosti nestejné. Při tom 4 kostry byly v poloze skrčené, na pokraji hřbitova. Milodary dosti bohaté ukazují importy orientalní, záušnice a denár Břetislava I. Patří tedy do XI. stol. Skrčené kostry má autor za příslušníky domácího plemene starého. 8. Hroby se skrčenými kostrami u Želenic (p. 237). Ráz únětický. 9. Pohřebiště u Netovic (p. 239). Nalezeno 6 hrobů, z nichž 4 čtyřstěnné a 2 okrouhlé s popelem i se zbytky koster. Příklad obojího ritu na jednom pohřebišti. Rázem patří k jihočeským mohylám (u Kbel, Řepče). 10. Žárový hrob u Želenic. 5. Hroby z prvních dob křesťanství u Hřivic (p. 245). S esovitými záušnicemi. 11. Hromadný nález bronzů v Tachlovicích u Smíchova (p. 246). Bronz. jehlice, sekyrka, meč, náramky — z mladší doby bronzové.

Praha 2. II. 1899. *N.*

Cf. Resumé Matiegkas (Buschans Centralblatt. 1899, p. 101).

201. **Schneider L.:** Suevisch-slavische Ansiedelungen in Böhmen. I. Podbaba bei Prag. (Zeitschrift f. Ethnologie, Berlin 1898. S. 201 ff.)

Der Herr Verfasser erblickt in den Wohnstätten, welche durch die von der Gesellschaft böhmischer Alterthumsfreunde im Winter 1897—98 veranstalteten systematischen Ausgrabungen in Podbaba-Dejvic aufgedeckt wurden, eine suevisch-slavische Ansiedelung, und gelangt zu der Schlussfolgerung: „dass zu einer Zeit, als im mittleren Böhmen altmärkische Keramik herrschte, irgendwo in der Nähe, wahrscheinlich im östlichen Böhmen, bereits slavische Keramik festen Fuss gefasst hatte. Die Erscheinungen in der Ansiedelung von Podbaba sprechen," fährt der Herr Verfasser fort, „ausserdem ganz entschieden gegen die Lehre unserer Prähistoriker, es habe sich die Keramik vom Burgwalltypus in Böhmen aus der heimischen Keramik der älteren Zeit unter dem Einflusse provinzialrömischer Keramik entwickelt . . . .; denn wir sehen die slavische Keramik hier in der Mitte von Böhmen vollkommen entwickelt neben einer Keramik auftreten, welche von der Töpferscheibe keinen Gebrauch machte."

Die vorstehende Ansicht des geschätzten H. Autors vermag ich leider nicht zu theilen. Die Hauptschwäche der Beweisführung scheint mir darin gelegen zu sein, dass der H. Verfasser die in Podbaba gefundenen Gefässscherben ohneweiters (a priori) theils dem altmärkischen, theils dem slavischen Burgwall-Typus *) zuschreibt, und hieran seine weiteren ethnologischen Folgerungen knüpft.

---

*) Der H. Verfasser hält die auf der Töpferscheibe erzeugten und mit Wellen-Ornamenten verzierten Gefässe irrthümlich für „slavische Burgwall-Keramik". Hiezu wäre jedoch zu bemerken, dass das Wellenornament auf allen in Podbaba vertretenen Arten von Gefässscherben vorkommt. Wir gehen gewiss nicht fehl, wenn wir das Wellenornament in dieser früheren Zeit nicht den Einflüssen der slavischen Cultur, wofür jeglicher Beweis absolut mangelt, sondern den Einwirkungen der prov. römischen Cultur zueignen; jedesfalls spricht zu Gunsten

Ich kann mich an dieser Stelle in eine eingehende gegenständliche Besprechung nicht einlassen, und weise diesbezüglich lediglich auf meine Abhandlung hin, welche dem nächsten Hefte separat beigeschlossen werden wird. Hier möge nur kurz derjenigen Resultate Erwähnung geschehen, welche die bisher angestellten Forschungen in Podbaba-Dejvic, deren Verlauf ich persönlich an Ort und Stelle genau verfolgte, geliefert haben.

Das ganze zwischen der Hoffman'schen Ziegelei „Juliska" und der Mauthner'schen Fabrik gelegene Terrain weist zahlreiche Spuren prähistorischer Besiedelung auf, welche gewiss den Zeitraum von mehreren Jahrhunderten umfasste.

In der Hoffmann'schen Ziegelei, also auf dem westlichsten Theile dieses Gebietes, befinden sich die ältesten hier in Betracht kommenden Wohnstätten, welche der jüngsten schlesischen (Bylaner) und der Latène-Periode angehören. Weiter östlich in der Umgebung der Reiser'schen Schottergruben breitete sich jene Fundstelle aus, die Bronze- und Eisen-Objecte, sowie Gefässreste von älterem provincial-römischen Typus (Gefässe von Kostomlater und Dobřichover Typus) geliefert hat. Schliesslich repräsentieren die auf dem östlichsten Theile des Territoriums (in der Nähe der Mauthner'schen Fabrik) gewonnenen Funde zumeist den entwickelten provincial-römischen Typus der Gräber von Třebická; zum Theile reichen diese Funde wohl bis in die Zeit der Völkerwanderung hinauf.

Durch die Gefässcherben, welche den bedeutendsten Theil der Ausbeute der erwähnten Wohnstätten bildeten, erscheint wohl unzweifelhaft dargethan, dass die vom H. Verfasser als altmärkisch und slavisch bezeichnete Keramik zuerst typisch auf dem Ansiedelungsplatze in der Reiserschen Schottergrube auftritt, und dass namentlich die sogenannten Burgwallscherben nicht etwa bloss als eingestreute Funde angesehen werden können, sondern mit sämmtlichen übrigen Scherben (die vom H. Schneider in altmärkisch und römisch unterschieden werden) im engsten organischen Zusammenhange stehen, d. h. mit denselben zusammen eine einheitliche Cultur bilden.

Diese Cultur (Typus Dobřichov und Třebická) hat sich offenbar aus der einheimischen älteren Cultur auf friedlichem Wege entwickelt, und verdankt ihren Ursprung jenen intensiven Einflüssen der prov. röm. und theilweise auch bereits der Latène-Cultur, welche hauptsächlich von gewissen, in Böhmen gelegenen mächtigen Handelscentren (zu welchen in erster Reihe das hradiště Stradonice gehört) unmittelbar ausgiengen.

Hiemit erscheint allerdings die Theorie vom Vorhandensein einer suevischen Ansiedelung in Podbaba (im II.—IV. Jahrh. n. Chr.) von selbst hinfällig.

Schliesslich hat der H. Autor leider auch nicht näher ausgeführt, auf welche Weise die sogen. „slavische Burgwallkeramik" im Osten Böhmens bereits im II. Jahrh. n. Chr. festen Fuss gefasst haben soll; ich selbst kenne hiefür keinen Beleg.

Prag 2. I. 99. *K. Buchtela.*

---

der letzteren Hypothese der Umstand, dass bei uns in Nordböhmen überall dort, wo die prov. römische Cultur typisch auftritt, auch das Wellenornament regelmässig zum Vorschein kommt.

202. **Szombathy Josef:** Tumuli von Pawlowitz bei Prerau in Mähren. Sitzungsber. anthr. Ges. Wien. 1898. 52.

Zwei Tumulusgruppen, die theilweise schon von P. Přikryl aufgedeckt und beschrieben worden sind. (Čas. olom. Musea 1891. 19.) Enthalten Leichenbrände in Urnen aus der Hallstattperiode.

203. **Šimák J. V.**, Dr.: Stopy starých stezek zemských na severu českém. Český Lid. VIII., p. 1. Praha 1898. (Die Spuren alter Landeswege in Nordböhmen.)

Jedná se o cesty t. zv. záhoštskou (vartmberskou), jizerskou a semilskou (krkonošskou); výklad zajímá i archaeologa vzhledem k četným hradištím a strážím, jež cesty tyto provázejí.

204. **Weinzierl Rob., von:** Bericht über die Ausgrabungen auf dem La-Tène-Grabfelde in Lang-Újezd. Mitth. Centralcom. Wien 1898. 153.

Nalezena řada kostrových hrobů v nepravidelných řadách s bohatým inventářem, jenž je uložen v teplickém museu. Ráz kultury jest velmi jednotný. K stati připojeny stručné zprávy jiné.

205. **Virchow R.:** Urgeschichtliche Funde von Brünn, und rothgefärbte Knochen aus Mähren und Polynesien. (Verh. berl. anthr. Ges. 1898. 62.)

Zajímá hlavně úsudek Virchowa o červené barvě kostí, nalezených Makovským v diluvialní vrstvě v Brně, jelikož se s podobným zjevem setkáváme i později v hrobech končin slovanských. Dle Virchowa byly kosti úmyslně železitou barvou natřeny a pak definitivně pohřbeny. (Srv. též Verhandl. 1897. 337.) Od těchto však dlužno odlišovat červené skvrny, vyskytující se na kostech lidských, jež povstaly přirozeně, nejspíše působením mikrorganismů. *N.*

206. **Želízko J. V.:** O upotřebování a zdobení lidských lebek v době předhistorické s ohledem na dobu nynější. Čas. muz. olom. 1898. č. 57.—58, p. 10. (Über den Gebrauch und die Verzierung der Menschenschädel in der Urgeschichte.)

Zajímavý přehled dokladů, jenž by se dal ještě rozmnožiti jinými.

207. **Bella Lájos:** Aldunai leletek. Arch. Értesitő 1898. 103. (Trouvailles préhist. du Bas-Danube.) Okolo Kubína v Temešské stol. na kopci mezi mrtvým ramenem Dunaje a Poňavicí, a podobně na Belibregu nalézají se kulturní jámy, hliněné nádoby a nesmírné množství střepů rázu hallstattského.

208. **Cziráky Gyula:** A Bogojevai őstelepről. Arch. Értesitő 1898. 19, 256. (La station préhistorique à Bogojeva.) V Bogojevě, stol. Báč-Bodrogská, jest osada prachistorická rybářská na někdejším ostrově. Nástroje hliněné, kamenné, kostěné a kovové.

210. **Dudás Gyula:** A Zombor-Sáponyai Leletről. Arch. Értesitő. 1898. 24. (Trouvaille de Zombor-Sáponya, c. de Bács.)

211. **Herepey Károly:** A N. Enyedi skytha leletek és emlékek folytatásáról. Arch. Értesitő 1898. 267. (Trouvailles scythiques

à Nagy-Enyed.) Pokračuje ve vypočítávání památek skytských z Velkéhé Enedu. Jsou to z větší části bronzové hroty, bronzové náramky, bronzovo zrcadlo, rukověť z meče a dvojostrá železná sekera.

Prenčov 3. I. 99. 207—210. *A. Kmeť.*

212. **Holuby Jos. Lud.:** Zpráva o Hradiskách, predhistorickej velikej osade pri Zemanskom Podhradí v Trenčianskú. Sborník mus. spol. III. p 145. (Bericht über die „Hradiska" bei Zemanské Podhradie im Trenčiner Com.)

Pěkný popis hradisk, nalézajících se nad Zemanským Podhradím mezi moravsko-lieskovskou a bošáckou dolinou. Našly se po různu věci bronzové, hliněné a j. Potřeba by bylo prokopati aspoň část důkladněji k zjistění stáří hradisk. Dále od hradiska „na kopcoch" na druhé straně Bošácké doliny a východně na „Pohančeniščách" na jižním úpatí vrchu Lysice konstatoval autor pohřebiště žárová a v srňanském háji jiné „Hradisko". Vrch „Babu" k severu od hradisk popsaných má za staré pohanské obětiště.

Praha 12. I. 99. *N.*

213. **Kuzsinszky Bálint:** Mikor szállották meg a Rómaiak a Dunántúl északkeleti részet. Arch. Értesitő. 1898. 115. (Quand ont les Romains occupé la partie N. E. de la Pannonie?) Na otázku, kdy zaujali Římané Pannonii, odpovídá, že pravděpodobně už pod Domitianem (72.—96.), opíraje se o zlomek kamenné desky, nalezené v Budíně (Aquincum). *K.*

214. **Majláth Béla:** Ujabb Alpári leletekről. Arch. Értesitő 1898. 257. (Trouvailles nouvelles de Alpár c. de Pest.) Opis kusých a rozmetaných nálezů z hrobů. Starší i novější nálezy alpárské pocházejí ze všech dob, počínaje od neolitické až po dobu historickou. *K.*

215. **Mihalik Jósef:** A Mislyei és Hejczei praehistorikus telepekről. (Abauj-Torna.) Arch. Értesitő. 1898. 38. (Les stations préhist. de Mysle et Hejce.) Autor opisuje topograficky slovenské obce, Mysle a Hejce, a místa u nich, na kterých našly se předhistorické osady. Jmenovitě „Skalka" nad Myslemi, na místě přírodou opevněném, opticky spojovala celý řad opevnění a osad. Střepů z velmi primitivních nádob na rolích a po výmolech jest velké množství; ozdobných ale velmi málo. Zhusta naskytují se i nuklei. *K.*

216. **Miske Kálmán:** Régiségek Velem Szent Vidről. Arch. Értesitő. 1898. 138. (Antiquités de la station de Velem-Szent-Vid.)

Z množství bronzových nálezů a bronzové suroviny ve Velenském Svatém Vítě dokazuje autor, že tam byla dílna a bohatý vývoz bronzů na všecky strany. Všecky doby od předhistorických až po stěhování se národů jsou zastoupeny. *K.*

217. **Miske Kálmán:** Fűző és varrótűk a velem—szent—vidi telepről. Arch. Értesitő. 1898. 25. (Aiguilles provenant de la station de Velem-Szent-Vid.) Železné jehly šicí a jehlice sponkové z doby hallstattské nal. ve Velenském Sv. Vítu (Železná stol.). *K.*

218. **Miske Kálmán:** Ujabb leletek Lovasberényben. Arch. Értesitő. 1898. 317. (Dernières trouvailles à Lovas-Berény c. de Fejér.) Vedle hradiště u Lovas-Berény odkryto bylo nedávno žárové pohřebiště s popelnicemi v jamách uloženými, pokrytými mísami a kameny. Typické je ornamentování nádob, lišící se rázem úplně od severních polí popelnicových, častěji s výplní křidovou. Pohřebiště klade se do mladší doby bronzové.

219. **Miske K.:** A Kápolnas-Nyéki bronzleletről. Arch. Értesitő 1898. 415. (Trouvaille de bronze à Kápolnas-Nyék.)

220. **Lehóczky Tivadar:** Lévai és Bényi regiségekről. Arch. Értesitő 1898. 345. (Antiquités à Léva et à Bény, c. de Bars.)

221. **Borsos István:** A Pápai reform főiskola régiségtáráról. Arch. Értesitő 1898. 350. (Antiquités du musée de Pápa, c. de Veszprém.) Hlavně o předmětech rázu římského.

222. **Jósa Andras,** Dr.: Szabolcs megyei régiségekről. Arch. Értesitő 1898. 402. (Antiquités du comté de Szabolcs.)

223. **Kubinyi Miklós:** Az Árva-Váraljai urnatemetőről. Arch. Értesitő 1898. 404. (Cimetière à urnes de Árva-Váralja.) Jedná se o pole popelnicové původu asi slovanského z doby bronzové.

224. **Milleker B.:** A Verseczi múzeum régiségeiről. Arch. Értesitő 1898. 407. (Antiquités du musée de Verszecz)

225. **Finály G.:** Római telepekről a Kis-Szamos völgyében. Arch. Értesitő 1898. 427. (Colonies romaines dans la vallée du Kis-Szamos.)

226. **Milleker B:** Dél-Magyarország régiségleletei a nonfoglalás előtti időkből. Kiadta a „Délmagyarországi tört. és rép. Museum-Társulat". I. Öskori leletek (Die Alterthumsfunde Süd-Ungarns aus den Zeiten von der Landnahme. I. Urgesch. Funde). Herausgegeben von der „Südung. hist. u. arch. Museum-Gesellschaft". Temesvár 1897.

Vorliegender Band bringt die Beschreibung der prähist. Alterthumsfunde des Komitats Torontal, Temes und Kranó-Szörény, deren Flächenraum über 26.000 □ *km* beträgt. Die Zahl der in alphabetischer Ordnung gebrachten Fundorte ist 170; die Funde sind fast durchwegs dem Zufalle zu verdanken.

Cf. den Selbstbericht in Buschans Centralblatt. 1899. 104.

227. **Orosz Endre:** A Vicekúti őstelep-ről szek határán és a Costa Gyerli-ősteleprol szamosújvár határán. Arch. Értesitő. 1898. 29. (Les stations préhist. de Vicekút et de Costagyerli.)

228. **Pósta Béla:** Oroszországi tanulmányairól. Arch. Értesitő. 1898. 246, 334. (Etudes dans les musées de la Russie.) Autor navštívil přebohatá historická musea a privatní sbírky v Moskvě, Tveru, Kijevě, Oděsse, Kerči atd, a udává, kde co je zajímavé pro maďarský dějepis z IX. stol.

229. **Reinecke Pál.**: Kökori emlékekröl. Arch. Értesitö. 1898. 253. (Monuments de l'époque néolithique.)

Autor upozorňuje na nálezy zvoncovitých pohárů a keramiky s provázkovým ornamentem v Uhrách.

230. **Reinecke P.**: Skythische Gräber von Nagy Enyed Ungarn. (Verh. berl. anthr. Ges. 1898, p. 230.)

In der Nachbarschaft von Nagy Enyed wurde nebst älteren ähnlichen heuer ein neues Skeletgrab mit Beigaben skythischen Stils entdeckt. „Dieser Fund zeigt wieder sehr deutlich, dass für viele Theile Ungarns, wie ich bereits schon in meiner oben erwähnten Arbeit ausgeführt habe, an Stelle der mittleren und jüngeren Hallstattzeit ein skythisches Eisenalter zu setzen sei. Die skythischen Alterthümer reichen jedoch in den westlichen skythischen Gebieten noch vielfach bis in die La Tènezeit; ein ausgezeichneter Vertreter aus dieser Periode ist der bekannte Goldring von Vogelgesang in Schlesien, welcher eine griechisch-skythische Arbeit aus dem vierten vorchristlichen Jahrhundert darstellt."

231. **Reinecke Pál.**: Magyarhoni emlékek a La Tène-kor kezdetéröl. Arch. Értesitö 1898. 306. (Monuments en Hongrie du commencement de l'âge de La Tène.)

232. **Reinecke Paul**: Neue skythische Alterthümer aus Ungarn. Ethnol. Mitth. aus Ungarn 1898 p. 1—26. (Übersetzt aus Arch. Ertesitö 1897. I.)

Ein sehr interessanter Aufsatz. Auf Grund einer Zahl verschiedener Objecte skythischer Provenienz, welche der Verfasser in verschiedenen Museen Ungarns entdeckt und zusammengestellt hat (Kurzschwerte, Wetzsteine, doppelschneidige Streitäxte, Pfeilspitzen, Metallkessel, Griffspiegel u. s. w.), schliesst er, „dass etwa seit Beginn des VII. Jahrh. eine skythische Bevölkerung in den östlich der Donau gelegenen Theilen Ungarns wohnte (p. 10). Das Volk der ungarischen Bronzeprovinz, die Träger der jüngeren ungarischen Bronzezeit, sassen ursprünglich von den Ausläufern der Alpen im ganzen Bereich bis zu den Karpathen und auch noch am Aussenrande der Karpathen, in Galizien und der Bukowina. Dann erfolgte im siebenten Jahrhundert von Osten her, offenbar auf verschiedenen Wegen, ein grosser Einbruch ural-altaischer Nomaden, welche bis zur Donau hin vom Lande Besitz nahmen und mehr oder minder die ältere, vorgefundene Bevölkerung unterjochten und assimilierten. Der erste Einfall in das Alföld und nach Siebenbürgen war wohl nur eine directe Fortsetzung der Skythenwanderung aus Asien nach Südrussland. Es muss ein gewaltiger Vorstoss skythischer Stämme nach Westen gewesen sein, der in Ungarn erst an der Donau zum Stillstand gelangte; gleichzeitig mit ihm dürften auch die zahllosen Schatzfunde der jüngeren ungarischen Bronzezeit geborgen worden sein, deren Erhaltung nur die Folge eines grossen kriegerischen Ereignisses, wie wir mit J. Hampel vermuthen, sein konnte. Am Nordrande der Karpathen lassen sich die Spuren des Vordrängens der Skythen noch viel weiter nach Westen verfolgen."

Uns scheint ein Einbruch der Skythen nach Ungarn hinein nicht so sicher zu sein, wie der Herr Verfasser meint. Doch ist er gewiss nicht un-

möglich. Über die bronzezeitliche Bevölkerung Nordungarns hoffen wir bald mehr mittheilen zu können.

Prag 12. II. 99. *N.*

233. **Réthy László:** Két Arpádkori temető Arad megyében. Arch. Értesitő. 1898. 124. (Cimetières de l'époque des rois de la dynastie des Arpads au comté de Arad.) V Muske u paty strmého vrchu világoského hradu v hrobě byly nalezeny kosti, železná udidla a třmeny, z nichž některé ozdobeny byly vkládaným stříbrným drátem. — Ve Földváru našly se dvě mince a mnoho bronzových obrouček, prsténků, závěsků, několik náramků, náušnic a jeden křížek. *K.*

234. **Söter Agost:** A Gátai ásatásról. Arch. Értesitő. 1898. 147. (Fouille archéol. à Gáta.) V hrobech u Gáty (mošonská stol.) nálezy bronzové a hliněné. *K.*

235. **Szendrei János:** A Bodrogvécsi honfoglaláskori lelet. Arch. Ertesitő. 1898, p. 7. (Cimetière du temps de l'occupation de la Hongrie par les Hongrois à Bodrog-Vécse.) Opíraje se o udání Belae regis bezejmenného notara opisuje a vyobrazuje zlomek nálezu, v hrobě s kostrou nalezeném ve Veči v zemplinské stolici. Kosti lidské byly pomíseny s koňskými a rozmetané. Zachráněny jsou dva kusy mečů, čtyry udidla, devět rozmanitých třmenů, jedna valaška, jedna bronzová ozdobná obroučka, pět nepatrných kousků stříbrných plíšků a peníz Ismaila Achmeda nebo Nasr-ben-Achmeda z IX. stol. Na tomto základě věk hrobu klade autor do devátého století. *K.*

236. **Téglás Gábor:** Római kőbányászat Porolissum közelében szilágymegyében. Arch. Értesitő 1898, p. 118. (Carrieres. romaines près de Porolissum c. de Szilágy.)

237. **Téglás Gábor:** A Lederata-Tibiscumi hadi út Aizis állomásának helyrajza. Arch. Értesitő 1898. 1. (La station Aizis de la voie de Lederata à Tibiscum.) Další domněnky a údaje o cestě vojenské, kterou Římané z velkého podunajského tábora Viminacia (dnes Kostolač) v dolní Moesii vedli do vnitra Dacie. Římská cesta je dost znatelná; kámen berou z ní na stavbu. I stanice její, Tiviscum a Berzava, jsou už známé; tato v obci Zidovinul (rum. ze slova Zidu = zeď), nyní úřadně Židovin, ale chybně. Konečně stanici Aizis alebo Lizisis odkryl Téglás ve Fürlogu na pozemkách pana Fedora Palekučevny; na kozím pastvišti stojí rumy čtyřhranné stavby. Podle Tomaschka Aizis alebo Lizisis znamená také kozí pastviště.

Prenčov 3. I. 99. *A. Kmeť.*

238. **Much M.:** Frühgeschichtliche Funde aus den österr. Alpenländern. Mittheil. Centralcom. Wien 1898. 125.

Der bekannte Archäolog bespricht in musterhafter Weise die Emailfibeln von Perau (Vorstadt von Villach) und verwandte Erscheinungen (cf. besonders die Funde von Kettlach, Thunau, Ryběšovice und Krungl). Was sie insgesammt verbindet, ist die Verwendung von echtem Email. und zwar nicht nur von Grubenschmelz, sondern auch von Zelleschmelz,

was sehr bedeutungsvoll ist. Denn was diesen betrifft, so stehen bisher einzig in Mitteleuropa, und beschränken sich wesentlich auf die Alpenländer. Ihre Datierung ist schwer, gewiss aber sind sie älter als XII.—XIII. Jahrh. Sehr interessant sind weiter Bemerkungen des Verfassers über frühes Erscheinen der wellenförmig ornamentierten Gefässen in derselben Gegend.

Prag 12. I. 99. *N.*

239. **Rutar:** Das römische Grabfeld bei Svetje-Ladija. Römisches Grabfeld bei Lustthal. Mitth. d. Centralcom. Wien 1898. 59. Erstes Grabfeld bestand aus etlichen 10 Gräbern, die mit Falzziegeln umgeben waren (Skelette und Brandgräber), zweites besteht aus beiläufig 400 Brandgräber aus dem Ende des I. und aus dem II. Jahrh.

240. **Neumeister R.:** Die Goldfunde von Petrossa in Rumänien, insbes. warum sie heissen Schatz des Athanarich. Berlin 1898.

241. **Želízko J. V.:** Předhistorické výzkumy v Bosně a Hercegovině. Věstník českosl. musejí. 1898, p. 97. (Die vorgeschl. Forschungen in Bosnien und Herzegovina.) Stručný přehled dosavadních prací.

242. **Сперанскій М.:** Археологія у южныхъ Славянъ (str. 45—56). Для старшаго періода славянской культуры можетъ имѣть значеніе замѣчаніе объ орнаментѣ новгородскомъ XIV в.: его по происхожденію надо связывать не только съ западнымъ (норманскимъ, но и съ арабскимъ V—VI в. чрезъ византійскій. *S.*

243. **Hovorka Oscar,** Edler von Zderas: Die Steinhügel (Gomilen) von Janjina. (Sitzungsber. der anthr. Ges. in Wien. 1898, p. 8.)

In der Umgebung von Janjina auf der Halbinsel Peljesač (Sabbioncello) sieht man auf den Gipfeln vieler mittelhoher Berghügel offenbar künstlich aufgerichtete Steinhaufen von eigenartiger Form, die im Volksmunde den Namen Gomila führen und Sage nach aus einer sehr alten Zeit stammen. Über den einstigen Zweck und die Bedeutung dieser Gomilen sich auszulassen wäre wohl wenig fruchtbringend, so lange man sich über deren etwaige Inhalt nicht näher unterrichtet haben wird.

244. **Hovorka Oscar,** Edler von Zderas, Dr.: Gomilen von Janjina (Dalmatien). Sitzungsber. der anthr. Ges. in Wien. 1898. 57.

In diesem zweiten Artikel bestättigt der Verfasser auf Grund der Ausgrabung einer Gomile bei Grbić in Sreser, dass es sich da wirklich um prähist. Grabstätten handle. In einer Steinkiste wurden 4 Skelette aufgefunden, leider ohne Beigaben.

245. **Hovorka pl. Zderas O.:** O važnosti i značenju dalmatinskih gomila. Vjesnik hrvat. arheol. društva. 1898/99 p. 127—130.

246. **Brunšmid Josip,** Dr.: Groblje sa urnama u Krupačama kod Krašića u Hrvatskoj. Vjesnik hrv. arh. društva 1898 p. 137. (Urnengräber von Krupače bei Krašić.) Ähnliche sind schon früher bei Trešćerovac und Ozajl aufgefunden worden. Es sind das die drei

südlichsten bisher bekannten Orte mit Urnengräbern, und gehören in die Zeit von 800—400 v. Ch.

Prag 20. II. 99. *N.*

247. **Brunšmid J., Dr.:** Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije. II. 1. Dalmatia. Vjesnik hrv. arh. društva. 1898. p. 150. Über verschiedene Funde römischen Ursprungs meistens aus Karlobag.

248. **Ivančan Ljud.:** Iskapanje u rimskom groblju u Stenjevcu. Vjesnik hrv. arh. društva 1898. p. 207. Ausgrabungen im röm. Grabfelde von Stenjevec bei Agram.

249. **Radič Fr.:** Treći tip staro-hrvatskih mamuzâ. (Sa slikom.) Starohrvat. Prosvjeta. 1898, p. 57. (Un troisième type des éperons ancien-croates.)

250. **Radič Fr.:** Par ostrugâ iz Bratiškovaca kod Skradina. Starohrv. Prosvjeta 1898, p. 59. (Une paire d'éperons de Bratiškovci près de Scardona.)

251. **Čurčić V.:** Ravna grobišta Japoda u Ribiću kog Bihaća. Glasnik 1898, p. 627—656. (Japodische Grabstätte bei Ribić.) Zaključak (p. 654):

Ribićko grobište zauzima drugo mjesto od triju znatnijih, do sada pretraženih nekropola u sjevernoj Bosni.

Na prvom mjestu stoji ona iz Jezerina, koja broji 463 groba. Za ovom slijedi Ribićaka sa 316 grobova i onda ona u Sanskom Mostu sa 138 grobova. Poznato je, da skeletno sahranjivanje u sjevernoj Bosni za latenskoga doba nalazimo samo u starijim grobovima, paljevno pak u mlagjim. Ako prispodobimo sve tri nekropole s obzirom na način pokapanja, uvjerićemo se, da su ravni grobovi iz Sanskoga Mosta najstariji, jer je broj kosturnog sahranjivanja mnogo pretežniji od paljevnoga (87 : 51 ili 63%). U grobištu iz Jezerina je nasuprot veći broj paljevnoga sahranjivanja od kosturnoga 225 : 328 ili 40%. U Ribiću se je našlo samo 6 kosturnih grobova (1·2%).

Prema tomu može da slijedi zaključak, da je najstarije grobište u Sanskom Mostu, zatim ono u Jezerinama, a najmlagje da je ono u Ribiću. *N.*

252. **Шкорпилъ Х. и К.:** Могили. Паметници изъ Българско. Пловдивъ (Книжарница „Пчела“) 1898.

Книгата ще съдържа около 170 страници съ 70 илюстрации. Съдържание: I. Могила. Голѣшината. Видътъ. Положението. Името. Числото и др. — Гробни могили. I. Насипване могили у Тракийцитѣ, Славянитѣ и др. Могили въ спомѣнъ на умрѣлия. Почетни могили. Могили край пжтищата и по върховетѣ. Вѣрване, че въ могилитѣ сж погребени голѣмци и др. — II. Положението на гроба (въ могилата). Разни видове гробове (устройството имъ). Надмогилнитѣ паметници. Яларский стълбъ. Могилата Каба-ики. Ямболский стълбъ. — III. Съдържанието на гробоветѣ. Могилни

открития въ Южна Русия. — IV. Прѣдисторически могили отъ камъния и металния периодъ. — V. Тракийски могили и селища. Светилища и др. — VI. Могилни открития въ Перущица. Рахманлий. Върбица. Папазлий. Джлбоки. Сливенъ. Брѣзово. Варна. Видраре и др. — Негробни могили. I. Стражни могили. Погранични могили. Могили съ засипани стради (черкви и др.). Проклетни могили и др. *N.*

253. **Appelgren Hj.:** Barbariska efterbild-ningar af orientaliska mynt. (Barbarische Nachbildungen orientalischer Münzen.) Finskt Museum, 1898, S. 24—29. Bericht von A. Hackman in Buschans Centralblatt. 1899. 108: „Falsche arabische Münzen sind auch in Finnland gefunden worden. Einige derselben zeichnen sich durch besonders grobe Arbeit aus. Verfasser beschreibt 3 einseitig geprägte dünne Silbermünzen, auf welchen die arabische Inschrift in naivster Weise imitiert ist. Sie sind zusammen mit Gegenständen aus dem XI. und XII. Jahrhundert gefunden worden."

254. **Aspelin J. R.:** Tvänne ringar af en för de slaviska folken karaktäristisk form. (Zwei Schläfenringe.) Finskt Museum. 1898, S. 63—64. Beschreibung und Abbildung zweier in Polen gefundener, jetzt im Museum zu Helsingfors befindlicher Schläfenringe. (Buschans Centralblatt 1899. 108.)

IV. Práce, týkající se různých oborů kultury staroslovanské.

Les travaux relatifs à la culture des anciens Slaves.

255. **Hirt H.:** Die vorgeschichtliche Cultur Europas und der Indogermanen. Geogr. Zeitschr. IV. 369—388. 1898.

Ein kurzer Abriss der europ. Urcultur auf Grund sprachlicher, historischer und archäolog. Thatsachen. I. Die wirtschaftliche Entwickelung des Menschen setzt folgende Stufen voraus: 1. Jagd auf Seiten des Mannes verbunden mit Pflanzensammeln der Frau; 2. Jagd des Mannes, Pflanzenbau der Frau: niederer Ackerbau (= Hackbau, ohne Pflug und Rind); 3. Pflanzenbau der Frau und Zähmung der Thiere: niederer Ackerbau und Viehzucht; 4. das Vieh wird zum Ackerbau verwendet: höherer Ackerbau (die reine Viehzucht ist wie Handel, Raub u. dgl. eine Seitenart, die durchaus nicht nothwendig durchgemacht zu werden braucht). Die Urindoeuropäer waren in keiner Hinsicht ein einheitliches, in sich abgeschlossenes Ganze. II. Charakteristik der archäol. Perioden. Die Indo-

europäer oder wenigstens die Europäer müssen nach sprachlichen Zeugnissen die Stufe der Schweizer Pfahlbauten erreicht haben. III. Der culturelle Aufschwung der jüngeren Steinzeit ist dem Einfluss des ägyptisch-babylon. Culturkreises zu verdanken. IV. Die Zugänglichkeit der einzelnen Gebiete bestimmt deren Culturfortschritt. Griechenland gelangt früher zur Reife als Italien usw.: die Schotten kämpfen noch im XIII. Jh. mit steinernen Streitäxten. V. Die Hausthiere der Urindoeuropäer: nebst dem Hund die Ziege als das eigentliche Milchthier, das Schaf (Wolle), später das Rind (Zugthier, Wagen, Joch). Die Indoeuropäer pflegten schon den höheren Ackerbau, wobei dem Weibe eine hohe Wichtigkeit zukam. Die vegetabilischen Speisen (Eicheln, wilde Äpfel, Buchecker, Haselnüsse u s. w.). Eigentlicher Pflanzenbau: eine der ältesten, aber nicht die älteste Culturpflanze, war die Hirse; sicher uralt ist die Gerste; der Weizen, sehr alt im vordern asiat. Culturkreise, gelangt in den europ. Norden sehr spät; dem babylon. Kreise fehlt der Roggen und der Hafer, deren Ursprung nicht bekannt. Lein (schon in Pfahlbauten). Alle Culturpflanzen verbreiteten sich vom Süden zum Norden. Der höhere Ackerbau bewirkte vielleicht durch seine Folgen (Übervölkerung, Erschöpfung des alten Bodens) die Umzüge der Indoeuropäer. Doch waren die Europäer und Indoeuropäer der Urzeit mehr sesshaft, als man zu glauben pflegt: sie hatten schon ein hölzernes Haus, rieben das Feuer, einzelne Sippen lebten in Dörfern. Die Indoeuropäer kannten schon ein fest gefügtes, durch altüberkommene Normen geregeltes Gesellschaftsleben. Ihrer Culturstufe stehen am nächsten die heutigen bosnisch-herzegovinischen Zustände, insbes. wegen der dort erhaltenen uralten Familien- und Wirtschaftsform. VI. In Griechenland und Italien stiessen die Indoeuropäer auf eine höher entwickelte Cultur (die vielen ungriech. Ortsnamen in Griechenland beweisen für die vorindoeurop. Bewohner der Hellas im 2. Jahrtaus. v. Chr. eine höhere Cultur als für die Germanen um Chr. Geb. der Umstand. dass diese selbst im Gebiete zwischen der Oder und Weichsel keine Spuren in Ortsnamen hinterlassen haben). Auch der rasche Aufschwung der Indier ist aus der Nähe Babyloniens zu erklären. Das Alter der babyl. Cultur ist nicht bekannt: zw. dem 4. Jahrtaus. v. Chr., in welchem für Babylonien bereits die Schrift vorausgesetzt wird, und dem Beginn der Indoeuropäer mögen zwei Jahrtausende weiterer Culturentwickelung verflossen sein.

Prag 4. II. 99. *J. Zubatý.*

256. **Nábělek Fr.**, Dr.: O vzdělanosti Slovanů. Hlídka. III. Brno 1898, p. 108, 189, 265, 329, 430, 526, 593, 653, 741. (Über die Cultur der alten Slaven.)

„Ponechávajíce dějepiscům z povolání vyvrátiti výtky surovosti, Slovanům činěné od strannických dějepisců, jako Gebhardiho, — chceme se pokusiti o to, abychom na základě zpráv zabezpečených a hlavně z toho, co posud u Slovanů nalézáme, ukázali, že sousedé Slovanů nemají práva ani dost málo, nazývati Slovany barbary“ (p. 112). Spisovatel velebí dále v kapitole II. rolnické zaměstnání Slovanů, v III. jejich povahu, pohostinnost, poctivost, počestnost a lidskost. ve IV. rozbírá ethickou povahu písní, v VI. líčí hrdiny slovanské a v VII.—IX. velebí jejich nábožnost. Článek,

ač rozsáhlý, nečiní patrně vyšších nároků. Co cenu jeho nejvíce seslabuje, jest jeho sentimentálně-poetické hledisko, jež se ostatně udržuje vůbec v literatuře z doby první poloviny našeho století.

Praha 3. II. 99. *N*

257. **Самоквасовъ Д. Я.:** Изслѣдованія по исторіи русс. права. (Лекціи по исторіи русс. права.) Москва 1896, 3 sešity. (Samokvasov D : Untersuchungen zur Geschichte des russ. Rechtes.)

D. J. Samokvasov, ředitel archivu ministerstva spravedlnosti a profesor historie ruského práva na moskevské universitě, zaujímá zvláštní místo v ruské historickoprávní literatuře. Jest archaeologem a právníkem zároveň. Obě ty jeho vlastnosti viděti jest na jeho Studiích o historii ruského práva, resp. na Přednáškách jeho o tomto předmětě (prvé dva sešity mají totiž název Izslědovanija, třetí svazek pak název Lekciji). Nové dílo jest vlastně jen přepracovaným a doplněným vydáním dřívějších spisů Samokvasova o ruských právních dějinách. Vyšlať již r. 1878 prvá část jeho díla Исторія русс. права (Обзоръ теорій и источниковъ по вопросу о началахъ политико-юридическаго быта славянорусскихъ племенъ) a r 1884 pak část II. (Происхожденіе Славянъ. Происхожденіе Русскихъ Славянъ.) Samokvasov vystoupil tu s učením, že předky Slovanů byli Skythové. Učení to narazilo sice na odpor, avšak autor od názoru svého neustoupil. Přesvědčení jeho, založené na zprávách Herodota i pozdějších (latinských a řeckých) spisovatelů, jakož i na pramenech ruských, nedalo se zviklati Ve stejném směru psán jest nový spis nazvaný rovněž Исторія русс. права, vyd. r. 1888. Aby se však lišil od stejnojmenného dřívějšího díla, přidána jest hned za titulem poznámka „Университетскій курсъ“. V obou dílech kráčí Samokvasov cestou úplně samostatnou. Dosud dělili a dělí všichni právní historikové ruští dějiny ruského práva na tři období a začínají r. 862 (Rurikem). Samokvasov dělí ruskou právní historii na 4 období. Doplňujeť tři obvyklé oddíly ruských právních dějin ještě obdobím před r. 862, jež nazýváno bývá od ruských právních historiků obdobím předhistorickým. Samokvasov nazývá období toto epochou plemenných států, nebo zkrátka též epochou pohanskou. Po ní přichází epocha států údělných (jež nazývána bývá též epochou zemskou), dále epocha státu moskevského a konečně epocha císařská. Epoše plemenných států, kterou jiní právní historikové ruští úplně ignorují, přisuzuje Samokvasov tak velkou důležitost, že pouze o ní jednal ve zmíněných svých dvou spisech. V díle přítomném pokročil dále a pojednal též o následujících třech epochách, avšak velice stručně. Prvou dobou ruských právních dějin zabývá se ve dvou sešitech svého nového díla, kdežto všechny tři ostatní periody, o nichž máme mnohem více dat, a jež tudíž mnohem lépe známe, probral v jediném sešitě třetím. Vznikla tím veliká nesouměrnost, avšak zvláštní autorovo stanovisko vysvětluje tuto asymetrii.

Prvé dva sešity nového díla jsou jen formálním zpracováním obou zmíněných starších spisů o ruské právní historii. Některá místa shodují se vůbec slovně s dotčeným universitním kursem z r. 1888. Formální

změny spočívají namnoze i v tom, že některá místa z universitního kursu seřaděna jsou nyní v novém díle ku konci obou prvých sešitů jakožto přílohy. Jinde učiněny jsou však změny i v textu samém. Nový jest sešit třetí.

Kdo chce dílu Samokvasova porozuměti, musí si nezbytně přečísti předmluvu. V ní vyloženo jest velmi přesvědčivě stanovisko spisovatelovo. V oboru historie ruského práva vykonána byla od r. 1863, kdy zřízeny byly na ruských universitách stolice tohoto předmětu, sice jistá záslužná práce, avšak výsledek přece jen autora neuspokojuje. Co bylo vykonáno, tvoří jen malou část toho, co sluší ještě vykonati, a „historie ruského práva jest tou dobou jen theorií a nikoli vědou ve smyslu soustavy nevývratných a obecně uznaných faktických vědomostí". Stav tento jest prý pochopitelný, uváží-li se, že nynější Svod zákonů ruské říše studuje se na universitě v osmi samostatných přednáškách, kdežto dějinám ruského práva, které jsou vědou encyklopedickou neobyčejně velkého rozsahu (spočívá úkol jejich v poznání celé soustavy ruského práva v historickém jeho rozvoji), věnována jest pouze jedna stolice. Vědecké poznání ruského práva z epochy carské (moskevské) a císařské není tak těžké, poněvadž z té doby máme mnoho pramenů. Nehledě k 145 objemným svazkům Prvé Úplné Sbírky zákonů ruské říše, jest po archivech velmi mnoho psaného materiálu. V moskevském archivu ministerstva vnitra na př. jest kolem 2,500.000 čísel starých knih, svitků a svazků listin. A podobná bohatství listinných pramenů jsou v různých jiných archivech a knihovnách. Postrojiti soustavu ruského práva obou řečených epoch není tudíž tak těžké, byť i k tomu bylo třeba práce několika generací.

Hůře jest s poznáním soustavy ruského práva epochy údělných států. Prostředky, které jsou nám pro tuto dobu k disposici, jsou mnohem chudší. Veškerý materiál tvoří tu První letopisný svod s místními doplňky a letopisnými texty smluv kyjevských knížat s byzantskými císaři X. stol., t. zv. ústavy prvních křesťanských knížat o církevních soudech, smlouvy západoruských měst s Němci a ústavy ve světských záležitostech knížat Jaroslava, Jzjaslava, Vladimíra Monomacha a měst Novgoroda a Pskova, jež se zachovaly ve sbornících známých pode jmény Ruské Pravdy, Novgorodské a Pskovské Sudné Gramoty. Nejen že památek těchto jest velmi málo, jiná obtíž staví se nám ještě v cestu. Památkám těm jest těžko rozuměti. Jsouť tam slova již dávno vymizelá z užívání a dnes tedy již mrtvá a kromě toho slova, jež změnila dřívější význam; a konečně jsou řečené památky jen úryvkovité, nepodávajíce jasného obrazu o celé soustavě tehdejšího práva. Obtíže ty mají za následek, že epocha údělných států jest velmi nedostatečně osvětlena, a že o základních otázkách ruské právní historie existují nejrůznější theorie.

A nyní přichází Samokvasov se svým názorem. Za jediný prostředek vyjití z labyrintu theoretických konstrukcí o prvotní (údělné) periodě ruských právních dějin pokládá vědecké zpracování soustavy pohanského období ruského práva. Úkolem jeho jest vyložiti podmínky původu a nejstarší formy právních ústavů, jež došly dalšího rozvoje vlivem křesťanského náboženství a nových forem státního života.

Se seriosním vědeckým zpracováním této prvotní epochy nebylo u Rusů ještě ani započato. Vinou toho jest Schlözer, který pokládal dobu předrurikovskou za epochu předstátní divokosti ruských Slovanů. Pro Schlözera počíná se ruská historie teprve r. 862, a Nestor jest prvý, nejstarší a jediný pramen znalosti ruských dějin do r. 1054. Mínění Schlözerovo bylo pro ruské historiky svatým evangeliem. Všichni počínají líčiti ruskou minulost teprv od r. 862. Samokvasov vidí v tom zdroj všech vratkých the rií a hypothés o starém bytě ruských Slovanů a praví, že jest potřebí nové revise prostředků, jež vedou k poznání podmínek politickoprávního života ruských Slovanů pohanské epochy. Pokusem této revise jest právě jeho dílo, v němž se ukazuje na jedné straně, že stesky na nedostatek prostředků vědeckého poznání pohanské soustavy ruského práva jsou neodůvodněné, a na druhé straně, že prostředky tyto dosud naprosto nebyly zpracovány. On sám (Samokvasov) postrojuje staré pohanské právo ruské na základě těchto prostředků:

1. na základě Letopisného svodu ruského sestaveného na konci XI. stol. z ruských letopisných zápisek a byzantských kronik IX. a X. století;

2. na základě letopisných textů smluv kyjevských knížat s byzantskými císaři X. stol.;

3. na základě obšírné literatury zpráv starých řeckých, římských, byzantských, německých a arabských spisovatelů o způsobu života a mravech Skythů, Sarmatů, Getů, Daků, Venetů, Antů, Sklavinů, Slovanů a Russů*);

4. na základě staré i nové všeslovanské terminologie, která poskytuje právnímu historiku naší doby možnost poznati mnohé všeslovanské pohanské právní ústavy, jež vznikly v slovanské pradomovině;

5. na základě nálezů ve hrobech a hradištích, jež se zachovaly ve velkém množství v zemi staroruských Slovanů;

6. na základě archaických stop pohanské soustavy ruského práva v literárních, zákonodárných a jiných památkách i v obyčejovém právu ruského národa křesťanské epochy;

7. na základě vývodů srovnávací sociologie a ethnologie.

Jen objasní-li se náležitě soustava pohanského ruského práva — praví Samokvasov, — možno pochopiti náležitě celý vývoj historickoprávního života ruského národa. Tím se vysvětluje, že Samokvasov věnoval této prvé periodě ruských právních dějin tolik místa ve svém díle, kdežto tři následující periody probírá pouze v sešitě jediném.

Prvý sešit věnován jest vyvrácení všech dosavadních rozmanitých theorií o organisaci společenských svazků ve staré Rusi. Obsah prvého sešitu naznačen jest ostatně již na titulním listě slovy: Kritický obzor theorií předstátního (bezstátního) života ruských Slovanů.

Všem theoriím vytýká spisovatel, že jsou apriorní, založeny jsouce na pouhém domyslu, nikoli na skutečných faktických okolnostech. Všechny

---

*) Spisovatel užívá této formy pro staré označení Rusů. Ve starých pramenech píše se též Rossové. Dle starého označení píšeme také v češtině Russové.

jsou mimo to jednostranné tím, že budují celý systém starého ruského práva na jednom principu (ať již příbuzenském či společenském — v různých jeho tvarech). Nejsouť jednotlivé sociální organismy výsledkem jediného principu, nýbrž jsou založeny na současném působení mnoha sociálních principů. Doslovně píše autor takto: „Členové každé rodiny a každého rodu spojeni jsou vzájemně nikoli jediným jen krevním principem, nýbrž zároveň principem společné držby a užívání rodinného majetku, principem sloučení jednotlivých sil k sebeobraně a k dobývání existenčních prostředků, jednotou rodinné tradice. Krevní svazek sám o sobě bez spolupůsobení jiných principů není s to, aby udržel dorostlé děti ve svazku s jich rodiči. Na převaze toho neb onoho principu v organisaci poměrů dané rodiny závisí její forma. Formy rodinných svazků jsou velmi rozmanité a mnohé z nich nemají mezi sebou nic společného co do právnické povahy osobních a majetkových poměrů mezi členy, kteří tvoří rodinu. Jsou rodiny, kde stojí v čele muž, avšak také, kde stojí v čele žena; jsou rodiny, jež spravuje nejstarší příbuzný, avšak také rodiny, kde hospodář jest volen; jsou rodiny jednoženné i mnohoženné; rodiny, které se skládají jen z otce, matky a nezletilých dětí; rodiny, jež se skládají z otce, matky a dětí nezletilých i dorostlých, ba i ženatých a majících vlastní děti . . ." (Str. 90. a 91. prvého sešitu.)

Pokládaje všechny dosavadní theorie o starém právu ruském za nedostatečné, pokouší se Samokvasov postaviti studium ruského práva na jiné základy. Jak shora již praveno, počíná líčiti právní dějiny ruské dobou pohanskou, a tu opírá se o celou řadu prostředků (shora rovněž vyčtených), které u ostatních spisovatelů nedošly dosud povšimnutí. Těžisko díla jeho spočívá ve druhém sešitě nadepsaného díla. Již na titulním listě označen jest obsah slovy: Prostředky poznání soustavy ruského práva pohanské doby. Nejdůležitější jest kapitola II. tohoto sešitu, kde se na základě zpráv cizích spisovatelů o Skythech a Slovanech dokazuje, že Slované jsou potomci onoho plemene, jež od Řeků již za Herodota nazýváno bylo plemenem skythským. V dotčené kapitole opakuje spisovatel stručně to, co mnohem obšírněji podal již ve II. sešitě prvého vydání své Historie ruského práva. Velmi důkladné jsou též kapitoly VI., VII. a VIII. věnované smlouvám kyjevských knížat s byzantskými císaři.

Příliš zběžně jsou naproti tomu vypsány ostatní epochy ruských právních dějin. Jim věnován jest sešit třetí.

Celkem má dílo Samokvasova jakožto dílo úplně samostatné a originální velikou cenu pro každého, kdo se zajímá o ruskou právní historii. S ostatními kursy universitních profesorů Běljajeva, Vladimirského-Budanova, Sergějeviče, Leontoviče a j. pěkně se doplňuje a sluší je odporučiti zvláště tomu, kdo se chce seznámiti s literaturou dějin ruského práva a její kritikou.

Praha 3. II. 99. Dr. *Karel Kadlec.*

258. **Мрочекъ-Дроздовскій Н. Н.:** О древнерусской дружинѣ по былинамъ. Москва 1897. (Řeč pronesená ve slavnostním shromáždění Moskevské university dne 12./24. ledna 1897.)

Mroček-Drozdovskij P. N.: Über das altrussische Gefolge nach den Bylinen.

Přední ruský právní historik, profesor Mroček-Drozdovskij, proslulý vykladatel Ruské Pravdy, učinil tu prvý pokus podati obraz družinného zřízení staroruského na základě bylin, výtvorů básnických. „Naše letopisy — praví spisovatel — málo mluví o národním bytě. V bylinách přes to, že osud byl jim nepříznivý (došlyť nás byliny ve formě později značně změněné a pokažené), uchovaly se dřevní bytové črty — črty náboženského přesvědčení, obyčejů a způsobu života našich předků. Proto byliny i v té podobě, v jaké nás došly, mohou sloužiti za bytové potvrzení a doplnění letopisů.“

Autor věnoval v řeči své pozornost bylinám jakožto právnímu materiálu, jen pokud běží o družinné zřízení, „prvý to životní svazek, založený nikoli na původu, na jednotě krve, nýbrž na jednotě života“. — Družina nahražuje krevní příbuzenstvo. Místo krevního svazku zakládá se družina na svazku bratrském, na pobratimství. Svazek tento jest mnohem mocnější než jednota krevní.

O pobratimstvu družinných bohatýrů platí podobné zásady jako o nynějším zřízení zádružném. (Sr. také názvy družina a zádruha.) Jeden, nejstarší z hrdin jest starešinou, atamanem, vůdcem, náčelníkem (glavarem). Bohatýři-pobratimové jednají dle zákona vzájemné pomoci. Svému náčelníku jsou podřízeni ve válce i v míru a poslouchají jeho rozkazů. Zemře-li vůdce, družina buď se rozchází nebo poslouchá matky vdovy zesnulého náčelníka. Bohatýrský epos zná nejen bohatýry, nýbrž i bohatýrky. Jest to epická představa právního obyčeje, dle něhož žena mohla v rodinném životě nastoupiti na místo mužovo. Matka musela však „seděti po muži“, aneb jak se vyjadřují naše české i polské památky, musela „seděti na vdovím stolci“ (musela zůstati vdovou). — Vůdce družiny ukládá družinníkům práce, наметываетъ на нихъ разныя службы. Za služby své jsou družinníci odměňováni жалованьемъ, to jest nejen hmotně, nýbrž hlavně přízní a náklonností vůdcovou.

Co se speciálně týče družiny knížecí, nemohl kníže vždycky sám býti náčelníkem. Odtud jevila se potřeba družinných vojevod právě tak jako potřeba posadníků (hradských zástupců) knížecích. Vojevodové i posadníci kněžili za knížete. Družiny potřeboval kníže nejen ve válce, nýbrž i v míru. S družinou se totiž kníže také radil; byla to jeho duma, která mívala veliký vliv na knížecí rozhodnutí.

Autor líčí též domácí život družinníků a jejich vůdce. K družinníkům choval se náčelník, zejména kníže, velmi srdečně a laskavě. Bylať družina hlavní oporou knížete nejen na venek, nýbrž i v rodových rozepřích. Poměr ten byl bratrstvím, společenstvím života ve štěstí i v neštěstí, v míru i ve válce. Vnitřní stránkou družinného života bylo ogniščanstvo, společné chlebení, jak se vyjadřovali naši předkové. Ogniščané měli společný chléb i nápoj. Družinné ogniščanstvo není žitím na cizí účet, není příživnictvím, není však také poměrem služebním. Družinník, který žije společně s vůdcem, není čeledínem, jehož živí pán-hospodář, nýbrž samostatným členem svazku, který přispívá tak jako ostatní jeho členové ke společné domácnosti. Dle autora jest tu táž вервная складчина, s jejímž jedním způsobem shledá-

váme se v Ruské Pravdě. Rozdíl jest jen v účelu. Skladčina jest svazek čistě majetkový, kdežto v družinném ogniščanstvu zaujímá majetkový princip místo druhé, jsa podřízen principu duchovního svazku, pobratimstva.

Družinný svazek, který jest charakteristickým příznakem staroruského bohatýrstva, jest svazek volný, svobodný. Komu se nelíbilo, mohl ze svazku toho vystoupiti.

Právě tak jako letopisy dělí knížecí družinu na starší a mladší, podobně rozeznává bylina bojary dumajuščije (rádce) od mužej chraborstvujuščich (bojovníků). Ve staré družině pozorovati jest již také počátek naměstničestva. To jest asi stručný obsah velmi cenné a zajímavé práce prof. Mročka-Drozdovského.

Praha 3. II. 99. Dr. *Karel Kadlec.*

259. **Dąbkowski Przemysław:** Zemsta, okup i pokora na Rusi halickiej w wieku XV. i pierwszej połowie wieku XVI. We Lwowie 1898. (Über die Strafen bei der Blutrache in Galizien.)

Ačkoliv literatura o krevní mstě u Slovanů a o souvislých s ní otázkách není zrovna chudá, jest práce P. Dąbkowského přece vítaným příspěvkem k právní historii halické Rusi. Autor studuje otázku v kraji Sanockém, Przemyślském, Lvovském a Halickém od let 1423 do 1522. Msta v této době byla na Rusi halické ještě dosti v užívání a týkala se nejen vinníka, nýbrž širokého kruhu jeho příbuzných, a na druhé straně nemstili smrt člena rodu pouze nejbližší příbuzní, nýbrž celý rod. Přes to však jakožto instituce „právní“ byla msta již jen výminkou; na její místo nastoupila soustava komposiční, a ani ta není v době, o které autor mluví, již výhradně panující. Vystupujeť vedle ní nová soustava „státní“, myšlénka o potřebě vyměření trestu veřejného.

Co se týče smíru, jenž nastoupil místo krevní msty, děl se obyčejně mimosoudně, někdy i soudně. Osoby, jež strany smiřovaly, nazývaly se polsky jednacze, lat. homines, boni homines, domini, amici, arbitri atd. Smír, pojednanie, nazýval se lat. concordia, arbitratio, předběžné jednání o smír condictatio. Pro vrchního smírčího, superarbitra, jsou v listinách názvy cheberman, barman, borman (dle něm. Obermann).

Podmínky smíru byly v polských zemích okup (výkupné), pokora (morální zadostučinění) a někde (v Mazovsku) i wróżba (závazek dočasného vzdálení se ze země). Na Rusi halické wróžby nebylo. Nejčastěji, ba skoro vždycky placeno bylo pouze výkupné (okup), jež představovalo hmotnou náhradu. Řídké jsou případy, kde byly spojeny výkupné i pokora. Zmíněné výkupné slulo i v Polsku głowszczyzna.

Výše výkupného mohla se zvětšovati nebo zmenšovati vlivem vůle stran. Partikulární zvláštností ruských krajů haličských jest okup 10 hřiven za hlavu sedláka, kdežto statut malopolský Kazimíra Velikého ustanovuje 15 hřiven. Výška výkupného za hlavu šlechticovu shoduje se s normou zákonodárství polského. Okup činí tu 60 hřiven. Výkupné připadalo příbuzným zabitého, a to v prvé řadě jeho potomkům bez ohledu na pohlaví, a sluší je rozeznávati od pokuty placené veřejné moci za porušení právního řádu. Pokuta tato, zvaná v lat. listinách poena regalis, polsky kara królewska, činila 14 hřiven bez ohledu na výši výkupného, a vinník

musel ji platiti vedle výkupného. Rozdíl tento znalo nejen polské právo, nýbrž i ostatní práva slovanská i práva cizí. V právu německém nazývala se dotčená pokuta, placená veřejné moci, fredum (fredus), kdežto soukromá náhrada (výkupné) wergeld, v právu ruském veřejná pokuta vira, resp. prodaža, a soukromá náhrada golovničestvo, golovščina, pogolovščina, později vina, v právu českém veřejná pokuta hlava, a soukromá náhrada někdy též hlava, jindy hlavní peníze. Výkupné, placené na usmíření vraždy příbuzným zabitého, bylo na někdejší peněžné, pokud se týče hospodářské poměry značnou majetkovou ztrátou pro toho, kdo je musel platiti (sr. str. 26. a 27. spisu) a mohlo proto jeho placení býti každému výstrahou, aby se nedopouštěl zločinu. Výší jeho se také vysvětluje, že to byla hlavní podmínka smíru.

Co se týče pokory, známé pod tímto jménem také našim předkům (sr. Knihu Tovačovskou) a pod podobnými jmény i jiným národům (v Brabantsku nazývala se voetval), vyskytají se v polských listinách psaných latinsky názvy humilitas, humiliatio, venia, reconciliatio a perrogatio. Účelem pokory bylo, aby uražený, pokud se týče jeho rod, obdrželi veřejnou morální satisfakci. Vinník kleče musel veřejně prositi uraženého za odpuštění. Uražený, pokud se týče jeho příbuzný vytasil meč, jako by jej chtěl zabiti, avšak neučinil toho.

Na str. 45. svého spisu vyslovuje se autor — po mínění našem správně — že instituci pokory nelze považovati za tak všeobecnou, aby u všech národů na jistém stupni kulturního vývoje se vyskytovala. Přece však byli bychom rádi slyšeli jeho mínění, myslí-li, že ústav pokory aspoň u mnohých národů jest rozšířen. Že na př. ještě dnes u kavkazských Kumyků instituce pokory se vyskytuje, o tom píše Soběstianský v díle svém Круговая порука у Славянъ (2. vyd. 1888), jež pozornosti autorově ušlo. Ku konci práce své dospívá autor k výsledku, že na Rusi halické byl ústav pokory rozšířen jen vlivem polských řádů, že se poněkud lišil od ústavu pokory v Polsku — a že byl tam jen málo v užívání. — Mladého autora vítáme jako pilného pracovníka na zanedbávané nivě slovanského práva.

Praha 3. II. 99. Dr. *Karel Kadlec.*

260. **Зигель Ѳ.:** Палацкій какъ историкъ славянскаго права. Ж. М. Н. Пр., часть CCCXVIII., 1898, іюль, str. 146—163. Vyšlo též česky v překladě prof. Jos. Kalouska v Památníku na oslavu stých narozenin Františka Palackého pod n. Palacký jakožto historik slovanského práva, str. 499—517. (Zigel F.: Palacký als Geschichtsschreiber des slav. Rechtes.)

Stať jest příležitostná. Profesor Fedor Zigel líčí v ní zásluhy Palackého o historii slovanského práva.

Na sklonku dvacátých let XIX. stol. počali se polští učenci (Lelewel, Maciejowski a bratří Josef a Romuald Hubeové) zabývati studiem starého polského a vůbec slovanského práva. Současně vznikl podobný ruch i v Praze. Ke kroužku pražskému náležel Palacký. Vlivem Maciejowského věnoval Palacký pozornost nejen politickým, nýbrž i právním dějinám českým a slovanským. Kdežto u Lelewela a Maciejowského pracoval při

postrojování starého bytu slovanského mnoho jen cit a fantasie, stanul Palacký právě tak jako bratří Hubeové na půdě reální. Vynikající předností Palackého jest především jeho střízlivost a objektivnost. Kromě toho má však Palacký zásluhu o to, že ukázal všem pozdějším právním historikům, jak mají při líčení právního vývoje svého národa postupovati. Postřehl totiž, že při historickém vývoji všech nových národů pozorovati jest hlavně dvě stránky, totiž živel domácí (národní představy, jež vznikají následkem jistého hmotného prostředí — обстановки, jako jest podnebí, půda atd.) a pak živel cizí (vliv přijaté cizí vzdělanosti, o níž pracovalo a pracuje neustále celé lidstvo). Na základě této zásady rozdělil Palacký české dějiny na jednotlivá období nikoli dle známek vnějších, nýbrž dle toho, jak „se stýkají a jeden s druhým se pronikají dva živlové, slovanský a německý". Rozličné stupně a příčiny poněmčování tvoří také přirozené oddíly v českých dějinách. Aplikovav dotčenou zásadu na dějiny české, ukázal tím zároveň Palacký, že zásada tato s nevelkými změnami může sloužiti za rukověť k periodisaci právní historie všech ostatních národů slovanských.

Druhou zásluhou Palackého jest dle Zigela to, že správně pohlížel na vývoj slovanského práva. Právní historik slovanský má vycházeti od společného všeslovanského práva, a stopovati pak právní vývoj u jednotlivých národů zvláště.

Třetí zásluhou Palackého jest stanovení srovnávací methody při studiu slovanského práva.

O velké ceně stati Zigelovy svědčí již to, že byla přeložena do češtiny prof. Jos. Kalouskem.

Praha 3, II. 99. Dr. *Karel Kadlec.*

261. **Jireček Herm.:** Palackého práce o dějinách právních. Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, str. 485—498. (Die rechtsgeschichtlichen Arbeiten Palacký's.)

Také článek H. Jirečka jest příležitostný a souvisí úzce se statí Zigelovou. Spisovatel karakterisuje činnost Palackého jakožto právního historika těmito slovy: „Práce Palackého v oboru práva českého dvojím směrem se nesou; jednak že mu bylo z listinného materiálu dobývati známostí právních, jednak že sám se viděl nucena, aby staré prameny práva na jevo vynášel a z rukopisův uveřejňoval."

Co se prvého směru týče, zmiňuje se autor o historicko-právních článcích Palackého, počínaje rozpravou „Pomůcka ku poznání řádův zemských království Českého ze druhé polovice XIII. stol." (Č. Č. M. 1831). Ve směru druhém uvádí jednotlivé právní památky, jež Palacký vydal.

Článek Jirečkův pěkně doplňuje stať Zigelovu.

Praha 3. II. 99. Dr. *Karel Kadlec.*

262. **Новаковић Стојан:** Законик Стефана Душана цара Српског 1349 и 1354. На ново издао и објаснио. У Београду 1898. Str. CLIII. a 312. (Novaković Stojan: Gesetzbuch des serb. Caren Stefan Dušan.)

Stojan Novaković, veliký znalec srbského jazyka, literatury a historie, vydal tu poprvé kritickým způsobem Dušanův zákonník s různými varianty a připojil podrobný komentář této veledůležité právní památky. V úvodě píše o vnější historii zákonníka.

Připomínajíce zatím jen stručně, že nové dílo Novakovićovo nemá skoro nic společného s jeho dřívější prací z r. 1870, vydanou pod týmž titulem, přineseme v příštím čísle podrobnější referát.

Cf. důležitý ref. Florinského (Унив. Изв. Кіевъ 1898. Ноябрь Крит. 232).

263. **Herman Ottó:** Az Ösfoglalkozások. Halászat és Pásztorélet. Az 1896-ik evi országos ezredéves kiállitás alkalmából irta H. O. különlenyomat Matlekovits „Az ezredéves kiállitás eredménye" czímü kiállitási fojelentés V-ik kötetéböl. Budapest 1898. 120 str. (Prvotná zaměstnání. Rybářství a pastýřství. U příležitosti millenární výstavy r. 1896 napsal O. H. Otisk z V. svazku hlavní zprávy Matlekovicse o výstavě.)

Srv. o tom referát Munkácsiho (Ethnographia 1898, 315) a Škultétyho (v Slov. Pohładech 1898, p. 563). Herman mezi jiným dokazuje, že z původního maďarského života pastýřského zbyla Maďarům podnes památka v podobě ohrady z proutí, částečně kryté, která se dá lehce na vůz složit a z místa na místo stěhovat. Sluje maďarsky cserény. Tento starobylý, domněle maďarský přibytek pastýřský (obdobný slovenskému dnešnímu košiaru) není ale nic jiného dle Škultétyho, než ryze slovanské č. čeřeň, čereň pol. cierzeniec, srb. čerenac.

264. **Mucke J. R.:** Urgeschichte des Ackerbaues und der Viehzucht. Greifswald 1898.

265. **Любавскій М. К.:** Объ общественномъ бытѣ литовцевъ по древнѣйшимъ извѣстіямъ и объ образованій великаго княжества литовскаго. Содержаніе реферата изъ прот. засѣд. общ. Чтенія общ. ист. и древ. росс. Москва 1898. II. Ст. 47. (Ljubavskij M.: Über die socialen Errichtungen der Lithauer nach den ältesten Nachrichten.)

O prvních socialních zřízeních staré Litvy v XII.—XIII. stol. Počátek povstal z rodů, jimž v čele stáli knížata, ale brzy přeměnily se svazky tyto v čistě politická centra. V XII. stol. už bylo jmění rozděleno nerovně, v téže době povstala i mezi Litevci třída, odpovídající germanské nebo slovanské družině a z ní nový druh pánů a mocných, opírajících se o moc svých druhů vojáků, jenž se stal i dědičným. Ale vedle toho byli na Litvě i starešiny zvolení od lidu a pod.

266. **Levec Wlad.:** Pettauer Studien. Untersuchungen z. ältern Flurverfassung. I. Abth. (Sonderabdruck a. d. Mittheilungen d. anthropol. Ges. in Wien. XXVIII. Wien 1898. S. 171—189.)

Also wäre endlich einmal eine streng fachmännische Flurkartenforschung auf österreichischem Boden in grösserem Massstabe hiemit nun eingeleitet! Dass gerade mit Steiermark überhaupt und dem Pettauerfelde insbesondere der Angang gemacht wird, rührt daher, dass schon ein flüchtiger Blick auf die GStKarte hier den Agrarhistoriker zum längeren Nachdenken einlade, namentlich aber, weil Dank dem zielbewussten und umsichtigen Wirken der Historischen Landes-Commission für Steiermark und

des wunderbaren Steiermärkischen Landes-Archivs alle vorhandenen Quellen und Behelfe bestgeordnet dem Forscher zur freiesten Verfügung stehen.

Das Pettauerfeld ist zu einem ganz bedeutenden Theile in Dorfmarken von ungewöhnlicher Länge bei einer solchen Schmalheit eingetheilt, dass bei einigen Ortschaften die querliegende dichtgedrängte Dorfstatt mit ihren beiden Enden die Dorfgrenzen beiderseits berührt. Daher musste bei sehr vielen Dörfern die gewannmässig projectierte Bodenvertheilung unter die einzelnen Hofstätten in einer und derselben Streifenrichtung ausgeführt werden.

Das Hauptinteresse dieser Dorfmarken bildet jedoch das Flächenmass: die der Bodenvertheilung unter die einzelnen Dorfmarken zu Grunde liegende fränkische Königshufe der Karolinger, der mansus regalis, von circa 48 *ha*, dessen grundlegende agrargeschichtliche Bedeutung von August Meitzen erkannt, und in dessen grossen Werke über „Siedlungen und Agrarwesen der Germanen, Kelten, Römer, Finnen und Slaven", Berlin 1895, mit vollendeter Gründlichkeit dargestellt worden ist, wobei auch des Pettauerfeldes Erwähnung geschieht (II., S. 399; III., 416 ff. Anlage 123).

In den steierischen Urkunden werden nebst mansi regales u. A. auch mansi sclauonici genannt; überall, wo ich diese habe durch die Katastralkarte fassen können, fand ich sie, im Durchschnitt genommen (ich meine: dorfweise, nicht hufenweise), 12 *ha*, also genau eine Viertelkönigshufe gross.

Wie sich jedoch die Sache im Einzelnen verhält, das musste einer eingehenderen Specialuntersuchung vorbehalten bleiben, denn überall klappte die Sache so ohneweiters nicht; da bedurfte es vieler archivalischen Behelfe und einer scharfsinnigen und zugleich nüchternen Combinationsgabe, um das Werden der Dinge einigermassen klarzulegen.

Der Aufgabe erwies sich Levec mit seiner Studie vollends gewachsen. In dieser Abtheilung analysiert er vorderhand bloss sechs Dörfer und fand hier weitere Belege, dass die Königshufe in Steiermark rund 48 *ha* ausmacht, wodurch die vollständigste Conformität mit allen im grossen fränkischen Reiche anderwärts vorkommenden Königshufen als einem für das ganze unermessliche Reich einheitlichen, überall verstandenen Landmass bekräftigt wird. Und als blosses Landmass — so hebt Levec ganz richtig und zeitgemäss hervor — ist die Königshufe folgerichtig keineswegs an irgend eine Form der Bodenvertheilung (als da sind: Blöcke, Gewannstreifen, Hufenstreifen) gebunden. Sehr bemerkenswerth ist auch die Wahrnehmung, dass die Königshufe hier auf dem Pettauerfelde infolge der grossen Sterilität des Bodens, noch um das J. 1500 vielfach nicht blos Messhufe, sondern auch zugleich Wirthschaftshufe war — ein Hofgrund 48 *ha* gross.

Es gibt hier Dörfer, welche genau 10, und andere, die genau 5 Königshufen ausmachen. Sind nun das solche von den urkundlich oft bezeugten ganzen und halben einstigen decaniae Sclauorum? Dieser Frage widmet Levec einen längeren Excurs, in welchem er auch klarlegt, dass daran nichts specifisch slawisches ist, denn die Decanien bilden schon unter den Römern die gewöhnlichste Betriebsform, die sich

später, ohne dass man gerade nothgedrungen eine Entlehnung annehmen müsste, bei germanischen und slawischen Völkerschaften wiederfindet.

Zum Schlusse greift Levec die Frage auf, ob das eigenthümliche, zahlenmässige Verhältnis der Bauern zu den Županen als einstigem Hirtenadel in einigen Gegenden Untersteiermarks mit den Dekanien in irgendeinen Zusammenhang etwa gebracht werden könnte. Dies verneint Levec in schneidiger Darstellung des Sachverhaltes, und er wird damit wohl Recht behalten.

Jedem, welcher sich mit der Flurkartenforschung beschäftigen will, werden die „Pettauer Studien" einen lehrreichen und zuverlässigen Behelf abgeben.

Graz 7. II. 99. *J. Peisker.*

267. **Balzer Oswald:** „Rewizya teoryi o pierwotnem osadnictwie w Polsce".*) — (Kwartalnik historyczny, zeszyt I. z 1898 r. str. 21.—63. — Revision der Theorie über die ursprüngl. Besiedelung Polens.)

Kwestja pierwotnego ustroju społecznego w Polsce i prabytu jej ludności w dobie przedhistorycznej, to zagadnienie równie poważne, jak do rozwiązania trudne. Doniosłość tej kwestji w historji Polski, odosobnionej w rzędzie narodów cywilizowanych w zakresie braku wiadomości pozytywnych o pierwotnych kolejach dziejowych własnego państwa, pojmowała dobrze historjografja nasza, poświęcając rzeczonemu zagadnieniu wybór najznakomitszych sił swojich. Od chwili, w której dziejopisarstwo pozejęło się istotnie naukową zasadą przyczynowego związku zjawisk, pierwociny ustroju społecznego państw i narodów nabrać musiały wagi pierwszorzędnej. — Jest to zrozumiałe wogóle, a w Polsce tem zrozumialsze, że od jej prabytu, zakrytego przed okiem badacza pomroką wieków, której żaden promyk światła nie rozjaśniał, żądano wyjaśnienia pra-przyczyny naszych późniejszych koleji dziejowych. Tragiczny ich okres, rozpoczęty w wieku XVIII., a odczuwany tak głęboko przez całe społeczeństwo polskie, odbić się też musiał i na kierunku myślenia koryfeuszów jego nauki dziejowej, którzy z całą świadomością, lub bezwiednie, ale jakby pod wpływem suggestji, dopatrywać się poczęli już w zawiązkach polskiego indywidualizmu państwowego przyczyny późniejszych nieszczęść i klęsk narodowych. Że tak przedstawia się pobudka psychologiczna wszystkich poglądów dziejopisarskich, opartych na silnej wierze w zupełną odrębność pierwocin ustroju innych narodów słowiańskich, przeczyć trudno. Kiedyś będzie to tylko jeden więcej, a głębszy niż inne, dowód boleści i cierpień polskiego narodu — obecnie jednak wyzwolenie się zpod zmory, przygniatającej prawdę dziejową, uznać należy za rzetelną przysługę, wyświadczoną nauce i jej ideałom. —

Żadna z dotychczasowych polemik naukowych, jakie uczeni polscy, przedewszystkiem zaś profesorowie: Smolka i Bobrzyński podejmowali przed laty z prof. Piekosińskim, twórcą i szermierzem nowej teorji najazdu, jako pra-przyczyny ukształtowania się społeczeństwa polskiego i powstania

*) Jest to krytyka dzieła prof. Franciszka Piekosińskiego p. t. „Ludność wieśniacza w Polsce w dobie Piastowskiej", z którego zdawaliśmy zprawę w I. zeszycie „Věstnika" (str. 108.—111.).

monarchji Piastowskiej, nie była równie głęboką i przekonywującą, jak wymieniona w nagłówku praca profesora lwowskiego uniwersytetu, Oswalda Balzera, autora pomnikowego dzieła o „Genealogji Piastów". — Uczony ten, stojąc na racjonalnym gruncie analogji wszechsłowiańskiej, wygłosił obecnie nową teorję, zgodną, jak się zdaje, z charakterem najdawniejszych źródeł polskich, jakie nas doszły. Stwierdzić wszelako trzeba, że wszechstronne pogłębienie rozlicznych kwestji, związanych z charakterem podobnej teorji, zawdzięcza Sz. Autor gruntownym, a długoletnim badaniom prof. Piekosińskiego, który w poszukiwaniu pierwocin ustroju społecznego v Polsce drogą wstecznego wnioskowania, uprawił wspaniale nietkniętą niemal dawniej niwę naszych źródeł i zabytków średniowiecznych, uprzystępniając ją dla swych następców.

Oto, jak się przedstawia prosta, zwięzła i jędrna, ale pozbawiona jeszcze koniecznej szaty naukowej, teorja prof. Balzera: Podobnie, jak wśród innych narodów słowiańskich, tak i w Polsce, pierwotną komórką w rozwoju jej społecznego organizmu, a zarazem i pierwotną jednostką społeczno-gospodarczą był ród, rządzony pierwiastkowo przez najstarszego, a później prawdopodobnie przez najgodniejszego ze swych członków (Starosta; edilste w księdze prawa zwyczajowego z XIII. w.). Gromada takich rodów, odłączona od pierwotnej hordy słowiańskiej, zajęła terytorjum późniejszej Polski, t. j. ziemie pomiędzy Notecią, Wisłą i Odrą, a wnet potem i Łabą, v VI. st. po Chr:, osiedlając się tu na stałe. — Przestrzeń zajętą przez ród nazywano zazwyczaj własnym jego mianem (np. Dalechowice = synowie Dalecha), choć i nazwy inne, określające wybitną właściwość topograficzna danej miejscowości (np. Suchodół, Łęg, Niwa), albo li też cechę zamieszkującego ją rodu, zaznaczoną w jego przydomku (np. Cierpięta, Drzykozy; w Czechach: Kvilici, Libosváry itp.), mogły być używane w prawieku, który dalekim będąc od ścisłej organizacji i wypływających z niej norm stałych, nie miał też pod tym względem ustalonego zwyczaju. — Tworzone rozmaicie, a z całą swobodą, nie były też stałymi i same nazwy miejscowości, stanowiące dziś jedyne niemal źródło odwiecznych materjałów dziejowych (np. Brzeźnica zwie się później Jędrzejowem; Domisławice-Łukaszowicami itp.). Nazwy pierwotne zmienić miały sie nadto jeszcze bardziej w stuleciach następnych pod wpływem nowych czynników.

Podstawą własności pierwotnej zarówno w całej Słowiańszczyznie, jak i w Polsce był ród; do niego bowiem należała przestrzeń ziemi, nazwana jego mianem i przezeń uprawiana. Prawo bliższości (jus propinquitatis) rodowej, utrzymujące się w Polsce niemal do końca Wieków średnich w zakresie aljenacji dóbr ziemskich, oraz opłata główszczyzny (poena capitis) na rzecz rodu, to zabytki owej pra-własności rodowej, której powstanie wyjaśnia potrzeba pracy masowej w ujarzmianiu natury, tak groźnej dla ludzi pierwotnych, a upadek — stopniowe złagodzenie tych warunków, sprzyjające powstawaniu własności indywidualnej. Ścisła chronologja jest w tym względzie niemożliwą, gdyż zmiany powyższe, wytwarzające się zwolna w ciągu wieków, nie mogły obalić natychmiast dawnego stanu rzeczy, ani zaprowadzić odrazu nowego porządku. — Otóż kawałek ziemi, objęty w posiadanie przez jednostkę, wyemancypowaną z pierwotnej wspólnoty rodowej, a dość zasobną, aby sie utrzymać samodzielnie, otrzymywał

nazwę od swego właściciela (np. Dalech*ów*). Była to zmiana charakteru nazw dawnych równie radykalna, jak powodująca ją zmiana charakteru własności gruntowej. — Jednostki, które występując dla jakichbądź przyczyn z rodowego współbytu, nie mogły się przy własności indywidualnej utrzymać i przystępowały do rodów innych w poszukiwaniu korzystniejszych warunków egzystencji, stawały się przysiedleńcami tych ciał obcych, — ich gośćmi (hospites), czyli łazęgami, nie biorącymi udziału w organizacji rodowej. — Drugim z koleji, a wyższym, czyli późniejszym od rodu ogniwem w rozwoju pierwotnej organizacji społecznej w Polsce, były opola (vicinium, gegenote; południowo słowiańskie bractvo), czyli związki terytorjalne rodów, powstające w celu zabezpieczenia większych przestrzeni, zamieszkałych przez grupę rodów zaprzyjaźnionych, od rodów im nieprzyjaznych, oraz w celu zyskania dla samoobrony silniejszej spójni nawewnątrz związku, na którego czele stali starostowie zjednoczonych rodów. Rozstrzyganie kwestji granicznych i śledzenie winowajców w obrębie takiego terytorjum, były to najważniejsze ze stałych funkcji opola, o których doszły nas już z księgi prawa zwyczajowego (XIII. st.), wiadomości źródłowe. Opola uważa Autor za instytut, wyprzedzający chronologicznie powstanie plemion (Ślęzanie, Mazowszanie i t. p.) i ich naczelników, od których jeden już tylko był krok do monarchji — Wyłonienie się władzy książęcej, silnej potęgą, opartą na wyzyskaniu ślepych popędów i instynktów mas, było oczywiście momentem arcyważnym, mającym dokonać wielu zmian w dotychczasowym porządku rzeczy. — Książe stał się właścicielem znacznej części ziem, nad którymi panował i które rozdawać miał później wedle własnego uznania. Dawne, patronimiczne (*-ice*) nazwy miejscowości, pochodzące od mian rodowych, a zamieniane z czasem na nazwy dzierżawcze (*-ów, -owo*), przysługujące własności indywidualnej, ostały się, zmieniały, lub tworzyły nadal w sposób patronimiczny w posiadłościach książęcych. Książe był właścicielem licznych ziem; nie pytano przeto czyją są one własnością, lecz kto w nich mieszka, czyli komu (jakiemu rodowi?), zostały one przez ksiecia oddane w posiadanie. Toż samo miało się i z licznymi posiadłościami kościoła. Tak tłómaczy Autor stanowczą przewagę nazw patronimicznych wśród posiadłości książęcych i kościelnych. — Chrześcjaństwo zaznaczyło się również w nazwach osad polskich, wprowadzając do pogańskiego dawniej kraju szereg imion zachodnich. Data ich nastania: koniec X. st. jest tu pierwszą wskazówką chronologiczną, stwierdzającą, że i wówczas jeszcze, stosunkowo tak poźno, nie istniała w Polsce stała norma pedantyczna w tworzeniu nazw miejscowości. Spotykamy bowiem zarówno Jędrzej*owy*, jak Łukasz*owice*, lub nawet Pawło*więta* i Maciejo*więta*: wszystkie powstałe niewątpliwie po r. 965, pomimo, że ostatnie te końcówki (*-ęta*) odnoszono zazwyczaj do czasów davniejszych.

Szlachtę polską uważa prof. Balzer za stopniowy, powolny wytwór rodzimy, rozwijający się dopiero w epoce powstawania naczelników plemiennych i władzy książęcej przez wybijanie się jednostek ponad tłum szary. Krew z krwi i kość z kości tego tłumu, ujarzmia go zwolna szlachta przy pomocy władzy książęcej, rosnąc zarazem w bogactwo i powagę. Nasze najdawniejsze źródła historyczne datują już z czasu (XI.—XII. st.), kiedy proces ten był w pełnym biegu. Włościańscy wolni dziedzice

gruntowi (haeredes) są już wtedy nielicznymi, bo szczątkowymi przedstawicielami dawnej własności indywidualnej zpośród pierwotnego tłumu, któremu różnice pochodzenia nie były jeszcze znane, a wśród którego władali ziemią zarówno bracia — przodkowie szlachty, jak chłopów. Nazwy osad szlacheckich nie różnią się też od prastarych nazw osad zwykłych; przydomek Kurozwęki, albo Drzykozy przysługiwać mogł bowiem w prawieku przodkom zarówno chłopów, jak szlachty późniejszej. Emancypując się i wyróżniając stopniowo od tłumu w ciągu wieków (VI.—XII. st.) przywłaszcza sobie z czasem szlachta monopol władania ziemią, a nawet i pewnymi imionami. Podobnie, jak Bolesław i Kazimierz przysługują wyłącznie rodowi panującemu, tak Niemierz, Ścibor i t. p — szlachcie. Są to już jednak zjawiska późniejsze. Późniejszym zjaviskiem jest również i ludność narokowa, przeznaczona (narzeczona?) na posługę grodom, oraz — obłożenie opól opłatami na rzecz księcia. Teorja prof. Balzera, prosta, zrozumiała, jasna i przekonywująca, a poparta już w wielu punktach dowodami zaczerpniętymi ze źródeł, domaga się wszelako, jak już zaznaczyliśmy, bardziej szczegółowego umotywowania naukowego. — Jego zapowiedź, wyrażoną na kartach pracy powyższej powitaliśmy też z niekłamaną radością i życzeniem, aby znakomitemu uczonemu danem było istotnie rozstrzygnać w sposób stanowczy jedno z najważniejszych zagadnień naszych dziejów.

Warszawa 30. XII. 98. *J. K. Kochanowski.*

268. **Goremykin J. L.:** Zarys historyi włościan w Polsce. Przeklad Ad. Dobrowolskiego. Petersburg 1898. (Abriss der Geschichte des Bauerstandes in Polen.)

269. **Rembowski Al.:** Z powodu tłómaczenia na język. polski „Zarysu historji włościan w Polsce“ p. Goremykina“. (Kwart. Hist. Zesz. III. Lwów 1898, str. 528—553.)

Książka p. Goremykina, napisana w języku rosyjskim i wydana z oryginału jeszcze przed laty trzydziestu (1869 r.) należy do rzędu tych broszur politycznych „z tezą“, którymi z powodu ich zupełnej nieudolności, nauka zajmować się nie może i nie powinna. Poważna krytyka pokrywała też tę pracę milczeniem, dopóki nowe jej wydanie, dokonane w r. 1898 z polskiego przekładu p. Adama Dobrowolskiego, nie zdawało się użyczać jej samo przez się cech zewnętrznej aktualności naukowej. Wówczas dopiero w obronie prawdy dziejowej, zaczepionej przez p. Goremykina w sposób zohydzający ją w oczach ludzi niekompetentnych, wystąpił p. Aleks. Rembowski i dał broszurze wspomnianej odprawę ostateczną. Spokój i umiarkowanie, połączone z właściwą mu erudycją i z sądem bystrym, a trzeźwym, cechują artykuł p. Rembrowskiego, który w imię beznamiętnych ideałów nauki, opartej na prawdzie, podjął niewdzięczne zadanie ułożenia bilansu „tezy“ ignorancji, jako dwóch czynników wytącznych, składających się na pracą pomienionego autora.

Warszawa 16. III. 99. *J. K. Kochanowski.*

270. **Gorzycki Kazimierz J.**, Dr.: Obecny stan badań nad historją chłopów w dawnej Polsce. („Prawda“, tyg. warsz.

Rok XVIII. 1898. Nr. 47—50.) Der Stand der Forschung über die Geschichte des Bauernstandes in Polen.

W treściwym, a wyczerpującym studjum, odznaczającym się wykładem jasnym i popularnym, skreślił autor zarys ogólny obecnych poglądów historycznych na dzieje włościaństwa polskiego i ich ewolucją. Zastanawiając się we wstępie nad pracami prof. Piekosińskiego („Ludność wieśniacza w Polsce w dobie piastowskiej", por. Věstník, zesz. I.) i prof. Balzera („Revizja teorji o pierwotnem osadnictwie", por. Věstník, zesz. II.), stanowiącymi ostatni wyraz nauki w zakresie pierwotnych dziejów naszej ludności wieśniaczej, przechyla się autor na stronę ostatniej i dopełnia ją własnymi spostrzeżeniami. — Twierdzi on mianowicie, że nazwy pierwotnych rodów słowiańskich w Polsce (od których pochodzą zarówno kmiecie, jak szlachta) łączą się z nazwami ich godeł (herbów), utrzymanych później przez szlachtę i odpowiadają t. z. nazwom „totemicznym" (totem), branym ogólnie przez ludy niecywilizowane z przyrody, a głównie se świata zwierzącego, np. pies, brzoza, kościech, nagód, okuń, orzeł, stary koń i t. p. (Szkoda, że przytoczone przykłady nie są ściśle odpowiednie, gdyż tylko po części, t. j. w mianach heraldycznych Kościescy, Nagód, Orła białego, i Staregokonia znaleść mogą istotnie poparcie.) Pomiędzy owemi nazwami „totemicznemi" i nazwami miejscowości, jak np. Kosiegłowy, Białokozy, Ćwiki, Czajki i t. p., wykazuje nadto autor związek genetyczny, twierdząc, że te to właśnie nomenklatury za najstarsze uznać należy. Idąc za Balzerem (j. w.) uważa autor nazwy patronimiczne wsi polskich (*-ice, -yce)* za młodsze od tych ostatnich, a świadczące o tem, iż były one niegdyś wysadkami (kolonjami) rodów pierwotnych, — nazwy zaś dzierżawcze (*-ów, -owo, -owa)*, za najmłodsze (miana własności indywidualnej). Zastanawiając się nad ciężarami (angariae) prawa polskiego, obciążającymi w najdawniejszych czasach historycznych ludność włościańską w Polsce, przesadza autor ich uciążliwość, zapominając, że nie wszystkie (kilkanaście) kategorie tych ciężarów gniotły jednocześnie całą masę ludności wiejskiej, która w różnych czasach i miejscach tylko ich części podlegałą zazwyczaj, jak to ścisła interpretacja zabytków dyplomatycznych zdaje się stwierdzać niewątpliwie. — Kreśląc rys popularny kolonizacji niemieckiej zgodnie z ostatnimi zapatrywaniami nauki i z naturą źródeł archiwalnych, zapomina autor o zrównoważeniu przesady wspomnianej, twierdząc, że (tylko?) „w końcu XIII. i w pierwszej połowie XIV. stulecia ludność wieśniacza w Polsce znalazła się w dobrem położeniu ekonomicznem i prawnem" (str. 584) — było tak bowiem przeciętnie, a wogóle do połowy wieku XV. (co stwierdzają ówczesne księgi sądowe), jeśli nie do końca tego stulecia, t. j. do chwili uprawomocnienia przewagi szlachty w statucie Jana Olbrachta z 1496 r. Dalsze dzieje ludu polskiego nie zostały dotąd wyjaśnione ściśle, a zarówno prace prof. Ulanowskiego („Ivici polska [Kasina Wielka] pod względem prawnym od XVI. do XVIII. st.), jak hr. Roztworowskiego („Die Entwickelung der bäuerlichen Verhältnisse im Königreich Polen im XIX. Jahrhdt.") pozostaną tylko wzorami dle przyszłych i, oby najliczniejszych, monografji z tego zakresu, na których podstawie da się kiedyś ułożyć bilans odnośnej prawdy historycznej. — Wzgląd ten podnosi autor z całą słusznością w pożytecznym

studjum swoim, godnym niewątpliwie osobnej odbitki, która by je dla szerszych kół czytelników uprzystępnić mogła.

Warszawa 16. III. 99. *J. K. Kochanowski.*

271. **Gorzycki K. J.**: Wpływ etno- i socyologii na najnowszą historyografię polską. Slowo polskie. 1898, č. 180. Über den Einfluss der Ethnologie und Sociologie auf die neue polnische Geschichtsschreibung.)

272. **Kovář Fr. S.**: K původu jmen děd a dědina. Č. Mus. Fil. IV. 174—175. (Über den Ursprung der Worte děd und dědina.)

Pojí sl. dědъ s ř. τήθη, pův. koř. *dhē-* „kojiti" atd. Vývody sémasiologické, spisovatelovy i z toho plynoucí (dědъ „živitel, opatrovatel" atd.) svědčí opět o nedostatku jazykozpytné průpravy.

Praha 20. I. 99. *Ztý.*

273. **Klaić Vjek.**: Porieklo banske časti u Hrvata. Vjesnik zem. arkiva I. 1899, p. 21. (Der Ursprung der Banalwürde bei den Kroaten.)

274. **Simkowitch**: Die Feldgemeinschaft in Russland. Jena 1898. S. 339.

275. **Kadlec Kar.**, Dr.: Studium obyčejového práva na Rusi. (Národop. Sborník III. 1898, p. 38.) Über das Studium des Gewohnheitsrechtes in Russland.

276. **Kadlec K.**: Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském. Praha 1898. Str. 136. (Über die „zádruha" im altslav. Rechte.)

O této důležité práci, jejíž cílem je prokázati starobylost zřízení zádruhového v starém bytě slovanském, přineseme obšírný referat v příštím svazku Věstníku.

277. **Piekosiński Fr.**: Moneta polska w dobie piastowskiej. I. Zawiązki rzeczy menniczej w Polsce wieków średnich. Rozprawy Akad. Umiejęt. Wydzial hist. fil. Ser. II. T. X. Kraków 1898, str. 387—410. Über das polnische Münzwesen in der Zeit der Piasten.

V článku tom snaží se vyložiti mezi jiným záhadné místo o penězích v Čechách ve zprávě Al-Bekriho († 1094) podle popisu Ibrahima Ibn Jakuba, jenž v X. stol. na své cestě poznal tehdejší poměry české. Jde o místo: „V zemi Bovîmě vyrábějí tenké, řídké, jako síť tkané šátečky, které však u nich mají pevnou cenu jedné desetiny pênsê (peníze, var. knszar) a v obchodu i v obcování se užívají. Platí u nich za peníze a mívají jich plné skříně." K tomu rozvažuje Piekosiński (str. 393—394): „Otóż chodzi o to, co to były owe delikatne tkaniny nakszałt siatki? Mogły to być albo koronki, albo cienkie chustki białe, jakich jeszcze po dziśdzień używają u nas wiejskie kobiety do ubierania głowy. To, co mówi Al-Bekri, że te siatki na nic się nie przydawały, przemawiałoby raczej za koronkami, gdyż o chustkach, używanych do ubrania głowy, nie mógł by był tak się wyrażać. A jednak używany w naszym języku wyraz

„płacić“ pochodzi od źródłosłowu „płat“, który oznacza kawałek tkaniny, jest więc dowodem, że i u nas, nietylko u Czechów, takie płatki czyli delikatne chusty były najstarszym surrogatem pieniędzy, i że to nie były koronki, gdyż wyraz koronka jest prastary wyraz polski, i gdyby one, a nie płatki tkaniny, byly pierwotnemi surrogatami pieniędzy, to mówilibyśmy dziś nie „płacić“, lecz „koronkować“. Wartość takich chusteczek oznacza Al-Bekri po 10 za jeden knszar. Co jest knszar, nie wiadomo, może to przekręcona nazwa grzywny. Dość, że wedle Al-Bekrego dostawało się za jeden knszar pszenicy tyle, ila dla jednego człowieka starczyło na miesiąc, a jęczmienia za knszar tyle, ile potrzeba dla jednego konia na 40 dób, wreszcie 10 kur za jeden knszar. Otóż z uwagi, że w starym pomniku prawa zwyczajowego polskiego cztery kury znaczą mniej jak jeden szkojec, czyli dwa grosze, to knszar, reprezentujący wartość 10 kur, mógłby się równać dwom szkojcom, czyli 4 groszom.“ (ČČM. 1898. 195.)

278. **Бослуновскій К.:** Матеріалы по археологій Кіева. Древнія гирькы найденныя въ Кіевѣ. (Съ 2 таблицами рисунковъ.) Кіевъ 1898, 8⁰, 27 стр. (Boslunovskij K.: Materialien zur Alterthumskunde von Kiev.) Содержаніе: „Археол. метрологія, именно денежныя и вѣсовыя системы, употребительныя въ Кіевскомъ княжествѣ примѣрно между VIII.—XVI. вѣками.“

Ref. Кіев. Старина 1898. Іюль. Библ. 40. Весьма интересная брошюра. Къ трудамъ Черепнина и Прозорвскаго она составляетъ необходимое дополненіе.

279. **Петрушевичъ А. С.:** Кто былъ „вѣщій Боянъ“, упоминаемый въ „Словѣ о полку Игоревѣ“. (Приложеніе къ „Вѣстн. Нар. Дома“ ч. 172 изъ 1897 г.) Petruševič A. S.: Wer war der Wahrsager Bojan im Gedichte über den Feldzug Igors.

K četným hypothesám, jež o záhadném „věštím Bojanu“ v „Slovu o polku Igorově“ byly dosud proneseny, přistupuje nová od A. S. Petruševiče, který již r. 1887 vydal Slovo s hojnými konjekturami a emendacemi v textu. Výklad jeho se zakládá rovněž na konjektuře textové. Otázka, byl-li věští Bojan osobností historickou či vybájenou, zabývala přední učence ruské. Vs. Miller (r. 1877), který, jak známo, vykládal původ Slova ze vzorů byzantsko-řeckých, jež prostřednictvím literatury bulharské se dostaly na Rus, prohlásil, že Bojan nebyl skutečně žijící pěvec ruský, nýbrž že vnikl v bulharské vzdělání eposu byzantsko-řeckého místo nějakého pěvce starodávného, Homera, o němž se zmiňoval předpokládaný byzantský original Slova, a že jméno to převzato bylo v Bulharsku z historického Bojana, syna bulharského cara Simeona, kterého též měli za věštího čaroděje, jenž se mohl přeměniti ve vlka nebo jiné zvíře. Také A. Veselovskij nepokládá Bojana za skutečného pěvce ruského, a souhlasí s výkladem Millerovým o jeho původě bulharském. Než po jeho mínění mezi pěvcem Bojanem, jejž v literaturu ruskou uvedl teprve autor Slova, a historickým Bojanem-čarodějem není nic společného kromě jména a té okolnosti, že oba patří Bulharsku: jeden — bulharské národní pověsti o historické osobnosti (synu Simeonově), druhý — bulharské literatuře, čerpající ideje, obrazy a epitheta z tradice byzantské. Naproti tomu E. V.

Barsov (r. 1883) se zastává Bojana jako skutečného pěvce ruského a podpírá jeho existenci dílem zprávami letopisnými, dílem realnou charakteristikou jeho v Slově. Téhož mínění jest také Petruševič, který v článku uvedeném se snaží zevrubněji určiti jeho historickou osobnost. K tomu cíli čte v Slovu o polku Igorově místo: „Рекъ Боянъ и ходы на Святославля, пѣстворца стараго времени Ярославля“ takto: „Рекъ Боянъ, изъ колѣна Святославля, пѣснотворца стараго времени Ярославля“. Dle této konjektury, kterou již ve své vydání Slova z r. 1887 přijal, vykládá pak, že věští Bojan byl bezpochyby vnuk knížete Svjatoslava Igoreviče († 972), jenž na svém pochodu do Bulhar vstoupil v sňatek s nějakou Bulharkou, a proto prý vnuku jeho dáno bylo také jméno po známém bulharském careviči Bojanovi. Znamenáme, že se tu staví hypothesa na hypothesu. Jest otázka, zda-li jest text Slova skutečně tak porušen, že by bylo třeba tak pronikavé změny, jak ji Petruševič navrhuje; Barsov tomu aspoň odporuje.

Praha 4. II. 99. *H. Máchal.*

280. **Максимовичъ М.:** Споръ о вѣщемъ Боянѣ. (Кіев. Стар. 1898. Ноябръ 222—253.) Maksimovič M.: Streit über den Wahrsager Bojan.

Издатель Кіев. Старины замѣчаетъ: Извѣстно, какъ много сдѣлано М. А. Максимовичемъ по вопросу о разработкѣ „Слова о Полку Игоревѣ“, которымъ онъ началъ заниматься еще будучи въ Москвѣ, напечатавъ въ 1833 году свой отзывъ о переводѣ этого памятника на русскій языкъ А. Вельтманомъ. Одна изъ такихъ его статей, подъ заглавіемъ „Споръ о вѣщемъ Боянѣ“ предназначалась къ напечатанію въ Русскомъ Вѣстникѣ 1856. г., но не была напечатана. Считаемъ, что очень обстоятельныя мнѣнія Максимовича о пѣвцѣ Боянѣ, хотя теперь уже, конечно и устарѣвшія, не будутъ лишними къ опубликованію, если не въ смыслѣ значенія ихъ для современной науки, то во всякомъ случаѣ для исторіи вопроса.

287. **Černý Adolf:** Mythiske bytosće łužiskich Serbow. I.—II. Budišin 1893, 1898.

282. **Černý Adolf:** Mythické bytosti lužických Srbů. (Národop. Sborník. III., p. 26.) 1898. Die mythischen Gestalten bei den Lausitzer-Serben.

Autoreferat: „Ukončil jsem svoje studie z luž. demonologie, i mohu podati přehled výsledků. Jsou v nejednom ohledu zajímavy: vidíme, jak se tu pronikají představy severozáp. Slovanů s vlivy německými a se zbytky představ bývalých Slovanů v sev. Německu, zahrnovaných společným názvem Slovanů polabských.“

Srov. ref. v Čas. Čes. Musea. 1898. 363.

283. **Азбукинъ М.:** Очеркъ литературной борбы представителей христіянства съ остатками язычества въ русскомъ народѣ. (Русс. Филолог. Вѣстникъ 1898. Т. 1—2. стр. 246.) Azbukin M.: Abriss des literarischen Streites des Christen-

thums mit den Resten des Heidenthums inmitten des russ. Volkes. (Fortsetzung.)

284. **Nehring A.**, Dr.: Die Anbetung der Ringelnatter bei den alten Litauern, Samogiten und Reussen. (Globus. 1898. Bd. 72, p. 65.)

„Aus den angeführten Beobachtungen geht hervor, dass die Ringelnatter sich leicht an den Verkehr der Menschen in ländlichen Gehöften gewöhnt. Ausserdem gibt es noch heute in manchen Gegenden gewisse Reminiscenzen, welche auf eine ehemalige Verehrung der Ringelnatter hindeuten; durch dieselben werden die Zeugnisse älterer Schriftsteller bestätigt, und es kann gar nicht bezweifelt werden, dass die genannte Schlange einst in den bezeichneten Ländern der Gegenstand abgöttischer Verehrung gewesen ist.“

285. **Macdonell A. A.**: Vedic Mythology. Strassburg (Trübner.) 1897. 177. 9 M. (III. B. 1. Heft des Grundrisses der indoarischen Philologie und Alterthumkunde, herausgeg. von G. Büller.)

Ref. von Oldenburg H. v Anz. der indog. Spr. IX. 17.

286. **Пыпинъ А. Н.**: Исторія русской литературы. Томъ I. Древная писменность. С.-Пб. 1898. XII. 484 стр. (Pypin A. N.: Geschichte der russischen Litteratur.)

Для изслѣдователя славянскихъ древностей интересны слѣдующіе главы: I. Историческія условія русскаго національнаго развитія. II. Начатки древне-русской писменности. (Состояніе народной среды. Племенныя отношенія. Языческій бытъ. Переворотъ произведенный водвореніемъ христіянства, въ бытѣ и международныхъ отношеніяхъ.)

287 **Tadra F.**: Kulturní styky Čech s cizinou. (Cf. Věstník I. 105.) Cf. ref. Lamberta (Lit. Beil. zu den Mitth. des Ver. f. G. d. Deutschen in Böhm. XXXVI. II.) a tendenční ref. v Meineckově Hist. Zeit. 1898. 331.

V. **Práce rázu povšechného.** — Varia.

288. **Анучинъ Д.**: Филимоновъ Г. Д. Некрологъ. (Арх. Изв. и Зам. 1898. 211.) Anučin D.: Nekrolog des G. Filimonov.

289. **Анучинъ Д.**: Г. I. Оссовскій. (Археол. Извѣстія и Замѣтки. Москва 1898, p. 337.) Anučin D.: Nekrolog des G. Ossowski.

290. **Кузнецовъ С. К.**: Г. I. Оссовскій. Біографическій очеркъ. Варшава 1898. Kuzněcov S.: G. Ossowski.

291. **Рѣдинъ Е. К.:** Ѳ. И. Буслаевъ. Обзоръ трудовъ его по исторій и археологій исскуства. Харьковъ 1898.

292. **Ключевскій В. А.:** О Ѳ. И. Буслаевѣ, какъ преподавателѣ и изслѣдователѣ. Содержаніе реферата. Изъ протоколовъ засѣд. общ. (Чтенія общ. ист. и древ. росс. Москва 1898. II., стр. 57.)

293. **Лавровъ П. А.:** Ѳ. И. Буслаевъ, какъ профессоръ. Содержаніе реферата изъ протоколовъ засѣд. общ. (ibidem стр. 53—54).

294. **Polívka J.:** Fjodor Ivanovič Buslajev. (Národop. Sborník. III. 1898, p. 184.) Nekrolog.

295. **Будде Е.:** О заслугахъ Ѳ. И. Буслаева, какъ ученнаго лингвиста и преподавателя. Казань 1898.

296. **Покровскій Н.:** Памяти Ѳ. И. Буслаева. (Вѣстникъ арх. и ист. X. С.-Пб. 1898, ст. 13.) О его заслугахъ въ области художественной археологій.

Nr. 291—296 Verschiedene Biographien F. J. Buslajevs.

297. **Лобода А. М.:** Памяти А. Ѳ. Гильфердинга. (Къ 25-лѣтней годовщинѣ его смерти.) Этнограф. Обозрѣніе 1897. Nr. 35, стр. 89. (Loboda A.: Dem Andenken an A. Gilferding.)

298. **Lopaciński Hier.:** L. Malinowski. (Kurjer Niedzielny. 1898. Nr. 6—10.) Cf. Lud. V., p. 189.

299. **Dobrzycki Stan.:** Malinowski Lucian. (Národ. Sborník. 1898. 189.) Nekrolog. Srv. k tomu dodatek prof. Pastrnka tamže.

300. **Murko Mathias,** Dr.: Miklosichs Jugend und Lehrjahre. Weimar 1898.

Cf. Ref. Русс. Фил. Вѣстникъ. 1898. 335. — Listy filol. 1898. 480.

301. **Срезневскій Вс.:** Изъ первыхъ лѣтъ научно-литературной дѣятельности И. И. Срезневскаго. (1831—1839.) Жмнп. 1898. Янв. (V. Srezněvskij: Aus den ersten Jahren der wissenschaftl. Thätigkeit des J. Srezněvskij.)

Ref. Кіев. Стар. 1898. Март. Библ. 117. „Очень интересня статьѣ".

302. **Барсуковъ Ник.:** Воспоминанія о Н. Н. Костомаровѣ и А. И. Майковѣ. С.-Пб. 1898. 31 стр. (Barsukov N.: Erinnerungen an N. Kostomarov und A. Majkov.)

Ref. Кіев. Стар. 1898. Мартъ. Библ. 120, Ѳ. К. (Зап. тов. Шевч. XXV. Библ 32.)

303. **Барсуковъ Ник.:** Жизнь и труди М. П. Погодина. Книга XII. С.-Пб. 1898. (Barsukov N.: Leben und Arbeiten des M. P. Pogodin. Bd. X.)

Рефератъ С. Ѳ. Платонова. Жмнп. 1898. Май 176.

304. **Smičiklas Tade:** Život i djela Šime Ljubiča. Čitao u sjednici hist.-filol. razredu jugoslavenske akademije dne 8. sičenja 1898. (Ljetopis jugosl akad. 1898. XII. 150—243.)

Vorzügliche Würdigung der archäol. und histor. Thätigkeit S. Ljubić's mit der Aufzählung seiner Arbeiten.

305. **Рѣдинъ Е. К.:** Проф. Ник. Павл. Кондаковъ. Къ тридцатилѣтней годовинѣ его учено-педагогической дѣятельности. Зап. рус. арх. общ. IX. Вып. 3., 4., p. 1—40. Труды отд. арх. древнеклясс. виз. и зап. европейской. С.-Пц. 1898. (Rědin J.: Professor N. P. Kondakov.)

306. **Иконниковъ В. С.:** Константинъ Ник. Бестужевъ-Рюминъ. († 2. Января 1897 г.) Кіевъ 1898. (Ikonnikov V.: K. N. Bestužev-Rjumin. Nekrolog.)

307. **Бычковъ А. Ѳ.:** Воспоминанія о П. И. Саввайтовѣ. Зап. русс. арх. общ. С.-Пб. IX. 1—2. Прот. p. LV.) 1897. (Byčkov A.: Erinnerungen an P. J. Savvajtov.)

308. **Zakrzewski Winc.:** Adolf Pawiński 1840—1896. Zarys dziejów żywota i pracy skreslił W. Z. Petersburg 1897. Str. 124.

Ref. Кіев. Старина 1898. Январъ. Библ. 31.

309. **Воскресенскій:** Воспоминаніе и слово въ памятъ А. Н. Труворова. С.-Пб. 1897. (Voskresenskij: Erinnerungen an A. Truvorov.)

310. **Перетерскій С.:** А. Н. Труворовъ. Вѣстникъ арх. и ист. X. С.-Пб. 1898, стр. 1. (Pereterskij S.: A. Truvorov. Nekrolog.)

311. **Лавровъ П. А.:** Конспектъ преподаванія исторіи славян. языка и литературы, составленный по опредѣленію Совѣта Имп. Моск. Университета 1834 г. Ю. И. Венелинымъ. (Труды Слав. ком. при Имп. Арх. Общ. Москва. Т. II.)

Im Jahre 1834 forderte die Moskauer Universität vom bekannten Slavisten J. Venelin ein Programm der Vorträge über die Slavistik. Dieser Plan verfasst von Venelin war bis jetzt unbekannt und interessiert umsomehr, als wir aus derselben Zeit ein ähnliches Programm Šafaříks zur Vergleichung besitzen. Venelin theilt seinen Plan in folgende drei Theile: 1. Логографія или обозрѣніе всѣхъ слав. нарѣчій. 2. Исторія литературы. 3. Археологія или древности слав. племенъ.

312. **Брандтъ Р. Ф.:** Павелъ Іосифъ Шафарикъ какъ изслѣдователъ славянскихъ языковъ и писменъ. Труды Слав. Ком. арх. общ. Т. II. Москва 1897. (Brandt R.: P. J. Šafařík als slavischer Philolog.)

313. **Лавровъ П. А.:** Жизнь и ученая дѣятельность П. І. Шафарика. Труды Слав. Ком. имп арх. общ. Т. II. Москва 1897. (Lavrov P. J.: Leben und wissenschaftliche Thätigkeit des P. J. Šafařík.)

Jest to jedna z nejlepších prací, jež byla k jubileu Šafaříka vydána. Vedle vlastního ocenění Šafaříka interessuje zejména stať, kterou P. A. Lavrov připojuje na str. 94 k Šafaříkově systemu slavistiky, vypracovaném pro pruské ministerstvo. Lavrov se zde rozhovořuje totiž o tom, jak je dosud studium slavistiky v Rusku na universitách opozděno, jak má mnohé nedostatky, zaviněné hlavně tím, že pravidlem existuje jedna „каѳедра славяновѣдѣнія“ a jeden professor vykládati má: o linguistice, literaturách,

historii i starožitnostech slovanských! Odporučuje řadu náprav (hlavně rozdělení na 3 stolice: linguistickou, literární a historickou) a doplňuje tyto specialní návrhy několika výbornými širšími myšlénkami, směřujícími k povznesení slavistiky vůbec na základě nové organisace styků badatelů ruských s jihoslovanskými. Myšlénky a návrhy Lavrovy, jež provází také Tim. Florinskij svým souhlasem a dalšími doplňky (Унив. Извѣстія 1898. Кіевъ Нояб.), jsou tak pozoruhodny, že by se měly státi podnětem k důkladné úvaze všech interessentů, a snad nejlépe přímo podkladem, kterým by se obírati měla zvláštní komisse sestavená na př. na letošním sjezdu kijevském. Referent, jenž učinil ostatně už v tom směru návrh positivní, je přesvědčen, že by mnohé z krásných návrhů p. Lavrova měly a mohly se státi skutkem.

Praha 2. III. 99. *N.*

314. **Флоринскій Т. Д.:** Критико-библіограф. обзоръ новѣйшихъ трудовъ и изданій по славяновѣдѣнію. Унив. Извѣстія. Кіевъ 1898. Іюнъ, p. 73—113. Ноябръ. Крит. 203.—244. (Florinskij T.: Kritisch-bibliograph. Übersicht der neueren Erscheinungen auf dem Gebiete der Slavistik.)

Obsahuje vedle posouzení nového vydání Miroslavova evangelia i posouzení I. svazku Věstníku, Radičova Zborniku za narodni život i običaje Južnich Slovena III., Černého Slovanského Přehledu, a znamenitou stať o I. dílu Drevností slov. komisse imp arch. společnosti v Moskvě, a Novakovičova vydání Dušanova Zakoníka. V referatu o Lavrovově stati o působení Šafaříka, prof. Florinskij plně souhlasí s myšlénkami pronesenými Lavrovem na opravu studia slavistiky v Rusku (viz napřed).

315. **Majewski Erasm:** Przegląd literatury przed- i protohistoricznej z ostatniego dziesięciolecia Wisla XII. 251. 1898. (Übersicht der praehist. Literatur aus dem letzten Decennium).

„Przegląd niniejszy jest bezpretencjonalną wiązka notatek bibliograficznych. Przeznaczony dla miłośników, nie specialistów, ma za zadanie ułatwić za poznaniesię z piśmiennictwem bieżącym i wskazać prace ciekawsze. Brak tu, oczywiście, wielu prac, zasługujących na znaczenie, ale wywołała go szczupłość miejsca.

316. **Majewski E.:** Swiatowit. Rocznik poświęcony archeologii przeddziejowej i badaniom pierwotnej kultury polskiej i slowiańskiej. I. Warszawa 1899. Cena 1 r. 80 k.

Známý pilný polský archaeolog a folklorista počal právě vydávati tento nový sborník, věnovaný studiu polských a slovanských starožitností, za něž mu všichni, kdož se o ně interessují, budou jistě vděčni. Bohatý obsah svazku I. neomezuje se jen na práce původní, ale podává i pěkný přehled literární a směs dobrých zajímavých zpráv o činnosti archaeologické u Slovanů. Jelikož publikace náleží již do r. 1899, budeme o jednotlivých článcích více referovati v příštím svazku Věstníku. Zatím ji vřele vítáme. *N.*

317. **Неустроевъ А. Н.:** Указатель къ русскимъ повременнымъ изданіямъ и сборникамъ за 1703—1802 гг.

С.-Пб. 1898. XVI. + 808. (Neustrojev A.: Index zu den russ. period. Publicationen aus den J. 1703—1802.)

318. **Степовичъ А.:** Славянскія извѣстія. 93 отзыва о новѣйшихъ книгахъ по славяновѣдѣнію. Отд. оттискъ изъ Филол. Записокъ. Воронежъ 1897. 80. (Stepovič A.: Berichte aus der slav. Literatur.)

319. **Strzelecki Adolf:** Materjały do bibljografji ludoznawstwa polskiego. Dzieła i artykuły z lat 1878—1894. Wisła 1898. XII., p. 241, 524. Heslo R. — Rziga, S. — Starickoj. (Materialien zur Bibliographie der poln. Volkskunde.)

320. **Stieda L.:** Verhandlungen des internat. medizinischen Kongresses in Moskau. 19—26. August 1897. (Anatomie, Anthropologie und Histologie.) Sonderabdruck aus dem Biolog. Centralblatt. Bd. XVIII. N. 5. Leipzig 1898.

321. **Stieda L.:** Der X. russische archäol. Congress in Riga 1886. (Archiv f. Anthropologie 1898, p. 154 ff.) Wir werden eine ausführliche Besprechung einzelner Vorträge und Verhandlungen bringen, sobald uns die offiziellen Berichte zugänglich sein werden.

322. **Zíbrt Č.,** Dr.: Literatura kulturně-historická a ethnografická 1897—1898. Praha 1898. Otisk z Českého Lidu. (Die culturgesch. und ethnogr. Literatur im J. 1897—98.)

323. **Heger Fr.:** Die XXIX. allgem. Versammlung der deutsch. anthr. Gesellschaft in Braunschweig. Sitzungsber. Wiener anthr. Ges. 1898, p. 49.

324. **Bojničić-Kninski J.,** Dr.: Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemalj. arkiva. Zagreb I. 1899.

Neue, gut redigierte slav. Zeitschrift, deren Aufgabe sich zum Theile auf die kroat. Alterthümer bezieht.

325. **Древности.** Труды славянской коммиссіи Императорскаго Московскаго Археологическаго Общества. Томъ второй. Изданъ подъ редакціей П. А. Лаврова. Москва 1898.

326. **Труды** восьмаго Археологическаго Съѣзда въ Москвѣ. Изд. Имп. Моск. Арх. Общ., т. IV. Москва 1897.

327. **Сборникъ** трудовъ членовъ Псковскаго Археологическаго общества за 1896 г. Изд. Псковскаго Арх. общ. Псковъ 1897. Viz stať Ušakova.

328. **Sjezd** českých archaeologů a spolků musejních na Horách Kutných. Čas. spol. přátel starož. VI., p 110. Praha 1898. (Bericht über die Versammlung der böhm. Archäologen und Musealvereine in Kuttenberg.)

Officialní zpráva, vyšlá též o sobě. Srv. k tomu zprávu ve Věstníku českosl. musejí. 1898, p. 66, 88. Sjezd konán koncem srpna r. 1898.

329. **Указатель** выставки Кіевскаго общ. древностей и Исскуствъ 1897 г. Кіевъ 1897. (Bericht über die Ausstellung der archäol. kunst.-hist. Gesellschaft in Kiev. Viele vorhistor. Funde.

330. **Отчетъ** годичный Археограф. коммиссій Имп. Моск. Археол. Общества, читанный въ засѣданій 17. Дек. 1897 г. (Арх. Изв. и Зам. 1898. 32.)

331. **Модестовъ В.:** Объ открытій русскаго Археол. института въ Римѣ съ отдѣленіемъ въ Аѳинахъ. (Труды VIII. арх. съѣзда 1890 г. Т. III., стр. 303.) Москва 1897. (Modestov V.: Über die Errichtung des russ. arch. Instituts in Rom und Athen.)

332. **Отчетъ** о дѣятельности Русскаго Археол. Института въ Константинополѣ въ 1897 году. (Извѣстія рус. арх. Инст. III. Софія 1898, p. 195—230.)

Bericht über die Thätigkeit des russ. archäol. Institutes in Constantinopel für das Jahr 1897. Enthält unter Anderem die Inhaltsangabe eines Vortrags des Direktors Uspenskij „Über das slav. Element auf der Balkan-Halbinsel" (p. 197—198).

333. **Бѣляшевскій Н.:** Церковно-археолог. музей при Кіевской духовной академій. (Кіевъ 1898. Окт. 62—72.)

334. **Бѣляшевскій Н.:** Отчетъ Городецкаго музея Волынской губ. барона Ф. П. Шнейгеля. Варшава 1898. 60 стр.

Ref. Кіев. Стар. 1898. Апр. Док. 18.

335. **Программа** для собиранія свѣдѣній о древностяхъ. Изд. Кіевскаго отдѣленія Предвар. Комитета по устройству XI. Археол. Съѣзда.

336. **Указатель** предметовъ, хранящихся въ Самарскомъ публичномъ Музеѣ. Самара 1898 г.

337. **Уставъ** Общ. Археологіи, Исторіи и Этнографіи при Казанскомъ Университетѣ. Казань 1898 г.

338. **Руководство** къ производству археологическихъ раскопокъ и храненію добываемыхъ при раскопкахъ предметовъ древности. Петербургъ 1898.

339. **Rathgen F.:** Die Konserwierung von Alterthumsfunden. (Handbücher der K. Museen zu Berlin.) Berlin (W. Spemann) 1898. VI. + 147 S.

340. **Myskovszki Vikt.:** Memorandum pusztuló nemzeti müemlékeink megóvása és fentartása érdekében. Kassa 1898. 15 l. folio. (Ausforderung zur Denkmalpflege in Ungarn.)

341. **Магарашевић Б.:** У спомен П. Ј. Шафарику. Летопис мат. срп. Кн. 186, ст. 1. Н. Сад. 1898.

342. **Ђорђевић Б. С., Др. — Томић С. Н.:** Павле Јосиф Шафарик. Биографско-истор. слика. (Летопис мат. срп. Кн. 186, ст. 113—233.) 1898.

Zwei Beiträge zur Würdigung der Thätigkeit Šafařiks. Der zweite ausführlichere Artikel wurde von Đorđević begonnen, und nach seinem

Tode (1898) von Tomić beendet. Der zweite Theil dieses Aufsatzes soll unter dem Titel „Књижевни и научни рад П. Ј. Шафарика“ in diesem Jahre veröffentlicht werden.

VI. Dodatky. — Suppléments.

343. **Wilser L.**, Dr.: Stammbaum der arischen Völker auf Grund des Verbreitungscentrums der nordeurop. Menschenrasse. (Homo europaeus dolichocephalus flavus.) Aus Naturwiss. Wochenschrift. XIII. Bd. Nr. 31. Berlin 1898.

344. **Olechnowicz Wład.**, Dr.: Crania Polonica (Materyały antr. arch. III. Kraków 1898 p. (3).

„Materyał stanowią czaszki prywatnego mego zbioru (z Lubelskiego) i czsaszki, znajdujące sie w muzeum anatomicznem w Krakowie.“ Czaszki należą do XVI—XVIII wieku (62 m. + 48 kob.). Wzkaźniki główne:

XVIII w. — m. 83,0 — k. 82,8
XVII w. — m. 81,8 — k. 82,4
XVI w. — m. 81,6 — k. 82,2.

Czaszki polskie przedstawiają wyraźną mieszaninę dwóch odrebnych typów: długogłowego i krótkogłowego. Prof. Kopernicki przychodził do wniosku, ze pochodzenie czaszek długogłowych należy odnieść do Niemców. Wniosek ten nazywa Dr. Olechnowicz „błędnym“, i słusznie. *N.*

345. **Витас Сава:** Славјенске речи у старих народа. Београд 1898. Цена 1 динар. Stran 34 + 120.

Vydáno jen jako rukopis v litografovaných arších s různými dodatky. Nahlédnutím do exempláře nám dodaného laskavostí spisovatele, professora vojenské akademie v Bělehradě, seznali jsme, že týž snaží se v egyptských hieroglyfech odkrývati starou řeč slovanskou, a v starých národech Egypta patrně — Slovany. K témuž vztahuje se obranná brožurka autora, vydaná v Bělehradě r. 1897 pod titulem: Опет „Миши“. Одговорь г. Нед. на његову рецензију у Бранковомъ колу.

Praha 3. III. 99. *N.*

346. **Barvíř J. L.**, Dr.: O poloze starého Ebura na Moravě. Sborník spol. zeměvědné. Praha 1898 p. 231. (Über die Lage des alten Eburum in Mähren.)

Srv. napřed ref. č. 48. Eburodunum Ptolemaiovo jest nejspíše dnešní Brno, Eburum místo blíže Přerova, Meliodunum asi Mohelnice, Felikia Jevíčko. Lesnatý hřbet Luna není Manhart, ale pás výšin českomoravských. K výsledkům těm přichází spisovatel korrekturou a vzájemným porovnáváním fysikalního určení míst Ptolemaiem uvedených.

Ačkoliv východisko i methoda spisovatelovy jsou velmi zajímavé, soudíme přece, že nedostačují k přesvědčení o správnosti všech právě uvedených výsledků.

Praha 22. II. 99. *N.*

347. **Mucke Ernst,** Dr.: Die slavischen Ortsnamen der Neumark. S. A. aus d. Mitteilungen d. Vereins f. Geschichte d. Neumark. Landsberg a W., 1898, 141. St. 8°.

Während man sich um böhmische, polnische, russische Ortsnamen (abgesehen von *Miklosich)* wenig kümmerte, pflegte man seit Jahrzenten aufs angelegentlichste das Gebiet der slavischen Ortsnamen in Ostdeutschland. Die diesbezügliche Literatur ist Legion; Schulprogramme, eigene Werke (z. B. *Hey*), Abhandlungen in Zeitschriften behandeln immer wieder dasselbe Thema für die einzelnen Landschaften, aber der Erfolg steht in keinerlei Verhältnis zur aufgewandten Mühe.

Es sind dies ja lauter alte Namen, spätestens innerhalb des X. — XIII. Jahrhundertes gebildet, oft in der haarsträubendsten Weise überliefert, welche nach dem Untergange der einheimischen Bevölkerung, die sie geschaffen hat, die Neugierde der Nachgeborenen reizen, als ob sie Rede und Aus kunft geben sollten über das, was einst war. In dieser Hoffnung nämlich macht man sich heran an ihre Deutung: aus deutschen werden dabei slavische, aus nichtssagenden (weil bloss Personen nennenden) werden bedeutsame Bezeichnungen des Erdbodens, der Vegetation, Fauna u. dgl. des betreffenden Ortes herausgeklügelt; irgend ein Wörterbuch, das willige Dienste leistet, wird sich schon finden lassen; andere kennen sogar eine oder die andere slavische Sprache selbst — als ob auch die genaueste Kenntnis aller slavischen Sprachen zusammen hiebei das entscheidende wäre. So entstehen diese zahlreichen Beiträge, die die Sache nur wenig fördern, weil sie im Grunde genommen einen nur dort nicht im Stiche lassen, wo ein Fehler ausgeschlossen ist.

Das Werk von *Hey* über die slav. Ortsnamen des Königreiches Sachsen hat Schule gemacht; wenigstens ist ihm das von Dr. *Mucke* nachgeahmt. Nach einer kurzen Vorbemerkung über Land und Leute der Neumark (an der Oder und Warthe, pommer-polnisches Gebiet) werden die Orte, eingetheilt in Garde (Gauburgen), Sippendörfer (Namen auf *-ici*), Rittersitze (Besitzdörfer auf *-ov*, *-in* etc.), Neudörfer (Abbauorte, letztere nach örtlichen Merkmalen benannt, nach der Flora, Fauna etc.), aufgezählt. Die Eintheilung ist theoretisch tadellos, in praxi wird sie ganz phantastisch. Denn schon bei dem einfachsten Ortsnamen, z. B. Wulckow = Wilkowo, kann man niemals ausmachen, ob der Thier- oder der Personenname zu Grunde liegt! Gartow wird unter die Burgnamen gestellt, aber die einfachste Analogie zwingt uns, es den Besitzdörfern anzureihen und ja nicht von gard (gród) abzuleiten. Wittstock soll Burg sein, aber es ist Wysoka oder Wysokie und zählt zur vierten Reihe u. s. w.

Es wäre also jedenfalls viel vorsichtiger gewesen, die Namen einfach alphabetisch aufzuzählen und sie nicht ins Deutsche übersetzen zu wollen. Diese Übersetzungen können doch nur scherzhaft gemeint sein, treffen sie doch das Richtige in seltenen Fällen. Dafür muss man bei den einzelnen

desto genauer und kritischer zu Werke gehen, was wir hier vielfach vermissen. Z. B. Zantoch soll sein „gard u zatoka Burg an der Einmündung der Netze in die Warthe," aber es ist nur Sątok = Koblenz (confluentia): deutsches z für slavisches s, wie immer, und an = ą. Gralow soll Burg des Kral sein, ist aber poln. Gralewo. Spiegel soll „Mergelfeld" sein aus poln. spik fetter Boden, aber dieses ist erst aus dem Deutschen nicht vor dem XIV. Jahrhundert entlehnt. Viele deutsche Namen werden für slavische oder hybride (Misch) Bildungen oder für Übersetzungen ausgegeben — ohne Beweis. Hinter „Sternberg" z. B. „steckt möglicherweise stremů steil"; Wartenburg „wohl aus pommer. Starża, Starżingard"; Bernstein „wohl aus pommer. berno (Sumpf) und deutsch Stein; ebenso sind deutsch und ohne jeden slavischen Zusatz, Nörnberg, Boltenhagen (keine Norina, Boleta u. ä.), Bolswalde, Jädickendorf, Lichtenow, Bahrenwinkel, Lauchstädt, Dahrenstädt u. a. Die Erklärung der sicher slavischen Namen gibt ebenfals Anlass zu mancherlei Bedenken. Wenn Bütow = Bytów ist, warum sollte nicht Büssow = Byszewo sein, warum soll es Budisow sein? Massin, Massow, Mauskow können nicht mit mąż zusammenhängen, weil sie sonst Manzin, Manzow, Manzekow lauten würden; letzteres dürfte wohl Myszkowo sein (urkundlich heisst es ja auch Musikow u. dgl.). Sammenthin ist nicht Ort des Samenta (zu Samobor), also auch nicht „Monomachshausen", sondern es ist Ort des Ziemięta (poln. z = deutsch s); Schermeisel (urkundlich Schermuzzel, Tzermitzel) ist zu einem Skarbimysl, Skoromysl u. dgl., aber nicht zu einem (niemals vorkommenden) Czaromysl zu stellen und darf daher nicht mit „Zauberershausen" übersetzt werden. In Kuaw möchte ich einfach Kujawy erkennen, das ja einst appellativum war und theilweise noch heute es ist. Zampzow ist poln. Sąspowo eher als ein unerhörtes Zambicow „Grosszahnsheim". Das nur einmal, 1238 genannte Tuchape wird sicherlich nicht duchowo (polje, geistliches Feld, Kirchengut) sein, sondern = poln. Tuczępy (*ch* bezeichnet im XIII. Jahrhundert oft *cz*). Wubiser ist ganz bestimmt objezierze Umsee und nicht babie jezero, Wu- für *o* ist für diese Gegenden geradezu charakteristisch, Wustrow = ostrów u. s. w. Limmritz, früher Lumeritz und Lomeritz, möchte ich für Entstellung des wohl bekannten Luborzyca halten, nicht ein unmögliches łomerica für łomnica zu Grunde legen. Mehlgast und Wolgast sollen gozd Wald enthalten, aber Małogoszcz oder Miłogoszcz (zu gość Gast) liegen noch viel näher. Storkow soll nach dem Storch benannt sein, ein dem polnischen unbekannter Stamm, liegt nicht Starków tausendmal näher? Zerbow (Szerbow, Zcorbow auch geschrieben), soll „Scharlachlausbusch" (zu czerw) sein, in dem die Scharlachschildlaus gezüchtet (!!) wurde, aber ein unschuldigeres poln. Sarbiewo empfiehlt sich von selbst. U. s. w.

Wohl erkenne ich die grosse, redliche Mühe des verehrten Verfassers an, bestreite auch nicht viele treffende Erklärungen; für ein derartiges Gebiet musste jedoch in allererster Reihe nur das nächste polnische Ortsnamenmaterial ausgenützt werden; dann muss man grade den unschein-

barsten Deutungen nachgehen, verzichten auf „interessante“ Erklärungen. Dass ich überhaupt so lange bei dieser Arbeit verweile, mag erklären die Bedeutsamkeit dieser slavischen Sprachfossilien — denn an Alter nehmen sie es ruhig auf mit allem, was aus der Erde selbst hinaufgefördert wird, und an Deutlichkeit, Zuverlässigkeit sind sie allem andern Material vorzuziehen. Einiges Principielle konnte hier nicht mehr erörtert werden.

Berlin 21. III. 99. *A. Brückner.*

348. **Réthy László** Dr.: Magyarország s a szomszéd területek. Ethnographia 1898, p. 1. (Ungarn und die Nachbarländer.)

Pod týmto titulom „Uhorsko a súsedné územia“, pôvodca vykladá, aká výhoda je zemepisné položenie Uhorska pre Maďarov, ktorí bývajú v strede krajiny, na rovinách, pretekaných vodami zo všetkých okolitých hôr dolu sa hrnúcimi.

Na severe Uhorsko má mocné hradby v Karpatoch. Severo-západné územie, Slovensko, ethnograficky tvorí celok s Moravou a Čechami, ináče medzi nimi niet spoločných záujmov. Morava prináleží do sfäry Viedne, a Čechy vtisnuté sú medzi štátmi nemeckých plemien. Osud Čiech závisí od toho, ako vydržia tlak tohto svojho okolia. Už za svojich národných panovníkov Čechy prináležaly k nemeckému cisárstvu: Slovensko údoliami svojich riek, tečúcich do Dunaja, hľadí k uhorskej nížine, obývanej Maďarmi.

Východné Karpaty uhorské súvisia s ruským územím, ale niet ani tu takých svetových ciest, ktoré dávaly by smer snahám národným. Centrá svetovej državy ruskej a ruskej civilisácie sú tak ďaleko, že obyvateľstvo východných Karpat, hoci prislúcha k jednomu plemenu s národom zakarpatským, nepodlieha ani materiálne ani duchovne jeho vlivu.

Sedmohradsko a rumunská podunajská nížina (Rumunsko) tiež nemôžu vraj mať spoločného rozvitia politického.

Na Balkánskom polostrove rozličnosť národov je výhodná pre Uhorsko. Kedykoľvek utvorila sa tam veľká država, spojujúca všetky sily (za Emanuela Komnena, za Sulejmanov), jej tlak Uhorska zakaždým pocítilo.

Keby Uhorsko bolo i od Viedne oddelené veľkým pohorím, i ono i Maďari dnes prináležali by k Východu. Že Uhorsko stalo sa tým, čím je ono dnes, to rozhodol zemepis.

Turč. Martin 1. IV. 99. *Škultéty.*

349. **Вовк Хв.:** Передисторичні знахідки на кирилївській улиці у Київі. Відбитки з Матер. до українско-руської етнологій N. 1. Львів 1898. (Volkov Th.: Découvertes préhistoriques de la rue de St. Cyrille à Kiev. Avec un appendice.)

Sommaire: „Découverte de deux stations (l'une paléolithique et l'autre néolithique) faite en 1893 par M. Č. Chvojka dans les propriétés de M. M. Zíval et Bahriév, situées dans la rue de St. Cyrille à Kiev. I. Trouvailles paléolithiques: gisement dans la partie inférieure d'un promontoire du plateau de la rive droite du Dniéper; ossements de mammouth; silex travaillés; traces de feu, morceaux de charbon et d'os calcinés; II. Trouvailles néolithiques: 48 foyers et fosses à détritus sous la couche supérieure (végétale) du méme promontoire; amas de coquilles édules; fours pour

la cuisson de la poterie; faune; traces d'agriculture; instruments en pierre polie et en os (pics, haches, herminettes, casse-têtes, poinçons etc.); céramique; sépulture (une tombe à inhumation contenant un squelette en position accroupie auprés duquel se trouvaient: un petit tas de coquilles, un petit pot avec des traces d'ocre rouge, une hachette en bois d' élan, deux pierres rondes et quelques tessons de poterie.) Caractère exceptionnel de ces trouvailles parmi celles connues jusqu'à présent en Ukraine."

Les travaux de M. Chvojka aussi comme le rapport de M. Volkov excellent non seulement par son importance archéologique mais aussi par sa mannière d'étude très conscieuse et scientifique. *N.*

350. **Schneider L.:** Silberfund in Čistěves. Verh. berl. anthr. Ges. 1898, p. 272.

Bei Čistěves, unweit von Königgrätz, wurde im J. 1896 ein Thongefäss aufgehoben, der eine grössere Anzahl von Silber-Münzen (356 Stück, meist böhmische) aus dem X. Jahrhundert und dazu 13 Stückchen, enthielt. Es ist das der erste Hacksilberfund in Böhmen. Die Schmucksachen gehören dem sog. Kijever-Typus an. *N.*

351. **Schneider L.:** Bearbeitete Schädel aus einer Culturschicht mit Terramare-Keramik auf dem Burgberge von Velíš bei Jičín. (Verh. berl. anthr. Ges. 1898. 214.) Bruchstücke von zwei Kinderschädeln und ein Stück Occipitalwirbels; erstere nach Schneiders Meinung zeigen Spuren der Bearbeitung einer mensch. Hand. R. Virchow hat sich aber (ibidem p. 215) dagegen erklärt.

352. **Seehars Ferd.:** Über einen praehistorischen Eisen-Schmelzofen in Wicklitz bei Türmitz. (Verh. der berl. anthr. Ges. 1898. 189.) In einer Ziegelei. An diesem Orte wurde einmal die Eisenfabrication in grossem Umfange betrieben.

353. **Сторожевъ В. Н.:** Русская исторія съ древнѣйшихъ временъ до смутнаго времени. Сборникъ статей, изданный подъ редакціей В. Н. Сторожева. Вып. I. Москва 1898.

Книга представляетъ XIII. т. „Библіотеки для самообразованія"; поэтому онъ долженъ, по своей цѣли, удовлетворить потребности въ матеріалѣ для домашняго чтенія, а также содѣйствовать болѣе успѣшной и нормальной постановкѣ дѣла преподаванія русской исторіи въ школахъ. Помимо этой педагогической цѣли означенный сборникъ имѣетъ и другое значеніе: способствовать ознакомленію съ культурной исторіей Россіи, путемъ изученія всѣхъ сторонъ быта, начиная съ религіозной и кончая экономической. Поэтому сборникъ состоитъ изъ отдѣльныхъ статей, взятыхъ изъ спеціальныхъ сочиненій по отдѣльнымъ вопросамъ русской культурной исторіи, причемъ редакторъ сборника эти статьи сокращалъ, стараясь однако болѣе цитировать, нежли пересказывать. Весь первый выпускъ распадается на два періода: а) Начальный періодъ Россіи и б) южная Руссь XI.—XII. стол. Въ первой части помѣщены статьи, касающіяся древнѣйшаго общественнаго быта Россіи: государственная теорія древняго быта (Ѳ. И. Леонтовичъ), теорія родо-

ваго быта въ первоначальной формѣ (С. М. Соловьевъ, К. С. Аксаковъ), теорія родоваго быта въ позднѣйшей переработкѣ (А. Н. Никитскаго), теорія общиннаго быта въ позднѣйшей переработкѣ (Леонтовича). Затѣмъ идутъ статьи по развитію государственнаго строя въ Россіи: С. М. Соловьева, Б. Н. Чичерина, Н. И. Костомарова, В. И. Сергѣевича, А. Д. Градовскаго и В. О. Ключевскаго.

Вторая часть выпуска характеризуетъ политическій и соціальный строй Кіевской Руси (по М. С. Грушевскому, Сергѣевичу и Ключевскому), юридическій бытъ Кіевской Руси (здѣсь данъ русскій переводъ на современный языкъ „Русской Правды“).

Заканчивается выпускъ отбѣломъ о культурномъ строѣ Кіевской Руси, составленный преимущественно по труду Е. Е. Голубинскаго (Исторія церкви). *М. С.*

— - — —

Redakce uzavřena 1. IV. 1899.

Index spisovatelů.

Čísla značí stránky.

Ahlhorn F. 85
Анучинъ Д. 123
Appelgren J. 103
Aspelin J. 103
Auerbach B. 38
Азбукинъ М. 122
Balzer O. 115
Барсуковъ Н. 124
Barvíř J., 35, 129
Baudouin de Courtenay 24
Baumann 42
Beazley C. 69
Bella L. 96
Beltz R. 85
Bezzenberger A. 88
Бѣляшевскій Н. 128
Бѣлецкій Носенко А. 77
Boetticher A. 87
Bojničić-Kninski L. 127
Bonell E. 51
Borsos J. 98
Бослуновскій К. 121
Брандтъ Р. 125
Brenstein M. 81
Broch O. 28
Brückner A. 48, 51
Bruinier J. 12
Brunner K. 86
Brunšmid J. 101, 102

Table des auteurs.

Les chiffres ci-joints se rapportent aux pages.

Будде Е. 24, 124
Будиловичъ А. 30, 42
Бычковъ А. 125
Cohausen A. 72
Cziráky G. 96
Черепнинъ А. 75, 78
Čermák Kl. 89, 90
Černý A. 122
Červinka L. 90
Четыркинъ И. 77
Čurčić V. 102
Dąbkowski P. 110
Demetrykiewicz W. 82, 84
Deniker J. 5
Dobrzycki S. 124
Domečka J. 90
Ђорђевић Б. 128
Dorr R. 86
Древности 127
Dudás G. 96
Dvořák R. 34
Felcmann J. 93
Филимоновъ Ю. 79
Finaly G. 98
Флоринскій Т. 30, 126
Флоринскій В 73
Freund K. 86
Gajsler J. 67
Герцъ К. 78

Gessner H. 86
Гнатюкъ В. 29
Goremykin J. 118
Городцовъ В. 75, 79
Gorzycki K. 118, 120
Грушевскій М. 54, 74
Gutknecht G. 86
Gyomlay G. 68
Hackmann A. 74
Hadaczek K. 84
Hajný A. 90
Hantschel F. 90
Heger F. 127
Hellich B. 10
Herepey K. 96
Hermann O. 113
Hirt H. 103
Holuby J. 97
Hommel F. 54
Hovorka O. 101
Hraše J. 90, 91
Хатемкинъ Д. 77
Херве В. 74
Иконниковъ В. 125
Ivančan L. 102
Jagić V. 23, 30
Янчукъ Н. 79
Jelić L. 70
Jíra J. 91
Jireček C. 57
Jireček H. 112
Jósa A. 98
Kadlec K. 120
Kaindl R. 84
Каллауръ В. 79
Karłowicz J. 24
Kemke H. 89
Kętrzyński W. 43
Klaić V. 120
Клоддъ Э. 72
Klose W. 88
Ключевскій В. 124
Kobliha G. 33
Кочубинскій. 14
Kolář M. 91
Kovář I. 120
Králíček A. 35
Krausa P. 14
Krause E. 89
Križko P. 15
Крымскій А. 18
Kubinyi A. 98
Кулаковскій Ю. 55, 56, 76
Купчанко Г. 29
Kunik E. 42
Куриловъ И. 57
Кузнецовъ С. 123
Kuzsinszky B. 97
Langer J. 38
Лавровъ П. 124, 125
Ляскоронскій В. 70
Lehóczky T. 98
Levec W. 113
Лобода А. 18, 124
Lopaciński H. 124
Лопаревъ Х. 55
Loschi G. 63
Лунякъ И. 37
Любавскій М. 113
Macdonell A. 123
Магарашевић Б. 128
Majewski E. 126
Majláth B. 97
Максимовичъ М. 122
Маркевичъ А. 78
Martin F. 77
Мартыновъ П. 74
Matiegka J. 10
May M. 40
Melich J. 9
Mertius O. 88
Mies J. 10
Mihalik J. 97
Millecker B. 98
Miller K. 69
Miller W. 67
Miske K. 97, 98
Модестовъ В. 128
Мрочекъ-Дроздовскій П. 108
Much M. 100
Mucke E. 130
Mucke J. 113
Murko M. 124
Myskowszki V. 128

Мустафинъ В. 79
Nábělek F. 104
Nehring A. 123
Neumann E. 91
Neumeister R. 101
Неустроевъ А. 126
Niederle L. 8, 11, 72, 91
Niese B. 37
Новаковић С. 112
Обозрѣніе 74
Olechnowicz W. 84, 129
Orosz E. 98
Отчетъ 24, 128
Овсяный Н. 67
Panaitescu L. 67
Pastrnek F. 29
Pecz V. 68
Перетерскій С. 125
Петровъ Н. 57
Петрушевичъ А. 121
Píč J. 32, 91, 93
Piekosiński F. 120
Писаревъ С. 57
Pniower O. 39
Ногодинъ А. 13
Покровскій Н. 124
Polívka J. 124
Pósta B. 98
Potkański K. 43, 44, 47
Программа. 128
Przybysławski W. 83
Пыпинъ А. 123
Radić F. 102
Rathgen F. 128
Rautenberg O. 85
Регель В. 62
Reinecke P. 52, 99
Rembowski A. 118
Réthy L. 100, 132
Рѣдинъ Е. 124, 125
Rhamm K. 67
Ripley W. 6
Руководство. 128
Rutar. 101
Rzehak A. 77
Sasinek F. 38
Самоквасовъ Д. 105
Сборникъ. 127
Schmidt E. 6
Schmidt M. 39
Schmidt V. 93
Schneider L. 94, 133
Schuchardt C. 85
Schulte W. 39
Schumann H. 87
Seehars F. 133
Seger H. 88, 89
Селивановъ А. 75
Sergi G. 7, 12
Simkowitch. 120
Sjezd. 127
Smičiklas T. 124
Соболевскій А. 76
Söter A. 100
Сперанскій М. 101
Срезневскій В. 124
Stein A. 68
Степовичъ А. 127
Stieda L. 127
Stojanović L. 30
Сторожевъ В. 72, 133
Strzelecki A. 127
Сысоевъ В. 78
Szaraniewicz J. 84
Szendrei J. 100
Szombathy J. 84, 96
Шепкинъ В. 75
Šimák J. 96
Шкорпилъ Х. К. 102
Škultéty J. 17
Šubert A. 40
Tadra F. 123
Талько-Грынцевичъ Ю. 9
Téglás G. 100
Тихомировъ И. 74
Томиħ С. 128
Троицкій Н. 76
Труды VIII. съѣзда. 80, 127
Ujfálvy Ch. 68
Указатель. 127, 128
Уставъ. 128
Ушаковъ. 74
Václavek M. 38
Walter E. 86

Васильевъ A. 63, 73
Wawrzeniecki M. 81
Weinzierl R. 96
Wilser L. 12, 129
Virchow R. 96
Витас C. 129
Volf J. 15, 18
Volkov Th. 77
Вовк X. 132
Wolter E. 84
Воскресенскій. 125
Byjiň B. 67
Wuttke R. 42
Zaborowski. 11, 53, 68, 77
Zakrzewski W. 125
Zíbrt Č. 127
Зигель Ѳ. 111
Želízko J. 96, 101

OPRAVY. ERRATA.

Str.	7.	ř.	13.	s dola	čti . .	Sergi G.
„	15.	„	7.	s dola	„ . .	Miklosich
„	33.	„	9.	s dola	„ . .	wahrscheinlich in einer anderen
„	34.	„	3.	s hora	„ . .	nesprávné datum
„	48.	„	7.	s hora	„ . .	Czeskiem
„	89.	„	2.	s hora	„ . .	ein Skelettgrab

Obsah. — Sommaire.

	Strana Page
I. Slované a jejich anthr. vztahy k jiným národům Evropy. Les Slaves et leur relations avec les autres nations de l'Europe au point de vue anthropologique	5
II. Ethnologický vývoj a počátky dějin slovanských. Le développement éthnologique des Slaves et leur histoire primitive	11
III. Zprávy o nálezech archeologických. Rapports relatifs aux trouvailles archéologiques	72
IV. Práce o různých oborech kultury staroslovanské. Travaux relatifs à la culture des anciens Slaves	103
V. Práce rázu povšechného. Varia	123
VI. Dodatky. Suppléments	129
VII. Index spisovatelů. Table des auteurs	135
Příloha I. Seznam časopisů. Table des journaux et périodiques	145
Příloha II. L. Niederle. Zur Frage über den Ursprung der Slaven	1—16

Seznam citovaných časopisů a periodických publikací.

Table des journaux et périodiques.*)

Archiv für Anthropologie. Red. J. Ranke. Braunschweig. XXVI
Archiv für slav. Philologie. Wien. Red. Dr. V. Jagić. Wien XXI.
Anthropologie. Red. M. Boule et R. Verneau. Paris X.
*Blätter prähistorische. Red. Dr. Jul. Naue. München XI.
*Bulletin international de l'académie des sciences de Cracovie Cracovie.
*Bulletino di archeologia e storia dalmata. Red. Fr. Bulić. Spalato XXII
*Bulletins de la société d'anthropologie de Paris. Paris. X. IV. série
*Centralblatt für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. Red. Dr. G. Buschan. Jena IV.
Correspondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthrop. Ethnologie und Urgeschichte. Red. J. Ranke. München. XXX.
*Časopis Český historický. Red. J. Goll a J. Pekař. Praha V.
*Časopis Matice Moravské. Nákladem Matice Moravské. Redaktor Fr. Kameníček. Brno. XXIII.
*Časopis maćicy serbskeje. Red. Dr. E. Muka. Budyšin LII.
*Časopis museal. slovenskej spoločnosti. Red. A. Sokolík. Turč. Sv. Martin. II.
*Časopis Musea království Českého. Red. Ant. Truhlář. LXXIII.
*Časopis společnosti přátel starožitností v Praze. Red. Dr. J. V. Šimák. Praha. VII.
*Časopis vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci. Red. J. Palliardi. Č. 1—61. Olomouc.
Чтенія общ. исторій и древностей. Ред. Е. Барсовъ. Москва. Кн. 187.
*Древности. Труды слав. ком. при имп. моск. археол. обществѣ. Ред. П. Лавровъ. Москва. II. — *Труды съѣздовъ археологическихъ. Москва. IX. — *Труды имп. моск. арх. общ. Москва. XV.
*Ethnographia. Red. Dr. B. Munkácsi. Budapest. X.
*Értesitő archaeologiai. Red. J. Hampel. Budapest. XIX.
*Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини. Ред. Коста Херман. Сарајево XI.

*) Hvězdičkou označené docházejí redakci výměnou. — Les publications marquées d'un astérique sont reçues par voie d'échange.

Globus. Illustr. Zeitschrift für Länder- und Völkerkunde. Red. R. Andree. Braunschweig. LXXV.

Hlídka. Měsíčník vědecký. Red. P. Vychodil. Brno. V.

*Izvestja muzejskago društva za Kranjsko. Red. A. Koblar. Ljubljana. IX.

*Извѣстія Фил. истор. Института Князя Безбородко. Нѣжинъ. XVII.

*Извѣстія Императорской Академіи Наук, Томъ V. (Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Pétersburg. V. série, volume V.) С.-Петербургъ.

*Извѣстія общества археологій, исторій и этнографій при импер. Казан. Университетѣ. Казань. Ред. И. Смирновъ. XV.

*Извѣстія русс. археолог. института въ Константинополѣ. Софія. IV.

*Извѣстія русс. языка и словесности имп. Акад. наукъ. III. С.-Петербургъ.

*Извѣстія импер. русскаго геогр. общества. Ред. А. Григорьевъ. С.-Пб. XXXV.

*Извѣстія таврической учен. арх. коммиссіи. Ред. А. Маркевичъ. Симферополь. XIII.

*Извѣстія Университетскія. Кіевъ. XXXIX.

*Извѣстія Варш. Университетскія. Ред. Б. Леонтовичъ. Варшава.

*Извѣстія и Замѣтки археологическія изд. имп. моск. археол. общ. Ред. Д. Анучинъ и А. Кирпичниковъ. Москва VII.

*Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums. Red. C. Romstorfer. Czernowitz. VII.

*Jahresbericht über die Erscheinungen auf dem Geb. der germ. Philologie. Red. Dr. J. Bolte und Dr. W. Scheel. Berlin. XX.

*Kwartalnik historyczny. Red. J. Korzeniowski. Lwów. XIII.

*Letopis slovenske Matice. Red. A. Bartel. Ljubljana.

*Летопис матице српске. Ред. М. Савић. У Новом Саду. Кн. 197.

*Lid Český. Sborník věnovaný studiu lidu českého. Red. Dr. Č. Zíbrt. V Praze. VIII.

*Listy filologické. Red. J. Gebauer, J. Král, Fr. Pastrnek. Praha. XXVI.

*Lud. Organ towarzystwa ludoznawczego we Lwowě. Red. Dr. Ant. Kalina. Lwow. V.

*Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne wyd. star. komisyi antrop. Akademii Umiej. Kraków. IV.

Матеріалы по археологій Россіи изд. имп. археол. Коммиссіею. С.-Петербургъ.

Mittheilungen der prähist. Commission der k. Akad. der Wiss. Bd. I. 4. Wien.

Mittheilungen aus der hist. Literatur herausgeg. von der hist. Ges. in Berlin. Red. Dr. F. Hirsch. XXVIII. Berlin.

Mittheilungen des Vereines für Gesch. der Deutschen in Böhmen. Red. Dr. A. Horčička und Dr. O. Weber. Prag. XXXVII.

*Mittheilungen der k. k. Centralcommission zur Erforschung u. Erhaltung der Denkmale. Red. Dr. K. Lind. Wien. XXV.

*Mittheilungen Ethnologische aus Ungarn. Illustr. Monatschrift für die Völkerkunde Ungarns. Red. Dr. Ant. Herrmann. Budapest. VI.

*Mittheilungen der litau. litter. Ges. Heidelberg. XIV.
*Mittheilungen der anthropologischen Ges. in Wien. Red. Fr. Heger. Wien. XXIX.
*Mittheilungen Niederlausitzer. Zeitschrift der niederlaus. Ges. für Anthr. und Alterthumskunde. Red. H. Jentsch. Guben. VI.
*Museo Suomen. Suomen Muinais-muisto-Yhdistyksen kunkauslehti. Red. J. R. Aspelin. Helsingfors. VI.
*Museum Finskt. Finska Fornminnesföreninges. Månadsblad. Red. J. R. Aspelin. Helsingfors. VI.
Nachrichten über deutsche Alterthumsfunde. Red. R. Virchov und A. Voss. Berlin.
*Обозрѣніе Этнографическое. Изданіе этнограф. отдѣла императорскаго общества любителей Естествознанія, Антропологіи и Этнографіи. Ред. Н. А. Янчукъ. XI. Москва.
*Památky archaeologické a místopisné. Red. Dr. J. Píč. Praha. XVIII.
*Pohłady Slovenské. Red. J. Škultéty Turč. Sv. Martin. XIX.
*Přehled slovanský. Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského. Red. A. Černý. Praha. I.
Прегледъ Български. Ред. Б. Цоневъ. Софія. V.
*Prosvjeta starohrvatska. Glasilo hrvat. star. družtva u Kninu. Red. Fr. Radić. Knin. V.
*Протоколы засѣданій ист. филол. общ. при имп. новоросс. Унив.
*Rad jugoslav. akademije znanosti i umjetnosti. Zagreb.
Revue mensuelle de l'école d'anthr. de Paris. Publiée par les professeurs. Paris IX.
*Сборникъ археолог. института. Ред. Н. П. Лихачевъ. С.-Пб. VI.
Sborník české společnosti zeměvědné. Red. Dr. J. Metelka. Praha. V.
*Sbornik mus. slovenskej spoločnosti. Red. A. Sokolík. Turč. Sv. Martin. IV.
*Sborník Národopisný, Československý. Red. Fr. Pastrnek. Praha. IV.
*Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. Изд. министерството на народ. просв. София XVI.
*Сборникъ харьков. историко-филолог. общества. Харковъ. XI.
*Schriften der physikal.-ökonom. Gesellschaft zu Königsberg. Königsberg. XL.
*Sitzungsberichte der gelehrten esthnischen Gesellschaft. Jurjew.
*Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akad. Umiejętności w Krakowie. Red. St. Smolka. IV.
*Старина Кіевская. Ред. В. П. Науменко. Кіевъ. XVIII.
*Живая Старина. Изданія отдѣленіе этнографіи импер. русскаго географическаго общества. Ред. В. И. Ламанскій. С.-Пб. IX.
*Swiatowit. Rocznik poświęcony archeologii i badaniom pierw. kultury polskiej i słowiańskiej. Red. E. Majewski. Warszawa. I.
*Труды рязанской ученой арх. коммиссіи. Ред. С. Д. Яхонтовъ. Рязанъ. XV.
*Verhandlungen der berliner Gesellschaft für Anthr., Ethnol. und Urgeschichte. Red. R. Virchow. Berlin. XXX.

*Verhandlungen der gelehrten esthn. Gesellschaft. Bd. XIX. Jurjew.
*Věstník českoslov. museí a spolků archaeologických. Red. Kl. Čermák. Čáslav. III.
Вѣстникъ историческій. С.-Пб. Ред. С. Щубинскій. XX.
*Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne. Red. Wł. Bartynowski. Kraków. IX.
Wisła. Red. J. Karłowicz. Warszawa. XIII.
*Vjesnik hrvat. archeološkoga društva. Red. Dr. J. Brunšmid. Zagreb. Nove serije sv. IV.
*Vjesnik kr. hrvat.-slav. dalm. zemaljskog arkiva Red. Dr. Ivan Bojničić Kninski. Zagreb I.
*Vorzeit Schlesiens in Bild und Schrift. Zeitschrift des Vereines für das Museum. schles. Alterthümer. Red. Dr. W. Grempler und Dr. H. Seger. Breslau. VII.
*Временникъ Византійскій. Издав. Имп. Акад. Наукъ. Ред. В. Васильевскій и В. Регель. С.-Пб. VI.
*Записки импер. русс. археол. общества. С.-Пб. X. Труды отд. славянской и русской археологіи. Ред. С. Платоновъ. Труды отд. археологіи древнекласс. визант. и зап. европейской.
*Записки восточ. отд. имп. русс. археол. общества. Ред. В. Розенъ. С.-Пб. XI.
*Записки общества ист. и древностей. Одесса. XVIII.
*Записки Ученыя имп. юрьевскаго Университета. Юрьевъ. VII.
*Записки наукового товариства имени Шевченка. (Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften.) Ред. М. Грушевскій. Львовъ VIII.
*Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena (izd. jugosl. akad.) Red. Dr. A. Radić. Zagreb. IV.
Zeitschrift Byzantinische. Red. K. Krumbacher. VIII. München.
Zeitschrift für Ethnologie. Organ der Berliner Gesellschaft für Anthropologie und Urgeschichte. Red. A. Bastian, R. Virchow, A. Voss. Berlin. XXX.
Zeitschrift Geographische. Red. Dr. A. Hettner. Bd. V. Leipzig.
*Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens. Red. Dr. K. Schober. Brünn. III.
*Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. Ред. В. Васильевскій. С.-Пб. Седмое десятилѣтіе.

Zur Frage über den Ursprung der Slaven.

Ein Nachwort zu meiner Arbeit „O původu Slovanů".

Von Dr. **Lubor Niederle** in Prag.

Heutigentags nimmt mancher Forscher eine vom Ursprung eines Volkes handelnde Schrift mit gewissem Misstrauen in die Hand. So thut der Linguist, so der Historiker, wie der Anthropolog und Archäolog. Allen scheint es, dass wir noch nicht so weit sind, um über ähnliche Fragen entscheiden zu können, und alle haben bis zu einem gewissen Grade recht.

Nichtsdestoweniger drängt sich die Beantwortung der Frage, wie ein uns interessierendes Volk entstand, unwillkührlich und stets allen Forschern der angeführten Kategorien auf, und alle, auch die nüchternsten, rechnen überall und operieren mit ihr. Beginnt z. B. etwa ein Historiker die Schilderung der historischen Entwickelung des slavischen oder germanischen Volkes, ohne dass er die ersten Anfänge des Volkes selbst berühren würde, ohne dass er wenigstens mit einigen Worten andeuten würde, wo und wie das Volk entstand? Ist nicht der Archäolog stets gezwungen sich in dieser Frage Klarheit zu verschaffen, und gilt dies nicht ebenso von dem, der sich mit physischer Anthropologie oder Ethnologie befasst? Kann heute der Linguist Forschungen über die Differenciation und die historische Entwickelung der slavischen Sprachen beginnen, ohne sich dabei die Frage nach der slavischen Ursprache klarzulegen, ohne dabei die geographische Localisation und alle damit verknüpften Fragen zu berühren?

Obwohl die Antwort auf die oben gestellte Frage eines der Ziele unseres Forschens ist, bleibt sie doch häufig auch der Ausgangspunkt für das weitere Forschen, ein Angelpunkt, an welchen sich enge und untrennbar eine Reihe anderer näherer Fragen drängt, die man nicht umgehen kann. So hängt mit der Frage nach dem Ursprung der Slaven jedenfalls untrennbar die Frage nach der Wiege der Slaven zusammen, ein äusserst wichtiges Moment für die richtige Beurtheilung der ältesten Geschichte; denn die Entwickelung des slavischen Volkes müsste ein ganz anderes Gepräge erhalten haben, wenn jener Ort am Dněpr oder in Ungarn oder in Ostgermanien zu suchen wäre.

Und so schliesse ich, dass auch der nüchternste Forscher auf dem Gebiete der Geschichte, der Linguistik, der Archaeologie oder der Ethnologie dieser heikeligen Frage soweit nicht ausweichen kann, dass er sich wenigstens selbst auf diese Frage bei aller Skepsis, mit welcher er zugleich an sie herantritt, nicht Antwort gäbe. So war auch ich bei meinen Studien auf dem Gebiete der slavischen Alterthümer gezwungen, die Antwort auf die Frage nach dem Ursprung der Slaven mir klarzulegen, und das Resultat war die vor 2 Jahren in böhmischer Sprache herausgegebene Arbeit „Über den Ursprung der Slaven".*)

Um eine relativ möglichst sichere Antwort zu erhalten, begnügte ich mich nicht mit der Antwort aus einem Wissenszweige, sondern fasste zusammen, was die verschiedenen Fächer bisher uns mitgetheilt hatten, wobei mich allerdings zumeist die bisherigen Erfolge der anthropologischen Studien aus dem Grunde am meisten fesselten, als ich zu finden glaubte, dass ihre bisherigen Schlussfolgerungen in dieser Hinsicht auf unrichtigen Grundlagen aufgebaut waren. Meine Arbeit erlangte so auch mehr einen anthropologischen Charakter.

Indem ich sonst Alles, was bisher die Archäologie, Anthropologie, Linguistik und die Geschichte geboten haben, zusammenfasste, gelangte ich zum Schluss zu einer, wenn auch nicht ganz neuen, so doch zum erstenmal ausführlicher dargelegten und begründeten Theorie über den Ursprung der Slaven. Ich unterwarf insbesondere meiner Kritik jene bekannte und bis dahin fast allgemein giltige Theorie, nach welcher die Slaven im Entwicklungkreise der europäischen Völker einen Theil der sogenannten keltoslavischen Rasse bildeten, die von den anderen Rassen durch zwei Hauptcharaktere — starke Brachycephalie und dunkle Complexion — sich unterscheidet.

Meine Ergebnisse stimmten jedoch nicht mit dieser Ansicht überein. Denn, was diese zwei eben erwähnten anthropologischen Charaktere betrifft, gelangte ich in meiner Arbeit zu folgendem, wörtlich citirtem Resultate:

„Das positive Ergebniss der Untersuchung des alten, slavischen, kraniologischen Materials besteht darin, dass es zum mindesten die ältere, ausschliessliche Giltigkeit der bis nun so überwiegend verbreiteten Theorie von der ursprünglichen slavischen Brachycephalie, und damit natürlich auch den Hauptgrund für alle jene daraus gefolgerten Ausführungen von einer ethnischen Verwandtschaft der alten Slaven mit der turanischen, mongolischen u. a. Rasse beseitigt.

Nach unserer Ansicht ist es — nach den angeführten Daten zu schliessen — besser mit der Wurzel und dem Kern der slavischen Nation jene typischen langen und mittellangen Schädel zu verbinden, mit einem Wort, das Volk von gleichem Schlag, wie wir ihn bei den benachbarten arischen Stämmen, die den Slaven nahe stehen, sehen, das Volk, welches hier in Europa schon von der Steinzeit ansässig war und sich hier entwickelte — als jenes brachycephale Element, welches erst

*) O původu Slovanů, Praha 1896.

später, im Laufe der historischen Zeit in hohem Masse auf die Umwandlung des langköpfigen Typus Einfluss nahm." (p. 74.)

„Die alten Slaven waren von hellbrauner Haarfarbe mit einem Stich in's Röthliche.*) Dies ist auch die Farbe, welche auch sicherlich selbständig und nicht durch blosse Abschrift die der Zeit nach weit voneinander stehenden Autoren Herodot und Prokopios anführen, Herodot durch den Ausdruck *πυῤῥός*, Prokopios durch den bedeutungsvollen Satz: „*οὔτε λευκοὶ ἐς ἄγαν ἢ ξανθοί εἰσιν οὔτε πη ἐς τὸ μέλαν αὐτοῖς παντελῶς τέτραπται, ἀλλ' ὑπέρυθροί εἰσιν ἅπαντες*", ebenso wie die Araber in den Worten „sú'hbe, šákar".**)

„Diese Rothbräunlichkeit ist aber eine Variation des hellen Typus. Wenn wir den vollständig dunkeln Typus vor Augen haben, auf welchen die alten Römer, Griechen und Araber in ihrer Umgebung gewohnt waren, dann begreifen wir ohneweiters, warum ihnen eine hellere Farbe so auffallend war, besonders eine vom röthlichen Ton, wenn dieser auch nicht ganz blond oder hell war. Dort, wo die Urslaven erstanden, war irgendwo auch das Centrum der Depigmentation und der Bildung eines hellen Typus. Aber je nachdem jene vertheilt waren, waren sie diesem Einfluss nicht alle gleich unterworfen, — überdies wies auch der fertige Typus fortwährende Variationen auf — kurz, wir dürfen uns den anthropologischen Schlag des Volkes nicht allzusehr gleichartig vorstellen. So würden wir niemals aus den Widersprüchen gelangen, welche z. B. hier zwischen einer Zahl von Funden und historischen Nachrichten entstehen. Ich wiederhole vom Neuen, dass der ursprüngliche Typus der alten Slaven nicht durch blonde, aber durch hellbraune, in's Röthliche gehende Haare ausgezeichnet war. Ich bin der Ansicht, dass in diesem Charakter die heutigen Einwohner Russlands sich nicht viel von den alten unterscheiden." (S. 89.) —

Fügen wir zu diesen zwei anthropologischen Resultaten noch das hinzu, was uns die Archaeologie und Geschichte (insbesondere in der Frage nach der Wiege der Slaven im Transkarpathengebiet) sagen kann, was uns die Linguistik von der verhältnismässigen Verwandtschaft der slavischen mit den anderen indoeuropäischen Sprachen bisher klargelegt hat, was uns die historische Geographie von den vorhistorischen Nachbarbeziehungen zwischen Slaven und anderen Völkern anzunehmen erlaubt — da gelangen wir zu dem Schlusse, den ich auf Seite 101. meiner Schrift folgendermassen ausdrückte:

„Indem ich alles, was ich anzuführen wusste — ohne die schwachen Seiten zu verdecken — zusammenfasse, schliesse ich, dass die bisher an-

*) Im Originaltext benützte ich hier wie anderwärts den Ausdruck „rusý". Dies slavische Wort (böhm. rusý, russ. русый, serb., bulg. рус) lässt sich nicht ohneweiters in's Deutsche übersetzen, und bedeutet soviel wie hellbraun mit einem Stich in s Röthliche.

**) Eine Reihe von Belegen findet sich auf Seite 83. meiner Arbeit. Herodot's Zeugniss führe ich mit Reserve an, indem ich seine *Βουδῖνοι* (IV. 108) für einen östlichen slavischen, zwischen Dnépr und Don ansässigen Zweig halte. Entscheidend ist allerdings der Bericht Prokopios und die Reihe der arabischen Berichte aus dem IX.—XI. Jahrhundert.

genommene Theorie von einer Verschiedenheit des physischen Typus und des Ursprungs des germanischen und baltoslavischen Zweiges unwahrscheinlich ist, und somit auch alle oben angeführten Folgetheorien, insbesondere jene, welche eine genetische Vereinigung der eigentlichen Slaven mit der turanischen und mongolischen Rasse suchten.*) Die Daten, die uns die alte Geschichte und insbesondere die prähistorische Anthropologie bietet, beweisen etwas ganz anderes.

Ich zögere daher nicht, auf Grund der bestehenden, von allen antheilnehmenden Lehren gebotenen Daten zu erklären, dass die Slaven und Balten gemeinsam mit den Germanen und wahrscheinlich auch mit anderen Zweigen des arischen Stammes sowohl linguistisch als auch anthropologisch eine ursprünglich verwandte Gruppe bildeten, welche in ihrem Schlage wohl jene Charaktere vereinigte, welche wir bei den einzelnen Zweigen gleich vorfanden, also eine verhältnismässige Dolichocephalie, mit einer im Verlauf der Zeiten (also nicht primär) herausgebildeten helleren Complexion.

Diesen Typus identifiziere ich jedoch in keiner Hinsicht etwa wie z. B. K. Penka mit dem arischen Typus überhaupt, ebenso wie ich die ganze Spracheinheit nicht mit der Rasseneinheit vom angeführten Schlage identifizire. Wir kennen das südeuropäische und namentlich das Material Asiens nicht so, dass wir uns vom ursprünglichen arischen Typus dieser Gegenden nur annähernd ein so wahrscheinliches Urtheil bilden könnten, wie wir dies von der Gruppe der Balten, Slaven und Germanen thun konnten. Ich sage daher ausdrücklich, dass nur ein Theil der Arier und zwar der im nördlichen, östlichen und mittleren Europa ansässigen Arier sich zu diesem helleren und dolichoiden Typus entwickelt hat.

Nur das halte ich für erwiesen, nichts mehr. Ob dieser Typus, aber überhaupt der primäre Typus der Arier war, ob die Arier von Anbeginn langköpfig und hellhaarig waren oder nicht, ob dieser Typus sich weiter bei allen noch in der arischen Gemeinschaft oder bloss bei einem Theile (dem nördlichen) entwickelte, als schon andere Zweige sich abgelöst hatten ohne daran zu participieren — dies alles bleibt unaufgeklärt.“ Das war der Kern und das Hauptergebnis meiner Schrift. Alles andere, was ergänzend hinzugefügt wurde, hat nur untergeordnete Bedeutung. —

Meine Arbeit hat unter den slavischen wie nichtslavischen Forschern allgemein Interesse hervorgerufen, was sich zumeist durch eine Reihe von Besprechungen verräth. Die Einen stimmten im ganzen überein, die Anderen stellten sich mehr oder weniger gegen den anthropologischen Schlussatz meiner Arbeit.**)

---

*) Diese zum Schluss des XVIII. und zu Beginn des jetzigen Jahrhunderts entstandenen Theorien tauchen immer wieder in den Schriften einiger deutschen, französischen und anderer Forscher auf. (Vgl. S. 5 meiner Schrift). Auch einige Polen haben sich noch nicht befreit vom Einflusse der tendenziösen Ansichten, deren nicht glücklicher Vertreter der politische Ethnograph Duchiński war.

**) Hieher gehören im ganzen die Besprechungen von Dr. Em. Kovář (Listy filologické, Prag, 1897. 156.) dr. A. Lissauer (Zeitschrift f. Ethnologie 1897. 39), N. Jastrebov (Жмин 1897. März p. 254), Dr. H. Matiegka (Mitth. d. anthr.

Für alle Entgegnungen, Anmerkungen und Bedenken bin ich zu Danke verpflichtet. Sie haben mich bewogen, noch einmal zu diesem Gegenstande, der zwar meinen jetzigen Arbeiten ferner steht, in einer neuen Erwägung zurückzukehren, und haben zwar keine durchgreifende Änderung, aber wenigstens eine Ergänzung und sicherlich mehr Klarheit in meine Ansichten gebracht. Daher richte ich an die Beurtheiler meiner Arbeit dankbarst diese Zeilen.

Ausserdem veröffentliche ich dieses Nachwort deshalb, um meine Resultate durch Publicirung in einer Weltsprache zugänglicher und verständlicher zu machen; denn es scheint mir, dass das mangelhafte Verständnis des böhmischen Textes einigemale auch das mangelhafte Verständnis meines Standpunktes und in weiterer Folge auch Austsellungen, die nicht immer vollkommen gerechtfertigt waren, verschuldete.

Zuerst muss ich betonen, dass die These von der relativen Dolichocephalie der alten Slaven keine eigentliche Theorie ist. Ich habe hiemit keine Theorie aufgestellt, sondern lediglich die Thatsache, welche entweder anderen entgangen, oder von ihnen unbeachtet geblieben ist, wie jüngstens auch von Herrn Taylor, constatiert, dass wir nämlich in Gräbern, welche über das Gebiet der alten Slaven verbreitet sind, bis zum Ende des I. Jahrtausends n. Chr. immerwährend einen grösseren Percentsatz dolichoider (dolichocephaler und mesocephaler) als brachycephaler Schädel vorfinden.*)

Ges., in Wien 1897. p. 55), Dr Kalina (Lud, Lemberg 1887. p. 179), Brinton D. G. (Science, New-York, N. S. VI. Nro. 139). von Hormuzaki (Globus, Bd. 72, Nro. 4), M. Gruševskij (Зап. тов. імени Шевченка XX. Библ. 1.).

Eine gegenseitige Stellung hat in zwei scharfsinnigen Aufsätzen im Globus K. Rhamm eingenommen (Über den Ursprung der Slaven. Globus, Bd. 71. Nr. 20, Nochmals über den Ursprung der Slaven, ibid. Bd. 72, Nr. 23). Cf. meine Antwort daselbst, Bd. 71. Nro. 24 und das Referat im „Věstnik slov. starožitnosti“ (Prag, I. 6), sowie den lesenswerten Artikel des H. von Hormuzaki. In der Moskauer Zeitschrift Этнографическое Обозрѣніе XXXVII. p. 132. führt P. Miljukov eine längere Polemik durch mit Anschluss an die entgegengesetzten Theorien von Isaac Taylor. Eine wahrhaft unwürdige Kritik hat Dr. J. Píč in „Památky archaeologické“ veröffentlicht (XVII. 472), worauf ich mit einer Flugschrift „Na obranu“ (Zur Abwehr) replicierte.

Da will ich noch bemerken, dass sich nebst Th. Volkov auch D. N. Anučin in der Vorrede zur russischen Übersetzung meines Werkes „Человѣчество въ доисторическія времена“ (St. Petersburg 1898.) in dem Sinne geäussert hat, dass er meine Theorie vom Ursprunge der Slaven nicht für streng bewiesen halten könne, weil ein genügender Beweis für eine so bedeutende Abänderung noch nicht vorliegt. „Мы съ Ѳ. К. Волковымъ не можемъ считать строго доказанною теорію г. Нидерле относительно рѣзкаго измѣненія физическаго типа Славянъ въ теченіе послѣднихъ тысячи лѣтъ“. Nichtsdestoweniger hält D. Anučin die betreffenden Dolichocephalen der alten Gräber entschieden für Slaven. Auch Ripley, ein Anhänger der älteren Theorie, lässt bei allem reichen Lobe, den er meinem Buche spendet, die Frage vom anthropol. Standpunkt aus unentschieden. (Appletons' Popular Sience Monthly. New-York 1898. Oct. p. 738.)

*) Ich habe daher zahlreiches Material auf S. 66.—71. meines Buches zusammengetragen, welches auch durch neuere Funde weiterhin ergänzt wird.

Dies ist eine Thatsache, und diese Thatsache kann man mit anderen Worten dahin ausdrücken: dass die slavische Bevölkerung dieser Epoche einen überwiegend dolichoiden Typus aufwies, und sohin durch relative Dolichocephalie charakterisirt erscheint.

Insofern es sich um die Formation des Schädels handelt, wollte ich nichts weiter behauptet haben, als was Thatsache ist, und zwar eine Thatsache, welcher allerdings der heutige durchschnittliche Typus der Slaven als schwer erklärliches Seitenstück gegenübersteht.

Selbstverständlich setzt dieses Factum voraus, dass das kraniologische Material, welches die Grundlage dieser These bildet, auch wirklich Überreste der alten Slavenbevölkerung repräsentiert. Dass dem nun gewiss so ist, dafür spricht der Umstand, dass dieses Material aus Gegenden herrührt, die zum grössten Theile von altersher durch geschlossene Massen von Slaven besiedelt waren, und in welche fremde Stämme nur sporadisch und vorübergehend eindrangen, so namentlich aus dem Gebiete, das sich zwischen der Weichsel, den Karpathen, dann der oberen Desna und Sula ausbreitet.

Wollte jemand die von mir ausgesprochene These bestreiten, so müsste derselbe vorerst beweisen, dass die Skeletgräber, welche sich in diesen Gebieten aus der zweiten Hälfte des I. Jahrhunderts n. Chr. in bedeutender Zahl vorfinden, nicht slavisch sind. Das dürfte aber, glaube ich, gegenwärtig kaum jemandem gelingen, und auch Herr Rhamm hat dies keineswegs dargethan. Wer waren diese Bewohner?

Die finnische Theorie, der neuestens auch Herr Ripley huldigt (vrgl. seine „finno-teutonic race") und welche hinsichtlich dieser Ländergebiete nicht einmal für die prähistorische Zeit ihre Berechtigung hat, kann umsoweniger für die nachchristliche Zeit in Anspruch genommen werden. Und die Besiedelung durch die Bastarnen, Gothen, Heruler und einige andere Stämme, welche übrigens ihrem Kerne nach zu den Gestaden des Schwarzen Meeres gravitierten, war im Vergleiche zur massenhaften slavischen heimischen Bevölkerung niemals so mächtig, dass wir mit derselben die in dem ganzen ausgebreiteten Territorium so häufig auftretenden Skeletgräber in Verbindung bringen könnten.

Diese Gräber gehörten, gleich wie die Brandgräber, der Masse der heimischen Bevölkerung dieser Gegenden an, und diese Einwohner waren niemand anderer, als Slaven. Dr. Kopernicki, welcher seinerzeit die Dolichocephalen von Slaboszewo für Germanen erklärte, würde heute gewiss anderer Ansicht sein.

Aus dem nämlichen Grunde halte ich die beiden Vermuthungen des Herrn Rhamm für unrichtig, mit welchen er meine Einwürfe hinsichtlich der Frage, wer die Dolichocephalen der erwähnten Gräber gewesen seien, zu beantworten trachtet: „entweder waren es Angehörige eines fremden Volksstammes, die die Masse der Slaven überschichteten und die allein einer standesgemässen Bestattung würdig waren, oder waren die Slaven erst in verhältnismässig später Zeit — etwa gegen den Anfang unserer Zeitrechnung — in die Waldwildnisse zwischen Bug und Dněpr verschlagen worden."

Herr Rhamm entscheidet sich eher für diese zweite Hypothese,*) und Herr Píč schliesst sogar neuestens, dass die Slaven vom Westen von der Weichsel und vom Süden kommend die Gegend zwischen den Karpathen und dem Dněpr erst nach der gothischen Invasion**) besiedelt haben!

Dass die Slaven erst in den ersten Jahrhunderten n. Chr. in die Gebiete am Bug und Dněstr gekommen wären — davon kann aber gar keine Rede sein; derartige Vermuthungen sind schon seit der Herausgabe von Šafařík's „Alterthümern" beseitigt. Aber auch die zweite Vermuthung, dass die Gruppe der Brandgräber den alten (brachycephalen) Slaven angehöre, die Skeletgräber dagegen nicht slavisch seien, ist nach meiner Meinung unrichtig.

Ungeachtet dessen, dass wir auch für die ältere heidnische Zeit bei den Slaven (gerade so wie bei den Germanen) den Gebrauch beider Riten bestätigt haben, begann bei den Slaven seit der Einführung des Christenthums allgemein die Bestattung in Reihengräbern; aber die russisch-polnischen, sowie die böhmischen Gräber weisen stets noch im IX.—XI. Jahrhundert ein überwiegend dolichoides Element auf. Wenn jene ungeheuere Masse der slavischen Bevölkerung, welche in derartiger Menge und Dichte vorhanden war, dass sie in kurzer Zeit zur Bevölkerung von halb Europa hinreichte, ihre Todten vor Einführung des Christenthums lediglich verbrannt hätte, und selbst von brachycephalem Typus gewesen wäre, so müsste sich wenigstens nach Annahme des Christenthums und dem damit verbundenen Rituswechsel überall ein plötzlicher Unterschied zeigen und es hätte sich der anthropologische Typus der Gräber mit einem Schlage verändern müssen. In Wirklichkeit verhält es sich aber anders. In den Gräbern der Radimičen, Drevljanen, Poljanen, Sěverjanen, Dregovičen, Dulěben, sowie in jenen der Polen und Elbeslaven herrscht, nach bisherigen Funden zu schliessen, bis in das XI. Jahrhundert der dolichoide Typus vor.

Aber auch wenn ich nicht diesen rein anthropologischen Grund hätte, die Geschichte selbst muss sich ganz entschieden wehren gegen solche neue Erklärungen. Sie kennt keinen fremden im ganzen slavischen Vaterlande während des I. Jahrtausends n. Chr. massenhaft sesshaften Stamm. Die verschiedenen normanistischen Theorien würden sich kaum diese häufig im ganzen Slavenlande aufgedeckten Skeletgräber aneignen wollen.

---

*) Globus LXXI. p. 318. Im zweiten Aufsatze (Globus LXXII. p 370) äussert er sich aber: „meine Ansicht, wonach die Slaven erst etwa zur Zeit Herodots in ihre späteren Sitze gelangt sind, und zwar aus den Steppen. Diese meine Anstellung beruht auf meiner Annahme von dem german. Ursprung des alten slavischen Bauernhofes, nicht nur im ganzen und grossen, sondern fast in alle Einzelheiten hinein, die ihre Richtigkeit zugegeben, will man nicht die Slaven als eine ganz untergeordnete Rasse ansehen, was ich nicht thue, sich nur dadurch erklären lässt, dass sie in ihren früheren Sitzen (in den Steppen) keine Veranlassung hatten etwas auszubilden, was den Namen von Haus und Hof verdient". Auf diesen Beweis näher einzugehen, würde uns zu weit führen.

**) Památky arch. 1897. XVII. 365, 538. So muss man wenigstens schliessen aus den Worten: „Übrigens ist es eine grosse Frage, ob sich die Slaven während des Vormarsches der Gothen von der Weichsel zum Schwarzen Meere schon zwischen den Karpathen und Dněpr vorfanden," und nachdem er sich schon anders wo ähnlicherweise ausgesprochen hat. (Siehe seine „Dějiny národa ruského". Prag 1889. I. p. 5.)

Aus diesem Grunde müssen wir gegenüber den oben angeführten Vermuthungen standhaft daran festhalten, dass die Slaven ihre Wohnsitze nicht erst nach Christi Geburt jenseits der Karpathen eingenommen haben, noch auch dass sie bloss in Brandgräbern geborgen sind, wogegen die Skeletgräber einem fremden Volke angehören würden.

Und so kann denn auf die Frage, wer jenes dolichoide Volk gewesen ist, wieder nicht anders geantwortet werden, als: „das waren Slaven.“*)

Gerne will ich meine Ansicht, gegen welche Herr Rhamm bei der Vertheidigung der Brachycephalie der Slaven Stellung nimmt, aufgeben, sobald mir unzweifelhaft nachgewiesen wird, wer eigentlich dieses Volk, falls es nicht Slaven waren, gewesen ist! Solange dies jedoch nicht geschieht, kann ich kein anderes Urtheil abgeben, als dass die Theorie, wornach die alten Slaven brachycephal gewesen wären, nicht nur nicht erwiesen ist, sondern dass dieselbe sogar den Funden widerspricht.

Herr Taylor beachtet diesen Widerspruch nicht und kennt überhaupt nicht das kraniologische Material der russischen und polnischen Kurgane. Es wundert mich in der That, dass ein so gewissenhafter Forscher, wie Herr Miljukov, trotz dieses Mangels das Buch Taylor's zur Richtschnur seines Urtheils erkoren hat.**) In dieser Richtung urtheilt Herr Rhamm besser.***)

Auf Grund dieser Thatsachen kann man nach meiner Überzeugung heutzutage bloss jenen Standtpunkt ernst nehmen, welchen Herr Virchow schon vor mehreren Jahren eingenommen hat, dass wir nämlich in der Frage, welcher der anthropologische Typus der alten Slaven gewesen sei, mit zwei Typen zu rechnen haben, und zwar einerseits mit jenem, welcher durch lange Schädel, anderseits aber mit demjenigen, welche durch kurze Schädel charakterisiert erscheint.†)

Auch ich acceptiere diesen Standpunkt. Und gerade hierin liegt wohl der grösste Irrthum in der Würdigung meiner Ansicht bei manchen Forschern, ein Irrthum, der, wie ich gerne zugebe, allerdings dadurch ver-

---

*) Vergleiche, was in dieser Beziehung selbst Herr Anučin sagt, nachdem er die finnische und ugrische Theorie verworfen hat: „Все это недостатечно для того, чтобы отрицать принадлежность массы кургановъ въ западной половинѣ Европейской Россій съ ихъ долихоцефальными черепами и съ ихъ бытовыми предметами эпохи славянскаго разселенія — именно Славянамъ.“ (Энциклоп. Словаръ Брокгауза 1892 s. v. Великоруссы.)

**) Herr Miljukov sagt freilich: „Намъ кажется, что ни фактъ открытія въ Россій длинноголовой расы не можетъ имѣть такого значенія въ вопросѣ о происхожденій Славянъ“. Ob es sich aber so verhält, erlaube ich mir zu bezweifeln.

***) Im Übrigen möchte ich dafür halten, dass man auch den gegenwärtigen slavischen brachycephalen Typus (die den Alpen geographisch näher gelegenen Partien ausgenommen) nicht mit dem alten keltischen Typus verschmelzen kann, wie dies Herren Taylor und Topinard versuchten, und auch neuestens Ripley verfocht (l. c. p 744): „The Slavs penetrated Russia from the southwest, where physically an offshoot from the great Alpine race of central Europe.“ Es würde sich empfehlen vielmehr mit Deniker einen selbständigen Typus anzuerkennen.

†) Vergl. z. B. dessen Referat über die Grabstätte von Slaboszewo (Berl. Verh. 1881 p. 372) und später noch einige Male (conf. die Citate in meinem Buche p. 50.).

ursacht wurde, dass ich diesen Punkt nicht genug erklärt und nicht besonders betont habe.

Ich war mir dessen damals aber noch nicht so klar bewusst, wie heute infolge der Einwendungen besonders des Herrn Rhamm. Ich eliminiere also keinesfalls den zweiten brachycephalen Typus aus der anthropologischen Zusammensetzung des alten Slaventhums, ich will heute nicht behaupten, dass die brachycephale Minderheit der russich-polnischen Kurgane den Slaven nicht angehören könnte, sondern ich will nur sagen auf Grund der obenangeführten Thatsachen, dass der erstere Typus in der älteren Zeit in beiweitem grösserem Masse vertreten war als der zweite, und dass infolge dessen dieser Typus für die älteren Slaven charakteristisch war, nicht aber der schwächer vertretene zweite Typus, welcher erst gegenwärtig vorherrscht.*)

Diesmal trachte ich mich nicht nur deutlicher auszusprechen, sondern modificiere nach den mir gewordenen Einwänden meine Meinung dahin, dass man der Coëxistenz dieses (brachycephalen) Typus im Schosse des alten Slaventhums ein grösseres Gewicht beimessen muss. Ich acceptire also beide Typen, ohne vorläufig die Frage zu berühren, ob uns beide schon von Uranfang zwei extreme Gruppen der Varitation eines primären Typus repräsentieren, oder ob dieselben ihrem Ursprunge nach voneinander unabhängig sind, und ob daher der zweite Typus von anderswo in das geschlossene Gefüge der Slaven selbständig eingedrungen ist.

Gestützt auf die uns durch die Funde gelieferten Thatsachen bin ich aber immerhin, gleichwie früher, der Ansicht, dass der dolichoide Typus, welcher im I. Jahrtausend bedeutend vorwiegt, in der früheren Zeit wahrscheinlich noch weitmehr prävalierte, und dass demnach dieser dolichoide Typus in den älteren Zeiten dem slavischen Stamme eigenthümlicher war als der zweite, und dass wir, falls uns an der Beantwortung der Frage, welchen Typus die alten Slaven aufwiesen, überhaupt gelegen ist, diesbezüglich unter den übrigen Merkmalen als hervorstehendes Charakteristikon die verhältnismässige Länge des Schädels, keineswegs aber die Brachycephalie hervorheben müssen.**)

Ähnlich verhält es sich mit dem zweiten charakteristischen Merkmale: der Farbe der Complexion bei den alten Slaven. Das eben Gesagte gilt zum grössten Theile auch für die Beurtheilung meines Standpunktes betreffs dieses zweiten Punktes.

---

*) Im Rahmen der neuen, vorzüglichen Forschungen des Herrn Deniker würde der erstere seiner nordischen Rasse, der zweite, gegenwärtig überwiegende, seiner orientalischen Rasse mit der secundären „race vistulienne" entsprechen.

**) Ich brauche wohl nicht erst beizufügen, dass ich mir wohlbewusst bin, dass man unter dem Worte „Typus" eine Summe von Merkmalen und nicht bloss ein einziges Merkmal, wie z. B. den „Längenbreitenindex" zu verstehen hat. Mir handelte es sich aber in meiner Arbeit nur darum, zu analysieren, inwieweit sich jene bekannten, namentlich in Frankreich tradierten „keltoslavischen Theorien", welche eben nur auf diesem Index und der Complexion basieren, richtig auf diese zwei Charaktistika stützen. Darum spreche ich in meiner ganzen Arbeit auch nur von ihnen, und bediene mich brachylogisch des Wortes Typus lediglich mit Rücksicht auf ein einziges Charakteristikon.

Wie aus dem vorangeführten Citate ersichtlich, gelangte ich zu der Conclusion, dass die alten Slaven heller Complexion waren, d. h. rosige Wangen und Haare von hellbrauner Farbe mit röthlichem Stiche hatten.

Für diese These gibt es allerdings keine derartige Basis wie für die vorausgehende, da verlässliche Fundobjecte fehlen. Denn das, was entdeckt wurde, ist allzu vereinzelt und unverlässlich; wir wissen nicht, wie in einzelnen Fällen das jahrelange Liegen in der Erde auf die Pigmentierung oder die deckende Substanz eingewirkt hat.

Zum Ersatze hiefür lehnte ich mich an eine Reihe älterer Nachrichten an, welche uns die Slaven als Menschen von hoher Gestalt, rosigen Wangen, sowie röthlichem Haar- und Bartwuchse *) schildern, ferner an Traditionen älterer Lieder, **) und endlich auch daran, dass man den Slaventypus noch heutzutage nicht für einen brünetten halten kann; denn im Kerne und in der Mehrzahl überwiegt die hellere Färbung, und wo in Deutschland eine stärkere Kreuzung der Slaven mit Deutschen stattgefunden hat, treffen wir noch gegenwärtig das grösste Percent der Blonden an! Übrigens steht mir in dieser Beziehung auch Herr Rhamm nicht allzuferne.

Zufolge des Gesagten, sowie zugleich infolge der Wahrnehmung, dass im Norden Europas der helle Typus überhaupt beträchtlich prävaliert, gelangte ich zu dem Schlusse, dass am Gestade des Baltischen Meeres schon im Alterthume eine weitumgrenzte Sphäre einer gewissen Depigmentierung sich entwickelt hatte, und dass die alten Slaven, welche zum grossen Theile im Umkreise dieser Sphäre sesshaft waren, an der Depigmentierung theilgenommen hatten, so dass auch bei ihnen der helle Typus dominierte.***)

Ich glaube, dass die ganze bisherige Argumentation allgemeine Zustimmung gefunden hätte, wenn sich nicht folgender Anstand ergäbe: Heutzutage sehen nämlich die Slaven zum grossen Theile anders aus, als wie ich dies für die Zeit vor 1000 Jahren supponiere. Was die Farbe der Complexion betrifft, so gehört allerdings noch derzeit der grössere Theil der Slaven dem hellen Typus an; nur die südlichen und westlichen sind ausgesprochen brünett. Insofern es sich jedoch um die Form des Kopfes handelt, da sind jedoch die Slaven heute insgesammt brachycephal. Und obwohl wir in der Richtung gegen Norden und Osten deutliche Abnahme der Brachycephalie wahrnehmen, auf welche schon in siebziger Jahren Weissbach hingewiesen hat, so ist diese Abnahme doch so gering, dass der Index kaum unter 80 sinkt.†)

Diese Erscheinung steht allerdings (soweit es sich wenigstens um den Index handelt) in schroffem Gegensatze zu meinen Ausführungen über den alten slavischen Typus, und verursacht naturgemäss die grösste Schwierig-

---

*) Vgl. in meinem Buche Seite 82 ff. Ich bemerke, dass es zwar möglich ist, dass es bei einigen älteren Slavenstämmen Sitte war, durch Färben die blondrothe Farbe des Haares zu erhöhen, aber dessungeachtet war meiner Meinung nach der Grundton bereits ursprünglich hell und nicht dunkel.

**) Siehe hiezu den interressanten Commentar von Rhamm, Globus 72, S. 368.

***) Auch sprach ich ausdrücklich vom Vorherrschen, nicht aber vom ausschliesslichen Auftreten dieses Typus (p. 90; conf. das obenangeführte Citat), wie man mir irrigerweise vorwarf.

†) Vergleiche die Belege, welche ich auf Seite 54 ff. meines Buches anführe.

keit hinsichtlich der Anerkennung meiner ganzen Theorie. Wenn beide Thatsachen, beide kontrastierenden Erscheinungen zeitlich eng aneinandergrenzen würden, so hätte ich einfach gesagt: „Ich weiss nicht, was ich damit anfangen soll.“ Da jedoch zwischen denselben ein namhaftes Zeitintervall liegt — so erwog ich in meiner Arbeit die Möglichkeit sowie die Ursachen einer Transformation.

Vielleicht hätte ich besser und vorsichtiger gehandelt, wenn ich beide widerstreitenden Thatsachen einfach nebeneinander gestellt hätte. Nachdem ich dies aber einmal gethan habe, so will ich die einschlägigen Ausführungen hier schon aus dem Grunde recapitulieren, um einerseits die mir in dieser Richtung gemachten Einwürfe auf das richtige Mass zurückzuführen, und um andererseits auch in dieser Frage meinen Standpunkt vollständig klarzustellen.

Die Vermuthung, dass eine derartige Transformation des dolichocephalen Typus in den brachycephalen im Laufe eines Jahrtausends unmöglich sei, bildet den Ausgangspunkt, auf welchen sich in erster Reihe und hauptsächlich diejenigen stützen, die sich dahin geäussert haben, dass meine Theorie entweder unrichtig oder doch zum mindesten nicht hinreichend nachgewiesen sei.

Ich möchte in dieser Sache nur dem zweiten Standpunkte Gewicht beimessen; denn wenn auch durch Beweise erhärtet würde, dass die von mir supponierten Ursachen sowie die Art und Weise der Transformation nicht richtig sind, so erscheint damit doch noch keineswegs die Thatsache entkräftet, dass sich in den alten slavischen Gräbern die dolichoiden Schädel in überwiegender Mehrheit vorfinden.

Nichtsdestoweniger haben mich meine Gegner nicht einmal davon überzeugt, dass diese Umwandlung unmöglich wäre: schon die Thatsache allein, dass es früher anders gewesen ist, als jetzt, beweist mir an und für sich, dass eine Veränderung stattgefunden hat, sowie dass dieselbe möglich ist — und es handelt sich in der That nur darum, ob wir imstande sind, die wahre Ursache, resp. den Entwickelungsgang derselben zu ergründen. Nur um das kann es sich hier handeln, weiter um nichts. Diesbezüglich habe ich in meinem Buche auf drei mögliche Ursachen hingewiesen: 1. auf die im Milieu liegenden Ursachen, welche wir nicht näher kennen; 2. auf den Einfluss der zunehmenden Civilisation, 3. auf die Kreuzung mit fremden brachycephalen Typen, welche in das Slaventhum namentlich vom Alpencentrum und von Asien her eingedrungen waren.

Es wäre in der That besser, von den ersten beiden überhaupt nicht zu sprechen. Herr Rhamm ist gegen den zweiten Punkt im ganzen mit Erfolg aufgetreten, — wobei ich zu meiner Vertheidigung nur soviel beifügen kann, dass ich auf denselben kein solches Gewicht gelegt habe, wie auf den sub 3. angeführten Grund, und dass ich mir selbst der schwachen Beweiskraft dieses Arguments bewusst war, insbesondere aber auch dessen, dass bisher keinerlei empirische Beweise dafür vorhanden sind.*)

---

*) Vergl. S. 100 meines Buches: „Es sind da noch andere mögliche, ja wahrscheinliche Ursachen, und zwar die Wirkung des Milieus und der stets stei-

Aber der dritte Grund lässt sich, mag derselbe allein auch nicht alles erklären, nicht bei Seite stellen, namentlich wenn wir denselben durch diejenigen Umstände ergänzen, auf welche Hormuzaki hingewiesen hat.

Factum ist, dass sich die Slaven in den historischen Zeiten mit brachycephalen Racen vermischt haben. Ich nenne hier die türkischen, mongolischen, tartarischen Stämme, ferner führte ich in meiner Arbeit die brachycephalen finnischen Stämme an. Auch der starke Einfluss der brachycephalen Bewohner Central- und Südeuropas (welcher sich aus den Alpenländern und vom Balkan her ausbreitete) steht für mich, was die West- und Südslaven anbelangt, ausser Zweifel. Es bleibt nur eine, bis heute ungelöste Frage: in welchem Grade diese Kreuzung stattgefunden hat, und wie mächtig der Einfluss dieser Stämme auf die ursprüngliche slavische Bevölkerung gewesen ist?

Da heute diese Frage nicht befriedigend beantwortet werden kann, so genügt auch dieses Argument nicht für den Nachweis der gesammten oben supponierten Umwandlung.

Der Grad des anthropologischen Einflusses dieser Rassen bleibt thatsächlich zweifelhaft.*)

Es erübrigt jedoch noch ein Factor, welcher in meiner Arbeit im Hintergrunde blieb,**) und auf welchen Herr Hormuzaki in dankbarer Weise aufmerksam machte.

Wie ich dargethan hatte, repräsentierte das Slaventhum selbst in seiner ursprünglichen Zusammensetzung keinen einheitlichen Typus — etwa lauter Dolichocephalen — sondern, wie mit Nachdruck hervorgehoben werden muss, zweifellos eine Reihe von Typen, unter welchen jedoch derjenige mit dolichoidem Schädeltypus hervorragte und stark prävalierte, wogegen die übrigen durch kurze Schädel charakterisierten, in der Minderheit waren. Derart stellt sich der Sachverhalt wenigstens noch im I. Jahrtausend n. Chr. dar. War nun diese ursprüngliche Minorität nicht etwa auch ein Hauptfactor der Transformation?

Hat sich nicht auch bei den Slaven während der historischen Zeiten ein Process abgespielt, welchen andere Forscher auch an anderen Orten Europas constatiert haben, nämlich der Process der Absorption der dolicho-

---

genden Civilisation... Beweisen können wir sie nicht, denn es gelang nicht, ihren Zusammenhang zu zeigen, doch der grosse Parallelismus, den wir zwischen dem allmählichen Breitwerden des Kopfes und der steigenden Civilisation beobachten, kann doch nicht so leicht übergangen werden."

*) Bedeutend war gewiss der Einfluss der centraleuropäischen brachycephalen Rasse, deren Ursprung zwar in Dunkel gehüllt erscheint, deren Existenz jedoch klar ist. Allerdings bleibt es hier wieder fraglich, wie weit die Sphäre dieses Einflusses reichte. Es scheint, dass dieselbe bloss auf die westlichen und südwestlichen Slaven einwirkte, nicht aber auch auf die Elbeslaven, Polen und Russen.

**) Jedoch auch dort habe ich ihn nicht gänzlich ausseracht gelassen. Herr von Hormuzaki meint, dass ich die Resultate der Arbeiten Ammons in Baden nicht gekannt habe. Ich citiere dieselben auf S. 95 Anm. 160, indem ich sage: „dass die mitteleuropäischen Brachycephalen von Westen her allmählich den dolichocephalen und hellen Typus der Slaven absorbierten, wie Ammon in Baden nachgewiesen hat." Jedenfalls wird aber von H. Hormuzaki Lapouge überschätzt; darin pflichte ich dem Urtheile des Herrn Rhamm bei."

cephalen Typen durch brachycephale, welch letztere mit wahrscheinlich grösserer Vitalität ausgestattet waren? Es scheint, dass dies wirklich der Fall gewesen ist, und deshalb ergänze ich gern die oben angeführten Ursachen durch diese weitere vermuthliche Ursache der Transformation.

Allerdings dürfen wir bei allden erwähnten Ursachen (auch dann, wenn die 1. und 2. derselben irgendwie Geltung hätte), nicht an eine directe Transformation denken, nicht daran, dass sich die dolichoiden Formen des Schädels eines Typus etwa im Laufe der Zeit in fortwährend breitere Formen umwandelten. So habe ich diese Transformation nicht aufgefasst, wenigstens insofern es sich um die gegenseitige Einwirkung zweier unterschiedlicher Typen aufeinander handelte.*) Diese Transformation war bloss eine indirecte. Bei dem Zusammentreffen und der Kreuzung der Typen wurde der dolichoide Typus (Denikers nordische Rasse) im Laufe der Zeit absorbiert, und trat numerisch allmählich derart zurück, dass er heute beinahe ganz verschollen ist. Dagegen griff der brachycephale Typus, welcher höchstwahrscheinlich mit grösserer Vitalität ausgestattet war, so um sich, dass er binnen etwa 30 Generationen zur Gänze das Feld beherrschte.

Ich sage aber auch heute noch nicht, dass ich hiemit diese Transformation als erwiesen erachte, und dass hiemit alles klargestellt ist. Ich bin jedoch der Ansicht, dass wir dermalen genöthigt sind, jene beiden untereinander so contrastierenden Erscheinungen, nämlich das Vorherrschen der dolichocephalen Formen im Alterthume und das Prävalieren der Brachycephalen in der Gegenwart im Schosse eines und desselben Volkes wenigstens vorläufig durch diese möglichen Ursachen aufzuklären, solange wir eben keine anderen kennen.

Mag es sich aber mit den Ursachen dieser Veränderung wie immer verhalten, so wiederhole ich doch neuerdings, dass alles dies das Factum des Prävalierens des dolichoiden Typus bei den alten Slaven nicht aus der Welt schafft. —

Beweist mir jemand, dass die Slaven in der Ebene zwischen den Karpathen, der Weichsel und der oberen Desna seit dem Beginne des I. Jahrtausends vor Chr. bis zum Ausgange des I. Jahrtausends nach Chr. nicht ansässig waren, wie Herren Rhamm oder Píč meinen, und beweist mir jemand. dass die Skeletgräber aus diesen Gegenden und dieses Zeitraumes, wie z. B. die Gräber der Radimičen, Drevljanen, Dulěben, Poljanen, Sěverjanen,**) sowie die Gräber der Polen, Elbeslaven und Čechen aus dem V. bis XI. Jahrhunderte n. Chr., von ältern gar nicht zu sprechen, nicht den Slaven, sondern einem anderen grossen, hier ansässig gewesenen Stamme angehörten, — dann stehe ich von meiner These gerne ab. Be-

---

*) Nur den Einfluss der Civilisation habe ich in meiner Arbeit mit einer ähnlichen unmittelbaren Umgestaltung in Verbindung gebracht, nämlich mit der vermuthlichen Erweiterung der seitlichen Gehirnlappen. Gegenwärtig anerkenne ich jedoch, wenn diese Vermuthung als nicht erwiesen beiseite gelegt wird.

**) Die Funde aus den Gräbern des Gouvernements Novgorod, die Herr Rhamm gegen mich in's Feld führt, können hier nicht citiert werden, da sie aus einer ursprünglich nicht slavischen Gegend herrühren, und zumal auch ihre Datierung unsicher ist.

vor dies aber nicht geschieht, oder bevor sich nicht aus künftigen Funden herausstellt, dass eigentlich nicht die dolichoiden, sondern die brachycephalen Formen praevalierten, — muss ich auf derselben verharren, wobei ich jedoch ausdrücklich das bereits Gesagte hervorhebe: dass die Slaven keinen einheitlichen dolichocephalen und hellen Typus bildeten, sondern dass dieselben, wie jedes andere Volk, aus mehreren Typen zusammengesetzt waren, unter denen jedoch der grösste Theil als gemeinsames Merkmal einen Index unter 80 und wahrscheinlich eine Complexion von hellerer Färbung aufwies.

Im Grossen und Ganzen stelle ich mir also den Ursprung der Slaven und ihren primären Entwicklungsgang ungefähr folgendermassen vor: Die Slaven entstanden als ein nordöstlich gelegenes, dialektisches Centrum in dem Gesammtgebiete jenes Stammes, der sich eines zwar schon von Beginn an dialektisch differencierten, aber doch bis zu einem gewissen Grade einheitlichen „indoeuropäischen" Idioms bediente. Mit der linguistischen Differencierung der indoeuropäischen Einheit hielt auch die anthropologische Entwickelung gleichen Schritt.

Über die primären anthropologischen Typen der indoeuropäischen Gruppe will ich mich hier nicht weiter äussern. Soviel scheint mir jedoch offenkundig, dass von altersher im nördlichen Theile dieser Gruppe derjenige Typus vorherrschte, welcher durch verhältnismässige Länge des Schädels charakterisiert ist, und dass derselbe nördliche Theil, welcher die Gestade des baltischen Meeres einnahm, grösstentheils auch an jener Sphäre der Depigmentation participierte, in welcher im Laufe der Zeit die Umwandlung des primären dunkleren Typus in den helleren stattfand.

In diesen Umkreis fielen nebst den Germanen zum grössten Theile auch die Slaven, welche seit jeher in der transkarpathischen Wiege zwischen der Weichsel und der Desna und Sula sesshaft waren.

Auch bei den Slaven prävalierte ursprünglich die dolichoide Form des Kopfes (mit einem Index unter 80) über die kurze Form; diesen kurzen Typus anerkenne ich aber im Slaventhume als seit altersher existent, wobei ich nur nicht entscheiden will, ob wir in demselben bloss eine entwickeltere Form der ursprünglichen Variation oder schon ältere Spuren eines fremden Typus zu erblicken haben;*) — jedesfalls prävalierte aber auch bei den Slaven (besonders im transkarpathischen Gebiete) der hellere Typus der Complexion vor dem dunklen. Von diesem Gesichtspunkte aus kann man von der relativen Dolichocephalie und der hellen Complexion der alten Slaven sprechen. Dieser Zustand, welchen noch die Funde aus dem Ende des I. Jahrtausends n. Chr. aufweisen, hat sich heute in das Gegentheil umgewandelt, wenigstens insofern es sich um die Schädelform handelt. Das ist das zweite Factum. Den Widerstreit zwischen beiden Thatsachen kann man nicht anders erklären als durch die Transformation. Sprechen wir aber von der Transformation, so denken wir hiebei nicht

*) Wir können wenigstens schon seit dem ersten Morgendämmern der historischen Zeit das beständige Eindringen fremder Elemente in slavische Gegenden verfolgen.

an eine directe Veränderung, sondern an das Aussterben des dolichoiden Typus, an die Absorbtion desselben durch den mit grösserer Vitalität begabten brachycephalen Typus der ehemaligen Minderheit, sowie der fremden brachycephalen Elemente. —

In seiner zweiten Abhandlung sagt Herr Rhamm unter anderem (p. 370): „Es gibt vielleicht keine andere Streitfrage auf diesem Gebiete, deren Lösung solche Schwierigkeiten böte, wie die Frage nach dem Ursprung der Slaven und ihrem Verhältnisse zu den übrigen Ariern. Man mag anfassen, wo man will, überall stösst man auf Widersprüche der schwersten Art, und die Methoden und Hilfsmittel in ihrer schulgemässen Handhabung versagen ihren Dienst, sie erwiesen sich als unzureichend, so dass die slavische Frage sich geradezu zu einem Prüfstein für ihren Wert gestaltet". Ich stimme ihm vollkommen bei und halte meine Erörterungen niemals für etwas, was allen diesen Schwierigkeiten abhilft, in allen Stücken richtig ist und dies umsoweniger, als ich das Feld der Anthropologie doch nur insofern betrete, als ich mich dazu infolge meiner Studien und meiner Bestrebungen, über die Stellung und die Anfänge des Slaventhums ein klareres Bild zu schaffen, genöthigt fühle. Es wird mir aber zur Freude gereichen, wenn ich auch bloss in negativer Weise zur besseren Erkenntnis der Geschichte desjenigen Volkes beitrage, dem ich selbst angehöre.

PRAG, im December 1898.

Slav 250.7

VĚSTNÍK SLOVANSKÝCH STAROŽITNOSTÍ.

INDICATEUR DES TRAVAUX RELATIFS à L'ANTIQUITÉ SLAVE.

Vydává

Dr. Lubor Niederle,
m. professor české university v Praze.

K tomuto svazku přispěli následující pp.:

O. Balzer ve Lvově, J. Bogišić v Paříži, K. Buchtela v Praze, B. Grabowski v Pinczowě, A. Jacimirski v Bukurešti, K. Kadlec v Praze, J. Kmeť v Prenčově, J. Kochanowski ve Varšavě, M. Korduba ve Vídni, E. Majewski ve Varšavě, J. Matiegka v Praze, Vl. Levec v Lublani, D. Lončar v Praze, J. Polívka v Praze, M. Speranskij v Něžíně, V. Vondrák ve Vídni, J. Zubatý v Praze.

Svazek III.

Praha 1899.
Nákladem vlastním. — Tiskem Aloisa Wiesnera.
V komissi u Bursíka a Kohouta, knihkupců české university.

Věstník slovanských starožitností.

Cena svazku I.—III. obnáší *s poštovní zásilkou*:

po 1 zl. 60 kr. . . . . do Rakouska

» 3 marcích — 4 francích — 1 r. 60 kop. do ostatních zemí svazku poštovního.

»Věstník slovanských starožitností« mají na skladě všechna čelná knihkupectví česká, hlavně

Bursík & Kohout,
knihkupci c. k. české university v Praze.

Adressa redakce *Dr. L. Niederle*, Praha Žižkov, Husinecká ul. 11.

Indicateur
des travaux relatifs à l'antiquité slave.

Prix du chaque volume:

pour l'Autriche . . . . . 1 fl. 60 kr.

pour les autres pays de l'union postale 3 francs — 3 M. — — 1·60 roubles *par mandat postal.*

☛ Prière d'adresser tout ce qui concerne la rédaction à *M. L. Niederle,* Prague, Žižkov, Husinecká ul. 11.

VĚSTNÍK
SLOVANSKÝCH STAROŽITNOSTÍ.

INDICATEUR
DES TRAVAUX RELATIFS à L'ANTIQUITÉ SLAVE.

Vydává

Dr. Lubor Niederle,
m. professor české university v Praze.

Svazek III.

Praha 1899.
Nákladem vlastním. — Tiskem Aloisa Wiesnera.
V komissi u Bursíka a Kohouta, knihkupců české university.

Sdar 250.7

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

I. Slované a jejich anthropologické vztahy k jiným národům Evropy.

Les Slaves et leur relations avec les autres nations de l'Europe au point de vue anthropologique.

1. **Keane A. H.:** Man past and present. Cambridge. University Press. 1899.

Spisovatel známé příruční knihy „Ethnology" doplňuje tuto práci novou knihou, formy výborné. Méně chvály lze vzdáti partiím, jež jednají o vývoji lidstva evropského. Zde autor nejen pracuje s přílišnou fantasií, ale dopouští se i omylů nemilých. Mezi prvé čítáme jeho třídění evropského lidstva na tři původní typy: 1. homo europaeus (severoevropský neboli teutonický), 2. homo alpinus (centrální, východoevropský, iranský a oceanský), 3. homo mediterranensis (afroeuropský), dále jeho výklady o africké kolébce Europanů. O existenci arijské rasy kelto-slovanské takto vykládá: „But whatever be the cause the fact must be accepted that H. Europaeus becomes merged southwards in H. Alpinus, whose names, as stated, are many. If with Broca, we call him Kelt or Slavo-Kelt, the expression need no longer lead to misunderstandings, as for us it now simply implies a great mass of neolithic round-heads from Africa, later-probably in the Copper of Early Bronze Age reinforced by other round-heads of Aryan speech from Asia, with whom they united and from whom they received their Keltic and Slavonic languages" (p 521). Neomluvitelnou chybou je u vynikajícího ethnologa, jestli že si plete oba pojmy slova „bohemian" a obraz nějakého cigána předvádí jako „Westslave-Type" na příloze IX. *N.*

2. **Tappeiner Franz,** Dr.: Messungen von 384 hyperbrachyphalen und von 150 brachycephalen und mesocephalen Tiroler Beingruft-Schädeln zur Vergleichung mit den in München, Berlin, Göttingen und Wien gemessenen Museumsschädeln. Zeitschr. f. Ethnol. 1898. XXX., p. 189.

Materialy dokladů ku dříve uveřejněné práci Tappeinera „Der europ. Insch und die Tiroler" (Meran 1896), v němž se snažil dokázati, že

brachycephali středoevropští nemají co činiti s Mongoly. a že nepřišli proto ze střední Asie — výsledek to, jenž zajímá velice i anthropology slovanské.

N.

3. **Ripley W. Z.:** The Peoples of the Balkan Peninsula. The Greek, the Slav and the Turk. Appletons' Pop. Science Monthly. New York. 1899. March., p 614.

4. **Ripley W. Z.:** Denikers Classification of the Races of Europe. (Journal of the Anthropol. Institute. 1898. Aug. and November. p. 166.)

Cf. Věstník II., p. 5.

5. **Hellich B.,** Dr.: Praehistorické lebky v Čechách. (Praehistorische Schädel aus Böhmen. In den „Památky archaeol. XVIII. 1898—1899, p. 149—208, 289—364.)

Die vorliegende Arbeit stützt sich auf eine breite Untersuchungsbasis und ein reiches Schädelmaterial, deren Grundstock die im böhm. Landes-Museum aufbewahrten Schädel bilden. Die einzelnen Schädel werden ausführlich beschrieben und gemessen (73 Maasse u. 28 Indices), die Resultate in Tabellen zusammengestellt, und untereinander, sowie mit auswärtigen, prähistorischen Schädeln verglichen.

Hier sei nur die Vertheilung des L. B. Index in den einzelnen Perioden ausgeführt:

Index:		65·0	67·5	70·0	72·5	75·0	77·5	80·0	82·5	85·0	87·5	90·0	92·5	95·0	97·5
Hocker		3	10	8	13	12	6	1	.	1	1	.	.	.	.
La-Tènevolk		4	5	4	3	2	4	8	1	1	1	.	.	.	.
Merovinger		.	3	4	6	8	1	1	.	.	.	.	.	.	.
Alt-Christen	Langschädel	2	4	9	15	22	17	6	1	1	.	1	.	.	.
	Kurzschädel (Kolin)	.	.	1	3	4	9	8	11	6	3	4	2	1	1

Unter den Schädeln der Hocker unterscheidet der Verfasser folgende 4 Typen: 1. hyperdolichocephal, hoch und schmal, 2. dolichocephal und mesocephal, weniger hoch und auch breit, 3. hyperbrachycephal, hoch und verhältnismässig schmal, 4. hyperdolichocephal. niedrig und breit; Stirn, Hinterhaupt etc. bieten weitere Unterscheidungsmerkmale. Nur die ersten zwei Typen sind für diese Periode in Böhmen von Bedeutung. Mit der La-Tènecultur kommt noch ein 5. brachycephaler und chamaecephaler und im 6. dolichohypsicephaler Typus mit schmaler Stirn hinzu, welch' letzterer dem französischen, neolithischen Typus entspricht. Bemerkenswerth ist die bedeutende Zunahme der Brachycephalen in dieser Zeit. Verfasser nimmt an, dass in Böhmen, wo übrigens auch weiterhin noch die früher ansässige Bevölkerung sich erhielt, in der La-Tèneperiode ein neues Volk hinzukam, welches aus dem Westen stammt, das sich in seiner Zusammensetzung von ersterer unterschied und mit ihr nur wenig in Berührung kam. Denn da die Schädelformen der ersteren sich in den altchristlichen Grabfeldern wiederfinden, kann sie nicht ganz verschwunden sein, sondern hat nach Verfasser vielleicht nur einen anderen Begräbnis-

ritus (Leichenbrand) angenommen. Das La-Tènevolk stammte aus dem Westen, ohne dass es möglich wäre, den früheren Sitz näher festzustellen, da weder die Schweizer, noch die französischen Schädel aus dieser Zeit mit den böhmischen übereinstimmen. Dieselbe Bevölkerung hielt auch während der röm. Kaiserzeit Böhmen inne. Erst in der Merovingerperiode dringt abermals ein neuer Stamm ein, und zwar wohl aus dem N. O. Frankreichs, wie ein Vergleich der Schädelformen zeigt, während die südbayerischen, alsheimer und würtembergischen Altersgenossen sich in der Schädelform wesentlich von den böhmischen unterscheiden. Im Ganzen sind diese zwar abermals aus den bekannten Elementen der älteren Periode zusammengestellt und fehlen neue Elemente, aber neue Kombinationen charakterisieren es. Das Maximum fällt den Dolichomesocephalen (72·5—77·5) zu; die Hyperdolichocephalen und Brachycephalen der La-Tène- und Hockergräber fehlen.

Dies sind in kurzen Rissen die vom Verfasser bisher erlangten Resultate. Was die Messungsergebnisse betrifft, werden durch diese Arbeit die schon vordem bekannten Fakta an einem neuen, grösseren Material bestätigt. Eine Abschätzung der an die Messungen geknüpften Schlüsse wird erst nach Veröffentlichung der ganzen Arbeit sich empfehlen.

Prag, 6. VII. 99. *J. Matiegka.*

6. **Matiegka J.**, Dr.: Lebky žižické a archaeologické a anthropologické třídění pozdní doby slovanské. (Die Schädel von Žižic und die archaeol. sowie anthrop. Eintheilung der spätslav. Periode. Památky archaeol. XVIII. 1899, p. 499—510).

Verf. gibt vorerst eine Beschreibung und die Massergebnisse von 11 Schädeln aus den durch die Beigaben charakterisierten Gräbern von Žižic, und versucht dann auf archäol. und anthropologischer Grundlage eine Eintheilung der spätslavischen Gräber in Böhmen in 3 Perioden. In der I. (heidnischen) Periode (bis zum X. Jahrh.) finden sich die Grabfelder entfernt von jetzigen Wohnsitzen, besonders von Kirchen und Kapellen, die Beigaben sind reichlich, darunten häufig Filigranarbeiten, Glas- und Bernsteinschmuck, Gefässe, jedoch selten Schläfenringe (diese von roherer Form); Münzen fehlen, die Skelette haben häufig eine abweichende Lage und Richtung. Die II. Periode (bis zum Ende des XI. Jahrh.), durch Münzen datiert, bildet in Bestattungsart und Beigaben einen Übergang zu der III. Periode, in welcher sich die Grabfelder schon in der Nähe der Kirchen und Kapellen finden; die Beigaben sind spärlich, Gefässe und oriental. Filigranschmuck fehlen, häufig sind nur die S-förmig endenden Schläfenringe (von manigfacher Form und vollendeter Technik). Allerdings finden sich zahlreiche Übergänge in den Culturen. Dem entsprechen auch die anthrop. Verhältnisse, indem der Index von 74·66 in der I. Periode auf 78·26 in der III. Periode steigt. Wie Verf. gezeigt hatt, nimmt derselbe noch bis zum XVI. Jahrh. (80·77) und bis in die letzte Zeit (83·19) zu. Da in dieser Periode kein anderes Volk Böhmen bewohnte, schliesst Verf., dass die Slaven Böhmens ursprünglich dolichocephal waren,*) und

*) Vor einiger Zeit hat mich der Redacteur der „Památky“ Herr Dr. J. Píč heftig angegriffen betreffs meiner Theorie über die ursprüngliche relative

erst in Folge der grösseren Vitalität der Brachycephalie, deren Vertreter sich anfänglich nur spärlich in der Bevölkerung vorfanden, allmählich brachycephal wurden. *Autoreferat.*

II. Práce, týkající se ethnologie a počátků dějin slovanských.

Travaux relatifs à l'éthnologie et l'histoire primitive des Slaves.

7. **Niederle L.**, Dr.: Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na země slovanské. Příspěvkem k poznání nejstarších dějin slovanských podává Dr. L. Niederle. Rozprav České Akademie tř. I. ročníku VIII. č. 1. (1899.) Praha. (Niederle L.: Alte Nachrichten über die Geographie Ost-Europas mit Berücksichtigung der altslavischen Länder.)

Jak výklad starověkých zpráv, týkajících se staré historie východní Evropy, specialně pak výklad zpráv, důležitých pro poznání počátků historie národa slovanského, úzce je spojen se zprávami, jež nám líčí zeměpisné poměry těchto končin, je na bíledni. Jsouť zprávy historické neustále provázeny jmény zeměpisnými, jmény hor, řek, osad a pod. Proto jest poznání starověké geografie východní Evropy jedním ze základů k poznání její dějin.

Starověká geografie východní Evropy, staré Skythie a Sarmatie, byla důkladně spracována v prvé polovině tohoto století Mannertem, Ukertem a Forbigerem. Pozdějšího většího zpracování celku není (práce hr. Dzieduszyckého je rázu jiného), ač v následujících pěti desetiletích jednotlivé sporné otázky mnohokráte byly řešeny. Srv. na př. výklady o cestě Pytheově k břehům skythským, o přítocích Dněpra Gerrhu, Pantikapu a Hypakyru, o sídlech Budinů s Gelonem, o osadách Ptolemaiem jmenovaných atd.

Pokusil jsem se proto výsledky prací druhé poloviny tohoto století shrnouti v jeden celek, přihlížeje ovšem předem jen k území, jež můžeme spojiti se starou oblastí slovanskou ve východní Evropě, a podávám na základě nových vydání starověkých zpráv a dosavadních komentářů přehled toho, co staří věděli o zeměpisných poměrech Skythie Sarmatie, a sice hlavně o březích moře Černého a Baltického, o jezerech vnitrozemský

Dolichocephalie der alten Slaven. Ich erlaube mir heute bloss zu constatie dass er sich indessen genöthigt sah, von beiden der ersten unserer Anthropolo Herrn Dr. Matiegka und Dr. Hellich Aufsätze, die zu denselben Resultaten füh in die „Památky" (1899) aufzunehmen, obgleich er noch unlängst die von ausgesprochenen Resultate als absurd und schlecht verworfen hat.

Bem. des Re

o řekách, o horstvech a osadách ve vnitrozemí. Vedle zpráv starověkých použity byly dodatkem i hlavní zeměpisné prameny ze středověku pocházející; zejména poprve zužitkovány mapy středověké z VIII.—XIII. stol., založené na starých římských kartách.

Spis skládá se z následujících kapitol: 1. Úvod. 2. Fysický ráz. 3. Břehy mořské, řeky a jezera. 4. Horstva. 5. Osady.

Praha 8. VII. 99. *N.*

8. **Филевичъ И. П.:** О разработкѣ географической номенклатуры. Москва. 1899. Ст. 14. (Filevič J. P.: Über die Bearbeitung der geografischen Nomenklatur.)

Nynější stav ruského ethnologického zeměpisu není pokročilý, neboť bylo dosud v něm málo pracováno. Prof. Filevič má velkou zásluhu o to, že po vzoru, který kdysi podal Naděždin, všímá si sám velmi horlivě geografické nomenklatury a že nutí také jiné, aby se k tomuto důležitému pramenu dějin obraceli více než dosud se dálo, zejména pokud se v Rusku týká vlastních slovanských oblastí. (Finské oblasti jsou na tom lépe, a Filevič po zásluze vytýká zde práce Smirnovovy.) Také výborný článek, o němž referujeme, má jednak účel širší — povzbudit jiné členy kijevského archaeologického sjezdu ku práci podobné, jednak účel specialní: ukázat na důležitost názvů řek (славнительная потамологія) pro určení staré slovanské vlasti a na nutnost všímati si nejen dnešní nomenklatury, ale hledati i starou v pramenech historických. Při tom vytýká podrobněji cenu obdobné práce Bielensteinovy (Die Grenzen des lettischen Volkstammes. St.-Petersb 1892), a jako příklad podobné práce uvádí sám rozložení názvů tvořených od kořena r u s na kartě velmi zajímavé.

Prof. Filevič končí stať těmito slovy (p. 13.):

„Все сказанное сводится къ одному выводу: надо собрать номенклатурный матеріалъ, чтобы сдѣлать возможной дѣйствительно научную его обработку.

Въ этихъ матеріалахъ должны быть обозначены: 1. Названія водъ текучихъ и стоячихъ съ обозначеніемъ ихъ природныхъ особенностей. 2. Названіе всѣхъ другихъ живыхъ урочищъ, а также и рукозданныхъ съ обозначеніемъ ихъ топическаго характера и примѣчательности. 3. Полный топографическій списокъ съ обозначеніемъ при каждомъ названіи его природнаго характера и принадлежащихъ къ нему урочищъ.“

Tyto snahy prof. Fileviče každý pracovník v oboru slovanských starožitností musí vřele vítati. Důležitost geografické nomenklatury pro poznání starých dějin je nesporna. Jen o to jde, aby badatelé, již se podejmou ývodů ze sebraného materialu, byli vždy dobrými linguisty, dobře vyládali a dobře dovedli postihnout, co nese ráz slovanský, co jiný. V tom ží kámen úrazu.

Praha 7. VII. 99. *N.*

10. **Bogusławski Edward:** Historya Słowian. Tom. II. Wyany z zapomogi kasy im. Dr. J. Mianowskiego. Kraków-Warszawa 1899. tr. 516. (Geschichte der Slaven. T. II.)

Pan Ed. Bogusławski spolu s bratrem Vilémem znám jest jako pilný a nadšený pracovník v oboru slovanských starožitností. Bohužel, nejsou vždy výsledky práce daleko v poměru k píli, sečtělosti a nadšené snaze, která zírá na nás z obou objemných svazků jeho „Historie" a z prací menších. Příčinou toho je nedostatek vědecké methody, nedostatečná znalost linguistická a principy, předem práci za určitým cílem do určitých vývodů nutící. Pan Ed. Bogusławski je spolu s bratrem svým jedním z čelných a dosud četných stoupenců slavofilského nazírání na nejstarší děje slovanské. Tento směr měl četné zastance od té doby, kdy se počalo pracovati v prvotních slovanských dějinách, a dospěl svého vrchole v známých pracích Šemberových. Šembera je proto vrcholem, že měl největší vliv a že se o něho velmi mnozí pozdější opírali, často z něj pouze vypisujíce. Ostatně práce jeho není vskutku bez mnohých cenných detailů. V nové době zastoupen byl směr ten u nás velmi chabě. Poláci jsou na tom lépe pracemi, zejména Kętrzyńského; také v ruské literatuře pracovníci tohoto směru nejsou bez váhy, ač tito méně si všímají toho, co tvoří hlavní podstatu směru Šemberova — totiž restituce Slovanů v západní a střední Evropě (vyjímaje Perwolfa). Pan Ed. Bogusławski vystoupil s hotovou svojí theorií ve velkém r. 1888. vydáním I. dílu své „Historie Slovanů". Kniha, jež mimo to psána byla i novým odchylným pravopisem,*) narazila v střízlivých kruzích na prudký odpor, z části založený i v této vnější, nezvyklé stránce. Druhý právě vydaný díl tvoří pokračování a konec práce.

Nechci se pouštěti do podrobného rozboru její detailů, s nimiž polemisovat by zavedlo daleko. Mám za účelnější, abych, vytknuv své zásadní stanovisko, prostě v hrubých rysech obsah nastínil, a sice nejen dílu tohoto, nýbrž i dílu I., který tvoří podklad druhému, a mnohým snad vymizel již z paměti.

První velkou oblast arijskou, která se z končin Praaryje, rozložených široko po obou stranách středního a dolního Dunaje, rozšířila po celé střední Evropě od Rýna až k Donu, utvořili předkové Litevců, Slovanů a Indů pod společným jménem Davů. (Také Helleno-Pelasgové byli jim blízcí.) Při nastalé differenciaci vynikající rod Vinidava dal základ národu Venedů-Slovanů, rody Lidava a Ladava kmenu Litevců a Lotyšů. Tito Litvoslované rozšířili se od Donu za Rýn, od Dviny až k moři adriatickému a řece Pádu, a všude zde, kde byli, zanechali stopy ve jménech řek, jezer, hor i osad, zakončených na *-ava* (*-aha*, *-au*, *-ua*). To nebyly názvy periody všearijské, ale periody litvoslovanské, jejíž počátek klade Bogusławski k době, kdy Indové odešli na východ, tedy asi k roku 2000—1500 př. Kr.

Po této periodě litvoslovanské nastupuje oddělením Litevců v střední Eropě doba vindijská čili praslovanská, vyznačená oblastí topografických názvů, končících se na *-ca*, (*-anza* *-enza*, *-inza*, *-tz*, *-ing*, *-ingen*, *-etia*, *-entia*, *-antia*), a konec její přivoděn byl rozerváním této od útoků kočovných kmenů arijských, jakými byli Illyrové a Thrákové na Balkáně, Latini v Italii, Kimmerii, Skythi a Geti ve východní Evropě, v střední Kel-

---

*) Při tomto II. díle vrátil se autor opět k obvyklému pravopisu polskému. Titul I. dílu zněl „Historyja Słowan". Kraków 1888.

tové a Germané. Tito nomadi udeřili na starší usedlou litvoslovanskou kolonisaci střední Evropy, rozrazili ji na mnohých místech, částečně zatlačili i absorbovali. Ale v celé střední Evropě, od Rýna a Pádu na východ a sever, i na Balkáně byla vrstva litvoslovanská starší, původnější. To jest základ dílu prvého „Historie Slovanů",*) jež v druhé části podrobně se obírá dobytím jednotlivých území od svrchu jmenovaných kočovných větví arijských.

V právě vydaném dílu II. následuje v 23 kapitolách výklad o počátcích historie slovanské v době prvního tisíciletí po Kr. Počíná se již odjinud známým výkladem autora o zpětném příchodu slovanských Chorvatů a Srbů na Balkán, což se neudálo za císaře Heraklia v VII. st., jak se soudívá, ale r. 295. za Maximiana příjmením Herculia. (Srv. autorovy „Początki Chorwacyi illyrijskiej". Kraków 1893.)

Následující dvě statě (II.—III.) o válečných stycích těchto Slovanů i slov. Venetů s Římany, Gothy a Hunny, o stycích slovanských Skytů v Dacii za panství Attilova (c. VI.), o dokonaném přesídlení Srbů na jih Dunaje r. 453. a další styky válečné s panstvím římským (k. VII.—VIII.). Do přehledu toho vloženy i dvě kapitoly o počátcích Alamannů, Franků, Jutungů a Sasů v Německu (k. IV.—V.) a o povstání a reformě písma hlaholského v Dalmatii (k. IX.), jehož existenci v Illyrii posunuje autor už do III. st. po Kr. (p. 181). V Illyrii byla její kolébka a odtud přešla do Macedonie.

Pak autor přechází k Slovanům polabským a počátkům jejich dějin v století V. a VI. (k. X.), k utvoření se říše avarské (k. XI.) a říše Samovy (k. XII.), který byl ovšem Slovanem z kraje mezi Labem a Odrou a slul vlastně Semo (p. 248). V kap. XIII. vykládá se o míšení, jakého doznali elementy slovanské na Balkánském poloostrově, o válkách Slovanů s Řeky na konci VII. století, v kap. XIV. o utvoření se státu bulharského a počátcích jeho dějin od r. 679—850. Bulhaři jsou původu tureckého. Kap. XV.—XVIII. věnovány jsou Slovanům na středním Dunaji v VIII. a IX. st., dobytí Korutan od Bavorů r. 772., konci říše avarské, kap. XIX.—XX. opět Slovanům polabským a českým z doby VIII.—IX. stol., kap. XXI. zemím polským až do r. 850., kap. XXII. říši chazarské od r. 650—786., kap. XXIII. o severoevropských Normanech v stol. IX. V otázce varjagoruské je autor normanistou.

V detaily kriticky zacházeti bylo by nevděčné; ostatně jsou v II. díle z části referentu již vzdáleny, týkajíce se prvního rozvoje politické historie slovanské a německé. Celkem druhý díl Historie Slovanů působí lepším dojmem než prvý. Už ten pravopis je přístupnější; také autor zde vstupuje mnohem více na půdu skutečné historie, a tu už tato půda sama udržuje jej více v rovnováze, než se to dálo v dílu prvním. Také dlužno uznati, že dílo není bez cenných jednotlivostí. Velmi záslužný je objemný literární přehled „Wykaz źródeł", podaný na konci svazku, právě jako

*) S ním jsou úzce spojeny později vydané práce Bogusławského „Teoryja nazwisk na *-awa*". Kraków 1891. a „Lito-windyjskie i windyjskie nazwy gór, rzek, jezior i osad w Europie". Kraków 1889. Podobné rozlišení dvou vrstev praslovanského osídlení v Evropě, starší „litevské" a mladší „slovanské", přijímá i K. Meitzen. (Siedelung II. 141.)

historický přehled prací školy autochtonistické v úvodě s několika trefnými poznámkami. Sečtělosť autorova v literatuře je vpravdě veliká, a z té stránky přinese jeho Historie čtenáři poučení, dovede-li abstrahovati od některých zásad autorových. Celek a základ vývodů ovšem zamítáme. Odsuzování stoupenců školy „berlínsko-rakouské“ nabývá místy formy nepěkné.

Praha 10. VII. 99. *N.*

11. **Шахматовъ А. А.:** Къ вопросу объ образованіи русскихъ нарѣчій и русскихъ народностей. (Журнр. 1899, Апрѣль, 324—384.) Šachmatov A. A.: Zur Frage über die Entwickelung der russischen Dialecte und Volksstämme.

Spis. probírá opětně otázku o utvoření ruských dialektů i ruských kmenů důkladněji a podrobněji než v starším svém pojednání (srv. Věstník II. 20) o téže otázce, a dospívá také k výsledkům namnoze jiným. Kombinuje výsledky duešní dialektologie ruské se zprávami letopisů o staroruských kmenech, se zprávami o sídlech kmenů starorus., o jich stěhování, vzájemném pronikání, jakož i kolonisování krajů, národy cizími, finskými a j. osazených. Jsou to kombinace, jako vždy u tohoto učence, duchaplné a též smělé. Byly by mnohem bezpečnější a jistější, kdybychom hlavní odchylky mezi dnešními hlavními skupinami dialektickými mohli dokládati pro doby starší, jmenovitě tak řečené akání, t. j. znění nepřízvukovaného *o* pod. jako *a* jakož také přechod nepřízvukovaného *'e* v *'a*; přechody hlásek *o*, *e* v zavřené slabice jednak v *i* jednak v různé dvojhlásky v dialektech maloruských, jednak jižních, jednak severních. Dle vývodů Š-ova dělily se kmeny staroruské a dialekty staroruské v starých dobách poněkud jinak než dnes. Dnešní poměry mezi ruskými dialekty jeví se býti výsledkem věkového vývoje historického, vzájemného pronikání jednotlivých kmenů. V dobách dávných ruský jazyk rozpadal se ve tři skupiny, severní, střední a jižní, a také tyto se dělily: skupina střední ve východní a západní; skupina jižní v severní a jižní. Západní větev skupiny střední odchýlila se následkem historického vývoje od větve východní, i stala se základem dnešního nářečí běloruského; východní větev skupiny střední opět přilnula ke skupině severoruské, a utvořila s touto spolu nářečí velkoruské, při čemž zůstaly ovšem hojné zvláštnosti dialektické. Ale také na západě jeví se značný vliv severoruské větve na některé dialekty, ke skupině běloruské náležející. A na jihozápadě pozoruje se pronikání a mísení dialektů maloruských s běloruskými. Rovněž ve skupině jižní pozoruje se mísení dialektů větve severní a jižní, severomaloruských i jihomaloruských. Konečně pozoruhodno, že větev maloruská byla jaksi rozražena, neboť některé dialekty uherskoruské patří ke skupině severomaloruské (svým *ui*, *u*, *ju* za *o*, *e*, v slabice zavřené, *buh* proti jmr. *bih* a j.). Spis. v tomto mísení dialektů spatřuje následek mísení staroruských kmenů, i doličuje na základě historických zpráv velice zajímavě, jak jednotliví kmenové nuceni historickými okolnostmi opouštěli sídla svá prvotní, jak šířili rozsah svého vlivu, podrobovali sobě kmeny sousední, jak národ konečně se usjednocoval a zcela loval na jihozápadě, západě i na východě kolem Moskvy. Rozprava p. Š-ova jest důležita jako pokus o vzájemné doplnění historie filologií. Š-ov připouští dále též vliv polštiny na nejzápadnější větve ruské; *dž*, *ć* (z *dj*,

v nynější gub. Mohylevské může býti následkem těsného styku Radimičů s kmeny polskými (str. 331.). Nemůžeme zde v rámcích krátkého referatu pouštěti se do detailního rozboru tohoto pojednání, chceme jen ještě poukázati na to, že spis. velice změnil starší své mínění o dialektě kijevském. Různost starokijevského dialektu od sousedních dialektů jihoruských (maloruských), okolnost, že staré památky kijevské nemají tak vážných odchylek dialektických, jak památky ku př. novgorodské neb volynské, vysvětluje nyní Š. tím, že Kijev, kulturní centrum staroruské, utvořen byl ne jedním výlučně kmenem, Poljany, kmenem málo četným, ne pouze mírnými zemědělci, než také vojensko-obchodním hnutím po Dněpru, politickým spolkem uzavřeným za pomoci Varjagů (str. 344. sl.). Velikoruský kmen v Kijevě Š. více nepřipouští, „předpokládání smíšeného rázu obyvatelstva kijevského činí úplně zbytečnou hypothesu Sobolevského, vyvolanou do značné míry theorií Pogodinovou . . .“ Tatarskými nájezdy byla země kijevská zcela zpustošena, obyvatelstvo její a nejspíše také Volyňského kraje hledalo bezpečnějších sídel na severu a západě; zbytky kijevského obyvatelstva nabyly zcela jiného rázu, assimilovaly se nejspíše tomu jihoruskému obyvatelstvu, které odedávna sousedilo na jihu se stepí, mezi Buhem a Dněstrem (str. 357.). Tímto padal by také výklad o přistěhování osadníků z krajů haličsko-volyňských.

Praha 19. VII. 99. *J. P-a.*

12. **Broch Olaf:** Weitere Studien von der slovakisch-russischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn. (Videnskabsselskabets Skrifter. II. Historisk-filosofiske Klasse. 1899. Nr. 1.) Kristiania 1899, str. 104.

Prof. Broch podává v této studii popis dialektu sotáckého, který byl slíbil ve své starší studii o východoslovenském dialektě (v. Věstník II., 28). Po důkladném a všestranném popise tohoto dialektu opět na základě pozorování mluvy jedné jen intelligentnější osoby dovozuje přesvědčivě, že jest to smíšený dialekt slovensko-maloruský, určitěji řečeno poslovenštěný dialekt maloruský. Methoda, kterou spisovatel tento důkaz provádí, jest vysoce zajímavá a doporučuje se dialektologům našim k následování. jmenovitě těm, kteří si neuvědomili dosud podstatný rozdíl mezi dialektem smíšeným a dialektem přechodním. Neméně zajímavé jest, jaké ukazuje rozdíly u mísení dialektů sousedních, pouze vnější, kde se přijímají více méně jen hotová slova v úplném jich znění, a mísení hlubší „chemické“, kde se přijímají hláskoslovné zákony a takto se vytváří nový dialekt, po případě za příznivých okolností zvláštní jazyk. — Srv. v tom ohledu vývody na str. 58. sl., 103 sl. — Na jeden ale vliv spis., myslím, i zde opomenul poukázati, jako ve své starší studii o východoslovenském dialektě, na vliv totiž polský. Jako ve vých.-slov. dialektě totiž nalezá se i v sotáckém dialektě tart vedle tert: zárno, sarná, tvardíj, štvártíj, umár, umarlá, umartíj ale inf. umríť jako v záp.-slov. místo rus. umeréť, prostár, prostarlá, prostartíj, inf. prostríť m. rus. prosteréť a j. Praví-li spis. (str. 58.) „tvary jako dráha a kolóť nemohly vedle sebe vzniknouti na společné půdě z pslov.“, můžeme rozšířiti větu dále ještě, ani tvary partic. umár, -là vedle inf. umríť, ani sarná vedle serció ne-

mohly na téže půdě vedle sebe vzniknouti. Vliv polský, který musíme předpokládati ve vých.-slov. dialektě (v. Věstník II., 28.), zasahoval byť nepřímo, prostřednictvím slovenského dialektu, polskými živly proniknutého, také do nářečí sotáckého. Mimo slovo calíj jest ale vliv tento již slabší, neboť přízvuk není v sot. dial. více na slabice předposlední jako v sousedním dialektě slovenském, než týž celkem jako v ruštině, ano jeví se v tomto dialektě ještě zvláštní záliba k oxytonům odchylně od sousedních dialektů uh.-rus., jak spis. ukazuje, a podle toho řídily se také tvary polského původu: sarná, tvardíj, umár, -là a calíj a j. Vliv polštiny v dialektech severouherských měl by se jednou zvlášť zkoumati, a práce taková mohla by dospěti k zajímavým výsledkům pro historickou ethnologii.

Praha 20. VII. 99. *J. P—a.*

13. **Мищенко О. Т.:** Геродотовскіе вшеѣды. Филолог. Обозрѣніе. Москва 1898. XV. 73. (Miščenko T.: Budinen φθειροτραγέουσι Herodots.)

Вопросъ касается народа Будиновъ, который жилъ въ предѣлахъ Россіи. По мнѣнію Мищенка нужно удержать старый переводъ глаг. φθειροτραγέουσι — вшеѣды.

14. **Kętrzyński W.:** O Słowianach mieszkających niegdyś między Renem a Łabą, Salą i czeską granicą. Sprawozdania Ak. Umiej. IV. 4. 1899. (Über die ehemaligen Slaven zwischen dem Rhein, der Elbe, Sale und der böhm. Grenze.)

Rzecz czytana w posiedzeniu wydziału historyczno-filozoficznem dnia 24. kwietnia 1899. Z treści podajemy tym czasem:

Wiadomo od dawna, że Łaba i Sala, oraz czeska granica nie odgraniczały żywiołu słowiańskiego od niemieckiego, lecz że i za tą linią ku zachodowi zachodzą nazwy słowiańskie. Postanowił autor je zebrać uwzględniając głównie zakończenie *-itz* = *-ica*, *-ici*, *-ice*, oraz nazwy Winden, Wenden i ich composita, uznane także przez Niemców za osady słowiańskie. Takich nazw zebrał autor około 800 w terytoryum między Renem a tamtą granicą, pomiędzy morzem północnem a Alpami; rozkład ich uwidoczniono na 4 mapach załączonych. Nazwy te nie mogą pochodzić z czasów panowania Niemców nad Słowianami, więc powstać musiały w czasie przed ich panowaniem. Miejscowości słowiańskie, położone między Menem, czeską granicą a Ratanicą (Rednitz) sięgają co najmniej czasów przed rokiem 805, położone w Turyngii już V. wieku a nadreńskie przynajmniej czasów rzymskich i celtyckich, bo Rzymianie i Celtowie trzymali się przeważnie miast i nie krępowali zbyt silnie rozwoju ludności wiejskiej będącej pod ich panowaniem. Nazwy rzek i gór odnoszą się niewątpliwie do najdawniejszych czasów pobytu ludności słowiańskiej na tej ziemi a wsie na *-i* w większej części przynajmniej do pierwotnego osiedlenia na roli. Według Müllenhoffa pierwotna ludność miała być celtycka, ale nazwy, które przytacza jako celtyckie, są czysto słowiańskie, jak n. p. Lippe = Lipa, Wipper = Wieprz, Nida, Oder = Odra i nawet Ren, skoro jest Renitz itp., bo powtarzają się wszędzie na ziemi słowiańskiej. Ale nie tylko to; źródła niemieckie znają jeszcze Słowian nad Renem, Fuldą i w Szwajcaryi.

Z tego wszystkiego wynika, że ludność słowiańska sięgała niegdyś aż do Renu, nawet aż po za Ren, oraz że była chwila, gdzie Niemców nie było wcale w środkowej Europie. Skoro tak było, Słowianie musieli być znani już i Rzymianom a znani im byli pod nazwą Swewów. Nazwę tę usłyszał pierwszy Cezar i to z ust celtyckich. Nie wiemy, jak Celtowie wymawiali *l*; Rzymianie jednak i Grecy nie umieli wymówić *-sl*; dla tego jest to komedya ze strony Müllenhofa, gdy wiedząc o tem, szuka w źródłach Slavi a znaleść ich nie może. Jak z początku Rzymianie i Grecy nie umieli rozróżnić Niemców od Celtów, tak i potem długo jeszcze nie mieli jasnego wyobrażenia, czy i czem Swewowie-Słowianie różnią się od Germanów-Niemców. Za Słowian uważa autor narody Bojów czeskich, Markomanów morawskich, Kwadów słowackich, Lygów czyli Lingów lackich, Semnonów, Longobardów, Hermundurów, Warystów, nareszcie Noryków-Słowieńców, Karnów-Kraińców i Panończyków czyli Chorwatów. O Słowinach retyckich i szwajcarskich nic nie wiadomo. Słowian wschodnich czyli ruskich nazywano Wenedami. Scharakteryzowawszy sposób, w jaki wojuje Müllenhoff, zwraca się autor przeciw hypotezie, jakoby Germania starożytnych autorów Caesara, Tacyta a j. była pojęciem etnograficznem.

Niemcy nie byli autochtonami w środkowej Europie a nazwa Germania nigdy nie była dawniej pojęta w znaczeniu etnograficznem, lecz zawsze w sensie geograficznym. Podobne zjawisko przedstawia nazwa „Austrya". W ostatnim rozdziale przechodzi autor dzieje Słowiańszczyzny zachodniej, i w ustępie porusza autor kwestyę, co Niemcy zawdzięczają kulturze słowiańskiej. Jestto przedmiot mało zbadany, bo dotychczas przypuszczano z góry, jakoby Niemcy tylko mogli być narodem dającym.

N.

15. **Wagner R.**, Dr.: Mecklenburgische Geschichte in Einzeldarstellungen. II. Die Wendenzeit. Berlin. (W. Süsserott.) 1899. S. 195.

Tento druhý svazek, obsahující počátky slovanských dějin Meklenburska až do smrti Niklotovy, druží se pěkně k svazku prvnímu. Jenom úvodní kapitola (str. 1.—34.), jež vyličuje příchod Slovanů do Meklenburska (c. 600), způsob jejich osídlení, socialní formy, válečnictví, hospodářství, obchod a náboženství, mohla býti důkladněji propracována. Ostatní kapitoly líčí: II. Slovany meklenburské pod Karlem Velikým, III. odpadnutí Slovanů od francské říše za nástupců Karlových, IV. opětné jich podrobení Jindřichem I. a Ottonem I., V. Dějiny doby od r. 973—1043, VI. historií Gotšalka, Kruta a Jindřicha bodrckého, a VII. historii doby Niklotovy. K textu připojeny jsou vzadu hojné poznámky literární a seznam pramenů.

N.

16. **Соболевскій А.:** Не Русскіе а Словаки. Этногр. Обозрѣніе. 1898. 147. (Sobolevskij A.: Nicht Russen, sondern Slovaken.)

Es handelt sich da um den Aufsatz des W. Hnatjuks, über welchen siehe Věstník II.

17. **Dvořák R.:** Dějiny Moravy. Kniha I. Od nejstarších dob až po vymření Přemyslovců (1306). Brno 1899. (Geschichte Mährens. I.)

Pokud se nás dotýká obsah těchto moravských dějin, jež tvořiti mají část Vlastivědy Moravské, můžeme opakovati to, co jsme v celku řekli o pěkném článku spisovatelově „Z nejstarších dějin moravských" ve Věstníku II., str. 34. Jeť příslušná úvodní stať dějin obsahu téhož, pouze ve formě skrácené. Z jednotlivostí bych připomněl ku str. 1., že dnes theorie o středoasijském původu Evropanů tak je otřesena, že aspoň zmínky zasluhovala theorie evropská. Za to dobře se připomíná, že snad oblast keltická už od pradávna sahala do vlasti naší. Dávný styk Slovanů s mořem baltickým bych nepovažoval za tak nemožný, jako spisovatel (str. 12.). Pokud se týče námitky Šafaříkovy na str. 13., souhlasím spíše se Šafaříkem než s míněním, zde proneseným. Také mínění Rösslerovo o pontodanuvijském původu Slovinců nesdílím se spisovatelem (str. 17.). Připomenutí naše o chybných výkladech archaeologických autor patrně nemohl už upotřebit. Neboť dle všeho byla tato část knihy vytištěna už před uveřejněním našeho referatu. Opakují se zde proto znovu (p. 11.), a bylo by záhodno je opraviti aspoň v nějakém doplňku, což velmi pěkné jinak práci jistě prospěje. *N.*

18. **Barvíř J. L.**, Dr.: Kdo bydlil pravděpodobně na Labi v Čechách v první polovině II. století po Kristu. Sborník společnosti zeměvědné. V. Praha 1899, p 237. (Wer wohnte wahrscheinlich in Böhmen in der ersten Hälfte des II. Jahrh. n. Chr.)

Tacitovy Hermundury dlužno hledati v rozsáhlém území na sever od rhaetského Dunaje a hor Krušných až k Labi, ne v Čechách. Tam klade i Ptolemaios své Teuriochaimy, patrně národ totožný, tvořící jádro dnešního Durinska. Za to Ptolemaiovi Bainochaimai seděli v Polabí a v Poohří, v severních Čechách, jak svědčí i vzájemné položení uvedených kmenů i hlavně shoda jména s Tacitovým Boiohaemem (Bateini seděli kolem Budišína, Korkonté na sever od Krkonoš). Tito Bainochaimai byli slovanští Čechové. Koncovka *-chaimai* není něm. *-heim*, ale značí odvozeninu od některého názvu místního (Cheb?). *N.*

19. **Barvíř J. L.**, Dr.: O poloze Askiburgia. Časopis spol. přátel starož. Praha 1899, p. 4. (Über die Lage des Askiburgion)

Ptolemaiovo Askiburgion, horstvo germanské, vedle Sudet položené, určovalo se obyčejně za Krkonoše nebo Jeseníky (Sudety). Autor vykládá je na Katzenberge, severně od Sudet položené, a to jednak na základě ohlasu jména, jednak na základě číselně vyjádřené polohy Askiburgia.

N.

20. **Vrbas Jakub**: Dějiny městečka Ždánic. Se zvláštním popisem geolog. a archeologickým od Dra. M. Kříže. S 28 vyobr. v textu a několika obrázkovými přílohami. Ždánice 1898. (Vrbas J.: Geschichte des Städtchen Ždánice (Steinitz) in Mähren, mit archäolog. Einleitung vo Dr. M. Kříž.)

K pilné práci spisovatele dějin Ždánic připojil Dr. M. Kříž rozsáhl úvod geologický a archaeologický, z něhož opět vidno, že umí u nás ne lépe vykládati populárně obě nauky. Positivní rozmnožení našich vědomos přinášejí strany 107.—128., na nichž se nachází bohatý výčet a pop

naležišt v okolí Ždánic, jenž by zasluhoval knihy samostatné, provázené příslušnými illustracemi. Jinak trvá spisovatel stále ještě na svém starém tvrzení, že Slované na Moravu přišli koncem V. stol. po Kr. (p. 126.). Kvádům přičítá hlavně „lochy“ (p. 123). *N.*

21. **Václavek Matouš:** Moravské Valašsko v písemnictví českém a cizím. Doplňky. (Národ. Sborník. 1899. IV.—V., p. 110.) Das mährische Walachei in der böhm. und fremden Literatur. Ergänzungen zum gleichbetitelten früheren Artikel.

Cf. Věstník II., p. 38.

22. **Václavek Matouš:** O původu a jméně Valachů. (Sborník mus. společnosti ve Valašském Meziříčí.) 1898., č. II. (Über den Ursprung und die Name der Walachen.)

Spisovatel staví se proti theorii Miklosichově o rumunském původu Mor. Valachů, dovozuje na základě spisu prof. Píče: „Zur rumänisch-ungar. Streitfrage“ a jiných dokladů, že „Valaši jsou čistý, ryzí kmen slovanský, a že jméno své dostali od svých sousedů slovanských. Zaměstnání jejich nejhlavnější, totiž ovčáctví, salašnictví, že bylo podnětem názvu toho.“

T. Florinskij souhlasí v referatu svém (Унив. Изв. Кіевъ. 1899. Мартъ III., p. 121.) s výsledky Václavkovými slovy: „Это мнѣніе и я считаю наиболѣе справедливымъ. Лѣтомъ прошлаго года мнѣ удалось посѣтить Всетинъ, Валашскіе Клобуки и нѣкоторыя другія мѣстности Моравской Валахіи. Непосредственное знакомство съ Валахами привело меня къ заключенію, что эта любопытная разновидность моравскаго народа представляетъ собой самый чистый славянскій типъ, въ которомъ трудно допустить примѣсь какого-либо инородческаго элемента.“

23. **Kos Fr.,** Dr.: Iz zgodovine Jugoslovanov v šestem stoletju po Kr. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, VIII., 1898, str. 77.—95., 109.—121., 152.—163., 177.—211. (Aus der Geschichte der Südslaven im VI. Jahrh. n. Chr.)

Pisatelj nam je podal s tem spisom zopet lep prispevek k spoznavanju najstarejše zgodovine Jugoslovanov. Podrobno, opirajoč se na prvotne vire, govori o prodiranju Slověnov na jug; prodiranja na zapad omenja na str. 200. s par stavki, ker misli o tem še pisati posebej.

Rezultat Kosove študije je ta: Za cesarja Mavricija (582—602) se Slověni še niso stalno naselili po Meziji, Traciji, Iliriji Macedoniji, ampak šele v prvi polovici VII. stol. so posedli obširne dele balkanskega poluotoka. Oni Slověni, ki so spremljali l. 548 Ildigesa, langobardskega pretendenta, na Beneško, so bili prvi Slovani, ki so prišli — akoravno le mimogrede — na sedanja slovenska tla.

Zanimiva je hipoteza Dr. Kosa o Veliki ali Beli Hrvatski in Srbiji, kateri spaja nekako s Samom.*) Bivališč starih Hrvatov in Srbov ne moremo iskati med severnimi Slovani, predniki sedanjih Hrvatov in Srbov so

*) Podobno prof. Vj. Klaić v svoji „Povjest Hrvata“, Zagreb 1899, I. zv. str. 30., kjer meni, da se je morebiti zvala Samova država Velika ali Bela (t. j. svobodna, od Avarov osvobojena) Hrvatska in daje odtod pozval cesar Herakle Hrvate.

dobili najbrže le kako pomožno četo s severa, da bi se laže otresli avarskega jarma. Ko je Samo osvobodil l. 623. Čehe in karantanske Slověne Avarov, je verjetno, da je pozval tudi Slověne po sedanjih hrvatsko-srbskih zemljah, naj se upro Avarom, katerim so bili podložni. Pri tej priliki jim je morebiti poslal kake pomožne čete s severa, med njimi se mogli biti tudi lužiški Srbi, ker njih vojvoda Drvan se je bil spojil s Samovim kraljestvom. Tudi ime Hrvat je znano na severu, še v X. stol. je živelo češko pleme Hrvatov v bližini Krkonoš. Od teh Hrvatov in Srbov so dobili tudi južni Hrvatje in Srbi ali svoje ime, ali po vsaj pomoč, ako so imeli svoje lastno ime že poprej. Med Bizantinci je lahko nastala govorica, da je sam cesar Heraklej poklical Hrvate s severa, kakor pripoveduje Konstantin Porfirogenet, ker je bil upor Slověnov proti gospodujočim Avarom najbrže všeč Herakleju in je mogel biti vsekako bolj naklonjen Slověnom.

D. Lončar.

24. **Klaić Vjekoslav:** Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća. Svezak Prvi. Prvo doba: Vladanje knezova i kraljeva hrvatske krvi (641—1102). Drugo doba: Vladanje kraljeva Arpadovića. Sa 121 ilustracijom. 1899. Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch). Zagreb. U vel. 8-ni, str. IX. 318. Ciena broš. knj. for. 3.—, vezanoj for. 4.—. (Geschichte Kroatiens.)

Většinou se ovšem obsah tohoto svazku vymyká referátu ve Věstníku, obírajíc se už prvním rozvojem politické historie Chorvatska. Nás zajímá jen několik úvodních kapitol. Na str. 3.—9. podán jest pěkný přehled historiografie chorvatské, na str. 10.—13. stručná charakteristika země, kap. „Dalmacija i Panonija“ (str. 14.—24.) obírá se obšírněji římskou okupací, kap. „Slaveni i Hrvati“ (str. 25.—31.) příchodem Slovanů.

První Slované na půdu římské Pannonie a Dalmatie vstoupili v polovině VI. století (r. 548, 551, 552). Když po oslabení moci avarské na západě Samo osnoval velkou slovanskou říši, tu „nije nevjerojatno da se je po najpoznatijem i najhrabrijem plemenu prozvala Welika ili Bijela, t. j. slobodna, od Avara oslobodjena Hrvatska“ (p. 30.). Odsud pozval císař Heraklios kmeny chorvatské, aby se přistěhovali do byzantské říše, do Dalmatie, což se též stalo. Chorvati dobyli území to na Avarech a jim pokořených Slovanech a pevně se tu usadili (627—640.). Příklad Chorvatů přiměl k stěhování i Srby. V kap. „Hrvatske oblasti“ (str. 32.—38.) vylíčeno je rozložení prvotních kmenů chorvatských v nových sídlech.

Práce je psána populárně, ale formou i obsahem je velmi pěkná.

N.

25. **Jagić Vatroslav:** Vorläufige Berichte der Balkan-Commission III. Über die erste Fortsetzung der Dialektforschung auf der Balkanhalbinsel. (Anzeiger der phil.-hist. Classe. 1899. Nr. II.) Separat abgedruckt.

Von diesem höchst wichtigen Unternehmen der Akademie der Wissenschaften in Wien, die so wie in philologischer Hinsicht als auch betreffs der Erkenntniss der historischen Entwickelung der Slaven auf der Balkanhalbinsel ungemein viel Interesse bietet, liegt hier der dritte Bericht vor.

Er enthält kurze Mittheilungen über die Forschungen des Prof. Dr. L. Miletić in Ost-Bulgarien, Dr. M. Rešetar in der Bocche die Cattaro und Dubrovnik, Dr. J. Aranza auf der Insel Morter und Grossa in Nord-Dalmatien und Prof. Dr. H. Hirt aus Leipzig in einigen Gebieten West-Serbiens. Alle Herrn kündigen detaillierte Arbeiten an. *N.*

26. **Списынъ А.:** Разселеніе древне-русскихъ племенъ по археологическимъ даннымъ. (ЖМНП. 1899. Августъ 301—340.) Spicyn A.: Über die Verbreitung der russ. Stämme auf Grund der archäologischen Resultate.

Jest to vysoce zajímavý pokus na základech archaeologických doplniti sporé zprávy letopisu o rozsazení prvých ruských plemen — první, pokud vím, v ruské archaeologii, a důležitý doplněk k výše uvedené práci Šachmatova. Spisovatel má obřad spalování v starší době za typický obřad pohřbů slovanských, a snaží se proto stanovit, pokud se s ním ve větší míře v Rusku setkáváme. Pro nejstarší dobu konstatuje hlavně dvě skupiny: a) skřínkové hroby s popelnicemi, jejichž jádro se nalezá v údolí Visly a b) nově p. Chvojkou odkryté hroby žárové v Kijevsku, s malovanou keramikou, známou ostatně už delší dobu z východní Haliče. Obě skupiny představují hroby slovanské, ovšem z doby, kde bližší určování je dosud nemožné.

Bezpečnější jsme na půdě konce doby předhistorické, v době stol. VIII.—XI., kdy máme o vzájemném rozložení národů v Rusku zároveň už positivní zprávy historické. Zde se i filologie pokouší se zdarem o doplnění zpráv letopisných (srv. práce Sobolevského a Šachmatova) a archaeologie nemá zůstati pozadu.

Ze zprávy letopisce vidno, že ruské kmeny před přijetím křesťanství spalovali mrtvé, ukládajíce popel do nádoby (ač letopisných sloupů nelze téměř doložit). My jsme oprávněni proto očekávati, že i u staroruských kmenů se setkáme se hřbitovy popelnicovými. Zatím se dosud našly jen jednotlivé hroby toho rázu na východ od zemí polských! (p. 308). Obřad pohřbívání spálených těl v kurhanech existoval v ruských zemích asi od poloviny IX. věka (na Volchovu) a v stol. X. Jsou známy hlavně na řekách Volchovu, Lovati, Mstě, pak jednotlivě i v smolenské, černigovské gubernii a Volyni. Spisovatel kurhanům přičítá původ normanský. Vlivem Normanů a vlivem křesťanství ovládl nyní v Rusku vůbec způsob nasypávat nad hrob kurhany (ač nelze vliv Normanů generalisovat pro všechny ruské mohyly; otázka povstání tohoto obyčeje není vyjasněna).

Spisovatel pokouší se nyní třídit ruské kurhany doby X. stol. a násl. po kmenových skupinách následovně: Probírá nejdříve kurhany žárové a sice 1. oblasti Novgorodské, 2. kurhany v oblasti Kriviců (t. zv. dlouhé kurhany) v kultuře častěji s vlivy litevskými; krásně repraesentovány jsou zejména skupinou mohyl gnězdovských, rázu ovšem pozdějšího, 3. žárové kurhany v zemi Sěverjanů, 4. kurhany radimičské, 5. dregovičské, 6. poljanské, 7. volyňské, 8. bužanské a 9. vjatičské. V zemi Radimičů, Dregovičů, Poljanů, a ještě více ve Volyni, v kraji Vjatičů jsou však žárové kurhany jen řídké. Na severovýchodě jen v okolí Rostova, Perejaslavi a Jaroslavi jsou hojné zároveň mohyly rázu gnězdovského, ukazující

tím na silnou kolonisaci kraje už v století X. Všude podán při každé oblasti výčet pohřebišť, jež dle domnění spisovatelova tam patří, a stručná charakteristika hlavních nálezů.

Z tohoto přehledu žárových hrobů (hlavně X. stol.) vidno, že obyčej spalování v kurhanech byl v té době rozšířen u severních ruských kmenů (Novgorodců, Kriviců, Rostovců), kde dle všeho vznikl vlivem normanským, pak ještě u Sěverjanů a Bužanů. Severní kmenové vykazují hojně vlivy lotyšské (typy ljucinského mohylníka), později i skandinavské. Nějakého samostatného ruského stylu není. Už tato charakteristika hrobů ukazuje, že se archaeologicky jeví ruský národ v X. věku rozdělen na dvě velké skupiny: severní (Novgorodci, Kriviči) a jižní (Dregoviči, Drevljané, Poljané), při čemž vně stojí Bužané, Sěverjané, Radimiči a Vjatiči (p. 318, 319).

V stol. XI. typ kurhanů rozšířil se po vší Rusi a ukazuje nám nejlépe i hranice ruských plemen. Vlivem křesťanství ubývá spalování ještě více (zbylo jen spalování hranice), nádoby neslouží více za popelnice, ale stojí vedle koster, ležících pravidlem na znaku. Přihlédneme-li ku zvláštnostem jednotlivých pohřebišť, tu vidíme v XI. stol. v oblasti ruských kmenů tři velké skupiny: a) jihozápadní, b) severní a c) východní (p. 321). Do prvé patří oblasť Volyňanů, Poljanů, Drevljanů a Dregovičů (následuje popis a charakteristika nalezišť, sem patřících) — o kurhanech Tiverců a Uličů téměř nic nevíme, do druhé oblasť Novgorodců a Kriviců (pskovských, polockých, smolenských), do třetí oblasť Sěverjanů, Radimičů a Vjatičů, ač zde takového jednotného rázu, jako je u prvých dvou skupin, není. Přece však vidno, že v XI. st. na východ od Dněpra začíná se organisovat politický svaz těchto tří plemen s několika rysy samostatné kultury (p. 334). Skupina kurhanů oblasti rostovsko-muronské přivádí Spicyna k domněnce, že hlavními kolonisatory byli zde Novgorodci a Kriviči (p. 336), kamenné mohyly v poříčí Bugu neodvažuje se však určiti ethnologicky (p. 338), tak i hroby tmutarakaňské.

Z celku vidno, že mohyly XI. st. svými oblastmi už v dostatečné míře potvrzují a doplňují letopisná data o rozsazení ruských kmenů, a co více, i o postupu jich kolonisace. Za to dosud archaeologie málo může přispěti k otázce po větši menší vzájemné příbuznosti ruských kmenů, o otázce, vzbuzené zejména studiemi linguistickými. Tři skupiny kulturní nemusí býti ještě ethnologickými svazky. Také se to neshoduje na př. s výsledky Šachmatova. Zejména archaeologie neukazuje pro XI. st. samostatnou existenci Bělorusi. Za to jest zajímavá shoda v přiřčení Kriviců k severní skupině (velkoruské), ač oblasť jejich kurhanů spadá v dnešní kraj Bělorusů.

A. Spicyn je jedním z mála ruských archaeologů, kteří se nebojí konstruování archaeologických a ethnologických systémů na základě dnešních dat. Je pravda, že data leckde jsou sporá a nejistá tak, že v systému ne můžeme čekat mnoho pevného. To platí vůbec a platí i pro tuto práci Ale mám stavení těchto systémů za nutný krok k dalšímu rychlejšímu a úspěšnému rozvoji ruské archaeologie. Vážím si proto velice i pokusů p. Spicynových, jež jsou výsledkem práce veliké. Zasluhuje za ně plného uznání.

Praha 20. IX. 99. *N.*

27. **Кулаковскій Юліанъ:** Карта европейской Сарматіи по Птолемею. Привѣствіе XI. археол. съѣзду. Кіевъ 1899. (Kulakovskij J.: Karte des europ. Sarmatiens nach Ptolemaeus.)

Diese Arbeit des Prof. Kulakovskij verdient die volle Aufmerksamkeit der Mitglieder des XI. archaeol. Congresses in Kiev, denen sie vom Herrn Verfasser vorgelegt wurde. Die Geographie des Ptolemaios wir bis jetzt nicht genügend beachtet und gewürdigt, obwohl sie besonders für die historische Geographie Russlands von hohem Interesse ist; und Prof. Kulakovskij gebührt nach meiner Meinung die volle Anerkennung für diese vortreffliche Ausgabe seiner Karte des alten Sarmatien.

Die kurz gehaltene Einleitung umfasst die Würdigung des Geographen überhaupt, und ist klar und übersichtlich, ebenso erscheint der Commentar zu der Beschreibung Ost-Europas beinahe überall zutreffend, die Karte selbst klar gezeichnet, mit einem Worte: es liegt uns da eine vortreffliche Arbeit vor.

Ich füge nur folgende Bemerkungen bei. Billigen kann man die neue Erklärung, dass Ptolemaios in seinem Hierasos zwei Flüsse, nämlich den Prut und Sereth, zu einem vereinte, und dass seine Venedischen Berge nichts Anderes sind, als die Karpathen (was ich auch unlängst darzulegen versuchte, cf. meine „Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy". Prag 1899. S. 104.)

Fraglich bleibt dagegen die Vertheilung der Städte am Dněpr, namentlich die Übertragung der Städte vom Karkinites an den unteren Lauf des Dněpr. Die Indentifizierung von Metropolis mit Kiev ist möglich, aber nichts mehr. Gewiss ist dagegen, dass an der Stätte des heutigen Kiev schon in sehr alter und zwar in der vorherodoteischen Zeit ein Handelsplatz lag, der mit Griechenland rege Verbindung hatte. Darüber lassen die neuen Ausgrabungen Chvojka's in der Umgebung von Kiev keinen Zweifel übrig. Einer abweichenden Meinung bin ich inbetreff der Veneder an den Gestaden des baltischen Meeres (cf. meine Zprávy S. 41.). Zu der hübschen Karte habe ich nur zu bemerken, dass darin der Lauf des Flusses Axiakes nach der Vorstellung des Ptolemaios (III. 5., 6.) vom Karpathen-Gebirge ausgehend gezeichnet werden sollte.

Prag 2. IX. 99. *N.*

28. **Barvíř J.**, Dr.: O poloze měst Kasurgis, Marobudum a Luppie dle Ptolemaia. Sborník Společnosti zeměvědné. V. (1899.) p. 74. (Über die Lage der Städte Kasurgis, Marobudum und Luppia nach Ptolemaios.)

Kasurgis nespadá do Čech, jak určoval Sedláček, ale do Slezska, a jest to asi dnešní Kladsko. Marobudum hledati dlužno nejlépe v okolí pražském, Luppii nejspíše na místě dnešního Lipska. Výklad je velmi zajímavý a bystrý, ale ne bez námitek. O nich své mínění povím svým časem obšírněji na jiném místě. *N.*

III. Práce, týkající se staré kultury slovanské.

Les travaux relatifs à la culture des anciens Slaves.

29. **Kadlec Karel**: Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském. S podporou české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Nákladem vlastním. V komisi Bursíka & Kohouta v Praze i t. d. 1898. 8°, 136 str. (Die Zadruga im slavischen Rechte.)

Das neueste Werk über die angeblich allslavische Hauscommunion — dieses, wie es scheint, unzerstörbare Phantasiegebilde — ist mit Unterstützung der böhmischen Akademie herausgegeben und vom Verfasser dem weit bekannten slavischen Rechtshistoriker und Schöpfer des montenegrinischen Civilgesetzbuches, B. Bogišić gewidmet. Es dürfte daher gerechtfertigt sein, sich mit dem Werke etwas näher zu befassen.

Seine Stellung zur neueren socialgeschichtlichen Forschung lässt der Verfasser deutlich in der Vorrede erkennen. Er meint, wenn sich die Hauscommunion einerseits bei den Südslaven, andererseits bei den Russen, die einander der grossen Entfernung wegen unmöglich beeinflusst haben können, vorfände, dann müsse sie ein Überrest aus jener uralten Zeit sein, in der die Slaven noch einen einzigen Stamm gebildet haben.

Das erste der sieben Capitel des Buches umfasst die Literatur und die Quellen. Zu bedauern ist nur, dass der Verfasser nicht die ganze einschlägige Literatur benützt hat, mögen nun die betreffenden Werke direct oder indirect bei der Zadrugafrage in Betracht kommen. So ist — um nur einige Beispiele anzuführen — das bahnbrechende Werk von Sergějevič: „Русскія юридическія древности“, I. С.-Петерб. 1890, das den Verfasser ohne Zweifel auf den richtigen Weg gebracht haben würde, unverwertet geblieben. Novaković's in dieser Frage grundlegendes „Село“ wird nur so nebenbei erwähnt und dessen Ergebnisse ganz ignoriert. Dafür erhält die ganz und gar unwissenschaftliche Arbeit von E. Miler über „Die Hauscommunion der Südslaven“ (Jhrb. f. vergl. Rechtswiss. 1897) das Lob, sie sei zwar kurz, aber hübsch geschrieben! Ferner hätte K. jedenfalls den 1894 erschienenen IV. Band von Marinov's „Жива Старина“ (Народното обичайно право. I.) einsehen sollen.

Das II. Capitel ist den Südslaven gewidmet, und bespricht K. zuerst die Zadrugenorganisation in der Gegenwart. Dieses Verfahren wird damit zu begründen gesucht, dass wir durch eine genaue Kenntnis der heutigen Zustände die Lücken der Überlieferung auszufüllen im Stande sind.

Hier möge nur die Definition der Zadruga, wie sie K. (S. 10.) nach Hermenegild Jireček bietet, Erwähnung finden, denn sie bildet den Schlüssel zu etlichen abzulehnenden Vermuthungen des Verfassers. Demnach ist die Zadruga „eine Gemeinschaft von Personen, die mit einander verwandt

sind, ein gemeinschaftliches Vermögen besitzen, und unter einem gewählten Hausvater gemeinschaftlich arbeiten und leben". Dass die Definition gerade besonders klar und entsprechend wäre, kann man ihr gewiss nicht nachsagen.

Die Geschichte der südslavischen Hauscommunion wird mit dem bemerkenswerten Satze eingeleitet, es wäre eigentlich gar nicht nothwendig Beweise für deren Existenz in alter Zeit anzuführen, da es ja begründeterweise niemandem einfallen könne, zu behaupten, sie sei erst ein jüngeres Gebilde. Selbstverständlich sei die heutige Zadruga nur eine Phase der allmähligen, im grauen Alterthum beginnenden Entwickelung.

Von den Quellen kommt zunächst der Zakon Vinodolski*) von 1288 in Betracht. Schon Spevec hatte richtig erkannt, dass darin von einer Zadruga nirgends die Rede sei. Nach K. soll jedoch Art. 67. die Existenz der Hauscommunion in jener Zeit ganz untrüglich und Art. 32. wenigstens indirect beweisen.

Art. 67. sagt in wörtlicher Übersetzung: „Der Vater kann dem Sohne, der Sohn dem Vater und die Tochter (dem Vater nicht) Zeuge sein; aber der Bruder der Schwester und die Schwester (dem Bruder können Zeugen sein), wenn jeder selbständig ist und sie unter einander abgetheilt sind."**) Trotzdem hier nur vom Eltern- und Kindes-, sowie vom Geschwisterverhältnis gesprochen wird, und andere Verwandtschaftsgrade gar nicht genannt werden, „so lasse sich doch aus der Stilisierung verlässlich schliessen, dass es genug Fälle gegeben habe, wo Verwandte nicht abgetheilt waren, sondern die Wirtschaft gemeinsam auch dann führten, wenn sich einzelne bereits verheiratet hatten." (S. 40.) Dadurch wird m. E. in den Artikel ein Sinn hineingelegt, der ihm nicht zukommt. Der Artikel soll doch nur besagen, dass Ascendenten gegenüber Descendenten und umgekehrt keine Zeugenfähigkeit besitzen, wohl wegen des allzunahen Verwandtschaftsverhältnisses. Im zweiten Theile des Artikels wird nur abgetheilten und selbständigen, also einen eigenen Hausstand besitzenden Geschwistern Zeugenfähigkeit zuerkannt. Einleuchtend ist es, dass hier nur von grossjährigen Brüdern die Rede sein kann; wenn aber solche ein eigenes Hauswesen gründen können, so spricht das doch viel eher gegen die Zadruga als umgekehrt! Unter nicht selbständigen Geschwistern sind m. E. nur minorenne zu verstehen.

Ebenso kennt auch der zweite der von K. angeführten Artikel keine Zadruga. Es heisst dort:***) „Töchter, die hinterblieben sind nach des Vaters und der Mutter Tode, sollen, wenn diesen Töchtern keine Brüder hinterblieben sind, erben, beziehungsweise es soll gelassen werden diesen Töchtern

---

*) Edit. Jagić: Законъ винодольскій. Подлинный текстъ съ русскимъ переводомъ, критическими замѣчаніями и объясненіями. Трудъ В. В. Ягича. С.-Петербургъ. 1880.

**) Edit. Jagić, p. 90 fg.

***) Edit. Jagić, p. 50.

das (bewegliche) Vermögen*) des Vaters und der Mutter, wenn sie (die Töchter) allen jenen Dienst leisten, welchen ihre Väter und Mütter dem Hofe (= curia, d. h. Grundherrschaft) zu leisten hatten. So ist es auch, wenn Söhne hinterblieben und ohne Erben stürben." Daraus wird (S. 41.) gefolgert, dass beim Vorhandensein von Brüdern diesen das Vermögen zufällt — „selbstverständlich gemeinschaftlich". Ich bemerke nur, dass der Artikel von einer Gemeinschaft nicht spricht und diese Interpretation m. E. erzwungen, daher unrichtig ist.

Ebensowenig wie der Zakon Vinodolski kennt ein weiteres Rechtsbuch, das Statut von Poljica,**) aus dem J. 1440,***) die Zadruga. Es beruht auf einem Irrthum, wenn (S. 42.) der Verfasser meint, es enthalte in den Artikeln 49.*a*, 51.*d* und 33. „reichliche Daten" darüber. Letzterer Artikel besagt: „Wenn sich братьа (Verwandte) nahe oder entfernte, oder Söhne vom Vater oder andere Verwandte theilen .... wenn es Mobilien sind, dann ist es leicht, richtig zu theilen, es wäre denn ein Lohn oder eine Provision von der Grundherrschaft da; diese kommt jener глава (jenem Kopfe) zu, für den sie bestimmt wurde. — Ist es eine Liegenschaft (племеньщина), so soll sie nach Köpfen getheilt werden, und dem jüngeren soll das alte Heim zufallen. Und wenn sie gerecht getheilt haben, soll jeder das seine besitzen. Und wenn sie später neuerdings theilen oder sich ausgleichen, so steht es jedem frei, von Neuem immer zu theilen und sich auszugleichen, wann immer es ihm beliebt. Doch steht es jedem frei, auf seinem (bisherigen) Loosstück zu bestehen. — Und den Brüdern oder anderen Theilenden, solange sie sich nicht abtheilen, denen ist Alles gemeinschaftlich, Gutes und Böses, Nutzen und Schaden, Schulden und Forderungen; das ist ihnen gemeinsam, bis sie theilen; dann gehört jedem sein Theil. [И да братьа али ини дионици, докле се годирь не раздиле, тада им е све заедно ..... то им е заедно опђено, докле се раздиле, а када се раздиле, тада е свакому свои дио.†)]

Die „братьа ближна или даона" hat der Art. 33. nur bei Mobilien — also Geschäftsunternehmungen — im Auge, bei Liegenschaften spricht er nur von den nach dem Tode des Vaters theilenden Brüdern. Sonst wäre ja auch das Theilungsprincip на главе (nach der Kopfzahl) undenkbar. Dass dies richtig ist, beweist auch die Bestimmung, der Jüngste möge das alte Anwesen erhalten.

K. fasst на главе nicht im heutigen Sinne des Wortes, sondern meint (S. 43.), unter глава hätte man wohl das Oberhaupt des neuen Anwesens verstanden. Das ist rundweg abzulehnen, denn in dieser Bedeutung kommt das Wort nur und ausschliesslich in der Grüneberger Handschrift vor („i umre-li glava čeledina"). Auch Art. 59.*a*, ††) den K. heranzieht, beweist nichts und wurde von K. ganz missverstanden. Dieser Artikel be-

---

*) Originaltext „blago otčino i materino".

**) Edit. Jagić: Статут Пољички. Уредно проф. В. Јагић. (Прештампано из књиге IV. Monumenta historico-juridica југославенске академије знаности и умјетности). У Загребу 1890.

***) Nicht, wie es bei Kadlec (S. 42) steht, 1400. Vgl. Jagić, l. c. S. XIII.

†) Edit. Jagić, p. 20.

††) Edit Jagić, p. 41. fg.

stimmt, was geschehen soll, „wenn ein село unter sich einen гаи али котарь (= silva vel ager publicus) theilen wollte.“ Den Wald betreffend, wird verfügt: „Wenn man die врвь (= linea consanguineitatis) kennt und den Theil, welcher von der племеньщина den Dörflern (меѹ селом) nach Maas und nach der врвь von der бащина zukommt, so braucht man eine andere oder abweichende Theilungsart der Wälder nicht zu suchen, sondern secundum veram lineam consanguineitatis (по правои врви) und nach Kopfzahl und secundum numerum mansionum (по мири од главь и подворниць) et quantitatem agrorum (и племеньщине)“ . . .

Das Verfahren ist also folgendes: Der Bauer A. besitzt z. B. 1. seine ererbte baština, 2. hat er die baština eines seiner Neffen nach Vorkaufsrecht erworben und 3. noch andere Feldstücke zur baština (1) oder zur kupljenica (3) geschlagen. Bei der Theilung eines Waldes erhält er also 1. po pravoj vrvi den seiner baština zukommenden proportionellen Theil, 2. po podvornici den der einstigen baština seines Neffen zukommenden Theil, und 3. po plemenščini den auf die Feldstücke, die einen Dvor nicht ausmachen, entfallenden Theil. Den Wald kann, solange daran Überfluss herrscht, jeder Dorfinsasse nutzen. Eine zahlreiche Familie nimmt davon mehr in Anspruch als eine schwache; genutzt wird der Wald de facto nach der Kopfzahl. Bei der Theilung muss daher 4. auch auf diesen Umstand Rücksicht genommen werden, was hier mit „и по мири од главь“ ausgedrückt wird.

Verfehlt ist es daher, wenn K. sagt (S. 43), der gemeinsame Wald wäre nach der Zahl der врви, nach Vorfahren und darin wieder nach Köpfen getheilt worden, und wären daher hiedurch die Worte des Art. 33. „има поити на главе“ rectificiert, bez. besser beleuchtet.

Auf einem Irrthum beruht auch der Satz (S. 43.): „Weil (Art. 33.) nicht nur von nahen, sondern auch von entfernten Brüdern spricht, so kann man untrüglich schliessen, dass die Zadruga nach dem Statut Poljički ein ziemlich weiter Verband war, und eine grosse Zahl von Verwandten umschloss.“ Was heisst denn „братья ближна или даона?“ Dadurch werden doch nur Verwandtschaftsgrade bezeichnet, z. B. in der Kuča A. leben Vater und Sohn, in B. zwei Brüder, in C. Onkel und Neffe, in D. zwei Vetter. Für alle diese Grade musste eine Theilungsformel stilisiert werden, was durch die Worte „братьа ближна или даона“ geschah. Es ist unstatthaft daraus zu schliessen, dass es Kučen gab, in denen alle diese Grade und noch dazu mit je einigen Vertretern beisammen waren, wie dies durch K. geschieht.

Auch Art. 49.*a*, *) den K. in's Treffen führt, beweist keineswegs den Bestand einer Zadruga. Es ist „das Gesetz über Liegenschaften“ und lautet: „Was eine alte бащина ist, welche hergekommen ist von den Vordern, wer sie besitzt, der möge sie bestellen, sie nutzen und von ihr den Lebensunterhalt ziehen; doch ist es unrecht, dass er sie veräussere ohne grosse Noth, sondern wie es alte Sitte und Brauch fordert, dass er sie in jenem Zustande hinterlasse, in dem er sie vorgefunden. Indes was er immer erwirbt und hinzufügt, sei es durch Kauf oder Erdienen oder auf irgend

*) Edit. Jagić, p. 32.

eine Art erlangt, durch sich selbst oder durch seine Arbeit, da will jedes Gesetz, dass er darüber frank und frei auf den Todesfall und unter Lebenden für sein leibliches Wohl oder sein Seelenheil oder was ihm frommt, verfüge, d. h. darüber, was er selbst fand und bekam oder erwarb nach der Theilung mit demjenigen, mit dem er eine Theilung hat in den Liegenschaften, ob es einer ist oder mehrere; das steht ihm frei, wie er es erworben hat, so kann er es auch verwenden, wie es ihm beliebt." Auch hier ist nur eine Theilung unter den Brüdern nach des Vaters Tode gemeint, was schon der folgende Art. 49.*b*) sehr wahrscheinlich macht.

Einen indirecten Anhaltspunkt soll für die Zadrugenorganisation auch Art. 51*a*) sqq. gewähren. Er handelt „од продае племеньщинь". Es wird bestimmt, dass, wer seine Liegenschaften verkaufen will, es „по три зборе" anzusagen hat: „Das will ich verkaufen, wenn jemand ближни (Verwandter) kaufen will, der trete vor; sonst werde ich verkaufen, wem ich kann." — „Und wer verkauft, kann nicht wieder loskaufen. Aber jetzt hat Poljica beschlossen, dass ein ближни berechtigt ist, binnen Jahresfrist loszukaufen. Wenn sich jedoch noch ein ближни findet, näher verwandt, als derjenige ist, welcher losgekauft hat, so ist er berechtigt von jenem das loszukaufen. Wenn sie aber beide gleichnahe verwandt sind (d. h. mit demjenigen, der seine племенщина verkauft hat), oder wenn ihrer mehrere sind, die mit ihm gleich verwandt sind, so sollen sie zu jenen Theilen (jeder) loskaufen, zu welchen sie auch ihre племеньщина (unter sich) theilen."

Ganz verfehlt ist, was K. (S. 46.) daraus schliesst: „Weil das Vorkaufsrecht der Verwandten bloss in jenem Stadium der Rechtsentwickelung besteht, wo die Verwandtschaftsbande in besitzlicher Richtung (sic!) noch fest sind, so ist dies ein neuer Beweis, dass in den Poljicer Gemeinden die Institution der Zadruga feste Wurzeln hatte."

Es ist zwar eine weit verbreitete Ansicht, dass das Vorkaufsrecht einem ursprünglichen Agrarcommunismus seine Entstehung verdankt; allein diese Vorstellung ist schon deshalb unrichtig, weil es einen ursprünglichen Agrarcommunismus nie und nirgends gegeben hat. Eine ziemlich plausible Erklärung des Vorkaufsrechtes hat Peisker*) versucht. Der Grundgedanke seiner Ausführungen ist etwa folgender.

Solange es Grund und Boden in Überfluss gibt, hat dieser an sich keinen Vermögenswerth. Es besteht daher auch noch kein Grundeigenthum, kein Recht auf ungerodeten Boden, sondern nur ein Besitz, ein Recht auf Früchte und Nutzung, freilich keine communistische, sondern Individualnutzung. Dieses Recht ist jedoch ererbt und gebürt nur den Conterranei; ein Fremder bekommt es erst communi consensu conterraneorum.

Nach der Entstehung des Grundeigenthums collidiert diese Befugnis der Conterranei mit der Dispositionsbefugnis des Grundherrn, und wird zum Retraktrecht abgeschwächt. Allein das so entstandene Vorkaufsrecht kommt nicht allen Conterranei zu, sondern ist rein erbrechtlich nach Parentelstufen gegliedert. —

---

*) Slovo o zádruze. V Praze 1899. S. 49. fg.

Das gleiche ist mit dem Vorkaufsrecht des Statut Poljički der Fall. Im Art. 51. sind Bestimmungen über die persönliche Reihenfolge derjenigen, die verkaufen wollen, getroffen; das Vorkaufsrecht ist rein erbrechtlicher Natur und schliesst sich engstens an die persönliche descendentale Erbfolge an.

Auch das Statut von Trsat (1640) soll die Hauscommunion kennen. Art. 57. desselben spricht von der Abtheilung der Brüder nach des Vaters und der Mutter Tode (ako se brati dele po smrti oca i matere...). Dass hier das elterliche Vermögen, nicht aber ein gemeinsames Vermögen — von dem hier keine Rede ist — getheilt wird, ist klar.

Über das im Zengger Statut von 1388 und im Statut von Curzola normierte Vorkaufsrecht gilt das oben Ausgeführte.

Nur „einige Beiträge" liefert für die Frage nach K. das Gesetzbuch Dušan's von 1349, und doch ist gerade dieses Gesetzbuch in Verbindung mit serbischen Königsurkunden die Hauptquelle für die Geschichte der Entstehung der südslavischen Hauscommunion. Es würde mich zu weit führen, wenn ich mich hier in Einzelheiten einliesse. Auf Grund des bei Novaković („Село" im 24. Bande des „Глас" der kgl. serb. Akademie) mit grossem Fleisse gesammelten, aber leider nur theilweise verwerteten Materials hat neuerdings J. Peisker l. c. den Nachweis erbracht, dass die altserbische Zadruga nichts Ursprüngliches, nichts organisch Entwickeltes, kein Überrest aus alter Zeit, sondern ein relativ junges, in Folge Reception des spätrömischen Steuersystemes des καπνικόν (dimnica) entstandenes Gebilde ist.

Endlich behandelt K. auch einige Bestimmungen des Statuts von Ragusa von 1272 und folgt hier ganz einer Arbeit von Bogišić.*) Das Ragusaner Statut ist leider bisher nicht im Drucke erschienen; aus den von Bogišić beigebrachten Citaten lässt sich jedoch eine kritische Gesammt-Anschauung des Ragusaner Rechtes nicht gewinnen. So bin ich denn nicht in der Lage, seine Ausführungen zu controlieren.

Das III. Capitel handelt über die russische Hauscommunion.

Auf die Autorität Maciejowski's hin, dessen „Historya prawodawstw Słowiańskich" (in zweiter Auflage) 1859 erschienen ist, behauptet der Verfasser (S. 49.), die Hauscommunion sei in den grossrussischen Gouvernements allgemein verbreitet; er ignoriert hier also den Bestand der κατ' ἐξοχήν grossrussisch genannten Mirverfassung ganz.

Der geschichtliche Abschnitt wird auch hier mit dem oben gerügten Satze eingeleitet, dass es eines Beweises eigentlich nicht bedürfte. Allerdings ist es dem Verfasser nicht entgangen, dass viele russische Forscher ein höheres Alter der Hauscommunion in Zweifel ziehen, und in der That hat es auch keine gegeben. Das älteste russische Rechtsdenkmal, die „Русская Правда", kennt kein solches Institut. Der Verfasser meint irr-

---

*) „Glavnije crte obiteljskoga pisanoga prava u starom Dubrovniku" im „Rad jugoslav. akademije znanosti i umjetnosti". V. 123 fg.

thümlich im Art. 103. der „P. II.“ einen Beweis für die Existenz der Hauscommunion zu finden. Jener Artikel bestimmt nämlich: „Wenn ein Smerd ohne Kinder stirbt, gehört der Nachlass dem Knjaz; sind Töchter in seinem Hause, so muss ihnen ein Theil gegeben werden; folgten sie Männern, so erhalten sie keinen Theil.“ Referent würde es nicht wagen, daraus in Verbindung mit Art. 105. u. 113. eine Zadruga zu construiren.

Genau so fraglich ist es mit den übrigen Beweisen bestellt, die der Verfasser beibringt. Um mein Referat nicht ins Ungemessene wachsen zu lassen, bemerke ich nur, dass es z. B. nicht angeht, das Wartrecht der Erben hier heranzuziehen, weil es ja ebenso wie das Vorkaufsrecht keinem Communismus sein Entstehen verdankt. Unrichtig ist es auch, wenn — in den Abschnitten über die böhmische und polnische Hauscommunion — die ungetheilte Erbschaft des Adels mit der bäuerlichen Zadruga identificiert wird; sind sie doch grundverschieden in ihren wirtschaftlichen Grundlagen. Den Zusammenhang von Recht und Wirtschaft ignoriert der Verfasser überhaupt fast ganz, und das ist eben der Grundfehler seines Werkes.

Auffallend ist es ferner, dass der Verfasser die Grüneberger Handschrift, in deren Gedankenkreise er ja ganz festgebannt ist, mit Stillschweigen übergeht. „De mortuis nil nisi bene“ darf hier nicht gelten, denn der Geist der Grüneberger Handschrift ist leider noch nicht todt, und stiftet noch immer gerade in der Frage der s. g. altslavischen Hauscommunion viel Unheil. Diesem Geiste entspricht es ja, wenn der Verfasser im VI. Abschnitte die Zadruga für das Grundelement der slavischen Gesellschaftsorganisation erklärt.

Der (VII.) Schlussabschnitt ist der rechtlichen Beschaffenheit der Zadruga gewidmet. Der Verfasser polemisiert darin mit Spevec, der der Wahrheit sehr nahe gekommen war, und hält seinen bisherigen Ausführungen entsprechend an Gesammteigenthum und Communismus in der Zadruga fest. Die richtige Construction wäre — wenigstens für die ältere Zadruga — wohl die: Solange der Hausvater lebt, gehört das ganze Vermögen ihm; es ist ein — vielleicht mitunter beschränktes — *Alleineigenthum* vorhanden. Theilen nach seinem Tode die Brüder das väterliche Erbe, so wird wieder jeder Alleineigenthümer seines Theiles; bleiben sie jedoch aus irgend einem wirtschaftlichen Grunde beisammen, so entsteht auch kein Gesammteigenthum, sondern ein *Miteigenthum* zu ideellen Theilen (condominium). Freilich ist mit dieser Definition auch juridisch das Todesurtheil über jegliche Hauscommunion gesprochen!

Wien 15. II. 1899. *Vladimir Levec.*

30. **Kadlec Karel:** Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském. Praha 1898, 8⁰, str. 136.

Sprawą urządzenia i genezy zadrugi zajmovali się liczni uczeni słowiańscy, po części nawet obcy. Stosunkowo najbogatszą jest literatura, przedmiotu tego dotycząca, u Słowian południowych, gdzie zadruga jeszcze

do dni naszych utrzymała się w dość szerokiem zastosowaniu, stanowiąc podatny temat do rozpatrywań naukowych; liczne opisy dzisiejszych zwyczajów i urządzeń ludów południowo-słowiańskich, przedewszystkiem zaś nieoceniony Zbornik Bogišića dostarczyły obfitego materyału źrodłowego. Najbliższe co do wydatności miejsce po literaturze południowo-słowiańskiej zajmuje literatura rosyjska, ile że i w Rosyi utrzymały się jeszcze częściowo urządzenia zadrużne, a przeto i tam można było rzecz tę zbadać na podstawie spostrzeżeń bezpośrednich. W Czechach i Polsce, gdzie wspólnoty rodowe dawno już w całości zniknęły, zajęcie się tym przedmiotem w literaturze naukowej jest o wiele słabszem. Zazwyczaj rozpatrywali uczeni zadrugę tylko partykularnie, t. j. w odniesieniu do pewnego tylko z krajów słowiańskich; a jeśli nawet wyjątkowo wciągnęli w zakres badań wspólnotę rodową u innych narodów słowiańskich, to działo się to zwykle tylko w sposób dorywczy, bez gruntownego wyczerpania materyału. Przytem objawiła sie u nich po części różnica zdań co do genezy zadrugi; przeważna większość uważa ją wprawdzie za prastarą instytucyą ludową, zrodzoną w pierwszych czasach stałego osiedlenia się na roli; są jednak niektórzy badacze rosyjscy, a z południowo-słowiańskich Novaković, którzy powstanie zadrugi odnoszą do czasów późniejszych i przypisują je oddziaływaniu wpływów zewnętrznych. W ostatnich czasach w obronie tej ostatniej teoryi wystąpił bardzo gorliwie badacz czeski, Peisker, w kilku ogłoszonych przez siebie pracach, z których ostatnia, wydrukowana v Národopisným Sborníku Československým, ukazała się już po napisaniu pracy Kadleca.

P. Kadlec wyświadczył prawdziwą usługę nauce słowianskiej, podjąwszy zadanie ponownego rozpatrzenia całego materyału źrodłowego, odnoszącego się do zadrugi, i to na przestrzeni całej bez wyjątku Słowiańszczyzny; uzyskalismy w ten sposób pełny obraz instytucyi, jakiego dotąd, ze względu na wspomniany poprzednio, przeważnie partykularny charakter badań tego predmiotu, w literaturze naukowej brakowało. Można się spodziewać, że obecnie, na tle owych porównawczych zestawień, także pogląd na istotę całego urządzenia u poszczególnych ludów słowiańskich dozna pogłębienia, a zapewne też w szczegółach sprostowania; niemniej też dadzą się na tej podstawie oprzeć pewniejsze wnioski historyczne co do początku i rozwoju zadrugi. W rozdziale wstępnym omawia autor w sposób wyczerpujący źródła i literaturę przedmiotu. W następnych sześciu rozdziałach przedstawia samo urządzenie zadrugi u czterech głównych odłamów Słowiańszczyzny, t. j. u Słowian południowych, na Rusi, w Czechach i w Polsce. Obu pierwszym poświęca po dwa rozdziały, z których jeden przedstawia urządzenie wspólnot rodowych według obecnego ich, dotąd utrzymanego tamże stanu, drugi zaś kreśli dziejowy ich rozwój na podstawie dochowanych po nasze czasy źródeł historyczno-prawnych, głównie zaś dawniejszych pomników ustawodawczych. Czechom i Polsce poświęca autor już po jednym tylko rozdziale, ograniczając się wyłącznie do rozbioru źródeł dawniejszych, jako że już obecnie w obu tych krajach nie istnieją wspólnoty rodowe.

Wszędzie rozpatruje autor kolejno urządzenie samej zadrugi, stosunki prawne majątku rodowego, zarówno nieruchomego jak i ruchomego, jako

też majątku osobistego, jaki poza obrębem tamtego posiadać mogą poszczególni członkowie wspólnoty; określa bliżej stanowisko naczelnika rodu (starosty), sposób jego powołania i utraty władzy i jego stosunek do zgromadzenia rodowego; omawia stanowisko prawne poszczególnych członków wspólnoty, zarówno mężczyzn jako też i kobiet, co do tych ostatnich ich prawa posagowe i wienne; rozbiera pytanie rozdziału wspólnoty, rozróżniając trafnie rozdział zupełny, częściowy, jako też wydzielenie jednego tylko członka, przy równoczesnem utrzymaniu wspólnoty co do wszystkich innych; dotyka wreszcie niektórych zasad prawa spadkowego, jak się one wytworzyły z pierwotnych urządzeń zadrużnych. Było widocznem dążeniem autora wyczerpać materyał źródłowy o ile możności jaknajdokładniej; jeśli mu się to, co do niektórych przynajmniej krajów, jak n. p. co do Polski, niecałkiem udało, to w przeważnej części bez jego winy; niełatwa to bowiem rzecz zgromadnić na jednem miejscu komplet publikacyj źródłowych, odnoszących się do historyi praw poszczególnych narodów słowianskich; ponadto brak też częstokroć w odnósnych literaturach odpowiednich prac przygotowawczych, któreby umożliwiły korzystanie z ogromnego czasem materyału surowego. Dla tego usprawiedliwić możemy autora, jeżeli w pracy swej nie zdołał spożytkować wielkiego zasobu sredniowiecznych zapisek sądowych polskich, których dotąd ogłoszoną mamy już pokaźną cyfrę około 80.000 numerow. A jednak są tam bardzo ważne i bardzo ciekawe wiadomości, poświadczające zarówno samo istnienie dość szerokich zadrug w Polsce, jeszcze w wieku XV., jako też wyjaśniające różne szczegóły ich we wnętrznego urządzenia. W lwowskim Kwartalniku historycznym z r. 1899 zesz. 2. zebrałem i ugrupowałem materyał źródłowy, zaczerpnięty z jednego z takich wydawnictw; należałoby sobie życzyć, aby któryś z uczonych polskich zajął się wyczerpującem opracowaniem tego przedmiotu na podstawie wszystkich zabytków praktyki sądowej polskiej z wieków średnich.

Dwa końcowe rozdziały swej pracy poświęcił p. Kadlec rozpatrzeniu pytań ogólnych. Jeden z nich zajmuje się rozbiorem istoty prawnej zadrugi. Autor dochodzi tu do wyniku, iż zadruga łączy w sobie znamiona stosunku współwłasności i organizacyi korporacyjnej, ale nie jest ani wyłącznie jednem, ani wyłącznie drugiem; jest to osobnego rozdaju instytucya prawa prywatnego, oparta w części na zasadach prawa rodzinnego, w części na zasadach kollektywnego prawa rzeczowego do nieruchomości. Najbardziej zasadnicze znaczenie przedstawia rozdział przedostatni, w którym autor oświadcza się za zdaniem, iż zadruga jest prastarą, powszechną instytucyą ludową słowiańską, i na poparcie tego twierdzenia przytacza argumenty, z pracy swojej wysnute. Zdaniem mojem zapatrywanie jego jest zupełnie usprawiedliwionem, i spodziewać się też należy, iż zdanie to (jak zresztą i zdanie wielu innych dawniejszych badaczów, którzy o przedmiocie tym pisali), utrzyma się w nauce, mimo przeciwną teoryą, z jaką wystąpił w ostatnich czasach, w kilku osobnych pismach, p. Peisker. W czem się p. Peisker myli, i co przemawia za teoryą prastarego początku zadrugi, o tem rozpisałem się obszerniej w artykule p. t. O zadrudze słowiańskiej uwagi i polemika. (Kwartalnik historyczny, 1899, zesz. 2, i osob. odbicie. Lwów 1899.)

Summienną i pouczającą pracę p. Kadleca witamy z uznaniem i wdzięcznością, polecając ją szczerze każdemu miłośnikowi dziejów dawnego prawa słowiańskiego.

Lwów 5. VII. 99. *O. Balzer.*

31. **Kadlec Karel:** Rodinný nedíl čili Zádruha v právu slovanském. Praha 1898.

Rasprava kojoj navodimo naslov, naučni je proizvod velike cijene. Svaki stručnik koji bilježi, izučava, uporegjuje pojave u pravnom životu narodâ, pozdraviće s radošću ovo djelo. Knjiga daje mnogo više nego naslov obećava. U njoj se radi ne samo o kućnom „nerazdielu"; ona se dotiče komparativno svijeh glavnijih sastavnih živalja narodne porodice i nasljedstva u gotovo svijeh slovenskih naroda.

Porodica je — u koju mi ubrajamo i nasljedstvo — svakako jedna od najvažnijih društvenih uredaba. Ipak, pored svega zamašaja njena, ona je, osobito u Slovenâ, jedna od najnepotpunije izučenih i obragjenih, osobito sa uporednog opće slovenskog gledišta. Istina, još se u prvoj polovini našega vijeka započe dosta pravilan i razborit naučni rad u pomenutome pravcu, ali ondašnji nedostatak dostupnih izvora i druge prilike spriječavahu tome nastojanju polet i razvitak. Tek poznije, kad se naučno djelovanje počelo odnositi na pojedina plemena i krajeve, radinost oko našega predmeta postaje življa i plodnija. U drugoj se polovini našega vijeka osobito mnogo radilo i uradilo na polju izdavanja historiko-pravnih spomenika. Još se prostranije, za to isto vrijeme, razmahalo djelovanje na zapisivanju i sabiranju porodično-nasljednih običajnih pravila u pojedinim zemljama i krajevima Slovenstva. Gragje se ove pošljednje vrste nabrala, tokom godinâ, tolika množina da, ako će da bude upotrebljiva za naučne svrhe, rad je oko njezina sregjivanja postao neophodan. Zasluga je g. Kadlca doista ne mala već u tome, što je spoznao tu potrebu, te se nije žacao da na se primi ne lak zadatak da joj zadovolji.

Da se potreba ovakih komparativnih prijegleda pokazala već i inače u jevropskoj nauci svjedoći nam djelo: „Gemeinderschaft und Hausgenossenschaft" züriškog profesora Cohna, koje je gotovo jednovremeno sa „Rodinným Nedílem" ugledalo svijeta.*)

Za posljednju četvrt našega stoljeća u inojevropskoj se književnosti takogje nagomilala nepregledna količina gragje za porodično i nasljedno pravo onijeh oblika kojima se fakulteti do sada gotovo i ne bavljahu. I ovdje je množina materiala sama sobom tražila čovjeka koji bi je sredio i učinio dostupnom nauci za njena usporedna ispitivanja. Taj je rad, majsterskom rukom, izvršio prof. Cohn. Njegov se prijegled dotiče svijeh krajeva svijeta, svijeh zemalja i naroda ili njihovih dijelova; naravno, u koliko se za koji od njih našlo dostupne gragje. Pogledom na neizmjerni prostor za koji je radio, züriški se profesor nije mogao pri tome obzirati nego samo na najglavnije, najkarakternije crte ove ustanove, tim više što

*) Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, 13. Band, I u. II. Heft. Stuttgart 1898.

je rasprava njegova iz početka bila pripremljena tek za ustno predavanje u jednome društvu za usporedno izučavanje prava.*)

Vraćajuć se k djelu g. Kadlca, recimo odmah da, pogledom na količinu materijala koju je morao savladati, jedan je od glavnih uslova uspjehu njegova rada bio fakt: što se znao pri tome razložito ograničiti. Granice su mu, istina, granice prostranog slovenskog svijeta, ali ih on nije prekoračio ni najmanje. On ih nije prekoračavao ni pod izlikom komparacije koja je u naše vrijeme obuzela gotovo sve naučne struke, i koja mu se, obzirom na njegovo prostrano znanje jezikâ, jamačno, i sama nametala.

S jedne je veoma nadležne strane požaljeno bilo, što g. Kadlec nije uzimao u obzir uplive susjednih naroda, a i njeke ustanove koje su izvan kruga porodičnih odnošaja. Važnost je tijeh elemenata besporna. Mi opet treba da izrečno izjavimo da uprav ovo neobziranje na vanslovenske uplive, isto kao i izbjegavanje usporegjivanja mi smatramo kao naučničku umjerenost koju upisujemo u zaslugu piščevu, zbog prostog uzroka što bi ga to jamačno odalečilo od svoga cilja i time škodno bilo njegovoj pravoj zadaći.

Vidjesmo granice vanjske. Unutrašnje je razgraničenje Kadlčeva djela ovo:

Ako izuzmemo uvodnu glavu koja se bavi književnošću predmeta, za tim pretposljednju o starini Zadruge u Slovenâ, i najposljednju glavu, u kojoj se autor stara pravnički konstruisati našu ustanovu, cijeli se spis raspada na četiri glavna dijela: 1. Zadruga ili nerazdiona kuća na slovenskome Jugu; 2. To isto u Rusâ; 3. Kućna zajednica u Čehâ; 4. To isto u Poljakâ.

K tome treba ipak dodati, da su prve dvije grupe ili glave „Jugosloveni i Rusi" podrazdijeljene svaka u novo i staro doba (kako u Čehâ i Poljakâ u novije doba zadruge nema, jasno je da za njih takih podrazdijela nije moglo biti), i da je red podotsjeka okrenut, tako da se izlaže najprije novo pa tek onda staro doba. Radšta je ovdje izvrnut obični i, bar na vid, prirodni red? Sam nam pisac daje veoma razložito objašnjenje o tome: „Nagje-li se," veli on, „da se današnja porodična uredba u Rusâ podudara sa onom južnih Slovena, pošto Rusi žive na prostoru veoma odaljenom od južnoslovenskih zemalja, a megju ta dva naroda nije bilo uzajamnog uticaja, pojav se ne bi mogao inače objasniti, nego ta uredbe ukorijenjene u današnjem običaju i Rusâ i Jugoslovenâ nijesu drugo do ostatak onoga starodavnog vremena kad su svi Sloveni sačinjavali jedno jedino pleme."

U glavnome ova je misao korektna; ona se sreta, megju ostalim, pred više od po vijeka, u poznatom spisu Palackoga kojim uporegjuje njeke tipične društvene uredbe južnoslovenske sa českima.

Raspored dakle Kadlčeve knjige predstavlja nam poznati quadripartitum: Srbo-Hrvati, Rusi, Česi, Poljaci koji se tako često sreta i u općeslovenskim jezikoslovnim djelima, osobito starijeg vremena i više praktičkog značaja.

---

*) Internationale Vereinigung für vergl. Rechtswissenschafts- u. Volkswirthschaftslehre, u Berlinu.

Ova se četverodioba preporučuje ne samo zbog historičke znatnosti ove četiri grane Slovenstva, nego i radi izvanredne množine u novije vrijeme izdanih izvora koji ih se dotiču. Osobito brojno bogastvo pretstavljaju, već je pomenuto, opisi današnjih porodično-pravnih običaja u Rusâ i Srbohrvatâ. Što se prvih tiče, dosta je napomenuti da se je još pred dvadesetak godinâ pokazala potreba, te bilo preduzeto sastavljanje osobite bibliografije za novije opise ruskog običnog prava; ona sada zauzimlje dvije dosta opširne knjige u kojima preteže gragja za porodično-nasljedne odnošaje.*)

Naravno, pogledom na prirodu Kadlčeve zadaće, niti je bilo mogućno nabaviti, niti potrebno na svome stolu imati svu tu ogromnu masu opisâ koja je, povrh toga, veoma različne vrijednosti. Muka je bila ne mala, a i vještina, u toj abondance de richesses načiniti izbor najvažnijih i najpouzdanijih izvora. Kadlčev je izbor veoma razložit a, prema prilikama i cilju, dosta potpun. Čega ne dostaje, lako je opravdati. Komu je poznat, na primjer, dosta znatan broj mjestnih starinskih statuta Jadranskog Primorja, možda će se začuditi kad opazi da se u njegovoj knjizi ne navodi nego samo ono malo izvorâ te vrste koje je nedavno izdala Jugoslovenska Akademija. Ali za onoga koji zna kako je teško dobavljati rukopise, a i starija izdanja tih statuta, čudio bi se, na protiv, kad bi našao da jih je pisac imao svekolike pred sobom, u Pragu, pri sastavljanju svoje rasprave.**) Svi su izabrani glavniji izvori pravilno privedeni u uvodnoj glavi knjige (str. 1.—10.), — za uzgredne pak, koje bi teško bilo posebice nabrajati, navedeni su na svojim mjestima već izdani bibliografski spiskovi.

Toliko o glavnije četiri grupe.

Ali osim Srbo-Hrvatâ, Rusâ, Čehâ i Poljakâ, ima očevidno i još slovenskih plemena u kojih, još i danas, u većoj ili manjoj mjeri opstoji zadružna forma porodice. Što je s njima? . . . . Pisac ih nije ni najmanje zaboravio. Ali obzirom osobito na preglednost slike koju je izragjivao, on nije mogao da obragjuje u ovoj knjizi svako od njih u zasebnom odjelu, po baš i kad bi za to bilo dovoljno obragjene gragje kao što je nije. Evo kako je s njima postupio.

O onim plemenima za koja je bilo gragje, govoreno je, kao uzgredice, na priličnim mjestima višepomenuta četiri glavna otsjeka, prema srodnosti plemenâ. Tako, pojavi opaženi u seoskoj porodici Bugarskoj dolaze rastrušeni na zgodnim za usporegjenje mjestima u otsjeku posvećenu novomu dobu Srbo-Hrvatâ. O Slovencima, i ako negativno, riječ je takogje

---

*) Якушкинъ Е., Обычное право, Ярославль, 1876 и 1896.

U Rusiji su i same javne vlasti i uredbe pravile različne Enquêtes i Egspedicije radi izučavanja i opisivanja običnoga prava narodnog. Dosta je napomenuti: Misiju senatora Ljuboščinskoga koja dade 7 debelih pečatanih knjiga in 4°; Egspediciju Carskog geografskog Društva u zapadnoruski kraj koja dade takogje 7 svezaka, koje je za izdanje uredio Čubinskij; Radove gubernskih statističkih Odborâ itd.

**) Sam pisac ovih redaka, kad je pred mnogo godinâ sastavljao svoju stručnu knjižnicu, manje je muke vidio da nabavi izdanja ruska, poljska i češka glavnijih izvorâ, nego-li zakone njemu rodnog Jadranskog Primorja. Rukopisi su stari već po svojoj prirodi rijetki, a egzemplari starijih izdanja, najviše XVII. vijeka, nijesu ni malo manje rijetkosti od samih rukopisa, a često naprotiv.

u ovome otsjeku. O Malorusima se, naravno, pominje u grupi Ruskoj. O Slovačkoj zadružnoj kući pisac govori sasvim zbijeno i u kratko, na kraju otsjeka o nekadašnjoj českoj zadrugi (str. 104).

O lužičkim Srbima nije moglo biti riječi zbog prostog uzroka što se i u tako opširnom i savjestnome etnografskom djelu kao što je ono Haupta i Smoljara *) ne vidi u njih više ni traga zadružnoj formi.

Za Pribaltijske Slovene u ovoj knjizi nije bilo mjesta već zbog toga što je i samoga naroda, žalibože, davno nestalo. Kadlec ipak nije zaboravio ni Pribaltijce te je, bar u literaturi, naveo poznato djelo Kotljarevskog, **) u kome se opisuju i porodični elementi u ovoga junačkog no, obzirom na čuvanje svoga rodnog zemljišta, ne odveć umnog plemena.

Uprav o njekima od plemenâ koja, kako vidjesmo, nijesu mogla u Kadlčevoj knjizi zauzeti zasebna mjesta, neće biti suvišno uvrstiti ovdje njeke primjedbe.

Pogledom na nedavni preporod Bugarske nije se čuditi što ovdje porodica i njeno uregjenje nema još tako bogate literature. Ipak i u ovoga energičnog slovenskog plemena, osim materijalâ i podatakâ koji se sretaju u spisima K. Jirečka, Gešova, Odžakova a i u našem Zborniku, ima ih još ne sasvim neznatan broj. Tako, na primjer, mi imamo slučajno u našoj knjižnici: djelo Marinova, Жива Старина (Руссе 1894, knjiga IV.); Bobčeva, Сборникъ на българскитѣ юридически обичаи. (Пловдивъ 1896.) U prekrasnom Сборнику за нар. умотворения, наука и книжнина, koji izdaje Bugarsko Ministarstvo Prosvjete (do sada petnaest debelih knjigâ), ima u svaki knjizi zasebni otsjek „Народни умотворения“ a u njemu njekoliki podotsjeci kao: „Пѣсни изъ челедния животъ“. — „Приказки изъ челедния и обществения животъ“. — „Обичаи“. U sva ova tri podotsjeka ima već prikupljena prilična količina gragje za porodične odnošaje.

Opće je uvjerenje da u naše vrijeme nema više zadružne porodične forme u Slovenaca. U svakome slučaju ne bi možda zgorega bilo vidjeti da li njeke mrve zabilježene na str. 11. i 12. raspravice J. Babnika: „Sledovi slovenskoga prava“ (Ljubljana 1883) ne pokazuju na ostatke naše ustanove i u slovenskim zemljama.

U Malorusâ, uprav protivno onome što vidimo u Velikorusâ, zadruga je, kažu, baš u naše vrijeme postala veoma rijetka. Ovo je već Maciejowski opazio.***) Jedan mnogo mlagji pisac, rodjeni Malorus, Čubinskij, ide još dalje. On izrijekom veli: „По смерти родителей, братія непремѣнно дѣлятся.“ †)

Pri svoj autoritati i Maciejowskog i Čubinskog mi se nikako ne možemo uvjeriti, dok nam se jasno, ne oprovržno ne dokaže, da su tom

---

*) Haupt und Schmaler, Volkslieder der Wenden in der Ober- und Nieder-Lausitz etc., Grimma 1841.—43. 2 vol.

**) Древности юридическаго быта Балтійскихъ Славянъ. Прага 187 p.

***) Historya prawodawstw Słowiańskich. III. § 307. (II. izd. 1856—58.)

†) Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край. (Петроградъ 1872, VI., str. 31.)

Čubinskij je o ovome predmetu i u istome smislu pisao desetak godinâ pred tim u 2. knjizi „Записокъ этнографическаго отдѣленія Имп. геогр. Общества“ (Петроградъ 1862), str. 681—700.

novom pojavom česte diobe iščezli zadružni elementi iz maloruske seoske porodice. Možda nećemo pasti u zloupotrebu analogije ako predpostavimo da se i ovdje, kao što biva u Srbo-Hrvatâ, pri pitanju zadružnosti ili nezadružnosti porodice, daje odveć mnogo važnosti mehaničnom brojenju dušâ ili koljenâ, a odveć malo pronicavanju u unutarnje porodično ustrojstvo i načela. U ostalom, zadružne elemente u maloruskoj kući može prozrijeti i ne odveć uvježbano oko u samome opisu g. Čubinskog.

U Srbo-hrvatskih pravnikâ bilo je do ne davna mišljenje opće da, pošto u seoskoj kući nema nego jedna prosta porodica (otac, mati i djeca im) da je taka kuća i u svome ustrojstvu jednaka individualističkoj gradskoj kući. Pisac je ovijeh redaka prinugjen bio ustati zasebnom raspravicom protiv toga mišljenja,*) i regbi da mu je pošlo za rukom dokazati kako seoska inokoština nije nego mikrokosmos zadruge.

I ova načelna istovetnost izmegj seoske inokoštine i zadruge, i temeljna razlika izmegj njih i gradske porodice nije samo od zamašaja za čistu teoriju, — ona ima jednaku važnost i za zakonodavnu praktiku. Jedan jedini fakt mjesto svakoga objašnjenja! U staroj Crnoj Gori, osobito u prostranoj ali kršovitoj Katunskoj nahiji inokoština je, od vremena kome pametara nema, svud rasprostranjena; t. z. zadruga veoma je rijetka. Taj se fakt, naravno, uzeo u obzir pri sastavljanju Imovinskog Zakonika. I evo već pune jedanaest godinâ da se zakonikova pravila o domaćoj zajednici, osnovana na čistome zadružnome načelu, primjenjuju na sve te inokoštine, i još nije bio opažen slučaj da je ta primjena udarila na kakve bilo zapreke ili teškoće. Ovo se ne može nikako kazati o primjeni pravilâ individualističkih zakonika bilo na zadrugu, bilo na inokoštinu drugih srpskih zemalja! Ona, kako je poznato, vazda je izazivala, i još jednako izazivlje, take teškoće koje se uklanjaju ne inače nego ili lomljenjem zakona, ili lomljenjem same ustanove.

Pri navedenim činjenicama treba-li nam se bojati ukora što do daljih dokazâ ostajemo skeptični odnosno individualnih načela koja se, kažu, ugnjezdiše u malorusku seosku kuću? Više je žaliti što se možda, ne sasvim na svome mjestu, rasprostranismo o ovome pitanju, i to tim više što se pitanje, sa njekih gledišta, i nas lično tiče. Mi to ipak učinismo zbog toga, što mišljasmo da je prijeko potrebno da se ovo pitanje, čim prije, podvrgne strogo kritičnom pretresu, te da stvar izagje na čistinu do očevidnosti, što će biti od velike koristi i za naučne i za praktične ciljeve.

Zabaviv se samom gragjom i prostorom odregjenim za zdanje, možda i duže nego-li dopušta ekonomija ovoga članka, — red je da bacimo sada pogled i na samo zdanje.

Kao što sam pisac izrečno izjavljuje, on je iz početka u svojoj knjizi namijeravao izložiti tek porodične uredbe u Južnih Slovenâ i u Rusâ, onako kako se one nahode u današnjim običajima. Ta mu se misao sama sobom nametala opazivši, uz neobično bogastvo gragje, veoma blisku megjusobnu sličnost uredaba u te dvije slovenske grane. Tek započevši svoj rad, nje-

*) De la forme dite inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates. Paris 1884. Drugo izdanje.

kolike ga pobude navedoše na odluku da ga protegne na svakolika slovenska plemena. Nego i poslije te odluke pretežnost njegova interesa ostade, naravno, privezana za ova dva plemena, u kojih se ova davna općeslovenska ustanova i do danas sačuvala na tako opširnu prostranstvu. Ali se opet pisac najvišom naklonošću, šta više ljubavlju, bavi srpsko-hrvatskom zadrugom, odrediv joj najprvo i najopširnije mjesto u svojoj studiji. I doista on je, proniknuv rijetkom vještinom u unutrašnji život naše ustanove, našao: da je o srpsko-hrvatskoj seoskoj kući najviše raspravljano, pisano, uzakonjavano; — da njena, u glavnome, dosta odregjena načela mogu najbolje služiti, posredstvom komparacije i analogije, k dopuni slike te ustanove za starija vremena, i ne tek u samih Srbo-Hrvata, nego i u ostalijeh Slovena; — da ta ustanova k svemu tomu još i danas diše dosta bujnim, krepkim životom.

I u tome naš pisac nije osamljen. Jer, kad je god u nauci, u opće, o zadružnoj formi porodice riječ, odmah se izvodi na srijedu njen najbolji predstavnik-tip, srpsko-hrvatska zadruga, te se o njoj najviše i raspravlja. I sam prof. Cohn, u više pomenutoj raspravi svojoj, od cijeloga prostora koji posvećuje zadruzi u Slovenâ u opće, pune dvije trećine udijeljuje izlaganju te ustanove u Srbâ i Hrvatâ.

Naravno je dakle da se i primjedbe koje se ovdje čine, pogledom na knjigu Kadlčevu, odnose najglavnije na srpsko-hrvatsku seosku porodicu, tim više što nam je ona, naravno, izmegj svijeh drugijeh najbliža, te nam je po tome i najbolje poznata.

Već je pomenuto, pisac počinje sa Srbo-Hrvatima kojima posvećuje svoje prve dvije glave. On ovdje dosta prirodnim, logičnim redom nabraja opažene statističke podatke o zadruzi i inokoštini; — nazove njihove; — lični im sastav: srodnički i brojni; — označuje skupno imanje kućno; — opisuje osobinu članova; — crta prava i dužnosti domaćina, domaćice, članova muških i ženskih, starijih i mlagjih; — označuje položaj ženskih (djevojakâ, udatijeh ženâ, udovicâ); — crta odnose kuće sa izvankućnim svijetom; — pominje glavne uzroke diobe, diobne vrste, načine kojima se vrše; — izlaže njeke crte nasljednog reda i t. d.

U otsjecima: Rusi, Česi, Poljaci, koji dolaze iza Srbo-Hrvata, crtaju se navedeni ili slični predmeti, sa razlikama koje se u pojedinih plemena sretaju, sve to, naravno, u koliko je za koji predmet nagjeno gragje u dostupnim mu izvorima. Gdje je god trebalo i moguće bilo, sličnosti su i razlike uredaba isticane usporedno sa prethodnima. Na taj način, uz racionalni raspored predmetâ i dobru metodu, pisac nije pustio iz vida ni potrebe uporegjenja.

Mi, naravno, ne možemo slijediti pisca korak za korakom u poslu njegova izlaganja, — ali možemo u opće kazati da su pojave i podatci bilježeni dosta kritično i jasno, a zaključci ragjeni opširnim znanjem i vještinom.

Nego, pošto se ne možemo u pojedinosti upuštati, nek nam se dopusti uvrstiti ovdje, na njeke tačke, par primjetaba koje imasmo prilike zabilježiti pri čitanju same knjige.

G. je Kadlec osobiti znalac jezikâ. Prema tome on pozna važnost synonimâ kojim se u izvijesnom jeziku nazivlje njeka znatnija uredba,

odnošaj, predmet i t. d. Mi sa zadovoljstvom opazismo sabrane na svojim mjestima cijele gomilice različnih riječi kojima, dan danas, seljak srpski ili hrvatski u različnim krajevima istu stvar nazivlje. Tako za kućnog starješinu ima osam različnih nazivâ (str. 14.); za kućnog člana ima ih takogje osam, ne brojeći skupne (str. 16.); za peculium ima ih deset (str. 17.) i t. d.

Pisac je vrlo dobro učinio što se ograničio tek nabrajanjem tijeh i sličnijeh riječi i što se nije upuštao u nikakvo objašnjenje; to je posao monografijâ; u ovakim općim prijegledima taj bi rad bio hors-d'oeuvre koji bi poplavio i posve zatamnio glavni predmet. Ipak, mislim da kad bi, uza prosto nabrajanje riječi, bilo dodato narječje ili kraj u kome se pojedina riječ govori, to ne bi umnožilo trud, a moglo bi koristno biti. Tako, megju riječima koje označuju peculium ima na pr. riječ osebunjak (ima i oblik osebunjek i lako da je u govoru ovaj običniji; zvuk *n* više je epentetičan) koja se čuje samo u Kajkavaca hrvatskih, na granici čisto slovenačkih zemalja, dok u čistih Srba ili Hrvata toga oblika nema. Kad bi čitalac znao topografiju te riječi, a našao bi da ona žive i u susjednih Slovenaca kojima su Kajkavci i genetički tako bliski, on bi, uz još koji argumenat, mogao postaviti dosta pouzdanu tezu o njekadanjem opstanku zadruge i u Slovenacâ. I doista žive u Slovenacâ i semantički i fonetički dosta slična, gotovo jednaka riječ: osebujek sa značenjem Ausgeding.

Megjutim se naš pisac kadkad zabavio objašnjenjima koja se daju starijim tehničnim riječima, što je veoma složeniji i mučniji posao.

G. Kadlec opaža na jednome mjestu (str. 31.) da su pravila diobe (a po tome i nasljedstva) veoma različna i kolebljiva u običaju. Opaska je njegova dobra i umjestna u opće, i za južne Slovene. Mi ćemo ovom prilikom dodati nešto što je još štetnije, na ime, da je naše znanje, po knjižnim izvorima, o ovome važnome i opširnome predmetu tako oskudno i nepouzdano kako možda o nikakvom drugom ove ruke.

Ni prilično bogata gragja o diobi i nasljedstvu u našem „Zborniku" ne sastavlja izuzetka. Zbornik ima, žalibože, te iste nedostatke. I evo kako. Riječ je: Kakvo pitanje, taki odgovor! Ako se može reći da se prilična količina dobrih odgovora koji se u Zborniku nahode osnivaju, u većini slučajeva, na manje više zgodnim pitanjima, — svakako treba da priznamo logičnim i suprotnu stranu, te da kažemo: da su slaba pitanja već sama sobom izazvala slabe odgovore. Ko god ima neko iskustvo u sastavljanju upitnikâ (uputstavâ, naputakâ, questionnaires) za koju bilo granu društvenih odnošaja, znade da su izmegju svijeh pitanja najslabija ona koja su odveć opća. Opće pitanje ne izazivlje u odgovorioca odregjenog pojma, mnogi ih i ne shvaća u pravom smislu, te je otuda da su odgovori često neodregjeni, nepouzdani, a kadkad uprav i fantastični. Za to, onaj ko hoće da sastavi dobar upitnik, treba da je sam unaprijed vješt predmetu u svijem glavnijim pojedinostima, pa da na osnovi tijeh pojedinosti i formuliše svoja pitanja. Zbornik koji je izdat bio pred čitavu četvrt vijeka (Zagreb, 1874 g.) osnovan je na upitniku ili „naputku" koji je bio sastavljen za još desetak godinâ ranije (u Beču 1865; izdat prvi put u Zagrebu 1866). I ako se sastavilac, još i prije toga, bavio pravnim običajima, on je ipak svoja pitanja o diobi i nasljedstvu sastavljao naravno, kao novo izpečeni doktor

prava i bibliotečni činovnik, pretežno po tadašnjem svome školskom i književnom znanju: živog je iskustva bilo malo.*)

Ako je dakle ovaj predmet i u knjizi g. Kadlca ne potpun — što i sam priznaje — u tome, razumije se, nema njegove krivice; krivica je, kako vidjesmo, u nepotpunosti dostupne mu gragje.

Dvije tri opaske koje slijede odnose se na neznatne sitnice: Pisac, na str. 2, konstatuje nestadak zadružne forme u današnjih Slovenaca, ali s dodatkom da joj se tragovi i danas mogu opaziti. Ovo je sve pravilno i tačno. Ali primjer kojim potvrgjuje ovaj posljednji zaključak ne čini nam se zgodan. On nam kazuje da i danas u Slovenacâ otac, pa i ne bio više sposoban, ostaje do smrti upravljačem kuće, a sinovi se nahode kod njega kao na službi. Taj bi primjer, ako smo ga dobro shvatili, prije potvrdio uprav protivno; on bi potvrdio da je u slovenačkoj seoskoj porodici pretežniji značaj rimsko-individualne porodice.

Na str. 43.—45. Kadlec razbira poznati poljički statut u koliko se porodice tiče. On na temelju pravilâ statuta o samome predmetu utvrgjuje veoma pravilno opstanak zadruge u Poljicima, i to tako da o tome ne može biti ni najmanje sumnje. Ali naišavši, u istome Statutu, na rodbinsko pravo preče kupnje htjelo mu se, regbi, upotrijebiti taj fakt kao dalji, drugostepeni indirektni argumenat za opstanak zadruge. I doista nije rijetko da se, na istome mjestu, sretne i zadruga i rodbinsko pravo preče kupnje. Ali bi nevješt čitalac mogao otuda izvesti zaključak da je to sretanje obojih uredaba, jednu uz drugu, opće pravilo. To bi ipak bila veoma krupna zabluda. Primjeri su prilično česti da rodbinsko pravo preče kupnje opstoji i ondje, gdje nikako zadruge nema i, naprotiv, da ova posljednja uredba opstoji, gdje pravo preče kupnje nije ni najmanje poznato. Za potvrdu posljednjeg primjera dosta je navesti Hrvatsku i zemljište bivše Vojničke Granice. Za onaj prvi, klasičan je primjer Francuske prije velikog prevrata. Ovdje je individualna porodica bila općenita forma i po samim selima; druga dva oblika: „Famille souche“ (Le Play) i zadružna porodica, bile su dosta rijetkim izuzetkom. Pa ipak mi sretamo ne samo u običaju nego i u starome zakonodavstvu francuskom kao neku opću uredbu koja zauzimlje i gradsko pučanstvo, „le retrait lignager“.**) Ova pak nije drugo do rodbinskog prava preče kupnje, samo u poznijoj formi odkupa iz kupčevih ruka koji se, u ostalom, i u Poljicima sreta (čl. 51*b*—51*d* Jagićeva izdanja). I u samome „Code Napoléon“-u, u kome je individualni pravac odnosno porodičnog prava dotjeran do vrhunca, ima naregjenjâ koja se mogu smatrati kao ostatci te uredbe; mi pominjemo ovdje tek čl. 841 toga zakonika.***) Po do sada opaženim pojavama može se u opće kazati da je rodbinsko pravo preče kupnje, pa i kad opstoji kao preživak (survivance), u neposrednijoj vezi sa plemenskim (klanskim), nego-li sa porodično-kućnim ustrojstvom.

---

*) Što pak poznije sastavljeni potpuniji upitnici i na njihovoj osnovi sabrani materijali ostaše i do danas u kartonima, neizdani, krivi su najviše službeni poslovi, te nedostatak slobodna vremena.

**) Fleury Claude, Institution du droit français, publiée par Laboulaye et Dareste (Paris 1858), I., p. 298—305.

***) U ostalom cfr. Beseler, Privatrecht, § 124, 125.

Potpunim pravom Kadlec uzimlje da naseljena mjesta i predjeli sa patronymičkim nazvom pokazuju da im je osnova bila nekadašnja rodstvena veza. Istina je i to, da nastavak *-ić* dodat imenu označuje obično patronymik; ali to pravilo, je li sveopće? Kako su patronymičke jezične forme veoma znatne za odregjenje društveno-pravnih ustanova, veoma je važno dovesti pitanje na čistinu. Naziv „Čekliće", naprimjer, Kadlec navodi na str. 130. kao patronymički oblik. Moglo bi se ipak posumnjati predstavljali ta riječ, i ako se svršava na *-ić*, pravi patronymicon? I evo za što. Čeklići, poznato crnogorsko pleme, slave kao svoje krsno ime Sv. Čeklu (valjda od „Tekla"); i glavna se plemenska crkva njihova nazivlje po toj svetici. Ako Čeklićima dolazi ime od Čekle, tad bi teško bilo tvrditi da im je naziv patronymičan u običnome značenju. I ova pojava nije osamljena. Svakomu je poznato da se stanovnici grada Moskve na primjer, zovu Moskviči, što, naravno, niko neće uzeti za patronymik.

Na str. 134. g. Kadlec kaže: „Po svjedodžbi Le Playa, do tu nedavno opstajala je zadružna uredba i u Francuskoj, u njekojim krajevima, pod nazvom „famille souche"". Ovdje je prosto na mjesto riječi „patriarcale" nehotice zapisano „souche"; to je dakle puki lapsus calami! Le Play pozna tri vrste porodice: gradsku koju on nazivlje „individuelle" i „ébranlée"; — zatim seosku zadrugu koju on nazivlje „patriarcale"; — a treću, opet seosku, čije nepokretnine poslije smrti očine prelaze u cjelini na jednoga člana, a ostalima se daje neka naknada: porodicu ove posljednje vrste Le Play nazivlje „Famille souche". Očevidno je da ovo ne može biti naša zadruga. Famille souche se, po istome Le Playu, nahodi još i danas u njekim krajevima Njemačke, Italije, Španjske i Francuske.*)

Ovaj je lapsus, sam po sebi, izlišno bilo i navoditi. Mi to učinismo najviše za to da se vidi kako ljudi takog znanja i autoritati kao što je Le Play, koji je u Francuskoj osnovao cijelu još i danas cvateću školu, malo našu zadrugu poznaju. I za njega je, po staroj šabloni, naša zadruga „Famille patriarcale"!**) U ostalom, nije ni čuda kad se sjetimo kako je „patrijarhalno" poznadu naši rodjeni srpsko-hrvatski pravnic, i zakonodavci!

Kadlčevo je djelo, prema svojoj važnosti, izazvalo ne mali broj ocjenâ, i to veoma pohvalnih. Pohvale su potpuno zaslužene. Ali, što je nas s drugoga gledišta u njekojim od tijeh ocjenâ osobito zanimalo bilo je to, da, sudeći po njekim izrekama, regbi da se communis scriptorum opinio o našoj seoskoj kući nije za ovu trećinu stoljeća gotovo ni u čem izmijenila. Mi na više imasmo prilike pomenuti neke nedostatke u našim sop-

---

*) L'Organisation de la famille (Tours 1884), pages 95—99. Za Njemačku usporedi Beselera, Privatrecht, §§ 186, 187.

Pisac je ovijeh redaka sam opisao, još dok, pred mnogo godinâ, u Beču življaše, takih porodicâ seoskih i u Nijemacâ Donje Austrije, a lako joj je konstatovati opstanak i u njekim krajevima zapadnog Slovenstva.

**) Riječ „patriarcale" iskrivljuje pojam tim što ona pobugjuje u čitaoca misao o ustanovi neodregjenoj, gdje patriarh-domaćin može postupati manje više proizvolno — dok je istinita posve protivna pojava.

stvenim spisima zasnovanim ili sastavljenim u mlagjim godinama. Nije dakle čuda da smo, i u djelima drugih pisaca, pa i u samome općemu mišljenju stručnikā, naišli na njekolike tačke koje bi trebale popravaka, ili bar o kojima se mi lično s njima ne slažemo. Te bi se tačke, od prilike, odnosile: na njeke strane osobine zadrugara muških i ženskih; — na položaj ženskih u opće u seoskoj kući; — na značenje u njoj manjeg ili većeg broja članovā; — na glavne uzroke diobe, a osobito modernog individualizma koji, kažu, podkopava zadrugu; — na pitanje, da li, gdje, u koliko i zašto zadružna forma slabi i propada; — na to: ima li po nju što štetnije od diobe itd. itd.

Prema važnosti tijeh i sličnijeh tačaka za nauku i zakonodavnu praktiku, mi bi smo rado ovom prigodom i o njima progovorili. To bi već zato korisno bilo što bi moglo izazvati pretres i dublje proučavanje njekolikih zamašnih strana naše uredbe, te bi se pokazalo u čem je naše mišljenje osnovano, a u čem se varamo. Nego, ovaka se i ovolika pitanja ne mogu, žalibože, raspravljati u kratko, a mi smo i onako već prekoračili granice odregjene ovome sastavku: to će se sve, dakle, morati ostaviti za drugu zgodniju priliku.

Megjutim, završujući ovaj naš članak milo nam je što, pogledom, izmegj ostalog, na opširnost djela, na teškoće koje je trebalo da savlada njegov vršilac, zatim na znanstvenu spremu njegovu, na temeljitost sugjenja, na vještinu izlaganja, na opreznost pri usporegjivanju koje se u njemu opažaju — možemo pouzdano ovdje ponoviti što već započinjući ove retke izjavismo, to jest da je djelo g. Kadlca proizvod velike naučne vrijednosti, koji čini čast njegovu znanju, umjenju, energiji. Djelo će njegovo, mi se krepko nadamo, izazvati dalje, osobito monografske radove, na ovome važnome, blagodarnome, ali žalibože do sada dosta napuštenome naučnom polju.

Pariz, maja 1899. V. *Bogišić*.

Dalši referaty o Kadlcově knize viz od J. Wurma v Čas. Olom. Mus. Č. 61., p. 30, od F. Rypáčka v Čas. Mat. Mor. 1899, 297, od H. Jirečka v Osvětě 1898, 1018, od Miletiče v Blg. Přegledu. 1898, 4. 117.

32. **Peisker J.**: Slovo o zádruze. Janu Gebauerovi k šedesátým narozeninám. V Praze. V kommissí knihkupectví Fr. Řivnáče. 1899. 8⁰; 73 S. (Ein Wort über die Zadruga.)

Über die neueste Arbeit P. kann ich mich hier kürzer fassen, da ich sie bereits in meinem Referate über Kadlec's „Rodinný nedíl" herangezogen habe und da ich mich hoffentlich in nicht allzu ferner Zeit über P. Ansichten bezüglich der altslavischen Gesellschafts-Organisation, sowie über die durch diese hervorgerufene Schrift O. Balzer's „O zadrudze słowiańskiej", an anderer Stelle des breiteren aussprechen werde. Ich beschränke mich also darauf, hier nur die P.schen Ausführungen kurz wiederzugeben.

Novaković's „Selo" folgend, nimmt P. an, dass die grosse serbische Zadruga gar nicht alt sei, denn in den berühmten Stiftungsurkunden der serbischen Herrscher kommt sie nicht vor. Im Dečaner Chrysobullon von

c. 1330 sind unter mehr als 2000 Kučen nur wenige 11—20köpfige. Merkwürdigerweise wächst die Zadruga zu einer bedeutenderen Anzahl von Mitgliedern nur dann an, wenn der gemeinsame děd noch am Leben ist und daher die Descendenz beisammenhält. — Steuereinheit war in Serbien die Herdstelle (dim). ebenso wie im alten Byzanz, woher die dimnina recipiert wurde. Mit auf den Balkan haben die Serben die Zadruga nicht gebracht, denn zu Prokop's und Konstantin Porphyrogenetos'-Zeiten kannten sie sie noch nicht. Die Zadruga ist erst infolge der Reception des spätrömischen Steuersystems der capitatio, beziehungsweise des mit dieser identischen *καπνικόν* (dimnina) entstanden. Hiebei wurden nämlich als caput (Steuereinheit) bini ac terni viri, quaternae vero mulieres gerechnet, was von selbst zur Bildung kleiner Zadrugen führt. Aus den Ausdrücken, die Dušan's Gesetzbuch und die Chrysobullen bei Anordnung von Roboten zur Bezeichnung einer Wirtschaftseinheit gebrauchen (koi je oddělen, nadimicom) lässt sich schliessen, dass eine 20köpfige Zadruga ebenso viel zinste, wie eine der kleinsten Hauswirtschaften. Die diminna war daher ein sehr ungerechtes Steuersystem, und wurde sowohl von den Herrschern als von dem Volke ausgenützt. War es im Interesse des Fiscus gelegen, möglichst viele Steuereinheiten zu schaffen, wurde auch demgemäss von serbischen Königen zu wiederholtenmalen die Bildung von grösseren Zadrugen direct verboten, so suchten andererseits die Steuerträger einer Vervielfachung der Robotdienste dadurch auszuweichen, dass sie möglichst lange um eine Herdstelle vereinigt blieben. Zur Zeit der Türkenherrschaft nun wurde das bisherige Steuersystem beibehalten, aber die Steuerregister seit dem XVI. Jh. nie revidiert; dadurch wurde die erwähnte Tendenz der Steuerträger nur noch gefördert, und so kam es auf Grund des römischrechtlichen und zur Zeit der Türkenherrschaft petrificierten Steuersystems zur Bildung nicht nur der angeführten kleinen, sondern auch der im XIX. Jh. bekannt gewordenen grossen Zadrugen in Serbien. In Montenegro, wo die Türken nie festen Fuss fassten, gab und gibt es jedoch trotz der vielfach verbreiteten gegentheiligen Ansicht keine Zadruga.

Hiemit ist der Nachweis erbracht, dass die s. g. altslavische Zadruga als Sippenkommunismus und Geschlechtsgemeinschaft in Wirklichkeit nichts Altslavisches, nichts organisch Entwickeltes, nichts Volksthümliches ist.

Im nächsten Abschnitte beschäftigt sich P. mit den Bedenken, die Jagić seinerzeit gegen Novaković's „Selo" äusserte, und erklärt die Stelle „zemle crkvi polovyna a ljudem polovyna" aus einer Urkunde Kg. Dragutins vom rodewirtschaftlichen Gesichtspunkte aus, indem nämlich von dem zu rodenden Boden immer die eine Hälfte dem Volke und die andere der Grundherrschaft zufallen sollte. Das Volk — die Gemeinfreien (meropsi) — hatten gemessene Robot zu leisten, aber diese reichte zur Bebauung des grundherrlichen Bodens nicht hin. Es kamen Sclaven hinzu, s. g. otroci; siedelte sich jedoch überdies ein landloser Gemeinfreier auf herrschaftlichem Boden an, so musste er sich denselben Bedingungen fügen, unter denen der otrok arbeitete. So erklärt sich Art. 67. des Dušan'schen Gesetzbuches „O otrocěch i meropsěch". Diese Erscheinung ist nichts specifisch serbisches, sondern kommt auch in Böhmen und in Deutschland vor.

Die Schlusscapitel sind der von Klaić erfundenen Geschlechtsgemeinschaft des kroatischen Adels, den Ausführungen Lučickij's und Balzer's, die beide einen urslavischen Sippenkommunismus angenommen hatten, sowie endlich der agrargeschichtlichen Ausbeutung der Colonisation Sibiriens gewidmet.

Laibach 30. IX. 1899. *Vladimir Levec.*

33. **Balzer Oswald:** O zadruze słowiańskiej. Uwagi i polemika Kwart. hist. 1899. 183. (Über die slav. Zadruga.)

Vysoce zajímavá stať zabývá se jednak příznivým referatem spisu Kadlcova, jednak polemikou se stanoviskem Peiskerovým v otázce zádruhy staroslovanské (srv. napřed str. 26.). O stanovisku autorovu přinese Věstník referat v příštím čísle.

34. **Dyk Jan:** Za srbskou zádrugou. Plzeň 1899. Nákladem vlastním. Stran 52, 8°. (Eine Reise nach der serbischen Zadruga.)

35. **Meitzen:** Siedelung und Agrarwesen der Westgermanen etc. Berlin 1895. Ref. Henning in Z. f. d. Alterth. 1899. Anz. p. 232. sagt unter Anderem: „Der slav. Charakter, der in den Elbegegenden und dem öst. Deutschland so verbreiteten Rundlinge gilt als zweifellos, und doch hat man solche meines Wissens aus den altslav. Landen noch niemals abgebildet oder auch nur zu sichern vermocht... Es scheint mir hervorzugehen, dass von einem altslav. Charakter dieser Anlagen nicht die Rede sein kann" (p. 242.) „Eine nationale slav. Grundform der Flureintheilung zu finden sind wird einstweilen ausser Stande."

36. **Brückner A.:** Z mitologii słowiańskiej. Kwart. hist. 1899. 84. (Aus der slavischen Mythologie.)

Referát o práci A. Černého Mythiske bytosće luž. Serbow (1898), L. Légera Études de myth. slave (1895—97), M. Weigela Bildwerke aus altslav. Zeit (1892—93), Koehlera Zur Beurtheilung der Bildwerke aus altslav. Zeit (1897), A. Hartmanna Becherstatuen in Ostpreussen (1892).

37. **Stieda L.:** Die Anbetung der Ringelnatter. (Globus Bd. LXXV. 1899, p. 160.) Nachtrag zu der Abhandlung Nehring's (Globus Bd. LXXIII. Nr. 4. Cf. Věstník II., p. 123) auf Grund des von Nehring nicht benützten Buches Lasiczki's „De diis Samagitarum" (Basel 1615). Dazu einige Beispiele aus den Gebräuchen und Traditionen der Slaven, aus denen der Verfasser auf die einstige Existenz des Schlangencultus bei ihnen schliesst.

38. **Billerbeck:** Die Anbetung der Ringelnatter. Globus Bd. LXXV. 1899, p. 295.

39. **Witort Jan:** Zarysy prawa pierwotnego. Warszawa (Wydawnictwo Głosu) 1899. Grundzüge des ursprünglichen Rechtes.

Chvalně známý ethnolog podává zde přehled základních faktorů a idejí, na základě jichž povstávalo právo obecné. Pro nás kniha ta má důležitosť, že přihlížíme-li k prvotným základům právním u Slovanů. Obsahuje statě následující: 1. Wstęp. Pojęcia ogólne. 2. Pierwotne węzły społeczne. 3. Stosunki rodzinne. 4. Pierwotne związki społeczne. 5. Równość pierwotna.

6. Wiece pierwotne. 7. Rozwój władzy. 8. 9. Własność pierwotna. 10. 11. Powstanie prawa karnego. 12. Zakończenie. *a.*

Srv Referat „Lud“ 1899, p. 185.

40. **Piekosiński Fr.**, Prof., Dr.: Kamienie Mikorzyńskie. Kraków 1899. 73 str. i 15 tablic. (Die Steine von Mikorzyn.)

Dwa kamienie polne, pokryte runami. a odnalezione przed laty czterdziestu z górą we wsi Mikorzynie w Wielkopolsce, stanowią podziśdzień obok posągu bożka Światowita, na cenniejszy zabytek pogańskiej pierwojści Polski, przechowywany w zbiorach krakowskiej Akademji Umiejętności. Autentyczność tych kamieni była wszelako od chwili ich odkrycia kwestją sporną, a zarzuty, podniesione przeciw nim przez znakomitego Lelewela, Jagića, Hilferdinga, Małeckiego i K. Estreichera, zdawały się do niedawna przechylać stanowczo szalę opinji naukowej na niekorzyść tej autentyczności, bronionej z drugiej strony przez Grimma, Magnusena, Gisebrechta, Cybulskiego, hr. Przeździeckiego, Szulca i. i. Prof. Piekosiński przeprowadził w pracy pomienionej z właściwą sobie erudycją cenny i ciekawy vywód naukowy w obronie autentyczności kamieni mikorzyńskich, których grafikę (runiczną) i literaturę opracował krytycznie i wyczerpująco, uzasadniając nadto datę powstania tych zabytków przed końcem VIII. st. (str. 6.) i usiłując odczytać wyrażone na nich napisy (str. 66. i 69.). W związku z obroną autentyczności kamieni mikorzyńskich, poświęcił nadto autor część swej pracy rehabilitacji osławionych bożków przylwickich, odkrytych na schyłku XVII. wieku przez pastora Samuela Fryderyka Sponholza w Przylwicach (Prilvitz) na Pomorzu. Interesujące przedstawienie historji tych zabytków, którymi tak gorliwie zajmował się w stuleciu ubiegłym Jan hr. Potocki, a których powstanie było, zdaniem prof. P., w związku z powstaniem napisów na kamieniach mikorzyńskich, nie jest jednak pomimo wywodów źródłowych (str. 41.—62.) tak przekonywującym, jak główny zrąb pracy sz. autora.

Warszawa 21. IV. 99. *J. K. Kochanowski.*

41. **Кочневъ Д. А.**: Очерки юридическаго быта Якутовъ. Казань, 1899. Stran 176, cena 1 rubl. (Kočnev D.: Bilder aus dem Rechtsleben der Jakuten.)

Spis seznamuje nás se základy právního bytu Jakutů, hlavně s právem občanským, a tu opět nejvíce s právem rodovým, resp. rodinným a manželským. Vedle toho však probírá se stručně i právo majetkové a přihlíží se i k poměrům veřejného práva. Zvláštní kapitoly věnovány jsou též právu trestnímu, soudní organisaci a soudnímu řízení. K lepšímu porozumění podal spisovatel též zeměpisný přehled Jakutského území, píše o původu Jakutů a o náboženství Jakutském, které jest jakousi směsí principů křesťanských i pohanských. Ačkoli jsou totiž Jakuti již vesměs pravoslavnými křesťany, zbylo ještě mnoho z pohanské mythologie.

Velmi cenný jest pro nás i úvod, v němž autor podává stručný přehled literatury o právním bytu Jakutů a oceňuje jednotlivé spisy. Soud jeho skoro o všech spisech dopadá nepříznivé. Mnoho se opisuje z toho, co již bylo tištěno, a často jsou to věci nesprávné. Za nejlepší pokládá

autor spis Sěroševského „Якуты“ (Petrohrad 1896). O sobě praví Kočněv, že se narodil v jakutském území, že zná místní poměry z osobní zkušenosti, a jakutský jazyk že jest mu tak běžný jako ruský. Již tyto okolnosti vzbuzují důvěru a ručí nám za to, že kniha poskytne nám mnoho poučení.

Praha 20. IX. 99. Dr. *Karel Kadlec.*

42. **Загоскинъ Н. Н.:** Исторія права Русскаго народа. Лекціи и изслѣдованія по исторіи русс. права. Томъ I. Введеніе I. Наука исторіи русс. права. II. Формація народа и государства. Казань 1899. Stran 512. (Zagoskin N.: Geschichte des russ. Rechtes.)

Zasloužilý autor, jeden ze starších právních historiků ruských, N. P. Zagoskin (profesor kazaňské university) obral si za úkol podati výsledek své skoro 25leté činnosti v oboru právních dějin ruských. Přítomný obsáhlý spis jest pouze úvodem k velikému, na 12 svazků rozpočtenému dílu „Исторія права Русс. народа“. Jak již z titulního listu viděti, jedná se v I. svazku pouze o vědě právních dějin ruských a původu ruského státu. V prvé části I. svazku píše autor o ruské historiografii ve spojení s prvotním rozvojem ruských historicko-právních vědomostí, o postupném rozvoji historie ruského práva, o pramenech ruských právních dějin, o historické kritice, o pomocných vědách historie, o soustavě výkladu a o literatuře dějin ruského práva.

Ve druhé části I. svazku pojednává spisovatel o původu ruského státu a různých theoriích, sem se vztahujících. Svazek druhý a třetí věnovány budou dle slov autorových údělné periodě ruských dějin, svazky IV.—VIII. periodě Moskevské, sv. IX.—XII. periodě Petrohradské (císařské). Poslední (XII.) svazek jednati má o reformách císaře Alexandra II. Autor zamýšlí vydati každý rok jeden svazek svého obšírného díla.

Soudíme-li podle přítomného svazku, bude dílo prof. Zagoskina monumentálním spisem historicko-právní literatury. *K. K.*

43. **Ясинскій М. Н.:** Лекціи по внѣшней исторіи русс. права. Выпускъ первый. I. Введеніе. II. Исторія источниковъ права перваго (земскаго) періода. Кіевъ 1898. Str. 162. (Jasinskij M.: Äussere Geschichte des russ. Rechtes.)

Mladý právní historik ruský, M. N. Jasinskij, známý již několika právněhistorickými pracemi, uveřejnil počátek svých přednášek (na Kyjevské universitě) o vnějších dějinách ruského práva. V úvodě mluví o historickém a dogmatickém studiu práva, o pojmu historie ruského práva, o jejím rozdělení na vnější a vnitřní historii, o předmětu, obsahu a významu vnější právní historie jakož i o jejím poměru k historii vnitřní, o rozdělení vnějších dějin ruského práva na periody a o objemu přednášek, zabývajících se jmenovaným předmětem. Na to probírá právní prameny prvé periody ruských dějin, t. zv. periody zemské čili periody knížecí, údělnověčové, předmoskevské, jak také jinak bývá nazývána. V šesti kapitolách pojednává se o právu obyčejovém, o smlouvách (Rusů s Řeky a Němci, jakož i o smlouvách ruských zemí se svými knížaty a smlouvách ruských knížat mezi sebou), o církevních předpisech (t. zv. ustavech), a sice všeobecných

(o ustavu Vladimíra Svatého a Jaroslava Moudrého) i místních (o Novgorodských církevních ustavech a círk. ustavě smolenského knížete Rostislava Mstislaviče), o recipovaných sbornících byzanckého práva (o Nomokanonu, Ekloze, Prochironu, Zakonu sudném ljuděm, o Knihách zákonných, o způsobu a objemu recepce jakož i o jejím vlivu na právo ruské), o Ruské Pravdě a o památkách věčového (sněmovního) zákonodárství, t. j. o Pskovské a Novgorodské sudné gramotě.

Kniha prof. Jasinského jest prvou prací ruskou, která tak obšírným způsobem pojednává o vnějších dějinách ruských prvé periody. Vzhledem k tomu, že podobné tištěné přednášky prof. Latkina o druhé a třetí periodě ruské právní historie jsou již rozebrány, těšíme se velice na druhý sešit díla prof. Jasinského, v němž nám autor slibuje podati vnější právní dějiny periody Moskevsko-Litevské.

Praha 20. IX. 99. Dr. *Karel Kadlec.*

44. **Смирновъ И.:** Очеркъ культурной исторіи южныхъ Славянъ. Учен. Зап. Казань 1899. Іюль—Авг. 113.—144. (Smirnov J: Ein Abriss der Culturgeschichte der Slaven.)

I. Обзоръ географ. условій. Доисторическое прошлое Балканскаго полуострова. Ѳрако-Иллирійцы. Римская колонизація. (Продолженіе слѣдуетъ.) Přineseme referát, až vyjde práce celá.

45. **Bogdan Ioan:** Cultura veche romînă. Bucureşti, 1898. an, 14⁰, 41.—84. (Die alte Cultur der Rumänen.)

Свою лекцію профессоръ-славистъ начинаетъ картиной природныхъ богатствъ Валахіи и Молдавіи въ XIV.—XVII. вв.; произведенія хлѣбопашества и скотоводства удовлетворяли потребностямъ населенія а излишки служили предметомъ экспорта. Находясь у границы востока и запада, придунайскія княжества служили этапными путями для обмѣна предметовъ торговли Персіи, Египта и под. на произведенія Германіи и Бельгіи. Торговля приносила княжествамъ много иностранныхъ денегъ, которыя расходились на равнѣ съ туземными деньгами, чеканившимися по венгерскимъ и польскимъ образцамъ. Роскошь обстановки и архитектуры храма въ Арджешѣ построенномъ господаремъ Іоанномъ Нягое, богатства молдавскаго господаря Василія Луну, которыя поражали не только козаковъ Хмѣльницкаго, но и магнатовъ изъ фамиліи Радзивилловъ, капиталы молдавскаго купца Урскаки XVII. в., который одинъ могъ выплатить ежегодную дань Портѣ — все это свидѣтельствуетъ о богатствѣ и благосостояніи страны (стр. 43). Къ этому мы отъ себя можемъ еще прибавить нѣсколько любопытныхъ свидѣтельствъ Павла Алеппскаго посѣтившаго многія мѣстности румынскихъ княжествъ въ среди XVII. вѣка. Говоря затѣмъ о правительствѣ, И. Богданъ называетъ его „патріархальнымъ“: Господарь или воевода обладалъ властью неограниченной. Въ его рукахъ сосредотчивались всѣ административныя учрежденія княжества: онъ могъ произвольно вершать дѣла и отмѣнять всякія рѣшенія. Это былъ сколокъ византійскаго императора съ сознаніемъ божественной власти. Одѣяніе господаря

напоминаетъ парадныя одежды византійскихъ и болгарскихъ царей (стр. 45.). Бояре были на такомъ же положеніи какъ магнаты Венгріи и Польши, какъ бояре Болгаріи и Сербіи. Въ военное время они составляли прекрасную конницу, а въ мирное — занимали административныя и судебныя должности; судили они не по писаннымъ законамъ, а по обычаю. Названія придворныхъ должностей были, преимущественно, славянскія: ворникъ, стольникъ, постельникъ или византійскія: логофетъ, коликсъ, спатаръ и др. (стр. 47.). Крестьяне не были рабами, приартѣленными къ землѣ; они могли имѣть собственность и сохраняли право перехода. Они платили подать собственнику (господарю, монастырю или бояру) натурой и работали извѣстное число дней въ году. Согласно древнеславянскому обычаю числа хрестьяне обрабатывали общественную землю сообща цѣлымъ селомъ и доходъ съ нея платили за все село. Въ селахъ судили судья, до сихъ поръ сохранившіе сербское названіе кнезь (стр. 50.); въ румынскихъ княжествахъ послѣдніе извѣстны съ XII. вѣка. Сельская жизнь мало извѣстна; по всей вѣроятности, она не отличалась отъ современной жизни румынъ-горцевъ. Крѣпостей было мало; построенны они были ненадеждно, были малы и защита полагалась въ храбрости войска, а не въ крѣпости стѣнъ. Оружіе также было примитивное: лукъ, копье, сѣкира; огнестрѣльное оружіе долго не прививалось (стр. 52.). Города населены были купцами туземными и иностранцами; городское управленіе напоминало управленіе венгерское и польское. Затѣмъ г. профессоръ говоритъ о системѣ румынскаго права а находитъ полное сходство съ славяно-византійскими законами (стр. 53.—57.). Важнымъ факторомъ въ древне-румынской жизни слѣдуетъ считать и церковь съ ея административными, религіозными и просвѣтительными учрежденіями. Монастыри были разсадниками просвѣщенія; изъ нихъ выходили образованные пастыри, въ нихъ процвѣтала современная, конечно схоластическая, наука и искусство. На стр. 51.—55. И. Богданъ говоритъ коротко о церковной живописи, сравниваетъ живопись румынскихъ церквей съ живописью Аѳонскихъ и Московскихъ храмовъ, и нѣсколько строкъ посвящаетъ миніатюрамъ въ славяно-молдавскихъ рукописяхъ. Архитектура румынскихъ церквей XV.—XVII. вѣка можетъ быть названа румыно-византійской и большинство церквей строилось по образцу аѳонскихъ храмовъ (стр. 65.—69.) Здѣсь кстати упомянутъ рефератъ проф. Н. П. Кондакова, прочитанный въ засѣданіи Московскаго Археолог. Общества 9-го апрѣля нынѣшняго года: „Аѳонъ и его древности“, гдѣ почтенный изслѣдователь указалъ на молдовлахійскій или славянскій типъ аѳонскихъ храмовъ. (См. Русскія Вѣдомости № 102.)

Что касается румынской литературы средныхъ вѣковъ, то она нисколько не отличалась отъ болгарской тогоже времени, такъ-какъ даже языкомъ ея былъ средне-болгарскій языкъ, въ Валахіи — сербскій. Она унаслѣдовала все количество переводныхъ памятниковъ византійской, преимущественно, религіозной литературы. Научныхъ книгъ тогда не было совсѣмъ.

Конечно, можно пожалѣть, что не всѣмъ народамъ выпало на долю счастія развиваться на роднюмъ языкѣ. Въ данномъ случаѣ румыны имѣютъ судьбу одинаковую съ западно-славянскими народностями, которые вмѣстѣ съ католической религіей получили и латинскій языкъ, задержавшій самостоятельное развитіе національнаго духа славянскихъ народовъ.

Несмотря на небольшой, объемъ, очеркъ проф. И. Богдана можно назвать довольно полнымъ. Слѣдуетъ прибавить, что г. Богданъ пишеть прекраснымъ и чистымъ языкомъ, чуждымъ неологизмовъ и латинизаціи, напоминающимъ языкъ перваго румынскаго лѣтописца — Уреке.

Л. Яцимирскій.

46. **Smičiklas, Tade:** Cultus- und Culturanfänge der Croaten. (Donauländer I., Heft 1. S. 169.—189.)

Um das vorchristliche Leben der Croaten zu begreifen, muss man aus dem gesammten slav. Alterthum schöpfen.

Glaubensbekenntnis. Svarog. Perun (nach Prokopius), Sonne, Morgenröthe. Mond- und Abendstern. Danica. Zora. Mora. Morana. Opfer. Vilen (Feen). Pänaten (djed). Untersterblichkeit der Seele. Paradies. Leichenschmaus („Karmine"). Schrift (Erwähnung eines geschriebenen Vertrages zwischen den Croaten und dem röm. Papste).

Jetzt erst kommt die croat. Familie. Es wird von der Genossenschaft (Communion) ausgegangen. Diese erweiterte sich zur Bruderschaft. Mehrere Bruderschaften bildeten eine Gemeinde (župa). Vorsteher = župan, dieser legte sich den Titel Herzog (vojvoda) bei. Aus dem Herzoge ist später der Banus hervorgegangen.

Das äussere Leben der Croaten. Das alte croat. Haus war nicht glänzend (Mauritius), ackerbautreibend; ausserord. Gastfreundschaft. Wahlbrüderschaft und — Schwesterschaft (in Liedern besungen). Kriegführung und Waffen (Mauritius). *V.*

IV. Zprávy o nálezech archaeologických.

Les rapports relatifs aux trouvailles archéologiques.

47. **Píč J. L.**, Dr.: Starožitnosti země české. I. Čechy předhistorické. 1. Praha 1899. (Alterthümer Böhmens. I. Theil.)

Siehe Věstník II., p. 91. und die beigeschlossene Beilage, in welcher in musterhafter Weise die unrichtige Grundlage des Systems des Prof. Píč, betreffend die archäol. Verhältnisse Böhmens seit den ältesten Zeiten bis ungefähr zur Geburt Christi im Detail nachgewiesen und zugleich auf Basis des vorhandenen beglaubigten Materials ein selbständiges System des Referenten aufgestellt wird. (S. 16. ff.)

48. **Píč J. L.**, Dr.: Mohyly na Chlumu u Podboře. Památky XVIII. 23. (Hügelgräber am Chlum bei Podboř.)

Unweit von Opořany befindet sich eine Gruppe von Hügelgräbern aus der älteren und jüngeren Bronzezeit Südböhmens.

49. **Píč J. L.**, Dr.: K otázce typu hradištného. Památky XVIII. 393. (Zur Frage des Burgwalltypus.)

Auf Grund verschiedener böhmischer Funde erörtert der Verfasser die Frage über den Ursprung der späteren Keramik mit eingepressten Ornamenten und mit Wellenornament.

Er findet den Ausgangspunkt derselben in der röm. Keramik von Noricum und Rhaetien, worauf schon mehrere vor ihm hingewiesen hatten, und glaubt, dass der neue röm. Typus erst um das J. 500 nach Böhmen gelangte, was aber unrichtig ist. Die neuesten Forschungsergebnisse weisen darauf hin, dass das Wellenornament bei uns jedesfalls schon in die ersten Jahrhunderte nach Christi zu verlegen ist. Ich verweise nur auf die äusserst zahlreichen, mit röm. Wellenornamenten versehenen Gefässreste aus Podbaba, welche zugleich mit typisch röm. Fibeln gefunden worden sind. Das Ornament verdankt freilich seinen Ursprung römischen Einflüssen. Jedoch sind letztere auch aus in ländischen Quellen, namentlich aus bedeutenden Handelsemporien (Stradonice) geflossen. *N.*

50. **Richlý H.**: Prähistorische Funde auf den Verkehrswegen aus Böhmen nach dem Süden und Südorten. (Mitth. Centralcom. 1899. 122.) Münzfunde, Thon- und Holzgefässe aus dem Mittelalter.

51. **Felcman J.**: Archaeologická vycházka do vých. Čech. Památky XVIII. 411. (Ein arch. Ausflug nach Ostböhmen.)

1. Die Brandgräber schles. Typus von Rosice bei Pardubice. 2. Die Brandgräber von Dražkovice, ebenda. 3. Die Gräber mit Hocker-Skeletten bei Mikulovic, ebenda.

52. **Neumann Em.**: Sídliště v Řeporyjích. Památky XVIII. 509. (Alte Ansiedelung in Řeporyje mit einer Reihe von Gruben.)

Gehört in die neolithische Periode Böhmens.

53. **Palliardi J.**: Hrob s kostrou v Hlubokých Mašůvkách. Čas. Olom. mus. Č. 61., p. 11.

Über ein Skelettgrab aus Hluboké Mašůvky bei Znaim aus der späteren Eisenzeit herrührend. (La Tène-Zeit.) Dabei interessanter Excurs über die mährischen Funde dieser Periode, die in Mähren ziemlich rar vorkommen.

54. **Červinka L.**: Archaeol. zprávy z okolí Uher. Hradiště. Čas. Mus. olom. 1898.—99. Č. 59.—60., p. 95.

Archäol. Berichte aus der Umgebung von Ung. Hradisch. Sieh: Věstník II., p. 90. Hier werden nur die Einzelfunde von Steinbeilen (Donnerkeilen) besprochen.

55. **Duška J.**: Nálezy předhistorické v kraji Králové hradeckém. Králové Hradec 1898. (Die vorhistor. Funde im Königgrätzer Kreise.)

V této záslužné práci jest snesen hojný a cenný material archaeologický. Postrádáme však bližší systematické roztřídění nálezů, které jsou seřaděny dle směru řek a potoků. Též by už bylo na čase, přesně rozeznávati mezi kulturou lužickou a slezskou, pak hallstattskou a tèneskou. Zejména označení „lužicko-slezská kultura" jest příliš šablonovité, a doporučuje se zvláště na Hradecku, kde tolik polí popelnicových nalezeno bylo, aby mezi typy lužickými a slezskými co možno nejpodrobněji bylo rozlišováno. *K. B.*

56. **Weinzierl Robert,** Ritter von: Das La Tène-Grabfeld von Langugest bei Bilin in Böhmen. Braunschweig 1899.

Den wesentlichen Inhalt des schönen Buches bildet die Beschreibung des 75 Gräber umfassenden Grabfeldes von Langugest, sowie einiger daselbst vorgefundenen Wohnstätten und Kulturgruben.

Die Gräber von L. U. repräsentieren durch ihre typische Bestattungsweise und ihr charakteristisches Inventar ganz unzweifelhaft die reine La Tène-Kultur Nordböhmens; doch scheint mir ein Theil derselben (mit eisernen Fibeln, eisernen Gürtelketten etc.) schon der jüngeren La Tène-Periode anzugehören, sodass die Datierung von 100—50 vor Chr. eben hinsichtlich dieses Theiles der Gräber eine Correctur nach Oben (ungefähr bis an die Gränze unserer Zeitrechnung zu erfahren hätte.

Ausserordentlich interessant ist die Aufdeckung der Wohnstätten und Abfallgruben, welche ich allerdings mit der eigentlichen Begräbnisstätte lediglich in lokalen, nicht aber auch — wie dies der Herr Verfasser thut — in zeitlichen und kulturellen Zusammenhang zu bringen vermag. Die Keramik dieser Kulturgruben entspricht unbedingt unserem Dobřichover (nicht Dobřichowitzer) Typus, und fällt sonach in die Zeit des zur vollsten Entfaltung gelangten Einflusses provincial-römischer Kultur.

Das so häufig auftretende Bogenlinien- und Wellen-Linienornament, die sonstige Ornamentierung und Grafitierung der Gefässe, die Fuss- und Randbildungen, dann die Form der Gefässe überhaupt legen deutliche Zeugenschaft für Dobřichov ab, und dem widersprechen auch die übrigen Gegenstände (so die Nadel, eiserne Spachtel, die beiden Glasring- und Armband-Fragmente, die zwei Zierstücke aus Bronzeblech) keineswegs. Bei diesem Sachverhalte darf man der Ausbeutung weiterer Kulturgruben mit gerechtfertigter Spannung entgegensehen, und es steht mit Sicherheit zu erwarten, dass auch auf La Tène-Wohnstätten gestossen werden wird, welche nach den bisherigen Erfahrungen durch das Vorwiegen der einheimischen Bylan'er Kultur bei den Töpfererzeugnissen charakterisiert erscheinen, ein Moment, das trotz seiner eminenten Wichtigkeit bis heute kaum eine oberflächliche Beachtung, geschweige denn eine entsprechende Würdigung und Verwertung gefunden hat.

Nur noch einige Bemerkungen zu den allgemeinen Ausführungen in der Einleitung und im Schlussworte: Wenn auch die Darstellung der frühesten Kulturfasen Nordböhmens gegenüber den veralteten Ansichten einiger böhmischen Archäologen (Píč, Smolík) namentlich betreffs der Entwickelung der Únětícer Epoche und der Zeitstellung der Lausitz'er Kultur so manche erfreuliche neue Idee aufweist, so vermissen wir dennoch unter

Anderem ganz besonders die angemessene Hervorhebung unserer ältesten Voluten- und Bandkeramik, sowie der schlesischen (auch der Knoviz'er) und Bylan'er Kultur, welch letztere beide gewissermassen die Hallstatt-Kultur Nordböhmens repräsentieren. Die Ausserachtlassung des ethnografischen Momentes bei der Lausitzer und Schlesischen Kultur musste umsomehr auffallen, als unser Neolith ohne den geringsten materiellen Grund den Germanen (!) zugewiesen wird.

Schliesslich dürfte lediglich eine der bisherigen Anschauung gemachte Concession darin zu erblicken sein, wenn der H. Verfasser die La Tène-Kultur Böhmens für die Kelten in Anspruch nimmt; ich würde als Träger dieser Kultur, allerdings mit der diesbezüglich gebotenen Reserve, lieber einen germanischen Stamm in Betracht ziehen, welcher früher jenseits des Rheines sesshaft gewesen, hier die La Tène-Kultur sich aneignete, und ungefähr in der II. Hälfte des I. Jhr. vor Chr. von Westen nach Böhmen eingedrungen war.

Praha 1. X. 98. *K. Buchtela.*

Cf. Ref. von J. Naue in Präh. Blättern, 1899, von A. Götze in Buschan's Centralblatt, 1899, p. 294.

57. **Busse H.:** Vorgeschichtliche Funde aus der Mark. (Nachrichten üb. d. Alterth. 1899. 17.)

Bezieht sich besonders auf die Funde vom Urnenfelde bei Wilmersdorf. Kr. Beeskow-Storkow.

58. **Busse H.:** Vorgesch. Fundstätten im Kr. Nieder Barnim. (Ibidem p. 22.—27.)

59. **Conwentz,** Dr.: XIX. amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturhist., archäol. und ethnol. Sammlungen des westpreuss. Provinzial-Museums für das Jahr 1898. Danzig 1899.

Siehe das ausführliche Ref. in Buschan's Centralbl. 1899. 284.

60. **Götze A.:** Die Schwedenschanze bei Trzek, Kr. Schroda, Pr. Posen. Nachr. f. d. Alterth. 1898. 48.

61. **Götze A.:** Die Schwedenschanze von Sokolniki bei Gultowy, Kr. Schroda. Nachr. f. d. Alterth. 1898. 84.

62. **Krause Ed.:** Ein slavischer Skelettgräber-Fund westlich von der Elbe. (Berl. Verh. 1899. 196.)

Skelettgräber in Stendal, mit Gefässen des Burgwall-Typus.

63. **Krause L.:** Alte Brunnenanlage einer Wendensiedelung bei Rostock in Meklenburg. Nachr. f. d. Alterth. 1898. 74, 81. (Aus der letzten Hälfte des XII. Jahrh.)

64. **Mathes** und **Schmidt:** Vorgesch. Gräberfeld bei Grubno, Kr. Culm in Westpr. Nachrichten f. d. Alterth. 1898. 33.

Das Gräberfeld ist vom Ende der La Tène-Periode bis zum Ende der röm. Epoche benützt worden.

65. **Mielke R.**: Thon-Gefässe, darunter ein bemaltes aus Raschewitz, Kr. Trebnitz, Schlesien. (Berl. Verh. 1899. 197.) Funde von verschiedenen Urnenfeldern stammend.

66. **Much R.**: Über einen Friedhof aus der Lombardenzeit. Correspondenzblatt 1898. 164.

Etwa 20 Gräber wurden in Wien selbst aufgedeckt. Der Verfasser hält sie für einen germ. Friedhof aus dem VI.—VII. Jahr. Interessant ist das Vorkommen eines deformierten Thurmschädels — der einem Avaren zugeschrieben wird.

67. **Olshausen**: Beitrag zur Geschichte des Haarkammes. Berl. Verh. 1889, p. 169.—187.

Behandelt auch die Funde aus den westslav. Ländern.

68. **Olshausen**: Gesichts-Urnen. Berl. Verh. 1899, 129.—169.

Sehr wichtiger Aufsatz, der am meisten die westslavischen Länder berührt. Als eigentliche Heimat der Gesichts-Urnen erscheint Pomerellen, also der grösste Theil von Westpreussen links der Weichsel, der nördlichste Theil des Bez. Bromberg und das nordöstl. Hinter-Pommern.

S. den Aufsatz von E. Majewski im Swiatowit. I. 161.

69. **Platen-Ventz**, von: Bronzefund von Lancken auf Wittow, Rügen. Correspbl. 1899. 25.

70. **Senckel F.**: Gräberfeld bei Wellmitz, Kr. Guben Niederlaus. Mitth. VI. (1899.) 36. Vorläufiger Bericht.

71. **Brunner K.**: Steinzeitliche und andere Funde aus der Provinz Brandenburg. Nachr. üb. d. Alterth. 1899. 40.—45.

72. **Stubenrauch A.**: Untersuchungen auf den Inseln Usedom und Wollin im Anschluss an die Vinetafrage. Baltische Studien. 1898. 65.—133. mit 3 Tafeln.

73. **Olshausen**: Das Gräberfeld auf dem Galgenberge bei Wollin. Berl. Verh. 1899. 217.

Olshausen sagt: „Bekanntlich hat R. Virchow im Jahre 1871. umfassende Untersuchungen in und bei der Stadt Wollin angestellt, deren Ergebniss war, dass Wollin höchst wahrscheinlich das alte Julin gewesen ist, und der zugehörige Burgwall vermuthlich die Jomsburg (Verhandl. 1872, S. 58.—67.). Zum vollen Beweise dieser Annahme fehlte eigentlich nur noch eins: der Nachweis der Gräber der alten dänischen Jomswikinger, die im XI. Jahrh. von dieser Gegend aus ihre Raubzüge unternahmen (Balt. Stud. 13, 1, S. 103.—5.); denn die nördlich von der Stadt auf dem Silberberge gefundenen Körper- und Brandgräber sind slavisch (Monats-Blatt d. pomm. Alterth.-Ges. 1891, 107.) Nun zog Virchow damals in den Bereich seiner Untersuchungen auch ein SSW. bei der Stadt Wollin, links am Ausfluss der Dievenow aus dem Haff, auf einem Höhenzuge, dem Galgenberg, gelegenes Feld mit 93 Grabhügeln. Später folgerte Walter aus dem Befund, dass die von ihm untersuchten Hügel der ausgehenden Steinzeit angehörten, die westlich von diesen gelegenen, durch Virchov erforschten dagegen der beginnenden Bronzezeit. Im Jahre 1897

ist nun der grösste Theil des Gräberfeldes auf Kosten des Hrn. Stadtraths Dr. Walther Simon in Königsberg in Pr. durch Conservator Stubenrauch untersucht, und es hat sich ergeben, dass man es hier durchweg mit Brandgräbern zu thun hat, es blieb aber noch die Frage offen, welcher Bevölkerung die Gräber angehören, der slavischen oder der nordischen. Alle Umstände zusammengenommen scheinen mir zu genügen, die Gräber den Wikingern zuzuschreiben. Diese Auffassung theilt man jetzt auch in Stettin, wie die interessante Arbeit des Hrn. Stubenrauch zeigt. Auf der Höhe des Galgenberges werden freilich früher steinzeitliche und möglicherweise auch bronzezeitliche Gräber gelegen haben, aus deren Material z. Th. die Wikinger ihre Hügel errichteten. Die Anwesenheit slavischer Scherben und sogar Gefässe kann natürlich nicht befremden, da die Wikinger hier unter Slaven lebten."

74. **Schumann H.**: Die Waffen und Schmucksachen Pommerns zur Zeit des La Tène-Einflusses, ihr Charakter und ihre Herkunft. Mit 2 Tafeln. Stettin 1898. (Sonderabdruck a. d. „Beiträgen zur Geschichte und Alterthumskunde Pommerns". Festschrift zum 25jährigen Jubiläum des Herrn Gymnasialdirector Prof. Lemcke.)

75. **Schumann H.**: Skelettgrab der Völkerwanderungszeit aus Friedefeld (Pommern). Nachr. f. d. Alterth. 1898. 93.

76. **Teige**: Funde aus dem Gebiete der unteren Donau. Correspbl. 1898. 105.

Bronzefunde von Drencova an der Donau.

77. **Treichl A.**: Moorbrücke bei Hoch-Paleschken, Kr. Berent. Berl. Verh. 1899. 114. Aus der histor. Zeit.

78. **Virchow R.**: Die vorgesch. Wandtafeln für Westpreussen. Correspbl. 1898. 145.

79. **Walter E.**: Die steinzeitlichen Gefässe des Stettiner Museums. Stettin 1898. S. 20.

Cf. Ref. von A. Götze in Buschans Centralblatt. 1899, p. 92.

80. **Wieser Fr. R.**, von: Der Urnenfriedhof von Welsberg. — Prähistorische Wallburgen und Ansiedelungen bei Seis und Kastelruth. Insbruck, Selbstverlag des Verf. 1899.

Der bei Welsberg aufgedeckte Urnenfriedhof enthielt circa 25 Brandgräber mit grösstentheils ornamentierten Urnen. Metallbeigaben fehlten ganz. Trotz der Dürftigkeit des Grabinventars lässt sich das Alter der Gräber mit genügender Sicherheit bestimmen: der Friedhof gehört der jüngeren Bronzezeit an.

81. **Ohnefalsch-Richter**: Neues über die auf Cypern angestellten Ausgrabungen. Berl. Verh. 1899. 298.

Ein sehr interessanter und wichtiger Aufsatz. In den Kap. XXVIII. und S. 396. wird unter Anderem gegen Reinach der Beweis geführt, dass zwar nicht der mykenische Bernstein, aber der ägyptische aus Gräbern der V. Dynastie, aus d. Norden herkomme. Dabei wird manches Interessante über

die Wege des nordischens Bernsteins mitgetheilt. Der Hauptweg gieng vom Schwarzen Meere über die Donau-Moldau-Elb-Strasse direct durch den Zinnminen-District des Fichtel- und Erzgebirges nach der Nordsee. Das Fehlen und Auftreten des Goldes und des Bernsteins in der Fundstatistik beweist, dass mehr westbaltischer, bezw. sogar brittischer als ostbaltischer Bernstein nach dem Mittelmeer-Gebiet verhandelt worden sein muss. Wenn der Bernstein in Ungarn bisher ganz fehlt, so können theilweise die schlechte Schiffbarkeit der Donau, die Stromschnellen am Eisernen Thore daran Schuld gewesen sein, so dass der Bernstein- wie der Grosshandel von Böhmen etwa über Galizien nach Siebenbürgen und von da direct nach dem Schwarzen Meere gegangen ist, oder aber, das damals in Ungarn sesshafte Volk fand keinen Gefallen am Bernstein. Dagegen ist der Bernstein in den Bronzezeit-Gräbern Böhmens häufig und in denen Sachsens selten, weil in diesen Ländern durch den Zinn-Handel viel verdient, auch Zinn gegen Bernstein ausgetauscht wurde. Dass die bedeutendsten mitteldeutschen Goldfunde in der Nähe der Zinn- und Salz-Bergwerke in der Gegend zwischen Magdeburg und Merseburg gemacht werden, die den reichsten Boden Deutschlands (die „goldene Aue") besitzt, und dass wir bei Giebichenstein goldene Noppen-Ringe, kyprische Schleifen-Nadeln und Kupfer-Meissel, bei Merseburg, Magdeburg, auch in Thüringen die merkwürdige, noch steinzeitliche, der kyprischen ähnliche Keramik finden, ist der klarste Beweis, dass wir uns an der Stelle eines wichtigen Handels-Emporiums für Gold, Zinn und Bernstein befinden. *N.*

82. **Voss A.:** Zu den Schiffsfunden. Nachr. üb. d. Alterth. 1899. 45.

„In der Einleitung zu Voss-Stimming, Vorgeschichtliche Alterthümer der Mark Brandenburg, wies ich als auf ein sicheres Zeichen dafür, dass germanische Reste in den ursprünglich germanischen Küstenstrichen auch während der slavischen Invasion sitzen geblieben seien, darauf hin, dass alsbald nach der Einwanderung der Slaven die neue Bevölkerung Seekriege mit den germanischen Nordländern geführt hätte, und dass sie dazu nicht im Stande gewesen wäre, wenn nicht von den im Schiffbau und in der Seeschiffahrt erfahrenen alten germanischen Einwohnern Reste zurückgeblieben wären und für die uns aus dem Binnenlande kommenden, des Schiffbaues gänzlich unkundigen Slaven die zur Seefahrt tüchtigen Schiffe gebaut und ausgeführt hätten, bis letztere selbst sich diese schwierige Kunst angeeignet hätten. Gegen diese Behauptung wurde von anderer Seite die Ansicht aufgestellt, dass die Slaven den Schiffbau von den Skandinaviern gelernt hätten. Es ist desshalb nach meiner Meinung von höchster Wichtigkeit, Fundmaterial von alten Schiffsfahrzeugen aus unseren Küstenstrichen zu besitzen und durch wissenschaftliche Sachverständige daran festzustellen, ob Ähnlichkeit mit den Wikinger Fahrzeugen vorhanden ist, oder ob davon verschiedene, eigenartige Typen vorliegen, und welchen Grad von Vollkommenheit sie in der Construction zeigen, ob sie etwa von binnenländischen Leuten angefertigt sein können oder von schiffsbaukundigen Völkern hergestellt sind. Da Schiffsfunde so ausserordentlich selten sind und die Schiffkörper so grosse Schwierigkeit für die Bergung und Aufbewahrung bieten, so halte ich es für dringlichst wünschenswert,

die jetzt noch in den verschiedenen Gegenden gebräuchlichen Fischer- und Schiffsfahrzeuge zur Lösung dieser Frage mit heranzuziehen, da bis in die neueste Zeit hinein sich noch offenbar sehr alte Typen erhalten haben.

83. **Compterendu** de la Comm. Imp. Archéologique pour l'année 1895. St. Pétersbourg 1897, 202 p. Contenu: A. (pag. 1.—52.) Fouilles produites dans les provinces différentes de la Russie. — B. (pag. 52.—81.). Acquisition de collections d'antiquités. — C. (pag. 82.—83.). Permission accordèe à quelques personnes de faire des fouilles archéologiques. — D. (pag. 84.). Editions et dépenses de la Commission Archéologique. — Suppléments (pag. 85.—201.). Rapports sur les différentes fouilles provenantes du sud et sud-est de la Russie.

84. **Труды** X. Археологическаго съѣзда въ Ригѣ 1898. T. I.—II. Москва 1899. Подъ ред. гр. Уваровой.

Přineseme referat, jakmile nám budou oba svazky po ruce.

85. **Извѣстія** XI. археолог. съѣзда въ Кіевѣ. 1.—20. Августа 1899 г. (Die Verhandlungen des XI. archäol. Congresses in Kiev.)

Odkládajíce specialní referáty na budoucně, uvádíme zde aspoň tituly přednášek s udáním stran v Izvěstijích, pokud mají pro Věstník interes:

Truhelka Ć., Dr.: Documents préhistoriques de Bosnie et de Hercegovine (25).

Antonovič V. B.: О раскопкахъ кургановъ въ зап. Волыни (26).

Golubovskij P.: Съ какого времени можно прослѣдать на Югѣ Россій способъ защиты таборомъ (47).

Ščepkin V. N.: Діалектическое дѣленіе языковъ старославянскаго и болгарскаго (49).

Hörman K.: Über das röm. Castrum in Magorello (64).

Heger Fr.: Über einige fremde Formen in der prähistor. Kultur des Kaukasus (65).

Sizov V. J.: Длинные курганы въ Смоленской губ. (65).

Niederle L.: О времени переселенія Славянъ съ сѣвера горъ Карпатскихъ въ Венгрію (75).

Antonovič V. B.: О каменномъ вѣкѣ въ Волынской губ. (79).

Brandenburg N. E.: Аборигены Кіевскаго края (79).

Kadlec K.: О необходимости изданія въ Россій извѣстій о Славянахъ у византійскихъ писателей (80).

Ćerepnin A. M.: О кіевскихъ денежныхъ гривнахъ (82).

Miljukov P.: Некрополъ въ Пателн въ Македоній (96).

Pogodin A. L.: Объ отношеній индо-европ. племени къ Финнамъ (98).

Ljaskoronskij V. G.: О городищахъ, длинныхъ (зміевихъ) валахъ и курганахъ въ бассейнѣ р. Сулы (101).

Stern von E.: Значеніе керамическихъ находокъ для культурной исторій черномор. колонизацій (111).

Gorodcov V. A.: Необходимость выработки номенклатуры и системи описанія доистор. керамики (118).

Evarnickij D. J.: Раскопки въ Александр. и Херсон. уѣздахъ (119).
Žitynskij L. K.: Находки каменнаго вѣка въ басейнѣ р. Стыра (120).
Florinskij T. D.: О происхожденій и имени моравскихъ Валаховъ (128).
Lamanskij V. J.: Замѣтка объ Ясахъ-Аланахъ (132).
Sěcinskij E.: Нѣсколько обясненій къ археолог. картѣ Подолской губ. (142).
Gamčenko S. S.: Раскопка кургановъ у м. Мирополя въ бассейнѣ р. Случи (148).
Kulakovskij J. A.: Къ вопросу объ окрашенныхъ костякахъ (149).
Čerepnin A. J.: О раскопкахъ рязанскикъ кургановъ за послѣднее трехлѣтіе (151).
Melnikova J. N.: Курганы въ Ровенскомъ, Луцкомъ и Дубенскомъ у. Волын. губ. (151).
Pokrovskij A. M.: Антропологическія данныя о типѣ череповъ изъ волын. кургановъ (152).
Běljaševskij N. F.: Результаты арх. экскурсій на р. Зап. Бугъ (153).
Wittig V. M.: О нуждахъ археологій въ Царствѣ Польскомъ (173).
Pokrovskij A. M. — Chvojka V. V.: О раскопкахъ В. В. Хвойко въ Кіевъ. уѣздѣ. (175).
Ljaskoronskij V. G.: Находки римскихъ монетъ въ бассейнѣ средняго Приднѣпровья (179).
Kopf A.: О древностяхъ Лебедян. уѣзда Харк. губ. (179),
Knauer T. V.: О происхожденій названія Русь. (182).
Veselovskij N. J.: Каменныя орудія при вещахъ римской эпохи. (183).
Pulaskij F.: Археол. находки въ Подол. губ. (184).
Knauer T.: Раскопки въ Аккерман. уѣздѣ, Бессараб. губ. (188).
Pokrovskij A. M.: О черепахъ кочевниковъ (189).
Sikorskij J. A.: О слѣдахъ расовыхъ примѣсей въ населеній (200).
Markevič A. J.: О сохраненій старинныхъ памятниковъ (202).
Uvarova P: S.: О преподаваній археологій въ русскихъ университетахъ (205).
Uvarova P. S.: Обзоръ дѣятельности XI. арх. съѣзда (216).

86. **Каталогъ** выставки XI. аркеол. съѣзда въ Кіевѣ. Кіевъ 1899.

Отдѣлъ первобытныхъ древностей составила Е. П. Мельникъ; церковныхъ проф. Ѳ. И. Титовъ; памятниковъ искусства М. П. Истоминъ; классическихъ проф. Ю. А. Кулаковскій; историческихъ проф. В. З. Завитневичъ и В. И. Щербина. Отдѣлъ картографіи В. А. Кордтъ.

87. **Ханенко Ѣ. И.:** Древности Приднѣпровья. Вып. I. Каменный и бронзовый вѣка. II. Эпоха предшествующая великому переселенію народовъ. Кіевъ 1899. Табл. XII. + XXXVII. Khanenko B.: Antiquités de la région du Dniépre. I. Ages de la pierre et du bronze. II. Époque antérieure à la grande émigration des peuples.)

Důležitá publikace z části odkrývá bohaté poklady, jaké chová v sobě archaeologická sbírka p. Chaněnka v Kijevě. Ačkoli hlavní zřetel obrácen k archaeologii umění středověkého a novodobého, nezanedbává se i starověká domácí archaeologie Kijevska a Rusi vůbec. P. Chaněnko však nejen že zachraňuje nálezy pro svou kollekci, čině ji přístupnou co nejvlídněji všem, kdož se o ni zajímají, nýbrž počíná ji i systematicky publikovat, a to ve vydáních vskutku překrásných.*) Vnější úprava textu i tabulí, fototypicky provedených, je bez odporu vzorná.

Ve svazku I. zajímají nejvíce předůležité výkopy p. Chvojkovy v okolí Kijeva, z nichž zde jsou jen ukázky uvedeny. Náležejí do konce doby kamenné a přechodu k následujícím, a interess jejich vedle různých jednotlivostí zejména u výrobcích hliněných, spočívá v nepochybných ukázkách vlivů jižních, původu patrně řeckého. Podává se tím vysoce vážné svědectví o existenci silného obchodu s jižními krajinami v Kijevsku za doby, o níž nemáme ještě žádných zpráv historických. Referent nepochybuje, že zde v okolí Kijeva už tehdy seděli Slované větve východní, a pro jejich historii, zejména pro historii kultury staroslovanské je zmíněný fakt dokladem velmi důležitým. Výkopy p. Chvojkovy zasluhují proto celé důkladného samostatného publikování. Zatím ovšem jsou nám tyto ukázky velevítány. —

Svazek II. obsahuje popis starožitností z kurhanů a hradišť doby t. zv. skytské. Stručný pěkný úvod seznamuje nás povšechně s dobou a její charakteristikou, další text a tabule pak poskytují nové krásné doklady skythské kultury, pocházející z kurhanů ve Volkovcích u řeky Suly, a další od sěla Pastyrského (Čigirinský új. Kijev. gub.), od městečka Tripolja (Kijev. új.) a j. Těšíme se velice na další svazky této vzorné publikace.

Kijev 15. VIII. 1899. *N.*

88. **Katcheretz M. G.:** Notes d'archéologie russe. (Rév. arch. XXXIV., p. 397, XXXV. p. 97.)

IV. Les tumulus du gouvernement de Saint Pétersbourg. Ce n'est qu'une analyse de l'oeuvre de M. Spitzine publié en russe dans les Matériaux pour servir à l'archéologie de la Russie (T. XX. 1896). V. Les necropoles de Lada et de Tomnikov dans le gouvernement de Tambov. Analyse de l'oeuvre de M. Jastrebov (Matériaux T. X.). VI. Fouilles au pays des Drevlianes. Analyse de l'oeuvre de M. Antonovitch. (Matériaux T. XI.)

89. **Кашкаровъ В.:** Село городище Тарусскаго уѣзда. (Изв. Калужской ученой ком. 1898. Вып. 7.—8., p. 18 (Kaškarov V.: Dorf Gorodišce im Tarusser Kreise, unweit von der Stadt Aleksin)

90. **Четыркинъ И. Д.:** Археолог. Замѣтка; ibid. p. 21. (Četyrkin J.: Archäolog. Bericht über die Ausgrabungen an einigen Orten der Gub. von Kaluga.)

---

*) III. oddíl tohoto díla bude popis starožitností z doby stěhování národů a z doby slovanské. Staré kříže ruské ze sbírky Chaněnkovy vyšly už ve zvláštním popisu.

91. **Четыркинъ И. Д.:** Предметы найденные на Серенскомъ гор. Калужской губ. ibid. Вып. 9.—10., p. 13.
Objecte gefunden in Wallburge Serensk, Gub. von Kaluga.

92. **Передолскій В. С.:** Новгородскія древности. Записка для мѣстныхъ изысканій. Выпускъ I. Новгородъ. 1898. (Peredolskij V. S.: Alterthümer von Novgorod.)

V knize této, jejíž objemný první svazek (str. 732) máme před sebou, hodlá známý ruský archaeolog popsati starožitnosti města Velkého Novgorodu a okolí. Už před lety měl jsem náhodou příležitost obdivovati se píli, s jakou v okolí V. Novgorodu pracoval V. Peredolskij. Vystrojená jím v r. 1893 archaeologická výstava v Petrohradě v Nikolajevském paláci dávala o tom neklamné svědectví. Není pochyby, že stejné bohatství materialu uloženo bude v této knize, jež ostatně obemyká celou starou historii Novgorodu, nejen jeho dobu předhistorickou. Obsahem svým je proto velká část knihy vzdálena referentu. Kapitoly o starém osídlení Ruska (str. 537. nsl.) vyhovují nejméně, stať o národech afrických a asijských měla býti vůbec vypuštěna. *N.*

93. **Бѣляшевскій Н.:** Археолог. лѣтописъ южной Россіи. Киев. Старина 1899. (Běljaševskij N.: Archeolog. Chronik Südrusslands.)

To, co p. Běljaševskij podává letos v každém sešitu Kijevské Stariny a co vychází i v otiscích samostatných (12 do roka), tvoří vlastně nový archaeologický časopis, věnovaný předem jižnímu Rusku. Redaktor registruje zde vše, co se vztahuje k jihu Rusi, oznamuje nové publikace, podává zprávy o sbírkách, musejích, přednáškách a nálezech, při čemž důležitějším dostává se popisů obsažnějších. Jest to podnik v každém ohledu dobrý a přejeme si, aby i autor i vydavatel Kijevské Stariny v něm vytrvali. *N.*

94. **Новицкій А. П.:** Исторія русскаго искусства. Москва 1899. (Novickij A.: Geschichte der russ. Kunst.)

А. Малинка пишетъ въ Киев. Старинѣ 1899, Юлъ, 98: „Изданіе съ внѣшней стороны отличное. Нельзя однако того-же сказать о внутреннемъ содержаній. I. глава — „доисторическій періодъ“ — это нѣсколько отрывочныхъ фактовъ на 10 страничкахъ, съ переходами отъ каменныхъ орудій къ каменнымъ бабамъ, съ огульнымъ заявленіемъ, что археологія еще очень слаба въ опредѣленіи признаковъ разныхъ періодовъ, почему и самъ авторъ считаеть лишныхъ слѣдить за ними — и это говорится послѣ работъ Уварова, Антоновича, Толстого и Кондакова и многихъ другихъ! Слѣдующая глава — „языческіе храмы“ — нѣсколько домысловъ автора, безъ фактической основы, имѣющихъ самое проблематическое отношеніе къ предмету.“

95. **Анучинъ Д. Н.:** Къ исторіи искусства и вѣрованій у приуральской Чуди. Чудскія изображенія летящихъ птицъ и миѳическихъ крылатыхъ существъ. Матеріалы по арх. вост. губ. Т. III. Москва 1899. (Anučin D.: Zur Geschichte der Kunst und der Symbole bei den uralischen Čuden.)

„Приуральская Чудь, впрочемъ, и сама была знакома съ металлургіей, залагала копи въ горахъ, добывала мѣдь и изготовляла изъ нея орудія, оружіе и другіе предметы. Большинство описываемыхъ нами религіозныхъ изображеній и символовъ было, вѣроятно, также мѣстнаго производства. Но въ числѣ ихъ могли быть и привозные. Что касается времени, къ которому относятся описываемыя издѣлья, то мы въ рѣдкихъ случаяхъ можемъ опредѣлить точнѣе эпохы ихъ изготовленія и употребленія. Повидимому, пользованіе такими изображеніями при обрядахъ, продолжалось многіе вѣка, сохранившись отчасти до настоящаго времени. Одною изъ эпохъ процвѣтанія этого вида искусства слѣдуетъ, какъ кажется, признать первые вѣка нашей эры и затѣмъ эпоху наибольшаго распространенія въ краѣ произведеній восточнаго (сассанидскаго) искусства и промышленности. Возможно, однако, что многія изъ такихъ издѣлій относятся и къ болѣе поздней эпохѣ. Наконецъ можно допустить, что подобныя изображенія парящихъ птицъ, имѣвшія религіозное значеніе, заходили иногда и за предѣли Приуралья и Прикамья, и что нѣкоторыя позднѣйшія металлическія изображенія парящихъ ангеловъ, найденныя въ курганахъ средней и западной Россіи, представляютъ лишь отголоски этого вѣрованія.“

96. **Majewski E.:** Zabytki przeddziejowe w Jastrzębcu. Światowit I. 38. (Antiquités préhistoriques à Jastrzębiec.)

Jastrzębiec leży w pow. Stopnickim, gub. Kieleckiej. Na obszarze odkrył Majewski następujące zabytky: 1. „groble“ czyli wał, 2. „zamczysko“ ze śladami kultury przeddziejowej, 3. pracownię narzędzi krzemiennych, 4. grob kamienny ze szkieletem, 5. cmentarzysko żarowe, 6. grób żarowy odosobniony.

97. **Majewski E.:** Zabytki przeddziejowe w Żernikach Dolnych. Światowit I. 52. (Antiquités préhistoriques à Żerniki Dolne.)

Wieś Żerniki leży w pow. stopnickim gub. Kieleckiej. Były tu osada, cmentarzysko i pracownia narzędzi krzemiennych. Osada należy do doby słowianskiej.

98. **Majewski E.:** Sprawozdanie z wycieczek archeol. w Kieleckiem w r. 1897. (Sur les résultats des excursions entreprises dans le gouv. de Kiélce à 1897.)

Notatka tymczasowa, „na opis szczegółowy nie czas jeszcze“.

99. **Majewski E.:** Monety arabskie nad Wisłą. Światowit I. 175. (Note sur les monnaies arabes trouvés dans le bassin de Wisła.)

100. **Żytyński S.:** O kurganach i mogiłach na Wołyniu. Wiadom. num. arch. IV. 2./3.

101. **Szukiewicz Wand.:** Kurhany kamienne w pow. Lidzkim, gub. Wileńska. Światowit. I. 32. (Tumuli en pierre dans le distr. de Lida.)

Groby z całymi trupami w jamach, przykrytych zamiast ziemnego nasypu stosem ściśle ułożonych kamieni polnych. Takie groby w powiecie Lidzkim skupiają się przeważnie między rzekami Dzitwą i Kotrą,

w sąsiednich gub. Grodzieńskiej i Mińskiej analogicznych zabytków dotychczas nie znaleziono. Do dziś dnia znanych jest 20 przeszło cmentarzysk, a z nich kilka dokładnie zbadano. Groby należy do doby poźdniej.

N.

102 **Szukiewicz W.**: Przedmioty bronzowe, znalezione nad Niemnem i Mereczanką. Światowit I. 70. (Objets en bronze trouvés aux bords de Niemen et Mereczanka.)

103. **Majewski E.**: O właściwej metodzie badania starożytnosci słowianskich. Światowit I. 92. (Sur la méthode d'étudier les antiquités slaves.)

„Z obszernego traktatu „Chrobacya" Tad. Wojciechowskiego wyjmujemy tu treść główną, zawartą we wstępie do Rozbioru starożytności słowiańskich."

104. **Lopaciński Hier.**: Kilka wiadomości o wykopaliskach. Z dziel dawnych wynotowal H. L. Światowit I. 99. (Quelques opiniones des auteurs anciens sur les antiquités préhistoriques.)

Naprzód o najdawniejszych świadectwach mianowicie Długosza i historików w XVI.—XVIII., następnie wyjątky z „Kalendarza" Duńczewskiego na r. 1767, w którym sporo szczegółów znajdujemy.

105. **Glogier Zygm.**: Wykopaliska w Horodnicy na Pokuciu. Światowit I. 67. (Les fouilles à Horodnica.)

Wogóle w ciągu dnia zbadaliśmy cztery groby dość bogate w naczynia gliniane, malowane typowo. Podajemy dzisiaj opis tylko 1. grobu, w którym odkryliśmy u nieboszczyka (na czole i na piersiach szkieletu) dwie ciekawe tkaniny z nitek złotych.

106. **Jastrzębowski Szczęsny**: Bibliografia archaeologii przeddziejowej polskiej. Światowit I. 177. (Bibliographie des travaux relatifs à l'archéologie polonaise.)

Práce nevyčerpává sice všechno, ale poskytuje přece přehled, za nějž autoru jsme velice vděčni. Ostatní se zajisté později doplní.

107. **Sieroszewski Wacław**: Nóż sybirski. Światowit I. 105. (Couteau en fer du type de Sibérie.)

Noże typu sybierskiego do dziś używane napotykamy w kurhanach Rossyi. Zaznaczę tylko, że są miejscowości, przeważnie w środkowej Rossyi, gdzie nóż typu sybirskiego spotyka się rzadko, lub dotychczas znaleziony nie był (gub. Moskiewska), następnie, że stosunkovo najobficiej znajduje się on na porzeczach Dniepru i Niemna, na pobrzeżu morza Baltyckiego i na Kaukazie, ale i tam nie wszędzie. W innych miejscowościach przeważa nóż żelazny, wzorowany na nożach bronzowych. *N.*

108. **Wawrzeniecki M.**: Poszukiwania archaeologiczne w Lelowicach i Microszowie w gubernii Kieleckiej. Materiały antr. arch. III. 1898. (Recherches archéologiques à Lelowice et à Mieroszów, dans le gouvernement de Kielce.)

L'auteur dont l'attention avait été éveillée par la découverte fréquente de fragments de poteries préhistoriques et d'outils de pierre au ras du sol qui d'ailleurs, en cet endroit, avait subi un affaissement évident, entreprit

des recherches qui ne tardérent pas à amener de bons résultats. L'auteur suppose que les lieux étudiés par lui sont des restes d'installations humaines, à l'époque où, dans ce pays, les ustensiles de pierre étaient encore en usage. Il fait en outre remarquer que dans la région environnante on a fait des trouvailles archéologiques du même caractère, et spécialement dans les villages de Przemęczany, Wrocimowice et Kaczowice. (Extrait du Bulletin de l'Acad. des sc. de Cracovie. 1899. Janvier.)

109. **Pósta Béla:** Kurticsi őstelep. (Arad.) Arch. Értes. 1899, p. 18.—23. (Station préhist. à Kurtics.)

V četných vyobrazeních seznamuje nás autor s nálezy z doby neolithické, bronzové a železné na majetku Dr. Alexandra Takáčyho u obce Kurtiči v aradské župě. Nález pozůstává z porouchaných a z celých popelnic, hladkých i ozdobených, z kahanu, nástrojů kamenných a jednoho bronzového závěsku. Náleziska možno míti za předhistorické osady, které až za vpádu skythského zanikly. Přimíseny jsou tu střepy z barbarského věku římského. *K.*

110. **Reinecke P.:** Tordos és Troja. Arch. Értes. 1899, p. 115. (Tordos et Troie.)

Turdáš v huňadské župě byl dosud považován za nejvýchodnější naleziště keramiky, vlnovkou zdobené. Nyní rozšířil se její prostor až do Malé Asie; už v nejnižších vrstvách Hissarliku nachází se vlnovka na nádobách a na válcovitých podstavcích nádob. Ozdoby na deskovitých idólech jsou odchylné. Ačkoli nachází se mezi nádobami vlnovkovitými i měď (jehly, šídla, dýky), nezasluhují nálezy jména doby měděné, ale patří do neolithu. Vlnovka přechází i do Hellespontu a odtud do Bulharska, Multan, Srbska, a spojuje se skrze Uhersko se západem. *K.*

111. **Reinecke P.:** Tanulmányok a magyarországi bronzkor chronologiájáról. I. Arch. Értes. 1899. 225.—251. (Études sur la chronologie de l'âge du bronze en Hongrie. I. partie.)

Přineseme referát, až vyjde práce celá.

112. **Miske B. K.:** Őskori bálvanyképek Temes-Kubinról. Arch. Értes. 1899. 251. (Statuettes en argile de l'âge préhist. trouvées à Temes-Kubin.)

113. **Pokorny L.:** Sarkadvidéki régiségekről. Arch. Értes. 1899. 259. (Antiquités de la contrée de Sarkad, com. de Bihar.)

114. **Fetzer J.:** Szilágysági leletekről. Arch. Értes. 1899. 260. (Trouvailles du com. de Szilágy.)

115. **Gubitza Kal.:** A Bodrogh-Monostorszegi leletekről. Arch. Értes. 1899. 264. (Trouvailles de Bodrog-Monostorszeg, c. de Bács.)

116. **Cziráky Gyula:** A Bogojevai sirmező és földvár. Arch. Értes. 1899. 268. (Cimetière et champ fortifié à Bogojeva, com. de Bács.)

117. **Truhelka Ćiro,** Dr.: Documents préhistoriques de Bosnie-Hercégovine. Hommage aux membres du congrès archéol. à Kiew 1899. Sarayévo 1899.

Jest to velmi pěkně vypravený svazek tabulí s hlavními typy starožitností bosensko-hercegovských, časově seřaděných, provázený stručným a jasným textem. Dílo jest sice neveliké, ale podává opět doklad o velké čilosti, s jakou se pracuje v museu sarajevském. *N.*

118. **Radić Fr.**: Nekoliko kovinskih uresa sa pojasnih kajiša, ostružnog remenja i drugih podveza u nošnji starih Hrvata. Starohrv. Prosvjeta 1898, p. 130. (Quelques ornements metalliques des ceintures, des courroies des éperons et des autres liens des habillements chez les anciens Croates.)

„Svi gori opisani predmeti, nose na sebi obilježje istog sloga, iste izradbe, istog povjestničkog razdoblja, t. j. zadnjeg doba seobe narodâ. Predmetâ iste vrsti, izradjenih na isti način, nije do sad nigdje nadjeno, nego eto kod nas u Smrdeljima obćine skradinske, na zemljištu, drugom polovicom VI. v. naseljenu Slavenima, a početkom VII. v. uprav od starih Hrvata; ništa lašnje i vjerojatnije dakle, nego da budu njima pripadali, jer kad bi to bili ostanci kulture starih Gota, koji no su u VI. vieku za neko doba pribivali u Dalmaciji, onda by se sličnih predmeta još mnogo više imalo nalaziti i po ostalim krajevima Evrope, gdje su stari Germani mnogo dulje boravili nego li u Dalmaciji. Nu pošto mi u IX. vieku kod starih Hrvata u Dalmaciji nalazimo isti slog i istu zlatarsku tehniku samo usavršene, kao što dokazuju navlaš prekrasne, pozlaćene bronzane cezelovane ostruge sa pripadajućim jezičcim, saponim i petljama, nadjene u sarkofagu po svoj prilici Branimirovom, kao što i male srebrne pozlaćene cezelovane ostruge sa pripadajućim jezičcim, saponim i petljama, nadjene u grobu u istoj bazilici S. Marije u Biskupiji iz VIII. ili IX. vieka."

119. **Reinecke Paul**: Studien über Denkmäler des frühen Mittelalters. Mitth. Anthr. Ges. Bd. XXIX. 1 ff. 1899.

I. Die geflügelten Lanzenspitzen. Der Verfasser unterscheidet zwei Typen: 1. echte, mit Flügeln versehene Lanzen, die ausschliesslich der Zeit der Karolinger angehören, und 2. unechte mit seitlichen Dornen, Knöpfen, stab- und hackenförmigen Aufhaltern, die älter sind, aus der Merovingen-Zeit.

II. Die Zeitstellung der Culturkreise von Keszthely und Kettlach. Ein für die Beurtheilung der slavischen Alterthümer der Donaugegenden wichtiger und bedeutungsvoller Aufsatz. Der Verfasser zeigt hier, dass Tischler zuerst die bekannten Gräber von Keszthély am Plattensee in Ungarn falsch datiert hat, und dass dieser Irrthum eine Reihe anderer nach sich gezogen hat, besonders was das frühe Erscheinen der slavischen Schläfenringe anbelangt (Lissauer, Niederle, Much). Dasselbe gilt vom allbekannten Funde von Kettlach am Semmering. Nach der Analyse des Herrn Reinecke ist der Stil der Schmucksachen von Keszthély charakterisiert durch das Überwiegen von Pflanzenornamentik und durch die Verwendung griechischoriental. Thierdarstellungen, sonach abweichend von dem Stil, der uns in den Kettlacher Gräbern und ähnlichen entgegen tritt. Der Keszthélyerstil*) gehört nicht ins V.—VI. Jahrhundert, wie man

*) Hampl nennt ihn „sarmatisch", Söderberg glaubte ihn als „slavisch" bezeichnen zu dürfen (nach Reinecke p. 40.), der Verfasser selbst bringt ihn mit der Ausbreitung des Avarenreiches in Zusammenhang.

bisher annahm, also nicht in die merovingische, sondern erst in die karolingische Zeit (VII.—IX. Jh.), erlischt am Ende des IX. Jahrh. mit dem Einbruch der Magyaren und wird abgelöst durch die Typen der ungarischen Heidenzeit und der jüngeren slavischen Stufe.

Der Still der kettlacher Gruppe ist noch jünger. Diese Gräber, zu denen sich noch die interessanten Funde von Krungl und Hohenberg reihen, sind nach Verfassers Meinung slavischen Ursprungs, so wie die meissten ähnlichen in Ober- und Unterösterreich, Steiermark, Kärnten, Krain, Küstenland, Kroatien, Dalmatien und Ungarn (siehe den dankenswerthen Überblick auf den Seiten 48. ff.) und gehören, wie besonders die mit Email verzierten Scheibenfibeln, dann die mondsichelförmigen und schildförmigen Ohrringe darthun, erst in die Karolingerzeit; und zwar fällt die Kettlachkultur in den Ostalpenländern mit der jüngsten Stufe des Keszthélykreises zusammen und überdauert letztgenannte Kultur noch um einige Zeit (p 48.). Doch können wir von einer archäolog Kettlachgruppe oder einem Kettlachkreise nicht sprechen, denn gerade die wichtigsten Charakteristiken dieser Gräber, nämlich die Emailarbeiten und die geflügelten Lanzen sind sicherlich aus dem Frankenlande importiert worden.

Zum Schlusse betont der Verfasser, dass nach allen diesen Ergebnissen die slavischen Schläfenringe, die auch in den Funden von Keszthely vorkamen, nicht den eigentlichen Gräbern der Keszthely-Kultur, sondern gewiss einer Gruppe späterer Gräber von kettlacher Stil entstammen: denn andere, besser untersuchte ungarische Leichenfelder der Keszthélygruppe sind einerseits fast ganz frei von slavischen Typen und weisen andererseits niemals Schläfenringe und drgl. mehr in einem Grabe neben Gegenständen des sarmatischen Stiles auf.

Der lichtvolle Aufsatz interessiert uns um so mehr, als er in vielen Puncten die Entwickelung der alten südslavischen Kultur berührt.

Praha 18. VII. 1899. *N.*

V. Práce rázu povšechného. — Varia.

120. **Strzelecki Ad.:** Materiały do bibliografji ludoznawstwa polskiego. Wisła 1899, p. 30, 127, 254.

Od hesla „Starina“ do „Wysłouchowa“.

121. **Moewes F.:** Bibliogr. Übersicht über deutsche Alterthumsfunde für das J. 1899. 49.—64.

122. **Jentsch H.:** Litteratur-Bericht über ausführliche und kürzere Mittheilungen betr. Alterthümer und Geschichte, Landes- und Volkskunde der Niederlausitz vom 15. Dezember 1897 bis 15. Dezember 1898. Niederlaus. Mitth. 1898.

Ein sehr ausführlicher und dankenswerther Bericht aller auch in den Tagblättern veröffentlichen Notizen. Fortsetzung von. Bd. V. S. 139.

123. **Флоринскій Т. Д.:** Критико-библіограф. обзоръ новѣйшихъ трудовъ по славяновѣдѣнію. Унив. Изв. Кіевъ 1899. Мартъ IV. 111.—152.

Mezi jiným (p. 125) referat o stati Križka proti Volfovi (srv. Věstník II. 15.), v níž se prof. Florinský rozhodně staví na stanovisko Križkovo a Škultétyho, pak referat (p. 136.) o Píčových Starožitnostech I., o Karlowiczově stati „Gwara Kaszubska", o níž praví (p. 145.): „Многія замѣчанія автора не лишены остроумія, но въ цѣломъ его критика не столько разъясняетъ, сколько еще болѣе затемняетъ спорный вопросъ."

124. **Зографъ Н. Т.:** Отрадная страница изъ исторіи русской науки. Анат. П. Богдановъ. Жмнп. 1899. IX. 21.—46. (Zograf N.: Anat. P. Bogdanov. Sein Leben und seine wissenschaftliche Thätigkeit, in der auch viele Fragen, die slavische Alterthümer betreffend, einen hervorragenden Platz gefunden haben.)

125. **Томић Симе Н.:** Књижевни и научни рад Павла J. Шафарика (Наставак). Летопис мат. срп. Кн. 199. Нов. Сад 1899.

Cf. Věstník II., p. 128.

126. **Сперанскій М.:** Памяти Ђ. С. Ђорђевића. Р. Филол. Вѣстникъ. 1898. Nr. 3.—4. 328. (Speranskij M.: Andenken an D. Đorđevič.)

127. **E. K.** (Krumbacher). Ernst Eduard Kunik. (Byz. Zeit. 1899, p. 610.)

Kurze Lebensbeschreibung mit der Aufzählung seiner Arbeiten, die sich auf byz. Zeit beziehen.

128. **Архангельскій А. С.:** Изъ лекцій по исторіи русской литературы. I. Первые опыты миѳологическихъ изученій. Казань 1898, 1—52. 85 k. — II. Первые труды по изученію языка. Казань 1898. 53.—133. 85 k.

Cf. ЖМНП. 1899. Апр. 505.

129. **Отчетъ** о дѣятельности Русскаго Археологическаго Института въ Константинополѣ въ 1897 году. (Изв. Русс. Арх. Инст. III. 1898. p. 195.—230.)

130. **XI. ruský archaeol. sjezd** v Kijevě. Slov. Přehled II., 23, Ref. X.

131. **Третій археолог. съѣздъ** въ Кіевѣ 1874. Кіев. Стар. 1899. Августъ, p. I.—XIV. (Der dritte archaeol. Congress in Kijev im J. 1874.)

Сод.: 1. Отъ Редакціи; 2. Вопросы по археологіи и исторіи, обсуждавшіеся на III. археол. съѣздѣ. В. Антоновичъ; 3. Вопросы по ю. р. этнографіи и литературѣ, обсуждавшіеся на III. археол. съѣздѣ. В. Науменко.

132. **Уварова П. С.:** Заключительный докладъ на XI. археолог. съѣздѣ. Кіев. Стар. 1899. Сент. 400—418. (Uvarova P.: Schlussrede des XI. archäol. Congresses.)

Übersicht der geleisteten Arbeiten.

133. **Каталогъ** украинскихъ древностей коллекціи В. В. Тарновскаго. Съ прилож. 16. табл. фот. снимковъ. Кіевъ 1898.

VI. Dodatky k oddílu II.

Suppléments.

134. **Seemayer Vil.:** A szlávság eredetének Niederleféle elmélete. Ethnographia 1899. 185. (Die Arbeiten Niederles über die Abkunft der Slaven.)

135. **Križko Pavel:** Domov slovanskej cirkevnej reči a maďarské zaujatie vlasti. (Dokončení.) Slov. Pohľady 1899. 39, 96. (Die Heimat der kirchenslav. Sprache und die Besetzung des Landes durch die Magyaren. Schluss.) Vergl. Věstník II. 15.

Diese zwei Aufsätze besprechen hauptsächlich die alte topographische Nomenklatur des Landes. Der Verfasser schliesst seine Arbeit mit folgenden richtigen Worten: „Volf sagt im IX. Theile seiner Arbeit, dass Jeder, der sich einmal fleissig mit dem Studium der topograph. Nomenklatur in der Slowakei befasst hat, zur Erkenntniss kommen wird, dass die Slowaken erst nach der Besetzung des Landes durch die Magyaren, also ziemlich spät herkamen. Gut, die topogr. Namen, die ich den Urkunden aus der Zeit vor der Invasion der Tataren, dann dem geograph. Atlas von J. Pauler und endlich der lebenden Sprache entnahm, bezeugen das Gegentheil und geben uns auf die Frage Volf's: „Ki a jövevéni" (wer ist der Eingewanderte) sichere und klare Antwort, dass es nicht der Slowake, sondern der Magyare war."

Prag 29. IX. 99. *N.*

Mit Križko gegen Volf stimmt auch T. Florinskij überein. (Унив. Изв. Кіевъ. 1899. мартъ.)

136. **A. Brückner:** Preussisch und Polnisch. Arch. f. sl. Phil. XX. 481—515.

Pojednání jest jaksi doplňkem, lépe řečeno novým zpracováním příslušné kapitoly ve známém spise Brücknerově: „Die slavischen Fremdwörter im Litauischen" (Weimar 1877). Podává poučný a soustavný přehled slovanských slov v pruštině, kterýž ovšem pro kusost materiálu zachovaného nemůže býti úplný. Sp. netají si obtíží, poznati všude s určitostí, kde je činiti se slovem vypůjčeným, kde se slovem oběma jazykům od pradávna společným: kde shledává slovo vydlužené, celkem asi najde

---

*) Z technických příčin byl vydavatel nucen vytisknouti prvé archy již o prázdninách t. r. Tím se stalo, že značná část referatů II. oddílu mohla býti umístěna teprve na konci svazku.

souhlasu všech. Pochybno jest na př., je-li prus. peisāton („psáti") původu slovanského: důvod, že umění písma (v našem smysle) u Prusů nebylo domácí, dal by se uvésti i proti původnosti slova slovanského, a pak prus. peisāton dosti těsně se srovnává s lit. pëszìu (peiszìu) pëszti „rýsovati, kresliti" atd. Slov. slova v pruštině dle Brücknera pocházejí vesměs z polštiny (mimo silkas: r. шелкъ, přenesené Litvany). Poláci byli Prusům dle svědectví slovníka prvními hlasateli křesťanství atd., jako Rusové Litvanům a Lotyšům.

Na konec přidáno několik etymologií. Uvádíme přesvědčivý výklad prus. mixkai „německy" z něm. Michel.

Praha 10. IX. 99. *J. Z.*

137. **Грушевський Михайло:** Історія України-Руси. Том I. До початку XI. віка. У Львові. 1898. 8⁰., стр. [IV.]—495. 2 карти. (Hruševskij M.: Die Geschichte von Ukraina. Bd. I.)

Се перша науково оброблена історія України-Руси. Кажу перша, бо праця Д. Зубрицького була нїчо иньшого, як витяг із російської історії Карамзина, писаний зовсїм некритично а до того мовою, яка лише в дечім нагадувала українську. Також книжка проф. Шараневича про Русь галицьку вже перестаріла. Прочі-же роботи сего рода як Левіцького, Барвінського і ин. мають на скрізь популярну цїху. Проте проф. Грушевський зробив знамените дїло, що лишив свій первістний намір видати популярный курс русько-української історії и дав свому народови у столїтні роковини национального відродженя в дарі перший підручник его історії.

Ся робота — скажемо сейчас на вступі — стоїть на висотї своєї задачі із-за сего, що автор вихіснував тут всї жерела, не лише писані, але-й археольогічні та лїнгвістичні, та цїлу лїтературу, все, що писало ся досї про яке не-буть спірне питанє. В тім напрямі нїхто не може піднести нїякого заміту і прямо приходить ся подивляти сю величезну сумлїнність і працю вложену у I-ий том „Історії". Суперечка може йти лише що до способу оброблення поодинокихъ неясних питань, що до виведеня поодиноких заключень та методичного представленя цїлости.

Маючи тут подати огляд „Історії" ми перейдемо за автором всї важнїйші хвилини розвою українського народа, подаючи сейчас свої замітки, где се буде треба.

По точним означеню території починає автор історию з геольогічних часів, з археольогічних находок дилювіяльного чоловіка на українсько-руській території та обговорює культуру палеолїтичної і неолїтичної доби. На основі сего, що в київській оселї найшовсь виглублений камінь з камінцем до ростираня, як думають-зерна, кладе у неолїтичну добу і початки хлїборобства. Однак несправедливо, бо прилади до з'ужиткованя зерна звичайно старші як прилади до его управи та зерно могло збиратись із тих родів збіжа, що росли дико. При тій нагодї з'упиняєсь при похоронних обрядах та виріжняє поодинокі типи. За проф. Антоновичем заперечує автор істнованє бронзової культури у східній Европі; бронзові вироби які

тут стрічають ся були річию привозною з чорноморських факторий, з заходу (етруські) і сходу (азийські). Е лиш слабі сліди бронзових виробів на місци. Тут не згадує проф. Грушевський про важну справу, себ-то відкіля йшов довіз цини. В старину відомі були лише дві копалнї: в Британії и Скандинавиї. Копалнї в чеських горах ті мабуть а індийські не були ще відкриті. Східна Европа брала проте цину зі Скандинавиї і тому сей торовельний шлях треба вважати дуже старинним.

За переглядом типів і культурних впливів желїзної доби переходить автор до історичних часів. Виступає зі всею рішучостию против азийської правітчини індо-европейського племени і кладе еї у східну Европу. При висказї, що часу міграциї Германців на захід означити неможливо, замітимо, що як Terminus non post quem мож покласти р. 330 пер. Хр. коли купець Pytheas з Марсилії найшов Германців вже на побережу Нїмецького моря. Що до правітчини Славян, автор прихиляє ся до гадки Надеждіна, Барсова, Філєвича і др. що за таку треба вважати специяльно Волинь і Галичину.

Згадка за торговлю східної Европи дає проф. Грушевському нагоду до основного обговореня історії грецької кольонїзациї на північнім березї Чорного моря, а відтак до етнографічного перегляду народів, що заселяли нинїшну Україну. В геродотових Неврах бачить він за Шафариком і Томашеком Славян; противно сумнїває ся о славяньстві Будинів, позаяк Геродот кладе їх селища між Дон і Волгу.

По короткім оглядї іранських национальних груп та їх міграциї слїдує розбір східно-германської мандрівки. Про Бастарнів говорить що їх етнографічна принадлежність неясна, що се мабуть Германи з примішкою сарматських елєментів. Против сего замітити треба, що коли раз признано прихід Бастарнів з північних привислянських околиць, то неможе їх вважати за нїчо другого, як германське племя. Примішка сарматських елєментів, про яку згадує автор, наступила вже по переселеню над долїшний Дунай. Також не годимо ся на погляд, немов то між причинами мандрівки Готів мусїв славянський натиск мати не малу ролю. Се противне висказови самого-ж автора, що Славяни носували ся лише в місця опорожнені другими. Причини сеї мандрівки треба шукати в тій обставинї, що як раз в другім віцї по Хр. Римляни укріпили остаточно лїнії Рену і Дуная, загородили західним Германам дальшу дорогу в наслїдок чого тії кинулись до рільництва. Східно-германські племена, що жили ще як кочевики, мусїли шукати иньшого напряму для придбаня землї і пійшли за Бастарнами на полудне. Дальша судьба Готів в побережу Чорного моря росказана звязло і ясно. Вісти Йордана пр величезний обєм їх держави вважає автор за пересаджені і зовсї справедливо називає готську державу на середнім Днїпрі на нїчі неопертим здогадом або мітом. Для доповненя краєвиду дає ще на черк мандрівки Гунів, Болгар і коротку історию хозарської держав та переходить до міграциї Славян.

Початок славянскої міграциї кладе проф. Грушевський на II. і поч. III. в. по Хр. В першій половині VI. в. вона заволоділа вже басейном Дона, зайняла чорноморські простори та просягнулась аж до Карпат. При тім подає в головнихъ чертах історию полудневоі західно-славянської мандрівки. Про поселенє Сербів і Хорватів в Іліриї говорить за трома наворотами, і то неоднаково. На ст. 98. вважає сербсько-хорватську кольонїзацию, за Ягічом, Обляком і Рачки, „нерозривною частиною в загальнім кольонїзацийнім руху славяньства з-над середнього і нижнього Дунаю, за Дунай.“ На стр. 103. знова каже: „На заході міграция Хорватів і Сербів в Ілїрик полишила прикарпатські землї (коли справдї відси виходила) українсько-руській кольонїзациї.“ Подібно ще и на ст. 124. і 125. Що-до сего другого висказу, замітимо, що се неможливо класти первістні оселї Сербів і Хорватів у область етнографічної Руси. Константин каже виразно (De adm. imp. 31.—32.): „Хорвати, що тепер мешкають в Дальмациї, походять від Хорватів поган, що їх також Білими зовуть. Тії мешкають близько Франків і граничать зі Сербами. Серби . . . . мешкають там де розлягає ся край Боїв, так ними названий; також Франки граничать з їх оселями.“ З огляду на се годї сумнївати ся що первістні оселї Сербів і Хорватів простирали ся над горішною Вислою на захід аж по Лабу. А й Фредегар (IV. 68.) розказує, що частина Сербів під князем Дервином була підвластна Франкам. Простягати їх селища аж у східню Галичину нема нїякої основи.

Перших вістий про українсько-руські племена дошукує ся автор дуже справедливо миж згадками про Антів і єго докази, що стара ся назва Анти покриває ся з тими племенами не лише можливі, але мають цїху дїйстности. На основі сеї тези подає кілька нових і інтереснихъ фактів українсько-руської кольонїзациї: борбу з Вінїтаром, Аварами і т. п. Від другої четв. VIII. в. до другої половини IX. (приходу Печенїгів) — се час коли обставини найбільше сприяли розвоєви східно-славянської кольонїзациї. Тут і слїдує огляд поселеня і займанщини поодиноких східно-славянських племен; попереду велико-руських, відтак біло-руськихъ а під кінец українско-руських. До сих послїдних причисляє Полян (як осередок), Сїверян, Деревлян, Уличів, Улучичів (автор виріжняє Уличів від Улучичів і садовить перших на долїшнім Днїпрі а послїдних коло Лучська, на полудни від Дулїбів), Тиверцїв, Дулїбів; питанє, чи було яке руське племя Хорватів лишає отвертим. Відтак вельми детайльно і обережно, на основі строго научного материялу, визначує границї розпостореня Русинів.

У третім роздїлї „Історії“ начертаний образ культури українсько-руського племени на основі порівняної славянської лїнгвістики, археольогії і жерел писаних. Методичне оброблене сего роздїлу знамените, так як автор зводить попереду лїнгвістичний метериял, прирівнює до вислїдів з него археольогічні находки та доповнює сей образ відомостями з „Повісти“ та иньших жерел. При тім всесторонно вихісновує новійшу лїтературу про сю справу, особливо працї Іре-

чка, Воцеля, Крека, Будиловича, Мікльосіча, Шрадера і Гена. Говорить про материяльну культуру, побут, торговлю (дуже основно), релігійні погляди і культ. Одну лиш замітку позволимо тут собі зробити; при описуваню одіжи, якої вживали на старинній Руси, бере проф. Грушевський краску костюмів на звістнім образку Сьвятославової родини зовсім натуралїстично. Се на нашу гадку о стільки несправедливо, що під ту пору малюнки робили ся на сході майже виключно схематично; ріжні краски мали метою лише виріжнити поодиноки части одежі, без огляду на їх природну краску. Ось і на згаданим образї чоботи у синів Сьвятослава закрашені сино а у него самого червоно. Основною клїтиною суспільного устрою на Руси вважає автор родину. Найбільш архаічним пережитком старославянського рода є ширша родина західнихъ Сербів, т. зв. задруга. Сю задругову організацию звосїм справедливо вважає пережитком не лише словянської але и індоевропейської старини. Вистане прирівнати єї прим. до германської „Sippe", щоб о тім пересьвідчити ся; так само сербскі „брацтва" прикривають ся з германською „Hundertschaft". Загальний образ суспільного устрою старинної Руси вийшов трохи за побіжний. Звістки жерел, правда не дуже богаті можна було доповнити вислїдами порівняної етнольогії, як се зробив прим. Лямпрехт у своїй історії Нїмеччини. Правні відносини і початки звичаєвого права полишені тут зовсїм на боцї; мабуть автор переніс сю справу до слїдуючого тому своєї „Історії".

Послїдні два роздїли, про початки Руської держави і докінчене єї будови треба вважати найлучшою частиною сего тому. Автор чує ся тут зовсїм у своїм елементї і з легкостю поборює всї трудности які насувають ся при рішаню деяких питань. Дві найбільш замотані справи, себ-то норманську теорию і другі гіпотези про початок київської держави та найдавнїйшу лїтопись обговорює в окремих екскурзах, щоби за багато не перебивати самого оповіданя і не затемнювати образу. Против норманської теориї виставленій в „Повісти" підносить несумнївий факт, що імя Русь все привязувало ся до полудневої частини східної Европи, специяльно до територий Полян, та що назва та виступає о много ранїйше, як „Повість" датує прихід Рурика. Тим робом відсуває початки київської держави в VI.—VII. в. коли то за першим періодом славянської кольонїзациї наступили спокійнїйші часи. Нерішеною справою остає однак походжене князївської родини. Перші князї були без сумнїву тубильцями; ще про Аскольда і Дира істнує верзия, що вони потомки Кия. Але як раз в оповіданю „Повісти" про завойоване Київа Олегом лежить мабуть згадка про переміну династиї. Щож проте імовірнїйшого, як припустити, що Олег був Варяг, на що імя вказує, може начальник княжої дружини, що насильно заволодів Київом і державою.

З великою точностю і безвзглядним критицизмом жерел оповідає проф. Грушевський перші події Руської держави: територияльний зріст, відносини до Византиї і прикавказського Сходу, прийнятє християнства та борбу з Печенїгами. Поодинокі, доволї замотані

факти уложені тут ясно, в суцїльній звязи, хронольогія справлена з можливою точностю. Зі смертию Володимира $^{15}/_{7}$. 1015 р. кінчить ся сей перший том.

Як загальний осуд працї проф. Грушевського скажемо, що вона вповнї відповідає вимогам, які історична наука ставить до сего рода підручників, та сподїємо ся, що шан. професор не дасть довго ждати на продовжене так вдало початого дїла.

Віденъ, у вересни 1899. Др. *М. Кордуба.*

138. **Ramułt Stefan:** Statystika ludności kaszubskiej. Z mapą etnograficzną Kaszub. Kraków. Nakładem Akademii umiejętności. 1899. 290 str., lex. 8⁰. (Statistik des kaszubischen Volkes.)

Spis je vítaným doplňkem literatury o Kašubech, která — z veliké části právě zásluhou Ramułtovou — v posledních letech vykazuje tolik zajímavých i záslužných prací. Hlavním účelem svým vymyká se vlastně z programu tohoto Věstníka: sp. (pomocí celé řady spolupracovníků) shledává a počítá zbytky kmene kašubského, usedlé doma i mimo domov, v Evropě i v Americe. Ani příčiny, proč Ramult nevěří úřednímu sčítání obyvatelstva pruského z r. 1870, proč podjal se sčítání soukromého, nepatří v rámec těchto listů... Celkem (dle stavu z 31. prosince 1892, z části dle stavu z 1. prosince 1890) napočetl dle jazyka 330.917 příslušníků kašubských.

Ale bylo by křivdou, kdyby spisu tomuto nebyla věnována zmínka i zde. Zasluhuje toho nadšená píle a podrobnost, s jakou v rozličných krajích Kašubové byli sčítáni, zasluhuje toho vědecká zajímavost odumírajícího kmene. Ale i filolog najde v knize poučení v soupisu místních jmen krajů kašubských, které uvádějí se důsledně vedle znění polského a německého i ve znění kašubském, znormovaném dle středokašubské výslovnosti. Ramułt i v tomto spise stojí na stanovišti, které v otázce o jazykové příslušnosti Kašubů zaujal v svém Slovníku (1893): Kašubové nejsou mu Poláky, nýbrž zbytkem Slovanů pomorských, ovšem úzce příbuzných s Poláky. Jest ke cti krakovské Akademie, že toto stanoviště, nesympatické polské veřejnosti, nebrání jí vydávati Ramułtovy spisy.

Praha 10. XI. 99. *J. Z.*

„Potępiając pomysły „pomorskie“ nie wahamy się uznać zarazem pożyteczność, wartość i sumienność pracy p. R. (Brückner w Kwart. hist. 1899. 311.)

139. **Brückner A.:** Randglossen zur kaszubischen Frage. Arch. f. sl. Phil. XXI., p. 62—78.

Přineseme referat příště.

140. **Ramułt St.:** Polemika. Kwart. hist. 1899. 668.

Odpověď Dru. Krčkovi, jenž v Kwartalniku 1898. IV., p. 860 v referatu o Karłowiczově článku „Gwara Kaszubska“ vyslovil se nepříznivě o ceně kašubského slovníku Ramułtova vzhledem k sporné otázce o příslušnosti Kašubů.

141. **Tetzner F.,** Dr.: Die Kuren in Ostpreussen. Globus Bd. LXXV. 1899., p. 89.

„Die alten Kuren waren ein finnisches Volk, am nächsten den Liven verwandt, und wohnten an Kurlands Küsten. Der ethnogr. Name wurde Volksname für die Kurländer. Die lettischen Kurländer ererbten den Namen Kuren und führen ihn noch heute bei den Schameiten. Die preuss. Kuren sind die Letten auf der Nehrung und am Strande nördlich von Memel."

142. **Johannson K. F.:** Anlautendes indogerm. *b*—. Zeitschr. f. vergl. Spr. ed. Kuhn-Schmidt. 1899, p. 342.

S. 385.: „Woher hat mare balticum seinen Namen?... Ich glaube nicht, dass die Grundlage in báltas „weiss" steckt. Ich vermute eher, dass die baltischen Stämme ursprünglich die Flussmündungen und die Erweiterungen davon, die zum grossen Teil sumpfartigen haffe, *baltas genannt haben, und dass dies mit abg. blato „Sumpf" indentisch ist. Von dort ist der Name frühzeitig der Küste nach Westen gewandert und hat sich zum Namen der südl. Ostsee erweitert. Diese Wanderung kann sehr früh geschehen und so weit gelangt sein, dass die Belte mit diesem Namen schon in vorchristl. Zeit benannt worden sind und vielleicht schon da der Name Baltia der jüt. Halbinsel existiert hat."

143. **Brückner A.:** Beiträge zur ältesten Geschichte der Slaven und Litauer. Arch. f. sl. Phil. XXI. 1899.

I. Misaca, rex Licicavicorum. In der bekannten Nachrich Widukinds (III. 66): „regem Misacam, cuius potestatis erant Slavi, qu dicuntur Licicaviki," erklärt B. Misaca für spätere Myesco, Mieszko, was nach seiner neuen Erklärung Bär bedeutet (Urform mieszka). Der Name des Volkes Licicaviki wurde schon vielfacherweise, aber unglücklich gedeutet. Bekannt sind die Versuche Bielowski's und noch Baudouins und Kuniks diesen Namen mit dem der Lechen zusammenzustellen, dann die von Lelewel vorgeschlagene Deutung — Łęczycanie, was noch Malecki verfocht, und endlich die Erklärung Potkański's, Licicavici — Lecnici (vom Flusse Löcknitz). Nach Brückner ist Licicavici ein Patronymicum von Lestko, also Lestkovici, und stellt uns den früheren Namen von Gesammtpolen vor. — II. Die Galindensage. Die bei Petrus von Dussburg (Cron. terre Prussie III.) vorhandene Sage von dem Gebrauche der Kinderaussetzung bei den Galinden. *N.*

144. **Brückner A.:** Nowsze prace o Słowianszczyźnie zaodrzańskiej. Kwart. hist. 1899. 87. (Neuere Arbeiten über die Slaven westlich von der Oder.)

Zajímavý referát o prácech G. Weiskera Slav. Sprachreste aus dem Havellande (1890), P. Kühnela Die slav. Ortsnamen in Mecklenburg (1880—83), G. Heye Slav. Siedelungen im Königreich Sachsen (1893), G. Jacoba Das wendische Rügen (1894), Fr. Šuberta Rujana, Wittow, Arkona (1898), F. Raehfahla Organisation der Gesammtstaatsverwaltung Schlesiens, W. Sommerfelda Gesch. der Germanisierung des Herzogthums Pommern, Kochanowského Pierwotna germanizacya Słowian pomorskih (1897), B. Guttmanna Germanisierung der Slaven in der Mark.

145. **Westberg Friedrich:** Ibrâhîm's-ibn-Ja'kûb's Reisebericht über die Slavenlande aus dem Jahre 965. Зап. Имп. Акад. Наукъ. S. VIII. Ист. фил. отд. III. Nr. 4. С.-Пб. 1898.

Die Studie hat der Verfasser schon seit Jahren vorbereitet nach dem ihm dazu die rege Unterstützung des verstorbenen A. Kunik und Baron Rosen zu Hilfe kam. Über die Wichtigkeit des Reiseberichtes Ja'kûb's, entdeckt durch Ch. Schefer in der Bibliothek der Nûr-i-'Osmanie Moschee zu Konstantinopel und zuerst von Prof. de Goeje publiziert, braucht man nicht weitläufig zu schreiben. Es waren darüber recht viele Aufsätze und Commentare geschrieben, die jetzt von Westberg sämmtlich verwerthet erscheinen. Auch der Text ist sorgfältig revidiert worden.

Unter den einzelnen vom Verfasser gewonnenen Resultaten führe ich nur Folgendes an. Die angebliche Identität des Mêznbrg mit Merseburg auf Grund der Angaben Widukinds (II., 3) wird sehr bezweifelt, dagegen Magdeburg vorgeschlagen (65). 'Azzân ist Schwerin (69). Das Datum der Verfassung des Berichtes wird auf das Jahr 965 festgestellt (73). Ibrâhim stammte aus Afrika und war ein jüdischer Handelsmann, speciell ein Sklavenhändler (85). Die Ibrâhim-Ṭarṭûši-Hypothese Jacob's wird abgewiesen (90). Das Land des Bûîṣlâvs, Königs von Brâga, Bûîma und Ṭrkûa, wird auf Böhmen mit der Slowakei und Kleinpolen mit einem Theil von Schlesien gedeutet (96). Dasselbe bedeutet das Gross-Chorwatien Constantins, dagegen ist sein Serbenland das Quellengebiet des Dněstr und Weichsel (98). In Nachträgen wird Mas'ûdîs Passus über die Stämme der Slawen Dûlîbe (Dulebové čeští), Marâva (Moravané), Serbîn (Srbové severní) commentiert. Ibrâhîms Land der Weiber, wie Adams terra feminarum und Alfreds Maegdhaland, fällt nach Littauen (142).

Prag 29. IX. 99. *r.*

146. **Die Bewohner der Lausitz** in den ersten nachchristlichen Jahrhunderten. Gebirgsfreund. Zittau. X. 1898. 3.

147. **Slavische Ortsnamen** in der Lausitz. Voss. Zeit. Berlin 1898. Nr. 609. 30. XII. Hptbl. u. eine Beilage.

148. **Pluskal:** Příspěvek ku článku „O původu a jméně Valachů". Sborník mus. spol. Val. Meziřičí. 1899. III., p. 1. (Beitrag zum Aufsatze über den Ursprung und Namen der Walachen.)

Srv. nahoře č. 22. Známý autor dokazuje strašnou etymologií slovanský původ Valachů.

149. **Václavek M.:** Hlas rumunský o původu a jméně Valachů. Sborník mus. spol. Valašské Meziřičí. IV. 1899, p. 45. (Eine rumän. Stimme über die Herkunft der Walachen.)

Eine Übersetzung des Referates, welchen G. Nether über den Aufsatz Václavek's (siehe Nr. 22.) in rumänischer „Archiva" (1899, 110—126) veröffentlicht hat. Dieser Literat sucht zu bezeugen, dass die Walachen nicht rumänische, sondern dacische und slavische Hirten vorstellen. Václavek beharrt bei seiner Meinung.

150. **Ország J.:** Hlas rodáka valašského ku článku „O původu a jméně Valachů". Tamže p. 56. (Stimme eines walachi-

schen Landsmannes zum Aufsatze „Über die Herkunft und den Namen der Walachen.“)

Kommt als ein philolog. Laie mit einigen Etymologien zu Gunsten des slav. Ursprungs der Walachen.

151. **Pauler Jul.**, Dr.: Történelmi iskolai atlasz. Budapest 1898.

Auf der 9. Tabelle befindet sich eine Karte von Ungarn aus dem Jahre 1038 mit einer Fülle slavischer Namen. (Siehe die slowakischen in Slov. Pohľady 1899. 102.)

152. —g— Čo je slovenčina? Slov. Pohlady 1899. 420. (Was ist die slow. Sprache?)

Přičiněním Miloslava Hodžy ujalo se na Slovensku domnění, že slovenský jazyk je úzce příbuzný s církevní slovenštinou a prastarý, původní. Mimo to nejvíce Slovanů, kteří na Dunaji mluvili církevně slov. jazykem, uchýlilo se po vpádu Maďarů mezi Slováky. (Myšlénky podobné vyslovil ostatně i Šafařík r. 1826 ve svých Dějinách slov. jazyka a literatury.) Také L. Štúr měl Slováky za praobyvately a slovenštinu za řeč samostatnou, a na totožnost slovenštiny s církevní slovanštinou věří Miloslav i Svetozár Hurban, Sasinek, a nejnověji F. Florinskij vidí v ní živého potomka slov. prajazyka. Jiní, jak známo, vidí v ní jen dialekt český. — Autor článku přiznává se, že neví, jak spor rozhodnout, a Czambel také prý mu řekl: „Ja neviem ešte nateraz, čo je slovenčina.“ *N.*

153. **Lehoczky Tiv.**: Beregmegyei helynevek. Ethnographia. X. 1899. (Topograph. Nomenklatur in Com. Bereg.)

154. **J. Baudouin de Courtenay**: Sull' appartenza linguistica ed etnografica degli Slavi del Friuli. Přednáška na sjezdu v Čedadu (Cividale) 5. září 1899.

Ref. Iv. Trinko v Slov. Přehledě II. 27. sděluje následující úryvek z této přednášky: Prof. Baudouin má za pravděpodobný výklad, že jméno „Slavi“ odvodili si Římané z četných osobních jmen slovanských, vycházejících na „*-slav*“; ten se jmenoval Jaro*slav*, onen Stani*slav*, jiný Boři*slav* atd. — všichni tedy byli „slavi“, i počali tak Římané ony kmeny, z nichž lidé takových jmen pocházeli, hromadně nazývati. Poněvadž pak Slované dávali Římanům nejvíce otroků, přeneseno pomalu toto Římany utvořené jméno na nevolné pracovníky, otroky — „sclavi“. Jméno „Slavi“ tedy není původně slovanské, i užívalo se ho s počátku jen u Slovanů na západní národopisné hranici slovanské poblíž Římanů a jiných cizích národů, kdežto Slované, sídlící dále od této hranice, měli toliko zvláštní jména kmenová.

155. **Rutar Simon**: Rimska cesta Aquileia-Siscia“. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, IX., 1899, str. 27—35, 41—50, 113—119. (Die röm. Strasse Aquileia-Siscia.)

Zgodovinar in starinoslovec prof. Rutar podaje v tem spisu rezultat svojih preiskovanj iz leta 1898 o rimski cesti „Aquileia-Siscia“. Spis na-

tančneje določuje razne slovenske kraje, po katerih je vodila ta rimska cesta, ter pri tem zavrača in popravlja starejša in novejša napačna mnenja.

D. L.

156. **Ласкинъ Гавріилъ:** Сочиненія Константина Багрянороднаго: О ѳемахъ и о народахъ. Чтенія общ. ист. и древ. М. 1899. Nr. 188. I., p. 1—262.

Každý, kdo se zabývá slovanskými starožitnostmi, bude nesmírně povděčen autoru za nové tyto překlady a komentáře dvou nejdůležitějších pro nás spisů Konstantinových (de thematibus a de admin. imperio). Dosud byly do ruštiny převedeny jen malé ukázky Palauzovým, Brossem, Grotem. Neméně nutno by bylo vydati řádné nové vydání originalu.

157. **Munkácsi Bernhard,** Dr: Die Anfänge der ungarisch-slavischen ethnischen Berührung (Die Donauländer. Zeitschr. für Volkskunde. Jhg. I. S. 249—259, 329—340 und 409—421).

Bekanntlich berief sich Miklosich auf die aus dem Slav. entlehnten Worte im Magyarischen: mostoha (d. i. moštocha), pest (pešt), palast (palašt) und rozsda (rožda), um seine Ansicht plausibel zu machen, dass die Heimat des Altkirchenslavischen unter den pannonischen Slovenen zu suchen sei. Desgleichen hob er auch die slav. Lehnwörter des Magyarischen hervor, welche einen Nasal voraussetzen, wie korong (krągъ), munka (mąka), péntek (pętъkъ) und dergl. Miklosich nahm freilich an, dass die Magyaren diese Ausdrücke erst in Pannonien von den dortigen Slovenen entlehnten. Allein heutzutage denkt man über die Sache anders. Neben den erwähnten Lehnwörtern mit *št* und *žd* finden wir nämlich im magyarischen auch solche mit *č*: szerencse (aksl. sъręšta), láncsa (ląšta) und lencse (lęšta). Von diesen Worten ist es nun wahrscheinlich, dass sie von den pannonischen Slovenen herrühren, denn einige Namen, die uns in der Conversis Carantanorum überliefert sind und die Kocels Gebiet betreffen, weisen auch dieses *č* auf (geschrieben *c*), wie auch einige slavischen Ortsnamen aus demselben Gebiete. Was dagegen die Worte mit *št* u. *žd* anbelangt, so muss man voraussetzen, dass sie schon früher von den Magyaren und zwar am Schwarzen Meere oder vielleicht im alten Dacien entlehnt wurden. Dabei kann natürlich nur jener slavische Stamm in Betracht kommen, aus welchem die Bulgaren hervorgegangen sind.

In der vorliegenden Abhandlung sucht nun auch Munkácsi nachzuweisen, dass die slav. Lehnwörter im Magyarischen nicht erst in Pannonien entlehnt wurden. Seine Resultate zu denen er gelangt, sind: 1. Die Anfänge der ethnischen, wie auch der sprachlichen Berührung der Ungarn und Slaven sind bedeutend älter, als die Landnahme und sind in die Zeit des Aufenthaltes der Ungarn in der Gegend des Schwarzen Meeres zu verlegen. 2. Namentlich auf dem Gebiete des Spracheinflusses müssen wir — wenn nur entschiedene historische oder philologische Umstände das Entgegengesetzte nicht beweisen — die ungarischen landläufigen, sowie die slavischen Lehnwörter mit altslovenischer, walachisch-slavischer und russischer Lautbildung als aus dieser Periode stammende betrachten. 3. Auf dem Gebiete des heutigen Ungarn haben die landnehmenden Ungarn ein von den auch heute noch lebenden slavischen Nationen verschiedenes, mit ihnen nicht identificierbares slavisches Volksthum, höchstens

in nur unbedeutender, vom Gesichtspunkte ethnischen und sprachlichen Einflusses kaum in Betracht kommenden Anzahl, finden können.

Die zwei nächsten Punkte sind nicht von Belang, hinsichtlich des 3. Punktes ist zu bemerken, dass hier Munkácsi offenbar noch unter dem Einflusse der Kopitar-Miklosich'schen Hypothese stand und an einen slavischen Stamm in Pannonien dachte, bei dem das Altkirchenslavische heimisch gewesen wäre. Wir bemerken dies auch sonst in seiner Arbeit. dass er sich von diesem Einflusse nicht ganz befreien konnte; daher so manche Missverständnisse darin. Sonst verdienen aber seine Ausführungen Beachtung. Er hebt mit Recht hervor, dass jene grosse Massse des Slaventhums, das sich zur Zeit der Landnahme durch die Ungarn einer mit dem Altslovenischen verwandten Sprache bedient hätte und von der die slav. Lehnwörter im Magyarischen herrühren sollten, auf ungarischem Gebiete nirgends zu finden sei. Dieses Volk wäre also spurlos verschwunden, was nicht recht denkbar ist. Es kann aber auch an eine quantitativ geringere Masse eines slav. Volkes, das geschwunden wäre, wie im 3. Punkte zugegeben wird, nicht gedacht werden. Wir müssen vielmehr annehmen, dass damals Ungarn, in den Gebieten, um die es sich handelt, von denselben slav. Völkerschaften bewohnt war, die sich hier noch jetzt nachweisen lassen: im Nordwesten von den Slovaken und zwar jedenfalls bis an das linke Ufer der oberen Donau und in den Gebieten um den Plattensee herum von Slovenen, als deren Überreste die sogenannten heutigen Vandalen anzusehen sind. Diese Slovenen reichten damals natürlich weiter nach Osten und wurden allmählich zurückgedrängt. Jenseits der Donau gegen die Theiss zu (im späteren ung. Alföld) gab es allerdings Bulgaren. Dass sie hier gewesen sein mussten, geht neben anderem auch aus der Thatsache hervor, dass K. Arnulf im J. 892, als er Svatopluk bekriegte, den bulgarischen König Laodomir bat, er möchte die Ausfuhr von Salz aus seinem Reiche an die Mährer nicht gestatetn. Daraus geht hervor, dass die schon durch die Römer betriebenen siebenbürgischen und vielleicht auch die marmaroscher Salzbergwerke in den Händen der Bulgaren waren. Mit der einstigen Existenz dieser Bulgaren auf späterem ungarischen Boden dürfte auch der Ortsname Pest in Zusammenhang stehen. Für einen anderen slav. Stamm haben wir demnach neben den erwähnten auf dem späteren ungarischen Gebiete keinen Platz.

Für eine frühere Berührung der Magyaren mit den Slaven spricht die positive Geschichte, insbesondere sind es die Berichte des Ibn-Rostek und Gurdēzî, denen das grosse Werk des zwischen 892—943 wirkenden Dsaihânî als Quellenwerk gedient hat. Beide berichten von den Magyaren am Schwarzen Meer, dass sie die benachbarten Slaven wie Sklaven behandelten und ihnen schwere Steuern auferlegten. Dann kommen dazu noch die Berichte byzantinischer Quellen wie auch Nestor. Es ist auch in dieser Hinsicht bemerkenswert, dass gerade die magyarische Bezeichnung für „Diener" nämlich *szolga* und *cseléd* slavischen Ursprungs ist (sluga, čeljadь). Beachtenswert ist ferner der Umstand, dass die slav. Lehnwörter im Rumänischen dieselben Merkmale aufweisen wie die Mehrzahl jener im Magyarischen: sie setzen Nasale voraus z. B. rum. muncă, ungar. munka „Arbeit-Mühe" (aksl. mąka), haben *št*, *žd* z. B. rum. maştehă

nădejde (l. nědežde Hoffnung) u. s. w. Aber aus dem Umstande, dass ein altes slav. Lehnwort einen Nasal voraussetzt, kann man noch nicht an eine bestimmte slav. Sprache, aus der das Wort herrühren sollte, denken, denn wir wissen jetzt, dass die Nasale urslavisch waren, dass sie somit einst in allen slav. Sprachen vorkamen. Daher darf uns der von den byzantinischen Schriftstellern als *Ὄγγλος*, *Ὄγκλος*, *Ὄγλος* übermittelte uralte slav. Name ąglъ, womit der Landstrich, welcher die Ungarn Etel-kóz nennen, bezeichnet wird, nicht wundern, ebenso wenig ein *σφεντόπληκτος* für das uns jetzt geläufigere Svatopluk. Entscheidend ist für uns hier nur die Lautgruppe *št*, *žd*, die eben das Bulgarische charakterisirt.

Nicht entscheidend sind ferner die Worte mit der tert- tort-Gruppe im Magyarischen wie szerda (Mittwoch) = aksl. srěda; cserda, csorda (Herde) = aksl. črěda u. s. w., weil hier dieses Resultat auch die ursprünglich anders gearteten Gruppen ergeben, vgl. das schon erwähnte szolga = sluga, kulcs (Schlüssel) = ključь u. s. w.

Von zwei Worten sucht Munkácsi direkt nachzuweisen, dass sie im Wege des Türkenthums, also nur auf südrussischem Boden in das Ungarische aufgenommen werden konnten. Es ist dies *orosz* = Russe, im Türkischen überall *urus* (im Karanisch-Tatarischen: urês); das Türkische liebt nämlich nicht die anlautenden Consonanten *r*, *l* und setzt deshalb in Fremdwörtern häufig einen Vocal vor (z. B. urum = ungar: római = Römer). Das zweite Wort ist *lengyel* = Pole, das mit Hilfe des türk. Bildungssuffixes — *li*, *lî* (vgl. Osmanli, mažarlî) aus lęd — (vgl. ljadьskyj) gebildet worden ist. Dazu kommt eigentlich noch das magyar. *könyv* Buch aus kъňiga, mordvin. konov = Papier; im Ugrisch-Türkischen (dh. Bulgarisch-Tschuvaschischen geht im Auslaute *g* in *v* über.

Der Nachweis der aus dem Russischen angeblich herrührenden Lehnwörter (s. 409—411) lässt so manches zu wünschen übrig. Wir begreifen z. B. nicht, warum man bei komor, kór, gomolya u. s. w. gerade nur an das Russische denken müsse; im Böhmisch-Slovakischen hiess es auch einmal ščuka st. des späteren štika. Für den russ. Ursprung des magyar. csuka könnte daher nur das mordvinische čukă sprechen.

Bei einer so frühzeitigen Berührung der Magyaren mit den Slaven werden wir auch andererseits einige magyarische Lehnwörter im Slav. besser begreifen. So z. B salaš „villa“ (auch šalaš z. B. im Russ.), magyar. szállás „Quartier, Wohnung“; aksl. birъ census, russ. birčij Scherge etc., ung. bér, bir (Lohn, Dienstgeld); russ. baťa, baťuška, bulg. bašta, ung. bátya (älterer Bruder), syrjenisch bať „Vater“. bať-mam „Eltern“. Vielleicht gehört hierher auch věža „Thurm“, im magyar. zwar kein entsprechendes Wort, dafür aber ostjak. voš, vogul. ūš, ūs (Burg, Stadt, Umzäumung, hier auch eine Verbalform: vošem, ūsem).

Man muss es anerkennen, dass Munkácsi diese so wichtige Frage hier in einer äusserst nüchternen und objectiven Weise, die wir sonst nicht immer auf diesem Gebiete bei magyarischen Gelehrten anzutreffen pflegen (man denke z. B. an die phantasischen Utopien J. Volfs hinsichtlich der slav. Lehnwörter im Magyarischen) behandelt hat. Nicht immer werden wir zwar mit ihm übereinstimmen, aber in der Hauptsache, dass näm-

lich die meisten slav. Lehnwörter im Magyarischen aus einer früheren Periode stammen, also vor der Landnahme entlehnt wurden, hat er das Richtige getroffen. Es bleibt nur noch übrig diese Lehnwörter besser zu gruppieren.

Wien 28. IX. 99. *W. Vondrák.*

158. **Корелинъ М. С.:** Кто были наши предки, гдѣ и какъ они жили? Иллюстрированныя чтенія по культурной исторіи. Вып. V. Москва 1899, p. 76. (Prof. M. S. Korelin: Was waren unsere Vorfahren, wo und wie haben sie gelebt?)

Книжка представляетъ посмертный трудъ проф. Корелина и въ тоже время 5-й выпускъ начатаго имъ (въ 1895 г.) изданія „Чтеній". Цѣлъ изданія, а вмѣстѣ и настоящаго выпуска, — популяризація научныхъ данныхъ по культурной исторіи. Сообразно съ этимъ и настоящая книжка начинается объясненіемъ того, что такое археологія, каково ея развитіе и значеніе для исторіи. Начало научной археологіи авторъ ведетъ отъ начала истекающаго столѣтія, хотя интересъ къ древности, выразившійся въ созданіи музеевъ, восходитъ еще къ XIV. ст. Указавши на открытіе археологіей цѣлаго періода „доисторической эпохи", авторъ древнѣйшіе памятники дѣлитъ на группы: „каменный вѣкъ", „бронзовый" и „желѣзный". Въ первомъ признаетъ палеолитическій и неолитическій періоды. „Свайныя постройки" относятся къ неолитическому періоду (пещерныя жилища — палеолитическія).

Вторая глава (стр. 21.) посвящена выясненію значенія языка, какъ историческаго источника, при чемъ во введеніи дана исторія языкознанія, его открытія. Далѣе излагается контроверсъ противъ лингвистической теоріи теоріи антропологической съ ея отдѣленіемъ — краніологіей. Авторъ отдаетъ предпочтеніе теоріи лингвистической, почему въ слѣдующей главѣ и исходитъ изъ данныхъ этой науки, рѣшая вопросъ о прародинѣ арійцевъ; при этомъ онъ склоняется къ мнѣнію объ средне-азіатской родинѣ арійцевъ. Судя по изложенію авторъ стоитъ на почвѣ Шлейхера; онъ её излагаетъ подробно давая только небольшое замѣчаніе о теоріи Шмидта.

Характеризуя культуру арійцевъ, авторъ приходитъ къ выводу, что у арійцевъ до ихъ раздѣленія существовалъ только самый древній общественный союзъ-семья, и что объединеніе семей въ болѣе обширные родовые или племенные союзы, если и существовало, то только въ зачаточномъ состояніи (стр. 60). Внѣшній бытъ арійцевъ характеризуется такъ: отсутствіе земледѣлія, хотя и не полное, но преобладаніе скотоводства, отсутствіе прочныхъ жилищъ; жилища были легкія, круглыя; домашнія животныя очень немногія; металла не было но каменныя орудія неолитическаго періода. Вѣрованія носили уже характеръ антропоморфизма, культъ предковъ еще обще-арійскій.

Въ концѣ книги, богатой иллюстраціями, объясненіе извѣстной картины В. М. Васнецова (въ Историч. Музеѣ въ Москвѣ), которую К. находитъ достаточно точно представляющей культуру арійцевъ.

М. С.

159. **Будде Е. Ѳ.:** Отвѣтъ академику А. А. Шахматову и разборъ его послѣдняго мнѣнія объ образованіи русскихъ нарѣчій. ЖМНП. 1899. Сент. 163—177. (Budde: Antwort an den Akademiker A. Šachmatov und die Analyse seiner letzten Meinung über die Entwickelung der russischen Dialekte.)

160. **Шахматовъ А. А.:** Нѣсколько словъ по поводу статьи проф. Будде. Ibid. p. 178—180. (Šachmatov A.: Einige Worte zum Aufsatze des Prof. Budde.)

Spor obou učenců prof. E. Budde a akad. A. Šachmatova týká se hlavně otázky, kterým kmenem byl Rjazanský kraj kolonisován. První dovozuje, že Vjatičové kolonisovali tento kraj, druhý naopak že v kolonisaci řečené země účastnil se kmen sěverský, neboť sěverské dialekty zachovaly se prý v jižních okresích Rjazanské gub. Mimo to vystupuje p. Budde proti hypothesi p. Šachmatova, připisující kmenu sěverskému velké účastenství v kolonisaci staroruských zemí. Vytýká mu dále, že nevzal náležitou měrou v úvahu zeměpisnou nomenklaturu. Na námitky prof. Budde, že v starokijevských památkách není viděti velkých sledů sěverského dialektu, jmenovitě akání, jak bychom dle nejnovější hypothese akad. Šachmatova o starém kijevském jazyce čekali, odpovídá tento, že smíšení dialektů vede vždy k odstranění rázovitých zvláštností dialektických, tak tedy zmizely v kijevském dialektě některé hláskoslovné zvláštnosti maloruské, ale proto nejsme nuceni ještě předpokládati, že by dialekt tento měl ještě přijmouti od Sěveřanů tak rázovitou zvláštnost hláskoslovnou, jako akání. Ostatně náleží vývoj silného aneb mírného akání pozdějšímu vývoji jazyka, připomíná Š. Jaké ale potom vývody můžeme činiti na základě toho na poměry mezi staroruskými kmeny, když t. ř. akání vůbec poměrně pozdě se vyvinulo? Doložen jest tento hláskoslovný jev, jak známo, teprv od XIV. stol. Poznámka prof. Budde, hozená při otázce o kolonisaci Tverské, „jasno, že v tomto případě není možno smiřovati a vzájemně objasňovati fakta dnešního ruského jazyka s fakty letopisné historie“ (str. 172) má význam, tuším, mnohem všeobecnější. *J. P—a.*

161. **Крымскій А.:** Филологія и погодинская гипотеза. (Продолженіе.) Кіев. Стар. 1899. Янв. 9—29, Іюнь 307—316, Сент. 277—311. (Krymskij A.: Philologie und die Hypothese Pogodins.)

O prvních statích viz referát ve Věstníku II. 18. O celku přineseme referát příště.

162. **Михальчукъ К.:** Что такое малорусская (южнорусская) рѣчъ? Кіев. Стар. 1899. Августъ 135—195. (Michalčuk K.: Was ist die kleinrussische Sprache?) Referat budoucně.

163. **Leger L.:** Comment la nation russe s'est elle formée? Rév. gen. Sc. IX. 1898. 674—680.

Annal. de Geogr. Nr. 41., p. 132: „Excellent resumé des premières périodes de l'histoire russe. ou sont mises successivement en lumière les influences que la Russie a subies avant de devenir ce qu' elle est aujourdhui; l'une des plus fortes a été celle de la religion orthodoxe.“

164. **Владимировъ П. В.:** Пятидесятилѣтіе „Мыслей объ исторіи русскаго языка". (Очеркъ трудовъ за 50 лѣтъ и новые матеріалы.) Кіевъ 1899. 8⁰. 45 стр. (Fünfzigjähriges Jubileum des Buches „Gedanken über die Geschichte der russ. Sprache" von Sreznevskij.)

Въ настоящемъ этюдѣ кіевскій профессоръ подводитъ итоги изученію нарѣчій великорусскаго и малорусскаго. Очерчивая ходъ этого изученія г. Владиміровъ съ особеннымъ вниманіемъ останавливается на вопросѣ о т. н. „древности" малорусскаго нарѣчія, донынѣ, какъ извѣстно, раздѣляющемъ ученыхъ на два лагеря. Въ связи съ этимъ, авторъ обозрѣваетъ попытки и діалектической локализаціи извѣстныхъ группъ памятниковъ древне-русскадо языка, стремленіе къ которой такъ характеризуетъ новѣйшую школу. изслѣдованія Соболевскаго, Шахматова и др.

Cf. Жив. Стар. IX., 274.

165. **Теодоровичъ Н. И.:** Волынь въ описаніяхъ городовъ, мѣстечекъ и селъ въ церковно-историческомъ, географическомъ, этнографическомъ, археологическомъ и другихъ отношеніяхъ. Историко-статистическое описаніе церквей и приходовъ Волынской епархіи. Томъ IV. Староконстантиновскій уѣздъ., Почаевъ, 1899 г., 928 + IV. стр. (Teodorovič N.: Wolhynien beschrieben in seinen Städten, Städtchen und Dörfern. T. IV. Kreis von Starokonstantinov).

Siehe d. Ref. in Kijev. Starina 1899. Juni. Bibl. 156.

166. **Halévy J.:** Mélanges étymologiques. Mém. de la Soc. de Ling. XI. 73—91.

Výklad rozličných slov jazyků východních, zvláště přejímaných slov „osvětových" (tak slova staroind., vzatá z jaz. sem. a j.). M. j.: ř. *Σκύθης* se vykládá za pojmenování ryze řecké, z aiol. *σκύθος* (= *σκύφος* „nádoba"). Skythové dle Her. nosili na páse poháry.

167. **Boneli E.:** Beiträge zur Alterthumskunde Russlands. II. Petersb. 1897. (Srv. Věstník II. 51.)

Obšírný a důležitý referát podal V. Latyšev v ЖМНП. 1899, kde se vytýká mnoho nedostatků v použití pramenů o Skythii, v libovolných hypothesách a pod. Kniha je zastaralá. Srv. též referát J. Práška v Č. Mus. fil. 1899. 149—152.

168. **Sasinek Fr. V.:** Záhada dějepisná. Sborník Mus. slov. spol. IV. 1., p. 78. 1899 (Ein historisches Problem.)

Die Thraker Herodot's sind Slaven; das biblische Land Cetim ist das Land der slav. Geten.

169. **Кулаковскій Ю.:** Аланы по свѣденіямъ класс. и визант. писателей. Кіевъ 1899. (Kulakovskij J.: Die Alanen.)

Въ русской литературѣ естъ уже работа аналогическая — историческіе отдѣлы въ III. томѣ „Оссетин. Этюдовъ" проф. Миллера (1887.) Этотъ очеркъ былъ задуманъ какъ предисловіе къ переводу на русскій языкъ одного произведенія византійской литературы XIII. вѣка, а именно: „Аланское посланіе епископа Ѳеодора", но

пріобрѣталъ видъ самостоятельнаго изслѣдованія. Переводъ „Аланскаго посланія“ былъ помѣщенъ въ XXI. томѣ Записокъ Императорскаго Одесскаго Общества Исторіи и Древностей (Одесса 1898), а составленный очеркъ напечатанъ въ XIII. книгѣ Чтеный Историческаго Общества Нестора-лѣтописца. — Аланы принимали участіе въ событіяхъ эпохи переселенія народовъ и также имѣли свою исторію въ жизни Южнорусскихъ степей. Судьбы Аланъ составляютъ часть до-русской, если можно такъ выразиться, исторіи. Такъ какъ ближайшимъ предметомъ изученія были свидѣтельства классическихъ и византійскихъ писателей, что отмѣчено въ самомъ заглавіи работы, остается возможность значительнаго пополненія свѣдѣній о древнихъ судьбахъ Аланъ изъ грузинскихъ, армянскихъ и арабскихъ источниковъ. Авторъ тоже не упомянулъ въ своемъ текстѣ о томъ, что въ недавнее время привлечены къ выясненію вопроса объ Аланахъ и китайскіе источники.

Все таки составляетъ очеркъ проф. Кулаковскаго совершенно цѣнную книгу для всехъ славистовъ.

170. **Погодинъ А.:** Новыя сочиненія о языкѣ и культурѣ индогерманцевъ. ЖМНП. 1899. CCCXXII. dub. 493—512. (Pogodin A.: Neue Arbeiten über die Sprache und die Kultur der Indogermanen.)

Článek není vlastně referátem o novějších pracích z oboru předhistorických kulturních dějin indoevropských, jaký dle titulu očekáváme: jest spíše stručným náčrtkem obrazu, jaký v Pogodinově mysli povstal při studiu jich (a při samostatném studiu jazykozpytném).

Prakmen indoevropský na jisto stál na vysokém stupni osvětovém: měl již i jakousi literaturu tradovaných formulí obřadových, písní a posvátných textů. Šíření prakmene tohoto dělo se rozchodem skutečných kmenů, ne nahodilých úlomků a skupin; dělo se hlavně zakládáním nových osad, ne šířením přirozeným. V kterékoli minulosti objevují se indoevropané, vždy vystupují již jako organisované národy.

Šíření národů indoevropských po Evropě a Asii má jakési střediště v Karpatech: kolem tohoto střediště ještě před samou dobou historickou sídlili Slované a Illyrové. Karpaty jsou pravlastí indoevropskou: na východním svahu jejich bylo prasídlo východních kmenů indoevr., na západním západních. Typ germánský, indoevropský i zde mohl vzniknouti: i zde byly v době diluvia ledovce. S mořem, jehož označení Hirt přikládá v otázce po pravlasti indoevr. tak veliký význam, mohli se předkové Indoevropanů seznámiti prostřednictvím obchodu, který již v době neolithu byl značně rozvinut; rovněž se solí (i Finnové mohli v oněch dobách obojí poznati týmže způsobem), a j. Znalost *lva*, kterou s podobností lze u indoevr. prakmene předpokládali, nepřekvapuje v Karpatech, uvážíme-li, že v Thrakii ještě v historické době se objevovali lvi.

Proti Virchowovi klade P. důraz na význam anthropologie v otázkách po minulosti lidských plemen. Prakmen indoevr. byl rusý a světlooký, a prakmen finsko-ugorský rovněž: Hérodotovi Budinové, finského původu (Tomaschek) byli tohoto typu, některé kmeny severofinské k němu patří

podnes. Praindoevropané a Prafinnové jsou a byli anthropologicky kmenem jediným a bezpochyby i jazyky jejich jsou původu stejného. Indoevropané jsou asi větví plemene finsko-ugorského, která se odloučila od tohoto, na svém šíření k západu zastavila se v Karpatech, zde samostatně se rozvíjela a odtud pak se rozšiřovala dále.

Kulturu praindoevropskou podrobně nelze zatím poznati, zejména ne obvyklým usuzováním z fakt jazykových. Objevuje-li se totéž slovo s týmže významem v rozličných nebo ve všech jazycích indoevr., není to ještě důkazem, že ten který pojem patřil k osvětovému inventáři prakmenovému: nehledě k tomu, že totožnost slov oněch může býti někdy jen zdánliva, jest možno vždy, že předmět a stejné jeho pojmenování dostaly se k jednotlivým indoevr. národům zvláště teprv v době, kdy tyto již dávno nežily pohromadě. A naopak, předmět, který nemá v rozličných jazycích indoevr. stejného pojmenování, mohl proto býti znám již prakmenu nerozděleném: mohla se u rozličných národů zachovati rozličná synonyma původně vedle sebe běžná. Vůbec známosti naše o prajazyce jsou příliš zlomkovity.

Jazykovou příbuznost Indoevropanů s Finny dle mínění Pogodinova lze poznati méně shodami v jednotlivých slovích, spíše shodami v základním rázu obojích jazyků. V době jednoty indoevropské svazek mezi kořenem a suffixem nebyl ještě tak těsný jako později; v slově téhož původu a významu střídávají se přípony různé dosti libovolně: podobnou samostatnost obojích částí vidí P. i v jazycích finských. Stupňování samohlásek indoevropských, „seslabování“ hlásek *p t k* v *b d g* nalézá rovněž analogu i v jazycích finských.

Praha 15. X. 98. *J. Z.*

171. **Majewski Er.**: Starożitni Słowianie na ziemiach dzisiejszej Germanii. Warszawa 1899, str. 44. Odbitka z Wędrowca N. 22. i nast. r. 1899. (Die alten Slaven in den Ländern des heutigen Germaniens).

Autor w krótkości charakteryzuje istotę sporu dwu stronnictw naukowych i przytacza ważniejsze argumenta antropologiczne, archeologiczne oraz lingwistyczne, które dowodzą że Słowianie mieszkali w Europie środkowej, na gruncie Starożytnej Germanii — już jako Słowianie conajmniej od kilku wieków przed Chryst. W epoce po Chrystusie, t. zw. „najazdu Słowian“ ziemie ich zaczęły zalewać plemiona niemieckie, w coraz większej ilości napływające z północy. Za autochtonizmem Słowian w „Germanii“ przemawiają wszystkie fakty archeologiczne, lingwistyczne — a nawet dobrze rozumiane historyczne, a jeśli w nauce do dziś przeważa pogląd przeciwny — to jest to wynikiem zręczności autorów, przeważnie niemieckich, którzy dla dogodzenia dumie swego szczepu, a po części ze względów politycznych zestawiaj pracowicie mnóstwo argumentów, świadczących pozornie na korzyść ic apriorystycznego poglądu, do tego stopnia, że nawet wielu badaczów sl wiańskich za sobą pociągnęli.

Nauka jednak czysta, wolna od tendencji dowiedzie prędzej, czy pc żniej, ile nadużyć popełniono, ilu zamilczeń oraz fałszywych zestawień d

konano, aby ukryć prawdę, jasno dobywającą się z pod sztucznie nagromadzonego balastu. *Autoref.*

172. **Kętrzyński Wojciech,** dr.: O Słowianach mieszkąjacych niegdyś między Renem a Łabą, Salą i czeską granicą. Kraków. Nakl. Akad. Umiej. 1899.

K obsahu knihy podanému již napřed (srv. č. 14) výňatkem z autoreferatu spisovatelova, chceme zde připojit ještě několik slov.

Spisovatel jak vidno, staví se nadšeně a rozhodně v řadu autochtonistů, jako už před lety ve své knize „Die Lygier" učinil. Pro svou vlastní úlohu dokázat bývalou existenci Slovanů v kraji od Dněpru až po Rýn, a sice specialně mezi Labem a Rýnem, snesl ovšem řadu dokladů. Ale ty vesměs svědčí jen na doby pozdní, historické. Důkaz o slovanskost celé předhistorické Germanie (zatím co Germani seděli ještě ve Skandinavii), o slovanskosti Bojů, Markomanů, Vandalů, Vindeliků, Kvadů, Semnonů, Silingů atd. se spisovateli nepodařil, poněvadž se v tom dosahu podařiti vůbec nemůže. Že však při tom spis není bez dobrých jednotlivostí a vhodných poznámek je při pracích Kętrzyńského přirozeno. *N.*

173. **Strausz Ad.:** Die Bulgaren. Ethnograph. Studien. Leipzig (Th. Grieben.) 1898, 477.

Някои отъ успоредиците му изглеждатъ наистина натегнати, но те се обясняватъ отъ горещото му желание, да намери и въ българската етнография покрепа на теорията, която поддържа особено извѣстниятъ младъ маджарски ученъ Мункачи, именно, че маджарите и българите трябва да са били дълго време въ своето праотечество въ найблизка културна допирка, могатъ се обясни и многобройните чувашки културни думи, заети въ маджарския езикъ. — Известно е, че чувашите се смятатъ днесь за най-прямите потомци на Волжските българи, следователно оправдано е и желанието, да се намерятъ някои връзки между днешните угрофински народи и днешните българи, обаче бояа се, че въ това си желание маджарските учени отиватъ много далечъ и преди всичко много рано смятатъ хипотезата за българския произходъ па чувашите за трайно установена. Тукъ имаме, споредъ моето мнение, само една спирка въ науката, една остроумна хрумка, а не и окончателно решение. Има някои показалци, които говорятъ противъ чувашите, като потомци на древните българи. До като не се провери зледователно грижливо цялата тая хипотеза, добре е, да не се гради твърде върху нея. Това не ни пречи естественно, да прилагаме сравнителната метода въ най-пъленъ обемъ и да показваме всички по-очивестни сходства, гдето и да ги памеримъ. Отъ туй гледище съ любопитство отбелязамъ сближенията на г-на Щрауса, за коитн говорихъ по-горце, но не е зле, да се види, да ли приликите не са обясняватъ и по други начинъ, напр. грезъ заемание, безъ да лежи въ основата на това заемание някакво етническо сродство. (Бълг. Прег. 1899. 149.)

174. **Černý A.:** Mythiske bytosće łužiskich Serbow. Budyšin 1893—1898. str. 462. (Myth. Gestalten d. laus. Serben.)

Szlachetny przyjaciel i miłośnik narodu serbo-łużyckiego, lubo innej narodowości, podjął piękną pracę usystematyzowania materyału mitologicznego, zawartego w pieśni i baśni Serbów łużyckich. Černý, stając na najnowszem, prawdziwie naukowem stanowisku, we „Wstępie“ przyznaje się do najnowszej szkoły mitologicznej, która na podstawie metody porównawczej doszła do przekonania, że „drogi myślenia ludzkiego u wszystkich ludów w podstawie są jednakowe, czyli mówiąc innemi słowami: myśleniem ludzkiem kierują jednakowe prawa psychologiczne.“ Hołdując tej zasadzie, Černy zaznacza, że należy do szkoły mitologów-psychologów, na czele której stawia Ed. B. Tylora i Andrew Langa, zaliczając jeszcze do niej H. Gaidoza, Jana Karłowicza, M. Lazarusa i H. Steinthala, W. Mannhardta i J. Krála. Wobec tego Č. poddaje krytyce szkoły, które poprzedziły szkołę psychologiczną, mianowicie lingwistyczną (Maxa Müllera), allegoryczną Creuzera, euemerizm Böttigera i E. Hoffmanna, kult przodków Spencera. Wyliczywszy dokładnie wszelkie źródła, których używał do swej pracy, Č. bardzo słusznie zaznacza małą wiarogodność zbioru Edm. Veckenstedta „Wendische Sagen“, z którego też korzystał w skąpej mierze i to niesłychanie oględnie.

Przystępując do części szczegółowej, autor opowiada, w jaki sposób człowiek pierwotny tłomaczył sobie istoty i rzeczy, które go otaczały, sądząc je według siebie, a zatem przenosząc na nie przedewszystkiem kategoryę życia, które czuł w sobie, potem przygody swego żywota przypisując istotom nadprzyrodzonym, życzliwym sobie lub wrogim. Przegląd tych istot rozpoczyna od duchów domowych, kubołcików, zmijów, plonów, bożego sedleszka, bożej łości, lutków i palczyków. W kubołcikach widzi duchy domowe słowiańskie, które dziś lud zowie mianem niemieckim, gdyż pierwotna nazwa słowiańska poszła w zapomnienie. Pokrewne im są zmije i plony. Zagadkowe i trudne do wytłomaczenia postacie bożego sedleszka i bożej łości Č. wykłada jako gieniusze rodu lub całej wsi. Lutki, niemniej niesnadne do wytłomaczenia, zalicza do duchów domowych. W „Śpiących rycerzach« Č. baśnie tej kategoryi tłomaczy przez pogląd na śmierć jako na sen. Autor niniejszego referatu w artykule „Śpiący rycerze“ (Błueszez 1881 r.) uciekał się do wytłomaczenia mitów tego rodzaju przy pomocy tego psychologicznego faktu, że serce ludzkie niełatwo godzi się z myślą, że ukochani bohaterowie, monarchowie, dobroczyńcy narodu umierają, i woli łudzić się nadzieją, że tylko śpią w tajemniczej pieczarze i w chwili największej potrzeby ożyją i wyjdą z niej, aby sprawie uciemiężonych dać zwycięztwo.

W hobrach, grabach, dziwicy, dziwej żonie (polsk. dziwożonie), przypołdnicy, serpownicy, smierkawie, worawach, wurlawie Č. widzi bardzo słusznie duchy leśne i polne, duchy roślin, jakie W. Mannhardt (Baumkultus) porównywa ze starożytnemi dryadami, nimfami, faunami, sylvanami, panami, satyrami, centaurami, cyklopami i in. a które *demonami wegetacyjnemi* nazywa. Dalej przechodzi do istot, oddziaływających na „dolę i niedolę“ ludzką, zwłaszcza do złośliwych istot, które sprowadzają na człowieka nieszczęścia, choroby i śmierć. Mamy w tym oddziele złą żonę (dziwna rzecz, Serbom łużyckim brakuje tak charakterystycznej u nas *biedy*), dalej przemienki (pol. odmieniec), chorobę (khorosć), mór, śmiertnicę i śmierć.

Bardzo skąpo przedstawiają się w podaniach serbołużyckich szczątki personifikacyi słońca, księżyca i gwiazd, jak również duchy chmur i niepogody, bogaciej i obficiej trafiają się podania o wiatrach, przy czem występują postacie Dyterbiernata i nocnego łowca. Co do tych ostatnich Ć. sądzi, że ojczyzną podobnych podań są Niemcy, aczkolwiek sądzili byśmy że, trzymając się konsekwentnie zasad nowszej szkoły mitologicznej, należałoby przypuszczać, że uosobienie szałów wichru jest rzeczą wspólną różnym ludom, tylko blizkość niemczyzny wywarła swój wpływ na zewnętrzną stronę tych podań, szczególniej na nazwę samych istot. — Ze zjawisk świetlawych powstały podania o błędnych ognikach (błudnička) i mężu ognistym (wóhnjowy muž). Zastanawiającym jest u Serbów łużyckich bogactwo podań o duchach wodnych.

W rozdziale *Čert* mamy do czynienia z postacią mistyki chrześcijańskiej, na którą przeniesiono rozmaite pojęcia o demonach pogańskich. Średniowieczność przebija silnie w podaniach o czarownicach i czarownikach (kuzłarnica, khodota, kuzłar), których korzeń i źródło tkwią niewątpliwie w czasach przedchrześcijańskich. Jako odmianę czarownicy autor poczytuje bardzo słusznie zmorę (mórawę). Po zmorze następują wilkolak (wjelkoraz) i upiór, których ślady u Serbów lużyckich są bardzo słabe. Krótki rozdział o pomniejszych postaciach, których znaczenie mityczne autor w wątpliwość podaje lub zupełnie odrzuca, a nadto dodatki do poprzedniego zakończają książkę.

Budowa pojedyńczych rozdziałów jest mniej więcej następująca. Autor bierze pewien dział pokrewnych sobie istot mitycznych, przechodzi ich nazwy u Luźycan Górnych i Dolnych, dalej nazwy u innych Słowian, przyczem nierzadko bierze do porównania pojęcia mitologiczne i u innych. Dalej rozbiera szczegółowo pojedyńcze znamiona oddzielnych istot i na poparcie swego twierdzenia przytacza zazwyczaj *in extenso* odnośne podania. Pod tym względem Ć. nie tylko opanował cały zebrany dotąd materyał łużycki, nawet ze źródeł rękopiśmiennych („Serbowki" praskiej), ale jeszcze zwiększył go zebranemi przez siebie podaniami, przy czem sumiennie przytacza miejscowość, zkąd zapisał podanie, oraz osobę, od której je usłyszał, nie opuszczając nawet jej wieku. Widzimy także, iż podanie musiało być zapisane z całą wiernością i dokładnością, minęły już bowiem te czasy, gdy baśń ludową poddawano pewnej politurze literackiej, jak to w *Klechdach* Wójcickiego widzimy. Rozdział kończą zazwyczaj wywody, dające rezultaty nauce mitologii porównawczej i świadczące o bystrości umysłu krytycznego u autora.

Stojąc na stanowisku najnowszej nauki, obeznany z najlepszemi — dotąd jeszcze niezbyt licznemi pracami z dziedziny mitologii słowiańskiej, a nawet i mniej cennemi opracowaniami (np. Sreznieweskiego), nadto przestudyowawszy pokrewne podania w zbiorach czeskich, polskich (np. Kolberga, Fedorowicza, S Ciszewskiego, pomieszczonych w *Wiśle*) i innych słowianskich, szlachetny Czech, przyjaciel najbardziej pokrzywdzonego z ludów, dał małemu narodkowi Serbołużyckiemu dzieło, jakiego mu każdy inny naród słowiański pozazdrościć może. I napisał tę pracę, owoc długoletnich usilnych trudów, językiem górnołużyckim, którym on, Czech rodem, tak po mistrzowsku włada. Obfituje ona wielu zaletami, z których nienaj-

mniejszą jest zwięzłość, trzeźwość, w wywodach, tyle odbijające od gadalczych bujań fantastycznych, do jakich nas wielu mitologów przyzwyczaiło.

„Mythiske bytosće“ zostały już przełożone na język polski; przekład, pomieszczony w rocznikach Wisły (r. 1895, 6, 7 i 8), wyjdzie niebawem w osobnej odbitce.

Pińczów, w listopadzie 1899 r. *Bronisław Grabowski.*

Redakce uzavřena 1. XI. 1899.

Index spisovatelů.

Čísla značí stránky.

Анучинъ Д. 55
Архангельскій А. 61
Balzer O. 40
Barvíř J. 14. 19
Baudouin de Courtenay J. 70
Бѣляшевскій Н. 55
Billerbeck 40
Bogdan J. 43
Bogusławski Ed. 7
Bonell E. 76
Broch O. 11
Bruner K. 49
Brückner A. 40, 62, 67, 68
Будде Е. 75
Busse H. 48
Compte-rendu 52
Conwentz H. 48
Cziráky G. 58
Černý A. 79
Červinka L. 46
Четыркинъ И. 54, 55
Duška J. 46
Dvořák R. 13
Dyk J. 40
Felcman J. 46
Fetzer J. 58
Филевичъ И. 7
Флоринскій Т. 61
Glogier Z. 57
Götze A. 48
Грушевскій М. 63
Gubitza K. 58
Halévy J. 76
Hellich B. 4.
Ханенко Б. 53
Извѣстія 52
Jagić V. 16
Ясинскій М. 42

Table des auteurs.

Les chiffres ci-joints se rapportent aux pages.

Jastrzębowski S. 57
Jentsch H. 60
Johannson K. 68
Kadlec K. 20, 26, 29
Каталогъ 53, 62
Katcheretz M. 54
Кашкаровъ В. 54
Keane A. 3
Kętrzyński W. 12, 79
Klaić V. 16
Королинъ М. 74
Кочневъ Д. 41.
Kos F. 15
Krause Ed. 48
Krause L. 48
Križko P. 62
Крымскій А. 75
Кулаковскій Ю. 19, 76
Ласкинъ Т. 71
Leger L. 75
Lehoczky T. 70
Lopaciński H. 57
Majewski E. 56, 57, 78
Matiegka J. 5
Mathes 48
Meitzen A. 40
Мищенко Ѳ. 12
Mielke R. 49
Михальчукъ К. 75
Miske B. 58
Moewes F. 60
Munkácsi B. 71
Much M. 49
Neumann E. 46
Niederle L. 6
Новицкій А. 55
Ohnefalsch-Richter 50
Olshausen 49

Ország J. 69
Отчетъ 61
Pauler J. 70
Palliardi J. 46
Peisker J. 38
Передольскій B. 55
Píč J. 45, 46
Piekosiński F. 41
Platen-Ventz 49
Pluskal 69
Погодинъ A. 77
Pokorný L. 58
Pósta B. 58
Radić F. 59
Ramult S. 67
Reinecke P. 58, 59
Richlý H. 46
Ripley W. 4
Rutar S. 70
Sasinek F. 76
Schmidt 48
Schumann H. 50
Seemayer V. 62
Senckel F. 49
Sieroszewski W. 57
Smičiklas T. 45
Смирновъ И. 43
Соболевскій A. 13
Сперанскій M. 61
Спицынъ A. 17
Stieda L. 40
Strausz A. 79
Strzelecki A. 60
Stubenrauch A. 49
Съѣздъ 61
Szukiewicz W. 56, 57
Шахматовъ A. 10, 75
Tappeiner F. 3
Telge 50
Теодоровичъ H. 76
Tetzner F. 67
Томић C. 61
Treichel A. 50
Труды 52
Truhelka Ć. 58
Уварова П. 61
Václavek M. 15, 69
Wagner R. 13
Walter E. 50
Wawrzeniecki M. 57
Weinzierl R. 47
Westberg F. 69
Wieser F. 50
Virchow R. 50
Witort J. 40
Владимировъ П. 76
Voss A. 51
Vrbas J. 14
Загоскинъ H. 42
Зографъ H. 61
Żytyński S. 56

OPRAVY. — ERRATA.

Str. 17.	ř.	6.	s hora čti	. . Спицынъ
„ 53.	„	5.	s dola „	. . Ханенко Б.
„ 55.	„	4.	s hora „	. . Передольскій

Vorgeschichte Böhmens.

I. Nordböhmen bis zur Zeit um Christi Geburt.

Kritische Besprechung des Werkes: Dr. *Píč J. L.:* Starožitnosti země české. I. Čechy předhistorické. Sv. I. Praha 1899. (Alterthümer Böhmens. I. Das vorgeschichtliche Böhmen. 1. Band. Prag 1899.)

Von K. BUCHTELA.

Den ersten Abschnitt dieses Buches, die historische Einleitung, hat bereits Prof. Dr. Lubor Niederle im II. Bande des „Věstník slovanských starožitností" S. 91. ff. kurz besprochen und mir erübrigt demnach nurmehr, über den archäologischen Theil, in welchem die Entwickelungsgeschichte des Hockergeschlechtes in Nordböhmen behandelt wird, zu referieren.

Ehe ich jedoch in die eigentlichen sachlichen Ausführungen eingehe, erachte ich es angezeigt, vorerst mit wenigen Worten den allgemeinen Standpunkt zu präcisieren, welchen ich dem vorliegenden Werke gegenüber einzunehmen gedenke. Es ist für unsere eingeweihten Kreise kein Geheimnis, und es gelangt dies auch in dem Vorworte des Buches offen zum Ausdrucke, dass sich H. Dr. Píč die schwierige Aufgabe gestellt hat, in diesem neuesten Werke über seine bisherige archäologische Thätigkeit sozusagen endgiltig Rechnung zu legen und zugleich den im Landesmuseum des Königreiches Böhmen niedergelegten archäologischen Schätzen eine „würdige Erinnerung" zu schreiben.

Unstreitig nimmt Dr. Píč eine hervorragende und als Custos der prähistorischen Abtheilung des Landesmuseums gewissermassen auch eine leitende Stellung auf dem Gebiete der böhmischen vorgeschichtlichen Forschung ein. Derselbe hat sich, abgesehen von seiner publicistischen Wirksamkeit namentlich in den „Památky archaeologické a místopisné", deren Redacteur er ist, in erster Reihe als praktischer Archäologe bewährt und in Gesellschaft einiger opferwilliger Männer um die Bereicherung und Ausgestaltung der archäologischen Sammlungen des Landesmuseums höchst anerkennenswerte Verdienste erworben.

Wenn nun ein Fachmann, wie Dr. Píč, ein grossangelegtes, reich ausgestattetes Werk erscheinen lässt, welches den Schlussstein seiner vieljährigen Studien und Forschungen bildet, so dürfte es sicherlich gerechtfertigt sein, den Inhalt desselben unter Anlegung eines strengeren kritischen Massstabes einer eindringlichen Prüfung zu unterwerfen und dies umsomehr, als derartige umfangreiche Publicationen, die ja in unserer verhältnismässig armen Fachliteratur eine Ausnahmsstellung einnehmen, naturgemäss dazu bestimmt erscheinen, „Schule zu machen" und sowohl auf die Fortentwickelung der heimischen Forschung, insbesondere der jüngeren Generation, bahnbrechend einzuwirken, als auch der Fremde ein authentisches Bild des neuesten Standes der böhmischen Archäologie zu übermitteln.

Ein vollkommen erschöpfendes Referat bringen, hiesse jedoch diesfalls ein Buch schreiben, welches mindestens den Umfang der zu besprechenden Arbeit selbst erlangen würde, wozu allerdings der mir zur Verfügung stehende Raum nicht ausreicht. Ich will mich deshalb thunlichst auf die Kritik derjenigen Darstellungen beschränken, welche die böhmische Archäologie betreffen, und werde dabei die ausländischen Funde nur insoweit in den Kreis meiner Erörterungen ziehen, als dieselben zur Aufhellung dunkler Partien unserer böhmischen Vorgeschichte unbedingt verwertet werden müssen und mit voller Beruhigung auch verwertet werden können. Zu diesem Behufe beabsichtige ich im Nachstehenden die einzelnen Kapitel des Buches des Dr. Píč nach ihrer Reihenfolge abgesondert zu behandeln und erst am Schlusse bezhw. an sonstigen geeigneten Stellen meine abweichenden Anschauungen in systematischer Übersicht beizufügen.

Die Spuren des diluvialen Menschen in Böhmen.

P. registriert hier vor Allem mehrere diluviale Fundorte (Vlence, Přestavlky, Brüx, Podbaba, Střebechovic, Panenská beim Strahover Thore, Prachover Felsen bei Jičin, St. Prokopihöhle, Sudslavic, Lubná, Aussig, Generálka im Šárkathale), von denen manche sehr fragwürdiger Natur sind; auch ist diese Aufzählung keine vollständige.

Dass der Mensch bereits in der Rennthierzeit (Periode von Madeleine) als Jäger die Gefielde Böhmens durchstreifte, seine Werkzeuge hauptsächlich aus Feuerstein erzeugte und um Herdstellen aus Feldgestein lagerte, woselbst er auch seine Malzeiten abhielt, dafür bieten namentlich die Stationen von Lubná und Generálka, dann die Höhlen bei Sudslavic und in den Prachover Felsen genügendes Beweismaterial. Für uns ist übrigens in dieser Frage in erster Reihe die Ansicht des Prof. Dr. Woldřich massgebend, welcher die Existenc des diluvialen Menschen in Böhmen zumeist auf Grund seiner eigenen Ausgrabungen wiederholt und mit Erfolg verfochten hat; mit ihm stimmen ferner Prof. Kušta und Conservator Schneider, welche sich auf diesem Gebiete gleichfalls selbständig bethätigt haben, überein, auch Prof. Dr. Niederle ist in seinem „Lidstvo v době předh." der gleichen Meinung.

Es taucht nun von selbst die weitere, ausserordentlich belangreiche Frage auf, ob unsere neolithische Einwohnerschaft hinsichtlich ihrer Abstammung und kulturellen Entwickelung mit dem diluvialen Menschen in

unmittelbaren Zusammenhang gebracht werden, d. h. ob hier von einer ununterbrochenen Weiterentwickelung, welche in Böhmen selbst sich abgespielt hatte, die Rede sein kann.

P. spricht sich zwar dafür aus, dass zwischen dem Verschwinden des diluvialen Menschen und der Ankunft des neuen neolithischen Geschlechtes viel Zeit verflossen sei, findet aber den einzigen „deutlichen" Beweis hiefür lediglich darin, dass der Rennthierjäger von der nachmaligen Bevölkerung der Alluvialzeit durch eine 1·1—1·5 *m* mächtige, diluviale Lössschichte getrennt erscheint.

Wenn nun auch wir in Erwägung aller einschlägigen Umstände der Annahme des Hiatus für Böhmen beistimmen wollen, so ist hiefür jedesfalls der von P. in's Treffen geführte Beweisgrund ganz irrelevant. Denn demselben könnte überhaupt nur dann irgendwelche Bedeutung beigemessen werden, wenn direkt oberhalb der diluvialen Kulturschichte beziehungsweise der darüber lagernden Lössschichte eine weitere Kulturschichte mit Remanenzen der ältesten neolithischen Periode gefunden worden wäre, wofür uns jedoch P. keinerlei Belege beigebracht hat; obwohl auch in diesem letzteren Falle, u. zw. schon im Hinblicke auf das Nomadenleben des diluvialen Jägervolkes, welches noch keine festen Wohnsitze inne hatte, dem Vorhandensein einer trennenden Lössschichte nur eine höchst hypothetische Beweiskraft zugestanden werden könnte.

Dagegen liefern für die Theorie des Hiatus gewiss bei weitem wichtigere Stützen insbesondere die in den ältesten neolithischen Ansiedelungen häufig vorkommenden Überreste der Fauna (namentlich Knochen von gezähmten Hausthieren; Knochen des Renns und anderer diluvialer Thiere fehlen gänzlich), sowie das erste Auftreten von keramischen Erzeugnissen entwickelter Formen, von polierten Steinartefekten und von Schmuckgegenständen, ferner das Vorhandensein von festen Wohnstätten und Wohnplätzen, was Alles deutlich darauf hinweist, dass das Geschlecht der Neolithiker von dem diluvialen Steppenbewohner durch eine Kluft getrennt erscheint, die in Böhmen kein dermalen nachweisbarer kultureller Entwickelungsprocess zu überbrücken vermag.

Das Geschlecht der gekrümmten Skelette (Hocker) in Böhmen.*

In diesem Kapitel, welches die Einleitung zur Geschichte des Geschlechtes der gekrümmten Skelette in Böhmen bildet, wird vorerst ausgeführt, dass auf den diluvialen Menschen das Volk der Hocker nachfolgte, welche feste Wohnsitze bauten, neben der Jagd und Viehzucht durch den Betrieb der Landwirtschaft sich ernährten und ihre Verstorbenen in sorgfältig hergerichteten Gräbern bestatteten; und eben nach der Bestattungsweise der Todten in gekrümmter Lage will P. die Angehörigen dieses Volkes gemeinhin Hocker nennen.

Ferner äussert P. über den Ursprung dieses Volksstammes seine Anschauung — welche bei der weiteren Schilderung

*) Obwohl diese Bezeichnung weder zutreffend ist, noch besonders hübsch klingt, behalte ich sie dennoch der Kürze wegen sowie deshalb bei, weil sie sich in unserer Terminologie bereits eingebürgert hat.

des Ursprungs und der Entfaltung der ältesten culturellen Verhältnisse unserer Heimat überall als Leitmotiv zu Tage tritt, und auf welche wohl die meisten der später zu besprechenden Irrthümer zurückzuführen sind, — dahin, dass dieses Geschlecht der Hocker als kultureller Faktor Böhmens offenbar lediglich einen der äussersten Ausläufer derjenigen Bevölkerung repräsentiere, welche damals in einem grossen Theile Europas lebte, und welche vom südlichsten Ende der Pyrenäischen Halbinsel in breiter Zone entlang des Meeres bis zur Weichsel die bekannten Steindenkmäler (Megalithe) hinterlassen hat, „welche aber auch in anderen Gegenden, wo derartige Denkmäler nicht vorhanden sind, eine ähnliche Lebens- und Bestattungsweise sich bewahrt," haben soll.

Ich vermag leider gleich dieser ersten grundlegenden Hypothese des Verfassers über die ethnologische Zugehörigkeit unserer ältesten nachdiluvialen Einwohner Böhmens nicht beizupflichten, und nehme keinen Anstand, diesselbe sofort als zur Gänze verfehlt zu erklären. Die nähere sachliche Motivierung meiner Negation wird sich aus den Abhandlungen über die folgenden Kapitel von selbst ergeben, vorläufig will ich nur Nachstehendes hervorheben.

Zuerst muss ich betonen, dass die Funde, auf welche P. in seiner Hypothese sich stützt, nicht die ältesten sind und keineswegs zur ersten, reinneolithischen Kultur gehören, sondern zur jüngeren. Denn unsere älteste postdiluviale Kultur, die rein neolithisch ist, wird in der Keramik durch kugel- und birnförmige Gefässe mit Voluten und Stichbandverzierung, ferner durch primitive (zumeist „schuhleistenförmige") Steinwerkzeuge charakterisiert. Diese Kultur tritt bei uns vollkommen selbständig auf, erscheint über ganz Nordböhmen stark verbreitet und ist insbesondere älter als jene, übrigens auch örtlich enger begrenzte Kultur, welche zahlreiche Elemente der thüringischen, brandenburgischen und Terramaren-Keramik aufweist, in Gräbern und auch auf Ansiedelungsplätzen häufig auftritt, und als unsere eigentliche Übergangskultur sowie als die Vorläuferin der Únětícer Periode zu betrachten ist. Und eben diese letztere, jüngere Übergangskultur wird von P. irrtümlich als die älteste angesehen!

Wir besitzen in Böhmen besonders zahlreiche und ausgiebige Fundorte der ältesten, reinneolithischen Kultur, deren Ausbeute sich durch die Einheitlichkeit der einzelnen Typen der Gefässe (Voluten- und Stich-Bandkeramik) und Stein-Werkzeuge (Schuhleistenformen) auszeichnet. Was die Bestattungsweise betrifft, so kennen wir aus der Zeit unseres ältesten Neoliths keine authentischen rituellen Grabanlagen, wir stossen jedoch nicht selten in zeitlich zugehörigen Kulturgruben auf ganze Skelette, welche darin in der Regel ohne Liebesgaben und unter Ausserachtlassung einer bestimmten rituellen Lage vergraben erscheinen. Dagegen wurden aus der jüngeren Periode des Neoliths bereits einige wirkliche Gräber (Flachgräber ohne Steinpackung) aufgedeckt, welche nach dem Zeugnisse der darin enthaltenen keramischen Beigaben (jüngeres Voluten- und Stichbandornament) zwar noch dem reinen Neolith, jedoch schon der jüngeren Periode desselben beigezählt werden müssen, und welche deutlich darauf hinweisen

dass sich in Böhmen die Sitte der rituellen Bestattung überhaupt erst am Ausgange des Neoliths, u. zw. offenbar infolge fremder Einflüsse eingebürgert hat.

Bezüglich der Abstammung dieser wirklich ältesten Einwohner Böhmens aus der reinneolithischen Periode, welche also, soweit unsere heutigen Erfahrungen reichen, anfangs ihre Todten in faktischen Gräbern noch nicht beisetzten und deshalb als das Volk der gekrümmten Skelette mit Recht überhaupt nicht bezeichnet werden dürfen, kann mit Gewissheit nur soviel behauptet werden, dass dieselben mit der megalithischen Bevölkerung Nord- und Westeuropa's, und zwar mit Rücksicht auf die vorhandenen rituellen und kulturellen Gegensätze, keineswegs indentifiziert werden können.

Wir sehen, dass sich unsere neolith. Kultur gegen Westen über Thüringen den Main entlang bis zum Rheinstrome erstreckt, und dass dieselbe gegen Osten über Mähren bis nach Ostungarn und Siebenbürgen, im Süden bis nach Bosnien verfolgt werden kann. Stilistische Merkmale, hauptsächlich in der Ornamentation der Gefässe (Voluten- und Bandmotive), scheinen auf eine gewisse Verwandtschaft mit den Funden von Hissarlik und den aegaeischen Inseln (obwohl diese jüngeren Ursprungs sein dürften) hinzudeuten und lassen — was allerdings mit aller Reserve gesagt sein soll — die Wiege unseres neolithischen Volkes oder doch mindestens seiner Kultur eher im Osten als im Westen, wie P. glaubt, vermuthen. Demnach wären die neolith. Stationen der Rheinlande, welche wohl im Ganzen auch bereits einen vorgeschritteneren Charakter aufweisen, etwa als die jüngsten und westlichsten Ausstrahlungen dieser Kultur zu betrachten.

Die Ankunft des Geschlechtes der „Hockergräber" in Böhmen.

Das älteste Geschlecht der Hocker weist seit allem Anfange einen gewissen Grad von Geschicklichkeit, Bildung und religiöser Übung, sowie auch einen bestimmten körperlichen Typus auf. Aus diesen Wahrnehmungen folgert P. 1., dass der Ursprung dieses Volkes ausserhalb Böhmens zu suchen sei, und 2. dass es auf Grund genauer vergleichender Forschung gelingen werde, zu ergründen, woher und wann dasselbe in unser Heimatland gekommen ist. Nachdem diese ganz allgemeinen Bemerkungen keines Komentars bedürfen, gehen wir zu dem nächsten Kapitel über.

Megalithische Denkmäler.

Da in West- und Nordeuropa für das Geschlecht der gekrümmten Skelette in erster Reihe die megalithischen Denkmäler charakteristisch s ıd, so versucht es der Verfasser, die Anwesenheit der einzelnen Arten d rselben in Böhmen sicherzustellen, und gelangt hiebei zu folgenden I ɔsultaten: Dolmen und echte Cromlechs wurden bei uns noch nicht vorg ;funden; den Cromlechs angeblich ähnliche Mauerringe kamen bei den (·abhügeln von Předboj und Grossdorf vor; als Menhire wären die Steine ı n Liběchov, Drahomyšle, Klobuky und Březno (bei Postelberg) anzusehen. , Man könnte daher" — so beschliesst P. dieses Kapitel — „sagen, dass ; ch bei uns in Nordböhmen auf dem Gebiete der gekrümmten Skelette

hie und da von Menschenhand errichtete Steingebilde sich vorfinden, welche den französischen und englischen Menhirs entsprechen, wenn deren an Zahl auch nicht viele sind, und wenn diesselben auch in grosser Entfernung von den französischen Menhirs gefunden wurden."

Nach dieser sicherlich matt ausklingenden Schlussfolgerung ist daher der Bestand an Megalith-Denkmälern in Böhmen, selbst die volle Richtigkeit der von P. erwähnten Daten vorausgesetzt, ein äusserst spärlicher, und kann als nennenswerthe Grundlage für die Theorie der Stammesverwandtschaft der böhmischen Hocker, oder richtig gesagt unserer ersten Neolithiker, mit der megalithischen Bevölkerung Europa's unmöglich verwertet werden. Ziehen wir weiters in Betracht, dass ausser den wenigen vermeintlich megalithischen Überresten nur noch die rothen geschweiften Becher, welche aber bloss auf Handelswegen nach Böhmen gelangt sind, von P. zu Gunsten seiner Theorie etwa angeführt werden könnten, so können wir über diese misglückte Hypothese mit Beruhigung ohne weiters zur Tagesordnung übergehen.

Immerhin möge in sachlicher Beziehung beigefügt sein, dass die gewöhnlichen Ringmauern, welche die Tumuli von Předboj und Grossdorf umgeben haben, im Hinblicke auf ihren geringen Umfang nnd die Eigenart ihrer Konstruktion als wirkliche Cromlechs ganz und gar nicht aufgefasst werden dürfen, und wohl auch von P. selbst nicht ernstlich aufgefasst werden.*)

Aber auch die aufgezählten Menhire halten als megalithische Denkmäler vor einer eingehenden Prüfung nicht Stand. Vor Allem ist die ursprüngliche Errichtung derselben von Menschenhand durch Nichts dargethan, und es kann als Beweis hiefür auch der Umstand füglich nicht geltend gemacht werden, dass zwei von denselben (die Steine von Klobuky und Březno) nicht unmittelbar auf dem Felsengrund auflagern, sondern in die darüberliegende Erdschichte eingelassen sind. Überdies wurden in der Umgebung dieser Steine keinerlei prähistorische Funde gemacht, so dass auch im Falle der künstlichen Errichtung die Bestimmung ihres zeitlichen Ursprungs und ihrer kulturellen Provenienz absolut unmöglich, ja selbst der neuzeitliche Ursprung derselben nicht undenkbar erscheint.**)

Die ältesten Hockergräber.

P. unterscheidet 3 Gruppen von Gräbern, u. zw. die ältesten Gräber mit neolithischer Keramik und Steinwerkzeugen, 2. die Ünětičer Gräber

---

*) Derartige Mauern kamen auf älteren prähistorischen Begräbnisstätten Böhmens wiederholt vor, so z. B. hat H. R. v. Weinzierl eine Steinumfriedung auf einer Hockernekropole in Žernosek entdeckt (Mitth. d. anthrop. Ges. Wien. B. XXV. S. 41.), und mir selbst ist es in Gemeinschaft mit dem H. Assistenten Jíra gelungen, auf dem Grabfelde (mit sitzenden und gekrümmten Skeletten) in Kamik eine dasselbe umfassende, aus fast meterhohen Platten errichtete Mauer sicherzustellen. Hieher gehört wohl auch die von P. auf S. 199. erwähnte Steinmauer von Zlončic.

**) Prof Woldřich ist der Meinung, dass sämmtliche besprochenen Steingebilde, sowie alle übrigen, früher als Opfersteine, Dolmen etc. bezeichneten Objekte natürlichen Ursprungs und daher in die Kategorie der megalithischen Denkmäler nicht einzureihen sind. Pam. archaeol. XVII. S. 159. ff.

mit späterer Keramik und Bronzen, 3. die jüngsten Hockergräber von Bylaner Typus, mit welchen die gekrümmten Skelette verschwinden.

Als die ältesten Gräber Nordböhmens werden von P. jene von Grossdorf und Předboj erklärt, ferner werden der ersten Gruppe noch beigezählt das Brandeiser, Přerover, Kleinčičovicer, Weinberger und Lobositzer Grab, dann die Gräber von Bylany (ältere Nekropole), Liboc, Čížkovic, Křivenic und Čáslau (geschweifte Becher).

Obwohl nicht nur die Lage der Skelette, sondern auch die Anlage der genannten Gräber eine ungleichmässige ist, so schreibt P. dieser wichtigen Erscheinung, welche zu den Megalithgräbern in eklatantem Gegensatze steht eigentümlicher Weise doch keine Bedeutung zu, und dies lediglich aus dem Grunde: „weil wir auch in späteren Zeiten wahrnehmen, dass jedes Grab anders hergestellt ist u. zw. je nachdem, wieviel Pietät dem Todten gewidmet wurde.“ Abgesehen davon, dass diesfalls der einfache Hinweis auf Gräber späterer Kulturperioden kaum am Platze sein dürfte, steht die Motivierung mit den Thatsachen im schroffen Widerspruche, zumal gerade in der nächstfolgenden Únětice Periode die Gräber durch eine seltene Regelmässigkeit der Anlage sich auszeichnen.

Was die von P. aufgestellte Eintheilung der Gräber in die erwähnten drei Kathegorien anlangt, so ist dieselbe vor Allem keineswegs erschöpfend und wir werden später genötigt sein, die Lücke, welche zwischen den Únětice Gräbern und den jüngeren Bylaner Gräbern vorhanden ist, durch Einreihung weiterer Gräbertypen auszufüllen; ausserdem vermissen wir die Erwähnung der von uns im vorherigen Kapitel sichergestellten und besprochenen Gruppe jener thatsächlich ältesten neolithischen Gräber, welche der stichverzierten und der Volutenkeramik angehören, und daher noch vor die I. Gruppe des P. Systems zu setzen sind. Derartige Gräber hat Stifter bei Křinec *) (bombenförmige Keramik) und Conservator R. v. Weinzierl (ein Grab mit bombenförmigem, volutenverzierten Gefässe) bei Lobositz gefunden. Ferner habe ich in meinem Referate im I. Bande des Věstník **) auf das von J. Jíra in Bubenč bei Prag entdeckte Grab ohne Steinsetzung aufmerksam gemacht, welches ein schwach gekrümmtes Skelett nebst einer Schüssel und einem kleineren Beigefässe mit gestochener Bandverzierung rein neolithischen, wenn auch schon etwas jüngeren Charakters, enthielt. Einige Tage nachher wurde in unmittelbarer Nachbarschaft dieses Grabes eine grosse Kulturgrube mit völlig gleichartigem neolithischen Inventar (zahlreiche Scherben mit jüngerer Volutenverzierung Gegenstände aus Stein und Bein) ausgehoben, wodurch die Datierung des Grabes ausser Zweifel gestellt erscheint.

Erst auf diese Gruppe der echtneolithischen Gräber, welcher dem Alter nach der erste Platz gebührt, folgen die von P. eingangs aufgezählten Gräber. Jedoch auch hinsichtlich der Letzteren möchten wir eine einschneidende Korrektur in der Richtung vorschlagen, dass die Gräber von Klein-Čičovic, Bylan (älterer Theil), Weinberge, Lobositz, Čížkovic und Křivenic, welche thüringische schnurverzierte Keramik geliefert haben, als

*) Český lid. Band I. S. 190.
**) Anmerkung auf S. 67.

älter, die Gräber von Grossdorf, Předboj, Brandeis und Přerov, mit ihrer charakteristischen Keramik aus der jüngeren Übergangszeit, dagegen als jünger anzusehen wären.

Von eminentester Bedeutung ist betreffs der ältesten Kulturperioden, u. zw. nicht allein Böhmens, sondern ganz Europas die Lage der Skelette, sowie der Bau und die Ausstattung der Gräber. Diesbezüglich muss vorweg konstatiert werden, dass wir in Böhmen in der vorúněticer Zeit nirgends eine regelmässige, strengrituelle Lage der Skelette, u. zw. auch nicht der reichstausgestatteten und sonach sicherlich mit grösster Pietät begrabenen, vorfinden. Es scheint, dass die mehr oder minder gekrümmte seitliche Lage vorwiegt, wiewohl wir auch gestreckte Skelette (Lobositz, Křivenic, beide Gräber mit schnurverzierter Keramik) kennen. Die Todten lagen entweder auf der linken oder rechten Körperseite, der Kopf war nach Süden oder Norden gekehrt. Steinkistenbau oder regelmässige kompakte Steinsetzungen fehlen beinahe durchwegs.*) Nur sporadisch finden wir einige Decksteine, in Předboj und Brandeis sollen über den Gräbern Kegel aus kleinen Feldsteinen aufgeschüttet gewesen sein, und da eben diese beiden Gräber und die Kistengräber von Grossdorf zufolge ihrer Keramik und Steinbeigaben der jüngsten Fase der Übergangszeit zuneigen, so scheinen dieselben die unmittelbaren Vorläufer der Únětícer Periode zu sein, wofür auch bei dem Brandeis'er Grabe der unmittelbare örtliche Zusammenhang mit dem Únětícer Grabfelde sprechen würde.

Fassen wir das, was über die Bestattungsweise soeben gesagt wurde, zusammen, so gelangen wir zu dem Schlusse, dass dasjenige Volk, welches in der ältesten Fase unseres Neoliths (älteste bombenförmige Gefässe mit Voluten) lebte, seine Todten noch nicht rituell bestattete, und dieselben häufig in Wohn- oder Abfallgruben legte oder verliess; erst am Ausgange der jüngeren Steinzeit begegnen wir förmlichen Gräbern, die mit jenen aus der Übergangsperiode in der Anlage so ziemlich identisch und wohl auch gleichzeitig sind.

Diesen ältesten Gräbern schliessen sich die Gräber mit vorwiegend schnurverzierter thüringischer Keramik an, und an diese reihen sich jene mit keramischen Produkten der jüngsten Übergangsperiode, auf welche endlich die Únětícer Gräber folgen.

Interessant ist, dass die Gräber mit thüringischem Inventar bei uns durch unregelmässige Lage der Leichname sowie durch vollkommenen Mangel an Stein-Kistenbau sich auszeichnen, und es scheint mir dieses Moment umso bemerkenswerter zu sein, als gerade in Thüringen die Gräber mit Amphoren und schnurverzierten Bechern nach Goetze durch ihren typischen Bau (Steinkisten mit oder ohne Hügel) hervorragen.

Bei diesem Stande der Dinge und hauptsächlich bei dem Vorhandensein einer verhältnissmässig so geringen Anzahl von Gräbern können wir

*) Dem Mangel der Steinsetzung begegneten wir auch bei einem Massengrabe in der Mailbeck'schen Ziegelei in Dejvic und auf der Nekropole in Kamýk; in Kamýk waren einige Skelette offenbar in sitzender Lage begraben, in dem Dejvicer Massengrabe befanden sich zwei nebeneinander auf der linken Seite liegende gekrümmte Skelette und ringsumdieselben waren mehrere Skelette sitzend bestattet (Ausgrabung Jíra).

uns des Gedankens nicht erwähren, dass vor der Únětičer Periode, also in dem Neolith und der Übergangszeit, die rituelle Bestattung der Leichname vielleicht blos ausnahmsweise stattfand, und dass erst zur Zeit des Emporblühens der Únětičer Kultur infolge der geänderten kulturellen und religiösen Verhältsnisse in dem territorial ziemlich engbegrenzten Umkreise, welchen die Únětičer Kultur beherrschte, die Sitte der strengrituellen Todtenbestattung allgemein überhand nahm.

Einzelne Gräber der Übergangsperiode (etwa einige mit besonders reiner, typischer Keramik) dürften Fremdlingen angehört haben, die sich in unserem Vaterlande wohl zumeist des Handels wegen (vielleicht an manchen Orten in kleineren Handelskolonien) aufgehalten und daselbst ihren Tod gefunden hatten.*) Hiezu könnte man auch einen Theil jener Gräber rechnen, in welchen die auf Füsschen stehenden Schüsseln vorkommen, unter letzteren ist insbesondere erwähnenswert das von R. v. Weinzierl publizierte**) Brandgrab aus Lobositz. Der Leichenbrand ist überhaupt bereits zu Ende unserer Übergangsperiode in Böhmen, gleichwie am Ausgange des Neoliths und in der Kupferzeit in ganz Mitteleuropa, so in Thüringen, Mecklenburg, Brandenburg, Mähren, den Pfahlbauten der Alpenländer u. s. w. konstatierbar.

Was nun die von uns gewonnenen Resultate betrifft, so stehen dieselben nicht nur im entschiedensten Gegensatze zu der von P. aufgestellten These, dass unsere Neolithiker als Angehörige desjenigen Volkes zu betrachten seien, welches in Europa die megalithischen Denkmäler hinterlassen hat, und welches bekanntlich seine Verstorbenen in sorgfältigst erbauten Gräbern streng ceremoniel bestattete, sondern sie beweisen zugleich, wie bereits betont wurde, dass sogar die Bezeichnung unserer ältesten Bewohner Nordböhmens als „Hocker" keineswegs zutreffend erscheint.

Die älteste Keramik in den Gräbern.

In diesem Kapitel wird von P. die Keramik der ältesten Gräber in drei Gruppen eingetheilt. Die I. Gruppe umfasst die sogennante schnurverzierte Keramik, die II. Gruppe die roten, geschweiften Becher (Zonenbecher). die III. Gruppe die Keramik mit Dreieck- und Bandornamentik.

I. Zur schnurverzierten Keramik werden gerechnet: 1. die schnurverzierten Becher, 2. die Amphoren und 3. die topfartigen Gefässe.

ad 1. Unterschieden wird zwischen älteren (Becher mit scharf-abgesetztem Halse) und jüngeren Formen (Becher mit minder scharf markiertem Halse, der untere Theil geht zur Halspartie in S-förmiger Bogenlinie über).

---

*) In die letzte Zeit der Übergangsperiode wäre unter Anderen auch einureihen das bekannte Steinkisten-Grab (von Velvary mit ansa lunata), dann das on Schneider entdeckte Grab von Veliš und Jičín.

**) Zeitschr. f. Ethnol. Berlin 1894. S. 109. Ferner wurde ein wichtiges, in ie Übergangszeit fallendes Brandgrab (ohne Steinbettung) mit zwei Gefässen, elche genau wie die Scherben von Levý Hradec (Tafel XLVIII.) ornamentiert sind, nd einem becherförmigen Gefässe auf hohem, hohlen Fusse in Podbaba von der Společnost přátel starož. česk." aufgefunden. (Grabung ex 1898.)

Der Hals der Becher ist nach P. stets*) ornamentiert, meistens mit Schnurornamenten, zuweilen auch mit Sparrenornamenten und senkrecht angebrachten Fischgräten- und Dreieckmustern.

Hier hätte ich noch beizufügen, dass wir das sogenannte falsche Schnurornament und das dasselbe ersetzende Sparren- und Fischgrätenornament am Häufigsten auf Gefässen, welche auch schon ihrer Form nach zu den jüngeren gezählt werden müssen, antreffen.

ad 2. Echte Amphoren und Topfamphoren;**) die hervorragendsten Ornamentmuster sind: das Schnurornament, Sparrenornament und Fischgrätenornament; die Zickzack-Bänder, sowie plastisch nachgebildete Schnuren.

Nicht genug markant erscheinen vom Verfasser gewisse Unterschiede zwischen unseren Amphoren und den thüringischen hervorgehoben; so treten auf unseren Amphoren am Bruche zwischen Hals und Bauch des Gefässes häufig kleine Henkelösen auf, was in Thüringen wohl nur höchst selten zutrifft, ferner fällt bei uns die verhältnismässig ärmliche Ornamentierung ja oft der totale Mangel an Verzierung auf, wogegen nach Götze gerade die thunlichste Ausnützung der oberen Gefässpartie zu Ornamentierungszwecken und der „horror vacui" das Charakteristikon der schnurverzierten Keramik im Saalegebiete bildet.***)

ad 3. Zu den topfartigen, äusserst spärlichen Gefässen mit Schnurornamentik werden vom Verfasser mit Unrecht auch die krügelförmigen Gefässe ohne Verzierungen, dann die ornamentlosen kleinen Wannen, die Schüsseln auf Füsschen, welche letzteren bei uns angeblich nur auf Wohnstätten konstatiert wurden,†) sowie die Schüsseln (besser Becher) auf einem einzigen hohlen Fusse gezählt; von diesen treten in unseren Gräbern besonders häufig die krugförmigen Gefässe gemeinschaftlich mit Amphoren und schnurverzierten Bechern auf. Götze scheidet die ornamentlosen Krugformen mit Henkeln, die Wannen und Schüsseln auf Füsschen aus den echten Typen der schnurverzierten Keramik aus, und wir haben keinerlei Ursache dieselben gerade für die böhmische schnurverzierte Keramik etwa

---

*) Nicht immer, bei den jüngsten Nachahmungen auch ohne Verzierung.

**) Píč rechnet zu den Amphoren auch die urnenförmigen Gefässe aus den Gräbern von Brandeis (Tafeln VI., 21) und Velvary (Tafel VII., 1), dieselben weisen jedoch keinerlei für Amphoren charakteristische Merkmale auf

***) Wir möchten bezüglich unserer schnurverzierten Keramik überhaupt ganz besonders darauf aufmerksam machen, dass der *überwiegende* Theil der bekannten böhmischen Amphoren und schnurverzierten Becher von den thüringischen Typen hauptsächlich in der Ornamentierung stark abweicht, wodurch unwillkürlich der Eindruck wachgerufen wird, als ob nur wenige echte Exemplare dieser Töpferwaaren auf Handelswegen zu uns nach Böhmen eingedrungen wären, das Gros der übrigen Gefässe aber blosse Nachahmungen repräsentiere, welche von unserer einheimischen Bevölkerung, so gut und schlecht es eben gieng, nach importierten Mustern hergestellt wurden.

†) Dieselben treffen wir auch in Gräbern nicht selten an. Píč selbst zitiert auf S. 103. ein derartiges Grabgefäss, R. v. Weinzierl fand, wie oben angeführt, eine Schüssel mit Füsschen in einem Brandgrabe bei Lobositz, F. Kučera in einem Skelettgrabe bei Chrabřec (Český Lid, IV., S. 452.), derselbe zitiert auch eine ähnliche Schüssel aus der Sammlung Klapka (Skelettgrab); vide ferner Pam. arch. ex 1897. S. 458.

bloss aus dem Grunde in Anspruch zu nehmen, weil sie gleichzeitig mit dieser Keramik in Gräbern der Übergangszeit vorkommen. Wir werden noch Gelegenheit haben, mehrfach wahrzunehmen, dass die genannten Gefässformen (namentlich die gehenkelten Krüge) auch in Gemeinschaft jener Grabkeramik, welche den beiden anderen, von P. aufgestellten Hauptgruppen beigezählt werden müssen, regelmässig und charakteristisch auftreten, und daher ein Bindeglied zwischen sämmtlichen Gräbern der Übergangszeit bilden, und als solche der besonderen Beachtung wert sind.

Den weitschweifigen Ausführungen des Verfassers über die Verbreitung der Schnurkeramik in Europa wollen wir nicht folgen, da dieselben nicht nur für unsere spezifisch böhmischen Verhältnisse ohne Belang sind, sondern auch keinerlei sichere ethnologische Schlussfolgerungen zulassen, zumal wir heute noch lange nicht im Stande sind, die Einflüsse der Handelsbeziehungen von denjenigen wirklicher Verschiebungen ganzer Volksstämme überall zu unterscheiden. Nichtsdestoweniger dürfte bereits ausser Zweifel stehen, dass das Schnurornament seine ausserordentliche Verbreitung ausserhalb Thüringens zum allergrössten Theile auf dem Wege friedlichen Handelsverkehres erreicht hat, was namentlich auch für unsere Heimat zu gelten hätte.

II. Rothe, geschweifte Becher mit Bandverzierung.

Dieselben sind aus feingeschlämmter Thonerde verfertigt, und weisen eingedrückte, horizontallaufende Bandverzierungen auf glänzend rother Oberfläche auf. Die Ornamente einiger Gefässe tragen noch Spuren von weisser Inkrustation. Henkel sind selten. Auffallend ist die gröbere Arbeit einiger Exemplare; die beiden Becher aus Lobkovic und Šárka ohne Ornamentation werden auch von P. als Nachahmungen bezeichnet. Auch mit diesen Bechern finden sich dunkelgefärbte, einfache Krugformen, welche aus der Hand weniger erfahrener Töpfer hervorgegangen sind.

Wir vermissen hier die Aufzählung der mit den geschweiften Bechern vereint auftretenden, aus gleichem Material erzeugten, rothgeglätteten Schüsseln, mit breiten und einwärtsgebogenen, ebenso wie die Becher ornamentierten Rändern. Wir finden dieselben auch in ornamentlosen, rothangestrichenen Nachbildungen; plumpe derartige Schüsseln ohne rothen Überzug tauchten wiederholt auf Wohnstätten der Übergangszeit auf,*) und scheinen sich bis in die Únětice Periode erhalten zu haben. Die von P. ohne nähere Erklärung reproduzierten zwei Scherben (Abbildung 16) aus einer Kulturgrube bei Plaňan (na Skřipci), stammen kaum von Schüsseln, welche der Keramik der geschweiften Becher angehören; dieselben dürften, soweit ich nach der Abbildung zu urtheilen vermag, wohl besser in die III. Gruppe der Keramik mit Dreieck- und Bandverzierungen einzureihen sein.

Nach längerem Exkurse über die Verbreitung der geschweiften Becher über Europa gelangt P. zu dem Resumé, dass unsere böhmischen ge-

*) Eine solche Schüssel kenne ich aus der schon von Dr. Kohout untersuchten Schottergrube von Michle (Tafel LXVI.), mit welcher in einer Kulturgrube zugleich ein kleiner schnurverzierter Becher nebst anderen Gefässfragmenten zum Vorschein kam; den Bruchtheil einer ähnlichen Schüssel besitzt Assist. Jira aus Kulturgruben in Podbaba und Kobylisy.

schweiften Becher ihrem Typus nach den Rheinischen und Dolmen-Bechern am nächsten stehen, und wohl auch ihrem Ursprunge nach gegen Westen hinweisen, worin allerdings wieder die Tendenz zu erblicken ist, eine Parallele zu unseren ältesten Gräbern und den Dolmen herzustellen. Wäre aber auch diese Ansicht des Verfassers richtig, wir selbst würden lieber Thüringen als Ausgangspunkt akzeptieren,*) so würde dieselbe noch lange keinen Beweis für den ethnologischen Zusammenhang der Angehörigen unserer Gräber mit dem Volke der Dolmen liefern, da sich der eine Theil dieser Becher, u. zw. jener der bestgearbeiteten ganz ohne Zweifel als Importwaare, der andere Theil als einheimische Nachahmungen, was selbst P. zugeben musste, darstellt.

Hier scheinen mir noch folgende Bemerkungen am Platze: Es ist auch bei der Keramik der geschweiften Becher von ausserordentlicher Wichtigkeit 1. zwischen importierten, durch besondere Reinheit der Formen und Verzierungen sich auszeichnenden Gefässen, und 2. zwischen inländischen Nachahmungen, und da wieder zwischen älteren, ziemlich geschickten (theils mit, theils ohne Ornamente, stets aber rothgefärbt), ferner jüngeren, plumperen (ohne rothen Anstrich) zu unterscheiden.

Die Beigefässe von dunkler Färbung sind auch hier (gleichwie bei der schnurverzierten Keramik) charakteristisch und verrathen deutlich ihren einheimischen Ursprung in Mache und Form, sowie die zeitliche Stellung der Grabfunde überhaupt.**) In letzterer Beziehung wäre zu konstatieren, dass unsere geschweiften Becher mit der Schnurkeramik in Nordböhmen wohl so ziemlich gleichzeitig auftreten. Die interessante Frage, ob die geschweiften Becher bloss in Skelettgräbern vorkamen, kann bei Abgang verlässlicher Fundberichte nicht beantwortet werden; es scheinen jedoch in Böhmen gleichwie in Mähren beiderlei Gräbergattungen an dieser Keramik zu partizipieren (Brandgrab in Markovic?).

III. Keramik mit Dreieck- und Bandornamentik.

Als Belege hiefür werden von P. angeführt: die Grabgefässe von Přerov, Elbe-Kostelec, Brandeis; ich würde hieher auch das Gefäss aus dem Grossdorfer Grabe einreihen (Píč: Archaeologický výzkum ex 1893. S. 62.) Anklänge findet Píč — und wohl mit Recht — in der schnurverzierten Keramik der Gräber von Bylany und Weinberge, ferner in einem Gefäss-Fragmente vom Schlaner Berge (Taf. LXX. Fig. 13.), in den Gefässen und Scherben von Řivnáč, Vrbčany und Klamorna.

Bei der punktierten Füllung der Dreiecke auf den Scherben aus Přerov fühlt jedoch P. einen ganz besonderen Charakter heraus, welcher ihn gewissermassen an die Verzierung des Weinberger Bechers (Tafel XXXVI. Z. 2.) erinnert und ausserhalb der Grenzen Böhmens angeblich höchstens

*) R. v. Weinzierl ist der abweichenden Meinung, dass die Gefässe von Süden her über Mähren zuerst nach Ostböhmen gekommen sind.

**) In Čáslau wurde mit einem geschweiften Becher zugleich eine ansa lunata gefunden (Verhandl. der Berl. Anthr. Ges. ex 1894, Kl. Čermák); die Beigefässe von Polepy sowie Liboc, dann die gleichzeitigen Gefässe von Lobkovic weisen deutlich den Charakter der Übergangsperiode auf, die Poleper wohl schon Anklänge an Únětic.

mit einigen Motiven nordischer, aus den baltischen Gegenden herrührender Gefässe verglichen werden kann.

Auch soll unserem Dreieckornamente am nächsten stehen die Ornamentierung der einheimischen Gefässe von Kamenomost, was meiner Ansicht nach nicht zutrifft, ausserhalb Böhmens aber die Gefässe der französischen Dolmen von Mané-Bras, der englischen barrows (diese dürfen ja schon aus systematischen Gründen nicht fehlen!), dann am anderen Ende Europas die Keramik von Butmir und die des Überlingener Pfahlbaues. Aus dieser Aufzählung können wir entnehmen, dass sich P. über den Ursprung und den wahren Charakter der III. keramischen Gruppe, wie auch über ihre Beziehungen zu der einheimischen und ausländischen Keramik vollständig m Unklaren befindet.

Bereits bei der Besprechung der ältesten Gräber erklärten wir die Gräber von Přerov, Grossdorf und Brandeis*) für jünger als P. annimt, und bezeichneten dieselben als die unmittelbaren Vorgänger der Únětice Periode. Wir gelangten zu diesem Schlusse durch sorgfältige Vergleichung der Keramik aus den Gräbern mit der Keramik unserer Wohnplätze, wo ganz analoge Gefässarten auftreten. Da wir die Wohnstätten-Keramik im nächsten Kapitel eingehend behandeln werden, so wollen wir an diesem Orte lediglich hervorheben, dass die III. Gruppe der Grabkeramik entschieden jünger ist als die I. und II. Gefässgruppe, und dass dieselbe nichts anderes darstellt, als eine vorgeschrittenere Entwickelungsstufe unserer älteren keramischen Übergangsformen, welche durch die Einwirkung bestimmter fremder Elemente auf einheimischem Boden entsprungen ist. Wir haben es hier also mit einer selbständiger Kulturfase zu thun, die zwar auch entfernte Anklänge an ausländische, gleichzeitige Kulturen aufweist, in ihrem Kerne aber sich als spezifisch böhmische Kultur präsentiert.

Diesen drei Hauptgruppen fügen wir, ohne die älteste Voluten- und Stichbandkeramik besonders berücksichtigen und klassifizieren zu wollen, noch eine IV., u. zw. die Gruppe der Terramaren-Keramik hinzu, welche bisher zwar nur in dem Velvarner Grabe, hier aber desto markanter (mit ansa lunata und anderen auffallend an Únětic erinnernden Gefässen und Schmucksachen) aufgetreten ist.

Die älteste Keramik auf den Wohnplätzen.

Diesem Kapitel wird in der Einleitung die generelle Behauptung vorausgeschickt, dass die Keramik in den Gräbern, abgesehen von weniger sicheren Funden, regelmässig auf den Wohnplätzen nicht vorhanden ist, und dass umgekehrt die älteste Keramik der Wohnstätten in den Gräbern nicht vorkommt. Die vollständige Unhaltbarkeit dieses Grundsatzes darzulegen, wird die Aufgabe nachstehender Zeilen sein. Vor Allem bringen wir jedoch einen Auszug des wesentlichen Inhaltes dieses Kapitels unter Hinzufügung einiger spezieller Bemerkungen u. zw.:

---

*) Das Grab (?) von Elbe-Kostelec wird durch die übrigen Beigefässe gleichfalls als der jüngeren Übergangsperiode angehörend gekennzeichnet.

Die einzelnen Typen der Ansiedelungskeramik werden von P. in vier Gruppen getheilt.

Die I. Gruppe enthält die flaschenförmige Keramik, als deren Heimat wohl richtig Brandenburg und Meklenburg angesehen wird. Von diesem Typus kennen wir in Böhmen bloss ein einziges ganzes Gefäss aus Unter-Beřkovic, welches P. noch in seinem „Výzkum archaeol." ex 1893. (S. LV.) mit den Grabgefässen von Citoliby*) (Bylaner Typus) in die jüngste Hallstadtzeit versetzte! Ferner werden als hieher gehörig einzelne Scherben aus der Šárka, vom Řivnáč, aus der Klamorna und Lobositz angeführt.

II. Gruppe der birn- und halbkugelförmigen Keramik mit punktierten Bändern, dann die bombenförmigen Gefässe mit Voluten und Warzen.

Diese Gruppe zerfällt in sieben Unterabtheilungen:

1. Die bekannte stichverzierte (punktierte) Keramik, welche von P. selbst ausdrücklich als die älteste und verbreiteteste unserer Wohnplätze bezeichnet wird. Die Gefässe haben zumeist birnförmige Gestalt mit länglichen, konischen Warzen. P. glaubt, dass die Ornamentation mittels Rädchen hergestellt worden ist, und hält diese Keramik wegen ihrer feinen Ausführung für eine Art von Paradegefässen, welcher Meinung jedoch das so ausserordentlich zahlreiche und fast ausschliessliche Auftreten von Scherben nur dieser Art in einer grossen Reihe von Kulturgruben widerstreitet.

2. Das vereinzelt vorgefundene Thierornament (birnenförmiges Gefäss von Podbaba) und der modellierte Stierkopf aus der Ziegelei bei Černý Vůl. Die von P. angestellte Vergleichung dieses Stierkopfes mit den plastisch gebildeten Henkeln der Gefässe von Gemeinlebarn muss als misglückt bezeichnet werden, weil es sich hier um Thongebilde aus zwei total verschiedenen Kulturperioden handelt, welche unter einander auch keine stilistische Verwandtschaft aufweisen.**)

3. Bombenförmige Gefässe mit Voluten; dieselben werden vom Verfasser leider ohne nähere Unterscheidung den stichverzierten Gefässen an die Seite gestellt, mit welchen sie allerdings häufig, aber doch nicht immer gemeinschaftlich vorkommen.

4. Die gebrochene Volutenlinie; dieser wird überflüssig eine eigene Unterabtheilung zugewiesen. Wir erblicken in derselben weiter nichts als die jüngste Form der Volute, die sogenannte Winkelvolute. Die von P. speziell hervorgehobenen beiden Scherben von Řeporyje (Tafel LVII., 5) und Třeboul (Tafel LIII., 14) weisen, gleichwie unzählige andere, zwar ein hochentwickeltes, ich möchte sagen, „verwildertes" Volutenornament auf, sonst aber auch nichts mehr. Die hier von P. wiederholt erwähnte Parallele zwischen der Keramik von Kamenomost und der Kostelec'er Amphore finde ich, wie bereits hervorgehoben worden, unzutreffend.

---

*) Vide Abbildung in Niederle's: Lidstvo v době předh. S. 472.

**) Conf. R. v Weinzierl „Neolithische Thonplastik in Böhmen". Verhandl. d. Berl. Gesell. f. Anthrop. 1897, ferner M. Hoernes „Urgeschichte der bildenden Kunst". S. 699.

5. Das auf Taf. XXXV. abgebildete Gefäss von Tursko mit Rhombenornamentation; warum diesem einzigen Gefässe eine besondere Unterabtheilung eingeräumt, und warum es gerade in diese Hauptgruppe eingereiht wurde, ist schwer erklärlich; dasselbe weist Furchenstichverzierung auf, und wäre der jüngsten Gruppe unserer Übergangskeramik zu überweisen.

6. Bombenförmige Gefässe mit eigentümlichen, grossen (cylindrischen) Warzen und rauher Oberfläche (auch ohne Warzen).

7. Die Gefässe auf hohlen Füssen. Hier ist dem Verfasser offenbar ein unliebsames Versehen unterlaufen, da er diese Gefässe bereits auf S. 78. unter die thüringische schnurverzierte Keramik eingereiht hat. Diese Gefässe gehören aber weder zur thüringischen noch zur stichverzierten Keramik, sondern zur jener der jüngeren Übergangsperiode.

Als den ältesten, ursprünglichsten Typus betrachtet P. die stichverzierte Keramik der Rheinlande, weil dieselbe hier rituel (d. h. in Gräbern) auftritt.

Nachdem wir dieser Auffassung schon an anderen Orten ausführlicher entgegengetreten sind, wollen wir die für uns massgebenden Gründe hier nicht rekapitulieren, und bemerken nur, dass gerade der Umstand, dass diese Keramik in den Rheinlanden bereits in Gräbern auftritt, eher zu Gunsten unserer Schlussfolgerungen sprechen dürfte.

III. Gruppe. Die bandverzierte (subdanubische) Keramik vom Typus „Levý Hradec". Letztere Benennung wird derselben beigelegt, weil auf dem Burgwalle Levý Hradec eine (zwei?) ältere Kulturgrube mit charakteristischen derartigen Scherben gefunden wurde. Ähnliche, vereinzelte Scherben, kennt P. aus Böhmen vom Rubínberge (Wiener Hofmuseum), vom Burgwalle Šárka*) und aus Gross-Žernosek (Sammlung v. Weinzierl); aus der Fremde führt derselbe ein im Museum zu Sarajevo befindliches Gefäss aus Butmir an.**)

Wir selbst wollen hier ferner eines ganz analog ornamentierten Gefässes aus Jordansmühl, Kr. Nimptsch, Erwähnung thun,***) welches in einem Skelettgrabe zugleich mit Gefässen auf hohlem Fusse (das eine erinnert stark an Lengyeler Typus) und anderen auch bei uns aus der Übergangsperiode bekannten Gefässformen gefunden wurde. In Böhmen sind zwei schöne Gefässe vom Typus „Levý Hradec" in einem Brandgrabe in Podbaba (Reiser'sche Schottergrube) von H. Jíra entdeckt worden,†) und auch aus diesem Grabe stammt ein Becher auf hohlem Fusse. Die systematische Einreihung dieser Keramik werden wir weiter unten vornehmen.

IV. Gruppe. Pfahlbautenkeramik der Kupferzeit (Laibacher Moor); dieselbe erscheint durch eine einzige Scherbe (jedoch ohne

---

*) Eine bedeutende Anzahl derartiger typischer Gefässfragmente vom Burgwall Šárka birgt die Sammlung des H. Pancner in Střešovic; einige auch die Sammlung Jíra (Šestákova skála).

**) Ein grösseres Material dieser Scherben von Butmir ist von Radimský: „Die neol. Station von Butmir" Wien 1895. publiziert worden.

***) Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. Breslau. B. VII. S. 540. ff.

†) Waren in der heuer von der „Společnost přátel starožitnosti českých" veranstalteten Exposition (Prager städtisches Museum) ausgestellt.

weisse Füllung des Ornaments, hierländige Nachahmung?) aus der neolithischen Ansiedelung von Řeporyje vertreten, wo übrigens auch der Hals eines schnurverzierten Bechers vorkam. Das erstgenannte Gefässfragment weist eine eigentümliche Glättung und dunklere Färbung auf, und sticht infolge dessen von den übrigen neolithischen Scherben aus Řeporyje auffallend ab; wahrscheinlich dürfte das Gefäss, welchem dieses ursprünglich angehörte, ebenso wie der erwähnte schnurverzierte Becher im Handelsverkehre, u. zw. wohl schon ziemlich spät in diese neolithische Station gerathen sein.

Da die vorstehende, dem Werke des Verfassers getreu entnommene Aufzählung der Gefässtypen, welche von P. zu den ältesten keramischen Erzeugnissen unserer Wohnplätze gezählt werden, nicht nur äusserst lückenhaft ist, sondern auch jede systematische Reihenfolge vermissen lässt, so erscheint dieselbe keinesfalls geeignet, ein auch nur halbwegs klares und richtiges Bild der ältesten Fasen unserer Keramik, namentlich aber des Entwickelungsganges derselben zu liefern.

Wir wollen es daher versuchen, an dieser Stelle in grossen Zügen *unsere eigene systematische Übersicht* der Entwickelungsstadien vor Allem unserer frühesten Töpfereiprodukte (gleichviel ob aus Gräbern oder Wohnstätten), in zweiter Reihe aber auch der Werkzeuge aus Stein etc. wiederzugeben, ohne hiebei, u. zw. schon im Hinblicke auf die Natur dieses Aufsatzes, auf eine absolute Vollkommenheit Anspruch zu erheben.

A. *Die Keramik der ältesten, rein neolithischen Periode.*

Die älteste, charakteristischeste und meistverbreitete Keramik Nordböhmens (in Südböhmen kennen wir aus jener Zeit überhaupt noch keine Gräber und Ansiedelungen) ist die Voluten- und stichverzierte Keramik. Dieselbe erstreckt sich über ganz Nordböhmen, u. zw. östlich von Semonic, Smiřic und Nimburg bis westlich nach Komořan und Vidhostic; nördlich reicht dieselbe bis nach Tetschen (Quaderberg) und ihre südlichsten Ausläufer finden wir einerseits in Čáslau und Drobovic, andererseits in Dobřan und Štáhlavic. (Vide Karte II.)

Wir unterscheiden in Böhmen zwei Fasen dieser Keramik, u. zw. eine ältere und eine jüngere.

I. Die ältere Fase umfasst grössere, bombenförmige Gefässe mit Voluten [einfache oder doppelte (bandförmige) Voluten, letztere sind oft mit Punkten oder kurzen Strichen ausgefüllt], ferner bombenförmige Gefässe ohne Ornamentierung, jedoch mit grossen cylindrischen Warzen. Nicht selten wird die Volutenverzierung durch charakteristische rohe Nägeleindrücke (Kerben) ersetzt, welche sich gewöhnlich guirlandenähnlich von Warze zu Warze ziehen. Die Oberfläche ist in der Regel rauh, das Material grob und nur schwach gebrannt.

Ich kenne eine beträchtliche Anzahl von Kulturgruben aus Vokovi und Podbaba (Dejvic),*) welche ausschliesslich derartige Gefässreste lieferten

---

*) Mehrere Tausend neolithische Scherben namentlich aus Vokovic, Šárka und Podbaba-Dejvic, besitzt H. Assistent Jira in seiner Sammlung, welche nach

auch sind in Böhmen anderweitige Stationen bekannt, wo bisher nur alte Volutenkeramik gefunden wurde.

II. Zur jüngeren Fase gehören:

a) Grosse, grobe Gefässe mit Winkel- (Mäander)-Voluten und sonstigen gebrochenen, oft dreieckartig stilisierten Voluten; dieselben könnten als degenerierte Volutenkeramik bezeichnet werden. Ferner Gefässe mit minder breiten und charakteristischen, dagegen bereits häufig durchlöcherten Warzen und an Stelle der Fingernägelkerben mit erhabenem Schnurornament (Nachahmungen von Tragschnuren).

b) In der Regel kleinere Gefässe, jedoch stets aus feingeschlämmter Paste mit geglätteter Oberfläche, u. zw.:

1. Halbkugelförmige Gefässe, oft schon mit Halsansatz und abgesetztem Bodentheile, mit zierlichen, mehrfachen Voluten, welche die ganze Oberfläche dicht bedecken und in kurzen Intervallen eingehackte, kleine Querstriche oder linsenförmige Vertiefungen aufweisen.

2. Gefässe mit Stichbandornament, mit welchem der Neolithiker zumeist in senkrechten Zickzackbändern besonders sorgfältig gearbeitete Becher und birnförmige Gefässe zu schmücken liebte. Die birnförmigen Gefässe sind häufig an der Bauchkantung mit schlanken, horn- und nasenförmigen Warzen versehen. Die älteren Gefässe dieser Gruppe zeichnen sich durch klare, einfache Ornamentation aus, wogegen die jüngsten Repräsentanten derselben durch die besondere, oft allerdings bereits überwuchernde Manigfaltigkeit des Ornaments, sowie durch die unterschiedliche Technik in der Herstellung der Stichmuster (Furchenstich, falsches Schnurornament etc.) auffallen.

Man darf wohl überhaupt das Voluten- und Stichbandornament als die markanteste Verzierungsart unserer prähistorischen Töpfererzeugnisse hinstellen.

Über den Ursprung der Stichverzierung, welche ohne Zweifel relativ jünger ist als das Volutenornament, kann heute noch nichts Bestimmtes gesagt werden; nicht ausgeschlossen erscheint ein allmähliger Übergang der Volute in das Stichband, welcher etwa als natürliche Folge der Weiterentwickelung der Gefässformen (namentlich der becher- und birnförmigen) in der Art aufzufassen wäre, dass die Umrisslinien der auspunktierten Doppelvoluten mit der Zeit wegfielen, und dass sich sodann der Inhalt derselben, das punktierte Band, der Oberfläche der Gefässe organisch anpasste.

Dass die Töpferscheibe zu dieser Zeit noch nicht im Gebrauche stand, braucht wohl nicht speziell hervorgehoben zu werden.

Ich möchte bloss diese Voluten- und stichverzierte Keramik als rein neolithisch bezeichnen, obwohl von einigen Forschern, welche die — heute wohl nur mehr aus Parteirücksichten bestrittene — Existenz des Neoliths in

---

den Fundorten, ja einzelnen Kulturgruben gewissenhaft geordnet sind, und ein sehr instruktives Studienmaterial bieten. Ich fühle mich angenehm verpflichtet, ihm an dieser Stelle meinen wärmsten Dank für die ausserordentliche Liebenswürdigkeit und unermüdliche Zuvorkommenheit auszusprechen, mit welcher er mir den Inhalt seiner archäologischen Sammlungen schon seit Jahren unumschränkt zu Studienzwecken zur Verfügung gestellt hat.

Böhmen unbedingt anerkennen, unter die steinzeitliche Keramik auch jene Gefässe (insbesondere der thüringischen und Terramaren-Keramik) subsummiert werden, welche ich als Fremdlinge und viel jüngere Eindringlinge in die Übergangsperiode verweise.

Ich stütze mich dabei hauptsächlich auf die Wahrnehmung, dass die Voluten- und stichverzierte Keramik, abgesehen von typologischen Gründen, in Böhmen die ursprünglichste, verbreiteteste und reinste ist, wogegen die thüringische und Terramaren-Keramik bei uns zweifellos erst später, u. zw. vorzüglich nur in Mittel-Böhmen festen Fuss gefasst hat. Zugleich sehen wir, dass mit dem Einzuge der fremden Keramik auch die ersten Sachen aus Kupfer und Bronze zum Vorschein kommen, ja überhaupt neue religiöse und sociale Verhältnisse sich zu entwickeln beginnen, kurz dass ein thatsächliches Stadium des Überganges allgemein inauguriert wird.

Hinsichtlich der Werkzeuge, welche in der reinneolithischen Periode ausschliesslich aus Stein, beziehungsweise aus Horn und Bein gefertigt wurden, und ihren Ursprung wohl zum allergrössten Theile der einheimischen Produktion verdanken, ist die Bestimmung und Klassifikation ziemlich schwierig; jedoch kann soviel als beglaubigt hingestellt werden, dass der neolithischen Keramik lediglich die einfacheren Formen der Steinwerkzeuge entsprechen, und dass die künstlich facetierten und geschweiften Typen in dieser Periode bei uns noch nicht auftreten. Eingehende Beobachtungen, welche für Böhmen allerdings noch der allgemeinen Bestätigung bedürfen, haben in mir die Überzeugung wachgerufen, dass die ältere Voluten- und stichverzierte Keramik — abgesehen von den kleineren Objekten aus Hornstein, Flint etc. — von den einfachsten Formen der sogenannten schuhleistenförmigen Keile und Flachbeile, *) bei welchen die obere Breitseite gewölbl und die untere flach ist, und welche gewöhnlich noch keine Bohrlöcher aufweisen, begleitet werden, und dass die übrigen manigfaltigeren und künstlicheren Formen sowie die Bohrung erst in der allerjüngsten Fase des Neoliths hart an der Grenze zur Übergangsperiode zum Vorscheine kommen.

Von der Bestattungsweise respektive dem Mangel an wirklichen Gräbern in der ältesten Fase unseres Neoliths wurde bereits gesprochen, ebenso wurde schon früher erwähnt, dass erst zu Ende der Steinzeit einzelne rituelle Begräbnisse registriert werden können, was offenbar mit dem Überhandnehmen fremder Einflüsse und kultureller Strömungen während der Übergangsperiode im ursächlichen Zusammenhange steht.

Schliesslich wollen wir kurz bemerken, dass Koenen, Palliardi und in neuester Zeit Reinecke**) die Voluten- und stichverzierte Keramik für älter halten als die thüringische Keramik, wogegen Hörnes (Urgeschichte der bildenden Kunst) die Ansicht Götzes zu theilen scheint, welcher die thüringische Schnurkeramik für älter erklärt; jedoch dürfte Götze in diesem Falle durch das Grabfeld von Roessen zu falschen Schlüssen verleitet worden sein. Trefflich hat sich diesbezüglich unser geistreiche Archäologe L. Schneider

---

*) Götze: Die Gefässformen und Ornamente. S. 5. u. 6. Fig. 1. u. 2.

**) Ferner auch Dr. Köhl und Schuhmacher (Conf. Buschan's Centralblatt IV. Jahrg. S. 42. und 290.)

dahin geäussert, dass „man das gestochene Ornament ebensowenig für eine Imitation des Schnurornaments, welches viel leichter auszuführen, aber auch viel weniger kräftig ist, ansehen kann, als man von der Handschrift behaupten kann, dieselbe sei eine Imitation des Buchdruckes."

B. *Die Keramik der Übergangsperiode.*

Unter Übergangsperiode verstehen wir jenen Zeitraum, wo in Böhmen neben und inmitten der neolithischen Kultur allmählig neue Typen von Gefässen und Werkzeugen auftauchen; zu Beginn erscheinen dieselben vereinzelt, werden jedoch je später desto häufiger und mannigfaltiger, bis sie sich bei uns vollständig einbürgerten und stellenweise sogar zu einer selbständigen Kultur entfalteten.

Dieses Auftreten der neuen Gefässarten wurde durch verschiedene fremde Einflüsse bewirkt und ich würde diese Einflüsse nach ihrer Herkunft im Grossen und Ganzen in nördliche und südliche unterscheiden.

I. Zu der *nördlichen* Einflusssfäre gehören:

1. die thüringische schnurverzierte Keramik (Amphoren, schnurverzierte Becher);

2. die sogenannte Dolmenkeramik der geschweiften roten Becher und analogen Schüsseln (dieselbe dürfte ungefähr gleichzeitig und gemeinschaftlich mit der schnurverzierten Keramik aus Thüringen nach Böhmen gekommen sein);

3. die brandenburgisch-mecklenburgische Keramik [Gefässe von Flaschenform und vielleicht auch von der Form der Gefässe auf Taf. XL. Fig. 15. und Taf. XXXVII. Fig. 2.; wichtige Einflüsse auf die Ornamentation wie Dreieckmuster, vertikalstrichlierte Zonen (Taf. XLI. Fig. 6. und 16., Taf. XLIV. Fig. 1.), mehrfache Zickzacklinien (Taf. XLI. Fig. 12. Taf. XLIV. Fig. 3., 4., 15.) Furchenstichverzierung etc.)].

II. Die *südlichen* Einflüsse umfassen:

1. die Terramaren- und ungarische Keramik*) (ansa lunata, dunkelgefärbte krug- und topfförmige Gefässe mit grösseren Henkeln und häufiger Profilierung, die Becher auf hohen Füssen und wohl auch die Schüsseln auf mehreren Füsschen);

2. die Keramik der Pfahlbauten der Alpenseen (plumpe Topf- und Krugformen mit grossen Henkeln, das Ornament auf Taf. LVII. Fig. 12., weisse Inkrustation der Ornamente).

So interessant und charakteristisch die aufgezählten fremdländischen Typen von Gefässen und Verzierungen für den Beginn der Übergangsperiode auch sein mögen, so ist für die weitere Entwickelung unserer Übergangskultur doch von viel weittragenderer Bedeutung der Umstand, dass diese fremden Typen in Böhmen nicht nur nachgeahmt sondern mit der Zeit sogar derart einheimisch geworden sind, dass die ursprünglich heterogenen Kulturelemente mit einander verschmolzen und zu neuen „Mischformen" umgestaltet wurden. Aus diesem Entwickelungsprocesse giengen

*) Ich gebrauche diese usuellen Bezeichnungen, ohne hiemit etwa auf den unmittelbaren Ursprungsort hinweisen zu wollen.

Gefässformen und Ornamentmuster hervor, welche als eine neuartige für Böhmen specifische Kulturfase anzusehen sind und sich zugleich als die unmittelbaren Vorläufer unserer ersten Bronzekultur, d. h. der Únĕticer Kultur, darstellen.

Ich will hier nur einige Beispiele anführen: Als geradezu klassischer Beleg kann das schöne topfförmige Gefäss vom Řivnáč gelten, welches mit einer ansa lunata und unter der Halspartie mit einem Gürtel aus echtem Schnurornament versehen ist (Taf. XLIV. Fig. 12). Südliche Form und nördliche Ornamentation erblicke ich auf dem Kruge Taf. XXXVI. Fig. 19 und Taf. XL. Fig. 15, Taf. XLIV. Fig. 11.

Unsere becherförmigen Gefässe weisen die verschiedensten Übergangsformen zwischen typischen schnurverzierten Bechern und geschweiften Bechern auf (vide Taf. XXXVI.) so dass es oft schwer fällt, dieselben richtig einzureihen, wie auch P. auf S. 99. treffend hervorgehoben hat. Als Mischformen erscheinen wohl auch die Amphoren auf Taf. XXXVIII. Fig 1 u 3, der Topf auf Taf. XXXVI. Fig. 13 etc.

Am beachtenswertesten sind die Ornamente. Wir treffen das Schnurornament auf demselben Gefässe mit der Stichverzierung vereint; das echte Schnurornament wird oft nurmehr durch schrägliegende kleine Striche ersetzt; die einzelnen Punkte der alten Stichverzierung verschmelzen entweder zur Stichlinie (Stichkanal, Furchenstichverzierung), oder sie werden kräftiger und künstlicher nach Art der brandenburgischen Stichmuster*) und bilden vertikale Bänder, Dreiecke, Rhomben und drgl.

Die Furchenstichlinien, die auspunktierten geometrischen Muster ja selbst das Schnurornament finden wir nicht selten mit weisser Masse ausgefüllt.

In diese Fase der Misch- und Kreuzungsformen, welche übrigens nicht nur in Böhmen, sondern fast in ganz Mitteleuropa infolge gleichartiger kultureller Entwickelungsverhältnisse verfolgt werden kann, wäre denn auch die von P. aufgestellte III. Hauptgruppe der Grabkeramik (das Dreieck- und Bandornament S. 88) sowie die IV. Hauptgruppe der Besiedelungskeramik (Bandornament, Typus Levý Hradec S. 96) einzureihen.

Die Einflüsse der Übergangskeramik, namentlich jener der letzten Übergangsfase, machen sich naturgemäss auch an unserer neolithischen Voluten- und stichverzierten Keramik namentlich in Mittelböhmen, wo sie am unmittelbarsten und intensivsten einwirkten, stark bemerkbar. Wir nehmen wahr, wie in die ursprüngliche, einfache Ornamentierung unruhige, oft bizarre Elemente eindringen (Taf. LIV. Fig. 2, 13, LV, 12, 17, 19, Taf. LVII., LVIII., LIX,) und die alte solide Technik sammt den alten Ornamentmustern in Furchenstichverzierung und falsches Schnurornament, in Dreieck-Rhomben-Schachbrett-Fischgrätenmuster etc. (Taf. XLIV., 9, 21, 22; LIII., 8, 18; LIV., 10, 13, 14, LV., 12, 17, 19, LVIII., 2, 4, 10, 12, 13, 16, 18 etc.) ausartet.

Öfters treten hier die jüngeren Ornamente auch schon auf Gefässen vo entwickelteren alten Formen auf (Fig. 10, Taf. XXXVI., Fig. 10, Taf. XXXVII

*) Conf. Dr. K. Brunner: Die steinzeitliche Keramik in der Mark Branden burg. S. 25. ff.

Fig. 2 und 18, Taf. LVIII., Fig. 12, Taf. LIX.); interessant ist ferner die Henkel- bezhw. Ösenbildung (Taf. LIV., 15; LVIII., 2) auf Scherben unserer ältesten Wohnstättenkeramik.

Nicht minder lehrreich erscheint das beglaubigte Vorkommen einzelner Gefässe der Übergangskeramik in neolithischen Kulturgruben; so in Řeporyje der Hals eines schnurverzierten Bechers und das Fragment eines Pfahlbautengefässes, ferner der hohle Fuss eines Bechers mit Stichverzierung (Taf. LVII, 1). In einer neolithischen Kulturgrube in Podbaba fand ich einen Becher auf hohem Fusse, in welchem eine Scherbe mit stichbandverzierung lag; aus Podbaba kenne ich weiters einen Becherfuss mit spätem Stichornament. In Vinoř (herrschaftliche Ziegelei) wurde heuer inmitten einer ausgebreiteten neolithischen Station eine Kulturgrube geöffnet, welcher Scherben mit degenerierter Stichverzierung (fischgrätenartig) nebst einem topfartigen Übergangsgefässe entstammen.

Zugleich mit den neuen Gefässtypen begegnen wir bisher ungewohnten Formen von Werkzeugen und Schmuckgegenständen

Die Steinwerkzeuge weisen künstlichere (facetierte, geschweifte, durchbohrte) Formen auf, welche unwillkürlich an Metallwerkzeuge erinnern. Auch das Material ist ein manigfaltigeres (Granit, Basalt, Kalkstein etc.). In die Übergangsperiode dürften auch die meisten „Hornhämmer" gehören.

Wir registrieren in dieser Periode weiters, und dies bildet das beiweitem wichtigste Moment, die ersten Gegenstände aus Metall, welche allerdings grösstentheils nur aus kleinen Schmucksächelchen aus Kupfer und Bronze bestehen, aber dennoch bereits häufiger und entschieden typisch auftreten.

Was die Frage des Vorkommens der neolithischen und Übergangskeramik anbelangt, so muss gegenüber der irrtümlichen Ansicht des Verfassers mit besonderem Nachdrucke konstatiert werden, dass dieselbe mit Ausnahme der ältesten Volutenkeramik *sowohl in Gräbern als auch auf den Wohnstätten Böhmens unzweifelhaft vorhanden ist.*

Dass die älteste Volutenkeramik in Gräbern fehlt, dürfte seinen Grund in dem oben besprochenen Umstande haben, dass die Neolithiker ursprünglich ihre Todten überhaupt nicht rituell bestatteten.

Die Gräber mit neolithischer, ferner mit thüringischer, Dolmen-, Terramaren- und einheimischer Mischform-Keramik wurden bereits in dem betreffenden Kapitel aufgezählt. Gräber mit Pfahlbauten — und brandenburger Keramik wurden zwar bei uns noch nicht gefunden, dies scheint jedoch mit dem verhältnismässig sporadischen Vorhandensein derartiger reiner Gefässtypen in Böhmen zusammenzuhängen. Gewisse Einflüsse der brandenburger Keramik dürften in der Ornamentierung der Grabgefässe von Grossdorf, Brandeis und insbesondere Přerov zu erkennen sein.

Hinsichtlich der Keramik auf unseren Wohnplätzen ist vor Allem zu constatieren, dass P. auf S. 93. und 94. eine ganze Reihe von Ansiedelungen mit Voluten und stichverzierter Keramik anführt. Betreffs der schnurverzierten Keramik (Amphoren und schnurverzierte Becher) verweise ich bloss auf die Kulturgruben von Bylany und Lovosic (Reiser'sche Ziegelei), ferner auf die Funde von Roztoky (Taf. XXXV.) und Leitmeritz

(Tafel XXXV.). Ich selbst gewann in der Šárka (Kozákova skála) aus der untersten Kulturschichte das schön ornamentierte Bruchstück eines schnurverzierten Bechers, welches dem Křivenecer Grabgefässe (Taf. I. Fig. 15) sehr ähnlich ist.

Die Hälfte eines echten geschweiften rothen Bechers vom Schlaner Berge birgt das Museum in Schlan. Der geschweifte Becher nebst Schüssel aus der Ziegelei v Koželuhách bei Čáslau entstammt gleichfalls einer Kulturschichte; schöne Nachahmungen (rothe) von geschweiften Bechern und Schüsseln erhielt das Landesmuseum vom Burgwalle Šárka und aus den Kulturgruben von Lobkovic.

Brandenburgische Keramik kennen wir aus den Kulturgruben in Beřkovic, ausserdem finden wir dieselben in Scherben auf unseren Burgwällen Šárka, Řivnáč und in der Höhle Klamorna, ferner wohl auch am Schlaner Berge (Taf. LXVIII. Fig. 14).

Für die Terramarenkeramik sind unsere Burgwälle (Šárka, Řivnáč, Schlaner Berg, Zámky bei Bohnic, Rubinberg, Cimburk bei Kuttenberg, Hrádek bei Čáslau, Veliš bei Jičín etc.) klassische Fundstätten. Ansa lunata kam in den Kulturgruben von Bylany vor, welche mit den ältesten Gräbern daselbst (thüringische Keramik) im Zusammenhange stehen, ferner auch in der Ziegelei v Koželuhách (Časlau) gemeinschaftlich mit Dolmenkeramik.

Die an Pfahlbaukeramik erinnernde Scherbe einer Kulturgrube in Řeporyje wurde bereits mehrmals erwähnt; ob die weisse Inkrustation einzelner Scherben ausschliesslich auf Beeinflussungen der Pfahlbautenkultur zurückzuführen ist, bleibt fraglich.

Was endlich die Misch- und Kreuzungsformen des letzten Abschnittes unserer Übergangskultur betrifft, so genügt es wohl, diesbezüglich ganz allgemein wieder auf unsere Burgstätten hinzudeuten, welche ja die eigentliche Wiege dieser Kulturfase gewesen sind und bereits tausende von Belegstücken hiefür geliefert haben. Einige Kulturgruben mit dergleichen typischer Keramik entdeckte ich in der auf flachem Felde situirten Ziegelei bei Kbel; unter anderen besitze ich aus diesen Gruben Scherben mit der besonderen Dreieckverzierung der Přerover Scherben (Taf. IV.), dann des Kostelecer (Taf. XXXVIII., 3) und Schlaner (Taf. LXX., 13) Gefässes sowie mit senkrechter Bandverzierung. Ein Gefässfragment mit Dreiecken und einem „romanischen Kreuze" habe ich selbst einer Kulturgrube entnommen. Ein hier gefundenes Steinbeil gleicht demjenigen aus dem Grossdorfer Grabe (Taf. IV, 5).

Über die territoriale Ausbreitung der Übergangskeramik gewährt uns ein übersichtliches Bild die Karte *A* *) woraus wir ersehen können, dass sich der Brennpunkt dieser Keramik in Mittelböhmen befindet, von welchem Ausläufer nach Ost und West ausstrahlen.

Leider sind wir bei uns in der archäologischen Forschung noch nicht soweit vorgeschritten, um etwa auch für die einzelnen Arten der Übergangskeramik (namentlich der fremden Typen) gewisse Hauptverbreitungs-

*) Wir vermissen darin die Ersichtlichmachung der Fundstätten mit Terramaren-Keramik.

gebiete auscheiden zu können; immerhin glaube ich beobachtet zu haben, dass die schnurverzierte Keramik häufiger in Nord- und Westböhmen, die Terramarenkeramik dagegen häufiger in Ostböhmen auftritt.

Zum Schlusse nur noch Einiges über die Ursachen des Eindringens der Übergangskultur nach Böhmen. Wie in der vorstehenden Schilderung dargethan wurde, erscheinen die einzelnen fremden Gefässtypen anfangs nur sporadisch, werden hierlands nachgeahmt und gewinnen allmählich an Ausbreitung und festem Boden. Diese Art des ersten Auftretens der Übergangsformen, dann der verschiedene Ursprung derselben, welcher theils auf Norden und Westen, theils auf Süden hinweist, berechtigen uns wohl anzunehmen, dass diese Kultur weder durch das plötzliche Eindringen eines fremden Volkstammes, noch durch allgemeine Kolonisation *) nach Böhmen gelangte, sondern dass dieselbe auf friedlichem Wege infolge mächtig entfalteten, intensiven Handelsverkehrs **) namentlich in Mittelböhmen und entlang der Elbe verbreitet wurde.

Die ältesten hervorragendsten Handelsstrassen Böhmens verfolgten den Lauf der Elbe und ihrer grösseren Zuflüsse, und wir sehen, dass gerade in der Nähe dieser Wasserwege die meisten Stationen aus der älteren Übergangsperiode gelegen sind. Im Laufe der Zeit entstanden sodann auf geeigneten, von der Natur geschützten Orten Handelscentren (Handelskolonien und Produktionsstätten), in denen das Element der fremden Kaufleute und Gewerbsleute wahrscheinlich ziemlich zahlreich vertreten war. Diese Plätze sind unsere ältesten Burgwälle (Šárka, Řivnáč, Schlaner Berg etc.) und von hieraus verbreitete sich allmählich unsere Übergangskultur, welche schliesslich nicht nur den grössten Theil von Mittelböhmen einnahm, sondern ihre Strahlen auch in die entfernteren Gegenden Nord- und Ostböhmens entsendete, ohne dabei jedoch im Stande zu sein, die ursprüngliche neolithische Kultur überall gänzlich zu verdrängen. Soweit mein eigenes System, dessen Fortsetzung auf S. 34. folgt.

Schlussfolgerungen.

Nach vorhergehenden längeren Erörterungen gelangt P. in diesem Kapitel zu nachstehenden wichtigen Konklusionen:

In einer Zeit, wo in Thüringen noch die Keramik der jüngsten neolithischen Periode u. zw. einerseits in den Gräbern als schnurverzierte, flaschenförmige und becherförmige Keramik, andererseits auf den Wohnplätzen als bombenförmige Voluten- und stichverzierte Keramik herrschte, und wo in das Land die ersten Bronzenadeln kamen und bereits eine neue (Únětičer) Keramik zu entstehen begann, in dieser Zeit drang nach Thüringen von Norden her ein neues Volk mit der Kenntnis der nordischen Bronze ein. Die Folge dieser Invasion war, dass das Geschlecht der gekrümmten Skelette in Thüringen gleichsam mit einem Schlage unter-

*) Die Frage partieller Kolonisation wurde bereits früher berührt.

**) Es ist nicht unwahrscheinlich, dass der Bernsteinhandel diese Umwälzungen verursacht hat, wie jüngstens auch Dr. Beltz (Vorgeschichte von Mecklenburg, Berlin 1899) und Ohnefalsch-Richter (Berl. Verh. 1899. S. 389. Cap. XXVIII.) vermutet.

drückt beziehungsweise von hieraus vertrieben wurde und nach Böhmen auswanderte, wo es die fruchtbarsten Landstriche an der Eger und der Elbe, welche bisher gänzlich unbewohnt waren, in Besitz nahm.

Das thüringische Volk soll also aus seiner Heimat zu jener Zeit, nach P. ungefähr 1500—1200 v. Chr., verdrängt worden sein, wo sich daselbst die neolithische Kultur (die Voluten- und stichverzierte Keramik und die Keramik der geschweiften Becher und flaschenförmigen Gefässe) eben im Absterben befand, und eine neue Kultur, welche durch die Únĕticer und cyprische Nadel, dann durch Gefässe von Únĕticer Typus charakterisiert erscheint, sich zu entwickeln begann. Das thüringische Volk soll daher auch nach Böhmen, welches bis dahin noch vollständig unbewohnt war, eine doppelte, (eine absterbende und eine im Entstehen begriffene) Kultur, sowie einen doppelten Begräbniskult (alte neolithische Gräber mit schnurverzierter Keramik und neue Únĕticer Gräber) mit sich gebracht haben!

Die systemlosen und infolge der eigenartigen Diktion stellenweise unklaren, öfters aber auch sachlich unrichtigen Ausführungen, auf welchen der Verfasser die obigen Schlussfolgerungen aufgebaut hat, beabsichtigen wir nicht einzelnweise zu widerlegen, und es dürfte genügen, in dieser Beziehung auf unser eigenes, im vorherigen Kapitel aufgestelltes System hinzuweisen.

Wir wollen daher blos die von P. erzielten Endergebnisse summarisch besprechen:

Im vorstehenden Kapitel gelangten wir auf Grund sachlicher Erörterungen zur Erkenntnis, dass die Únĕticer Periode keineswegs die erste Kulturfase der Urbevölkerung Nordböhmens repraesentierte, sondern dass derselben zwei selbständige, streng von einander unterschiedene Kulturen (die rein neolithische und die Übergangskultur) vorangiengen, welche einen Entwickelungszeitraum von vielen Jahrhunderten umfassen, und deren Entwickelungsprocess in Böhmen selbst sich abspielte.

Bei dieser Sachlage ist es geradezu unfassbar, wie P. plötzlich ein Volk nach Böhmen eindringen lassen kann, welches gleichzeitig die heterogensten Elemente dreier so ausgeprägter Kulturen, nämlich der Steinzeit, Übergangszeit- und Bronzekultur, mit sich brachte und von unserer Heimat mit einem Schlage Besitz ergriff. Welche Volksmassen hätten aus Thüringen auswandern müssen, um ganz Nordböhmen bis nach Pardubic und Pilsen hinab mit unserer neolithischen Kultur zu überschwemmen! Und wie erklärt P. den Umstand, dass unsere Übergangskultur, welche mit der neolithischen gleichzeitig eingedrungen sein soll, doch ganz unstreitig ein bei weitem kleineres Gebiet beherrschte, als die Kultur der Voluten- und stichverzierten Keramik, sowie den weiteren Umstand, dass wir deutlich verfolgen können, wie die einzelnen Elemente der Übergang- kultur bei uns in die alte neolithische Kultur allmählig eindringen, hi nachgeahmt werden und schliesslich in eine eigenartige, specifisch ei heimische Kultur (Stadium der Mischformen) verschmelzen! *) Wie erklä

*) Es wäre an dieser Stelle angezeigt, die Frage zu erörtern, ob der vo P. betreffs Thüringens vorausgsesetzte Kulturzustand, bezhw. das plötzliche Ve

P. ferner den Umstand, dass in Böhmen ausserordentlich zahlreiche, örtlich getrennte und ganz selbständige Ansiedelungsplätze vorhanden sind, welche einerseits ausschliesslich nur reine neolithische Keramik, andererseits ausschliesslich nur reine Übergangskeramik, und zwar letztere sowohl aus ihrer ältesten als auch jüngeren und jüngsten Periode geliefert haben?

Welches Urtheil hat sich P. über die mächtigen Kulturschichten unserer ältesten Burgwälle gebildet, deren ausserordentlich zahlreiche keramische Produkte, bei systematischer Sichtung des Materials, uns unschwer die Entwickelungsstufen unserer Keramik von den ältesten Zeiten bis zur Únětícer Periode Schritt für Schritt verfolgen lassen und welche uns darüber belehren, dass die Únětícer Kultur, welche doch die originellste Kultur unseres Vaterlandes ist, nicht auf fremdem Boden, sondern seit Uranfang einzig und allein in Böhmen entstanden ist? Ist in letzterer Richtung dem Verfasser nicht aufgefallen, dass man in Thüringen *) nur einige spärliche, versprengte Gegenstände von bereits hochentwickeltem Únětícer Typus gefunden hat, welche doch höchstens auf innigere Handelsbeziehungen, in keinem Falle aber auf das Übergreifen oder Übertragen dieser Kultur aus einem Lande in das andere schliessen lassen; und kennt der Verfasser als Gegensatz hiezu nicht die Funde aus Gräbern und Wohnstätten Mährens, Niederoesterreichs und Schlesiens, welche ein wirkliches Übergreifen der Únětícer Kultur aus Böhmen nach diesen Ländern klar dokumentieren?

Hätte sich P. nur diese lapidarsten Fragen, welche sich bei dem Studium unserer einschlägigen archaeologischen Funde von selbst aufdrängen, zu stellen und zu beantworten der Mühe werth gefunden, so hätte er die böhmischen Archaeologen gewiss nicht mit Deduktionen überrascht, welche zu allen bisher bekannten Fundergebnissen in geradezu diametralem Widerspruche stehen.

Die Entwickelung des Geschlechtes der gekrümmten Skelette in Böhmen.

Nach P. erfolgte die kulturelle Entwickelung des Geschlechtes der gekrümmten Skelette theils durch fremde Einflüsse, theils selbständig.

Wir erfahren leider nicht, um welche bestimmte Entwickelungsfase es sich eigentlich handelt; die nachfolgenden Ausführungen lassen jedoch den Schluss zu, dass P. hier die Únětícer Kultur im Auge hatte.

Die ersten Kultureinflüsse.

Wir wollen die von P. neuerdings aufgestellte und von uns bereits widerlegte Behauptung, dass unser Hockervolk schon in Thüringen mit

---

schwinden des einheimischen Volkes wirklich zutreffend ist. Ich erachte mich zu nicht kompetent und bemerke bloss, dass Götze wohl einer anderen Ansicht ı dürfte als P. Habe ich Götze (l. c. S. 47.) richtig verstanden, so geht die alte lithische Periode in Thüringen ganz allmälich und in friedlicher Weise in die onzeperiode über, und dieser langsame Übergang äussert sich namentlich in m häufigen Auftreten von Brandgräbern mit neuen Gefässtypen inmitten älterer ·ropolen.

*) Im übrigen sind in Thüringen nicht einmal die Elemente, welchen die ticer Kultur in Böhmen ihren Ursprung verdankt, vorhanden gewesen, da zur

einzelnen Bronzen von Únĕticer Typus bekannt wurde, nicht weiter berühren nnd bemerken nur, dass in diesem Kapitel mehrere Bronzeobjekte und einige Gefässtypen, welche P. offenbar zu dem Inventar unserer Únĕticer Kultur rechnet, aufgezählt und besprochen werden. Unter den Brouzen sind es namentlich Kragenpalstäbe, kleine Dreieckdolche, Messer, typische Nadeln, kleine Schmuckröhrchen und Lunellen.

Wenn P. den Ursprung dieser Gegenstände in den Terramaren sucht und dieselben durch Handel nach Böhmen kommen lässt, so stimmen wir damit vollkommen überein, nur müssen wir aus den genannten Gegenständen die Bronzemesser und Lunellen ausscheiden, weil dieselben der Únĕticer Kultur nicht angehören und jüngeren Ursprungs sind. Letzteres beweist die Scherbenausbeute der Kulturgruben von Čičovic, Brozánek und Vepřek, in welchen Messer und Lunellen (Gussformen) gefunden wurden. Die Keramik dieser Gruben fällt entschieden in unsere Knovízer Periode, und hängt sonach schon mit der Verbreitung der lausitzer und schlesischen Brandgräber zusammen.

P. kennt keine Bronzemesser aus Gräbern: in den Pam. archaeol. X. S. 119. ist ein Bronzemesser aus dem Massengrabe von Stadic abgebildet. Kl. Čermák erwähnt ein Bronzemesser aus dem Brandgrabe von Vrdy (Český Lid I. S. 441.), ich selbst bekam ein solches aus einem Brandgrabe in Svrkyně.

Unter den keramischen Erzeugnissen erwähnt P. grosse, grobe Gefässe mit Tupfenleisten, citiert dabei jedoch unrichtig den Fundort Kamenomost (Periode der Volutenkeramik); auf der Scherbe Taf. LIX., 22. (ferner auch auf Fig. 15, und 19.) nehme ich Lausitzer Einflüsse wahr. In der feineren Keramik erblicke auch ich Terramareneinflüsse, dagegen ist die Anführung der Gefässe mit ansa lunata an dieser Stelle und in diesem Zusammenhange unstatthaft; denn wir kennen bis heute keine einzige ansa lunata aus unseren zahlreichen Únĕticer Gräbern. Wir haben jedoch früher gesehen, dass dieselbe gleichzeitig mit der schnurverzierten und Dolmenkeramik (Řivnáč, Bylany, Čáslau) auftritt, und auch das Grab von Velvary, welches eine ansa lunata barg, fällt in unsere Übergangsperiode.

Der Weg, auf welchem die ersten Únĕticer Bronzen nach Thüringen gekommen sind, ist dem Verfasser „etwas unklar"; wir glauben das Richtige zu treffen, wenn wir ihr Vorkommen in Thüringen dem Handelsverkehre zwischen diesem Lande und Böhmen, als dem Mutterlande der Únĕticer Kultur, zuschreiben.

Im Übrigen können wir auch mit der Ansicht nicht übereinstimmen, dass der neue Kulturstrom von der Nordseite der Alpen her, entlang der Donau am ehesten über den Pilsener Kessel nach Böhmen eingedrungen sei; denn wir finden am oberen Donaulaufe keine nachweislichen Spuren der Únĕticer Kultur, ja selbst in dem Pilsener Kessel fehlen dieselb auffallender Weise gänzlich.

Meine eigene Meinung lautet dahin, dass die ersten Terramarensach u. zw. schon in der Übergangsperiode über Ungarn und Mähren na

---

vollständigen Entwickelung des Únĕticer Typus wohl am meisten die (ungarisch Terramarenkultur beigetragen hat.

Böhmen gebracht wurden; hiefür spricht das zahlreiche Auftreten analoger Kulturelemente in den Terramaren Ungarns, dann die beachtenswerthe Ausbreitung der Únětícer Kultur in Mähren und auch Niederösterreich und Schlesien.

Die Leichenbestattung.

In dem sachlichen Theile dieses Kapitels wird die Anlage der Begräbnisplätze und Gräber eingehend geschildert, doch wären die bekannten älteren Gräber von Předboj, Bylany, Kleinčičovice, Grossčernoseky und Velvary hier nicht mehr anzuführen gewesen. Auch gehören die Bestattungen der Kinderleichen in Töpfen aus Grossčičovic und Vepřek kaum hierher; vielleicht weisen dieselben auf einen Übergang zur Lausitzer Periode hin, womit auch der Typus der Gefässe im Einklange stünde. *)

Die Parallele zwischen unseren vereinzelten sitzenden Hockern und der Dolmenbestattung erscheint schon im Hinblicke auf die Art der Grabanlage verunglückt; übrigens handelt es sich bei Radim und Broučkov um Grubenbestattungen, welche bei weitem jünger sind als die Únětícer Gräber. Die Erklärungen Píč's hinsichtlich der Grubenbestattungen sind zwar nicht neu, jedoch acceptabel.

Weiter spricht P. über die Ausstattung der Verstorbenen, u. zw. namentlich über Ohrringe, Nadeln, Armbänder (Spiralarmbänder, Manchettenarmbänder etc.) und Halsschmuck; letzterer fesselt unsere Aufmerksamkeit wegen des Vorkommens von Meermuscheln (Dentalien, auch in Bronze nachgeahmt) und zahlreichen Bernsteinperlen, sowie grösseren Stücken rohen Bernsteins. **)

Unter den Waffen werden erwähnt: Steinäxte, Bronzepalstäbe, Pfeilspitzen, kleine Dreieckdolche und Broncepfriemen.

Räthselhaft erscheint dem Verfasser der Umstand, dass in Gräbern bisher keine Pfeil- und Lanzenspitzen, dann Schwerter und Messer aus Bronze gefunden wurden. Die Erklärung ist sehr einfach: Alle diese Gegenstände sind, wie uns nicht nur der Charakter derselben, sondern auch die näheren Umstände der bezüglichen Gruben- und Massenfunde, in welchen derartige Objekte vorkamen, belehren, ***) viel jüngeren Datums und konnten daher in den Únětícer Gräbern überhaupt noch nicht auftreten. Hiemit erscheint auch die Vermuthung Píč's, dass die Krieger ihre Schwerter noch vor ihrem Ablehen verbargen, um dieselben umso sicherer in's Jenseits mitnehmen zu können, haltlos.

Betreffs der dunklen Únětícer Grabgefässe erklärt P, ausdrücklich, dass dieselben von den zum praktische Gebrauchen bestimmten Gefässen abweichen und lediglich zu rituellen Zwecken verwendet wurden. Dieser Auffassung muss auf das Entschiedenste entgegengetreten werden, da wir auch auf den Ansiedlungsplätzen, welche mit den Únětícer Gräbern unzweifelhaft gleichzeitig und oft sogar in unmittelbarem lokalen Zusammenhange

*) Ich will hiemit jedoch nicht alle Leichenbestattungen in Töpfen generell der Ausgangszeit der Únětícer Periode zuweisen.

**) Vielleicht können wir hierin Spuren des Bernsteinhandels erblicken?

***) Der Jenšovic'er Bronzefund wird von P. wiederholt erwähnt; derselbe fällt jedoch gleichfalls in eine jüngere Periode.

sind, genau dieselben Gefässtypen wie auf den Nekropolen antreffen. Die bezeugen zahlreiche Kulturgruben mit reinem Únětícer Inventar, wie nicht minder die Kulturschichten unserer älteren Burgwälle Šárka, Slanská hora etc. (Taf. XL, Fig. 8., 10., 14., LXVIII. Fig. 1., 4., 9., LXIX. Fig. 2., 3., 6., 7., 8., 9., 10., 13., 16., 17. etc. Taf. LXX., LXXI. LXXII. etc. etc.).

Ich hatte in jüngster Zeit zweimal Gelegenheit, mich hievon an Ort und Stelle zu überzeugen. Auf einem Felde bei Žižic (Schlaner Bezirk) wurde in der nächsten Nachbarschaft einer Gruppe von Únětícer Gräbern eine Kulturschichte aufgedeckt. welche zahlreiche Scherben von Únětícer Typus enthielt (darunter das Bruchstück einer Schüssel mit wagrechtem Henkel unter der Halskehlung). Ferner habe ich in Gesellschaft des H. Dr. Prokop auf einem Felde des Gemeindevorstehers H. Knor in Vítov zwei Kulturgruben ausgebeutet, in welchen sich massenhafte Gefässstücke von ausschliesslich Únětícer Typus, Steinwerkzeuge, Reste von Herdstellen Knochen u. s. w. vorfanden. Die Scherben stammten sowohl von fein gearbeiteten, sorgfältig geglätteten kleineren Gefässen, welche sich von den besten Grabkeramik in Nichts unterscheiden, als auch von umfangreichen groben Vorratsgefässen her; was ja übrigens ganz natürlich ist, da doch im Haushalte gewiss auch feinere Keramik in Verwendung stand.

Das häusliche Leben.

P. stellt sich zu den bisher gemachten Erfahrungen in Widerspruch, wenn er am Anfange dieses Kapitels erklärt, dass wir die ältesten Wohnplätze auf den schon von der Natur schwer zugänglich gestalteten Burgwällen (Řivnáč, Klamorna, Šárka, Slanská Hora) finden und dass erst im Laufe der Zeit infolge der Vermehrung der Bevölkerung offene Plätze zur Anlage der Wohnstätten aufgesucht wurden.

Wir konstatieren demgegenüber, dass die meisten unserer derzeit bekannten Ansiedelungen mit ältester Voluten- und stichverzierter Keramik entweder auf flachem Felde oder auf leicht zugänglichen, mässigen Anhöhen situirt sind: die friedfertigen Nomadenstämme der Neolithiker bedurften noch nicht des Schutzes der Burgwälle.

Betreff der Entstehungsgeschichte unserer Burgwälle verweisen wir auf das von uns früher Gesagte; sicher ist, dass die von P. aufgezählten Burgstätten zum beiweitem grössten Theile jüngere Keramik (der Übergangs- und Únětícer Periode), die Klamorna aber überhaupt nur Übergangskeramik aufweisen.

Bei den Ansiedelungen unterscheidet P. zwischen Kulturschichten welche nicht selten eine Mächtigkeit von 0·5—2 m. erreichen und Kulturgruben von mannigfacher Profilierung und Grösse. Die Kulturgruben sogenannter Brunnenform aus Knovíz und Gross-Čičovic enthalten jed jüngere (Knovízer) Kultur!

Die gediegenen Ausführungen des Verfassers über Ernährung, kleidung und Ackerbau können wir hier nicht wiedergeben, und he nur hervor, dass die Frage der Anthropophagie denn doch mit grös Reserve zu behandeln gewesen wäre.

Bemerkenswert ist, dass auch P. die einheimische Erzeugung von Steinwerkzeugen anerkennt; derselbe vermutet aber mit Unrecht, dass die schuhleistenförmigen Keile speciell für Thüringen charakteristisch sind; dieselben treten überall dort typisch auf, wo immer sich Voluten- und stichverzierte Keramik vorfindet.

Anlässlich der Beschreibung der Bronzegegenstände vermischt P. leider wieder die älteren Typen mit den jüngeren, sodass man nachgerade müde wird, die zahlreichen Fehler immer wieder im Detail richtig zu stellen. Da sich ferner dieselbe Erscheinung zum Schlusse dieses Kapitels auch bei der Keramik wiederholt und die ganze Anlage und Durchführung dieses sowie des nächsten Kapitels, „über die letzte Fase des selbständigen Auftretens des Hockervolkes" beweist, dass es P. nicht versteht, zwischen der Únĕticer Periode und den nachfolgenden kulturellen Entwickelungsepochen unserer einheimischen, alten Bevölkerung auch nur annäherungsweise klare und scharfe Grenzlinien zu ziehen, so wollen wir uns vorläufig nur auf einige Bemerkungen beschränken, am Ende unseres Referats aber, gleichwie wir dies bezüglich der neolithischen und der Übergangskultur gethan haben, die Fortsetzung unseres eigenen Systems beifügen, worin die Weiterentwickelung und der Verfall der Kultur der ältesten Bewohner Nordböhmens zur Darstellung gelangen wird.

Wir bewerken daher bloss Folgendes. Die Unterscheidung des Verfassers zwischen Importgegenständen und einheimischen Fabrikaten aus Bronze ist wohl im Grossen und Ganzen richtig; auch sind wohl die Nadeln, welche par excellence als „Únĕticer" bezeichnet werden (Taf. V. 4, VIII., 23, 25 etc.) gleichwie sämmtliche kleinere Bronzen des Únĕticer Inventars in Böhmen erzeugt worden; dieselben Nadeln kommen übrigens auch in Mähren vor. Von den abgebildeten Gussformen sind alle jüngeren Ursprungs,*) und wir müssen dieselben unserer Lausitzer und schlesischen bezhw. unserer Knovízer Periode überlassen. Aus diesem Grunde fehlen auch die correspondierenden Gegenstände in den Únĕticer Gräbern und Wohnstätten absolut, wir begegnen denselben jedoch häufig auf Grabstätten und Ansiedelungen der erwähnten jüngeren Kulturperioden.

Die unklarste Partie unserer älteren Archaeologie bildet für P. die Keramik und er selbst gibt dies auf S. 165 hinsichtlich der Fortentwickelung der Únĕticer Keramik zu. Wir greifen daher auch aus der Abhandlung über die Keramik nur Stichproben heraus.

Als der Únĕticer Keramik angehörig werden von P. grosse bauchige Gefässe mit senkrechtem Halse und wagrecht überstülptem Rande (Taf. LXII. 10, LXV. 9) bezeichnet, welche sich jedoch neben etagenförmigen Gefässen als die Hauptrepräsentanten intensivster Lausitzer Einflüsse auf die ältere autochtohne Kultur Mittelböhmens darstellen. Diese Gefässe kommen

*) Im Interesse der Wahrheit möge hier konstatiert sein, dass die prächtigen (sformen von Zvoleňoves nicht vom Zuckerfabriksdirektor H. Felcmann, sondern \ H. Schmidt dem Landesmuseum übergeben wurden; auch stammt der Ent- \ f des neolithischen Pfluges auf S. 151. von H. Schmidt. Es berührt eigen- t nlich, dass dem Verdienste dieses überaus eifrigen und gewissenhaften) häologen, welcher als die Seele fast sämmtlicher archäologischer Grabungen i Schlaner Bezirke zu betrachten ist, im vorliegenden Buche kein einziges Wort (Anerkennung gewidmet wurde.

typisch in unseren Lausitzer Brandgräbern vor, haben aber nichts Gemeinschaftliches mit den Riesengefässen aus den Milavečer Tumuli.

In den aufgezählten Gefässen aus Velím und Měcholupy (Taf. XXXVI. 6; XXXVII. 10) erblicke ich die letzten Ausläufer unserer bombenförmigen Keramik, womit auch P. übereinzustimmen scheint; das Kisten-Grab von Velvary habe ich bereits oben in die Übergangsperiode eingereiht.

Im Übrigen werden von P. in buntem Durcheinander Gefässformen und Ornamentationsmuster angeführt, welche zwei vollkommen selbständigen und eigenartigen Kulturen (der Knovízer und Bylaner) angehören und in ihren Haupttypen von einander streng unterschieden werden können und müssen.

Ferner ist P. im Zweifel darüber, ob die weitere Kulturentwickelung durch Strömungen aus Südwesten oder aus Norden bedingt wurde. Als Beleg für die allfälligen Einflüsse der Lausitzer (nördlichen) Kultur, weiss er blos das Vorkommen der etagenförmigen Gefässe anzuführen und meint irrthümlich, dass die Brandgräber von „Lausitz-schlesischem" *) Typus in dieser Zeit allmählich nach Böhmen einzudringen begannen. Die allgemeine Verbreitung des Volkes der Brandgräber in Nordböhmen versetzt P. überhaupt etweder in die II. Hälfte des I. Jahrh. v. Chr. oder in die I. Hälfte des I. Jahrh. n. Chr. (S. 186),

Schliesslich hätte P. besser gethan, aus der Wohn- und Begräbnisstätte von Zvoleňoves keinerlei Konsequenzen zu ziehen; denn es könnte in dieser Beziehung höchstens der Inhalt jener Kulturgrube ernstlich in Betracht kommen, in welche das eine Únětícer Grab hineinreichte. Nun enthielt aber gerade diese Grube zufolge der authentischen Beschreibung in den Pam. arch. XV. S. 423. bloss einen einzigen, nicht näher bezeichneten Gefässrest, ausserdem jedoch „Hörner und Thierknochen, zwei Gegenstände aus Horn, zwei Hornpfriemen, zwei Alen aus Rippenknochen, ein gleichfalls aus einer Rippe zugeschliffenes Meisselchen und Stückchen unbearbeiteten Feuersteins," so dass wir diese Grube als mit den Únětícer Gräbern mindestens gleichzeitig, wenn nicht als älter anzusehen berechtigt sind.

Die Ausbeute der übrigen Gruben und der Kulturschichte trägt zum Theile (so namentlich die Steinwerkzeuge dann die Gefässe No. 1. und 2. auf Abbildung 56.) ebenfalls Unětícer Charakter, wogegen die Gefässscherben 12., 13., 14. und 16., dann das Stück Gussform der Knovízer Periode (nicht der Hallstätter!) angehören dürften, so dass es sich hier unzweifelhaft um das Vorkommen älterer und jüngerer Kulturgruben handelt, was nach mehrfachen Andeutungen des Verfassers selbst auf unseren Ansiedelungsplätzen ausserordentlich häufig zutrifft und auch ganz natürlich ist.

Leider hat diese Zvoleňoveser Fundstätte beziehungsweise ihre gle ursprünglich falsche Einreihung durch Prof. Smolík auch bereits in

*) Die zur Schablone gewordene Bezeichnung unserer Brandgräber „lausitz-schlesische" Gräber hätte endlich aufzuhören, da wir doch bereits so sind, zwischen lausitzer und schlesischen Gräbern, resp. gewissen Übergar erscheinungen, scharf zu unterscheiden.

Fremde zu der Auffassung Anlass gegeben, dass unsere Únětice Kultur, welche unbedingt in die älteste Bronzezeit fällt, noch in die Hallstattperiode hineinragt. *)

Ich glaube endlich, dass P. zum Schlusse des Kapitels als Beweis für die lange Dauer des Únětice Typus die von Schneider beschriebene Abfallgrube in Neubydžov gewiss nicht citiert haben würde, wenn er vorher erwogen hätte, dass dieselbe keine Spur von Únětice Kultur aufwies, sondern in der untersten Schichte stichverzierte neolithische Scherben, dann in der zweiten und dritten Schichte Gefässreste von Lausitzer und schlesischem Typus enthielt.

Die letzte Fase des selbständigen Auftretens des Hockervolkes.

Ehe P. an die Beschreibung der jüngeren Bylaner Gräber, welche als die Repraesentanten der jüngsten Gräber unserer autochthonen alten Bevölkerung aufgefasst werden können, herantritt, bespricht derselbe einige Fälle (die Tumuligräber von Zbečno, Velká Dobrá, Mořina, Roztok, Chejnover Wald bei Libšic), in welchen er das Auftreten südlicher Einflüsse (der Bevölkerung der südböhmischen Tumuli) auf nordböhmischem Territorium zur Zeit der Únětice Kultur wahrnimmt.

Die Vermuthung Píč's, dass das sporadische Vorhandensein dieser Tumuli in Nordböhmen etwa mit kriegerischen Streifzügen der südböhmischen Bevölkerung, oder auch mit zeitweiligen Occupationen im Zusammenhange stand, erscheint annehmbar.

Nach meiner Ansicht fallen jedoch diese Tumuligräber nicht in die Únětice Periode, sondern vielmehr in jene Zeit, wo in Nordböhmen bereits die lausitzer oder die ältere schlesische Kultur vorherrschte, welchen Umstand mir namentlich der übereinstimmende Charakter der Bronzen aus den Tumuli und unseren nordböhmischen Brandgräbern zu bestätigen scheint.

Was speciell die sechs von Schmidt beschriebenen Gräber in Netovic betrifft, so weisen sowol die Gefässe als auch die Bronzen derselben rein südböhmischen Charakter auf und sind gewiss jünger als die Únětice, dagegen älter als die jüngeren Bylaner Gräber. **)

Wir gelangen nun zu den Bylaner Gräbern.

Die Bylaner Fundstätte umfasst nebst einer Anzahl von Hüttengruben zwei mit einander in keinerlei kulturellem und zeitlichem Zusammenhange stehenden Nekropolen, u. zw. stammt die ältere aus der ersten Fase unserer Übergangsperiode (schnurverzierte Keramik), die zweite aus der letzten Zeit des selbständigen Auftretens der alten autochthonen Bevölkerung Nordböhmens, wie ich in meinem Referate auf S. 65. ff. des Věstník I. dargethan habe. Es gereicht mir zur Freude, dass auch P. nachträglich

*) Confer. Jar. Palliardi: Výzkumy předhistorické. I. Hroby se skrčenými kostrami. St. 38.

**) An dieser Stelle hätte P. auch ausdrücklich das Hügelgrab von Osluchov (drei Pfeilspitzen aus Bronze) erwähnen sollen, welches gleichfalls nach Süden hinweist. (Pam. arch. XVI. S. 67.) Die Grabstätte von Netovic ist schon früher von Schmidt theilweise ausgebeutet und in den Pam. arch. XVI., S. 78., beschrieben worden.

zu dieser Erkenntniss gelangt ist und infolge dessen angeblich jener Gruppe von Gräbern nachforschte, welche als das Mittelglied zwischen der älteren und jüngeren Nekropole anzusehen wäre (S. 174.). Nur möchte ich hier den Verfasser darauf aufmerksam machen, dass die ältere Bylaner Begräbnisstätte mit „Únětice“ Gräbern nichts zu schaffen hat und dass er nicht eine, sondern mehrere Gruppen von Gräbern auffinden müsste, um die zeitliche und kulturelle Lücke zwischen beiden Nekropolen vollkommen auszufüllen.

Bei der Detailbeschreibung des Inventars der jüngeren Gräber verfällt P. in den alten Fehler; er zerfasert die Fundergebnisse gleichsam in Atome, und bringt für jeden Gegenstand fremde Analogien aus „aller Herren Ländern.“ Leider verliert er dabei den Gesammtcharakter der Funde vollkommen aus dem Auge und gelangt infolge dessen zu Konsequenzen, *) welche die Zerfahrenheit und Unwahrscheinlichkeit der Praemissen widerspiegeln. Dass P. bei diesem Vorgange die gewonnenen Resultate mit den älteren einheimischen Kulturfasen in keinen organischen Zusammenhang zu bringen vermag, ist selbstverständlich und es muss da wieder einmal der leidige Einfluss der „fremden Mode,“ welche aus Mittelfranken (also wieder aus Westen) zu uns gekommen sein soll, als deus ex machina aushelfen.

Es erscheint mir bei dieser Sachlage überflüssig, mich mit der Widerlegung von Einzelheiten aufzuhalten und ich erkläre an dieser Stelle blos, dass das Inventar der jüngeren Bylaner Gräber, in erster Reihe aber die Keramik mit der Knovízer Kultur resp. der Kultur unserer schlesischen Brandgräber in engster Verbindung steht und lediglich eine weitere Entwickelungsstufe derselben darstellt. Gleichartige Entwickelungsverhältnisse können wir mehrfach auch in Mähren und Schlesien wahrnehmen.

Die Richtigkeit meiner Ansicht werde ich in der am Schlusse dieser Abhandlung angegliederten Fortsetzung meines Systems zu erweisen suchen.

Dass bei der Bylaner Keramik gewisse Anklänge an die nordbairische Hügelgräberkeramik vorhanden sind, kann allerdings nicht geleugnet werden, es sind dies aber nur sehr entfernte Anklänge, welche in natürlicher Weise darin ihre Aufklärung finden, dass die nordbaierische Keramik ebenso wie die Bylaner unter den Einflüssen der Hallstattkultur entstanden ist.

Denn eben die letzterwähnten Einflüsse waren es, welche sich bereits während der Knovízer Periode in Nordböhmen zahlreich bemerkbar machten und nach dem Zeugnisse zahlloser Kulturgruben dieser Kultur im Laufe der Zeit den jüngsten Bylaner Typus aufprägten.

Wir sehen also, dass die Bylaner Kultur ihren Ursprung denselben Einwirkungen der jüngsten Hallstattkultur verdankt, deren Auftreten — nicht nur in den jüngsten oberpfälzischen und fränkischen Tumuli, sond auch in den südböhmischen Hügelgräbern, den mährischen und schl schen Brandgräbern und wohl überhaupt in den Fundorten aller —

*) Ich verweise hier auf den guten Auszug aus der Arbeit Píč's, we Naues „Praehistorische Blätter“, München Jhg. XI. St. 45. f. f. brachten.

Länder, welche die Sfäre der Hallstätter Kultur umfasste, durchwegs verfolgen können.

Wenn wir aber schon einen Zusammenhang der Bylaner Kultur mit fremden Kulturen suchen wollen, so werden wir diesbezüglich am natürlichsten zunächst die mährisch-schlesischen Verhältnisse, welche sich ja auf verwandter kultureller Grundlage entwickelt haben, nicht aber die uns ganz fremden nordbairischen Hügelgräber, *) in's Auge zu fassen haben.

Den Grund dafür, dass die „neue Mode in gewaltigem Strome nach Böhmen" eingedrungen ist, erblickt P. in der Invasion des Volkes der La-Tène Gräber, welches nach der Zeugenschaft dieser Gräber in ununterbrochener Verbindung mit den Rheinlanden geblieben sein soll. Diese Vermuthung ist ganz falsch.

Die Bylaner Kultur ist nicht nur ihrem Kerne nach von der Latène-Kultur grundverschieden, sondern verdankt auch ihre Entstehung, wie wir soeben gesehen haben, ganz anderen Kultureinflüssen.

Wie erklärt übrigens P. den Umstand, dass in den Gräbern desjenigen Volkes, welchem die „neue Mode" auf dem Fusse nachgefolgt sein soll, in Böhmen bisher keine Spur von Bylaner oder pfälzisch-fränkischer Kultur entdeckt wurde? P. schreibt überhaupt dem Einflusse der Latène-Kultur in Nordböhmen eine viel zu grosse Rolle deshalb zu, weil er dieselbe irrtümlicher Weise für zu alt hält und dem Volke der Bojer zueignet.

Das Verschwinden der jüngsten Gräber unserer autochthonen Bevölkerung verbindet P. mit dem allgemeinen Überhandnehmen der Leichenverbrennung und in diesem Punkte stimme ich ihm vollkommen zu. Hiebei setzt er jedoch unrichtig voraus, dass erst in der zweiten Hälfte des letzten Jahrhunderts vor Chr. oder der ersten Hälfte des ersten Jahrhunderts nach Chr., ferner nach der Auswanderung der gallischen Bojer aus Böhmen das Geschlecht unserer Brandgräber über Nordböhmen sich ergossen hat. Und diese falsche Auffassung ist es auch, welche sein System über die Weiterentwickelung unserer archaeologischen Verhältnisse nach der Únĕticer Periode a priori zum Scheitern bringen musste.

Die Ausbreitung der Brandgräber in Böhmen erfolgte thatsächlich mehrere Jahrhunderte früher, als P. vermuthet, und bewirkte jene kolossalen Kultur-Umwälzungen der Nachúnĕticer Perioden, welche dem Verfasser „nicht ganz klar" erscheinen.

Zu jener Zeit aber, wo nach P. die Brandgräber über Nordböhmen sich erst ergossen haben sollen, war bereits der eigentliche Absorbtionsprocess, in welchem die autochthone Bevölkerung den Einwanderern (dem Volke der Brandgräber) unterlegen war, fast zur Gänze vollendet.

Als Abschluss seines Werkes stellt P. die gewonnenen Resultate gendermassen übersichtlich zusammen:

„Unsere älteste Bevölkerung kam, aus Thüringen verdrängt, nach hmen mit den letzten Resten einer ehedem ausgezeichneten thüringi-

*) Eine unzweifelhafte Verwandtschaft mit dieser Kultur weisen dagegen jüngsten südböhmischen Tumuli auf.

schen neolithischen Kultur, sie kam mit den ersten Anzeichen der Bronzezeit. In Böhmen entwickelte sich das Geschlecht der Hocker theils unter dem Einflusse der Kultur der italisch-schweizerischen Länder, theils bewies es eine bedeutende kulturelle Selbständigkeit und bewahrte dieselbe während der ganzen Zeit der Únĕticer Gräber.

Das Geschlecht der Hockergräber unterlag sodann dem Ansturme der gallischen Krieger und bewahrte auch unter der Herrschaft derselben die nationale Selbständigkeit, aber die ursprüngliche kulturelle Selbständigkeit machte den neuen Kulturströmungen vollkommen Platz, bis endlich nach dem Wegzuge der gallischen Krieger d. h. an der Wende unserer Zeitrechnuug das Hockergeschlecht vom Geschlechte der Brand- beziehungsweise Urnengräber überschwemmt und zugleich rituel und daher auch national absorbiert wurde."

Insoferne die vorstehenden Ausführungen Píč's die Entwickelung unserer ältesten Kulturfasen bis zur Únĕticer Periode betreffen, haben wir denselben bereits auf S. 16. ff. unser eigenes System, welches total verschiedene Ergebnisse aufweist, entgegengestellt.

Im Folgenden wollen wir uns der Mühe unterziehen, das von uns gezeichnete Bild durch die selbständige Schilderung der weiteren Kulturepochen (der Únĕticer, Knovízer und Bylaner Epoche, dann des ersten Auftretens und der Ausbreitung der Brandgräber) bis zum Verschwinden der Ureinwohner Nordböhmens zu ergänzen, wobei wir uns im Wesentlichen an den Inhalt unseres Aufsatzes über die Bylaner Gräber (Věstník I. S. 65 ff.) halten werden.

C. *Únĕticer Kultur (Älteste Bronzekultur).*

Wenn die Übergangskultur unstreitig durch charakteristische Selbständigkeit hervorragt, so kann dies von der ältesten Bronzekultur Nordböhmens (unserer Únĕticer Kultur, welche ihre Bezeichnung dem typischen Begräbnisplatze in Únĕtic verdankt) keineswegs behauptet werden. Die Erklärung hiefür ist einfach: Die Únĕticer Kultur hat sich im Schosse der Übergangskultur auf unseren alten Burgwällen entwickelt, woselbst infolge der Niederlassung von Handels- und Gewerbsleuten auch bald die Erzeugung von Bronzesachen stattgefunden hat.

Und gerade diese Bronzen charakterisieren in erster Reihe, ja fast ausschliesslich die Únĕticer Kultur, welche im übrigen blos als jüngerer Spross der Übergangskultur angesehen werden kann und hauptsächlich auf die Erzeugungsstätten (die Burgwälle) und deren nähere Umgebung in Mittelböhmen begrenzt erscheint.*)

Unter den Bronzen kommt am häufigsten die sogenannte „Únĕticer" Nadel vor [Tafel XI., Fig. 11, 12, 18; weitere markante Nadeltypen sind jene auf Taf. XI., Fig. 1, 2, XIII., Fig. 1, XIV., Fig. 1, XIX., Fig. 18, 25, XXI., Fig. 1 (cyprische Nadel)]; ferner finden wir massive Armbän Spiral- und Manchettenarmbänder (T.VI., 10, 15, 22), Ohr- und Fin

*) Das Übergreifen dieser Kultur nach Mähren etc. wurde früher erwät einzelne, versprengte Ausläufer u. Depôtfunde in Ost-West- und Südböhmen wer am natürlichsten durch Handelsbeziehungen zu erklären sein.

ringe aus gewundenem Draht (auch aus Golddraht; T. VI., 8 etc.), kleine Dreieckdolche (T. XI., 21), Kragenpalstäbe (T. XVI., 16) von ungarischem Typus, doppelseitige Pfriemen (T. XI., 15, 22), Meissel etc., dann interessante Imitationen von Meermuscheln und kostbare Colliers aus Bernsteinperlen (auch rohen Bernsteinstücken) und Bronzeröhrchen (T. XII., 3, 14).

Ob sämmtliche Bronzegegenstände der einheimischen Produktion angehören, vermögen wir bisher mit Sicherheit nicht zu bestimmen.*)

Nebst den Bronzen standen in dieser Periode auch noch Steinwerkzeuge, namentlich der jüngeren Formen ganz allgemein im Gebrauche.

Die Erscheinung, dass die bekannte Únětícer Keramik im Wesentlichen mit der Keramik der vorgeschrittenen Übergangsperiode übereinstimmt, findet ihre natürliche Aufklärung in dem mehrmals erwähnten organischen Zusammenhange beider Kulturen.**)

Die Leichenbestattung war in dieser Periode fast ausnahmslos streng rituell; die Gräber weisen kompakte Steinsetzung auf, die Skelette sind stark gekrümmt und liegen (auf der rechten Körperseite) mit dem Kopfe nach Süden, mit den Füssen nach Norden. Auch tritt sporadisch Leichenbrand auf; derselbe dürfte teils Fremdlingen, teils jüngeren Lausitzer Einflüssen zuzuschreiben sein.

D. *Lausitzer Kultur (Jüngere Bronzekultur).*

Weitere epochale Umwälzungen in den kulturellen Verhältnissen der nördlichen Hälfte Böhmens vermögen wir seit der Zeit des zahlreichen Auftretens von Brandgräbern, welches unzweifelhaft auf das gewaltige Eindringen eines fremden Volkes hinweist, sicherzustellen. Dieses fremde Volk brachte seine eigene selbständige Kultur und eine neue Bestattungsweise (ausschliesslich Brandgräber) mit sich und ist wohl in zweifacher Richtung beinahe gleichzeitig nach Böhmen eingewandert: von Norden her ergoss sich die Fluth der neuen Volksmassen durch das Elbthor über Tetschen; von Osten wahrscheinlich über Glatz und entlang des Mettauflusses zur Elbe hinab, wobei wohl Anfangs die Richtung des Laufes der Elbe und ihrer bedeutenderen Zuflüsse ziemlich ängstlich eingehalten wurde, so dass erst später ein tieferes Eindringen in das Territorium Mittelböhmens stattgefunden hat.***)

---

*) Diesbezügliche Gussformen wurden noch nicht gefunden; die kleineren Bronzeobjekte sind wohl ohne Zweifel inländische Erzeugnisse.

**) Als besonders chrakteristisches Gefäss tritt überall die Form T. VI., 26, X. 13 etc. auf. Auffallend ist der fast allgemeine Mangel an Ornamentierung, die Färbung der Grabgefässe sowie überhaupt der kleineren Gefässe ist überwiegend dunkel, die Glättung der Oberfläche solid.

***) Es ist besonders interessant, die allmählige Verbreitung der Lausitzer iedelungen und Begräbnisplätze in Mittelböhmen zu verfolgen; hiebei lässt h sogar eine besondere, jüngere Fase der Lausitzer Kultur für Mittelböhmen istatieren. Dazu gehören unter Anderen die von H Jira durchforschte Lausitzer siedelung (mit bedeutender Bronzewarenfabrikation?) bei St. Mathias in Šárka, vie eine Lausitzer Ansiedelung in Šárka-Jenerálka. Ich selbst habe in einer gelei in Ďáblic bei Prag eine Lausitzer Nekropole nebst Gruben entdeckt und gebeutet. In Svrkyně bei Noutonic befand sich gleichfalls ein Lausitzer Urnen-

Dieses Volk besass noch die reine Bronzekultur. Die Metallgegenstände sind (namentlich in Gräbern) rar und beschränken sich auf das bescheidene Inventar von Messern und Lunellen älterer Formen, kleine Pfeilspitzen, Palstäbe mit überstülpten Randlappen, Armbänder, welche an den Enden in Spiralscheiben auslaufen (Taf. LXIII., 5) und fein gerillte Nadeln mit doppelkonischen Köpfen (oft durchlocht; vide Gussform auf S. 158, Fig. 3).*)

Die Keramik ist von echtem Lausitzer Typus. Besonders charakteristisch und häufig sind grössere und kleinere Urnen mit scharfer Bauchkantung (doppelkonisch; Píč, Výzkum Taf. XIV., 9, 12), dann Urnen mit hohem, mässig konischen Halse (Píč, Výzkum Taf. XIV., 14, 15); derartige Urnen mit geschwellter Halspartie (Urnenfeld von Korunka Jelení, Niederle, Lidstvo, S. 377) erinnern bereits an die etagenförmigen Gefässe der Knovízer Kultur. Unter den grösseren Gefässen ragt die von P. auf S. 163 erwähnte und unrichtig mit der Milavečer Urne verglichene Form (Taf. LXVII., 3; Niederle, Lidstvo S. 473, Much, Präh. Atlas. Taf. LXXXII., 22 *b* [jüngere Form]) hervor. Grössere Henkel sind in der Regel hart am Gefässrande angebracht, ohne jedoch denselben zu überragen; bei den Urnen mit kegelförmigem Halse sitzen kleine Henkelösen an der Grenzlinie zwischen Hals und Bauch.

Die sorgfältigste Beachtung erheischt die Ornamentation dieser Keramik: sie besteht fast ausschliesslich aus seichter Kanellierung (senkrechter oder s-förmig geschweifter Rippung, Píč, Výzkum T. XIV., 3, 14) oder aus

---

friedhof, welcher leider bereits zum grössten Theile vernichtet wurde. Vide übrigens analoge Funde aus Plaňan (Píč, Výzkum ex 1893 Taf. XIV.), Levý Hradec. (Spol. př. star. č.) etc.

*) Bei dieser Gelegenheit wollen wir einige Bemerkungen über die zeitliche Einreihung der Lausitzer u. der schlesischen Kultur, wie dieselbe P. vornimmt, beifügen. Dass vor Allem P. zwischen L. u. schl. Typus nicht klar unterscheidet, wurde schon a. a. O. erwähnt. Auf S 186 versetzt P. das erste Eindringen der schlesischen Brandgräber um die Geburt Chr. und dürfte nach früheren Enunciationen der Anschauung sein (obwohl er dieselbe notorisch sehr oft wechselte!), dass die Lausitzer Typen bis in die Zeit des ersten Auftretens slavischer, s-förmiger Schläfenringe sich erhalten haben. Ferner scheint P. überhaupt die schlesische Kultur für älter, die Lausitzer aber für jünger zu halten, was auch die Aufstellung unserer Brandgräberfunde im Prager Landesmuseum dokumentiert.

Wir heben demgegenüber hier lediglich hervor, dass die Lausitzer Kultur bestimmt älter ist als die schlesische, und dass erstere noch in die reine Bronzezeit fällt und daher gewiss auch mehrere Jahrhunderte vor Chr. G. nach Böhmen gekommen ist, weiter dass die Laus. K. durch die schl. K. bei uns in Böhmen abgelöst wurde.

Was die Exponierung speciell unserer Laus. und schl. Altertümer im Landesmuseum betrifft, so ist dieselbe, wie gesagt, nicht nur in den Grundzügen, sondern auch in Einzelnheiten verfehlt, da namentlich in der Lausit Abtheilung schlesische Funde (ja sogar Bylaner- und Tène-Funde!) untergebra sind. Vieleicht genügen diese Winke, dass in diese Teile der Musealsammlun endlich mehr Ordnung gebracht wird.

Von der Aufstellung unserer neolithischen, übergangszeitlichen, Knovi und Bylaner Sachen wollen wir überhaupt nicht besonders reden: wo es an Erkenntnis des Entwickelungsganges dieser Kulturen fehlt, dort kann selbst bestem Willen, und P. hängt gewiss mit begeisterter Liebe an den ihm anv trauten Sammlungen, die Ordnung der einschlägigen Funde nicht richtig erfol-

concentrischen Halbkreisen, welche aus der Gefässwandung herausmodellierte grosse Warzen umgränzen.

Plastische, reifenartige Bänder bemerken wir häufig aut doppelkonischen Gefässen oberhalb der Bauchkante und bei den Urnen mit konischem Halse auf der unteren Halspartie (Píč, Výzkum T. XIV., 9, 17 und 14).

Nach meiner Ansicht entbehrt dagegen die ältere Lausitzer Keramik in Böhmen der bekannten Dreieckmuster, sowie der feinen Strichlierung und Schraffierung, welche bei uns erst auf Gefässen von jüngstem Laus. Typus u. zw. dort, wo schon die Einflüsse der schlesichen Kultur zur Geltung gelangen, auftauchen. Auch dürfte die eigentümliche, metallartige Grafitierung bereits auf schlesische Einflüsse zurückzuführen sein.

Die grossen Gefässe (nicht selten schlecht gebacken) wurden aus grobem Material fabriciert und besitzen gewöhnlich senkrechte, breite Streifen (Spuren der modellierenden Finger), Tupfenleisten und Fingereindrücke an den Rändern. Das Material der kleineren Gefässe ist zumeist fein und gutgebrannt, die Oberfläche gelblich, rot, grau oder chwarz.

Sämmtliche Gefässe wurden aus freier Hand erzeugt; für die Production mittels Töpferscheibe sowie die Bemalung der Keramik kennen wir in dieser Periode keine Belege.

E. *Schlesische Kultur.*

Das fremde Volk, welches in Nordböhmen siegreich vordrang und an zahlreichen Orten sich ansiedelte, stand gewiss noch lange Zeit in engem Kontakte mit seiner ursprünglichen Heimat und vermehrte seine Reihen durch wiederholte Heranziehung stammesverwandter Scharen; namentlich scheinen in späterer Zeit insbesondere von Osten homogene Bevölkerungsmassen mit neuen Kulturelementen gekommen zu sein.

Die erhaltenen Denkmäler dieser Einwanderer*) müssen der schlesischen Kultur zugezählt werden, und grade diese Kultur verbreitete sich nicht nur im Laufe der Zeit allgemein über Nordböhmen, sondern erlangte auch einen hohen Grad selbständiger Entwickelung, bei welcher wir eine ältere und eine jüngere Fase unterscheiden können.

Die älteren Metallsachen, welche fast noch durchwegs aus Bronze gefertigt wurden, unterscheiden sich nicht besonders von jenen der Lausitzer Kultur; in der jüngeren Fase treten Gegenstände aus Eisen und Bronzen von ausgesprochenem Hallstatt-Typus häufig auf.

Liebesgaben aus Metall sind in Gräbern spärlich vorhanden, die älteren Typen lassen sich von den jüngeren unschwer unterscheiden. Zum jüngsten Inventar gehören die Nadeln mit kleinem, gekerbten Kopfe, die „Schwanenhalsnadeln", die Bronzeknöpfe mit hohem Dorn und die ein-

---

*) Es ist jedoch keineswegs ausgeschlossen, dass sich die schlesische Kultur Böhmen gewissermassen spontan, d. h. infolge blosser Kultureinflüsse, welche folge der ununterbrochenen Verbindung der Einwanderer mit ihrem Mutterlande wiss sehr intensive waren, entwickelt hat. Hiefür würden auch einige Übergangsformen sprechen, wie z. B. Übergangsgefässe, die zwischen doppelkonischen ıd Kürbiss-Urnen liegen; Mischornamente (Kanellierung und Rillung) etc.

fachen Armspangen mit kugelförmigen Enden, welche an Latène-Typen gemahnen und auf den jüngeren Urnenfeldern Ostböhmens häufig gefunden werden (Taf. XXV., Fig. 9, 3, 4; XXVI. 6, 2).

Durch besondere Manigfaltigkeit der Formen und Ornamente zeichnet sich die schlesische Keramik aus. Fast überall begegnen wir grösseren Urnen und kleineren Näpfen von Kürbissgestalt, eleganten Schalen mit ausgekehlten Halspartien und über den Rand reichenden Henkeln, Urnen und Schüsseln mit umstülpten oder wagrechten, ausladenden Rändern, ferner plumpen Töpfen (Blumentöpfen) mit kleinen Oesen oder mehrfachen Warzen; häufig sind endlich Kinderklappern und Rasseln.

Diese Gefässe bilden zusammen eine Gruppe, welche sich von den einfachen, monotonen Gefässen der Lausitzer Kultur durch die mannigfache Färbung, durch häufige Ornamentierung, welche aus Dreiecken und geometrischen Mustern besteht, sowie durch den Formenreichtum vorteilhaft abhebt.

Die jüngste Stufe der schlesischen Kultur repräsentiert jene Keramik, welche Bemalung und besonders feine Linierung aufweist; letztere bildet oft Bänder und Dreiecke mit rosettenförmigem Abschlusse (Taf. LXXXV., 11).

Hiezu gehören auch Schüsseln mit ausladenden, nach unten gebogenen Rändern und gewölbten Bodenteilen; die Innenfläche trägt eingeritzte geometrische Muster oder eine Art Gitterornament, welches wahrscheinlich mit Grafitstiften eingezeichnet wurde.

Typisch sind ferner grosse urnenartige Gefässe (Taf. XXX., 12, 17) und grobe „Blumentöpfe" mit ziegelrother, rauher Oberfläche (Taf. XXXIII., 1, 12).

Nicht minder markant ist die Bildung und Stellung der Henkel, welche bei dem älteren schlesischen Typus den Gefässrand mässig überragen; demgegenüber weisen die jüngsten Gefässe (namentlich glänzend grafitierte Schalen) spitzige, hochragende Henkel auf, wodurch diese Gefässe das Aussehen antiker Schalen erhalten.

Auch die schlesischen Gefässe (die älteren und jüngeren) wurden noch insgesammt ohne Zuhilfenahme der Töpferscheibe fabriciert.

Ich habe das Auftreten und Emporblühen der Lausitzer und schlesischen Kultur aus dem Grunde ausführlicher besprochen, weil diese beiden Kulturen die bekannten kulturellen Verhältnisse unserer ursprünglichen einheimischen Bevölkerung auf das Entschiedenste beeinflusst haben, wovon sofort die Rede sein soll.

F. *Knovizer Kultur (Jüngere Bronzekultur der autochthonen Bevölkerung).*

Auf den Gefässen der jüngeren Übergangszeit und der Úně Periode kommen allmählich fremde Einflüsse zum Vorscheine, welche ohne Zögern auf Einwirkungen der Lausitzer Kultur zurückführen köni

So bemerken wir namentlich auf der Oberfläche der feineren s Gefässe (Krüge, Töpfe etc.) flache Kanellierung und auf der Oberfläche groben Gefässe Spuren modellierender Finger (breite Streifen, welche sp

auch durch strahlenförmige, grobe Rillen ersetzt werden, Taf. LXXXIV., 9) und Tupfenleisten.*)

Die ältesten Lausitzer Einflüsse dürften sich also vorzüglich auf äussere Momente (die Ornamentierung, Färbung und Brennung) beschränkt haben, obwohl in der jüngeren (für Mittelböhmen charakteristischen) Lausitzer Fase auch die Form der alten Gefässe zweifellos Beeinflussungen erfahren hatte; ich erblicke dergleichen stilistische Transformationen bezhw. Neubildungen namentlich in den Gefässtypen auf Taf. XXXVII., 16, LXI., 11, LXXIX., 4, 5, 6, LXXXIV., 6, in den Etagengefässen S. 166, Taf. XXXV., 12, LXI., 10, 13, LXV., 16, LXXXIX.. 44, und in gewissen, den Lausitzer Typen sehr nahe stehenden Topfformen (Weinzierl, Zeitschrift f. Ethnologie, Berlin 1895, S. 67, Fig. 26—5), welche wir aus der Šárka, Taf. XL., 9, vom Schlaner Berge, aus Vokovic, Přemyšlení, Knovíz etc. kennen.

Es blieb jedoch erst der älteren schlesischen Kultur der Brandgräber vorbehalten, mit allgemein durchschlagender Wirkung in Nordböhmen vorzudringen und den Resten der autochthonen Kultur überall dort, wo sie mit ihnen noch zusammentraf, den Stempel einer neuen, selbständigen Kulturfase aufzudrücken. Und diese Kulturfase wollen wir nach der hervorragenden Fundstätte bei Knovíz (Pam. arch. XVI., S. 243 ff) speciell als Knovízer Kultur bezeichnen.

Die wichtigsten keramischen Typen derselben sind folgende:

Die ebenerwähnten 3 Gefässarten, welche sich auch in der Knovízer Zeit erhalten haben, ferner Urnen mit konischem Halse (T. LXXIX, 30), grafitierte Schüsseln und anmutig geformte Schalen (T. LXXIX., 8, 13 etc.), an welchen häufig schön profilierte, den Gefässrand mässig überragende Henkel angebracht sind (T. LXXVIII., 9, 10, 19, 22, T. LXXXII., 2, 3).

Die geradabgeschnittenen, verhältnismässig breiten Ränder der Schüsseln und Schalen sind häufig mit eingeritzten Dreiecken verziert oder gekerbt (Taf. LXXVIII., 22, Taf. LXXIX., 24, Taf. LXXXIII., 2*a*). Die Gefässoberfläche trägt Kanellierung oder gröbere (Bänder und Dreiecke bildende) Rillen (Taf. LXI. bis LXIV., LXXVIII. bis LXXX., LXXXII. bis LXXXV.), auch treffen wir die aus der Lausitzer Kultur so wolbekannten concentrischen Kreise (Taf. LXII., 7, Taf. LXXVIII., 11), besonders häufig aber das charakteristische, fast überall wiederkehrende Bandornament auf T. LXI., 8, LXXVIII., 14, 25 an.

Einen sehr charakteristischen Typus bilden ferner die urnenartigen Gefässe auf Taf. LXXIX., 35, LXXXIII., 18; ja dieser reicht sogar in die Bylaner und Dobřichover (römische) Periode hinein (Taf. XXVIII., 1, XXIX., 9, LXXXVI. 6, 11).

Auch grosse Aschenurnen und kleinere Näpfe von Kürbissform, die schlesische Provenienz nicht verleugnen können, sowie von Lausitz-

*) Obwohl diese Streifen und Tupfenleisten bereits ziemlich früh bei uns zutreten scheinen, so kann ich dennoch nicht umhin, dieselben wenigstens 1 allergrössten Theile (vielleicht sind die gehackten Leisten älter) den Einsen der Lausitzer Kultur zuzueignen. Die genaue Sichtung des massenhaften terials wird auch in diese Frage mehr Licht bringen.

schlesischer Übergangsform (Taf. LXXIX., 7) sind in der Knovízer Kultur einheimisch geworden.

Als bedeutendere Fundplätze dieser Kultur nennen wir bloss Knovíz, Přemyšlení, Radím, Brozánky, Vepřek, Braník, Libeň, Vokovice u. Baumgarten bei Prag.

Die Bronzen der Knovízer Periode, welche die Continuität der Lausitzer Typen klar nachweisen, wollen wir in zwei Hauptgruppen eintheilen.

Die erste Gruppe enthält Gegenstände der einheimischen Produktion, welche durch zahlreiche Funde von Gussformen in unseren Wohnstätten erhärtet wird. Hiernach gehören der inländischen Erzeugung wohl nur die kleineren Objekte, wie Lappen-Palstäbe, Messer, Lunellen, Lanzenspitzen, Dolche, Nadeln, Ringelchen u. dgl. an.

Die zweite Gruppe besteht aus grösseren Importgegenständen, welche den Bronzen der südböhmischen Tumuli auffallend ähnlich sind. Wir verdanken diese Bronzen fast ausschliesslich unseren herrlichen Massenfunden.

In der Knovízer Periode hat zwar das eingewanderte Volk der Brandgräber noch nicht den gesammten Besitzstand der autochthonen Bevölkerung vollständig okkupiert, immerhin stossen wir bereits jetzt zwischen den Skeletgräbern der ursprünglichen Besiedler auf zahlreiche Brandgräber, welche die breite Verzweigung, beziehungsweise den bedeutenden Einfluss der neuen Volkselemente darthun. Zugleich beobachten wir, wie die charakteristischen Skeletgräber, namentlich die Únětícer, allmählig verschwinden. Die sorgfältige Anlage der Gräber, die strenge Orientierung und die starke Krümmung der Leichen machen der Bestattung in Gräbern mit minder solider Steinpackung*) Platz, worin die Leichname nurmehr in nachlässig gekrümmter Lage und unterschiedlicher Richtung geborgen wurden; auch Grubenbestattungen kommen wieder häufiger zum Vorscheine. Die Liebesgaben aus Metall werden höchst selten, dagegen wächst die Anzahl der Beigefässe (wenigstens zur Zeit der Lausitzer Einflüsse).**)

G. *Bylaner Kultur (Eisenkultur der autochthonen Bevölkerung).*

Der entschiedene und vollständige Sieg des neuen Volkes über die autochthone Einwohnerschaft und dessen allgemeine Ausbreitung über

---

*) Dieselbe verschwindet mit der Zeit bis auf einige kleine Decksteine beinahe ganz.

**) Es wäre eine dankenswerte Aufgabe, die Einflüsse der Lausitzer Brandgräber auf die Únětícer Gräber, sowie überhaupt den Verfall der alten, strengrituellen Bestattungsweise zusammenfassend zu schildern. Ich kann mich wegen Raummangels an dieser Stelle hierauf nicht einlassen und verweise diesbezüglich nur auf die verdienstvollen Arbeiten R. v. Weinzierls (conf insbesondere: schrift f. Ethnol. Berlin ex 1895 S. 49 ff. Separatabdruck; Mittheil. d. Anth. Ges. Wien ex 1895 S. 189 ff. Separatabdruck), ferner auf die von Bř. Jel beschriebenen Gräber von Branik, Bechlin, Baumgarten u. Slupy bei Prag, die Grubengräber bei Radím, dann auf die Gräber von Gross-Čičovic (Pam. XVI, S. 419), Dřínov (Pam. arch. XVI, S. 719), Vepřek (Pam. arch X

ganz Nordböhmen, welche die totale Absorption der alten Einwohner notwendig im Gefolge hatte, dies sind jene wichtigen Erscheinungen, welche wir erst in der jüngeren schlesischen Periode antreffen. Allerdings sind die Nachkommen der Neolithiker auch jetzt noch nicht vollkommen verschwunden; sie repräsentieren jedoch kein selbständiges Volk mehr, das seine eigenartige Kultur besitzt. Ihren letzen Spuren begegnen wir in jenen, oft sehr geräumigen Gräbern, die nebst kaum merklich gekrümmten Skeletten auch Leichenbrand enthalten und das Inventar der geschilderten jüngsten schlesischen Kultur aufweisen.

Über die charakteristischen keramischen Erzeugnisse, sowie Bronze- und Eisengegenstände dieser Epoche unserer einheimischen Bevölkerung, welche ich nach der von H. Formánek in Bylany entdeckten grossen Nekropole benenne und welche sowohl in Gräbern als auch in vielen Ansiedlungsplätzen vorkommen, brauche ich nicht besonders zu schreiben, da die Bylaner Kultur infolge der gänzlichen Unterjochung des autochthonen Volkes mit der jüngsten schlesischen Kulturfase *) vollkommen identisch ist.

Die Dauer der Bylaner Kultur lässt sich bisher schwer bestimmen; wir werden jedoch kaum fehlgreifen, wenn wir annehmen, dass diese Kultur die Herrschaft der Latène-Kultur, welche in Böhmen ungefähr vom J. 50 v. Chr. bis 100 n. Chr. gewährt hat, überdauerte und ganz allmählig den gewaltigen Einwirkungen der römischen Kultur, vielleicht im 2. oder 3. Jahrh. n. Chr., unterlag.

Da nun fernerhin von der autochthonen Bevölkerung Nordböhmens als selbständigem Kulturfaktor nicht die Rede sein kann, so kommt auch die Fortentwickelung der kulturellen Verhältnisse derselben bezhw. ihrer Besieger hier nicht weiter in Betracht, und ich beschliesse deshalb mein System mit folgender kurzer Rekapitulation:

Die ersten Einwohner unserer Heimat lebten zu Beginn im Stadium der rein neolitischen Kultur, welche sich infolge mächtiger Handelseinflüsse stellenweise in die Übergangskultur und stellenweise, namentlich auf gewissen Handelscentren Mittelböhmens, in die Únětice r Kultur ausgestaltete. Später drang in Böhmen teils von N. teils von O. ein fremdes Volk ein, das der Träger der Lausitzer K. war, seine Todten verbrannte und deren Asche in Urnen bestattete. Der weitere Nachzug homogener Volkselemente (event. auch die spontane Fortentwickelung) veranlasste das Entstehen unserer (älteren und jüngeren) schlesischen Kultur. Wenn bereits die Lausitzer Kultur die früheren einheimischen Kulturen zweifellos in beachtlichem Grade beeinflusst hatte, so blieb es doch st der schlesischen K. vorbehalten, die alten Kulturen

179), Žižic (Pam. arch. XVI., S. 451), Noumeřic, Černuc etc. — Leider sind s Alles nur Materialien, welche der systematischen Bearbeitung dringend befen.

*) Wie sich dieselbe insbesondere wieder in Mittelböhmen unter der Einung von Hallstätter Einflüssen zu hoher Blüte entfaltet hatte.

zur Gänze zu verdrängen; ja es verbreitete sich auch das Volk der schlesischen Brandgräber selbst siegreich über ganz Nordböhmen und absorbierte vollständig die Überreste der autochthonen Bevölkerung.

Wir haben unserer Besprechung der archäologischen Ausführungen des H. Dr. Píč nichts weiter beizufügen, und constantieren nur zum Schlusse, dass wir aus rein sachlichen Gründen mit keinem einzigen der kardinalen Grundsätze des H. Verfassers vorbehaltlos übereinstimmen können.

Immerhin wissen wir es insbesondere der Böhmischen Kaiser-Franz-Josefs-Akademie im Namen der böhmischen Archäologie Dank, dass dieselbe durch freigiebigste Subventionierung das Erscheinen eines Werkes ermöglichte, dessen zahlreiche und gelungene Abbildungen*) die archäologischen Schätze unseres Landesmuseums der weiteren Öffentlichkeit zugänglich machen und das zusammenfassende Studium derselben, wenn nicht überhaupt ermöglichen so doch namhaft erleichtern.

---

*) Wenn auch die systematische Zusammenstellung derselben sehr viel zu wünschen übrig lässt u. oft zur schärfsten Kritik herausfordert.

Knihy a otisky

..... došlé do redakce.

Церетели Е. Елена Ивановна великая княгиня литовская, русская, королева польская. Спб. 1898.

Яцимирскій А. Новыя данныя о хофденіи архіепископа Антонія въ Царградъ. Спб. 1899.

— Новый трудъ по старой слав. библіографіи. Спб. 1898.

Jireček C. Dr. Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgesch. des Mittelalters Wien 1899.

Антоновичъ В. Б. Археолог. карта кіев. губ. М. 1895.

Karadžić Vuk. St. Skupleni istoriski i etnografski spisi. Kn. I. Beograd 1898.

Веселовскій А. Три главы изъ истор. поэтики. Спб. 1899.

Архангельскій А. С. Къ лекціямъ по исторіи русской литературы. Программа лекцій. Казань 1898.

— Изъ лекцій по исторіи русс. литературы. Казань I. 1893. II. 1894.

— Къ исторіи южнослав. и древнерусс. апокриф. литературы. Спб. 1899.

— Исторія литературы какъ наука. Варшава 1897.

Semkowicz W. Nagana i oczyszczenie szlachectwa w Polsce XIV. i XV. wieku. Lwów 1899. (Studya nad hist. prawa polskiego, wyd. od Osw. Balzera. I. 1.)

Латышевъ В. Очеркъ греческихъ древностей. II. 2 изд. Спб. 1899.

Ciszewski Stan. Wróżda i pojednanie. Studjum etnologiczne. Warsz. 1900.

Щепкинъ В. Разсужденіе о языкѣ Саввиной книги. Спб. 1899. Имп. Акад. Наукъ.

Annual Report of the Trustees of the Public Library of the City of Boston 1898.

Петръ В. И. О мелодическомъ складѣ арійской пѣсни. Спб. 1899.

Furness W. H. Folk-lore in Borneo. Wallingford 1899.

Уварова П. С. Матеріалы по археологіи Кавказа. Т IV. V. VII. М. 1894—1898.

Гротъ К. Паденіе земскаго строя въ чешскомъ государствѣ А. А. Ясинскаго. Спб. 1898.

Голубовскій П. В. Опытъ пріуроченія дребне-русс. проповѣди „Слово о княжяхъ" къ опред. хронол. датѣ. М. 1899.

Војновић Л. Дубровникъ и османско царство. I. Кн. Београд 1898.

Hrdlička A. Dr. Study of the normal Tibia. (From. Proc. of the Ass. of Am. Anat. 1898.)

— Description of an Ancient Anomalous Skeleton from the Valley of Mexico. (From Bull. of the Am. Mus. of Nat. Hist. 1889.)

— Anthrop. Investigations on one Thousand White and Colored Children. New York 1899.

Szelągowski Adam. Chłopi dziedzice we wsiach na prawie polskiem do końca XIII. wieku. Lwów 1899.